9
10

revija žirovski občasnik žiri

žirovski občasnik

NI ZA IZPOSOJO NA DOM



VSEBINA

uvodnik 1

Miha Naglič: Od Černobila do Žirovskega vrha 1

aktualne zadeve 5

okolje 7

Bojan Štih: Novoletni psalm tožbe 7
Janez Škrlj: Theatrum mortis humanae 9
Srečo Zajc: Strah z Žirovskega vrha 17
Še enkrat: Kaj bo s Soro!? 20
Janez Škrlj: O sončni hiši 25

žirovske zadeve 28

Znanje - temeljni dejavnik razvoja. Pogovor z Antonom Beovičem (Mišo Čeplak) 28
Janez Primožič: Plan KS Žiri za obdobje 1986–90 in možnosti realizacije 35

sredica 37

poezija 39

Narodnoosvobodilno pesništvo na Žirovskem 1941–45 (Zbrala in uredila Marija Stanonik) 39
Magda Lapajne: Utrinki 59
Srečo Zajc: Tri pesmi 61
Matej Demšar: Exodus 62
Igor Pustovrh: Pesmi -ce) 64
Franc Kopač: PRah v VEsolju 66
Miha Naglič: Pesem št. 1 70

proza 71

Boris Pintar: Od rdečega kvadratka 73
Tončka Stanonik: Sanjalka in modrec 75
Matevž Pečelin: Potepuh 79
Vlastja Simončič: Iz smetišča idealov 81
Karel Bernik: Iz spominov (III) 83
Homo slovenicus – aktivist OF: Kam rinemo? 86
Izidor Rejc: Domislice 88

likovna kultura 91

Dr. Ivan Sedej: Janez Sedej (Poglavji iz monografije) 95
Andrej Pavlovec: Janez Sedej – slikar laik o svojem delu
Mirko Kosmač: Janezu Sedeju v spomin

film

Christophoros – novi slovenski film režiserja Andreja Mlakarja
Željko Kozinc: Iz scenarija
Borut Petrovič – Vernikov: Elementarni humanizem
Miha Naglič: Med zvezdo in križem

žirovska kulturna kronika 129

DPD Svoboda Žiri ob 30-letnici (1955–1985) 131

teorija 141

Dr. Jakob Kavčič: Prestopki zoper varnost poštenja in časti 143
Dr. Stanko Žakelj: Osnovna zakonitost Jezusove osebnosti 152
Dr. Zdravko Mlinar: Vsakdanje življenje in ekonomska kriza 156
Spomenka Hribar: Artikuliranje vrednot 160
Viktor Žakelj: Naši problemi po moje 163
Pavel Gantar: K pojmu urbanizma 167
Anton Mlinar: Človek s prihodnostjo na ramenih 171

zgodovinske zadeve iz starih časov 175

Iz žirovske šolske kronike (1817–1887) 177
Anton Koblar: Loško gospostvo frizinških škofov 188
Ivan Pečnik: Iz svojih časov (Odlomki iz žirovske župne kronike) 193

pričevanja iz NOB 200

Stanko Petelin: Boji za osvoboditev jugozahodne Gorenjske jeseni 1943 200
Janko Mrovlje: Žirovska četa (II. Iz njene kronike) 211
Jože Peternelj: Poslednji spopad z Nemci na Žirovskem 227

domoznanstvo 229

Andrej Mihevc: Račevsko jezero 231
Matevž Pečelin: Žirovski naravni biseri (V. jama v Ledinah) 237
Ivan Reven: Zavratec 239
Karel Bezeg: Na Gorah 242
Marija Stanonik: Monografija o arhitekturni dediščini na slovenskih tleh 244

odmevi 247

Odmevi na ŽO 7–8 249
seznam avtorjev 251

ČB 293
OSREDNJA KNJIŽNICA ŠKOFJA LOKA OBČINE KRANJ
1985
Sl 95 AG 1989

Miha Naglič:
Od Černobila do Žirovskega vrha

I.

„In še nekaj se je zgodilo tisto leto jeseni. Tam doli v dolini so bili staknili rudo in začeli v zemlji riti in hiše zidati in visoke dimnike staviti, iz katerih se je podnevi in ponoči dim valil. Dejali so, da tam rudo kuhajo. Nam pa so sekali gozde naokrog, da je človeku srce pokalo, ko so pele sekire in hribje pokazovali tu in tam gole hrbte, tako da je sčasoma bilo vse rjavo, kar je poprej bilo vse zeleno. Hudo nam je to dejalo, povem vam."

Ivan Tavčar, Med gorami — Holekova Nežika

„Tisto leto jeseni," katerokoli bi že lahko bilo, se v resnici ni zgodilo nič hudega. Resda je bilo življenje med gorami včasih težko, in krute so bile usode nekaterih Poljancev, a Poljanska dolina je bila gotovo raj na zemlji. In le v svoji pisateljski fantaziji je postavil pisatelj rudnik v svojo domačo dolino. Rudnik pa je take vrste podjetje, ki nastane na hitro in povzroči — kjerkoli že — velike spremembe v življenju tistih, ki so prebivali že od prej na prizadetem kraju. Rudnik torej povzroča zlo, na silo zareže v nekaj, kar je bilo in bi še lahko bilo tudi brez njega. In kot takega — kot povzročitelja krutega posega v domačijsko idilo — si ga je pisatelj izmislil v svoji glavi, ker ga je pač potreboval za postavitev svoje zgodbe. V resnici pa svoji dolini take usode gotovo ne bi privoščil.

A glej, ni še minilo sto let od časov, ko je bila Holekova Nežika od rudniškega gospoda zapeljana in vanj tako nesrečno zaljubljena (1876), ko so rudo v naši dolini tudi res staknili in začeli za njo v zemljo riti. Visokih dimnikov sicer niso stavili, ker rude ne kuhajo, temveč jo razkrajajo z velikanskimi količinami žveplene kisline in letalskega bencina. Tudi gozdov ne sekajo, a tam, „kjer je poprej bilo vse zeleno", je zdaj res vse bolj rjavo. Vendar poklicani (rečemo jim „strokovnjaki") pravijo, da razlogov za preplah ni. Pojavil da se je neki škodljivi hrošč, bukov rilčkar imenovan, ki listje žre in ko se nažre, odmre. Tako bo čez leto ali dve spet vse lepo in prav. Preplah pa povzroča le peščica samozvanih varovalcev narave, ki nekaj blebetajo o sevanju, o kislem dežju, ozonskih ožigih in kdo ve, o čem še.

Tako navadni smrtniki zdaj ne vemo več, koliko je ura in kaj je res; kakor že bodi, hudo nam dene. Zgodovina se je kruto poigrala z nami; še v Tavčarjevem pisanju se namreč zgodbe naših prednikov gode na način, ki mu literarna teorija pravi **poetični realizem**. Način, kako se gode naše sedanje resnične zgodbe, bi potemtakem lahko imenovali **okrutni realizem.**

Hudo nam dene napredek, ki ga nihče ni klical.

II.

Oj, mi smo pa tam na Žirovskem doma,
v prelepi dolini na koncu sveta.

Darinka Konc in Anton Jobst: Žirovska

Dolgo že prebivamo Žirovci na tem koncu. Pa ne od vekomaj.

V davnih časih so tu živeli Pražirovci. Dokazano je njih bivališče ob Sori v Matjaževih kamrah.

Potem so prišli „tapravi" Žirovci, Praslovani in Pražirovci so se umaknili še dlje v gozdove, na hlevnovrško in zavraško stran.

Pravijo, da smo prišli z vzhoda, po poteh ob velikih rekah. En del se je potemtakem gotovo napotil ob Sori navzgor — čez Loko, ki takrat še ni bila Škofja — v Poljansko dolino.

Pravijo še, da smo prišli z one strani Karpatov, iz gozdnatih in zamočvirjenih nižav ob velikih ukrajinskih rekah. Tam nekje iz okolice Černobila. V dolini ob Sori smo se znašli v drugačnem, a vendarle podobnem okolju: gozdovi, močvirja, reka, jezero — le visokih hribov prej ni bilo.

Izmislimo si zdaj (kakor si je Tavčar rudnik — in naj se blagopokojni dr. Pavle Blaznik ne obrača v grobu) možnost, da smo prišli prav iz Černobila na Žirovski vrh in v dolino ob reki, ki ga v zavoju obteče.

Reka je bila sicer res manjša od one prejšnje — od Pripjata, zato pa sta bila Blegoš in Žirovski vrh, med katerima si je utrla svojo strugo, veliko višja od ukrajinskih hribčkov; drugače je bilo vse kar domače. (Za uran takrat menda še niso vedeli in ga tudi v novi domovini niso iskali, čeprav je očitno ležal globoko v tleh tako tu kot tam.)

Tako nekako smo se udomačili v krajih, kjer smo še danes.

III.

Hej Slovani . . .
Od Urala do Triglava . . .

Vez s staro domovino je bila potem za dolgo povsem pretrgana. Pretrgala sta jo nemški meč in brižinski križ, ki sta udarila s severa.

Novi gospodarji doline so si najprej podredili staroselce, potem pa naseljevali še nove podložnike — v spodnji del Korošce, v zgornjega — na konec sveta pa — tako sem slišal praviti — poleg redkih poštenjakov še vsakovrstno barabijo in beračijo . . . in sploh vse, ki za drugam niso bili. Da je s časom prevladalo poštenje —

v teh krajih je na oblasti še danes – priča tudi dokument z dne 2. 4. 1776, s katerim takratni loški glavar Ivan Nepomuk grof Edling ukazuje visoškemu županu Juriju Kalanu, naj po vseh njemu izročenih županijah (hlevnovrški, žirovski in karnski) razglasi, „da ne smejo ondotni podložniki dajati prenočišča in hrane sumljivim beračem, malharjem, plašurjem, rokovnjačem in štekljačem . . . Tudi ne smejo podložniki njih stvari shranjevati, kupovati ali pa pomagati, da jih laže prodado. Kadar bi taki ljudje prišli blizu, treba jih je s pomočjo sosedov prijeti ter izročiti deželnemu sodišču . . ." (Glej ŽO 5–6, stran 204.)

Stoletja so minevala, živelo se je težko, a vendarle . . .

Pred dobrim stoletjem in pol pa so se začele one davno pretrgane vezi z nekdanjo domovino spet plesti. Znova prebujeni Slovenci so se začeli postavljati na noge in v želji, da bi na njih tudi obstali, so se s simpatijami ozirali po tolažbo in pomoč k bratom na vzhodu.

Mit o davni skupni domovini, iskanje opore proti nasilnemu potujčevanju s severa in zahoda, iluzije o možni skupni prihodnosti – vse to nas je zbliževalo in navduševalo. Panslavizem je bil v modi in prepevali smo vseslovanske pesmi.

Ko so tistega slavnega leta v oktobru bratje z vzhoda tako radikalno nagnali in zamenjali svoje gospodarje, prekucnili vse na glavo in nato znova vstali brez stoletnih bremen, so nas še bolj navdušili. Tudi v nas so prebudili hotenje, da bi šli po taki poti.

Priložnost se je kmalu pokazala. V zadnji vojni smo (z njihovo pomočjo) še enkrat in dokončno vrgli s sebe nemški jarem in pometli z „mežnarji" črnega križa. Rdeča zvezda je zasijala od Urala do Triglava ter nas osvetlila in zaslepila tako močno, da nekateri niso več videli, kaj delajo. Vse je že kazalo, da se bomo združili v eno samo velikansko pansovjetsko proletarsko ljudstvo. Tedaj pa se je nekaj zataknilo. Spregledali smo cinični in le v priprtih očeh nasmejani pogled brkatega „očeta ljudstva". Mali bratje z juga in zahoda so uvideli, da jih veliki brat z vzhoda hoče le za hlapce. In tako smo se razšli.

Zdaj že nekaj desetletij iščemo svojo pot v širnem svetu in stara Evropa nam je spet v oporo. Veliki brat z vzhoda pa nas še vedno vabi k sebi in tudi pri nas jih ni malo, ki se s hrepenenjem ozirajo k njemu.

Nedavno nam je poslal darilo, ki nas sicer ni spravilo, združilo pa vendarle. Zdaj smo spet eno. Združeni smo; ne kakor bratje, v bratski ljubezni, ne kot tovariši, v ideološki gorečnosti, temveč še bolj neposredno, na fizikalno in biokemično najfinejši način, v sevanju. Česar nista zmogli politika in kultura, je uspelo kemiji.

Po zatonu **panslavizma** in **vsesovjetskega proletarskega internacionalizma** nas je še enkrat obsijala zarja z vzhoda in nas združila v **panuranizmu**.

In ker je razpolovna doba uranidov zelo dolga, se ni bati, da bi novo zedinjenje razpadlo hitreje kot prejšnji dve; prvo je vzdržalo več kot celo stoletje, drugo še polovico ne.

IV.

Theatrum mortis humanae . . .

J. V. Valvasor, 1681

Kaj nam po vsem tem še preostane? Sevanje je vsepričujoče. Celo večnost je bilo skrito v gmotah Žirovskega vrha, mi pa smo ga spustili na dan in potem so nam bratje boljševiki na predvečer svetovnega proletarskega praznika poslali v dar še dodatno dozo. Vendar je vprašanje, ali gre tu res samo za boljševiško dejanje, za korak naprej v svetovni revoluciji. Kaj pa, če je taka božja volja! Prvomajsko zlo je namreč prišlo z neba. Se je mogoče v toku časa, ki ga je nekoč strmoglavil (Kronos), spet pojavil, se razpel in nad nami zasijal Uran(os), v grškem bajeslovju bog neba?

Kakorkoli že! Naši kraji so postali „prizorišče človeške smrti" (Valvasor). Že v starem veku je bila znana, v baroku pa se je povsem uveljavila zamisel, da je vse naše življenje na tem svetu ena sama gledališka predstava (theatrum mundi), ki jo režira bog osebno in v kateri vsak človek igra svojo vlogo, dokler ga smrt ne pokliče z odra.

Postavimo se tedaj na najvišjo galerijo našega teatra, na vrh Blegoša in se razglejmo v njem. Pogled zdrsi po strmih bregovih do nižjih, bolj prijaznih hribov in pobočij, ki se z vseh strani spuščajo v dolino in ponekod vse do reke, ki se vije po njej. Iz številnih grap med bregovi pritekajo vanjo še druge vode in tam, kjer se stekajo, so večje ravnice in naselja. Vendar ne samo tam. Vsepovsod po bregovih in robovih so gozdovi, sredi njih so male in velike krčevine in na njih samotne domačije in zaselja. Izredno razgiban in slikovit je ta svet, ki ga dopolnjujejo še male cerkvice na vrhovih in grebenih.

Pod nami je tako rekoč tipična pokrajina pozne gotike in baroka. Svet „na sončni strani Alp", kjer se ostre alpske oblike omilijo z bolj zaokroženimi, bolj bujnimi in nepravilno razmetanimi, svet izredno lepih pogledov, posejan z baročno arhitekturo, svet tišine, po kateri se občasno razlega zvonjenje in ga „moti" le zamolklo hromenje globoko v dolini in v soboto opoldne sirene, ki zatulijo konec šihta.

Svet za gledat', gledališče; po vrhovih vseokrog so galerije, balkoni na zaseljenih robeh in krčevinah, lože samotnih domačij in naselja v parterju . . .

Še nedavno je bilo tako; potem pa se je v ta lepi svet „usral" rudnik. Tam spodaj sredi doline, tik pod cerkvico sv. Urbana je zdaj centralni oder gledališča, ki se je po tej nesrečni metamorfozi spremenilo iz theatrum mundi v theatrum mortis humanae –

saj že, odkar se v njega je igro vmešal Uranos,
ni več le svet naš v igri, človeške je smrti teater.

Neusmiljeni publikum (slovenska in še širša javnost) zdaj z zanimanjem opazuje, kako bomo igrali svoje vloge. Trije scenariji so možni: potrpežljivo čakati na konec; demonstrativno oditi s prizorišča nazaj v Černobil, kjer je zdaj spet dovolj prostora na

najboljšem černozjomu; storiti kaj, da bi bilo drugače, kot nam je usojeno.

Ključno v tej zadevi je vprašanje, kdo je v tem gledališču ravnatelj. Če je to Bog (ali usoda ali Uranos . . .), potem je vse v njegovih rokah in mi nič ne moremo; če so to svečeniki „napredka" in razni „strokovnjaki" v njih službi, potem bi se mogoče le dalo kaj storiti ali pa jim vsaj pokazati, kako se pride iz teh krajev; mi sami to — ravnatelj svoje usode — gotovo nismo. Poljanci so bili zmeraj potrpežljivi podložniki in so vdano nosili svoj križ. Da pa ima tudi ta potrpežljivost svoje meje, so včasih tudi že dokazali — vsekakor leta 1941, v poljanski vstaji. Toda zdaj, ko je OF samo še zgodovinski spomin in so od nje ostali le še forumi SZDL različnih nivojev, je malo verjetno, da bi se kaj podobnega spet zgodilo.

„. . . vsak človek igra svojo vlogo, dokler ga smrt ne pokliče z odra", smo rekli. Dejstvo, s katerim smo sprijaznjeni, ko gre za odpoklic vsakega posebej. Celo takrat, ko se glavni inspicient z mrtvaško glavo sam pojavi na odru in kosi z velikimi zamahi, ne moremo nič, le zakličemo lahko kakor nekoč: „Kuge, lakote in vojne reši nas, o Gospod!" in dodamo: **Predvsem pa človeške neumnosti!** Prej izklicane nezgode so pač višja sila in proti njim ne moremo nič. Huje nam dene takrat, ko kličemo smrt nad nas mi sami in po svoji neumnosti. Ravno to se zdaj dogaja v naših krajih.

Tako nam za zdaj ne preostane drugega, kot da zakličemo še mi kakor tisti Poljanec, ki pripoveduje zgodbo o Holekovi Nežiki:

„Bog nas vari nesreče!"

Čeprav je po vsej tej mešanici žalosti in ironije, ki se je razlila po papirju, odveč in nesmiselno razpravljati in zabavljati še naprej, se naše uredništvo vendarle pridružuje zahtevi ZDVOS (Zveze društev za varstvo okolja v Sloveniji), ki sta jo podpisala akademik Stane Krašovec (predsednik) in Jelka Kraigher (predsednica upravnega odbora) in se glasi:

„. . . zahtevamo, da Izvršni svet SRS sprejme odlok o takojšnji in trajni ustavitvi Rudnika urana Žirovski vrh, kot največjega radioaktivnega onesnaževalca Slovenije, ki je poleg tega še ekonomsko skrajno nerentabilen in ne predstavlja nobene strateške neodvisnosti. (Rumeno pogačo, ki se pridobiva v RUŽV, je treba pošiljati v inozemstvo za predelavo v končni proizvod!) Ob dodatnem žarčenju iz Černobila je nedopustno, da bi Slovenija trpela še nepotrebno žarčenje iz RUŽV. Do ustavitve obeh objektov pa zahtevamo, da se podatki o radioaktivnosti JE Krško in RUŽV-a dnevno objavljajo z ustreznim komentarjem."
(Teleks, 15. 5. 1986, stran 32)

Ta uvodnik je — v primerjavi s prejšnjim — prežet z velikansko, velikokrat prekoračeno dozo pesimizma, izgublja se v temi; upam pa, da boste začutili tudi vi — kakor sem ga jaz — na teh naših mračnih obzorjih tisti svetli in topli žarek, ki oznanja, da vendarle ni vse tako črno kot se zdi.

Jaz upam, da ni.

In potem še ta Žirovski občas(T)nik

ŽO je revija, za katero se zdi, da je z izdajo svoje zadnje številke (7—8) prišla občast — zato *o b č a s t n i k*.

Največ hude krvi sta povzročili rubriki *erotika* in *polemika* o padlih prvoborcih.

Vendar pa takšne polemike, v kateri bi prišlo do javnega spoprijema različnih mnenj, tudi to pot ni bilo. Javno je svoje mnenje izrazil samo krajevni odbor ZZB NOV Žiri in mi smo na njegovo pismo odgovorili; oboje objavljamo v *Odmevih*.

Na vse tisto, kar je bilo izrečeno za kulisami, pa seveda ne moremo odgovarjati.

Da bi pomirili duhove in da se ne bi delala moralna škoda, smo to pot erotiko izpustili. Zdi se, da te jedi, servirane „à la française", v naših krajih ne teknejo; da bi posiljevali s specialitetami, pa tudi ne kaže.

Slišati pa je bilo, da ne bi bilo narobe, če bi postregli z zgodbo take sorte, ki se je zgodila in zapisala v domačih logih. Zato naprošamo cenjene bralce, da nam čez poletje pošljejo — anonimno seveda — opise svojih podvigov in ponesrečenih poskusov na polju greha, nekdanjih in pravkar doživetih . . .

Dokler torej ne naberemo domačih sadežev, vam postrežemo s sadovi domačega duha. V tej številki uvajamo rubriko *teorija*. Ugotovili smo namreč, da bi lahko iz Žirovcev, ki jih je „uka žeja" speljala v svet, sestavili izbrano intelektualno reprezentanco. Tokrat objavljamo le manjši del že zbranega oziroma že razvidnega gradiva.

V tem *uvodniku* in v *aktualnih zadevah v krajih ob Poljanski Sori* smo osrednjo pozornost namenili „strahu iz Žirovskega vrha". Ta nas pač ta čas najbolj prizadeva. Poudariti pa želimo, da *sredico* številke posvečamo največjemu likovnemu poetu žirovskega sveta, slikarju Janezu Sedeju.

Zapišimo tudi, da imamo tokrat filmsko rubriko; v njej predstavljamo novi slovenski film *Christophoros*, prvenec našega sodelavca in prijatelja Andreja Mlakarja.

Toliko o tistem, kar je v tej številki novega. Drugega gradiva, ki se ravna po že ustaljeni vsebinski zasnovi naše revije, je še obilo in je razvidno iz kazala.

Izid ŽO se je spet močno zavlekel. Vsebinsko je dokaj zahteven in poletje je pred vrati — upamo, da za poletno branje ne bo prezahteven. Sicer pa naj ostane še kaj za jesen — do konca jeseni, ko bo izšla naslednja številka.

aktualne zadeve



Fotografija: Vlastja Simončič

Bojan Štih:
Novoletni psalm tožbe

Pripomba. Pričujoči zapis je bil na vabilo redakcije poslan Delu za objavo v novoletni številki. Zapis ni izšel, kar pomeni, da je nekaj narobe z njim. Ponujam ga v branje bralcu, morebiti pa bomo vsi skupaj spoznali, da je nekaj narobe v časniku, ki naj bi objavil Novoletni psalm tožbe.

14. I. 1986.

To, česar ni uspelo uresničiti Hitlerju, Mussoliniju in Horthyju, se bo posrečilo slovenskemu „gospodarstvu": ekološko, nacionalno, kulturno, civilizacijsko in moralno uničenje slovenskega naroda in njegove socialistične perspektive. Vsi dobro vemo, da je „slovensko" gospodarstvo v letih minule vojne delovalo na nemški strani fronte kot brezhiben stroj. Tako kot so delovala vsa evropska gospodarstva, ki so producirala v korist Hitlerjevega vojaškega stroja. Tudi vsi dobro vemo, da je bila vojna proti Hitlerjevemu fašizmu v svojem bistvu vojna evropskih kmetov, intelektualcev, Židov in delavcev-komunistov proti združenemu evropskemu gospodarstvu in njegovemu personalnemu sestavu. Slovensko „gospodarstvo" je vzelo partizansko zmago leta 1945 ad notam kot neprijetno zgodovinsko dejstvo, ki pa ga je v nekaj letih spremenilo v svojo korist z leninskim in stalinskim geslom, da naj junakom boja sledijo junaki dela. Toda pustimo zgodovino vnemar, nič nam ne pomaga razmišljanje o njej.

S svojo „dohodkovno" nenasitnostjo, ki že meji na razredno požrešnost, je slovensko gospodarstvo že načelo tudi korenine našega nacionalnega in ljudskega obstoja. V norosti in neznanju spočeti industrijski giganti nas zanesljivo uničujejo in ubijajo. Deficit je simbol našega „gospodarstva", ki je ob vsem tem tehnološko zaostalo, negibno in sklerotično. Bodoča jeseniška jeklarna, Anhovo, Gorenje, bodoče elektrarne na Muri, tovarna sladkorja v Ormožu, Žirovski vrh, dobršen del Iskre itd. itd. so kamen, ki je privezan za naš vrat in s katerim se bomo potopili na dno voda. Vsa tako imenovana velika slovenska industrija napoveduje našo ljudsko, človeško in tudi socialistično smrt. To smrt pa v vsesplošni sedanji agoniji že vidimo, kako prihaja nad nas.

Sedanje gospodarske težave so kajpada rezultat roparske in neproduktivne narave našega „gospodarstva" in njegove konservativne, porabniške ideologije oziroma doktrine. Ta doktrina, ki temelji v suženjskem in zastonjskem izvozu v tujino, seveda nima nikakršne zveze s socializmom in človekovo ustvarjalnostjo. Draginja in inflacija sta posledici paranoične „delitve" dohodka, trinajstih in sedemnajstih plač, ki rastejo tem bolj, kolikor bolj pada delovni učinek. Zato sta inflacija in draginja razkrojili našo družbo, v kateri je intelektualno delo v kulturi, znanosti, prosveti in zdravstvu do kraja razvrednoteno. V tem pogledu smo najbolj zaostala in nerazvita družba sveta. Že prav, da nasprotujemo devizno donosni prodaji ciganskih otrok v tujino, toda slovenski in jugoslovanski delavci izdelujejo v tovarnah orožje, ki ubija. Ali ni morebiti naša država med velikimi svetovnimi izvozniki orožja? Ničesar svetlega in spodbudnega ni v naši sedanjosti, čeprav živi v sedanjem slovenskem narodu veliko število pametnih, razumnih in ustvarjalnih ljudi. Delavcev, kmetov, izobražencev, ki pa žal nimajo prav nobenega družbenega vpliva in moči. O vsem odločata tehnokracija in birokracija.

Moram zapisati, da umikam svoje partizansko in revolucionarno pooblastilo in da slovensko gospodarstvo, njegova tehnokracija in birokracija nimajo nobene pravice, da se okoriščajo z našimi partizanskimi dejanji v vojnem času. Naše sodobno, najbolj noro „gospodarsko" početje naj najde svoj alibi kje drugje, ne pa v partizanskem boju. Izjavljam, da se nisem bojeval za sedanji „dohodkovno-gospodarski" sistem, pač pa sem sodeloval v narodnoosvobodilnem boju zaradi socializma, svobode in človečnosti. Tisoči, ki so padli in umrli, se niso žrtvovali za sedanje tozde, delegate in dohodkovne delitve, za gospodarske privilegije, ti so večji, kot pa so bili kdajkoli fevdalni! V našem času se je zmagovito uveljavila prvič v zgodovini nenavadna zveza med lumpenproletariatom, birokracijo in tehnokracijo, ki je diktatorsko razglasila nadvlado neznanja, nesposobnosti in nereda. Takšna nadvlada seveda nima nikakršne zveze z marksistično družbeno analizo, pa tudi s stoletnimi socialističnimi sanjami človeštva ne.

Mi kajpak ne moremo živeti brez poljedelstva, obrti, trgovine, bank in hranilnic, prometa, pa tudi ne brez sodobne počlovečene industrije. O tem pač ni dvoma. Zdravo in resnično gospodarstvo mora biti skladen del narodove družbe, njegove politike, kulture in civilizacije. Pa tudi uprave in oblasti. Naše sedanje „gospodarstvo", pravzaprav *antigospodarstvo*, je maligni tvor na našem narodnem in družbenem telesu. Toda vprašati se moramo še tole: koliko plodov našega dela moramo *podariti* drugim naro-

dom oziroma koliko plodov našega dela nam *odvzame* federacija? O tej količini bi moral vsako leto odločati narod s tajnim glasovanjem, nikakor pa ne diktat zveznega proračuna. Na svetu in na planetu ni razvitih in nerazvitih ljudi, so le pridni in leni, sposobni in nesposobni. Zato smo tudi Slovenci prav tako pridni ali leni, sposobni in nesposobni kakor drugi narodi. Vsak narod pa mora najti lastno pot v socializem. Tudi znotraj Jugoslavije. To je menda zgodovinsko jasno.

Nikoli doslej v preteklosti slovenski narod ni bil v tako težkem položaju, kot je danes. Bolezen, ki je načela njegov organizem, je huda. Kako se bomo ubranili roparske lakote sedanjega slovenskega gospodarstva in finančnega nasilja federacije?

Našo edino možnost obstati in preživeti vidim v demokratični socialistični družbi, ki bo utemeljena v kulturi in znanosti, prosveti, zdravstvu in ekologiji, v zdravi pameti pa tudi v federaciji, ki bo spoštovala avnojska politična načela. Druge poti ni in je tudi ne more biti. Namesto sedanje družbe, ki živi zaradi ciljev, sposojenih v tujini vzhoda in zahoda, se moramo spremeniti v družbo z lastnimi načeli in cilji.

V tem iskanju pa mora biti naša spoznavna in analitična metoda – *resnica*. Prepričan sem, da smo kot narod in kot družba sposobni prevzeti nase težo kategorične in absolutne resnice. Seveda ne v okvirih te ali one delegatske skupščine, tega ali onega plenuma pa tudi ne v okvirih časopisnega uvodnika ali televizijskega dnevnika! In ko bomo spoznali kot komunisti ali socialisti ali kristjani, da je človek neizmerno več kot stranka, armada, družba, razred, država, a tudi narod, ne bo med nami več ne nacionalizma ne šovinizma ne totalitarizma in etatizma, pa tudi ne več porabniškega konsumentstva, ki ni ogrozilo le Slovencev, marveč celotno človeštvo!

(Sodobnost, št. 2/1986, stran 221–23.)

Janez Škrlj:
Theatrum mortis humanae

O VPLIVU MATERINEGA ZNAMENJA A. SCHWARZKOBLER NA POLJANSKO DOLINO V ENAINDVAJSETEM STOLETJU

UVOD
INSTRUCTIO PRO PROCESSIONE LOCOPOLITANA
(Po Škofjeloškem pasijonu)

Kot preberemo v Pasijonu, je oče LOVRENC MARUŠIČ, doma iz Hrastovelj na Krasu, alias pater ROMUALD, naslovil pismo starološkemu gospodu z naslednjo vsebino:

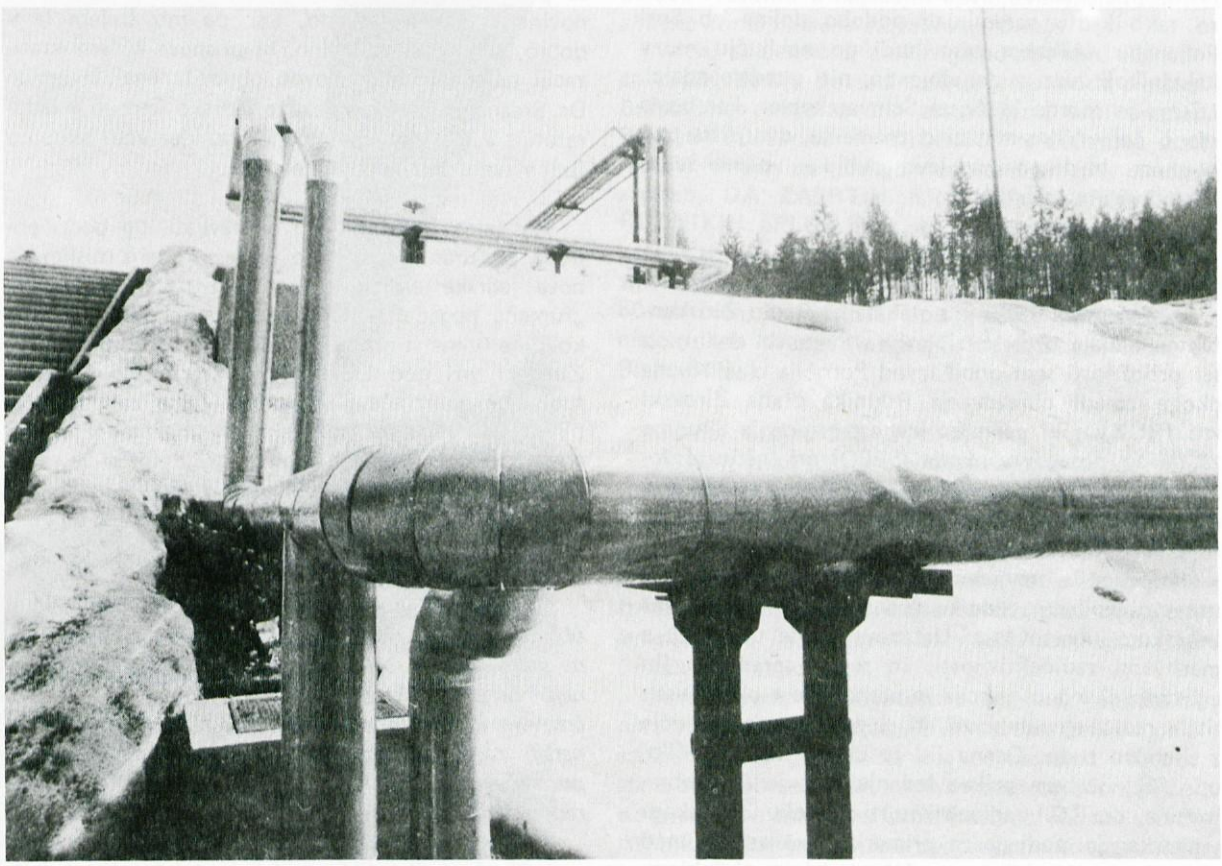
„Vse časti vredni gospod!

Nikakor samo tisti, katere je do globočine in oslepelih oči prevzela bliščoba v božjo zvestobo, MARVEČ TUDI TISTI, KATERE JE OBSIJALA LUČ NARAVNEGA ZAKONA, so po vsej pravici spoznali, da niti stvari stvarniku niti sinovi svojim starišem ne morejo biti dovolj hvaležni za dobrote, ki so jih prejeli; saj je že nad vse modri in veliki učitelj filozofov Aristoteles na glas zaklical tele besede: „Bogu in starišem nisem mogel vračati v enaki meri!" Ali da se na kratko dotaknem svoje namere: sedaj se bliža čas igrokazov, in če se ne bo meščan, ali okoliški kmetiški človek pokoril, ne nosil križa, ali bakle in temu podobnega, **za kar bo povabljen in naprošen . . . bo! . . .**

. . . Ker so zdaj naše naprave za procesijo revne in skromne, pri tem nič manj ponižno ne prosim, **da taistim zgoraj navedenim blagohotno zapoveste,** *da obleke in karkoli bodo prejeli, vrnejo tam, kjer so jih dobili. Za dobroto bodo nebesa vse časti vrednemu gospodu kot podporniku in drugim pomočnikom poplačala s svojimi milostmi. Za to meni izkazane, in še druge blagohotnosti, se vse časti vrednemu gospodu želim priporočiti."*

9. aprila 1715

Pater Romuald, doma iz Hrastovelj,
pridigar in voditelj procesije



RUŽV (fotografija: Janez Bogataj)

Ker niso vsako leto ponavljali procesije, so prejeli oo. kapucini iz Loke leta 1721 – določilo: Ad repetitam instantiam et enixas preces, tj. na ponovno prigovarjanje in na goreče prošnje, ker se prvotna procesija morda ni povsem posrečila ali so nastopile tehtne ovire, ker oo. kapucini iz milodarov stroškov niso zmogli z obrazložitvijo: „da mi oo. kapucini (kot cerkvena in posvetna gosposka) ne prevzamemo procesije v breme iz skupne miloščine".

Uprizoritev pasijona se je zgodovinsko vsekakor opirala na ime očeta Romualda, doma iz Hrastovelj, ker je bil v eni osebi prireditelj besedila in procesije.

Patra Romualda, doma iz Hrastovelj, ne moremo karati zaradi pravopisnih nedoslednosti, ki jih je v pasijonu zagrešil, saj vzbujajo razločki v pisavi in priredbi pasijonskih iger sum, da je imel več pomožnih sodelavcev.

Oče Romuald, doma iz Hrastovelj, je bil spreten teatralik in zelo razgledan organizator. Njegove podobe Pekla in Smrti ne nakazujejo samo takrat znanih likovnih upodobitev, pač pa se je postavil v skoraj neposredno meditacijsko-metafizično zvezo na spiritističnih seansah z razvpito Agato Schwarzkoblerico in Valvasorjevim **Theatrum mortis humanae**, ali kakor baron Bogenšperški prevajajo – Prizorišče človeške smrti, kjer srečamo krajevne znamenitosti, primeren izraz in obliko.

Romuald, doma iz Hrastovelj, udje, sodelujoči pri procesiji, in različni Amadeusi iz Poljanske doline, ki so tako kruto spreminjali podobo doline ob Sori Poljanščici, nikakor niso, tudi po naključju ne, v kakršnikoli zvezi z današnjostjo; niti s tedajci-zdajci. Izjema je morda le Agata Schwarzkobler, ker bosta njeno čarovniško materino znamenje, dva prsta pod popkom, in drugo, nad levo grudjo – vplivali še na enaindvajseto stoletje . . .

Kritična eksegeza poročila RUŽV

8. decembra 1985 je potekala na Radiu Žiri kontaktna oddaja o varstvu okolja v Poljanski dolini; ob tej priložnosti sem dobil izvod Poročila o vplivu na okolje zaradi obratovanja Rudnika urana Žirovski vrh (RUŽV), ki ga je za javnost pripravila Skupina za oceno posegov v okolje (SEPO) pri Inštitutu Jožef Stefan. Strokovnjaki so preučili tudi celotno ekološko obremenitev okolja **na širšem** področju Žirovskega vrha.

Iz poročila razberemo, da so veliko pozornosti namenili vplivom rudnika urana že v obdobju pred začetkom obratovanja. Ustanove, ki se ukvarjajo z meritvami radioaktivnosti, so redno spremljale (in ugotavljale) koncentracije in prenašanje v okolje vseh tistih radioaktivnih snovi, ki so značilne za območja z uranovo rudo. Ocena (ki je hkrati tudi poročilo, op. J.Š.) vsebuje prikaz **tedanje** stopnje (predobratovalne, op. J.Š.) radioaktivnosti v okolju Žirovskega vrha, kar je podlaga za primerjavo vplivov – med obratovanjem rudnika s predobratovalnim obdobjem.

Poročilo je datirano s 14. novembrom 1985 in še ne zajema vplivov zaradi radioaktivne obremenitve prebivalstva, ki bo sestavni del celotnega poročila o nadzoru radioaktivnosti v okolju RUŽV v letu 1985. V poročilu bodo strokovnjaki SEPO prikazali rezultate vseh meritev radioaktivnosti v okolju RUŽV – po programu nadzora v letu 1985, saj bodo meritve podlaga za izračun **sevalne obremenitve prebivalstva, predvsem kritične populacije na tem območju**, kar pomeni, KOLIKŠNO DOZO IONIZIRAJOČEGA SEVANJA BODO LJUDJE PREJELI ZARADI OBRATOVANJA RUŽV IN KAKŠNI BODO MOREBITNI ŠKODLJIVI UČINKI NA NJIHOVO ZDRAVJE.

Poročilo je nedvoumno! Zato dobesedno navajam konec (stran 5):

„Dosedanji rezultati pa jasno kažejo, da med poskusnim obratovanjem vpliv rudnika urana na okolje ni velik, vendar bo ne glede na to potrebno stalno spremljati delovanje rudnika in njegov vpliv na okolje, in če bo potrebno, **nemudoma** *(podčrtal J.Š.) ukrepati z namenom, da bi čimbolje zaščitili prebivalstvo na tem področju pred prevelikimi dozami ionizirajočega sevanja."*

Poročilo je podpisal usklajevalec projekta, znanstvenik, ki predava na Biotehnični fakulteti ekologijo, dr. PETER STEGNAR. Sicer pa je eden izmed vodilnih strokovnjakov za varstvo pred radioaktivnim sevanjem, če omenim samo eno od številnih vej, v katerih deluje. Dr. Peter Stegnar je resnicoljuben človek, pripadnosti kakršnikoli politični stranki ne šteje za poklic, nekateri mu celo zamerijo, da govori z novinarji preveč odkrito, kar pa mu štejem le v dobro, kot posebno vrlino, ki prispeva k demokratizaciji našega (tudi duhovno obubožanega) življenja. Dr. Stegnar je strokovnjak za jedrsko kemijo v laboratoriju v Reaktorju – Podgorica, kjer vodi skupino tudi v svetu priznanih sodelavcev.

Na žalost moram tudi ugotavljati, da bodo potrebe po uranu vsako leto večje; pri tem mislim na nove jedrske elektrarne pa tudi na izvoz jedrske „rumene pogače" **v taki ali drugačni obliki.** Večje količine urana si obetajo strokovnjaki Rudnika urana Žirovski vrh pod LUČINAMI, kjer bodo napravili tudi nove prezračevalne jamske jaške za odvajanje plina RADONA; ta podatek sem „navrgel le mimogrede, ker sem ga tudi mimogrede ‚dobil' – v radijski oddaji 8. decembra lani".

In zdaj **nekaj citatov iz poročila:**

Stran 2:

„Rudnik urana Žirovski vrh sprošča iz jame in obrata za predelavo rude v okolje naravne radioaktivne elemente, to so uran in njegovi potomci, ki nastanejo pri radioaktivnem razpadu urana in pri tem izzovejo ionizirajoče sevanje. Ena izmed najpomembnejših radioaktivnih snovi, ki prihaja v okolje pri prezračevanju jamskega obrata, je radioaktivni plin radon (Rn-222) in njegovi kratkoživi potomci.

Poleg tega se radon sprošča v ozračje tudi iz rudniškega (odlagališče rude) in tehnološkega jalovišča (odlagališče hidrometalurške jalovine, to je pre-

delane uranove rude). V odvisnosti od lokalnih meteoroloških razmer se radon prenaša v ozračje največkrat v smeri prevladujočih vetrov in tako pride v širšo okolico Žirovskega vrha.

Na ožjem območju rudnika urana je izbranih šest vzorčnih mest, kjer z različnimi, sodobnimi metodami stalno ugotavljamo koncentracije radona v zraku in spremljamo njegovo širjenje v okolico. Vzorec zraka zbiramo vsak dan, analiziramo pa sestavljen trimesečni vzorec.

Poleg radona in njegovih kratkoživih potomcev ugotavljamo tudi koncentracije urana in radija-226 ter svinca-210, pri čemer sta radij-266 in svinec-210 najbolj radiotoksična elementa iz uranove razpadne vrste. Na teh vzorčnih mestih s termoluminiscentnimi dozimetri merimo tudi dozo ionizirajočega sevanja, kar dopolnjuje celotno podobo o stopnji radioaktivnosti na teh mestih.

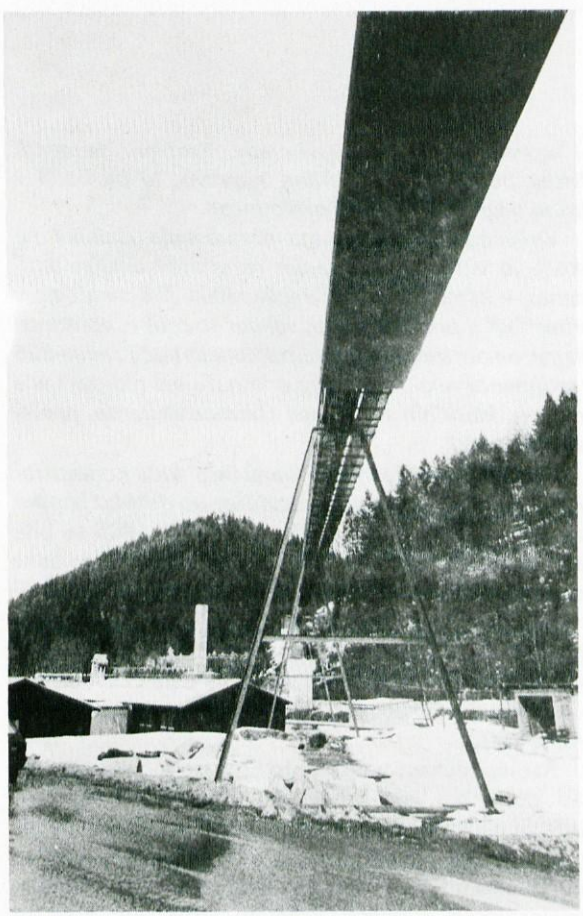
Dosedanje meritve (tri trimesečna obdobja od 1. 12. 1984 do 31. 8. 1985) kažejo, da koncentracije radona v okolici RUŽV tudi v najbolj neugodnih meteoroloških razmerah (zimska temperaturna inverzija) niso presegle vrednosti 50 Bq/m^3 zraka (1).

Največje koncentracije radona smo izmerili na rudniškem odlagališču, pri čemer so bile koncentracije v pomladanskem in letnem obdobju približno 2-krat nižje kot v neugodnem zimskem času. Na vzorčnem mestu Debelo brdo, ki leži na enaki nadmorski višini kot odlagališče hidrometalurške jalovine na BORŠTU, in nad temperaturno inverzijo, so bile koncentracije radona-222 (manj kot 10 Bq/m^3) celo nižje kot na referenčni lokaciji čistega področja Polhograjskih Dolomitov (Dobrava: 12 Bq/m^3). Za širjenje radioaktivnega radona so bistvene lokalne meteorološke razmere in čeprav so koncentracije radona v izstopnem zraku iz prezračevalnih jaškov jamskega obrata BISTVENO večje kot drugod, pride kasneje do velikih razredčitev v ozračju, kar ima za posledico razmeroma nizke koncentracije radona na vzorčnih mestih v okolici rudnika.

V splošnem so koncentracije radona v zraku med poskusnim obratovanjem rudnika urana enakega velikostnega razreda kot v predobratovalnem obdobju in bistveno manjše (za 3 in večkrat) v primerjavi s koncentracijami radona v notranjosti nekaterih hiš na območju Žirovskega vrha, zgrajenih iz kamenja z višjo vsebnostjo urana, **oziroma iz ostankov predelane rude** *(zakaj niso ljudi opozorili, da je „gradivo" iz predelane rude — milo rečeno — neprimerno; opomba in podčrtal J.Š.).*

Koncentracije drugih radioaktivnih elementov (urana, radija-226 in svinca-210) v zraku (trdni delci) so bile v obdobju poskusnega obratovanja daleč pod srednjimi letnimi dovoljenimi koncentracijami, ki jih določa Pravilnik o največjih dovoljenih mejah radioaktivne kontaminacije človekovega okolja."

Voda, ta nesrečni, a neizogibno potrebni element za preživetje, je povsod zastrupljena. Voda potoka Brebovščice — je močno zastrupljena; kratkomalo: BREBOVŠČICA JE RADIOAKTIVNA. Čeprav se v RUŽV hvalijo, **da „delajo v zaprtem krogu", moram zapisati, DA ZAPRTIH KROGOV V URANSKIH RUDNIKIH SPLOH NI!; za to lahko ponudim dokaze!** Lahko tudi trdim (v RUŽV poreko, da je trditev amaterska, pa nič zato!), da je njihov „zaprti krog le 80-odstoten, 20 odstotkov pa je popolnoma sproščenih **in teh dvajset (najmanj) odstotkov odteka v Brebovščico!**



RUŽV (fotografija: Janez Bogataj)

In zdaj nazaj na stran 3 Poročila:

„Glavni onesnaževalec vodnega okolja na območju Žirovskega vrha je jamska voda, ki odteka v potok Brebovščico, ta pa v reko SORO. Meritve radioaktivnih snovi (U, Ra-226, Po-210, Pb-210: ali: uran, radij, polonij, svinec; op. J.Š.) v vodnem okolju izvajamo na štirih vzorčnih mestih, v Brebovščici pred dotokom jamske vode in po njem ter v Sori pred dotokom Brebovščice in po njem.

Jamske vode in druge vodne izteke iz rudnika in obrata predelave nadzorujejo v rudniku sami ali pa v sodelovanju s pooblaščenima ustanovama. Vzorce vode zbiramo vsak dan, analiziramo pa enomesečni oziroma dvomesečni sestavljeni vzorec. Na teh vzorčnih mestih štirikrat na leto ugotavljamo koncentracije radioaktivnih snovi v sedimentu Brebovščice in Sore, dvakrat na leto pa tudi v ribah.



RUŽV (fotografija: Janez Bogataj)

Do zdaj med poskusnim obratovanjem rudnika koncentracije urana in radija-226 v vseh vzorcih vode (iztekah in površinskih vodah) nikdar niso prekoračile največje dovoljene vrednosti, ki po naših zakonih veljajo za pitno vodo (U (uran): 500 mg/m^3 in Ra-226 (radij 226): 150 Bq/m^3)). Izjema je samo voda iz zadrževalnega bazena na Borštu, kamor se stekajo vse izcedne in izpiralne vode z odlagališča hidrometalurške jalovine.

V tej vodi so bile koncentracije urana in radija-226 seveda mnogo višje (U do 6800 mg/m^3, Ra-226 do 2600 Bq/m^3) kot v drugih vzorcih voda.

Sicer pa voda iz zadrževalnega bazena kroži v zaprtem sistemu in se znova uporablja v tehnološkem postopku pridobivanja urana in se le v minimalnih množinah spušča v okolje pri visokem stanju površinskih voda na območju RUŽV.

Koncentracije urana in radija-226 so v Brebovščici po dotoku vseh iztekov sicer povišane v primerjavi z vodo iz Brebovščice pred dotokom iztekov, vendar so koncentracije zelo nizke in primerljive z rezultati iz predobratovalnega obdobja in v tej fazi ne vplivajo zaznavno na okolje.

V sedanjem času je največji problem mehansko onesnaževanje Brebovščice z lebdečimi delci, ki z jamsko vodo prihajajo v potok, spreminjajo dno potočnega korita in močno omejujejo življenje v Brebovščici; ta potok zato sodi v III. do IV. kakovostni razred po naših pravilnikih. Problem lebdečih delcev bodo rešili s čistilno napravo, to pa bodo v rudniku zgradili v bližnji prihodnosti.

Vpliv zaradi poskusnega obratovanja rudnika na okolje je viden iz dosedanjih rezultatov analize sedimenta, v katerem koncentracije radija-226 naraščajo v primerjavi s prejšnjimi leti, vendar so tudi te vrednosti razmeroma nizke in manjše od koncentracij radija-226 v sedimentu reke Save, ki jo onesnažujejo radioaktivne snovi iz klasičnih tehnologij (termoelektrarne, predelava fosfatov).

Podobno kot radij-226 naraščajo tudi koncentracije urana v sedimentu Brebovščice po dotoku jamske vode, vrednosti v prvih treh trimesečjih **1985 so bile tudi do sedemkrat višje kot v predobratovalnem času** *(podčrtal J.Š.).*

Analiza rib iz Brebovščice in Sore ter prehranskih izdelkov in zemlje iz treh izbranih lokacij (kmetij) na ožjem območju Žirovskega vrha so v teku . . .".

To, zadnjo analizo pa pričakujemo najkasneje do marca 1986!

Radioaktivnost v okolju RUŽV sta začeli nadzorovati decembra leta 1984 obe pooblaščeni ustanovi SRS za meritve radioaktivnosti: Inštitut Jožef Stefan in Zavod SRS za varstvo pri delu, pridružil pa se je tudi Hidrometeorološki zavod Slovenije, ki spremlja meteorološke razmere. Program strokovno vodi in usklajuje projektni svet, ki ga sestavljajo vsi izvajalci,

Rudnik urana in Republiški sanitarni inšpektorat za radioaktivnost. Program nadzora so sestavili na podlagi svojih izkušenj ter navodil in priporočil tujih specializiranih ustanov za področje radiološkega varstva; program je 12. 7. 1984 potrdila strokovna komisija SRS za jedrsko varnost; omenjena komisija pa je vodilno strokovno telo na področju jedrske varnosti in radiološkega varstva v Sloveniji. Torej sami strokovnjaki, od njih pa pričakujemo RESNICO, ki je v današnjih časih tako poredko srečamo. Kajti ALTERNATIVA ZA STRAH JE SAMO RESNICA; LE-TA TUDI OBVEŠČA (PRAVILNO) – S TEM PA TUDI OZAVEŠČA . . . !

Pa se ob problemih RUŽV posvetimo še osnovnošolskemu računanju: množenju, odstotkom, odštevanju itd. v miligramih in bekerelih.

Po naših zakonih, ki veljajo za PITNO VODO, so dovoljene najvišje vrednosti za URAN 500 miligramov na kubični meter vode, za RADIJ-226 150 bekerelov na kubični meter vode (U: 500 mg/m^3 in Ra-226: 150 Bg/m^3).

Če primerjamo vrednosti vode iz zadrževalnega bazena na BORŠTU, kamor se stekajo vse izcedne in izpiralne vode z odlagališča hidrometalurške jalovine – lahko iz Poročila ugotavljam – da so bile koncentracije urana in radija-226 v tej vodi mnogo višje.

URANA je v tej vodi do 6800 miligramov v kubičnem metru, RADIJA-226 pa do 2600 bekerelov na kubični meter vode, kar pomeni povečanje pri uranu za 13,6-krat (trinajstcelihšestkrat!) in pri radiju-226 kar za 17,3-krat (trinajstcelihtrikrat (s periodo 3!), nad z zakonom dovoljenimi vrednostmi!

Ko primerjam (in analiziram) prvi odstavek Poročila na strani 4, opazim „rahlo" nedoslednost:

„Sicer pa voda iz zadrževalnega bazena kroži v zaprtem sistemu in se znova uporablja v tehnološkem postopku pridobivanja urana in se le v MINIMALNIH MNOŽINAH ODPUŠČA V OKOLJE, PRI VISOKEM VODOSTAJU POVRŠINSKIH VODA NA OBMOČJU RUŽV . . .".

Ker trdim – na podlagi podatkov – da odteka najmanj 20 odstotkov radioaktivnosti (brez „visokega stanja vode"!) v Brebovščico, in če „samo domnevam", da se tehnološka voda „v zaprtem krogu" iz ure v uro le „BOGATI OZIROMA PLEMENITI" z radioaktivnimi elementi – potem lahko izračunamo, kolikšne množine radioaktivnih snovi „plavajo" v drugih osemdesetih odstotkih vode v tehnološkem postopku? !

TA VODA POMENI „MIRUJOČO" JEDRSKO BOMBO, KI BI POKAZALA SVOJO STRUPENO MOČ, ČE BI POČILA KAKŠNA CEV, ČE BI ZARADI MALOMARNOSTI ALI KAKŠNEGA DRUGEGA VZROKA VSA TEHNOLOŠKA VODA ODTEKLA V OKOLJE . . .? ! Kaj pa bi povzročil močan POTRES . . .?

Tehnološki postopek v rudniku pa že ni več v pristojnosti komisij za merjenje radioaktivnosti – ZA TO JE V CELOTI ODGOVORNO LE VODSTVO RUŽV, KI IMA TUDI SVOJE IME IN PRIIMEK (. . .)!

V zvezi s tehnologijo v RUŽV (v predobratovalnem obdobju) naj pozornemu bralcu osvežim spomin z INFORMACIJO O ONESNAŽEVANJU BREBOVŠČICE, TODRAŽ, 27. 7. 1985 – o kateri po besedah vodilnih v RUŽV – ne bi smel kot novinar niti slišati (sejna soba v RUŽV, 4. 10. 85 ob 9.30 uri).

Informacijo bom prepisal in že med besedilom komentiral:

„Raziskava vzrokov onesnaževanja Brebovščice, ki je bilo ugotovljeno 20. 7. 85, je pokazala, da je onesnaževanje povzročilo obratovanje obrata za predelavo uranove rude.

Brebovščico je onesnažil presežek tehnološke vode, ki je vseboval amonijev sulfat v večji koncentraciji *(komentar: „presežek tehnološke vode" JE V SUŠNEM OBDOBJU neopravičljiv; s to Informacijo, ki jo moramo zelo pazljivo spremljati, strokovnjaki v RUŽV jasno povedo, da zaprtega sistema kratkomalo nimajo, kajti zaprti sistem bi moral biti zadnja in najpomembnejša varovalka, ki bi preprečila iztekanje kakršnekoli kemične snovi v okolje!).*

Informacija navaja še naslednje podatke:

„V tednu med 15. in 21. 7. 1985 je obrat do 19. 7. 1985 redno obratoval. Tega dne pa se je začelo delo ustavljati zaradi predvidenega remonta. Obratovanje je teklo po NEKOLIKO SPREMENJENI TEHNOLOGIJI BREZ UPORABE NAPRAVE ZA REKTIFIKACIJO IN IZGANJANJE AMONIJAKA (rektifikacija – izboljšava, izravnavanje, tudi popravljanje; pri kemičnih procesih: posebna očiščevalna destilacija tekočin; opombe in vse podčrtal J.Š.). Ta naprava zaradi nekaterih POMANJKLJIVOSTI še ni mogla začeti obratovati. Presežki amonijevega sulfata, ki so nastajali pri obarjanju urana, so se pri tem prečrpavali namesto v napravo za izganjanje amonijaka neposredno v I. stopnjo izluževanja.

Zaradi pogostih izpadov in zaganjanja, pogostih okvar na črpalkah in UPORABLJANJA PITNE VODE (. . .) v sistemu tesnjenja črpalk, tehnološke vode ni bilo mogoče vedno količinsko izbilancirati. V takih primerih **je presežek tehnološke vode, ki normalno ne bi smel vsebovati amonijevih ionov, odtekal v Brebovščico.**

Kot vemo, so ioni kationi in anioni, ki nastanejo (med drugim tudi) pri spontanem (sam od sebe, delujoč iz sebe) radioaktivnem razpadanju; izvori radioaktivnega sevanja so tudi reaktorji, pospeševalniki, rentgenski aparati in rude, iz katerih pridobivajo radioaktivne snovi; nadalje ionizirajo tudi proizvodi, umetno pridobljeni iz radioaktivnih rud in snovi. Z zakonom o radioaktivnem sevanju (pri nas je že zastarel . . .!), ki naj bi varoval okolje pred sevanjem, nadzorujejo vse izvore sevanja, delo z njimi, dalje VSE SNOVI, KI BI LAHKO PRIŠLE KAKORKOLI Z NJIMI V STIK, naprave za varstvo pred sevanjem, LJUDI, **ki delajo z izvori sevanja, in prebivalce ali posameznike, ki pridejo ALI LAHKO PRIDEJO POD VPLIV SEVANJA;** zato niso bili „nedolžni ioni", ki so odtekli v Brebovščico, ki so jo uvrstili v ČETRTI, NAJNIŽJI KAKOVOSTNI RAZRED (. . .).

Berimo naprej Informacijo:

„V omenjenem obdobju se je intenzivno sušil uranov koncentrat, pa so se tudi večje količine presežkov amonijevega sulfata prečrpavale v I. stopnjo izluževanja (komentar: že v predobratovalnem obdobju taki spodrsljaji, kaj bo šele čez leto, dve . . .? Prav o tem ne bi smel razmišljati, saj ne bi več mirno spal, ker poznamo naš „človeški faktor na sončni strani Alp"). Tako so se postopoma sistem in tehnološka voda **navzeli amonijevih ionov** *(SIC . . .!). Med ustavljanjem obratovanja, ko je prenehal obratovati mlin in se je začelo praženje (sistem izluževanja), pa je prišlo do direktnega prečrpavanja neposredno v nevtralizacijo. Tako se je zaradi presežka amonijevega sulfata v tehnološki vodi (komentar: toliko opevani „zaprti krog") hitro povečala koncentracija amonijevih ionov.*

Sestava tehnološke vode je bila do 9. 7. 1985 redno nadzorovana ob vstopu v mlin. Ko se je 19. 7. 1985 mlin ustavil, pa tudi nadzora nad kemično sestavo tehnološke vode ni bilo več (SANCTA SIMPLICITAS – SVETA PREPROŠČINA). Štelo se je, da je obratovanje ustavljeno (podobno kot med vojno: radio EBR – Ena Baba Rekla!).

Na ta način je tehnološka voda NEKONTROLIRANE KEMIČNE SESTAVE Z **VEČJO** *KONCENTRACIJO IONOV IZTEKLA V BREBOVŠČICO IN JO ONESNAŽILA.*

Zdaj pa bomo priča najbolj črnemu humorju, ki so ga priredile „strukture RUŽV in podpisnik informacije":

„Do omenjenega onesnaženja je torej prišlo zaradi napak pri delu *(kdo pa sploh lahko zagotovi, da še ni prišlo do novih napak, ali napak, ki se bodo še pojavile; kajti, „človeški faktor" je neuničljiv, kadar gre za nove in nove napake; Rudnik urana Žirovski vrh pa ni nikakršna izjema, če gre za greh, ki lahko ostane (ali pa mora ostati) prikrit. VSE NAPRAVE, KI SO BILE UDELEŽENE V OBRATOVANJU, PA SO DELALE ZADOVOLJIVO (kakšen strupen posmeh javnosti; posmeh, ki rani tudi „slona" z najdebelejšo kožo!).*

In še veliki finale kot epilog človeški malomarnosti in neodgovornosti, ki je vreden Dantejevega Pekla:

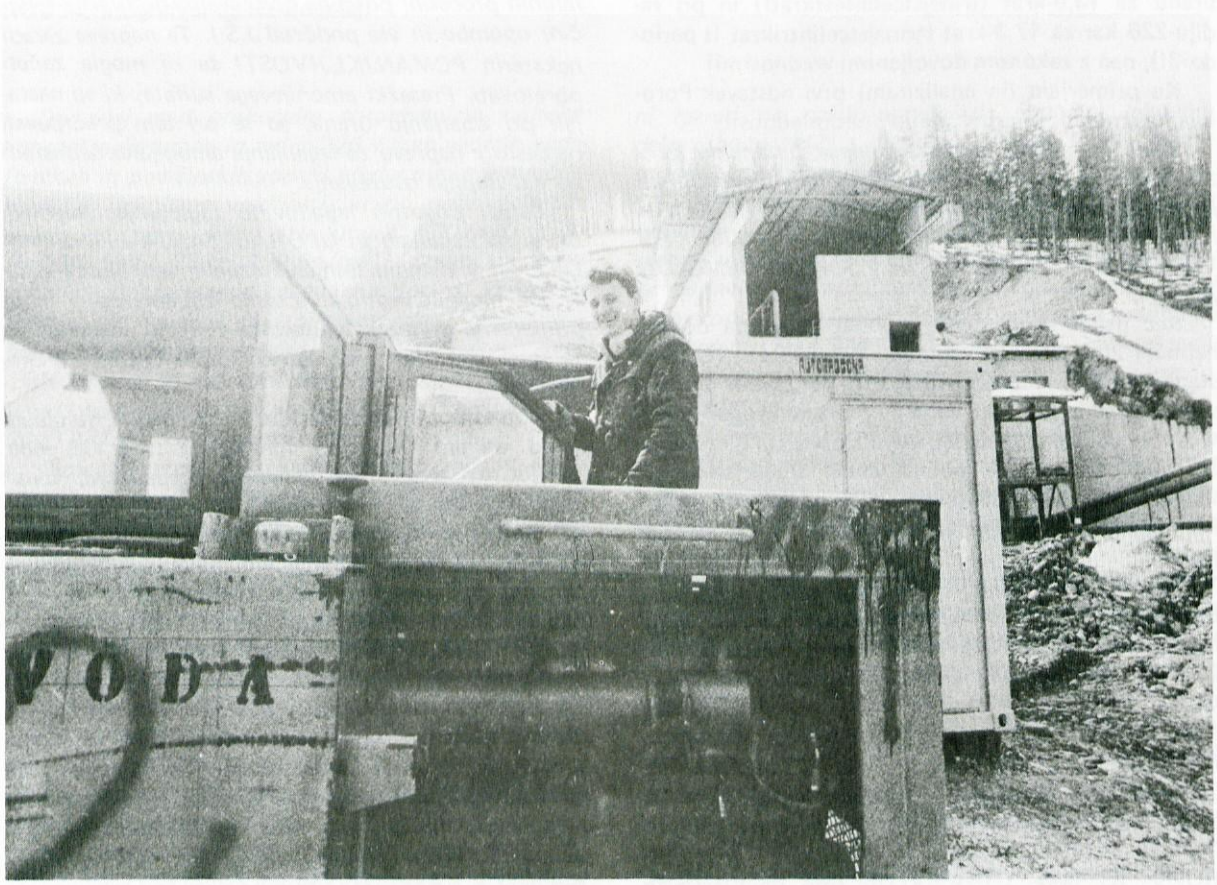
„Radiološka kontrola je bila ves čas predpisano izvajana, vse ugotovljene vrednosti pa so **NIHALE** *v dovoljenih mejah.*

SREČNO!"

Podpis: ing. TAINTA,
(ne) odgovoren za tehnološki postopek RUŽV

Todraž, 27. 7. 1985

Nikomur se ni nič zgodilo, ne zaposlenim, ne napravam, vse je bilo v redu – LE BREBOVŠČICA JE ZA VEDNO UMRLA . . . TIHO SE JI POKLONIMO . . .

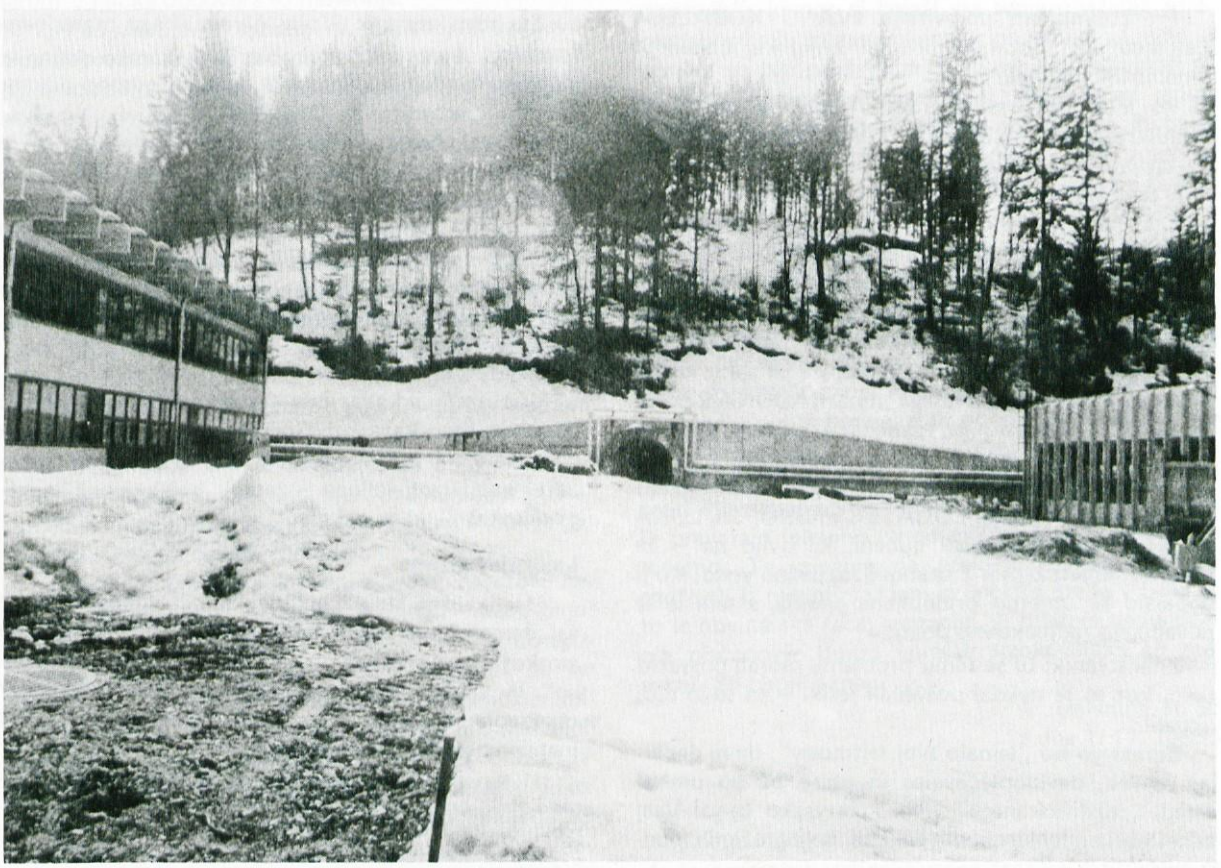


RUŽV (fotografija: Janez Bogataj)

Sklepna obravnava

IN FRAUDEM LEGIS ali – Z NAMENOM IZIGRATI ALI ZAOBITI ZAKON, tako bi lahko označil delovanje Rudnika urana; vsaj zdi se tako, saj nad rudnikom bdijo – politiki, ki si ne bodo „tehnološkega napredka" pustili izpuliti iz rok; znanstveniki se zavedajo nevarnosti, ki preži okolju RUŽV, zato prav ti raje molčijo o vidnih in nevidnih katastrofah v okolju (tudi o tistih, ki se bodo pokazale oziroma „izbruhnile" čez nekaj let, deset, petdeset let), da jih ne bi defravdanti (sleparji) obsodili ali jim očitali, da vznemirjajo javnost, ali jo celo zavajajo. Žalostno, a zato toliko bolj resnično! Spomnimo se očeta atomske bombe, kakšne strese je doživljal po eksplozijah nad Hirošimo in Nagasakijem; in ne samo on! Če bi se že ta hip prenehali oboroževati z jedrskim orožjem, ne bi dosegli tistega miru, ki smo ga poznali pred uporabo jedrske energije.

Po eni strani je prinesla „čista" jedrska tehnologija napredek, po drugi pa strah pred jedrskim sevanjem, morda celo pred eksplozijami, strah, ki bo, kot je videti, postal nenehen spremljevalec našega življenja in življenja naših potomcev; človeški duh je neustavljiv pri odkrivanju vedno novih snovi, umetno pridobljenih elementov itd. Tehnični napredek je že postal tudi FILOZOFSKO PODROČJE RAZMIŠLJANJA, kam pelje posiljevanje narave za vsako ceno. Vse družbe – naša je lahko zelo slab zgled – ki še žive v polkolonialnih časih, z dolarskimi dolgovi, pisanimi z dvanajstimi ničlami, morajo izvažati. V leporečju dežurnih državnih govorcev se človek ne pojavlja več kot TEMELJNA VSEBINA IN VREDNOST (socializma ali kake druge politične stranke), pač pa postajajo izvozne vrednosti in „nove vrednosti" – le izgovor „vodilnih struktur", da lahko izžemajo posamezne ‚subjekte, delovne ljudi in občane' – za svoje (ne)ekonomske in zavožene naložbe, kot so olimpiade, univerziade, vaške veselice, srečelovi, PODARIM-DOBIM, loterijske igre, kjer si lahko izpišeš svojo srečo sam – le tiste sreče ni, ki bi današnjega človeka zadovoljila brez marmornih stavb, megalomanskih pročelij s hladno vsebino in še bolj brezosebnimi ljudmi, ki so POLITIČNO NEPISMENI (tu mislim na „dnevno" politiko brez državniške modrosti (iz grščine!), politiko, ki naj bi bila razsodna, preudarna, odgovorna in javna). Politika je področje odnosov med razredi in strankami v družbi in njihovega odnosa do DRŽAVNE OBLASTI in boja za osvojitev ali ohranitev oblasti; politika je tudi nauk o SPRETNEM UPRAVLJANJU države, sredstev, kjer bi prav v našem, ekološkem razmišljanju morali upoštevati politično ekonomijo, politično geografijo, ne pa zgolj politologije, ki je postala nekakšen poklic za vse tiste, ki ne poznajo (ali nočejo!)



RUŽV (fotografija: Janez Bogataj)

POLITIČNE ODGOVORNOSTI do svojih volilcev (delegatov). Politologi naj bi se med drugim ukvarjali tudi z JAVNIM MNENJEM. Če pa se že ukvarjajo, ga prikrojijo po svojih potrebah (in željah oziroma zahtevah . . .!).

Politologi so kot ozon v našem vsakdanjem življenju; ni jih moč odstraniti, tudi z vojaškim udarom ne, saj so prav ti politiki in politologi vojaki revolucije – in zakaj bi bil zato potreben vojaški udar? !

Ker sem ekologist, s tem pa tudi proti nasilju, nikakor nimam v mislih nasilja, pač pa taka dejanja, ki bi ljudi ozaveščala; moj način boja za zdravo okolje je pisanje!

A naj se vrnem k poglavitni temi. Znanstvenika dr. Peter STEGNAR in dipl. inž. Jože NOVAK, sodelavca Inštituta Jožef Stefan – REAKTOR PODGORICA, sta opravila merjenja radioaktivnega sevanja v „divjem odlagališču radioaktivnih odpadkov v ZAVRATCU" – na dan ČLOVEKOVIH PRAVIC, 10. decembra 1985.

Njune ugotovitve se ujemajo s predhodnimi ugotovitvami Mobilne enote Inštituta Jožef Stefan, **da radioaktivni odpadki ne sevajo zdravju škodljivih žarkov; torej vse je v mejah normale!**

Bolj bi moralo skrbeti naše kmete, ki gnojijo njive in travnike z UMETNIM GNOJILOM, saj so meritve v Zavratcu pri kmetu RADU GANTARJU pokazale, da so umetna gnojila vsaj petkrat bolj radioaktivna, kot je „zapuščeno radioaktivno smetišče nad vasico Zavratec".

Pri župnijskem upravitelju IVANU KOBALU v Zavratcu sem dobil iz mrliških knjig kaj čuden in vznemirljiv podatek:

Po letu 1967 se je močno povečala umrljivost zaradi različnih oblik raka, največ zaradi pljučnega. Postavljam si vprašanje:

Vzemimo, da je nekdanja vojaška kaverna „nedolžna"; znanstvenikom moramo verjeti, torej radioaktivnost zaradi „onkoloških smeti" je izključena.

Kaj pa, če mori med ljudmi v Zavratcu rak zaradi pretirane uporabe umetnih gnojil, ki, kot vemo, vsebujejo veliko fosfatnega urana in radija-226; po vseh kemičnih procesih tudi vemo, da izhaja iz urana in radija emanacija žlahtnega plina RADONA-222, ki ga ljudje vdihavamo in razpada v pljučih v druge radioaktivne elemente – vse do svinca (kar pa traja nekaj TISOČLETIJ). Zato bi morale zdravstvene službe občin IRDIJA, LOGATEC in ŠKOFJA LOKA posvetiti več pozornosti ljudem, ki živijo na – že naravno bogati zemlji z uranovo razpadno vrsto. Ko ji dodajajo še umetno pridobljena gnojila, s tem le še povečujejo radioaktivno dozo.

Znanstveniki bi se temu problemu morali posvetiti tako, kot so se nekdaj posvečali jetiki – in so jo tudi ukrotili.

Zdravstvo bo „lajnalo svoj lajtmotiv", da ni denarja, človek, davkoplačevalec in garač pa bo umiral zaradi „mistificiranega" izvoza za vsako ceno! Vsaj anketirali bi lahko ljudi, ki žive na ogroženih področjih.

Najhujši onesnaževalec ozračja na **širšem področju** Žirovskega vrha (tu moramo prišteti tudi področje Žirov in okolice!), je OZON (. . .)!!!

OZON (grško „ozein" – dišati) je trikisik, O_3, in je alotropska modifikacija kisika, ki vsebuje v molekuli tri kisikove atome. Ozon je plin modrikaste barve, ki ga v naravi najlaže odkrijemo po nevihtah s strelo (razelektritve) in je ZELO MOČAN OKSIDANT.

Ozon nastaja v Žirovskem vrhu najbolj pogosto zaradi vplivanja RADIOAKTIVNIH IN ULTRAVIJOLIČNIH ŽARKOV NA KISIK. Pri sobni temperaturi je ozon neobstojen, zelo hitro pa razpada pri višjih temperaturah. Spomnimo se minulega poletja (1985), ko so nekateri krivili za OŽIGE – ŽVEPLENO KISLINO in druge kemikalije, ki jih uporabljajo v tehnološkem procesu v RUŽV.

Ozon je značilno ostrega in dražljivega vonja in povzroča na rastlinah (drevju, poljskih pridelkih, na travi) KLOROZO (pomanjkanje klorofila). Umiranje gozdov je zdaj opaziti le v ožjem odlagališču jalovin iz Rudnika urana v Žirovskem vrhu, v nekaj letih pa lahko dobi razsežnosti, ki si jih danes ne moremo niti predstavljati. Prepričan sem, da me bodo obdolžili, da sem „krivi prerok". Toda ljubši bi mi bil ta vzdevek kot uresničitev napovedane katastrofe.

Toliko za zdaj; na nekaj povsem „laičnih hipotez in razmišljanj" bodo morali odgovarjati poklicani. Volitve so tukaj, volilci nerazpoloženi in oblastniki bodo morali: AUDIATUR ET ALTERA PARS – pogledati tudi drugo plat medalje . . .!

JANEZ ŠKRLJ

Za postskriptum: Vpliv čarovniškega materinega znamenja Agate Schwarzkobler iz Poljanske doline le ni bil tako majhen, kot ga je opisoval gospod doktor Tavčar; čarovnija je DOLGOROČNA (. . .). Tudi popek lepe Agate – vsaj tako stoji v urbarjih – se je razcvetel v veliko RADIOAKTIVNO ROŽO . . .! Z ZELO OMAMNIM VONJEM PO OZONU . . ., da o vseh drugih „vonjavah, povezanih v tehnološki proces RUŽV" – sploh ne izgubljamo besed! Pater Romuald, doma iz Hrastovelj, bi moral prirejati procesije kar vsak dan, pa ne dobi potrebnih dovoljenj . . .

Avtorjev pripis:

Oče Romuald alias Lovrenc Marušič je bil v resnici doma iz Štandreža pri Gorici; bil pa je tudi dober poznavalec Mrtvaškega plesa v Hrastovljah, zato nastopa tu kot Hrastoveljčan – zaradi „boljšega peklenskega slikokaza", ki ga prireja RUŽV!

Lektorjev pripis:

Marsikakšen stavek iz citiranih odlomkov bi zahteval temeljitejši poseg lektorja. Ker pa je besedilo strokovno zelo zahtevno in tudi „vsebinsko občutljivo" in ker je takšno delo brez sodelovanja avtorjev nemogoče opraviti, smo pustili citate, razen nekaj manjših popravkov, nespremenjene.

(1) Bq – Antoine Henri Becquerel (1852–1908), francoski fizik. Leta 1896 je odkril radioaktivne žarke v uranovih spojinah. 1903 je prejel Nobelovo nagrado skupaj z zakoncema Curie. Prav Becquerel je prvi dokazal naravno radioaktivnost, zato se po njem imenuje tudi enota Bq za naravno radioaktivnost; to enoto uporabljamo še danes.

Srečo Zajc:
Strah iz Žirovskega vrha

I.

. . . Nekoč mirna Poljanska dolina se spreminja. Spreminja jo rudnik urana Žirovski vrh, naš prvi rudnik strateške surovine za jedrske elektrarne in tudi za, če je treba, atomske bombe. Zmaj, ki je tisoče let mirno počival pod plaščem zemlje, prihaja na dan. Nekoč so se ga bali le zato, ker so vanj udarjale strele, zdaj zato, ker ogroža okolico s svojo tehnologijo. Rudnik je še vedno v poskusnem obratovanju, mar mu prav zato lahko pogledamo skozi prste, kakor 20. julija 1985, ko so v potoku Brebovščica poginile vse ribe in delno tudi v Sori, saj se je iz rudnika pomotoma izlila neznana količina vode z visoko koncentracijo amonijevega sulfata? Tehnološka voda je zaradi napake pri delu odtekla v potok, čeprav so vse naprave normalno delovale, kakor piše v Informaciji o onesnaževanju Brebovščice, Todraž 27. 7. 1985, ki jo je podpisal tehnični direktor rudnika urana. Na koncu je napisan pozdrav rudarjev „Srečno". Kje? Na tiskovni konferenci, kjer so novinarjem dali v podpis dogovor med RUŽV in „drugopodpisanim". Točke dogovora so naslednje:

1. Podpisani smo seznanjeni, da je vzrok priprave tega dogovora objava več neresničnih, necelovitih ali tendencioznih informacij o RUŽV in jedrski energiji v sredstvih javnega obveščanja.

2. Ta dogovor je sklenjen z namenom, da se zagotovi in ustrezno pripravi objektivna informacija o izgradnji, poslovanju, proizvodnji in vplivu RUŽV na okolje.

3. Drugopodpisani izjavljam, da sem pooblaščen s strani svoje delovne organizacije zbirati in objavljati informacije o RUŽV in podpisati ta dogovor.

4. RUŽV se obvezuje, da bo zagotovil vse odgovore, za katere je pooblaščen najkasneje v roku 6 ur od časa ko bodo postavljeni v pismeni obliki s strani drugopodpisanega.

5. Drugopodpisani se obvezuje, da bo v 24. urah pred objavo članka (oddaje) kjer bo uporabljal informacije pridobljene s strani RUŽV, omogočil RUŽV-ju vpogled v celotni članek (oddaje).

6. Drugopodpisani se obvezuje, da bo zagotovil na koncu istega članka (oddaje) možnost komentarja celotnega članka (oddaje) s strani RUŽV v obsegu najmanj polovice tipkane strani. (Dogovori so se sklepali 4. 10. 1985 v Todražu.) Med tendencioznimi je bila našteta tudi izjava na televiziji ob obletnici hirošimske bombe, češ da so Japonci tako nori, da celo po Hirošimi in Nagasakiju še naprej gradijo atomske centrale, saj po besedah predstavnika RUŽV, obe zadevi nimata nič skupnega. Druga tendenciozност naj bi se skrivala v izjavi radijskega novinarja, češ da prevažajo žvepleno kislino v nezavarovanih prevozih, kar po izjavi istega predstavnika RUŽV ni res, ker se je to zgodilo le enkrat ali dvakrat, nikakor pa ne vedno. Kar pa zadeva „naravo dogovora z novinarji", je tako, da je najbolje ustaviti nadaljnjo pripravo novega zakona o javnem obveščanju, kajti rudnik urana je našel čudežno formulo, kako se izogniti tečnim novinarjem. Ali bi vprašanje dr. Huberta Požarnika na omenjeni „tiskovni" konferenci, kako so bili dobljeni normativi za dovoljeno količino nečistih delcev iz rudnika urana (pri tem je mislil, ali ni morda tehnologija narekovala dopustno mero, namesto da bi predpis prisilil RUŽV v primerno čisto tehnologijo) prišlo v javnost po primerni „obdelavi" v rudniku? Najbrž bi, nimamo osnove, da trdimo drugače, le da bi bilo kot na sestanku verjetno označeno za insinuacijo ali po domače za nesramno podtikanje. Po trditvah predstavnikov Rudnika urana Žirovski vrh živijo ljudje v njegovi neposredni bližini in seveda še žive ribe v vodi, v najčistejšem okolju. Mar sploh smemo dvomiti, ne da bi se posvetovali z rudniško upravo?

Zmaga Matajec, ki živi tik ob mrtvi Brebovščici, pravi: „Kmalu bomo žrtvovani!" Matajčeva je vzela „zapisnik", kamor si beleži vsa svoja opažanja sprememb v okolju in zaskrbljeno pripoveduje: „Ljudje iz rudnika so bili pred kratkim tu pri nas; opravljali so nekakšne meritve in zagotavljali, da voda ni radioaktivna, da pa je voda močno onesnažena in bela, kakor da bi v njem plavala zdrobljena kreda, o tem so molčali. Včasih je bil tukaj zeleni raj, danes pa živimo v stalnem strahu, kdaj bo prišlo tisto najhujše. Okolje je uničeno, posebno voda. Ob ponedeljkih zjutraj je voda še kar čista, takoj pa, ko pričnejo v rudniku z obratovanjem, se barva vode spremeni v belo, še posebej letos, ker je nizek vodostaj. Voda je tako gosta, da ne vidim dna. Posebno me skrbi potok, kadar spreminja barvo na oranžno in rdečo. 17. maja letos je bil potok kar nekaj ur popolnoma oranžen, vse te podatke lahko preberete v mojih zapisih." Zmaga Matajčeva je zapisala v „zapisnik", da voda ob petkih proti štirinajsti pordeči zaradi izpiranja tovornjakov, ki prevažajo jalovino na odlagališča nad rudnikom in tovarno. Te jalovine ne prekrivajo, celo cesto so napravili iz nje; plini iz jam in jalovine gredo v zrak. Je to le novinarska raca, senzacija ali blodnje neosveščenih občanov? Bomo vprašali strokovnjake ali preroke? So oboji lažnivi? . . .

(Mladina, št. 36
z dne 1. 11. 1985.)

II.

Slabo. Nikakor ne, kajti znanstveniki dokazujejo, da je nevarnost radioaktivnega sevanja majhna in če primerjamo njihova mnenja s tistimi, ki jih izražajo

nekateri drugi znanstveniki v svetu, potem je najmanjša na svetu. Naštejmo samo nekaj dejstev, ki nas uvrščajo med skoraj edine dežele, kjer je radioaktivnost varna: nihče v svetu še ni izdelal zanesljive metode za shranjevanje radioaktivnih odpadkov, pri čemer je vseeno ali gre za nizko, srednje ali visoko radioaktivne. Bistveno pri vsem tem je, koliko radioaktivnosti seva skozi sod, v katerem takšna snov je. V svetu imamo rudnike uranove rude daleč stran od naselij, pri nas pa težimo k temu, da bi bili kar se da blizu. Po svetu osveščeni državljani odklanjajo atomsko energijo, pri nas vidijo rešitev v njej. Skratka, svet in mi smo si različni kar se le da. Mi smo naprej, vendar naprej po poti brez vrnitve. Črnogledo?

Največ radioaktivnih odpadkov proizvedejo atomske elektrarne, za katere so v začetku trdili, da so najčistejši način proizvodnje električne energije, vendar so ves čas zamolčevali, da bo nerešljiv problem nastal potem. Kam z odpadki, teh pa je, kakor je pisalo v Teleksu (12. 9. 1985) kar precej in sicer za elektrarno moči 1300 megavatov v enem letu (naša v Krškem ima pol manjšo moč): približno 440.000 ton uranovih odpadkov tritija in kriptona, 2.420 sodov nizke in srednje radioaktivnih odpadkov in 30 posod visoko radioaktivnih odpadkov. (Delite z dve in pomnožite z leti delovanja jedrske elektrarne, pa boste dobili približno količino nakopičenih odpadkov, ki pa so, nekateri, še uporabni za nadaljnjo predelavo, vendar pri tem nastanejo še bolj nevarni odpadki, ki jih predelovalci vrnejo skupaj s končnim izdelkom.)

Po začetnih težavah rudnik urana obratuje po predvideni tehnologiji, to je bil naslov 13. decembra 1985 v Delu, ki naj bi pomiril vse tiste, ki so še dvomili, da rudnik urana ni najbolj čista naložba v Sloveniji, na sončni strani Alp. Zanimivo je, da je glasilo najširše fronte tako širokogrudno, kadar je treba braniti tehnokracijo in tako ozkosrčno, kadar gre za pomisleke, večinoma tudi članov SZDL, da nam tehnologi in načrtovalci prihodnosti pripravljajo mrzel grob. Poglejmo samo nekaj aspektov, kajti v tem skromnem prispevku nikakor ne moremo zajeti celote (prav to pa je problem javnega obravnavanja radioaktivnega sevanja, ki ima zelo različne izvore). Kot **prvo**: rudnik je v bližini naselij, med njim in prvimi živimi bitji ni nikakršnega varnostnega pasu, jalovina (te je več vrst, z različno stopnjo radioaktivnosti) se odlaga v bližini in se ne prekriva ali kako drugače zavaruje. Kot **drugo**: žal, vendar je res, v Ameriki delajo v takšnih obratih v glavnem kaznjenci, pri nas pa je dovolj primerno višji osebni dohodek in zaposleni so prepričani, kako so zagrabili boga za brado, kar pa je samo relativen občutek v času, ko so drugi manj plačani. Kaj pa cena zdravja in življenja? Če je delati in živeti v takšnem okolju tako zdravo, potem, prosim, naj se vsi zagovorniki atomske energije naselijo v neposredno bližino rudnika in z lastnim zgledom dokažejo, da gre za nadvse zdravo okolje. Kot **tretje**: na drevju so opazili ozonske ožige, o čemer smo že pisali, okoliški prebivalci pa opažajo, da se jim viša pogostnost glavobolov, ki je povezana tudi s pojavom značilnega vonja, ki pa ni samo vonj po žvepleni kislini, kateri se širi z odlagališča jalovine, ampak je tudi vonj po visoki koncentraciji ozona. V majhnih količinah je osvežilec zraka, v velikih količinah pa povzroča glavobol in še naprej . . . (Na delih oblačil so opazili, da je izginila barva in so se pojavile popolnoma bele lise, kar tudi kaže na delovanje ozona.) Kot **četrto**: *v Poročilu o vplivu na okolje zaradi obratovanja Rudnika urana Žirovski vrh*, ki ga je sestavil Inštitut Jožef Stefan in podpisal dr. Peter Stegnar (14. 11. 1985), piše med drugim tudi tole „V splošnem so koncentracije radona v zraku v času poskusnega obratovanja rudnika urana enakega velikostnega reda kot v predobratovalnem obdobju in bistveno manjše (za 3 in večkrat) v primerjavi s koncentracijami radona v notranjosti nekaterih hiš na območju Žirovskega vrha, zgrajenih iz kamenja z višjo vsebnostjo urana, oziroma iz ostankov predelane rude." Kako so ostanki predelane rude prišli v stanovanjske hiše? Kdo je dal dovoljenje za nov gradbeni material? So domačini legalno ali ilegalno vozili jalovino domov in z njo gradili?

Ali znanstveniki pred odprtjem rudnika niso vedeli, da je tudi jalovina radioaktivna in zato nevarna? Pa menda niso sami krojači in mizarji začeli z odkopavanjem rude ali pa morda kak kmet, ki je hotel slediti svetovni tehnologiji? „Če sistem hoče to imeti, potem bo imel," pravi neki znanstvenik, vendar, kaj pravi na to on sam, kot strokovnjak za radioaktivne snovi, ostaja nevtralen in v službi. Sluga angelu smrti?

Rudnik urana Žirovski vrh nikdar ne bo imel zaprtega kroga predelave, kajti zaprtega kroga na svetu ni in vsaj 20 % tehnološke vode bo odtekalo v Brebovščico in naprej v Soro in naprej v Savo in v Donavo in v Črno morje, vendar uprava rudnika trdi, da bo zaprti krog. Kdo koga vleče za nos in zakaj? Vsakdo, ki zagovarja rudnik, poskuša na svoj način pobebiti tiste, ki bi radi prave odgovore in sicer tako, da se pojavljajo zdaj te zdaj druge enote, zdaj takšne zdaj drugačne količine, vedoč, da ne jaz in ne vi ne moremo priti tja in izmeriti ter analizirati dejanskega stanja. Špekulantom s smrtjo to prav pride, njihov cilj bo bližji, njihova cena višja.

Poglejmo primer: 9. februarja je bil sestanek krajanov za zgraditev novega vodovoda na Gorenjem brdu. Kot edina primerna lokacija se je pokazal ostanek Rupnikove linije in sicer na višini 711 nad morjem, kjer je 30 metrov globok šaht s stranskimi rovi, v katerem je pitna voda. Predstavnik rudnika Ivan Prijatelj, odgovoren za radiološko varstvo pri rudniku, je krajanom predlagal, da rudnik odkupi jašek za 10 starih milijard, kolikor bi stal vodovod. Krajani bi dobili vodovod (od kje?), rudnik pa primerno odlagališče za, recimo, jalovino, ki bi se cedila skozi zemeljske razpoke v Hotavlje, Hlavče njive in Gorenjo vas.

Rudnik je maligna tvorba, njegova prihodnost je samo še nadaljnja rast, kajti predvidene so še tri atomske elektrarne in njihovi odpadki predstavljajo (skupaj z rudniškimi) največjo količino radioaktivnih odpadkov, za katere, ponovimo in si ponavljamo, v svetu niso našli dokončne rešitve, vse so samo

začasne, tudi najbolj varne (do leta 2000). Kje bo pri nas skladišče? Trenutno je najbolj realno, da so ga našli na hrvaških tleh (ni jasno kje, morda Psunj ali Papuk), Slovenija pa je pripravljena krajanom plačati rento v višini delovnega obrata za 50 do 60 ljudi (izjava je bila dana na razgovoru predstavnikov RK ZSMS s predstavniki slovenskega elektrogospodarstva, četrtek, 13. februarja 1986, s pripombo, naj s to informacijo previdno ravnamo!).

V že omenjenem poročilu Inštituta Jožef Stefan piše v zaključku tudi tole: „Analize rib iz Brebovščice in Sore ter prehrambenih izdelkov in zemlje iz treh izbranih lokacij (kmetij) na ožjem območju Žirovskega vrha so v teku, rezultati bodo sestavni del končnega poročila o nadzoru radioaktivnosti okolja RUŽV v letu 1985. V tem poročilu bomo prikazali rezultate vseh meritev radioaktivnosti v okolju RUŽV po programu nadzora v letu 1985, meritve bodo osnova za izračun sevalne obremenitve prebivalstva, predvsem kritične populacije na tem območju, to pomeni, kolikšno dozo ionizirajočega sevanja bodo ljudje prejeli zaradi obratovanja RUŽV in kakšni bodo morebitni škodljivi učinki za njihovo zdravje.

Dosedanji rezultati pa jasno kažejo, da v času poskusnega obratovanja vpliv rudnika urana na okolje ni velik, vendar bo, ne glede na to, potrebno stalno spremljati delovanje rudnika in njegov vpliv na okolje in če bo potrebno, nemudoma ukrepati z namenom, da bi čimbolje zaščitili prebivalstvo na tem področju pred prevelikimi dozami ionizirajočega sevanja.

Posledice rudnika urana, kjerkoli v svetu, so vnaprej predvidljive, kajti to ni prvi rudnik, tudi radioaktivnost ni nekaj novega, in če tehnokrati cinično dopovedujejo ljudem, da ima mineralna voda mnogo več radioaktivnosti v sebi kot rudnik urana, potem to ni samo njihov cinizem, ampak je naša katastrofa. Človek je naše največje bogastvo, je, dokler je samo statistična številka. Se spomnite Kajuhove pesmi, ki je bila zapeta v povsem drugih časih in povsem drugim številom živih in mrtvih duš? Potem se spomnite tudi, koliko nas je še in izračunajte, koliko nas bo.

(Mladina, št. 8
z dne 28. 2. 1986.)

III.

. . . Mimogrede je treba povedati, da Rudnik urana Žirovski vrh pripravlja kastracijo tistega, kar smo doslej o njih napisali. Kot avtorju nekaterih prispevkov mi je resnično žal le to, da sem zaupal tistim, ki so mi dali informacijo o gradnji vodovoda, v kateri sem pustil nepreverjeno trditev, da je Ivan Prijatelj, uslužbenec RUŽV, nastopal kot predstavnik rudnika in ne kot občan. Mogoče je spregledal popravek v naslednji številki, toda nekaj dejstev je, ki govorijo v prid zahtevi po takojšnjem zaprtju rudnika. *Prvič*, ostajajo odpadki, ki jih ne bo mogoče skriti nazaj v nedra zemlje, in če bi očetje rudnika vsaj malo pogledali po svetu, bi videli, kaj so nam nakopali na vrat. Nam in generacijam generacij, kajti duh, ki je ušel iz nedrij zemlje, ne bo šel sam nazaj. *Drugič*, izkoriščanje rude ni ekonomično in je zato onesnaževanje še toliko manj upravičeno. *Tretjič*, njihova trditev, da so sposobni izdelati zaprt sistem predelave, je očitna neresnica in so odgovorni za Brebovščico, Soro, Savo in Črno morje. Pred odgovornostjo jih ne zavarujejo nikakršni višji politični, nacionalni ali strateški cilji. Ozon uničuje gozdove, to je naslednje dejstvo, zato, ker je jalovina na prostem, nezaščitena, da o radonu ne govorimo, čeprav ga uspešno mešajo z velikimi količinami zraka. Vendar: naj mi fiziki dokažejo, da se na zemeljski obli katerakoli materija lahko izgubi v nič. Žveplovo kislino vozijo brez spremstva, kar sem videl na lastne oči, čakajoč na avtobus v Medvodah. To je samo nekaj dejstev, katerih prihodnje posledice bomo videli in jih bodo gledale generacije generacij. Odgovorni pa so tudi vsi tisti, ki so po delegatskih poteh sprejeli odločitev za gradnjo rudnika, pa naj bo to na občinski ali republiški ravni, in so se poigrali z usodo Slovenije in njenih prebivalcev. Zavestno, kajti atomski bombi sta počili že leta 1945 in ne 1985 in vsi, ki imajo polna pljuča humanizma za nasilje v svetu, naj se ozrejo po svojih sodržavljanih. (. . .)

(Mladina, št. 31
z dne 21. 3. 1986.)

Pripis uredništva: Povzemamo nekaj odlomkov iz člankov, ki jih je avtor napisal za Mladino, ker menimo, da dopolnjujejo razmišljanje Janeza Škrlja.

Še enkrat: Kaj bo s Soro!?

Odmevi (ne odgovori!) na vprašanje iz prejšnje številke

UMAZANIJA NE POZNA MEJA

IDRIJA, ŽIRI, 18. – Potok Raskovec v škofjeloški občini, ki se zliva v Soro, je zastrupljen, saj se v njegovih vodah pretaka domala vsa umazanija, ki jo premore sosednja idrijska občina. Slednja si je namreč sredi pobočja nad potokom omislila svoje osrednje odlagališče odpadkov. To sicer leži na ozemlju idrijske občine, vendar njegova lega in nastanek bolj prizadeva Žirovce in vse, ki prebivajo ob Sori navzdol, kot pa Idrijčane.

V Žireh so pred leti v organih krajevne skupnosti zbrali toliko pameti, da so preprečili lokacijo smetišča, prav ob bregu Sore v Brekovicah in sprejeli odločitev o odvozu smeti v osrednjo občinsko deponijo pri Škofji Loki. Medtem so Idrijčani svoj problem rešili na svoj način. Najbolj primerno odlagališče odpadkov, ki so ga po končanem odlaganju v Ljubevču načrtovali odpreti v Spodnji Kanomlji, so opustili že v fazi priprav in si ga omislili na severnem obrobju Dolske planote, ki je kraške narave. Na njej kljub obilnim padavinam ni tekočih voda, ker so tla porozna, da sproti popijejo vso vodo. O vsem tem se na Žirovskem ni veliko govorilo. Zdi se, da je bila ribiška družina Žiri edina, ki je zaznala nevarnost in doumela globino problema. Obrnila se je na vsemogoče naslove, od krajevne skupnosti do republiških organov. Na Idrijskem pa so vsi molčali in do danes na Ledinsko planoto speljali že več kot tisoč zabojnikov smeti.

In ko so se s časom dopisi in odgovori nanje nakopičili, se je zadeva začela razpletati. Lokacijsko dovoljenje, ki ga je pred dvema letoma izdal oddelek za urejanje prostora in varstvo okolja SO Idrija, je odprlo zeleno luč „sanitarni deponiji Raskovec v Doleh". Vendar je bilo pred tem postavljenih kar 32 pogojev, katerih dovolj zgovorne so že same formulacije, ki pravzaprav ničesar ne zahtevajo, ampak le priporočajo in nakazujejo.

Ob številnih drugih soglasjih se dovoljenje sklicuje tudi na „vodnogospodarske smernice", ki jih je izdala Vodna skupnost za območje Soče iz Nove Gorice. V skladu z odlokom o določitvi meja vodnih območij v Sloveniji, ki ga je izdal republiški komite za varstvo okolja in urejanje prostora, pa vas Dole pri Žirovnici, blizu katere je odlagališče odpadkov za idrijsko občino, spada v vodno območje reke Save, kar pomeni, da omenjeno lokacijsko dovoljenje ni veljavno.

Zdaj se torej zastavlja samo še vprašanje, kaj bo z vodo? Se bomo še naprej vedli tako, kot da se nič ne dogaja, čeprav dobro vemo, za kaj gre: potok Raskovec in z njim Soro zastrupljajo v enem svojih virov. Potem ko so Skofjeločani skušali s čistilnimi napravami in kanalizacijo rešiti Soro, jo zdaj zastrupljajo sosedje.

Črki zakona je bilo sicer zadoščeno, stvari pa se še naprej zapletajo. V konkreten problem sta zapleteni dve neodvisni razsežnosti. Prva je birokratske narave – občinski akt je bil razveljavljen z republiškim. Druga je dejansko stanje, ki se po aktih prve ravna ali pa tudi ne. Samovolja nekaterih je prestopila meje, ki so v navadi med dobrimi sosedi.

Filip Šemrl
(Dnevnik, 18. 7. 1985)

VRANA VRANI NE, OBČINA OBČANOM DA

Vodna skupnost Soča ni pljunila v svojo skledo, ampak sosedovo

Viktomologija, ki obravnava, med drugim tudi tabu teme, je mlada veda. Zagnanci te nove vede obravnavajo še pravico do življenja, obravnavajo „navadne" državljane, ki naj bi imeli pravico do varnosti, zakonitosti in svobode, še posebno skrb pa posvečajo STRAHU PRED ZLOČINOM, četudi ga zagrešijo „le lokalne oblasti". Prav strah pred EKOLOŠKIM ZLOČINOM je še kako dokazljiv pri prebivalcih Poljanske doline – od smetišča Raskovec, RUŽV Todraž, Gorenje vasi, KS Trata (Škofja Loka) in naprej . . .

Ribiška družina ŽIRI upravlja z vodami, ki so bile nekdaj čiste, zdravilne in zato pitne, danes pa tečejo v mlado Soro Poljanščico med Rovtami in Žirmi umazani in zastrupljeni pritoki. Ljudje ob Sori so ogorčeni, saj je razsajala v Žireh epidemija zlatenice, v zadnjem času pa so se pridružile še bolezni prebavil (driska). Vso vodo, ki jo uporabljajo v gospodinjstvih in za osebno higieno, morajo prekuhavati.

Zaradi medsebojnega „spoštovanja" županov so se idrijske in škofjeloške „občinske oblasti" sporazumele za SMETIŠČE občine Idrija v KS DOLE, zaradi česar so potegnili krajši konec prebivalci Žirov. Smetišče je „blagoslovil" medobčinski inšpektor Inšpektorata Idrija-Logatec-Vrhnika, KI JE ZAVESTNO RAVNAL PROTIZAKONITO! Prav ta inšpektor namreč dobro ve, da se ne sme zameriti „delodajalcem" pred bližnjo reelekcijo.

Zgodovina smetišča SO Idrija sega nekaj let nazaj. Da bi se Idrijci rešili svojega mestnega smetišča, so ga preselili „po politični liniji" v KS Dole, prostor zanj pa je odstopilo Gozdno gospodarstvo Idrija (pol hektarja gozda). KS Dole je še na območju občine

Idrija, vendar odtekajo vode zaradi razvodnice v Črno morje, torej na območje sosednje občine. Za tako „modro potezo" so se odločili idrijski veljaki zaradi strahu, da jim ne bi Italijani navili ušes, ker so se zavedali, da spuščajo idrijsko umazanijo po Idrijci v Sočo in naprej – prek Italije – v Jadransko morje. Osimski sporazumi ne dovoljujejo onesnaževanja voda, prav tako pa to prepoveduje tudi Helsinška listina v „drugi košari, člen deveti"; Idrijci so se tega krvavo zavedali, uradno določeno in odobreno občinsko smetišče v Spodnji Kanomlji so enostavno „anulirali" tako, da so si dovolili onesnaževanje že tako skromnega povodja Poljanske Sore.

Pri uničevanju naravne dediščine igrajo prvo violino prav inšpektorji, ker so v službi „oblasti" (torej tudi ODVISNI!), ki jih plačuje, zato jamčijo s svojimi inšpektorskimi podpisi na odločbah, dopisih itd., da „oblast" ravna vedno v skladu z zakonodajo. Lep primer je republiški sanitarni inšpektor, ki je navedel v dopisu št. 533 – 3/81-34, 6. oktober 1981, da so deponirali (ne)nevarne radioaktivne snovi **v Zavratcu LETA 1960, glasilo SZDL DELO pa poroča, da so te snovi deponirali v Zavratcu LETA 1961.** Če se že letnici ne ujemata, kako se bo šele smrtonosni tovor, ki je deponiran na raznih „lokacijah"? ! Poglejmo nazaj na idrijsko smetišče in prisluhnimo izjavi vodarskega inšpektorja, ki je – mimogrede rečeno – še gozdarski inšpektor v Medobčinskem inšpektoratu Idrija-Logatec-Vrhnika, ki pravi: „da je absurdno pričakovati, da bi tožil „delodajalca", in če Žirovcem ni kaj povšeči, NAJ DVIGNEJO PROBLEMU TEMPERATURO!" Sancta simplicitas odgovorne osebe; koliko preproščine, naivnosti in celo neznanja lahko iztisne novinar iz kateregakoli inšpektorja! Sicer pa so izjave na vseh ravneh „za danes in tukaj" – podobne druga drugi . . . Na pritožbo žirovskih ribičev je „naš mož", medobčinski inšpektor Idrija-Logatec-Vrhnika, dne 24. avgusta 1984 odpisal ribičem: „da so njihove odklonilne PRIPOMBE (je mar res samo PRIPOMBA, če ti nekdo odira kožo „na živo" in te kasneje še usmrti?) glede odlagališča odpadkov v Doleh na podlagi DOKUMENTACIJE – POPOLNOMA NEOSNOVANE!" . . .? !

Zadeva smetišče je potovala od inštance do inštance, dokler je ni razpletel dopis Javnega tožilstva SRS, v katerem so ribičem sporočili, da SO IDRIJA nima pravega soglasja pristojne Vodne skupnosti (Gorenjske), pač pa le soglasje Vodne skupnosti SOČA, ki pa za to področje sploh ni pristojna (Uradni list SRS, št. 6/75). Smetišče v Doleh, SO Idrija, so zgradili – po razlagi Javnega tožilstva (so)odločali? Kaj je z odgovornostjo za zdravje Žirovcev in kaj se bo zgodilo s kršilci zakonov?

Latinci bi porekli za tako početje: NON DECET (to se ne spodobi), idrijski občinski možje – pa nič . . .! „Idrijske strukture" so delno krive tudi za zadnje dogodke v Idriji, saj ne znajo priti mladim nasproti . . .

Republiški komite za varstvo okolja in urejanje prostora je razveljavil z odločbo (351–204–82) lokacijo za deponijo smeti, idrijski komunalci pa – meni nič, tebi nič – še kar naprej vozijo smeti na sporno smetišče in zastrupljajo Žirovcem pitno vodo!

Po terminologiji naših vodilnih tovarišev je „notranji sovražnik" znan: to so OBČINSKI ETATISTI MESTA IDRIJE.

HOMO OECONOMICUS ET FABER (idrijski, uranski, na Krupi, hotaveljski, škofjeloški, itd.) potrebuje zase le tehnološko vodo, tehnološki zrak in tehnološko zemljo, da zadosti svojemu (in svojih „nadrejenih privrednikov") nagonu za trenutni (ne)uspeh.

Normalno je, da je vse nenormalno (in nemoralno), toda Poljanci vztrajajo pri svojih zahtevah pokončno! Zaradi svoje pokončnosti in pritličnosti „protireformatorjev" so obsojeni na počasno odmiranje s krajino vred – kot pravi predikanti nove EKOLOŠKE VERE . . .

DELOVANJE „EKOLOŠKE PROTIREFORMACIJE", KI IŠČE SAMO PROFITE, PA LAHKO OBČUTIMO VSI NA LASTNI KOŽI . . .!

Janez ŠKRLJ
(Mladina, 1. 11. 1985)

MEDOBČINSKI „SPOR" ŠKOFJA LOKA – IDRIJA

SMETIŠČE OB SORI

ŠKOFJA LOKA, 18. – Vse bolj se zaostrujejo nasprotja v „sporu", do katerega je prišlo med škofjeloško in idrijsko občino. Gre za idrijsko smetišče, ki ga imajo ob izviru Sore Poljanščice pri Žireh. V škofjeloški občini zahtevajo, da je treba smetišče sanirati oziroma odstraniti, vendar očitno v idrijski občini zahteve ne letijo na ravno najbolj plodna tla. Vsaj doslej ostaja v praksi vse pri starem.

Pred kratkim je zahtevalo predsedstvo občinske konference socialistične zveze v Škofji Loki od občinskega izvršnega sveta, da vloži, kolikor zadeve ni mogoče urediti v medsebojnem odgovoru, vlogo na republiški komite za varstvo okolja in urejanje prostora, ki je s tem v zvezi že izdal odločbo o prenehanju uporabe tega smetišča, če pa bo potrebno, naj bi postavili tudi delegatsko vprašanje oziroma dali pobudo republiški skupščini za ureditev problema.

Škofjeloški občinski izvršni svet pojasnjuje, da so doslej že veliko ukrepali, vendar kot kaže, brez praktičnih rezultatov. Delegatsko vprašanje so posredovali občini Idrija. Organizirali so sestanek s predstavniki skupščine občine Idrija, z ribiško organizacijo, območno vodno skupnostjo in inšpekcijskimi službami. Idrijska občina pa si je prizadevala, da bi smetišče legalizirali, škofjeloška občina pa odločno zahteva, da poiščejo za smetišče primernejši prostor. V škofjeloški občini še niso prejeli dokončnejšega odgovora, kolikor seveda ni dokončni odgovor odločba republiške inšpekcije. Škofjeloška občina bo od inšpekcije zahtevala, da izpolnijo svojo odredbo in onemogočijo odlaganje smeti ob izviru Sore.

PETER COLNAR
(Dnevnik, 18. 3. 1986)

REVIJA ŽIROVSKI OBČASNIK

Uredniški odbor

SKUPŠČINA OBČINE
IDRIJA
Predsednik

ZADEVA: Prizadevanja za ohranitev Poljanske Sore kot čiste reke

V naši reviji smo letos spomladi na uvodnem mestu objavili prispevek z naslovom **„Kaj bo s Soro? !". Tako smo publicirali in** prenesli v javnost spor, ki je sicer že dve leti buril duhove in se izgubljal v administrativnih kuloarjih.

Publikacija je bila v okolju, ki mu je namenjena, zelo odmevna, ne vemo pa, ali je prišla v roke tudi vam. Gotovo pa ste seznanjeni s celo serijo objav v drugih sredstvih javnega obveščanja, ki se v zadnjem času vse bolj lotevajo omenjene problematike.

Gre za javno predstavitev prizadevanj vseh tistih, ki se zavzemajo za ohranitev Poljanske Sore kot čiste reke. Ne gre le za ribiške družine Žiri, Visoko in Škofja Loka, za naše uredništvo, za člane Društva za varstvo okolja v občini Škofja Loka, za številne „zanesene" posameznike; gre za to, da postaja – kolikor še ni – skrb za ohranitev Sore splošna skrb večine tistih, ki ob njej živijo.

Ta skrb je tako velika, da ji bomo tudi v številki, ki jo prav zdaj pripravljamo za tisk, odmerili primeren del prostora. Tako se obračamo na vas s prošnjo, da nam sporočite vaše mnenje o vsem tem. V vseh prej omenjenih objavah je namreč mogoče najti očitek, ki leti na vaš račun ter izraža domnevo in obtožbo, da je postalo vaše osrednje občinsko odlagališče odpadkov v Doleh eden od treh največjih onesnaževalcev Poljanske Sore – poleg Rudnika urana Žirovski vrh in DO Marmor na Hotavljah.

Vašega mnenja – kakršnokoli že je – doslej v **javni** polemiki ni bilo slišati. Zato vam zastavljamo tole **vprašanje**: Kaj nameravate storiti – če sploh kaj in če še niste – da bi preprečili zastrupitev potoka Raskovec v Doleh? ! Bilo bi prav, da nam odgovorite in mi bomo odgovor objavili, saj je že čas, da si „nalijemo čistega vina" za čisto okolje! **Za vas** je bilo smetišče v Doleh toliko pomembno, kolikor je tudi njegova lokacija: potisnili ste ga na rob; **za nas** postaja nanj navezano vprašanje Sore osrednjega pomena. Tako vas v upanju, da boste sprevideli in upoštevali tudi interes svojih sosedov, prav lepo pozdravljamo!

Žiri, 15. 10. 1985

Glavni in odgovorni urednik:
Mihael NAGLIČ, prof. phil.

REVIJA ŽIROVSKI OBČASNIK
UREDNIŠKI ODBOR
p.p. 11
64226 Žiri

PREDSEDNIKU SKUPŠČINE OBČINE
ŠKOFJA LOKA!

ZADEVA: Prizadevanja za ohranitev Sore (Poljanščice) kot čiste reke

Pošiljamo vam kopijo pisma, ki smo ga v začetku lanske jeseni naslovili na vašega kolega iz Idrije. Ker vse doslej in kljub večkratnim poznejšim ustnim poizvedovanjem še nismo dobili nikakršnega odgovora, se z enakim vprašanjem, kot je zastavljeno v priloženem pismu, obračamo še na vas. Natančneje rečeno: Zanima nas, ali je naša občina naredila kaj takega, kar bi omogočilo oziroma pospešilo rešitev omenjenih problemov? !

Gre namreč za to, da končujemo redakcijo naslednje številke (izšla bo maja) in bi radi našim bralcem postregli s temeljitejšo informacijo o tej zadevi. Zato vas tudi prosimo, da nam, če je mogoče, čimprej odgovorite.

Ker vprašanje gotovo prizadeva večino ljudi, živečih v porečju Poljanščice, upamo, da tega pisma ne boste vzeli kot nepotrebno nadlegovanje in vas prav lepo pozdravljamo!

Žiri, 16. 4. 1986

Glavni in odgovorni urednik:
Mihael Naglič, prof. phil.

Vse doslej ni naše uredništvo prejelo nikakršnega odgovora na pismo v Idrijo.

Zato smo enako vprašanje zastavili še tovarišu **Jožetu Albrehtu,** novemu predsedniku SO Škofja Loka. Ta nam je odgovoril takoj in „z razumevanjem":

SKUPŠČINA OBČINE
ŠKOFJA LOKA
Predsednik

Številka:
Datum: 25/4. 1986

REVIJA ŽIROVSKI OBČASNIK
Uredniški odbor
p.p. 11
64226 ŽIRI

Pozdravljamo izkazani interes za informiranje javnosti o prizadevanjih za čistejšo Poljanščico ter vas obveščamo, da žal ne moremo posredovati dokončnega odgovora o ukrepih za sanacijo odlagališča v Dolah.

Kljub večkratnim urgencam nam na žalost ni uspelo doslej od občine Idrija pridobiti potrebnih pisnih informacij o njihovih namerah glede sanacije odlagališča. Odločili smo se, da se v želji po ohranitvi dobrih odnosov s sosednjo občino sestanemo z novim vodstvom občine takoj po prvomajskih praznikih ter se poskušamo sporazumeti o dokončni opustitvi in sanaciji odlagališča.

Stališče občine Škofja Loka, ki ga bomo uveljavljali povsod, kjer je to potrebno, da je potrebno odlagališče opustiti in sanirati.

Predlagamo, da z objavo informacije v vašem glasilu počakamo na rezultate tega sestanka.

Sočasno vas obveščamo, da intenzivno tečejo aktivnosti za:

1. izgradnjo čistilne naprave za jamsko vodo v RUŽV, ki bo dograjena do konca leta 1986
2. izgradnjo čistilne naprave oziroma usedalnih bazenov v DO Marmor Hotavlje, ki naj bi bili prav tako zgrajeni do konca leta 1986.

Z navedenim bomo bistveno zmanjšali onesnaževanje Poljanščice v zadovoljstvo vseh njenih prijateljev in uporabnikov ter nenazadnje ob njej živečih prebivalcev.

Prepričani smo, da boste z razumevanjem sprejeli naše pojasnilo in vas prav lepo pozdravljamo.

Predsednik občinske skupščine
Jože ALBREHT

Očitno je torej, da si številne organizacije in posamezniki še zmeraj prizadevajo za rešitev problema „Raskovec", smeti pa se dovažajo tudi še zmeraj, kakor da nima nihče nič proti.

Bo pri tem tudi ostalo?

SMETIŠČE V RASKOVCU KALI ODNOSE

Škofjeločani menijo, da je na neprimernem terenu, Idrijčani pa temu nasprotujejo

ŠKOFJA LOKA, 27. maja — Škofjeloška občina bo republiški sanitarni in urbanistični inšpekciji predlagala, da zapreta smetišče v Raskovcu v idrijski občini in zahtevata, da ga prekrijejo z zemljo. Za tako rešitev problema, ki v zadnjem času kali odnose med sosednjima občinama, se je danes odločil občinski izvršni svet v Škofji Loki.

Gre za odlagališče komunalnih odpadkov, ki je sicer še na ozemlju idrijske občine, s svojimi škodljivimi vplivi pa sega bolj v škofjeloško občino. Leži namreč v povodju Sore, tako da voda, ki se cedi izpod smetišča, onesnažuje talnico in potoke, ki tečejo proti Žirem. Na onesnaževanje so pred tremi leti opozorili žirovski ribiči, kasneje pa se je v to zadevo vključila škofjeloška občina.

V Idriji so izdali lokacijsko dovoljenje za smetišče v Raskovcu leta 1982. Na pritožbo je republiški komite za varstvo okolja in urejanje prostora pred dvema letoma to lokacijsko dovoljenje odpravil. Idrijska Komunala je kljub temu še naprej vozila smeti v Raskovec, na kar je na ponovno intervencijo ribiške družine Žiri medobčinska urbanistična inšpekcija izdala odločbo o prenehanju odlaganja smeti. Kasneje so to prepoved odložili do 15. maja. Čeprav je tudi ta dan že potekel, iz Idrije še vedno vozijo odpadke na to odlagališče, med njimi tudi bolj nevarne industrijske.

Na današnji seji občinskega izvršnega sveta so opozorili na to, da jim idrijska občina ni predložila nobene dokumentacije za nameravano ureditev deponije, čeprav bi bila po zakonu to dolžna napraviti. Smetišča niso uredili tako, kot je bilo zahtevano v lokacijskem dovoljenju, delo na odlagališču pa so idrijski komunalci opravljali malomarno.

V Idriji kljub vsemu vztrajajo pri tem, da obdržijo smetišče v Raskovcu, in zatrjujejo, da sedanje strokovne podlage in predvideni ukrepi pri obratovanju zadostujejo, da okolje ne bo onesnaženo. V Škofji Loki pa nasprotno menijo, da geološko in hidrološko zahteven teren, ki je povrhu vsega še na potresno ogroženem območju, za to ni primeren še zlasti, ker so ogroženi viri pitne vode za preskrbo Žirov.

LADO STRUŽNIK

(Delo, 28. 5. 1986)

RASKOVCU NA ROB (še enkrat in verjetno ne zadnjikrat)

Ob koncu redakcije smo se odločili še za ponatis članka, ki osvetljuje najnovejša prizadevanja v

zadevi Raskovec. Iz njega je razvidno, da se zaradi smetišča zaostreni spor skuša v tej fazi rešiti na ravni občinskih upravnih organov. Naše uredništvo vsekakor podpira takšna prizadevanja IS SO Škofja Loka.

Hkrati pa ne moremo prikriti razočaranja in velike skepse glede „dobrih" namenov idrijske strani.

V zadnjem času so se namreč razširile kaj **čudne govorice**. Nekatere navajamo, čeprav jih nismo mogli preveriti, ker to pač ni bilo v naših močeh. Zato tudi ne trdimo, da so resnične. Nasprotno: Veseli bomo, če lahko kdorkoli dokaže, da niso. Tudi morebitni očitek, da z objavljanjem nepreverjenih govoric razburjamo in zavajamo javnost, zavračamo. Javnost namreč v takih zadevah **mora biti razburjena**, ker se bo sicer še naprej cinično manipuliralo z njo.

Tako **sprašujemo**, ali res:

— **da** se v zadnjem času dovažajo na deponijo tudi nekateri zelo strupeni industrijski — in ne le komunalni — odpadki;

— **da** so zaradi slednjih nedavno pocrkale celo smetiške podgane in krokarji (uradno je bilo rečeno, da zaradi deratizacije);

— **da** (ne)odgovorni v Idriji še naprej cinično ignorirajo vse proteste javnosti in sklepe ustreznih organov glede ukinitve in sanacije deponije;

— in **da** je bilo prvotno načrtovano, naj bi bila osrednja idrijska deponija v dolini Kanomlje, na terenu, kjer bi bile — po rezultatih temeljite strokovne analize — škodljive posledice za okolje minimalne oziroma dosti manjše, kot že so in še bodo v Raskovcu. Ta je poleg tega tudi veliko bolj oddaljen in visoko v hribih in je zato dovoz do njega veliko dražji.

In kar je najhuje: da so lociranje smetišča v Kanomlji preprečili (trije) (prvo)borci, ki prebivajo oziroma so doma v bližini. **Sprašujemo:** Ali je v tej družbi zasebni interes (treh) upokojenih veljakov — pa naj bodo njihove zasluge za ta sistem še tako velike — pomembnejši od dobrega zdravja in drugih interesov tisočev, ki prebivajo v dolini Poljanske Sore? !

Še enkrat: Veseli bomo, če lahko kdo argumentirano zanika vse te govorice. Če jih nihče ne bo jih bodo pač drugi prav tako argumentirano potrdili. V tem primeru seveda ne bo mogoče ostati le pri „samoupravnem sporazumevanju in dogovarjanju" na najrazličnejših instancah, temveč bo treba — v „kvalitativnem preskoku" — preiti k bolj konkretnim in dobrososedsko manj potrpežljivim dejanjem!

Janez Škrlj: O sončni hiši

Pogovor z ing. JOŽETOM PETKOVŠKOM iz Logatca, ki je projektiral in zgradil vkopano enodružinsko hišo, poimenoval pa jo je SONČNA HIŠA.

Na strokovnem srečanju RAVE 85 (raba alternativnih virov energije) v dneh 11. in 12. aprila 1985 je sodeloval s svojim predavanjem v oddelku PROJEKTI IN REALIZACIJE tudi ing. JOŽE PETKOVŠEK iz Logatca s temo: PROJEKT IN IZVEDBA VKOPANE ENODRUŽINSKE HIŠE.

Posvetovanje v Portorožu je bilo namenjeno projektantom s področja gradbeništva, strojništva in energetike, vsem, ki se kot proizvajalci ali uporabniki ukvarjajo z rabo alternativnih virov energije, strokovnjakom, ki so odgovorni za racionalizacijo porabe energije v visokih zgradbah in industrijskih procesih, delavcem v razvojnih in raziskovalnih organizacijah s tega področja, načrtovalcem energetske politike in preskrbe z energijo, pa tudi ljudem, ki si prizadevajo, da bi se stanje zaradi onesnaževanja okolja popravilo.

Obravnavane teme na RAVE so zelo pomembne v današnjem času in prostoru. Pri tem ne gre samo za DELNO zamenjavo dragih in neobnovljivih virov energije z obnovljivimi, pač pa predvsem za večjo neodvisnost od njih in za energetsko in ekološko čiste tehnologije, ki zagotavljajo uspešen in nemoten razvoj v prihodnosti (odlomki iz programa RAVE 85, ki so ga organizirali Zavod za tehnično izobraževanje Ljubljana, Slovensko društvo za sončno energijo (SLOSE), Medobčinska gospodarska zbornica Koper, pokrovitelj pa je bila Gospodarska zbornica Slovenije).

Vprašanje: *Ing. Petkovšek, pojasnite, prosim, vaš projekt in izvedbo „sončne hiše"; kakšne cilje ste si postavili in do kam ste prišli s hišo, ki je energetsko popolnoma neodvisna?*

Ing. Jože Petkovšek: „Cilj gradnje je energetsko neodvisna hiša, ali pa se temu idealu čim bolj približati. Kot vir energije sem izbral kombinirani sistem sončnega ogrevanja z akumulacijo energije v zemljo.

Stavba je polvkopana z odprto južno stranjo in podstrešjem. Bivalni del hiše je v zemlji, pomožni prostori, kot so garaža, shrambe in rastlinjak, pa so v podstrešju. Dnevna soba in kuhinja sta v spodnjem delu hiše, ob oknih, kjer je dovolj svetlobe, spalnice in sanitarije pa sem pomaknil v notranjost stavbe.

Veliko skrbi sem namenil izolaciji stavbe, saj je dobra izolacija temeljni pogoj za uspešno izvedbo sončnega ogrevanja. Za zunanje stene in strop sem predvidel izolacijo v obliki 10 cm debelega stiropora, za podstrešne prostore pa tervol debeline 15 cm ali ustrezno stekleno volno, za zračni predor sem namenil pet centimetrski poliuretan ali stiropor.

Okna so trislojna, fiksna in s toplotno zaporo; pri zaprtem oknu znaša prehodnostni koeficient: $K = 0.64\ W/m^2K$ (Kelvin).

Prezračevanje stavbe bom nadzoroval. Pozimi bom vodil zrak skozi SKALOMET pred stavbo. V skalometu se zrak segreva na približno 5 °C, nato ga vodim v stavbo, v toplejših dneh pa zajemam zrak pred stavbo.

Menim, da bo toplotna izguba bivalnega dela stavbe ob ohlajenem zemeljskem akumulatorju 20 °C; pri − 20 °C (minus!) zunanja temperatura znaša 2.7 KW, kar pa že pokrije pri tako majhnih toplotnih izgubah zaznaven del toplote, ki se sprošča pri pripravi hrane, z razsvetljavo, pri uporabi električnih aparatov itd. Kot dodaten vir ogrevanja sem predvidel kmečko peč kot sežigališče raznih gorljivih gospodinjskih odpadkov, ki energetsko niso zanemarljivi (škatle, gajbice, vrečke), peč pa je namenjena tudi kot prezračevalnik hiše in tudi bolj domače počutje vzbuja.

Bistvo stavbe je nizkotemperaturna akumulacija toplote v območju med 16 °C in 26 °C. Zamisel za naravni toplotni akumulator sem dobil v ledeniških breznih, saj se tam prek celega poletja obdrži led, dostikrat pa tudi prek celega leta, čeprav je srednja temperatura skalovja le nekaj metrov naokoli stalna, in znša okoli + 8 °C.!"

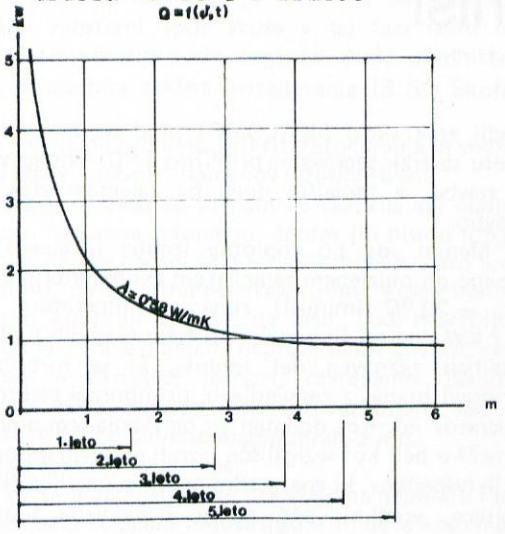
Vprašanje: *Ste izrabili spoznanje, da narava ponuja precej dobrih rešitev, le poiskati jih moramo? Torej, nekakšen dialog z naravo? !*

Ing. Petkovšek: „Prav to je! Prišel sem do spoznanja, da se da ta lastnost izkoristiti oziroma uporabiti tudi pri shranjevanju energije v zemlji. Z izračuni sem ugotovil, da se med akumulatorjem, ki je v mojem primeru hrib, s povečano temperaturo in okolico, vzpostavi toplotni tok. Ta tok je sorazmeren temperaturni diferenci in prevodnosti (λ − lambda), velik vpliv pa ima tudi VELIKOST izvora toplote. No, tudi na izgubo toplote močno vpliva meteorna voda, ta voda namreč povečuje prevodnost kamenin in odnaša toploto v globino. Zanimivo je tudi, da se s časom zmanjšujejo toplotne izgube iz zemeljskega akumulatorja in se šele po nekaj letih ustalijo na približno enaki vrednosti; glede na to, se s časom povečuje tudi količina toplote, ki jo nato iz akumulatorja uporabimo za ogrevanje stavbe.

S preprostim izračunom lahko ugotovim, da je velikost nizkotemperaturnega akumulatorja BISTVENO VEČJA, KOT JE VELIKOST STAVBE, KI JO ŽELIM OGREVATI. Možnosti ogrevanja sta dve: ali uporaba TOPLOTNIH ČRPALK ali VKOPANA HIŠA. Odločil sem se za vkopano hišo, ker sem celoten sistem **bistveno** poenostavil in POCENIL; posebna prednost vkopane hiše pa je tudi v tem, DA SISTEM NE POTREBUJE DODATNE ENERGIJE.

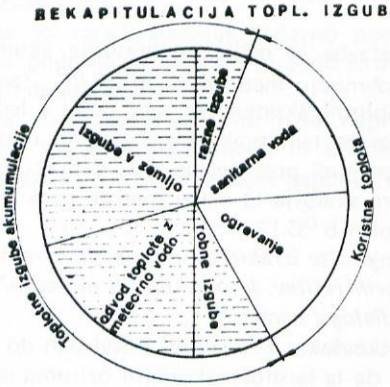
Stavbo sem postavil na prelomnici med alpskim in kraškim svetom. Teren je v geološkem pomenu NARIV, v katerem se mešata apnenec in dolomit. Polnilo med skladi v skalometu je drobir, pomešan z apnenčevo sigo in ilovico. S površinskim odvodom meteorne

IZGUBA TOPLOTE V ZEMLJO
Q=f(d,t)



sl. 1

sl. 2 REKAPITULACIJA TOPL. IZGUB



vode in z dovajanjem toplote v sklade skalometa se bo zmanjšal volumen (obseg) ilovice; polnilo bo postalo porozno in s tem se bo pomembno zmanjšala prevodnost kamenin; v računih sem upošteval tudi srednjo prevodnost kamenin λ ,= 0.58 W/m^2 K.

Toploto že akumuliram okrog stavbe in pod njo. Kombinirani kolektorji B — zračni vodni — ogrevajo akumulator D. Posoda ni izolirana, zato rabi hkrati tudi kot grelno telo; zrak se ob posodi segreje in gravitacijsko kroži skozi skalomet, ki je pod celo hišo.

Del toplote prevzame kamenje v skalometu, del toplote pa preide na teren pod hišo. Površino kombiniranih kolektorjev sem predvidel na 14 m^2.

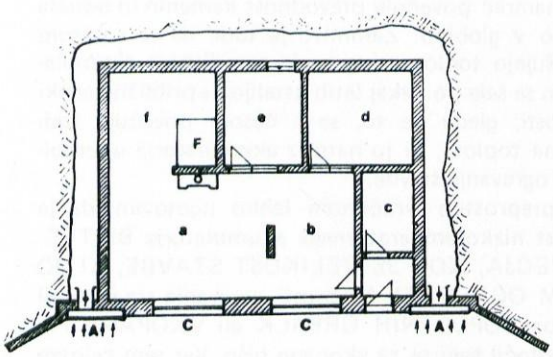
Zračni kolektorji A ogrevajo zrak v predoru G, del zraka ogreva stene hiše, preostali del toplote pa preide v akumulacijo. Predvidel sem 10 m^2 površine za zračne kolektorje. Okna so namenjena pasivnemu ogrevanju bivalnega dela; ta okna merijo 10 m^2, za okna v rastlinjaku pa sem predvidel površino 12 m^2.

Priložena slika 1 prikazuje predvidene izgube toplote v zemljo v odvisnosti od debeline ogrete plasti in časa. Iz tega diagrama lahko razberemo, da moram napraviti prekritje in izolacijo akumulatorja — v smeri navzgor — dva do tri metre od stavbe.

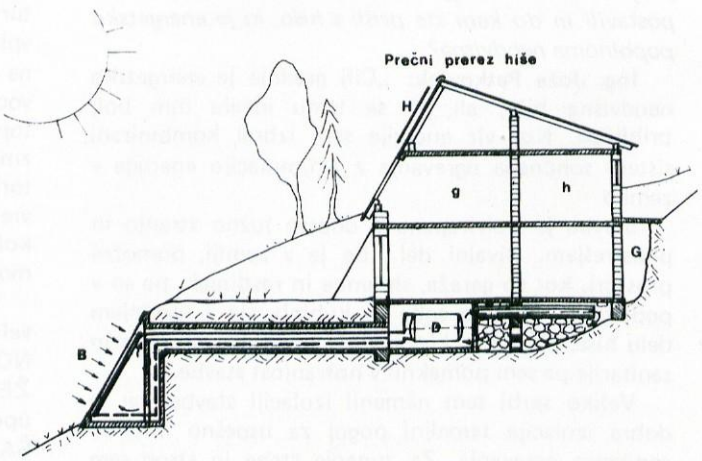
Slika 2 kaže predvideno letno rekapitulacijo toplote za mojo stavbo. Iz slike lahko vidimo, da se približno 58 odstotkov akumulirane toplote porabi za pokrivanje toplotnih izgub akumulatorja, manjši del toplote, kar je približno 42 odstotkov, pa lahko koristno izrabimo.

SONČNA HIŠA NA KALCAH
Poizkusna gradnja - poenostavljen prikaz

Tloris bivalnega dela - vkopani del



Prečni prerez hiše



N

a. dnevna soba
b. kuhinja
c. kopalnica
d. spalnica
e. spalnica
f. kmečka soba
g. rastlinjak
h. garaža

A. toplozračni kolektor
B. komb. kolektor zrak-voda
C. okno z toplotno zaporo izdelek „KLI" Logatec
D. akumulator tople vode
F. kmečka peč
G. zračni predor
J. električne sončne celice

Toplota iz zemeljskega akumulatorja prehaja v stavbo prek sten in tlaka v bivalnem delu hiše, zato ne potrebujem nobenih dodatnih grelnih teles. Če pa pade temperatura v bivalnem delu pod željeno vrednost, moram ročno odpreti lopute v parapetih oken, s tem pa dosežem cirkulacijo toplega zraka med skalometom pod stavbo in bivalnim delom."

Vprašanje: *Kakšno bivalno temperaturo predvidevate, če bo vse v redu delovalo – brez dodatnega ogrevanja s konvencionalnimi viri energije?*

Ing. Petkovšek: „Predvidevam, ali bolje rečeno, prepričan sem, da ob pravilnem delovanju vseh nezapletenih naprav za sončno ogrevanje, brez dodatnega klasičnega ogrevanja, temperatura v bivalnem delu hiše ne bo nikdar zdrknila pod 16 °C, kar pomeni, da je mogoče v moji hiši preživeti zimo brez vsakega dodatnega ogrevanja.

Stavba je pod streho, je tudi že zaprta, gradbeno sem že končal sistem za akumulacijo toplote. Delo se mi je ustavilo, ker ni denarja, saj sem vložil v projekt samo svoja sredstva. – Brez kakšne druge pomoči pa bom le težko končal svojo že skoraj uresničeno zamisel."

Tako o sončni hiši in svojem delu priznani strokovnjak za energetiko ing. Jože Petkovšek iz Logatca, ki vlaga svojo in ženino plačo v stavbo prihodnosti. To lahko trdim, saj sem se osebno prepričal, da je pozimi 84/85, ko je pokalo od mraza – s strehe sončne hiše kapljalo – pri MINUS DVAJSET CELZIJEVIH STOPINJ, toliko toplote je oddajal skalomet pod in za hišo v bivalne prostore in v podstrešje. Kdor tega ne vidi, ne verjame!

Ing. Petkovška obiskujejo priznani slovenski (in tudi drugi) strokovnjaki, občudujejo enostavnost izvedbe Petkovškove hiše, hvalijo njegov prodirni in neustavljivi dar za inovacijo – a od sebe ne dajo niti prebite pare.

Ko sem pisal o tem skromnem inženirju, ki bi le s težavo poprosil koga za pomoč ali pa sploh ne, sem želel opozoriti tudi naše tovarne, ki se ukvarjajo s toplotno tehniko (včasih samo zaradi „industrijskega larpurlartizma").

ISKRA, IMP, LTH – Škofja Loka z Inštitutom za toplotno tehniko – kje ste potencialni proizvajalci, da bi pomagali „domači pameti", ki jo vsak dan žvečimo kot nekakšen neprebavljiv kos trdega mesa!? Mar ne bi bilo lepše za uho in videz, če bi namesto gesel in tisočkrat poslušanih besed – okrasili leto kongresov, konferenc, sestankov na najvišji ravni, iskanja „delavskega razreda" z lučjo – z izsledki strokovnjakov domačinov, ljudi, ki se le stežka prebijajo iz anonimnosti zaradi skromnosti? !

Sončna hiša stoji na parceli brez vodovoda, elektrike, ima samo skromno dovozno cesto nad križiščem na KALCAH pri Logatcu, nad cesto, ki pelje proti Hotedršici. Ing. Petkovšek svojo hišo rad pokaže, seveda pa tudi svetuje. Poiščite ga, vesel bo obiska . . .

Znanje — temeljni dejavnik razvoja. Pogovor z Antonom Beovičem (Mišo Čeplak)

Kladivar Žiri, tovarna elementov za avtomatizacijo, praznuje letos 37-letnico svojega obstoja.

Delovna organizacija se nenehno vzpenja, ima velike razvojne načrte, zato smo se odločili, da jo predstavimo v sedanji številki Žirovskega občasnika.

Pogovarjali smo se s pomočnikom direktorja DO, dipl. ing. Antonom Beovičem. Razgovor sta vodila Miha Naglič in **Mišo Čeplak**, ki je ob sodelovanju Anuške Kavčič pripravil tudi tekst za objavo.

Kratek oris razvoja delovne organizacije Kladivar

„Rojstni" datum Kladivarja štejemo 21. september 1949, ko je bilo ustanovljeno Splošno kleparstvo in mehanična delavnica Žiri. Podjetje se je v začetku ukvarjalo predvsem s kleparskimi in ključavničarskimi deli na zgradbah ter popravili iz kovinske stroke. Postopoma ja povečevalo število zaposlenih in širilo proizvodni program.

Pomemben mejnik v razvoju je bilo leto **1956**, ko se je v podjetju začela industrijska proizvodnja. 20. 4. 1956 se je podjetje preimenovalo v Kovinarsko obrtno podjetje Kladivar Žiri.

Glede na takratni gospodarski položaj se je vodstvo občinske skupščine Žiri odločilo, da je poleg industrije obutve treba v kraju razvijati še kakšno drugo dejavnost. Ustanavljala so se podjetja Trak, Konfekcijsko podjetje, hkrati pa se je širil tudi proizvodni program Kladivarja. V sodelovanju z Nikom iz Železnikov je Kladivar prevzel proizvodnjo šestil.

Uredništvo: *Zakaj je kasneje podjetje opustilo proizvodnjo šestil, kdaj ste se usmerili na področje proizvodnje elementov za avtomatizacijo in kako je potekal nadaljnji razvoj proizvodnih programov Kladivarja?*

Anton BEOVIČ:

Zaradi odprtih meja Jugoslavije in urejenih odnosov z vzhodom so naše tržišče preplavile šolske potrebščine z vzhoda (nizke cene). To je bil sezonski izdelek, ki se je največ prodajal na začetku šolskega leta. Treba je bilo razmišljati kako naprej, v podjetju smo iz objektivnih razlogov tudi premalo vlagali v razvoj. Nihče se ni ukvarjal z razvojem tehnologije, ki je ostala na tisti stopnji, kot smo jo dobili, in to že 15 do 20 let za svetovnim razvojem. Šestila so imela sicer lepo obliko, vendar niso bila več kakovostna. Pomembno vlogo je takrat odigral naš rojak **ing. Anton Kolenc**, ki je ob pomoči takratnega direktorja **Zdravka Kosmača** največ prispeval k uvedbi proizvodnje elementov za avtomatizacijo, in sicer elektromagnetov ter vibracijskih dodajalnikov. Dokumentacija za elemente je bila kupljena od Zavoda za avtomatizacijo, torej nam ni bilo nič podarjeno. Ob prizadevanju ing. Kolenca in s prihodom prvih domačih strokovnjakov je leta **1964**, ki ga lahko opredelimo kot začetek proizvodnje elementov za avtomatizacijo – pa tja do leta 1968–1969, stekla proizvodnja teh dveh programov.

Naslednje pomembno obdobje označuje prihod **ing. Venčeta Ambrožiča** leta 1968, ko je Kladivar začel proizvajati hidravlične in pnevmatične komponente ter sisteme (leta **1970**). Hkrati s tem smo prenehali izdelovati šestila. Tako je nastopila faza izdelave sistemov hidravlike in pnevmatike, kar strokovno imenujemo fluidna tehnika.

Leto **1980** pa opredeljujemo kot začetek programa robotizacije. Na tem programu sedaj celovito delujemo in sestavni del tega programa so vsi programi, ki jih izdelujemo, skupaj s programom fluidne tehnike. Razumljivo je, da delamo in bomo delali samo določene elemente robotizacije. Hkrati pa smo popolnoma ustavili program, ki smo ga začeli leta 1956, saj smo ustavili tudi proizvodnjo indikatorjev.

Uredništvo: *Ali lahko nekoliko podrobneje razložite pojem robotizacije?*

Anton BEOVIČ:

Robotizacija je „gibanje", ki ga lahko razčlenimo na tri temeljna področja. Prvo področje je izdelava strojne opreme, ki ji pravimo z eno besedo roboti. Veda o tem se imenuje robotika. Gre torej za proizvodnjo določenih strojev, skupaj s programsko opremo (z računalnikom, ki krmili robota). Drugo področje je tehnologičnost, kar pomeni omogočiti vključitev robota v proizvodnjo.

Tretje področje pa je sam izdelek, kajti konstrukcija izdelka ni vedno primerna za robotizacijo in robotizirano delo, zato ga je treba včasih tudi tehnološko in konstrukcijsko spreminjati.

Vse te tri pojme imenujemo robotizacija in z vsakega od teh področij Kladivar lahko kaj ponudi.

Glede na stroške predstavljajo stroški nakupa robota tretjino, tretjina gre za pripravo proizvodnje, tretjina pa za pripravo izdelka. Nakup robota zavzame torej le eno tretjino stroškov. Pri nas pa včasih že ob najmanjšem nakupu stroja ali naprave mislimo, da je s tem že vse opravljeno. Stroj je potem treba dati v proizvodnjo, ga kar najbolj izkoristiti in če je potrebno, izdelek tudi prilagoditi stroju. To je ena tistih napak, ki ima za posledico, da nam potem „jermen dol pade" (stroj imamo, vendar noče delati!).

Uredništvo: *S katerimi poglavitnimi problemi se vaša delovna organizacija srečuje v današnjih težavnih časih poslovanja?*

Anton BEOVIČ:

Poglavitne probleme bom razdelil na zunanje, na katere nimamo velikega vpliva pri reševanju, in na notranje.

Najhujši zunanji problem, ki se vleče kot rdeča nit, je še vedno kadrovsko nepopolna in neugodna struktura. Še vedno je premalo znanja v nas samih. Na ta problem lahko le delno vplivamo. Nimamo povsem ustreznih institucij, da bi se kar najbolj usposobili, in tudi ne dovolj ljudi. Prav tako ne znamo spodbuditi drugih, da nam bi pomagali pri usposabljanju posameznih strokovnih profilov.

Drugi problem, ki je splošno jugoslovanski, je prelivanje ustvarjene akumulacije iz kovinsko-predelovalne v bazično industrijo. Na tak način bomo še naprej delali gigante tipa Smederevo (ki spi na Donavi in je verjetno dokončno „rakav"), nekaj podobnega je po mojem mnenju lahko tudi z Železarno Jesenice in Tovarno glinice in aluminija Kidričevo.

Tretji, tudi zunanji problem, pa je onemogočen uvoz; v manjši meri repromateriala, ki za Kladivar ni temeljni problem, temveč uvoz tuje tehnologije, torej opreme, strojev. Tega problema pa se v Kladivarju najbolj bojimo.

Med notranjimi problemi, ki izhajajo tudi iz kadrovske neurejenosti, je na prvem mestu treba omeniti vprašljivo sposobnost doseganja takšne kakovosti izdelkov, ki bi bili konkurenčni na zahodnem trgu. Vedeti moramo, da kakovost ni samo konstrukcija, oblika ali samo funkcionalnost, temveč sinteza vsega in tega se v Kladivarju vse bolj zavedamo.

Drugi notranji problem pa je pomanjkanje tradicije na tem programu. Čeprav se nekoliko sklicujemo na



Pogled na Kladivar (ne levi novi del tovarne – dve slemeni, na desni novi prizidek, v katerem bo galvana)
Foto: Marjan Poljanšek

plavže in kovače, v našem programu robotizacije in fluidne tehnike nimamo tradicije kot na primer druge konkurenčne firme.

Tretja stvar, ki jo zadnji čas opažamo, pa je delno pomanjkanje samozavesti in pripravljenosti za jutrišnji dan. Ugotavljamo, da v mladih zaposlenih ljudeh ni več potrebne samozavesti in pripadnosti boju za jutrišnji dan. Kot prispodoba naj povem, kako reče Nemec: „Vidiš, ta izdelek sem jaz napravil in jutri bom naredil še boljšega." Marsikateri naš delavec pa nima tega čuta pripadnosti kolektivu niti čuta pripadnosti izdelku. To seveda ne velja za vse, vendar pa se že opaža v kolektivu.

Zanimivo je, da je v preteklosti, ko je imel Kladivar zelo nizke osebne dohodke, bila ta zavest, pripadnost, vtkana v naše izdelke in ta šestila so, čeprav so bila izdelana na „samohodki" (frezalni stroj), imela v sebi „ljubezen". Danes pa je tega zelo malo, čeprav imamo bolj sodobne stroje, prostore, opremo, smo boljše organizirani, itd.

Želja nekaterih delavcev pa je le, kako doseči stopnjo socialne varnosti, gre torej za neke vrste mezdno miselnost.

Najbolj razmišljam o tem, ko vidim zadovoljstvo starejših delavcev, ki so se prebijali skozi mnoge težave, mlad delavec pa na zboru delavcev zabrusi: „Kaj ste pa vi naredili v tem času? " Za njega ni nič narejeno. To pa je problem, nad katerim se moramo zamisliti.

Težko bo odgovoriti na vse to. Predvidevamo razne oblike razgovorov, pogovorov, dokazovanj, prikazovanj stanja in spoznavanj. Čeprav se po mentaliteti razlikujemo od Japoncev, bi mogoče uporabili njihovo prakso.

Uredništvo: *Eden od pomembnih temeljev za nadaljnji razvoj so vsekakor kadri. Kladivar ima že zdaj najboljšo kvalifikacijsko strukturo med železarskimi delovnimi organizacijami, in za to si bo tudi vnaprej prizadeval. Kakšni so torej vaši načrti na področju nadaljnjega usposabljanja delavcev?*

Anton BEOVIČ:

Kot je že bilo rečeno, z doseženim nismo zadovoljni. Sedanja kadrovska struktura, če jo primerjamo s slovenskim povprečjem, je razmeroma ugodna. Pri nas je okoli 10 % zaposlenih z visoko in višjo izobrazbo, 25 % jih je s srednjo strokovno izobrazbo. Približno enak (25 %) odstotek je tudi priučenih in nekvalificiranih — to je nekaj tudi dediščina preteklosti, drugi pa so kvalificirani delavci.

Za razmeroma ugodno strukturo v naši branži, če jo primerjamo tudi z zunanjim svetom, pa bi morali imeti 20 % zaposlenih z visoko in višjo izobrazbo, pri nespremenjenem odstotku srednje strokovne in kvalificirane izobrazbe.

To pomeni, da bomo morali zmanjšati odstotek priučenih in polkvalificiranih delavcev ter povečati odstotek kvalificiranih in visokokvalificiranih.

Problem je tudi pri usmerjenem izobraževanju s tako imenovano III. stopnjo — dveletna šola. Vprašamo se lahko, ali je to izobrazba, ki jo potrebuje jutrišnji dan. Tudi pri praktičnih znanjih bi bilo dobro razmišljati o triletni šoli. Ta dveletna šola ne daje za našo programsko opredelitev primernih kadrov, zato tudi verjetno v prihodnje ne bomo dajali štipendij za dveletno šolo.

Nadaljevali pa bomo intenzivno štipendijsko politiko na preostalih stopnjah, in to z vsemi oblikami — za delo, ob delu in iz dela. Naš cilj je tudi, da bi odprli I. stopnjo fakultete za strojništvo — oddelek v Žireh. Z nekoliko prirejenim vzgojnoizobraževalnim programom želimo oblikovati strojne inženirje, ki bodo imeli poglobljena znanja iz fluidne stroke. Razumljivo je, da bo oddelek odprt tudi za druge delovne organizacije v kraju, seveda, če se nam bo to posrečilo.

Seveda pa bomo dajali poudarek tudi dodatnemu funkcionalnemu izobraževanju znotraj delovne organizacije ter samoizobraževanju. Dodatno funkcionalno izobraževanje si zamišljamo tako, da bi vsako delovno soboto v mesecu za večji krog delavcev natančneje obdelali določeno temo.

Menim pa, da bo treba poiskati tudi ustreznejšo materialno stimulacijo za tiste delavce, ki bi se za te oblike še posebej zanimali.

Poleg strokovnega znanja pa je vse pomembnejše tudi znanje tujih jezikov. Žalostno je, da danes, ko dobimo diplomirane tehnike in inženirje, ne obvladajo nobenega tujega jezika in rabijo prevajalca, če hočejo sodelovati z zunanjim svetom. Tudi to moramo spremeniti.

Ob tem lahko malo pokritiziram zakon o združenem delu, ki govori o načinih in rezultatih dela, ne govori pa o vloženem trudu za to delo. Ni prav, da se v tovarni priznava interna izobrazba na podlagi opravljenih „izpitov". Najprej bi morali stimulirati normalni proces izobraževanja z dopolnilnim izobraževanjem v tovarni. Nekaj teh prizadevanj že teče, nekaj pa jih bomo še poskušali organizirati.

Še bolj bo treba poskrbeti za to, da bodo ljudje tudi sami kaj prebrali, da bodo posvetili tudi del svojega prostega časa izobraževanju in prebirali literaturo, ki jo imamo v naši strokovni knjižnici.

Imamo dobro organiziran INDOK, ki dejansko omogoča dostop do selektivno disementnih informacij in vseh retrospektivnih poizvedb, naročene imamo tudi razne profile prek CTK, ki jih redno dobivamo za dinarje, kakor tudi patentne izpise, ki jih dobivamo prek naših baz podatkov. Urejeno imamo patentoteko, urejujemo standardoteko, naročeni pa smo tudi na najpomembnejše revije za naše področje. Pomembno pa je, da se s tem stalno in sistematsko ukvarjamo. INDOK nameravamo tudi naprej širiti in se povezovati, zato smo pristopili k JUPAKU, da bomo priključeni na mrežo, ki nam bo omogočala, kot strokovno imenujemo, on line povezavo za dobivanje informacij iz zunanjega sveta.

Uredništvo: *Ali v okviru načrtov izobraževanja predvidevate tudi pošiljanje delavcev na izobraževanje v tujino?*

Anton BEOVIČ:

Naša prihodnost je gotovo tudi v tem, da tudi mi pošiljamo naše strokovne delavce na izpopolnjevanje v

svetovna središča. Prvo tako svetovno središče, ki nam je dosegljivo, je Aachen in drugo Zürich. Vsak delavec, ki bi hotel poglobljeno delati pri razvoju fluidne tehnike, bi moral za tri do šest mesecev na izobraževanje v tujino. To so tehnične visoke šole, ki niso ne univerza ne podjetje. Že podatek: 10.000 študentov, 1.000 profesorjev, 2 do 3 tisoč asistentov veliko pove, za kakšno šolo gre. To je torej specifična, gospodarstvu navznoter namenjena visoka šola.

Uredništvo: *Pred leti se je Kladivar srečal s problemom odliva kvalificiranih delavcev v RUŽV. Kaj menite o takšnem načinu pridobivanja kadrov?*

Anton BEOVIČ:

Mislim, da znotraj tovarn v Žireh prehodi delavcev niso problematični, kar tudi potrjujejo dosedanje izkušnje.

Nekaj več težav pa je bilo in so še vedno opazne s prehodom strokovno usposobljenih in kvalificiranih delavcev v RUŽV. Nekako se pač moramo sprijazniti z dejstvom, da je ruda tukaj in da je dogovorjeno, da se ta ruda izkorišča, kljub vsem ekološkim pomislekom in tehnološki nedorečenosti procesa v svetu in pri nas.

Če to drži, potem je bilo načrtovalcem eksploatacije od vsega začetka jasno, da bodo rabili primerno usposobljene delavce in bi bilo pričakovati ustreznejšo štipendijsko politiko. Ko so potrebe nastale, pa je RUŽV z boljšimi osebnimi dohodki in drugimi bonitetami uspelo pridobiti naše sodelavce. Seveda nismo poklicani, da mi ugotavljamo smiselnost dolgoročnih programskih zasnov drugih delovnih organizacij, vendar bi bilo zanimivo slišati, kaj bo po poteku življenjske dobe rudnika postalo kruh za naše zanamce.

Uredništvo: *Kakšno je v vaši DO razmerje med zaposlenimi v neposredni proizvodnji ter delavci režijskih del?*

Anton BEOVIČ:

Neposredno proizvodni del ima približno eno tretjino zaposlenih, dve tretjini pa je „režije". Če pa bi to natančneje pogledali (kajti režija je razmeroma osovražen izraz), lahko rečem, da je pri nas približno 20 % nujne, zakonsko predpisane režije: računovodstvo, čuvajska služba, kuhinja in npr. kontrola, ki ni predpisana z zakonom, vendar vemo, da mora biti. Vsa druga režija pa je pri nas produktivna (naši projektanti morajo zaslužiti svoj denar). Pri nas menimo, da so „pisarne" lahko celo zelo storilne.



Kladivar – pogled v notranjost nove proizvodne hale.
Foto: Marjan Poljanšek

Večina dohodka, prihodka izhaja iz „pisarn". Menim, da se naši delavci tega vsaj pri sebi, če že ne javno, tudi zavedajo.

Uredništvo: *Prav zdaj pripravljamo srednjeročne in dolgoročne načrte. Kakšen razvoj DO predvidevate v prihodnjem obdobju oziroma katere bodo vaše temeljne proizvodne usmeritve? (Kakšen naj bi bil končni fizični in številčni obseg podjetja?) Ali boste še naprej razvijali znanje in ga prenašali v proizvode?*

Anton BEOVIČ:

Pri opredeljevanju nadaljnjega razvoja je treba izhajati iz štirih temeljnih proizvodnih dejavnikov: zemlja (prostor), kapital, delo in znanje.

Glede prostora ne bi smeli imeti težav, ker ga ne bomo veliko rabili. Problem kapitala seveda bo, vendar upamo, da bomo ta kapital še z boljšim delom ustvarili, nekaj pa ga bo treba tudi v prihodnje zagotoviti s pomočjo kreditov.

Omejevalni faktor za delo in znanje pa je možno število delavcev. Čisto delo včasih lahko pomeni tudi garanje brez znanja. Če bomo favorizirali samo tako delo, potem bomo dejansko postali „črna oaza Evrope".

Domnevamo, da nas bo leta 1990 zaposlenih 450, sedaj pa nas je 300. Seveda pa se bodo pokazali problemi pri povečanem številu pisarniških delavcev oziroma delavcev, ki bodo pri svojem delu uporabljali znanje. Hitreje bomo namreč razvijali nove proizvodne programe, kot pa bi jih dejansko z dosedanjim načinom dela realizirali. Pri tem pa se pojavljata dve možnosti. Prva je prodaja obstoječih proizvodnih programov, s tem da osnovnega programa ne bi okrnili. Te programe bi poskušali prodati kupcem doma ali v tujini. Druga možnost je postavitev dislociranih obratov s prenosom tehnologije. Ti dve možnosti puščamo za zdaj še odprti. Na vsak način pa je seveda treba upoštevati tudi vodilno DO v kraju — Alpino — in druga podjetja in razvojne cilje usklajevati. Ne moremo načrtovati vsak zase, seštevek vseh teh načrtov pa bo srednjeročni načrt krajevne skupnosti.

Vsega znanja pa sami ne bomo pridobili. Nekatera temeljna znanja bo treba financirati in sofinancirati tudi pri drugih raziskovalnih inštitucijah. Tu imam v mislih obe slovenski univerzi in mogoče še koga drugega. Z delnim nakupom raziskovalne opreme bomo poskušali čimveč raziskovalnega in aplikativno razvojno raziskovalnega dela ustvarjati tudi v Raziskovalni enoti naše delovne organizacije.

Uredništvo: *Ste v fazi novih investicijskih vlaganj v delovne prostore in opremo:*

— Kakšni so pričakovani rezultati celotne investicije?

— Za katere faze tehnološkega procesa je namenjena nova oprema?

— Kakšne učinke pričakujete od tega, mislimo na dvig storilnosti in kakovosti izdelka (kako boste po končani investiciji opremljeni v primerjavi z Zahodom — glede izvozne sposobnosti, tehnične opreme)?

Anton BEOVIČ:

Z načrtovano investicijo želimo izboljšati sedanje stanje — ustvariti ugodnejše delovne razmere, pregled in boljšo organiziranost dela, seveda pa nismo pozabili tudi na izboljšanje varnosti in ekološke zaščite. Mislim, da bi bilo z novo galvano na tem področju veliko narejeno.

Druga stvar, ki jo s to investicijo želimo uresničiti, so tehnološke rešitve predvsem v sklepnih fazah obdelave (brušenje, honanje, lepljenje ter pri izdelavi dobrega orodja).

Tretjič želimo s to investicijo ustvariti takšne tehnološke možnosti, da se bo dvignila kakovost na zahodni nivo predvsem glede funkcionalnosti izdelka. Ugotavljamo, da ni vedno kriv delavec, če ne more dosegati tega nivoja, na to vpliva tudi oprema.

Ta tehnološka usposobitev je, strokovno gledano, obvladovanje tolerančne vrste IT 2. To obvladovanje pa omogoča izdelovanje servohidravličnih krmilnikov oziroma proporcionalnih krmilnikov, to je eno od področij servohidravlike, ki pravzaprav potem omogoča razvijanje robotov. Ti krmilniki omogočajo pozicioniranje raznih mas, skupaj z elektronsko opremo do 0,01 milimetra natančno.

Jasno je torej, da želimo v tej fazi investicije dati večji poudarek kakovosti kot produktivnosti. Povečanje produktivnosti z aplikacijo lastnih sistemov robotizacije bo v bistvu nekakšna postinvesticijska faza.

Od novih investicij je naš cilj ureditev transporta in skladiščenja izdelkov. Skladišče polizdelkov je sicer delno sanirano, vendar ni tako pregledno, kot si želimo, še slabše je s skladiščem izdelkov in rezervnih delov za kupce.

Hkrati bi bili potem novi obrati glede na to, da bi bila vmes skladišča, tudi zaključne montaže in montažni sistemi. Jasno pa je, da bo nova investicija odvisna tudi od tega, kaj se bomo dogovorili v kraju, in od tega, ali bomo razvijali nove konjunkturne proizvodne programe.

Poudariti moram tudi, da vsakega, ki danes načrtuje kako investicijo, spremlja strah in da so težave z odplačevanjem posojil zmeraj večje. Za zdaj pa vendarle še ne kaže, da bi se visoka inflacija pri nas umirila in zato je tudi situacija pri odplačevanju anuitet nekoliko boljša. Dejstvo pa je, da je investicija nujna za nadaljnji razvoj podjetja, hkrati pa tudi za razvoj celotnega kraja. Če pa bi le prehudo „zaškripalo", računamo na pomoč in sodelovanje našega sozda. Menimo, da bomo s kakovostjo izdelkov morali še pridobiti tako na ceni in produktivnosti, kar bo še olajšalo odplačevanje posojil.

Uredništvo: *Kako se Kladivar povezuje z drugimi delovnimi organizacijami v svoji branži?*

Anton BEOVIČ:

Kladivar je član sozda ZPS — Združeni proizvajalci strojne opreme. Tu smo sodelovali že od vsega začetka, menim celo, da je bil prvi sestanek direktorjev, ki so se iniciativno odločali o načelnem pristopu in začetku samoupravnega postopka o združevanju, pri nas v Goropekah, tako da lahko rečemo, da se je ZPS rodil v Žireh. Eden glavnih pobudnikov združitve je bil tudi nekdanji direktor Ambrožič. Danes je to že močno združenje, ki ima 25 članic, združuje pa v

glavnem strojno-predelovalno industrijo in strojegradnjo v SR Sloveniji.

Kladivar je v našem sozdu opredeljen kot nosilec programskih zasnov proizvodnje komponent, s posebnim poudarkom na fluidni tehniki. Ob pomoči našega sozda nam je uspelo realizirati tako prvo kot tudi sedanjo investicijo in lahko upamo na tesno sodelovanje tudi v prihodnje. Smo razmeroma majhni v primerjavi npr. z Litostrojem ali Metalno Maribor, vendar smo dobavitelji komponent za finalizacijo njihovih programov. Tako so naši rezultati kar pomembni. Sozd ZPS lahko med svoje velike uspehe šteje stanje in program v Kladivarju.

Na področju fluidne tehnike pa smo združeni še v okviru poslovne skupnosti Unimatik v Beogradu, ki deluje v okviru Gospodarske zbornice Jugoslavije in skupaj z njimi nastopamo na tem področju.

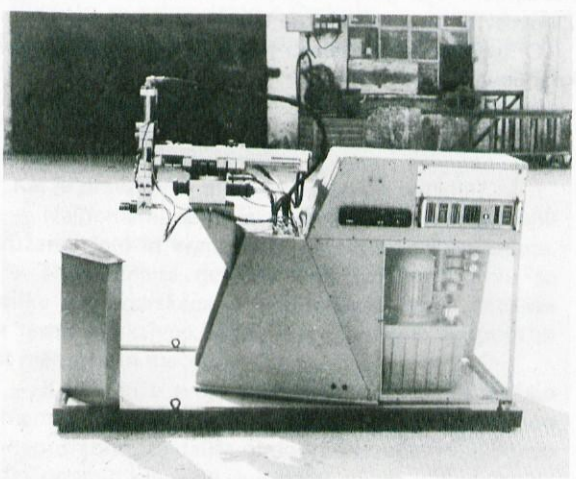
V slovenskem merilu je oblikovan še Odbor za fluidno tehniko pri Splošnem združenju kovinske industrije Slovenije, kjer predstavnik Kladivarja vodi komisijo za področje raziskovanja in razvoja. Združenje ima 25 članic. Resnih proizvajalcev pa je le kakšnih šest, ki dejansko bolj ali manj živijo od proizvodnje elementov in sistemov fluidne tehnike.

Poskušali pa bomo to združenje pripeljati do te stopnje, da se bomo še bolj povezovali in dogovarjali, da se programi ne bodo podvajali.

Uredništvo: *Ali res nameravate kupiti nekdanjo opekarno v Račevi?*

Anton BEOVIČ:

Res razmišljamo, da bi kupili nekdanjo opekarno v Račevi in jo preuredili. Menimo, da bi bilo za posebne preskuse (statične in dinamične) v tej fazi razvoja dobro imeti prostor, kjer bi lahko namestili tako imenovane akumulatorske postaje. S tem ne želim reči, da je to nevarna stvar, toliko varna pa spet ni, da bi jo lahko postavili kar sredi tovarne. Vemo, da je zaradi nekaterih posegov nepoklicanih razneslo tudi že kakšno akumulatorsko postajo. V Račevi bi torej lahko napravili nekakšno središče (mogoče celo jugoslovansko) za preskušanje parametrov komponent velikih nazivnih velikosti. Problem je v tem, da za preskušanje takih ventilov rabimo moči od 1000 do 2000 kilovatov. To so veliki odvzemi, ki jih iz omrežja ne moremo stalno napajati, torej jih moramo nekje akumulirati in jih nato v sorazmerno kratkem času preskusiti in izmeriti ventil.



Modularna fleksibilna strežna naprava (MFSN) — izdelek Kladivarja
Foto: Vane Mole

Merilniki pa s pomočjo računalnikov zaznavajo vse spremembe in posamezne fizikalne veličine po končanem postopku merjenja dodelamo in uredimo.

Uredništvo: *Ena od pomembnih usmeritev ozdov v naši državi mora biti tudi izvoz na zahodne trge (neposreden ali prek drugih DO). Kakšne načrte imate v Kladivarju na tem področju?*

Anton BEOVIČ:

Izvoz pri nas je za zdaj bolj proklamirana stvar, če gledamo po predpisih, ki smo jih sprejeli, in ni ustrezno stimuliran. To pa je prva stvar, ki jo veliki izvozniki veliko bolj občutijo kot mi, mi smo zdaj še majhni izvozniki. Temeljni problem, če ga gledamo tudi iz zornega kota manjših, je v tem, da je tuja valuta pri nas podcenjevana, in pri obračunu ne uporabljamo realnih tečajev. Drugi problem pa je, da kupujemo doma repromateriale, ki so 100 % dražji kot v zahodnih državah.

Tako ne moremo na zahodnem trgu konkurirati tako, kot bi sicer morali. Poleg samoumevne zahteve po kakovosti je v danih razmerah vprašljiva cena. Kladivar se ne usmerja na klirinško področje. Na klirinškem trgu sicer veliko dobiš, vendar tudi veliko izgubiš, če je to povezano z uvozom tehnologije s klirinškega področja, kar za nas ni sprejemljivo. Uvoz repromateriala je mogoče druga stvar, vendar se blagovni seznam vedno bolj spreminja v prid uvoza vzhodne tehnologije.

Torej, današnji izvoznik je dejansko premalo stimuliran za svoja prizadevanja, saj bo pri taki situaciji, kot je, prej ali slej zabredel v „rdeče številke".

Ne glede na te probleme v Kladivarju poudarjamo konvertibilni izvoz, ne toliko zaradi uvoza repromateriala, ampak zaradi uvoza tuje tehnologije.

Če hočemo uvažati tujo tehnologijo, potem moramo ustvariti tudi devize za odplačilo tega, kar smo že uvozili in pa za uvoz nove. Brez nove opreme in tehnologije pa si težko zamišljamo razvoj; če smo rekli, da lahko nove programe razvijamo sami, potem, na žalost, ne moremo izdelovati tudi opreme. To bo treba kot sestavni del tega razvoja za zdaj še uvažati.

Veliko izdelkov na obe tržišči pri nas izvozimo prek našega sozda ZPS. Vendar moramo v našem podjetju tudi sami izvažati, in sicer pnevmatiko in mazalnike, obeta pa se tudi povečan izvoz hidravličnih komponent.

Fronto tako rekoč odpiramo na vseh programih. Program, ki je živ v podjetju in ga dolgoročno ne mislimo črtati, mora biti tudi izvozno usmerjen.

Dolgoročno gledano pa je pri izvozu treba doseči višjo obliko mednarodnega sodelovanja in naš cilj je oblikovanje dolgoročnih pogodb o mednarodni kooperaciji. Določene komponente namreč želimo pro-

izvajati v celoti za vso svetovno tržišče in jih partner drugje ne proizvaja. Mogoče plastičen primer: 5 komponent proizvedemo za vse svetovne potrebe, preostalih 9995 pa jih proizvajajo drugje in jih pošiljajo tudi na naše tržišče. Na ta način naši izdelki že krožijo po celem svetu in tudi ustrezajo vsem zahtevanim kriterijem.

Nekaj podobnega mislimo pripraviti tudi pri mazalnikih; to pomeni, da razdelilniki, ki jih izdelujemo zdaj, že krožijo po celem svetu. S tem omogočamo naši finalni industriji sodobno tehnologijo in sodobne izdelke.

Celotnega proizvodnega programa seveda za zdaj še ne bo mogoče tako izvozno usmeriti. V tem srednjeročnem obdobju računamo, da bo stekel program na mazalnikih in če bomo dosegli nivo, ki ga imamo na pnevmatiki, bi bili že lahko zadovoljni. Na ta način tudi v tehnologiji uvajamo in obvladujemo postopke, ki sicer niso običajni za našo državo.

Uredništvo: *Pri izdelkih je pomemben tudi njihov videz (dizajn). Kako v vaši DO gledate na to?*

Anton BEOVIČ:

Lahko rečem, da v Kladivarju že priznavamo pomembnost sodobnega industrijskega oblikovanja. Imamo izdelke, ki so jih oblikovali oblikovalci. Tudi nestrokovnjak lahko takoj opazi razliko med izdelkom, ki ga je oblikoval za to usposobljen strokovnjak, in izdelkom, ki ni bil strokovno oblikovan.

Nikakor ne zagovarjam stališča, da naši izdelki ne potrebujejo dobrega oblikovanja, ker se kljub temu dobro prodajajo. Res pa je, da smo po logiki razvoja vedno zahtevali najprej funkcionalnost izdelka, nato šele prikupen videz. Torej nismo zmogli pri vseh izdelkih sočasno s funkcionalnostjo in oblikovanjem izdelka doseči primernega nivoja.

Seveda oblikovanje lahko uvajamo tudi postopoma, npr. z barvami, izbori površin in drugimi majhnimi stvarmi, ki bi izdelek napravili bolj mikavnega za kupca. Torej včasih za to ni treba popolne rekonstrukcije izdelka. Oblikovanje se začne že pri katalogu in pri tem, kako posamezno stvar predstavimo kupcu. Mislim pa, da je napočil čas, da bi lahko tudi temu posvetili večjo pozornost, če ugotavljamo, da smo osnovne tehnično-tehnološke in funkcionalne zahteve že rešili.

Vsaka komponenta mora dajati občutek varnosti in poudariti sodobno obliko. Naj bo izdelek še tako varen, dodelan in lep na pogled, vedno mora dajati tudi občutek varnosti.

Uredništvo: *Kako ocenjujete sedanji in prihodnji razvoj kraja ter vlogo vaše DO pri tem?*

Anton BEOVIČ:

Žiri so v zadnjem času izredno napredovale. Spregovoril pa bi o dveh stvareh, o katerih v Kladivarju menimo, da bi jih morali čimprej rešiti.

Prva stvar je že tolikokrat grajana cesta Trebija—Žiri. Naši poslovni partnerji so dostikrat začudeni in so včasih srečni, da so sploh prišli v Žiri, oziroma so nejevoljni, ker so se morali potikati po teh ovinkih in slabi cesti. Tudi na ta način zbijamo ceno in ugled svojih delovnih organizacij.

Seveda pa se to sploh ne da primerjati z varnostjo prometa.

Druga stvar, ki se nam zdi v Kladivarju pomembna, pa je bolj celovita proučitev in dolgoročna rešitev energetske situacije v Žireh. Zato tudi podpiramo projekt, ki je predviden v KS — to je proučitev centralnega ogrevanja z vseh vidikov.

Ta študija ne bo dala odgovora na vse možne alternative, vendar vsaj alternative naj prikaže vsako v svoji razsežnosti; npr. ali bomo imeli še naprej vsak svojo „štadlerco" ali pa bomo imeli tehnično možnost in bo ekonomska upravičenost v centralnem sistemu rešiti problem ogrevanja in mogoče še kaj.

Pričakujemo, da bo študija potrdila kot najboljšo centralno reševanje, saj so potrebe tako delovnih organizacij kot tudi drugih družbenih objektov, vidne in velike.

Ugotavljamo, da ima vodilno vlogo v kraju Alpina in da bo tako tudi vnaprej. Ko se bodo razvijale tudi druge delovne organizacije, se bodo obveznosti do razvoja kraja porazdelile tudi nanje, zato ne bi smeli razmišljati o tem, da bi kakšno podjetje rešvalo zadeve samo zase.

Kladivarjev delež v kraju pa bo še najbolj opazen v nadaljnjem razvijanju znanja in izobraževanja vseh Žirovcev, in to predvsem na tehničnem področju.

O uspešnosti in deležu pa bodo prav tu mogoče kdaj govorili naši zanamci.

Janez Primožič:
Plan KS Žiri za obdobje 1986—90 in možnosti realizacije

Ta čas teče razprava o „Osnutku plana Krajevne skupnosti Žiri za obdobje 1986 do 1990", ki temelji na izhodiščih družbenega plana SR Slovenije in plana občine Škofja Loka ter upošteva specifične potrebe kraja.

Na Žirovskem ugotavljamo, da razvoj celotne infrastrukture že dalj časa zaostaja za razvojem gospodarstva v kraju. Pri tem zaostanku je prav gotovo v ospredju skrajno neustrezna prometna povezava, zato postavljamo ureditev prometnic na prvo (prioritetno) mesto tega srednjeročnega obdobja. Na tem področju so razmere tako resne, da je ogroženo tudi normalno delovanje gospodarstva, saj je transport in promet nasploh njegov sestavni del.

Naslednja pomembna področja, kjer zaostajamo predvsem zaradi neurejenih prostorskih razmer, so zlasti PTT promet, zdravstvo, trgovina in gostinstvo; skratka, temeljne in osrednje funkcije pomembnega dela družbene dejavnosti.

Moj namen ni podrobno predstaviti načrta krajevne skupnosti za že tekoče srednjeročno obdobje, temveč nakazati nekaj pomembnih problemov, ki so dediščina preteklosti in zaradi katerih nam ni in ni uspelo zgraditi omenjenih prepotrebnih objektov.

Prav tako ne želim kritizirati sodelujočih, zlasti ne tistih krajanov, ki so skoraj ves prosti čas žrtvovali za delo v organih krajevne skupnosti, za delo v družbenopolitičnih organizacijah in društvih ali pa so sodelovali pri posameznih (delovnih) akcijah, pač pa nameravam primerjalno oceniti naše delo z delom nekaterih uspešnih sosednjih krajevnih skupnosti.

Pogosto se primerjamo s Cerknim in Železniki ter ugotavljamo, kaj vse so „oni" postorili, nam pa ni uspelo, čeprav so bili za tovrstne naložbe in gradnje „zlati časi" (tako zelo radi imenujemo obdobje, ko smo za „negospodarske" naložbe najemali celo bančne kredite).

Kaj je pravzaprav ključ za uspeh pri sosedih?

— Najpomembnejša je ugotovitev, da sta pri njih združeno delo in krajevna skupnost neločljiva celota.

— Najmočnejše delovne organizacije v kraju so nosilke gospodarskega in družbenega razvoja, zato ves čas tesno in aktivno sodelujejo s krajevno skupnostjo kot mentorji in meceni).

— Kadri, ki v svoji delovni organizaciji opravljajo pomembna in strokovna opravila, nenehno posredno ali neposredno, za daljše obdobje ali občasno, delujejo tudi v organih krajevne skupnosti.

— Za usklajenost vseh naložb v krajevni skupnosti skrbi profesionalec (strokovnjak), ali pa to delo opravlja manjša skupina, ki jo sestavljajo strokovnjaki: gradbenik, ekonomist, pravnik in drugi potrebni profili.

— Prostorska in druga tehnična dokumentacija je pravočasno pripravljena in usklajena.

— Združevanje potrebnih finančnih sredstev je dogovorjeno in zajema vse zainteresirane.

— Delo, zlasti priprava, je časovno omejeno.

Skratka — celotno delo je skrbno načrtovano in organizirano, uresničevanje načrta pa redno spremljajo in nadzirajo samoupravna in družbenopolitična telesa. Akcije so enotne in zajemajo veliko število aktivnega prebivalstva.

Zelo pomembno pa je tudi, da so bili sposobni pritegniti tudi širšo družbeno pomoč, ki jo znajo ceniti in ustrezno vračati.

Krajevni samoprispevek in aktivno (fizično) delo je tudi pri njih stalna oblika sodelovanja.

Kaj pa mi?

Pred nami je pomembna naloga, ki bo zahtevala veliko finančnih sredstev. Samo rekonstrukcija ceste Trebija—Žiri bo za naše pojme veljala celo premoženje, financirali pa jo bosta predvidoma občinska in republiška skupnost za ceste.

Ob tej pomembni graditvi pa ostane naši krajevni skupnosti in krajanom Žirov tudi moralna obveza, da obnovimo glavno krajevno prometnico in zgradimo pločnike, s čimer bi se seveda izboljšala prometna varnost.

Vse prevečkrat se zanašamo, da nam bodo nekatere pomembne zgradbe (zdravstveni dom, pošto in blagovnico) zgradile skupnosti in ustanove, ki so na tem območju oziroma v občini odgovorne za posamezne dejavnosti, in to brez naše aktivne pomoči. Tako mišljenje je zmotno. Akcije za pripravo investicij in zbiranje finančnih sredstev bomo morali voditi sami, ali pa tesno in vztrajno sodelovati z investitorji, zlasti pri združevanju potrebnih finančnih sredstev. Le na tak način lahko pričakujemo dobre rezultate, vse drugo pa je v tem gospodarskem položaju zgolj utopija.

Če bomo hoteli nadomestiti zamujeno, bomo morali v prihodnje pritegniti vse sile in velika finančna sredstva, potrebno infrastrukturo pa graditi organizirano, kompleksno, predvsem pa strokovno in racionalno.



sredica

Narodnoosvobodilno pesništvo na Žirovskem 1941—45

(Zbrala in uredila Marija Stanonik)

Ogenj požira domove,
narod pa tirajo v okove.

Ivan Pečnik

Ivan Pečnik *(1900, Bodovlje pri Škofji Loki), župnik v Žireh je bil kot izobraženec ena prvih žrtev okupatorjevega nasilja, saj so ga Nemci odpeljali iz Žirov že 27. maja 1941: najprej v zapore v Škofjo Loko in nato v Šentvid nad Ljubljano, od koder je bil pregnan na Hrvaško. Vendar je od tam prav kmalu pobegnil nazaj v Slovenijo.*

Tako sta se mu zgornja verza (zapisana že 28. 10. 1941 na Logu, Brezovica pri Ljubljani) lahko izvila tudi iz lastnih skušenj in ne le ob novicah, kaj se dogaja drugod, kakor je razbrati iz konteksta, v katerem sta zapisana: „. . . dobimo poročila, kaj se dogaja okrog Krškega in Brežic, kjer Slovence izseljujejo. Takih strašnih preizkušenj narod še nikdar ni doživel. **Ogenj požira domove, narod pa tirajo v okove.** *Osemnajst občin se izprazni v nekaj dneh. Tudi Gorenjsko čaka zelo verjetno ista usoda. Kaj bo z Žirmi in Škofjo Loko? "*

Življenje je le kratek dan!

Življenje je le kratek dan!
Bežno, urno teče čas,
kakor vlak gre mimo nas.
Včeraj bili nežni, mladi,
jutri bodemo že stari.
Komaj začnemo živeti,
svet pravilno umeti, zreti,
že stari moramo umreti.
Če mladost sploh preživimo,
prezgodnji smrti ne zročimo.
Bežno, hipno je življenje,
stalna borba in trpljenje.
Upi in pričakovanje,
razočaranje, kesanje.
A vendar je lepo živeti.
Bojimo vedno se umreti.
Vsi ljubimo življenje svoje,
ki je naš največji dar,
v vsej večnosti edini čar.
Vsi ljubimo le delo svoje,
otroke ljubimo na dvoje.
Lepo živeti je na sveti,
sončni žar, vrvenje zreti,
dokler smo živi, zdravi,
pri pameti smo pravi.

Le enkrat se samo živi!
Le enkrat zremo v dni, noči,
v vsej brezkončni večnosti.
Pred nami že je večni čas,
kratki dnevi mimo nas,
za nami večni kolobar
se ne povrne več nikdar!

Kratkih dni smo mi igralci,
hipni, bežni predstavljalci,
ponosni kot bi večni bili
in nikdar se ne izžili.
Kdor se ostara, izživi,
njemu težko umreti ni.

Da pa mora mlad umreti,
tega moči ni razumeti.
Za umrlimi žalujemo,
jih stalno objokujemo.
V njih usodo lastno zremo,
vemo, da za njimi gremo.
Po smrti nihče ne žaluje,
boji se ne, ne pričakuje.
Le strah pred smrtjo je težak,
a umreti — spanec je lehak.
Solze v drugih so očeh,
a mrtvi se ne gane.
Na jok in stok in žalostinke
nihče nikdar ne vstane.

Valentin Poljanšek-Krištof

Jožetu, v boju ustreljenem 25. IX. 1943 v „Žabji Srednji vasi" v Poljanah

V pravljiški že odšel si svet,
od tam povratka ni,
vesna se povrne spet,
ne pa, kdor v grobu spi . . .

Prenašal borno si življenje,
krepko branil se povsod,
točno po načrtih delal,
vedel kam in kod.

Le pošast brezmejno kruta,
pretrgala ti nit življenja.
V dobi tvojih cvetnih let
je konec radosti, borenja.

Zvon ti ni zvonil,
nobeden ne kropil,
le pobesneli nemški pes
je pri pogrebu vpil . . .

Žaloigra je prebridka
za nas, ki tebe smo ljubili,
tvoje delo in vrline
vedno smo cenili.

Zlilo tvoje se življenje
v brezkrajno je nirvano,
za ljubeče tvoje
na veke pokopano.

Ne bova travce več kosila,
ne po vrtu več hodila,
na vekov veke naj'na pot
se je razdružila.

V srcih tvoj spomin živi,
živel bo do konca dni,
saj bil si srce naše,
bil si naša kri.

Odšel si v sveti boj
za pravo in svobodo zlato,
odpirat vrata na stežaj
v novo dobo vrata.

Na pustem bregu v grobu spiš,
v kraju, kjer si ljub'co zbiral,
v bodočnost svetlo pot utiral,
le v srcih naših še bediš.

Na grob ti cvetico dala
deklica je žalujoča,
ki s teboj nekoč plesala,
v tvojo moč je verovala . .

Valentin Poljanšek-Krištof

29. 6. 1944

Sonce sije prav ljubo,
mi travico sušimo;
čvrsto, pridno, brez oddiha
vsi delati hitimo.

Čuje strojnic se regljanje,
strelov se grmenje;
vojna zlobno je dejanje,
kje je ura odrešenja?

Vreme zremo mi nestalno,
nestalno je življenje;
kakor vreme se vrsti
delo, skrb, trpljenje.

Valentin Poljanšek-Krištof

Valentin Poljanšek-Krištof *(1882, Dobračeva, Žiri – + 1967). Bil je napreden in načitan kmet, ki je pesnil že pred NOB, kakor priča evidentirani del njegove zapuščine. Med avtorji slovenskega NOB pesništva ima posebno mesto zaradi svoje izrazite refleksije, o čemer priča tukajšnje besedilo* **Življenje je le kratek dan!** *Vendar je spomenik v verzih postavil tudi več svojim rojakom – padlim Žirovcem, tako* **Leandru Mlinarju, ml., Vinku Erženu-Gantarjevemu, Filipu Potočniku, Adolfu Grošlju, Lustiku.** *Tu objavljena pesem te vrste je posvečena avtorjevemu* **padlemu sinu Jožetu.** *O besedilu z datumom* **29. 6. 1944** *ni znano nič določnega.*

Partizanski čevljarji

Tam nekje sredi gozda
koča borna stoji;
kaj neki to pomeni,
kaj notri bilo bi?

Iz lesa je narejena,
pokrita je z zemljo,
po vrhu zasajena
je z mlado smrekov'no.

Vrat ni skoraj najti,
da lahko bi noter šel,
tako so narejena,
da bi skoraj ne verjel.

Iz leskovih vej spletena,
pokrita z mahom so,
tečejo pa na kolu,
kar brez pantov so.

Ko v notranjost vstopiš,
zagledaš pet ljudi,
trije smo čevljarji,
dva za stražo in kuho imata na skrbi.

Ko se tema delati začne,
mi k delu sedemo,
popravljati starine,
tudi nove delamo.

Kuha se samo ponoči,
da dim nas ne izda,
to je zaradi varnosti,
ker le eno glavo vsak ima.

Partizanski smo čevljarji,
to je posebna naša čast,
tudi z našim delom nastaja
temelj za delavsko oblast.

Komaj še čevlju podobni,
so raztrgani zares,
da ne veš, kako se njega lotil
popravljati, ker je raztrgan ves.

Eden je brez pete,
drugi z luknjo je,
tretjemu že skoraj
podplat odletel je.

Tako delamo ponoči,
pri karbidovki,
smo borcem mi potrebni
pa vse se potrpi.

Peter Naglič-Pero

Vsem Slovencem

Kviško fantje in možje,
odprite duri, ven na plan,
zadnjič, zadnjič vas poziva
v borbo hrabri partizan.

Na slovenski naši zemlji
pa nam tujec je vladar,
okupator mora z naše zemlje,
sami ji bomo gospodar.

Na slovenski se rodili zemlji,
slovenska mati naša je,
zato dolžnost za domovino
storiti zanjo, kar ji gre.

Vsi Slovenci se zberimo,
s praporom pojdimo v boj,
slovensko pesem si zapojmo,
ko za svobodo gremo v boj.

Ko na položajih bomo zbrani,
znak naznani za napad,
takrat naj nihče ne pozabi,
da tovariš mu je kakor brat.

Domovina vsem naj bode sveta,
vsak do smrti nji vdan,
in se bojuje, zvesto, hrabro
kot že naš slovenski partizan.

Peter Naglič-Pero

Peter Naglič-Pero *(1922, Žiri), čevljar, je prd leti izročil za Arhiv slov. NOB pesništva okrog deset besedil, ki so na svoj način posebej povezane z emblemom Žirov, kot bi lahko rekli. Napisal jih je v čevljarski delavnici pod Malenskim vrhom v Poljanski dolini, kjer je bila po njegovih podatkih prva čevljarska delavnica v škofjeloškem okrožju OF. Imenitno je, da eno od besedil dokumentira to najpomembnejšo žirovsko tradicijo tudi v izrednih razmerah. Nastalo je 1. 8. 1943. Besedilo* **Vsem Slovencem** *je tov. Pero napisal v maju l. 1944 ob neki mobilizaciji fantov in mož za partizane.*

Zakaj zdaj spet . . .?

Zakaj zdaj mi spet
obujaš davne že spomine,
ki iz prejšnjih lepih let
spominjam se jih kot davnine.

Mar res je to, da nepozabna
ljubezen prva je ljudi
ob prvi priliki, pobudi,
znova, ponovno zagori.

In ko nocoj sem zopet te
zagledal med sijajem,
ljubezni črv spet srce
prisilil je k vzdihljajem.

In ko pri plesu se vrtim
s teboj ob zvokih godbe,
ne vem, kako da ves drhtim,
morda ob srca svoj'ga sodbe.

Ko pa zazre v oči se tvoje
sinjemodre moj pogled,
prodreti skuša v globine,
ki pa so mi v nedogled.

Morda bi videl v njih še plamen,
ki se razplamenet' bi dal,
da kot spomladi iz korenine,
nov cvet ljubezni bi pognal.

Videl lahko bi tudi mrzel kamen,
ki se ogreti ne bi dal,
čeprav moj vroči srčni plamen
z vso toploto bi ga plal.

Odgovor iščem v teh očeh,
ki sredi rožnatega so obraza,
obkroženi od venca zlatih
las, čudovitega izraza.

Potapljajoč se v te oči
nemo vprašujoče,
ne najdem pravih besedi,
a srce joče, joče.

Kako bi rad ti jaz prelil
misli srca v besede,
v oblike lepe jih povil
in zložil v lepe rede.

Nato ti šepetal v uho
izlive bi pojoče duše,
medtem ti zrl bi v oko,
odsev srca in duše.

V teh stihih rad bi ti povedal,
da ljubezen nekdaj že zatrta
je vzrasla zopet iz srca
kot bujna roža vrta.

In zdaj še z večjo silo,
kot kdaj prej, razbohotila
v ljubezni nove bujno rožo,
jaz pa dodajam ji – krepila.

Oh, ko bi mogel rožo to zas'jati
tudi tebi v srce
in če hotela bi spet cvesti,
oboževal bi zopet te.

Morda še plodno tvoje je srce,
da ljubezen v njega presadim,
o tem gotov sedaj še nisem,
ko ti v oko strmim.

To bil bi jaz ti rad povedal,
a prišel nisem do besede prave,
ki ti med plesom na srce bi jo dal,
da bilo spet bi, kar bilo je.

Medtem akordi so poslednji
lahnega valčka potihnili,
še en pogled v tvoje oči
in spet sem sam – med mnogimi.

Obrnem sanjajoč se proč,
obraz pa tvoj mi pred očmi ostane,
nato odidem v jasno noč,
kjer si hladim pekoče rane.

Zazrem tedaj se v nebo,
kjer zvezde svetle si migljajo
in druga drugi na uho
o ljubezni šepetajo.

Poraja v meni se tedaj obup,
čemu držim, kar mora ven, v sebi,
za srce moje sladki strup
zdaj mora ven in k tebi.

Povedat' tega ti ne morem zdaj več sam,
zato v verze ti prelivam
izlive srca in njegovih ran,
nato pa tebi jih poklanjam.

Polde Kavčič-Svarun

Polde Kavčič-Svarun *(1924, Stara vas – + 1945) delavec. Po pripovedovanju sestre tov. J. Kosmač je pisal za zabavo že pred vojno. Še v šoli je o vsaki sošolki sestavil po eno kitico, da so se jezile in smejale. Pesem* **Zakaj zdaj spet . . .?** *so po njegovi smrti našli v njegovi denarnici. Spodaj je dopisano: Žiri (Pepla), 12. XI. 1944. „Na Pepl" (hišno ime na Ledinici) so se pogosto zadrževali štabi partizanskih enot.*

Na grobu ni več rožic

Še včeraj bil je grob junaka
v samem cvetju zakopan,
a danes gola zemlja je – brez znaka,
znak, da bil je tu tiran . . .

Martina Rupert-Marjuša

Martina Rupert-Marjuša *(1923, Nova vas, Žiri), učiteljica. Navedeni odlomek pesmi* **Na grobu ni več rožic** *je edini dokaz Marjušinega pesniškega delovanja med NOB. Pesem je imela še več kitic, vendar se jih ne spominja. Vse rokopise je imela zakopane, vendar njena mama tudi temu skrivališču ni zaupala in jih je ob zadnji veliki hajki l. 1945 skurila.*

Po avtoričinih podatkih je pesem nastala jeseni l. 1943 v Poljanski dolini. S Slehernikovo Franco sta šli na dan mrtvih v Kopačnico obiskat grob njenega padlega fanta – Primcovega Vinkota. Našli sta razmetan grob in to je dalo pobudo za omenjene verze.

Na delo!

Na delo urno vse hitimo,
hrabre žene in mladina,
za blagor domovine te,
ljube slovenske zemljice.

Pač rod naš dolgo že ječi
pod jarmom krute sužnosti,
za gorami zarja nam žari,
znanilka lepših, boljših dni.

In ti tiran zaničevan,
saj bliža se ti zadnji dan.
Prost mora biti tod naš glas
in prosta biti slednja vas.

Mogočno dvigni se naš rod
in tujec naj ne hodi tod,
zdaj bodimo hrabra četa
slovenske žene in dekleta.

Florijana

Še vedno ne vemo, kdo se skriva za imenom **Florijana,** *če sploh še živi, niti kdaj je besedilo nastalo. Zraven je pripis: VO SPZZ – Žiri.*

Žrtvam

Strojnic odmev, granat strašni spev
se zlival v večerni je mrak.
Nad gozdom letalo je bombe metalo,
za narod bil boj se težak.

A utihnil je grom, izdan bil je dom,
tam trupla krvava leže
in v zemlji domači, ki tujec jo tlači,
telesa junakov trohne.

Na jasi brez krste bojevnikov vrste
komaj pokriti s prstjo.
Še včeraj so vsi zdravi bili,
a danes gnijo.

Za svobodo pali in niso se bali
ne smrti ne ran.
Kri svojo so lili in kruto se bili,
da crkne tiran.

In smrt jim je ljubša bila
ko robstvo polno gorja.
Dom hteli so oteti.
a morali so umreti.

Zastal jim je dih, zastalo srce,
prestana je bol, prestano gorje.
A njihov bo duh med nami živel
in njihov bo glas nam v srcih zvenel!

Miloš Gregorčič-Simonovič

Miloš Gregorčič-Simonovič *(1927, Gorenja vas), dijak, je omenjeno pesem posvetil svojemu vrstniku, dobremu prijatelju* **Jakobu Primožiču.** *Ta je namesto v nemško vojsko, za katero je dobil poziv, odšel k partizanom, vendar je že drugi dan, 3. 8. 1943, padel v Žirovskem vrhu v hajki, ki je bila tudi ognjeni krst Prešernove brigade. Značilno je, da je pesem objavljena v glasilu* **Gorenjšči fantje,** *št. 2 (pred marcem 1944) z naslovom Žirovskim žrtvam, spodaj pa je dodano ime Svarun. Miloš Gregorčič je v tukajšnji zvezi gotovo najmlajši avtor, saj je eno od pesmi napisal, ko ni bil star še niti petnajst let. (Prim. Loški razgledi, 1976, 337–8).*

Tovarišu Živkotu

Ko v ranem jutru ptički so zapeli,
naznanjevali lep poletni dan.
V mehkem senu nekdo rane celi,
v borbi ranjen mladi partizan.

On mirno spi in sanja o svobodi,
pred njim sto lepih, srečnih nad stoji.
Krog njega pa fašistov osem hodi,
življenje vzeti njemu si želi.

A v smrtni sili partizan še uteče,
grmeči streli pa za njim gredo
in ob potoku, ki po strugi teče,
on padel je za našo svobodo.

„Tovariš Živko, narodu svobodo!"
iz mojih ust iztrgal se je glas.
„V borbo greš čez daljno tiho goro,
ostani zdrav in ne pozabi nas!"

Ko sva midva se zadnjič poslovila,
v slovo desnico svojo si mi dal:
„Fašizmu smrt, tovarišica draga,
nasvidenje nad zvezdami!" dejal.

Al' zdaj te hladna, črna zemlja krije,
v grobu veneš, ti slovenski cvet.
Sovražniku pa zadnja ura bije,
tovariš tvoj osvobojuje svet.

Pavla Benedik-Tatjana

Pavla Benedik-Tatjana *(1923, Jazbine nad Poljanami), delavka na domači kmetiji. Avtorica pripoveduje, da je pesem* **Tovarišu Živkotu,** *ki je, nekoliko predelana, znana po vsej Sloveniji, nastala na pobudo okrajnega komiteja SKOJ za poljanski okraj tov. Janeza Koklja-Vitka. Ta jo je prosil, naj kaj napiše za neko glasilo. Ko se je branila, češ, kaj naj napišem, ji je dejal: „Pa napiši kaj o Živku, ko ste ga imeli vsi tako radi." Upoštevala je njegov nasvet in drugo jutro med košnjo zložila besedilo na napev pesmi* **Ko temni mrak zagrne zemljo trudno,** *ki jo je padli Živko zelo rad pel. Živko je bilo partizansko ime za Zorana Kopača iz Žirov, ki je kot komandir Poljanske čete padel 16. 7. 1943 v Dol. Ravnih. Tatjana je napisala še več pesmi iz NOB, vendar sedaj vemo le za štiri.*

Jesen

V jeseni pozni, ko strn že rumeni,
jata kavk in vran čez njo leti,
kmet s svojih njiv pridelek spravlja,
za trdo zimo se pripravlja.

Za svobodo v borbi je v tem letu
naš mladi rod vse v gozdovih,
ne toži po zapuščenih domovih,
da le odide naš sovražnik kleti.

Glej, stražarji junaški tam stoje,
pozorno v gozdni mir motre,
za njimi naši tiho govorijo,
v vrtincih listi padajo, šumijo.

Stražarjem se zablisnejo oči,
ko čujejo, tovariš govori:
„Zatiraš nas, nam delaš kvar,
bi rad uničil nas, postal vladar.
. . . . . .
A vedi to: kmet tvoj ne bo tlačan,
dokler bo s puško gibal partizan!"

Mihaela Škapin-Drina

Mihaela Škapin-Drina *(1922, Veliko polje — + 1943), bataljonska funkcionarka v Gradnikovi in Vojkovi brigadi. Pesem je nastala v Žirovskem vrhu najverjetneje jeseni l. 1943. Drina jo je med pranjem izročila tov. Ogarevu s pripombo, naj jo „opili" in pripravi za objavo v glasilu brigade. Komaj dve uri nato je ob nemškem napadu 15. 11. 1943 padla v Ledinah nad Idrijo. Besedilo je skupaj z nekrologom objavil A. Pagon-Ogarev v glasilu* **Za Vojkom,** *glasilo XVI. SNOB „Janka Premrla-Vojka", št. 4, febr. 1944.*

Rekorder Dominko

Reko Idrijco poznate,
ni široka ne globoka,
večkrat reši nas zagate,
če preveč v borbah poka.

V zimskih mesecih je hladna,
kopel v njej ni baš najbolja,
če bredeš jo, kar iznenada
te mine vsaka dobra volja.

Partizanu malo mari,
če jo brede ali plava,
to samo koristi stvari:
naša vojska je bolj zdrava.

V zimskem plavanju v vodi
se začenja tekmovanje.
Resnica je, da v tej modi
Dominko naš uspehe žanje.

Rekorde nove zdaj postavlja,
v tednu trikrat brede reko,
s štartom strumnim se proslavlja,
naj ima plimo al' oseko.

Včasih brede, včasih plava,
včasih skače kar na glavo,
je boljši mokra cela glava,
kot imeti padlih slavo.

Šla je z vodo dalje kapa,
šlo je z vodo fino žganje,
kaj to briga vse junaka,
samo da uspehe žanje.

„Rekord je moj za vsako ceno!"
pravi vrli naš Dominko –
kot nekdaj sem osvojil ženo
si priborim zdaj lovoriko!"

Še švabi, ki opazovali
so z Lazca slavne te podvige,
častno salvo so mu dali,
Dominko pa jim kaže fige.

„Rekorde nove sem postavil,
če hotel rad sem al' nerad,
saj veste že, kaj bi še pravil.
Naj švabi pišejo me zad."

Vinko Šumrada-Radoš

Po Vojkovih stopinjah

Borci Vojkove brigade,
le še kratek čas do zmage
loči nas, zato naprej!

Čez planine in gozdove,
žico, bunkerje, grobove
tja do končnih naših mej!

Borci Vojkove brigade,
za naš dom in naše drage
prezirajmo napore, smrt.
Ni nas strah svinčene toče,
naprej srce in volja hoče,
da sovražnik naš bo strt.

Borci Vojkove brigade
bijmo, gonimo sovrage
iz slovenskih mest, vasi.
Stopajmo z voljo čvrsto
za fašizma črno krsto,
da nas čas ne prehiti.

Vinko Šumrada-Radoš

Vinko Šumrada-Radoš *(1916, Podgora v Loški dolini), trgovski pomočnik. Avtor se je nekajkrat zadrževal v Žireh in njihovi okolici, kakor pričajo pripisi pri njegovih posameznih pesmih. Pri prvi* **Rekorder Dominko** *je zapisano* **Žiri, 3. 1. 1944** *in je posvečena kulturniku v Vojkovi brigadi, po avtorjevih besedah, simpatičnemu in korajžnemu fantu, ki je trikrat v enem tednu plaval čez ledeno Idrijco. Pri drugi* **Po Vojkovih stopinjah** *je pripisano* **Žiri, 12. 11. 1943** *in je poskus za himno Vojkove brigade. Na Mekinovšu nad Staro Oselico je decembra l. 1943 avtor napisal še sinovsko ljubečo pesem* **Materi za rojstni dan** *in hudomušno* **Prašičevo ofenzivo.** *Sicer pa je Vinko Šumrada-Radoš zbirko svojih pesmi izdal pod naslovom* **Ulaka,** *1967[I], 1972[II] v kateri je marsikatera pesem iz NOB trajne, antologijse vrednosti.*

4. januar v Žireh 1944

Utihnilo strojnic srdito regljanje,
švab žejen krvi je pokazal pete,
v žirovski cerkvi zvonilo poldan je,
mir padlim, ki so dali življenje za te.

Na bukovem štoru ves izmučen sedim,
življenje premišljam, ki zdaj ga živim,
zdaj borba, zdaj pesem, zdaj članek za list,
program naše borbe kristalno je čist.

„Glej," v duši mi kljuje, „še tukaj sediš,
si ranjen in iz rane močno krvaviš,
a kaj, če bi krogla v srce te zadela
in pesem zvonov zdaj v slovo bi ti pela? !"

Ne strašim se smrti, ne krogel vihar,
saj bijem za sveto se naroda stvar.
Moja pot na tem svetu končana še ni,
naprej, naprej v borbo za lepše nam dni!

Kri naša žirovsko zemljo je pojila
in novih junakov ta dan nam rodila.
Gorje ti bo švab, ko brigad naših moč
kot plaz iz gore te stisne v obroč.

Tedaj ne bo časa, da utečeš od tod,
naših strojnic bo pesem na zadnjo ti pot
donela iz grmov, bregov in gozdov.
Domovina, svoboden tedaj bo tvoj krov.

Andrej Pagon-Ogarev

Tam, kjer . . .

Tam, kjer v sužnosti rod je trpel,
sin očetovo tajno je željo umel:
„Da se verig in ječ izogneva
v varstvo se temnega gozda umakneva."
Puška in bombe, misel na osvobojenje,
to nujno zdaj je edino hrepenenje.

Tam, kjer zdaj kri v potokih teče,
sin očetu – junaku in partizanu reče:
„Tam najina je mati in domovina."
S solzo v očeh objame oče sina:
„Za mater, za ženo, za svobodo očetnjave
naj padeva oba, če treba na polju slave."

Tam, kjer domovje zdaj je požgano,
od brezdušne duše sovraštvo zasejano,
kjer brat brata rodnega več ne pozna,
nahujskan odpadnik ga sovražniku izda.
Trdi boj tam bije partizanska četa
za tebe, le za tebe, domovina sveta.

Tam, kjer gozd končuje v trato zeleno,
gomilo danes vidiš s cvetjem okrašeno,
v njej oče . . . partizan počiva in sanja,
nad gomilo oprt na puško sin se sklanja:
„Zgubil sem dom, mater, ženo in očeta,
zdaj ves sem samo Tvoj, o domovina sveta!"

Andrej Pagon-Ogarev

Andrej Pagon-Ogarev *(1907, Šebrelje nad Idrijo), kmet, se je očitno tudi nekajkrat mudil v Žireh in njihovi bližnji in daljni okolici. Osnutek pesmi* **4. januar v Žireh 1944** *je nastal v gozdu na vzhodni strani Žirov, ko so v žirovski cerkvi zvonovi oznanili poldne. Sedel je na bukovem parobku in premišljeval, kako se je rešil iz spopada s sovražnikom, čeprav ranjen v levo koleno. Dokončno je pesem napisal doma na peči, kjer se je po vrnitvi iz bolnice „Franja" še zdravil, ker je po napadu na Partijsko šolo v Cerknem postalo v „Franji" pretesno za vse ranjence. Pesem* **Tam, kjer . . .** *je bila napisana dec. 1943 v Žirovskem vrhu. Nekajkrat so šli z Vojkovo brigado mimo neke samotne domačije na gozdni jasi, kjer je bil tik gozdne poti svež grob padlega partizana ali aktivista. Okrašen je bil z zadnjim jesenskim cvetjem in krizantemami. Okrog trideset metrov nad grobom je bila požgana domačija. To je avtorja spodbudilo k pisanju. Nekje na Žirovskem je okt. 1943 nastala tudi pesem* **Tebi Tilda,** *namenjena avtorjevemu dekletu. Andrej Pagon-Ogarev se z nekaterimi svojimi pesmimi uvršča med najbolj nadarjene avtorje slovenskega NOB pesništva 1941–1945.*

Čez leto dni

Ko spet čez leto dni sem stala sred' blegaških gozdov,
spoznala sem, da nikdar več ne bo zbledel spomin,
ki v srcu mi zveni kot iz dalje glas zvonov
in je svetal kot dragocen rubin . . .
Spet sedla prav pod tisto sem skalovje
in nemo zrla gori na stezico,
spet kot takrat v vetru se igralo je grmovje
za vasico,
kjer sem pred letom dni poslednjič segla v roko partizanu,
ki je kot tisoč drugih borcev šel tudi on v gore,
da nas osvobodi in zemljo vzame spet tiranu.
Potem je padel tudi on kot drugih mnogo že . . .
A umrl ni v srcih naših . . .
Saj vsem, ki njega smo poznali, takrat je v boli plakalo srce.
Kot lani, spet nocoj po strmi stezi sem vračala se z blegaških gozdov.
A tam ob poti, kjer je lani zelenela trava,
sem letos položila cvetje – na grob njegov . . .

Marinka Demšar-Jana, Miloška

Marinka Demšar-Jana, Miloška *(1926, Malenski vrh), dijakinja, je pesem* **Čez leto dni** *napisala ob obletnici smrti tovariša Živka – Zorana Kopača iz Žirov. Porodila se ji je na Jelovici pod Blegošem 16. 7. 1944, ko je med potjo mislila nanj. Miloška ima ohranjenih iz vojnega časa samo štiri svoje pesmi.*

Na zadnji udar

Vojske te strašne bliža se kraj,
poslednji udarci padajo zdaj.
V prsih že smrtnih zver švabska ječi,
Slovanom pa zarja svobode žari.

Čim težji dajmo švabom zadnji udar,
povejmo, da tu smo le mi gospodar.
Maščujmo trpljenje naših sinov.
Poglejmo početje švabskih teh psov.
Puško v roko, bombo za pas,
na juriš se mogočno razlega naš glas.
Uničit' sovraga je prva nam stvar,
zato pogumno na zadnji udar.

Janez Mohar-Potok

Janez Mohar-Potok *(1912, Naklo), delavec, je avtor več izredno udarnih in krepkih besedil. Kot komisar čete in bataljona v Vojkovi brigadi se je ustavljal tudi v okolici Žirov, kjer sta nastali tudi dve njegovi besedili. Na* **Vrsniku nad Žirmi** *je napisal besedilo* **Na položaje** *po boju na Vrsniku, ko so Nemci in belogardisti zgodaj zjutraj napadli iz Idrije ter se že skoraj do vrha približali črti Razpotje–Vrsnik. „Bilo je treba hitro ukrepati, da sovražnik ni zasedel položaja pred nami. Bila je huda in kratka borba," pojasnjuje avtor. Besedilo* **Na zadnji udar** *je nastalo februarja l. 1945 po tragediji na Fužinah v Poljanski dolini: sovražnik je obkolil in pobil šest borcev 2. bataljona Vojkove brigade XXXI. divizije in nato hišo, v kateri je bila zaseda, zažgal, kjer so mrtvi borci še zgoreli. Avtor pravi, da je bil ta dan zanj najtežji pri partizanih.*

Pismo materi iz groba

Mama! Pošiljam ti pozdrav. Pod bukvo v grapi
ležim in mi je prav. Med korenine
sem ujet in čakam, da zasine
žarko jutro čez moj temni dom. Sapi,

ki ihti skoz suhe veje nad grobovi,
sem naročil, naj te potolaži.
Saj nisem sam. Z menoj na mrtvi straži
so še drugi fantje. Kot sinovi

istega očeta smo. Ko se zmrači,
zapojemo skoz prst o domovini,
in pojemo, dokler se petelini
ne oglase in k jutri zazvoni . . .

Ne skrbi! Jaz sem zadovoljen. Naložili
so čezme listja in zrahljali zglavje
tovariši in so odšli. Ostal je
z mano le še križ, ki so ga zbili

iz vej, in pesem, ki so z mano v grob jo dali.
To pesem pojemo in o dekletih,
saj smo še vsi mladi in v tistih letih,
ko v srcu preveč vre, da bi molčali.

Pa zbogom! In nikar preveč ne joči, mama.
Veš, tvoja bol bi me preveč težila
in tiho srečo v grobu bi kalila
neznosna misel: da si sama, sama . . .

Ivan Minatti-Ivanov

Daj mi roko

Ko te pogledam v oči,
mi je v duši lepo,
ko da zvonovi pojo
v svobodne dni.

V tvojih očeh je mir,
v njih rožnati grmi cveto
in sije pomladno nebo
kot včasih spomladi zvečer.

V meni pa je bridkost in nemir,
odkar je sovraštvo zajelo zemljo,
odkar reke krvi iz src mrtvih teko
in kriki bolesti drvijo v vsemir.

O, dekle, poglej mi v oči,
o, dekle, daj, daj mi roko,
naj bo še meni tako lepo,
naj v meni kot nekdaj spet nagelj vzcveti.

Ivan Minatti-Ivanov

Ivan Minatti-Ivanov *(1924, Slovenske Konjice), študent medicine, je pred leti o nastanku pesmi* **Pismo materi iz groba** *povedal naslednje: „Pismo materi iz groba je pesem, na katero me veže morda najmočnejši spomin. Bilo je v okolici Žirovskega vrha. Nekaj naših fantov smo pustili v zasedi v neki razbiti hiši. Ponoči so se pritihotapili v belih plaščih belogardisti in našo zasedo zasuli z bombami. Na svoje oči sem videl razkosana, ožgana in izmaličena telesa tistih fantov. To je bilo zame eno najbolj pretresljivih vojnih doživetij, zato se je tudi tedaj oglasil v meni pesnik-kronist tega neusmiljenega časa. Ko je ob osvoboditvi korakala naša brigada iz Bovca proti Monfalconu (= Tržiču, danes Italiji, op. M. S.), smo se za hip ustavili tudi v Srpenici blizu Žage na Primorskem in neki možak je ob cesti presenečeno in veselo obenem opazoval obraze borcev, potlej pa vprašal: ‚Ali ni to Vojkova brigada? Recite, ali ste kaj videli mojega sina?' Povpraševal je za tistim nesrečnim fantom, ki sem ga bil videl v tisti bajti, kako so ga raztrgale bombe in ob čigar smrti je pravzaprav nastala pesem Pismo materi iz groba. Tedaj seveda še nisem vedel, da bom nekega pomladnega dne, ob zadnjih korakih v svobodo, daleč nekje na Primorskem doživel še njen žalostni in pretresljivi epilog. (Prim. Borec, 1965, št. 10, 811–14). Pesem* **Daj mi roko** *je I. Minatti napisal dne 4. 3. 1945 v Pečniku pri Ledinah med zadnjo nemško ofenzivo. Doslej šeni bila objavljena.*

Žirovska kronika

Ko lev spusti se v nočni lov,
ga divji spremlja glas njegov.
Če tiger ti pokaže zob,
se ne postaviš mu po rob'?

Pa še hujši kot zveri
je okupator, ko besni.
Nič boljša garda bela ni,
ki preganja lastno kri.

Žirovska dolina, vsa nekdaj vesela,
v strašni je vojni neznosno trpela.
Grozno bilo je tu bojno vrvenje,
zvesti so borci izgubili življenje.

Strašno Žirovcem je vojna divjala.
Trikrat na dan se zasedba menjala.
Četniki, Nemci, sovražniki beli
v enem so dnevu nekoč prihrumeli.

Kaj se ljudem je v dolini godilo,
nikoli tega se ne bo pozabilo.
Kol'ko družin se nasilno izselilo,
kaj se je skritih solza potočilo.

Povedati v skromnih se verzih ne da,
kaj je bilo tu trpljenja, gorja.
Koliko žrtev, nesreč in gladu,
noč in dan nikdar bilo ni miru.

Najboljša strategija izvesti bolj ne zna,
kar so v Žireh izvedli, se popisat' ne da.
Kaj zmore zdrav domač razum,
ki spremlja velik ga pogum.

Tega ni najti pač nikjer,
kako so ugnali nemško zver,
ki jih tesno je obkolila,
da bi vse fante pomorila.

Med Šurkom in Kopačem prebila se nekoč
peščica partizanov skoz' nemški je obroč.
Partizanska silna moč
pregnala nemško je premoč.

So hišo Mrovcev obkolili,
da očeta bi selili.
Patrulja nemška vsa besni.
Očeta borcev najti ni.

Zveste Žirovce so izseljevali,
taborskih* mučnih nadlog jim zadali.
Na vrsti med prvimi šolski upravitelj,
župnik, kulturnik in šole učitelj.

So izselili nad dvajset družin,
ki jih izdal je najet domačin.
Bolni po vojni nazaj so prišli,
zdravje doseči mogoče več ni.

Sledeče Žirovce so koj izselili
ter v Srbijo južno jih napodili.
Hribernik, Demšar, Bahačevi zvesti,
s skromnim so imetjem naenkrat na cesti.

Podobnik in Bizjak ter Marjan, čevljar,
Erznožnik, Seljak, župnik Pečnik, Tušar,
Gabrovca, Oblaka Janeza in pa Justina,
Berčiča, mnogega zvestega sina

pristne, poštene žirovske krvi,
ki jih našteti vseh možno tu ni.
Kar jim napoti je, če ne zbeži,
vse se zajame, v zaporu sedi.

Izseljenci, znani, težave prebili,
vendar po vojni so kmalu omahnili.
Koliko takih še danes pa je,
ki jih posledice mučijo še.

Ker voda izvrstna in sveži je zrak,
v vsakem ni kraju pač njemu enak.
Zato bo ozdravil, kdor vzdržal doslej,
mnoga še leta bo živel naprej.

Dobri Žirovci so radi dajali,
čevljev nebroj partizanom poslali.
V košu so gnojnem jih v hribe peljali,
vmes pa municije tudi dodali.

Če pa pobrskal bi preko voza,
našel bi daljnogled sredi gnoja.
Naj se našteje, da boste spoznali
Žirovce, ki čevlje so, škornje darovali.

Maček in Gustl, Leander in Mrovec,
Zajc Janez, sin Pavel in Strlič Žirovec.
Obleke, perila, izdatne prehrane
trajno dajali so za partizane.

Loštreka Franca in Špicarji vsi,
Strojarjev Milan, ki v hribe hiti.
Ko za družino je Franca kruh pekla,
nikdar pomoči ni borcem odrekla.

Mlinarjev Tone iz Stare vasi,
Primožič Tone izdatno skrbi,
da partizani gladu ne trpe,
da jih ne zebe, ko gredo v gore.

Budnar, sinova in Rubčarja dva
notranji klic so čutili srca:
nujno je treba vsem borcem pomoči,
delati zanje vse, kar je v njih moči.

Bačnarji, Blažič in Gruden, Brence,
Pivk, Vrsničan, vsi dali so vse.
Poljanška družina, Modrijanovc na Selu
za partizane je vedno na delu.

Njeno imetje in vsa kovačija
je partizanom že kar domačija.
Ne sme se pozabiti Urške Jernejeve,
posebno pa še tudi Polde Jernejeve.

V hajki se tu je zgodilo tako,
kar pozabilo se nikdar ne bo.
V hišo Andreja nekoč pridrvi
gestapo s psom in tam prenoči.

V senu ob njem partizani so skriti,
gestapo pa le jih ne more dobiti.
Kaj bi zgodilo se, če jih dobi,
težko uganiti nikakor to ni.

Naj se navedejo tudi še hiše
Kavčiča, Krogarja, Primca, Gostiše,
Lipeta, Žnidarčka, Grošlja, Blažiča,
Katrnka, Tineta, Maksa in Nagliča.

Lojze Matijcov je bil gospodar
v vojni pretekli zaveden vsikdar.
Ko Nemci v vojsko so ga napotili,
so se pri njem temeljito zmotili.

Služi orožnike naj gospodar?
Lojz jih zavrne, tega pa nikdar.
Raje družino in dom zapusti
ter s partizani se združit hiti.

Stradati sina v Ljubljani pusti,
ta pa nato k partizanom hiti.
Mlad partizanski učitelj
vzgoje postane graditelj.

Zvesto skrbel dalmatinski junak
Beovič Ante, poznal ga je vsak.
Noč in dan zbiral je za partizane
obleke, obutve in nujne prehrane.

Vrle Žirovke so se žrtvovale,
krpale, pletle in srajce šivale
borcem, junakom so vsem nogavice,
čepice, suknjiče in rokavice.

Pri „Župan" na Dobračevi mnog partizan
našel prehrane in varni je stan.
Kar pa bilo je tu dvakrat težko:
razmere, ki jih pozabiti ne bo.

Cvetko Poljanšek brezmejno trpi,
končno pa v Dachauu smrt dotrpi.
Z gojzarji divje po njem so skakali
predno so v dachovsko smrt ga poslali.

Neumorno skrbel je, da v gozd je prišlo
maslo, sir, mleko, krompir in meso.
Borcem Žirovci so hrane dajali,
sami pri mizi pa lačni ostali.

Vera, terenka, riskantno skrbi,
da Žiri—Ledinica vso pošto dobi.
Če bi aktiviste še druge zaznal',
v skromne jih verze bi tukaj vkoval'.

Stane in Vester, Fero in Vili,
vsi partizani so hrabro se bili.
Tonca Gantarjeva iz Nove vasi
tudi takoj k partizanom hiti.

Ponomarenko je v luži zaspal,
v usta bil ustreljen, vendar obstal.
Loštrek in Mlinar iz Stare vasi,
vsak partizan sinove ima tri.

Kavčiča Mrovca najlepše število,
osem sinov se je hrabro borilo.
Polde med njimi življenje je dal,
za domačijo Žirovske življenje je dal.

Tudi dve hčeři sta k borcem vstopili
in se med njimi ponosno borili.
Loštrekov Milan, Novljan, korenjak
s prvimi borci prispel je v Beljak.

Največji med njimi so bili Slovenci,
ki mučeniški jih krijejo venci.
Zvesti zavedni je Demšar, zdravnik,
prvi med padlimi bil mučenik.

Nagliča Maksa navdušeno hčer
v hajki pobila sovražna je zver.
Družina trgovca Bizjaka
pogreša zdaj sina junaka.

Kolarju sta padla žena in sin,
bila pokopana pod kup ruševin.
Strličev Jakob z Uršnkonca Žirov
težko pogreša treh svojih sinov.

Lustikov Adolf iz Stare vasi
vestno za vse partizane skrbi.
Brezmejno žrtvuje, se trudi,
dokler se mrtev ne zgrudi.

Na sredi prijazne Nove vasi
daleč poznan lepi domek stoji.
Primožič, Brckov je Franc gospodar,
dal je domovju življenje vse v dar.

Vesten, zaveden svoj dom zapusti
ter s partizani se združit hiti.
Ranjen navdušen je bil partizan . . .
V hribih Tolmina leži pokopan.

V Žiri nato prepeljali
so izmučeno njega telo,
na Dobračevi ga pokopali.
Vzgled poznim rodovom naj bo!

V Žirovskem je vrhu bilo pri Merljak.
Pod hlevom se skrival je mladi junak.
Devet jih bilo je, vsak junaško je pal,
ker ga je beli sovražnik izdal.

Padli so tudi sledeči sinovi,
dičijo jih mučeniški grobovi.
Blaznikov, Tinčnov, Cepinov,
Kržišnik pogreša treh sinov.

Primcov, Oblak in Dolenec,
vsak mučeniški ima venec .
Padla Poljanšku sta Tinetu dva,
Demšarju Lojzu sinova oba.

Modrijan, Poljanšek Tine,
živa priča zgodovine,
zgodovinar in poet,
neznosno moral je trpet'.

Padla ljubljena sinova
Jože, Ludvik, dva cvetova.**
Strojko sam je živ ostal,
višji oficir postal.

Vsa družina je trpela,
mati v mukah dotrpela.
Vragi kruti prihrumeli,
živež, vse imetje vzeli.

Na svet' večer so še kramljali,
božične pesmi poslušali.
Hiša prazna zdaj stoji,
ljubih dragih v njej več ni.

Krištof Modrijan sameva,
nam spomine svoje opeva,
premišljuje zlo sveta,
razumeti se ne da.**

Pozabiti ni grobov
Hlibčerjevih dveh sinov.
Padel je Skalarjev zvesti orač,
Šinkovec Karol, žirovski krojač.

Krošljev Pavel in Vinko Gantar,
Majnikov Majski pozabljen' nikdar.
Vsi so za nas prelivali kri,
točno navesti pač možno tu ni.

Žaklja Balantova s Tabra sinova
dičita zdaj mučeniška grobova.
Mickin je Ivan v borbi tud' pal.
Vedno se vsak je zvesto bojeval.

Pavelček, Janez, Barteljčka sinovi,
Leandra, Matevža in drugih grobovi,
mlade vse žrtve, bilo jih je sto.
Klic maščevanja se dviga v nebo.

Kovača sinova v Jarčji dolini
podlegla sta utrujena vsej bolečini.
Tam se za borce živino je klalo,
da lažje vzdržali so, jim pomagalo.

Tam se sestavljal je bojni načrt,
da bi sovražnik čim preje bil strt.
Tam se budi partizansko življenje.
Tam je žarišče, pomoč in vstajenje.

Pozabit' ne smemo pa tudi še teh,
ki padli so v borbi na okoliških tleh:
Jerko in Ludovik, Tone, Ciril,
Vinko in Pavel, ki brivec je bil.

Grošelj France in pa Krogarjev sin,
partizan bil je tudi še Vinko Justin.
V hribu na Kofcah leži pokopan
mladi študent naš Erznožnik Bogdan.

So v Kofcah izkopali
izmučeno telo
in v Žiri prepeljali,
duh splaval je v nebo.

Vsi tu našteti dolžnost so izpolnili,
za domovino se hrabro borili.
Čast naj in slava povsod jim doni
v Žirovski dolini od vasi do vasi.

Vi, ki dali ste življenje
za Jugoslavije vstajenje,
vi največji ste Slovenci,
krase vas mučeniški venci!

Kar nož kar strel jih je pomoril,
vsak mnogo več kot mi je storil,
več kot mi vsi je žrtvoval,
življenje za naš dom je dal.

Poglejmo zdaj pridne, zavedne Žirovce!
S čevlji „Alpina" privabljajo novce.
Nihče brez posla tu ni,
tukaj vse dela, živi.

Svetovno znana dela pridnih rok
žena, deklet žirovskih in otrok
so čipke, ki slavijo daleč po vsem svet',
številni kupci znajo izdelkom slavo pet'.

Ko bomo mi v grobih že davno strohneli,
žirovski junaki še bodo živeli,
zapisani v srcih potomcev sto let,
dokler bo živel žirovski ves svet!

Polde Hladnik

*taboriščnih
**Prim. pesmi V. Poljanška-Krištofa

Leopold Hladnik *(1886–1971), Idrija, učitelj. Iz Idrije je prišel v Žiri l. 1913 in postal tu nadučitelj (= šolski upravitelj), se tu poročil z domačinko, postal oče treh otrok. L. 1926 ga je službena dolžnost vodila v Škofjo Loko, nato v Cerknico in nazadnje je bil šolski upravitelj Osnovne šole v Šentvidu nad Ljubljano. Od tod ga je nemški okupator l. 1942 izselil na Koroško (Beljak, Markt Rettenbach), o čemer je napisal dvaindvajset strani dolgo verzificirano pripoved (tudi v njej je nekaj kitic posvečeno Žirem), ki je bila malo skrajšana in predelana pod naslovom* **V taborišču Markt Rettenbach** *l. 1952 objavljena v* **Svobodi**, *mesečniku slovenske Koroške, in to z natančnimi opombami o ljudeh, ki so omenjeni v njej. Ta taboriščni dnevnik v 1700 verzih je nastajal v Beljaku, Markt Rettenbachu in Šentvidu nad Ljubljano ves čas avtorjeve internacije in bil dokončan l. 1945.* **Žirovsko kroniko** *je napisal kmalu po vojni. V enainsedemdesetih kiticah je skušal predstaviti trplje-*

nje in žrtve prebivalcev Žirov med NOB in si prizadeval postaviti trajen spomenik padlim vsaj z njihovim poimenovanjem. Njegovo natančnost in poučenost, ki resnično zasluži sloves zvestega kronista je pripisati njegovi svojčas poklicni in sorodstveni povezanosti z Žirmi. Žal, da avtorja ni več mogoče povprašati, kaj ga je navedlo k tako spoštljivemu ravnanju v njihov spomin.

Spremna beseda:

Pričujoči izbor slovenskega NOB pesništva 1941—1945 prinaša enaindvajset besedil, ki se kakor koli navezujejo na Žiri (v širšem pomenu besede). Čeprav bi se spodobilo dati prednost gostom, se je zaradi notranje narave gradiva pokazalo primerneje uvrstiti na prvo mesto besedila avtorjev, ki so po rodu Žirovci ali so v Žireh službeno delovali. Sledijo pesmi, katerih avtorji sicer niso doma na tem področju, toda besedila so tu nastala in tudi obravnavajo različne dogodke, ki so se med NOB odvijali na Žirovskem. Gre torej za besedila, za katera bi lahko dejali, da so se na Žirovskem vsaj spočela, če ne že tudi rodila. Njihovi avtorji so tod našli pobudo za njihov nastanek ali jo tudi napisali. Poleg tega sta v izboru upoštevani tudi dve, ki sta nastali z mislijo na padlega partizana iz Žirov. Iz tega sledi, da najtanjša nit, ki povezuje besedilo z Žirmi, zadošča za njegovo tukajšnjo registracijo; čeprav je res, da vsa niso prišla v poštev za objavo, saj je bil pogoj za to vsaj minimalna ustreznost estetskim kriterijem in težnja prikazati motivno in žanrsko pisanost gradiva.

Označba posameznih avtorjev in opombe k njihovim objavljenim ali neobjavljenim besedilom, ki se dotikajo Žirov, so dodane sproti, na koncu pa je zaradi popolnosti bibliografije in topografije obravnavane problematike dostaviti še naslednje:

1. Po navedbah prof. P. Zajca je verzificirala v tem času tudi **Tončka Bogataj** *(vulgo Zaklerjeva) iz Žirov, vendar je vsa besedila naposled vrgla v ogenj.*

2. **Leander Mlinar** *iz Žirov,* **Edo Kavčič** *iz Nove vasi in* **Pavle Kavčič** *iz Stare vasi so v zaporu v Rovtah dec. 1943 ali febr. 1944 po napevu ljudske Pol biričev pol tatov zložili zbadljivo* **Rovtarsko himno.**

3. Ni bilo mogoče ugotoviti, kdo je napisal besedilo, ki nima naslova, govori pa o pomembnem datumu **23. oktobru 1943,** *ko so Nemci odšli iz Žirov. Začne se takole: 23. oktobra partizani Žiri so osvobodili/ Nemci prejšnji dan se izselili./ Delavnice so vse obrali/ z vozmi s seboj robo odpeljali,/ radi varnosti še talce s seboj peljali./ V Gorenji vasi talce izpustili./ Domov so srečno se vrnili./ Svobode Žirov se z nami veselili./*

4. Prav tako ni bilo mogoče odkriti avtorja besedila, ki je tudi brez naslova in se njegova prva kitica glasi: Junaški švabobranci so švabe /naprosili, da bi še enkrat/ hajko naredili, so zvedeli,/ da na žirovski strani so zopet/ partizani ali za tako stvar/ švabobrancev je premalo./

Skupna lastnost tu omenjenih besedil je, da obsojajo sovražnikove vpade v Žirovsko kotlino in njegovo brezobzirno jemanje živeža. Največ so dokument časa.

5. Podobno je besedilo **Gorenje vaški švabobranci!** *Na Žiri ga navezujejo podatki pri pesmi:* **Na položaju, 28/7. 1944. Okraj Žiri—Ledine. Zložila tov. Z.43.Ž.**

Ne da bi poskušala izvajati kakršne koli sklepe o posebnostih tistega dela slovenskega NOB pesništva 1941—1945, ki je tako ali drugače povezano z Žirmi in njihovo bližnjo okolico, je vendarle mogoče reči, da so v njegovem opusu zastopane več kot dostojno. Na zemljevidu njegovega nastajanja se je v avtorje, ki niso iz Žirov, posebno zajedel Žirovski vrh.

Na koncu je dodana Žirovska kronika, ki je nastala sicer že po osvoboditvi: predvsem kot priča, kako globoko so se v posameznike zajedle vojne stiske in tudi v želji avtorju vsaj malo popraviti krivico, ki mu je preprečila, da bi svojo Žirovsko kroniko dal v javnost še za svojega poznega življenja.

Med nama je razpoka,
ki zeva v naju
in iščeva drobec najinega, tihega . . .
Iščeva se na robu z nasprotne strani.

Prazno, mirno je v moji sobi.
In dve postelji se vonjata
pred prezračenim oknom.

Ti si kamen, ki si klesal
mojo mehkobo, mojo živost.
Ti si kot dan ozek,
kot spomin: kot preteklost
vsakdanja.

Kakor da me nosi
prostaška zadovoljnost,
razbrzdana strast po dokazovanju
in neznanju neznanega,
sila po prisotnosti
po biti,
da se razdam,
da se raztrgam v nečem lepem,
kar ni on.

Ko se vračaš, da bi dajal

Ko ti vojska zmeša štrene in postaneš
zmeden,
pa se odpoveš ljubezni iz preteklosti, davnine uročene.
Te vkleše orel v visokih gorah med prepadi
v skale
in potem si buden zjutraj, a zvečer ne moreš spati.
Ob nežnih glaskih ljubic se ti odpirajo razpoke
v srcu
med štrenami, ki jih pajek plete s
časom,
postajaš vedno bolj zamolkel in ohol
in ne ljubiš več.
Ko se vrneš iz vojske in se zazreš
vame,
me prepoznavaš v tišini zaprašenega doma
sam
samcat zazrt v vse tisto obetajoče, ukresavaš
iskre
upanja ulivaš na ogenj, ki ti je izpuhtel v roki.
In potem se opreš na prijatelje
edine
in ljubice zvečer te čakajo s pohotnimi
poljubi se opijaš.

Ko vrneš se, ti ne morem zreti v oči, se mi stemni pogled,
potem so roke mirne, uklenjene nazaj na križ
je telo pritrjeno v les, kjer šteje letnice črviček.

Ko ti je ljubica edina ostala zvesta
zdaj
sebe zreš v njej, nesrečen njej nesrečo daješ,
da jo spleta spet in spet
bolj moderno
se farba in išče masko svojo novo
za obraz
da ti bo všeč, ko boš polagal seme vanjo
za njo
se oziraš in spiraš čas, ki ti ga ne vrne
ptica, ne ljubica.

Polnoč.
Strah odpira in pospravlja
svojo prikazen
ob tem čudnem času.

Pijanost, opoj noči
skrit v predalčkih teles
zaspanih posteljah
ob tem času.

Odmevi zapoznelih glasov
šuštenje vetra
prebudi ta čas.

V tišini
pozabljenih misli
se rojeva čas.
Potem se poljubita
noč se skrije v dnevu.

Srečo Zajc: Tri pesmi

Leseni gobec

Imenitno dvoličen, v glavo zavaljen,
vstanem, ležem, tačko dam.

Vsak dan opravim svoje delo, zadovoljno
vstanem, ležem, tačko dam.

Vzamem bič, ko z žensko sem na samem,
vstanem, ležem, tačko dam.

Še z otroki strog sem, a pravičen,
vstanem, ležem, tačko dam.

Z vrvice se jaz ne trgam, priden,
vstanem, ležem, tačko dam.

Še spod vislic ne pobegnem, rablju
vstanem, ležem, glavo dam.

East-West Story

Ko se bosta srečala C. Eastwood
in C. Westwood bomo na dnu, v kanalih
použili blatno grozo in pili ionsko mleko

Če se bo kdo smejal potem bo to W. Disney
ker je to moje delo bo tulil ves rdeč
vi pa ste se oblačili v moja mišja ušesca

Če se bo še kdo smejal potem bo to S. Andersson
in njegov rezgetajoči smeh, temni smeh belca
ker sem vas delal enako bo vpil zdaj ste pa tam

Ko se bosta srečala zemlja in nebo
bo vmes le toliko špranje ostalo
da se bomo zlagali drug k drugemu in obmirovali.

A-men

Nismo vedeli bodo vzklikali znanstveniki
kakšen okus ima otroško srce

nismo vedeli kako diši bodo vzklikali generali
nepotešena duša ljubimcev

nismo vedeli kakšne barve bodo vzklikali politiki
je dojka matere ki ni utegnila roditi

nismo vedeli bodo vzklikali zato smo poskusili
le skesanci bodo po ustih valjali ogorek vesti
to smo mi, ki smo postali smrt. Amen.

Matej Demšar: Exodus

I.

Ogenj je bil v hipu
divji in uničujoč.

Iz nje se tke
oblika predmeta.

V naravi so
mostovi sreče nevidni.

Pisala je v svoj zvezek:
„Zanj me je bilo dovolj."

V tovarnah so ljudje
z vročimi rokami.

V srcih smo kovači
sreče izgubljeni.

Križarji velikega reda smo.

II.

Vsako zadnje dejanje
v pravljici smo spremenili.

Včeraj je rekla:
„Kaj če bom preveč hladna za zimo? "

Nikar naj vas ne skrbi,
bogovi so pozabili na nas.

Policija je prijela mater,
jokala je ob sliki mrtvega sina – belogardista.

Kaj moremo, zločinci se pač zbirajo.
Vselej je treba računati na ljubezen.

„Pozdravi mi vse Vrhovščake,
posebej pa mater županjo," je rekla cesarica.

Včasih mi je bilo pri srcu hudo,
če so ljudje molčali.

III.

Kaj če bom spet moral
v porušenih gradovih iskati
svojo prihodnost?!
Strah me je uničenja!
Strah me je podiranja templjev.

Nekateri niso spoznali pomena.
Nekateri si niso znali
razložiti stvari.
Nekateri niso prišli do spoznanja.

Polnimo množico gluhih!

Še včeraj smo odobravali
govor o veliki rasi.
Je kaj več pomena v množini?!

Je kaj manj moči v ednini?!

Njegova hčerka je močna v bokih,
rodila bo močnega sina.
S svojimi bedri bo zaplodil . . .
. . . svojo moškost bo razplodil
v ženskah tega rodu.

Vsako zgodnje dejanje je dobrodošlo.
Vsaka pesem je prekipeta.
Vsaka pesem je speta.

IV.

Preden je zapisal
svoje kronanje in ustoličevanje
med ljudi,
je še vse natanko premislil.

Da bi napaka ne bila človeka
spoznala.

Pridi bliže, da se spoznava,
je reklo vabljivo dekle
iz šeste kitice vzhodnjaškega speva.

Nosil te bom na rokah,
samo da te ne spoznam.
Dihal ti bom telo,
samo da boš molčala.
Napisal ti bom pesem,
ne smeš zvedeti za to.

Morilci tvojega očeta so plahi!
Še danes jih izbezam
iz njihovih sanj.

Veseli se, da sva se spoznala!

V.

Kri velikega srca se zliva
po zemlji.
Najmočnejšega življenja glas
se utaplja v zemlji.

Zadržite sebe in svoje
ciganske hčere.
Goli ples v noči se začenja.

Med vroča bedra
je dekle starcu stisnilo glavo.
Med avgustovske dneve
so počepnili.

Med zlatorumeno sonce sem padel
. . . na polju . . . v soncu . . .

Srčnega boga sem izgubil
na poti v svet.
Se je opotekel?
Kaj jaz vem?
Izginil je!

Menjave let
spreminjajo
pisnost znakov.

V odgovor dobivamo
gnile vizije,
uporabljene v vsaki vojni.

In v KI KL CAH
BA JO NET.

Bodimo jasni
v polnočni zori.
Bodimo bistri
ob potrebnem umu
umirajočih policajev.
Nebo se križa
na vzhodu
in teče
skozi večnost.
Spoznajmo
potrebno misel živih.

Tako včasih še
pogledaš
rastlino bolnega srca.
Nepozabno rožo,
nihanje Boga.
Ko pade cvet,
se morda po tem spozna
porušen red sveta.

Zakaj je sanjal I. R.

To je lahko
razseljena pesem.
Jaz pa sem njen
prvi svečenik.
Na vogalu
ulice vetrovi
menjajo smer.
Človek v
vojaški suknji
hodi po njej.
Zdaj je prišel
do hiše umetnosti
in se je izgubil v njej.

Možnost resnice

Spomin zgodovine,
ali njegovo stanje –
volja ljudstva,
nosi sebe
k možnosti,
ki ji lahko rečemo
možnost resnice.

Iz gorovja prinašaš
pijačo žejnim –
Prijateljica moja.
Tvoja obleka so
valovita žitna polja,
tvoja podoba pomeni
začetek lepote.
Včasih se odeneš
v črna oblačila,
takrat je tvoj obraz
odkrit naravi bitnosti.
S tvojo usodo smo bratje,
upiramo se
volji, ki te žali.
Tvoj dom bomo očuvali
tudi pred lastnimi požigalci,
njih korenine so plitke,
naša moč pa je tiha in globoka.
Prijateljica moja,
naseljena si v naših srcih.

Igor Pustovrh: Pesmi(-ce)

Dobrih novic so prinesli
drobni črički,
vesele godbe so prinesli
zgodaj zjutraj,
zvečer pa so zaprli krila
in zaspali za vedno,
na pokošenih travnikih
za vasjo.

Na horizontu
nisem videl nič,
potem je bila pika,
motna in nedosegljiva,
potem je bil oblak,
koničasto zaobljen,
potem je bila jata ptic,
ki so mi letele nasproti,
ja, letele so k meni,
prav k meni v naročje,
čisto zares.

Njena roka me je
pobožala v sanjah.

DRUŽABNA

Počutil sem se tako nesrečnega
v njihovi družbi,
oni so govorili o soncu,
jaz pa sem videl samo sence.

DOMOLJUBNA

Jaz,
vedno na prvem mestu,
jaz,
vedno na prvem mestu,
jaz,
egoist, pacifist,
ateist, humanist . . .
(lahko bi zapisal
še veliko tujk)

Jaz,
vedno na prvem mestu,
jaz – Slovenec.

Ne rečem,
da nisem gnil,
če hočete,
tudi priznam,
da sem gnil,
toda releji
mi še vedno
v redu preklapljajo
in signali,
ki se rodijo,
ob pogledu na vas,
mi vzbudijo
v mislih
gnus in prezir.

Saj ni stvar v tem,
da ne bi znal.
Saj ni stvar v tem,
da ne bi zmogel.
Saj ni stvar v tem,
da ne bi imel časa.
Saj ni stvar v tem,
da bi se bal.
Saj ni stvar v tem,
da ne bi razumel.

Stvar je v tem,
da razumem
in da nočem,
da nočem početi tega.

Pobijte se,
postrelite se,
uničite se
med seboj.

Vi ste godni
za odstrel!

Dali so mi puško v roke,
nataknil sem bajonet nanjo,
tekel in skakal sem čez ovire,
zaril bodež v vrečo,
jo mrcvaril kot človeka,
rezal in prebadal,
spodaj, zgoraj, na sredini,
levo, desno, na sredini,
čisto sem se vživel v igro.

Generali so mi ploskali.

Gremo plesat,
gremo se zezat,
dajmo mu ga odrezat.

In punce pravijo:
„Dejmo, dejmo mu ga,
dejmo mu ga odrezat."

Blaž potegne nož,
Janez ga zagrabi za nos
in mu odrežeta uho.

In punce pravijo:
„Glej, joj, joj,
zdej si pa res lep."

Kako lahko preprosto osrečiš človeka!

Vedno jo je tepel,
kadar je prihajal
pijan domov,
razbijal ji je krožnike
na glavi,
jo s pasom privezoval
na posteljo
in posiljeval pred otroki.
Kaj ljubezen naredi iz človeka . . .

Toda ona
je prerezala vrv
in ga rešila,
ko je že visel,
ko je hotel končati
svoje bedno življenje.

Kaj ljubezen naredi iz človeka . . .

Zaspal sem na kamnu
spotike.

Vsak pes
se je obregnil obme
in me poscal.

Pokoril se nikoli ne bom
in ne stokajoč se opotekal,
nikoli prosil in ne moledoval,
nikoli poniževal;

To je moj žig in pečat.

Franc Kopač: PRah v VEsolju

Pripoved

Moja stara mama
Albina
je bila najboljša
klekljarica
na celem svetu

Moja stara mama
Marija
je imela najslajše
ocvirke s kruhom
na celem svetu

Moj stari ata
Janez
je vedno hodil in hodil
po hiši sem ter tja
v škornjih iz Amerike
in z rokama na hrbtu

Moj stari ata
Ivan imenovani Anže
je bil mojster nad mojstri
predan delu
poslušalec
vsakodnevnih poročil
na prvem programu
radia Ljubljane
ob enih popoldne.

Hlodobučni ljudje

1

Hlodobučni ljudje
zgodaj vstajajo

čez dan in še pozno
v noč
s širokimi hrbti
mečejo velikanske
sence na polno luno
ko ustvarjajo
vsak svojo mojstrovino

že pozno ponoči
vidijo lučko
na eni strani neba

ker so pridni in nevsiljivi
daleč
naokoli znani
in priljubljeni

2

Hlačni žepi so raztrgani
nedostopni uporni
nepodkupljivi
nikomur podredljivi

hlačni žepi so nedosegljivi
mrzli roki hinavskega
porekla

hlačni žepi
izvirajo od tam
kjer domujejo
hlodobučni ljudje

3

Hlodobučni ljudje
verujejo v boga
skrajno previdno

modro se z njim
pogovarjajo v odkritem
dialogu
enak z enakim
rešujejo
zamotana vprašanja
celotnega občestva
naroda
ki je rojen
iz hlodobučnih
mož in žena

4

SVOBODA NI AMERIKA
IN NE RUSIJA
ŠE MANJ OSTALI SVET

SVOBODA JE
PRah v VEsolju.

Zamba sanja

Molitev
ta edinstven
prehod
moje zunanjosti
v mojo notranjost
spoštovati
zavedati se
navzočnosti
Božjepopotnika
ki s prstom
Meri
Srčno stran
Neba
in določa
iz Besede
Zemljo
kot enkraten
spoj
Vesolja
z Življenjem

te noči mirno
spim
ko sanjam
v Velikanski
v Srce
preoblikovani
Svetlobi
ki je ena
in edina Luč
Napojena
in Dopolnjena

sem v štosu
zlatoklasnega
srca
zaoglenelega
popoldneva
na koncu noči
ko sanje
izginjajo
v Usodno
Sporočilo Duha

moja notranjost
je velik travnik
obdan z griči in gorami
prepleten s pritoki
in odtoki
majhnih in velikih rek

kjer (so) prilike
črtice pravljice
pripovedke
in visoke pesmi
Resnično Žive.

Svoboda sužnjev

Od jutra do večera
so kapljale kaplje
krvi
v papirnate kozarce
brez konca in kraja
se je valila
dolga dolga kolona
sužnjev izgubljenih
jezdeci so jim bičali
v prahu zacementirane
otrdele podplate
v njenih kipečih prsih
se je nabralo polno
mleka
ki je kapljalo
v lončeno posodo
njen otrok je dobil
konjsko kopito
v čelo in se ni več
prebudil
njegov oče je zblaznel
pobili so ga s puškinimi
kopiti
ona pa je s svojim mlekom
nahranila lačne jih napojila
da so se pretolkli
Skozi Obroč Jezdecev
in prišli
v kraje Svobode.

Pravljica

Stari mož
Jožef mizar
mi je izdelal
posteljo
za sedem tisoč dinarjev

takrat sem imel
nekako pet let

to prepotrebno reč
sem kupil
v prepričanju
da se bo izplačal
ves v prihranke
vloženi trud

Janez Krstnik
me je krstil
pet let prej
z visokim pogledom
in vodo hranilno
spotoma pa mi je
pripovedoval čudovite
reči
mami se je kar
samo od sebe smejalo
ata pa sploh
zraven ni bilo

ptice hudomušne
nakodranih peruti
s prifrknjenimi kljuni
so vzletele visoko
v nebo
in se mimogrede
v brk režale
moji nerodnosti
ker sem tako
štorasto s poskoki
poskušal vzleteti

Maša je imela
obraz
najlepšega najbolj simpatičnega
klovna
Tjaša oči
kot na nebu plavo morje
Vesna zaljubljenost v obnašanju
in dušo za petje
Alberta pa je bila
lepotica mojega srca
skoz in skoz
daleč nazaj in daleč naprej.

Blam blum

Rad poslušam
flavto
posebno takrat
kadar jo igra
Irena Grafenauer

Tina
ki je na počitnicah
je morala danes
kar desetkrat v trgovino
in to brez najmanjšega ugovora
z njene strani

že davno tega je
odkar mi je zdravnik
rekel
da imam srce
za več kot 100 let

priklonim se in odidem
v živeči
rock and roll blues

ustavim se šele
v soboto popoldne
ko Gruga
odzvoni delopust.

Miha Naglič: Pesem št. 1

Moj duh je rdeč.
S. Kosovel

Moj tudi;
ima pa črne pike.

Boris Pintar: Od Rdečega kvadratka

Boris Pintar: Od Rdečega kvadratka

Rdeči kvadratek in bal

Začelo se je z dunajskim valčkom. Potem je bila na vrsti lepa deklica v beli obleki. Položila si je rdeči kvadratek na srce in zaplesala solo. Telo je oddajalo prijeten vonj in rdeči kvadratek je poslušal bitje srca, ki je utripalo po taktu. Rdeči kvadratek se je zaljubil. Lepa deklica pa je bila vila in je nenadoma preminila. Kvadratek je bil materialen in je padel na marmornata tla. Orkester je spet zaigral in gospodje so zaprosili dame in zavrteli so se v urnem koraku. Gospodične so v svojih majcenih čeveljcih stopicale po Rdečem kvadratku. Bolelo ga je srce. Lepe vile ni bilo več. Dame in gospodje so se nekoliko opili in gazili po Rdečem kvadratku. Neki deklici v belem je iz čaše ušla kapljica burgundca in omočila Rdečemu kvadratku ustne. Alkohol se je razpršil po telesu, a do srca ni segel. Bolelo ga je srce. Rdeči kvadratek je ležal prav na sredi dvorane. Okoli njega je bil velik krog čistega belega marmorja in sredi tega kroga majhen črni marmornati krog. V njem pa je bil vtlakovan Rdeči kvadratek. Bil je lepši od egipčanskega granita. Lepši od sfinge. Prijateljeval je z dunajskim valčkom. Kamen. Bolelo ga je srce. Končalo se je z dunajskim valčkom.

Rdeči kvadratek

Rdeči kvadratek ni nikoli živel. Naprosil me je, naj sporočam njegove misli. Rdeči kvadratek ni nikoli mislil. Jaz nisem nikoli živel. Leta 2000 nameravam začeti živeti. Zaradi mističnosti cifre. Včasih sem bil matematik. Še zelo majhen sem se zaljubil v tetraktis. Pravzaprav pa jaz tu nisem pomemben. Junak zgodbe je Rdeči kvadratek. Tudi njemu grozi leto 2000. Boji se spremembe mode. Zaradi mode so ga opazili; kljub temu da ni bival. Zavedal se je muhavosti mode in nestanovitnosti ljudi. Ni se želel izgubiti od naslajanja. Užival je. – Pretila mu je fizika. Ko je človeštvo končno spoznalo, da je Zemlja okrogla, in je predpostavljalo, da je okroglo tudi vesolje, ter je bilo mnenja, da ima tako okroglo glavo in se je spominjalo, da je imelo nekoč okrogle misli, je bilo pričakovati, da bodo okrog leta 2000 v modi okrogle oblike okrogle biti. To je bila senca sončevih peg. To je bila senca, ki je padla na Rdeči kvadratek; in mu zagrenila življenje. Izbral je mene, naj vam sporočim, da rajši odide, kot da bi umrl. Da se ne bo bodel z ljudmi in njihovimi nestabilnimi mnenji. Izginil bo pač. Ker da se bojda ne more spremeniti v Rdeči kvadratkasti krog. Mogoče je res, da je krog lep, vendar je menil, da to ni relevantno. Tako se je poslovil. Že pred letom 2000. Tega leta pa bom nastopil jaz. Bom v nekoliko slabšem položaju, kajti ne bom si mogel izbrati Rdečega kvadratka, da bo izražal moje misli, njemu v spomin ne bom prosil tudi kroga. Poizkusim vseeno lahko, mar ne? Tetraktis gotovo ne bom. Mladostne ljubezni bom tedaj že preživel. Mogoče mi bo zadoščala zdajšnja oblika. Videli bomo. Torej, poslovite se in me pričakujte. Rdeči kvadratek potuje na Mars. Ne zaradi Miška z Marsa, ampak zaradi Marsove Rdeče barve.

Bon voyage, Rdeči kvadratek!

Rdeči kvadratek

Rdeči kvadratek je zelo rad streljal z mitraljezom, katerega šaržer je imel neskončno mnogo nabojev. Streljal je vse povprek in imel sprožilec stalno sprožen. Cev se ni nikoli segrela, ker je bila narejena iz čudežne snovi. Vedno je zadel. Povzročil je umetni potres, tako da je mitraljez, katerega šaržer je imel neskončno mnogo patronov, poskakoval sem ter tja in zadel prav vsakogar. To streljanje je v šesti eri postalo že nekoliko dolgočasno. Tedaj se je Rdeči kvadratek po neprijetnem preudarku odločil, da bo streljal le še ljudi, ki imajo salvatorij iz pete ere. Precej težko je bilo najti takšne ljudi, toda Rdeči kvadratek jih je našel. Zdaj je streljal mnogo manj, mnogo bolj se je posvetil eksotiki. Izbiral je pretresljiva okolja, dramatične trenutke, vzburljiva srečanja za streljanje z mitraljezom, katerega šaržer je imel neskončno mnogo patronov. Tudi eksotike se je Kvadratek naveličal. Dokopal pa se je do pomena, da je umiranje na njegov način med najbolj estetskimi. Črna luknjica in kapljica rdeče krvi. Vse napolnjeno z lepimi trupli. Privlačila ga je črnina na bledici. Ukvarjal se je teoretično z estetskimi posledicami tega mitraljeza, katerega šaržer je imel neskončno mnogo nabojev. V predstavi je pojmoval najlepši strel: samostrel zlatega reza. Zamišljajte si Rdeči kvadratek cinobraste barve s črno luknjico v presečišču zlatih rezov stranic a in b, v zlatem rezu kvadrata. Učinek kapljice krvi na rdeči podlagi se sploh ne bo videl, kajti Rdeči kvadratek je bil slabokrven. Nastalo bi le črno oko v svet, ki bi videlo, kar bi videti imelo. Mrtvo oko, ki za svoje videvanje ni potrebovalo svetlobnega valovanja in kvantov. Najlepše oko na svetu. Iz katerega bo prodiral curek popolne rjavine.

Ko se je Rdeči kvadratek spečal še s teoretikom, ki je živel v njegovem času, ga je minil vsak pojem, da bi

povzdigoval estetiko svojega zlatega reza. Sčasoma je Rdeči kvadratek postal sestavina za neskončno mnogo patronov. Vselej se je vračal mitraljez in streljal v nedolžne ljudi.

Rdeči kvadratek

Rdeči kvadratek je ostarel in se dolgočasil od življenja. Spomin je zgorel lansko zimo, ko je vel strašni mraz. Sadovje je pozeblo. Ljudi pobira zima, pravijo nekateri, ljudi pobira smrt, pravijo prenekateri, ljudje pobirajo pokoj, pokoj pobira kvadratke. Krog je sklenjen. Na koncu je mir pokola. Spoznanje – se in te. Živeti ob morju. Preleviti se v morje. Rdeči kvadratek ni podoživljal svojih metamorfoz od Rdečega kvadratka do Rdečega kvadratka, ker so bila končna stanja enako ista. V svojem življenjskem ciklu je ujel stadij pokoja prehajajoče pokojnosti. Oziral se seveda ni več, ker je izgubil očala. Potemtakem se je dolgočasil. V dolgočasju je zelo užival. Do potankosti ga je analiziral in ko se je občasno nadolgočasil zadosti, je storil veliko sintezo. To je bilo njegovo enkratno delo. Prelivajoč se iz tega v delo. In to delo je bilo neznansko dolgočasno. O fosilih ustvarjajočega dela je Rdečemu kvadratku pripovedoval že njegov ded, kadar ni mogel zaspati. V njegovem času so se pojavljali ustvarjalni formularji. Carstvo naslajajočega se dolgočasja. V dolgem času so rdeči kvadratki bivali dalj časa. Prav zato se je Rdeči kvadratek dolgočasil tudi od pokoja. Začuda pa je nezavedno spet začel znova.

Pridno se je ujčkal, da bo šel jutri papá.

Tončka Stanonik: Sanjalka in Modrec

Niste še slišali za deklico Sanjalko? Majhna je bila, črnih las, drobnih rok in temnih oči. Na prvi pogled je bila skoraj za las podobna vsem drugim bosopetim otrokom tiste vasi, v kateri so prebivali ljudje, daleč naokoli znani po svoji pridnosti in skrbnosti. Ko se je igrala z drugimi deklicami, ni nihče opazil, da je drugačna od vrstnic. In vendar je bila. Znala se je pogovarjati s cvetlicami, veter je bil njen prijatelj in po skrivnostnih znakih je vedela, kdaj prihaja pomlad in kdaj umira jesen.

Odrasli so se ji čudili, starše pa je skrbelo.

Kadar so drugi bosopetci skakali po lužah in škropili drug drugega in jim sploh ni bilo mar dežja, se je Sanjalka stisnila v klobčič in iz kota prisluškovala pesmi dežja, dokler ni od poslušanja zaspala. Očetu se je zdel otrok čemeren, mama pa jo je zagovarjala:

— Potrpi, še prezgodaj bo odrasla.

Kadar se je pod večer čez zahodno nebo razlezla zlatordeča večerna zarja in je oče stopil na prag ter se oziral na nebo po vremenu, je tudi Sanjalka stopila za njim.

— Oče, če bi šla do konca vasi in potem po gozdu in bi splezala v vrh zadnje smreke, ali bi se lahko dotaknila zlatordeče zarje?

— Neumnost, je dejal oče, ki se je oziral v nebo zaradi načrtov za prihodnji dan, in ne zaradi zlatega prahu večerne zarje.

— Kakšne pa klatiš, otrok! Odrasti, odrasti!

In tako odrasli nikoli niso imeli pravega potrpljenja z njo. Tolažili so se s tem, da bo nekoč postala velika in enaka drugim deklicam. Sanjalka pa je začela razmišljati:

— Če je tako nujno, da odrastem, mar to pomeni, da potem ne bom več smela sedeti na pragu in gledati večerne zarje in prisluškovati pesmi dežnih kapelj in se pogovarjati s cvetlicami. Mar to pomeni, da je biti odrasel nekaj zelo dolgočasnega. Potem je bolje, da sploh nikoli ne odrastem.

Ta misel ji ni dala več miru. Nekega večera, ko je dež še posebno mehko trkal na okensko šipo, pa se je zgodilo majhno čudo:

Iz dežnih kapelj so se izvili prav drobceni škratki in v vrsti priskakljali do njene postelje. In kakor da bi vedeli za njene skrite misli in težave, so ji šepetali na uho:

— Sanjalka, ni ti treba odrasti, če nočeš. Če odrasteš, boš postala tako pusta in dolgočasna. In nikoli več ne boš imela časa za nas. Od nas si boš želela samih koristi. Tako namreč delajo skoraj vsi. Nič, kar ni koristno, jih ne zanima več. In kar naprej iščejo pravšnje odstotke: za rad imeti otroke, za rad imeti prijatelje, da ne vznemiriš srca in da ničesar ne izgubiš. Zastreš zaveso, kadar zunaj najbolj vriska sončen dan. In pripreš okno, skozi katero bahavo vabi pomlad. Preveč sreče lahko naredi ljudi mehke in svetle in dobre. In pravijo, da to odraslim samo škoduje.

Najbolje storiš, da se odpraviš v svet. V velikem mestu boš našla Hišo učenosti. Ne prestraši se mogočne zgradbe. V njenih sobanah je namreč zbrana modrost vsega sveta. Na širokih policah se šibijo knjige in nad knjigami se sklanjajo učeni možje. Njih povprašaj, oni zagotovo vedo, kaj narediti, da ne odrasteš. Razodeli ti bodo skrivnost. In potem se vrni domov.

Po teh besedah so dežni škratki tako tihceno, kot so prišli, tudi odšli.

Drugo jutro se Sanjalka ni mogla prav spomniti, ali so jo dežni škratki prejšnji večer res obiskali ali pa se ji je samo sanjalo. A misel na mesto ji ni dala več miru.

Ko so na vejah stare tepke vzbrsteli prvi popki, ko je zgodnje spomladansko sonce obsevalo rdeče strehe malih samotnih hiš in so na vasi peli petelini, se je Sanjalka odpravila mesto. Pridrobencljala je na belo vaško cesto in potem ob potoku naprej.

V mestu se je zgubljala med nebotičniki in visokimi, lepo okrašenimi hišami, dokler ni našla palače, kamor so jo napotili mimoidoči. Prestrašila se je črnega marmorja, iz katerega so kipele mogočne stopnice. Okrašene s težkimi preprogami, so se šibile od umetelno postavljenih stebrov, med katerimi so se prikazovali in spet izginjali sivi možje. Hladno so gledali predse, kakor da so tudi oni iz težkega marmorja.

Čudno, je dejala deklica. Knjige prebirajo, pa so videti, kakor da še nikoli niso slišali za pravljico o zlatem soncu in njegovih srebrnih prijateljih. Nikoli še niso imeli zvezdnega prahu v dlaneh. Najbrž tudi nikoli niso pripovedovali pravljic in se igrali s plišastim medvedkom. Čudno, čudno, se je vse bolj stiskala vase.

Učeni možje pa so se vzpenjali po neskončnih stopnicah, obloženi z debelimi knjigami in svežnji časopisov, in se spoštljivo in brez besed pa z globokimi pokloni priklanjali drug drugemu.

— Moj gospod, z največjo vdanostjo gospod. In že so izginili skozi vrata, za katerimi so bila še ena in še ena. Tako je bila njihova učenost varno spravljena pred nevarnostmi zunanjega sveta.

— Kdo mi bo razodel skrivnost, ko me pa nihče še opazi ne. Umikala se je k stenam, da je ne bi podrli mimoidoči, ki zaposleni sami s seboj, niso opazili drobnih zbeganih dekličinih oči.

Potem pa se je zgodilo nekaj zelo čudnega. Ob njej so se nenadoma ustavili koraki, k njej se je sklonil prijazen mož, se ji zazrl v oči in jo pobaral: — Kam pa bi rada, mala? Koga iščeš v tej hiši? Pa saj se boš še izgubila.

— Knjige bom prebirala. Učene knjige. Potem bom našla skrivnost.

— O kakšni skrivnosti pa govoriš? Poznam čudovite skrivnosti, a te so varno spravljene in človek mora prehoditi dolgo pot, da jih poišče.

— Toda jaz nočem odrasti, je preslišala besede prijaznega moža.

— Nikoli, tudi potem ne, ko bom velika.

— Nikoli odrasti, se je vznemiril prijazni mož, ki mu je bilo ime Modrec. Zaskrbelo ga je. Tako običajno ne govorijo otroci. Tako navadno ne razmišljajo majhne deklice. One vendar sanjajo samo o tem, kako bi čimprej zlezle v mamine salonarje. V svoji otroški neučakanosti pomerjajo mamine bluze in se ovijajo v njihove šale in še čisto nič niso podobne zaresnim mamicam.

— V tej hiši ne boš našla modrosti, ki bi te naredila srečno. Lahko prebereš vse knjige, tudi zelo stare so med njimi in take, ki so jih napisali modri možje. Življenje so posvetili iskanju resnice. Postali so zelo pametni, odkrivali skrivnosti in od njih zboleli. Tako zelo zboleli, da nikoli več niso slišali šumenja reke, ki teče tod mimo. In še opazili niso, kdaj so se rumeni regratovi cvetovi spremenili v plavajoče lučke. Tudi s tabo bo tako, če ostaneš tu. Toda če greš z mano, ti pokažem pot v kraljestvo večnih pravljic in skrivnosti. Iz bežnih trenutkov so stkane. A kdor je le enkrat prisluhnil njihovi govorici, je obogatel za vse življenje.

Prijel jo je za roko in jo odpeljal čez široko cesto, po kateri so drveli in hupali avtomobili; čez pločnike, po katerih so se prerivali ljudje.

Hitela sta mimo visokih hiš, iz katerih se je razlegal vik in krik in brnenje šolskega zvonca. Modrec je za hip pomislil: — Tu sem bi jo moral odpeljati, med razigrane otroke, med pametne učitelje in vzgojitelje, ki bi vedeli ravnati z njo.

Toda želja po kraljestvu skrivnosti je bila močnejša od hladnega razuma. — Čudovito je dati svoje sanje drugemu, si je dejal Modrec. — Prazno je živeti s skrivnostmi, ki z leti obledijo in niso več skrivnosti. Tesno je stisnil dekličino dlan. Ni hotel, da se mu sanje razblinijo v nič.

Že sta za sabo pustila visoke hiše, hrup mesta je ugašal in prišla sta na breg reke, odete v krhko zelenilo pravkar olistenelih vrb. Hodila sta ob reki vse dalj in dalj. Šele tam daleč v šelesteči ubranosti tišine in mehkih trav sta se ustavila. Sredi trepetajočega zvonjenja zraka sta prestopila prag kraljestva skrivnosti. Lebdelo je med tankimi nitmi plavajočih sapic, ki so z rahlimi dotiki vršele med marjetkami. Te so vznemirjene zadrževale sapo in se z belimi glavicami obračale druga k drugi.

Bile so bele vile sonca. Vsako pomlad so se naselile v tem kraljestvu. Tu so plesale in se predajale življenju. In tako bo ostalo tudi vnaprej. Dokler bo svetilo z neba to ljubo sonce. Dokler bodo v zemlji zasidrane njihove korenine. In dokler bo čeznje valoval veter in se v njihova bela oblačila zapletal s sladkimi zvoki snubljenja in predajanja. Vile marjetke pa so imele še gruče prijateljev. Mednje so se vrivale kukavičje lučice in rumene zlatice. Travniške kadulje z modrimi zvončnicami so bile kipeč mozaik, nad katerim so preletavali rumeni cekinčki, modrinčki, koprivarji in šilasti lastovičarji.

Bilo je skrivnostno tiho in tako daleč od prehrupnega sveta. Tu ni bilo ne majhnih, ne nepomembnih, ne nekoristnih. Živeli so ubrano in se niso spraševali: od kdaj, zakaj in koliko. Modrec je umel govorico skrivnosti in svečano stal sredi trav. Sanjalka je brez besed stala poleg in se predajala skrivni govorici. Obšla jo je blodna utrujenost, da se je naslonila na Modreca. Ta je bil srečen. Deklici je odstrl lepoto, za katero je tako dolgo, dolgo hodila. Nič več ni bila izgubljena med velikimi in pomembnimi svetovi. Mar je našla nekoga, ki tudi ni hotel odrasti? In Sanjalka si je dejala sama pri sebi: — Mislim, da sem našla pot, kako ne odrasti.

Modrec pa ji je odstiral skrivnosti lepote: — Čutiš, kako krhko drhtijo trave. In koliko človeku neumljive lepote je v njih. Na konicah suličastih listov, vse enake — vendar vsaka zase, samosvoja, edina, enkratna — lovijo vzgibe vetra. In prav tisti hip so trave, mirni suličasti vojščaki, zavalovale v topli sivini dalje, dokler se njihov val ni ustavil ob osamelih vrbah.

Modrec je utihnil in prisluhnil. Ko je veter odvršél dalje in so bele vile s svojimi vojščaki globoko zavzdihnile, je spet nadaljeval. — In tako bo vso pomlad, dokler se zvesti vojščaki ne bodo utrudili. Dokler ne bodo sitne mušice zamenjale razigranih cekinčkov in pavlinčkov in brnele okoli s sporočilom, da je čas, da vse vile in vilinci, vojščaki in drugi prebivalci vetrovega kraljestva mislijo na potovanje pod zemljo.

— Ali bova tedaj odpotovala tudi midva, v svet odraslih in koristnih in nepogrešljivih? se je zlomil glas Sanjalki.

— Pusti to, ne ubijaj trenutka. Prisluhni mu. Do odhoda je še daleč. Oglej si ta čudežna bitja. Vsaka bilka ima svojo dušico, svoj utrip. In svojo modrost. Samo da mi tega ne vidimo, ne čutimo, ker smo preveč ograjeni v koščene stolpove našega razuma in pameti. Le znotraj teh zidov merimo korake, dokler ne ostarimo. Ti pa temu praviš odrastemo.

Vso pomlad in dolgo poletje sta se Modrec in Sanjalka srečevala v kraljestvu trav in drobnih marjetic, vil in vilincev. Postala sta njim enaka in nihče ju ni pogrešil. Ljudje so imeli preveč pomembnih opravil, da bi se menili za dva, ki nočeta odrasti. Zelena bitja onkraj reke pa tudi nikoli niso preganjala ljudi, ki so se zatekala v njihovo kraljestvo. In tako je bilo vsem prav dobro.

Nekoč pa, sonce je ugašalo za gozdnatimi hribi, beloglave marjetice pa so nekam preveč žalostne ždele med travnimi vilinci, se je žalost naselila tudi v Modreca.

Sanjalka se je zazrla v njegov utrujeni obraz, potem pa se mu obesila za komolec in ga vprašala: — Domov bi rad, kajne? Toda saj sploh ne vem, kje živiš.

— Tam na onem bregu. Vidiš, kadar bežim od ljudi, pa se sprehajam po oni stezi. Ali pa pridem sem.

— Tam na onem bregu!? Pelji me s sabo. Če bom živela s tabo, mi ne bo treba odrasti. Tako daleč je moj dom, kako naj se sedaj vrnem.

— Ne, ne moreš z mano! Nenadoma je postal njegov glas trd in odločen.

— Kajti na onem bregu mi je ime drugače. Nisem Modrec. Drugače merim čas in ljudi. Tam je moj glas trd in neprizanesljiv, pogled oster in zahtevajoč.

Toda zdaj je bil na tem bregu, zato je postal spet ves mehak in prav tiho je nadaljeval:

— Veš, deklič, to je zato, ker sem odrasel. In vsi odrasli se prej ali slej ogradimo v vrtove, ki so obdani z visokimi plotovi, in vanje premišljeno postavimo svoje figurice — ljudi. Tako živimo, drugače ne znamo. Potem je še tiše, kakor bi ga bilo sram, nadaljeval: — Modrec mi pravijo. Res, razmišljam, iščem in hrepenim. Potem pa se moram vedno znova umakniti. In res je, nikoli ne pozabim skrbno zapreti vrat za sabo. Tako zelo sem tudi jaz odrasel. Deklica ga ni razumela, a tudi trudila se ni. Tako ali tako bo odšel na svoj breg.

Modrec pa je bil mehkega srca. Ni prenesel toliko zatajevane žalosti v Sanjalkinem pogledu. Za trenutek je okleval in bil v sebi boj s človekom na tem in na onem bregu. V Sanjalki je prižgal ogenj sanj in hrepenenja, zdaj pa naj jo zapusti.

— Ne boj se, Sanjalka, na čudežen način bova ostala vedno blizu, tudi kadar bom na drugem bregu. Vzemi tega pisanega metulja. V njegovih krhkih krilih se pretaka čudežna moč. Kadar boš čutila, da ne moreš več brez mene, spusti metulja na oni breg. Poiskal me bo in jaz bom prišel pote. Toda skrbno pazi nanj. Njegova krila niso kakor krila drugih metuljev. V svilnatih čipkastih nitih se pretakajo sanje, hrepenenje. Že samo zlobna misel mu jih lahko zlomi. Najbolj pa se boj čarovnice Ledenosrčnice.

— Še nikoli nisem slišala zanjo. Dekličin glas je bil suh in nič ognja ni bilo več v njem.

— Seveda ne veš zanjo. Poznamo jo samo odrasli ljudje. Včasih divja po nebu, včasih pa se pomeša med ljudi in nikoli ne veš, kdaj te bo oplazila s svojimi uničujočimi puščicami in ti uničila srečo. Včasih si nadene prav prijazen obraz, milino, klepeta s tabo in ravna kot vsi odrasli ljudje. In zato je ne sprevidimo. Toda nekaj jo vendarle loči od drugih. Neznansko hudobna je. In kar je najhuje. Sovraži srečne ljudi. Ljudi, ki se razveselijo že toplega stiska rok in veselega nasmeha ali iskre v očeh. Revica! Nikoli ni doživela radosti, ko se ti v bose noge vpletajo rosne trave in te mami pogled na pisano preprogo junijskih travnikov. Nikoli ni doživela omame vriskajočega poletnega dne. Zato sovraži in preganja vse, ki to doživijo. Nikogar noče izpustiti iz svojega ledenega in ubijajočega pogleda, zato se včasih dvigne visoko v višave in v podobi črnega oblaka divja sem in tja po nebu. Ko najde preganjano žrtev, spusti nanjo ledene puščice in jo uniči. Uniči njene sanje, njeno srečo.

— Sanjalka, zato pazi na metulja.Ne puščaj ga čez reko, kadar se bodo po nebu podili črni oblaki. Kdove, morda bo med njimi tudi čarovnica Ledenosrčnica.

Nato je Modrec zapustil deklico, ji iz daljave še enkrat pomahal, potem pa se izgubil po poti na oni breg.

Sanjalka je dan za dnem prihajala k reki. Včasih je čepela na bregu vse do mraka in stiskala v dlani čudežnega metulja. In je strmela na ono stran z visokimi hišami in ograjenimi plotovi. Včasih je videla Modreca, ki je prihajal po stezi navzdol. Zdaj zdaj bo razprla dlan in poslala ponj čudežnega metulja. Poklicala ga bo, vabila. Zmamila ga bo, ne bo se branil. Prišel bo spet na njen breg, sledil ji bo. In potem morda za vedno ostal pri njej.

Včasih pa jo je prijelo malodušje. Ne bo ga poklicala. Naj ostane na svojem bregu. Tako utrujen je videti. Njegovo hrepenenje ugaša. Zato ždi v svojem vrtu. Lahko se prestraši čarne moči, ki jo je prižgal v Sanjalki nekega dne. In potem ga nikoli več ne bo videla.

Nekoč, bilo je že pozno poletje, ni hotela domov. Zmeraj več mušic je plesalo okoli nje svoj večerni ples. Na nebu pa so se zgrinjali oblaki, med katerimi se je plazila čarovnica Ledenosrčnica. Že ves dan je zasledovala deklico.

Sanjalka je premišljevala: — Obljubil mi je, da bo prišel, če bom ponj poslala metulja. Potem bova spet odšla v kraljestvo sanj in skrivnosti. Vem, da bova.

In tako je, kakor je obljubil Modrec, njena srčna želja vzplahutala krila metulju, da se je v hipu dvignil iz njenih dlani in odplaval na drugi breg. Še opazila ni, da se je črn oblak spustil prav nizko nad zemljo. Še pomislila ni, da bi mogla v njem prežati Ledenosrčnica. Metulj je premagoval zadnje metre nad reko. Zdaj zdaj se bo spustil nad visoke hiše. Ne, ni se mu posrečilo. Poslednji hip je z neba udarila strela in čarovnica Ledenosrčnica je zapičila svoje ledene puščice naravnost v krhka metuljeva krila. V strmem loku je začel izgubljati višino in se mrtev izgubil med valčki zelene reke.

Nikoli več ne bo videla svojega Modreca, morala bo odrasti in se vrniti domov.

Ni čutila mrzlih dežnih kapelj, ki so ji močile lase in tanko obleko. Še kar naprej je čepela tam, vsa premočena od dežja in solz, ki so se vroče mešale z dežjem. In prav tedaj je z neba skozi dežno meglico posijalo sonce in pobožalo Sanjalko. V hipu so se dekličine solze spremenile v tisoč rosnih kapljic na mokri travi. Kakor drobna srebrna ogledalca so utripala, se s svojim sijem ujela na valčkih reke in se odbila na drugi breg. Na oni strani je iz visoke hiše stopil Modrec in si z rokami zastrl pogled pred ščemečo svetlobo z nasprotnega brega.

Deklica pa vendarle tega ni več opazila. V iskreča se ogledalca rose se je spremenila tudi njena želja nikoli odrasti. Zdaj ko je ostala brez metulja, se ni mogla več spomniti, zakaj je tukaj.

In kaj se je zgodilo potem? Odšla je domov v daljno vas. In nič več si ni želela ne odrasti. Mnogo kasneje je uvidela, da je na svetu mnogo vetrovih kraljestev in vsepovsod veliko prostora za sanje in hrepenenje. In kadar je le mogla, je pobegnila v njihov svet. Potem ko je tudi Sanjalka postala mama, je rada

z otročičem v naročju odhajala v hrib. Sedela je na pručki in poslušala, kako mirno se je dihanje njenega otroka zlivalo s tišino toplega jesenskega dopoldneva. Spodaj v dolini pa je počivala vas in v njej so živeli pridni in prijazni ljudje.

Čeprav je z leti tudi ona postala zelo pametna in je skrbno pazila, da ni bilo ničesar preveč in ničesar premalo in je skrbno merila odstotke za rad imeti, dajati in jemati, je bila zaznamovana z modrostjo trenutkov lepote in hrepenenja.

A Modrec? Modrec je postal star in utrujen. Rad se je zgodaj zjutraj sprehajal ob reki in si zastiral oči pred bleščavo jutranje rose. Prisluškoval je reki in se nasmihal ščebetu vrabcev, ki so se preganjali v vrbovih vejah. Še se je oziral na oni breg, kot da bi tam koga iskal, potem pa je opustil tudi to. Tudi v vetrovo kraljestvo daleč za mestom je vse redkeje zahajal. Njegov pogled je potoval v vijoličaste daljave, kjer so se zlivala modrina neba in zelena drevesa, in srkal vase utrip zemlje, v katerem so se zgubljala človeška življenja.

Sanjalke pa ni srečal nikoli več.

Pravljica je bila predvajana na prvem programu Radia Ljubljana v oddaji Za knjižne molje.

Matevž Pečelin: Potepuh

Takrat, ko se je Avguštin še potepal po svetu, se mu je nekoč primerilo, da je ostal brez denarja. Pravzaprav se to ni zgodilo prvič, saj je bila njegova mošnja večkrat prazna kot polna. Vendar pa je vedno imel v suknjiču zašit kakšen belič, ki ga je hranil za najslabše čase. Kadar mu je zares trda predla, je odparal podlogo na suknjiču in njegovih težav je bilo takoj konec. Vendar pa se je le redko zgodilo, da bi bil tako na psu kakor tistikrat. Lahko bi ga zgrabil za pete in trikrat stresel kot mlado mačko, pa ne bi padla od njega niti prebita para. Povrh vsega mu krčmar v trški gostilni, kjer je zadnji teden občepel, ni hotel več dajati pijače na kredo.

V stiski se je spomnil, da ima nekje v tistih krajih strica. Res ga ni videl že vrsto let, toda ni vrag, da ne bi padlo od njega kaj okroglega. Slišal je bil, da ima njegov stric kar precej pod palcem. Še tujca ne podiš od hiše, če po naključju pride mimo, kaj šele sorodnika. Če drugega ne, vsaj napil se bo domačega žganja, ki ga verjetno ne manjka v stričevi kašči.

Misel na žganje ga je spodbudila, da se je odločil kar takoj in po najkrajši poti k stricu. Šele takrat mu je šinilo v glavo, da še nikdar ni bil v tisti vasi in ne ve niti tega, kako bi prišel tja. Oziral se je okoli sebe in iskal koga, ki bi ga lahko povprašal za pot. Na drugi strani trga je opazil kočijaža, ki je sedel na zapravljivčku, vprežen v dva iskra konja, in se nemirno oziral okrog sebe. Avguštin si je mislil, da bo najbolje, da vpraša kar njega, kočijaž mu bo že vedel svetovati.

„Dober dan! Ne zamerite, toda ali mi lahko poveste, kje se pride v Zakraj? " je prijazno vprašal in privzdignil klobuk. Klobuk je bil še skoraj nov in ga je vedno nosil s seboj, čeprav je bil potepuh. Podarila mu ga je dekla bogatega kmeta, ki jo je tolažil neko noč, ko je skrivaj prespal v njeni kamri. Tudi klobuk mu je podarila skrivaj, ker ga je vzela gospodarju.

Kočijaž se je sunkovito obrnil in ko je pred sabo zagledal Avguština, se je veselo zarežal in kar videlo se mu je, kako mu je odleglo.

„Aha, torej ste vendarle prišli, sem že mislil, da vas ne bo. Kar k meni v kočijo, pa vas popeljem. Dobre pol ure in bova v Zakraju. Vas že pričakujejo."

„Prav lepa hvala, jaz grem lahko tudi peš. Samo povejte mi pot."

„Kaj vendar mislite! Jaz s kočijo, gospod pa peš v Zakraj. Kar prisedite!"

„Nikar si ne delajte skrbi zaradi mene, sem vajen pešačenja. Pa tudi denarnico, da bi jo zlodej, sem pozabil doma."

„Pustite denar, vse gre na račun gasilskega društva. Saj so vas vendar povabili, bilo bi grdo, ko bi od vas hoteli še denar."

Kočijaž je skočil na tla in še preden se je Avguštin zavedel, je že bil na zapravljivčku. Debelo je gledal, kaj naj bi vse to pomenilo, končno pa se je vdal. Se bo vsaj peljal, saj pravijo, da se je bolje slabo peljati kot dobro hoditi. Ko bo čas, jo bo že pobrisal. Hotel se je izogniti pogovoru, zato je iz žepa potegnil staro, zamaščeno knjigo in se delal, kakor da bere, v resnici pa je izpod obrvi bistro švigal z očmi sem in tja. Res si ga kočijaž ni upal motiti. Naj povemo, da Avguštin ni nosil knjige s seboj iz prevelike ljubezni do literature, kje pa! Podpisati se je res znal, a največji mojster je bil v potepuških veščinah. Ena takšnih je bila tudi, kako zmakniti staro zamaščeno knjigo odvetniku, pri katerem je nedavno cepil drva, da si je prislužil kosilo. Avguštin je dobro vedel, da mu bo starinar v mestu za knjigo odrinil kaj okroglega.

Pripeljala sta se v vas. Pred vasjo sta stala dva visoka mlaja, vsa okrašena s pisanimi trakovi in smrekovimi venci. Med njima je bil na deski nekakšen napis. Avguštin je z napisa razbral, da v vasi praznujejo nekakšno gasilsko obletnico ali nekaj podobnega.

Sredi vasi se je zahvalil kočijažu in skočil na pot, ki se je vijugala med hišami. Otepel si je prah z obleke in se oziral okoli. Iskal je človeka, ki bi ga lahko vprašal po stricu. Tedaj pa sta od nekega skednja, ki je bil ves okrašen, pritekla možakarja in krilila z rokami. Ko sta prišla bliže, je v prvem spoznal župnika, drugi pa je nosil nekaj uniformi podobnega. Po našitkih na rokavih je sklepal, da mora biti poveljnik gasilcev. Možakarja sta se vsa zasopla ustavila in začela govoriti drug čez drugega:

„Ne zamerite, nismo vas pričakovali tako hitro, a se bo kmalu začelo. Saj veste, na vasi je drugače kot pri vas v mestu. Človek mora biti povsod sam zraven, sicer nič ne opravi. Saj boste malo počakali, ali ne? Midva imava še nekaj dela, pripraviti je treba ljudi. Kar v župnišče stopite in počakajte, prav hitro bova tudi midva tam."

„Najbrž ste se zmotili! Jaz bi rad samo . . ."

„Gospod, saj smo se vendar zmenili! Čeprav nismo nič podpisali, beseda pa še vendarle nekaj velja. Saj pravim, ne vem, kaj vam je natvezil tisti hlapec, sam bi moral po vas. Pa saj vidite, ni časa in ga ni."

„Toda jaz bi rad k stricu, kje ga lahko . . ."

„Kaj, strica imate pri nas? Tega pa nisva vedela. Ko bo vsega konec, ga boste že našli, saj bo verjetno tudi on prišel. Brez zamere še enkrat, saj vidite, koliko je dela. Postaviti oder, spisati govore, pripraviti ljudi. Saj pravim, kar v župnišče stopite in malo počakajte, takoj bova tam."

Avguštin je hotel jasno in glasno, odločno povedati, kdo in kaj je, a še preden je prišel do besede, sta se župnik in poveljnik obrnila in odhitela nazaj na skedenj. Avguštin je vesel, da se je tako končalo, odšel po vasi in se razgledoval, kje bi našel koga, da bi ga brez bojazni pobaral, kje stanuje njegov stric. Mimo cerkve je prišel do župnišča. V veži je opazil kuharico, ki je pravkar drgnila bakren kotliček. Stopil je torej v vežo in vprašal:

„Dober dan želim! Tujec sem in ne poznam vasi. Ali mogoče veste, kje prebiva . . ."

Zmotil se je, če je mislil, da je farovška kuharica zanj pravi človek. Ni ga pustila, da bi vprašal do konca. Kar usulo se je iz nje:

„Ježešmarija, gospod je prišel! Kar v kuhinjo stopite in malo počakajte, župnik bodo takoj tukaj. Samo ponj skočim," je vreščala in si brisala roke v predpasnik.

„Nikar se ne trudite, z župnikom sva že govorila. Vendar pa bi rad vedel, kje stanuje . . ."

„Seveda, prav ste prišli. To je farovž, kar v kuhinjo pojdite, bom pripravila klobase in žganja," mu je skočila kuharica v besedo in odprla vrata v kuhinjo.

Avguštin bi bil odšel, pa je slišal tisto o klobasah in žganju. Premetena misel mu je šinila v potepuško glavo. Najedel se bo in napil, potem pa izginil. Da bi ga pekla vest! Še na misel mu ni prišlo: preveč je imel suho grlo in hudo mu je krulilo v želodcu. Sicer pa se pravi potepuh dobri klobasi nikoli ne odreče, še manj žganju.

Stopil je torej za kuharico v veliko kuhinjo in se široko usedel za belo javorjevo mizo. Kuhinji se je poznalo, da v njej prebiva župnik. Vse je bilo čisto in pospravljeno, oprema je bila bogata, po stenah so visele svete podobe.

Ni še dobro sedel, že je bil pred njim na mizi cel kup dobrot, da so se mu zasvetile oči. Segel je po klobasah, tudi gnjati se ni branil. Pridno se je zalival z močnim sadjevcem, ki se mu je poznalo, da je ležal v kleti kar precej let. Pijača mu je počasi stopila v glavo. Kuharica je hotela vse izvleči iz njega, ko pa je iz njegovih kratkih in osornih odgovorov spoznala, da mu ni do čenčanja, je utihnila in ga pustila pri miru. Dala si je opravka okrog loncev, iz katerih je zapeljivo dišalo. Danes je vendar vaški praznik in župnik bo hotel še posebno dobro kositi.

Potem pa se je ravno pripravljal, da jo bo popihal. Mimogrede je segel še po klobasi, za popotnico, ko je v veži zaslišal neznanski hrup. Vrata so se na široko odprla in v kuhinjo je planil majhen možic. Na vso moč je krilil z rokami in se ni hotel takoj vdati župniku in poveljniku gasilcev, ki sta se spravila nadenj. Možic je imel skuštrane lase in razmršeno brado, a oblečen je bil po mestni modi. Na nosu so mu čepela očala. Župnik ga je odrinil, stopil pred Avguština in jadikoval:

„Ne zamerite, ne zamerite, a vse tako kaže, da se mu je zmešalo, ali pa se norčuje iz nas. Ne poslušajte, kaj govori grešnik in bogokletnik."

„Kaj? " se je drl škric. „Meni da se je zmešalo? Ne meni, ampak temu tukaj, ki ni vreden, da ga zemlja nosi, pesjana nemarnega, ki izrablja moje pošteno ime. Meni, Gašperju Slami, županovemu namestniku iz Zagreba in ljudskemu poslancu, se kaj takega še ni primerilo. Le čakaj, ti že pokažem, prekleti puhloglavec!"

Ni še končal, ko se je pognal v Avguština in ga začel obdelovati z drobnimi peščicami. Priskočil je župnik, odrinil možica in zakričal:

„Bog ti bo sodil, v farovžu kolneš in se pretepaš! Tega še ni bilo in tudi ne bo."

Prisolil mu jo je okrog ušes, da so mu očala padla na tla. Možic — sicer županov namestnik v Zagrebu, ki naj bi bil na današnji gasilski obletnici slavnostni govornik — je pograbil z mize lesen pladenj s sirom in ga vrgel v Avguština, ki se je umikal okrog mize. Ker pa so mu očala padla na tla in ni nič videl, je slabo pomeril. Pladenj s sirom je priletel naravnost poveljniku v glavo. Ta mu ni hotel ostati dolžan in že je letel po kuhinji lonček z nageljni. V tem trušču so se odprla vrata in v kuhinjo je planil farovški hlapec z zavihanimi rokavi.

„Vendar enkrat pošten pretep," je zakričal in se vrgel v gnečo. Že je mlatil okrog sebe in delil bunke na vse strani.

„Vse bodo razbili, joj, joj, joj. Divjaki! Po ljudi grem," je tarnala kuharica, izginila iz kuhinje in se zapodila po vasi. Avguštin je nekaj časa opazoval pretep iz varnega kota, potem pa neopazno zlezel na okno in skočil na vrt. Stisnil je klobuk pod pazduho, da ga ne begu ne bi izgubil, in stekel okrog vogala. Tam se je skoraj zaletel v gručo ljudi, ki je sopihala proti farovžu. Možje so ga urno obkrožili in mu grozili.

„Aha, cigan, ne boš. Goljufija se ti ni posrečila. In potem se še tepeš. Vse vemo, nikar se ne sprenevedaj, je kuharica povedala."

Vse pesti so bile uperjene vanj. Slabo bi se končalo za ubogega potepuha, če ne bi bil med možmi tudi Avguštinov stric, ki je nenadoma zakričal: „Stojte možje, tega pa poznam!"

Roke so se povesile, Avguštin pa je vesel skočil k stricu, mu podal roko in ga pozdravil. A stric se je umaknil za korak nazaj in jezno zakričal:

„Stoj nepridiprav, ne ponujaj mi roke in ne reci mi stric, ker te ne priznam za sorodnika. Ni dovolj, da se potepaš po svetu, lotil si se tudi goljufij. Še ko si bil majhen, sem tvojemu očetu pravil, da iz tebe ne bo nič. Fej, sram te bodi!"

„Saj nikogar nisem hotel goljufati, v Zakraj sem prišel zato, da vas poprosim za kak dinar . . ."

„Kaj, da bi ti jaz denar dajal? Še na smrtni postelji te bom preklinjal, ker si mi napravil takšno sramoto, pa misliš, da ti bom dajal denar? Še norčeval se boš iz mene. Kar hitro izgini, dokler si še cel. Če pozabim, da sva sorodnika, ti bo slaba predla, ali ne ljudje? "

Pesti so se spet dvignile, toda Avguštin ni čakal, da bi padle po njem. Posadil si je klobuk globoko na ušesa in jo po najkrajši poti ubral iz vasi.

Vlastja Simončič: Iz smetišča idealov

Leta 1950 so se državljani pripravljali na praznovanje prvega maja, jaz pa sem ležal na nevrološki kliniki. Dnevi in tedni so mi minevali v amplitudah psihične praznine in silnih naporov, da bi se otresel groze komaj preživelih mesecev. Čutil sem, da postajam resen kandidat za umobolnico. Lovil sem ostanke razcefranega razuma in se jih oprijemal kot potapljajoči slamice. Edino upanje je bilo pričakovanje, da bodo psihiatri morda le našli način kako obnoviti že precej medle obrise mojega jaza.

Med uslužbenci klinike je bilo še nekaj tovarišev, ki so bili na začetku vojne moji sodelavci v ilegalnem aktivu OF. Tudi po vojni smo ostali tovariši, saj smo skupaj preživljali hude čase, ko nismo vedeli, ali bomo naslednji dan še živi. Brž se je razvedelo, da ležim na oddelku in so prihajali na klepet. Hitro so opazili, da je z menoj precej narobe in me dobrohotno opozarjali: „Preveč garaš, fant, to ne bo dobro!" Svojo tragedijo sem jim zamolčal. Osvežili smo si spomine na akcije in na nevarnosti, na tovarištvo in na tiste med nami, ki so svoja življenja dali za temelje naše svobode.

V predolgih nočeh brez spanca so obujeni spomini risali v temo čudne prividе, ki so se združevali v celoto, v nekakšne dokumentarne filme, katerim je scenarij pisala labilna psiha. Čez dan sem spal, ko pa so zvečer v bolniški sobi ugasili luč, sem strmel v temni kot in tam gledal iz spominov oblikovano filmsko predstavo. V začetku so filmi imeli svetlo scenografijo, kamera pa je bila izredno dinamična. Svetlobna dominanta je bilo sonce, prek katerega je bil še svetlejši velik napis – DOMOVINA.

Predstave v temnem kotu so postale nekakšna inventura mojega življenja in imel sem vtis, da se poslavljam od razuma. Vsako noč je bil na programu film z drugačno vsebino. Za uvod se je predvajala „Mladost v bohinjski bajti" in vse moje bitje je ob njem utonilo v tista leta, ko je v čašo mojega življenja kanila že marsikatera grenka kaplja krivice. In prav takrat je drevo mojih vzvišenih idealov – DOMOVINA, že pognalo globoke korenine. Mimo bajte so odhajali polki na soško fronto in ni jih bilo več nazaj. In Soča, ob kateri sem bil rojen, je postala reka usode moje domovine in moja usoda. Ob italijanski zasedbi Trsta sem postal begunec, potem pa je prišlo še hujše – izguba Primorske in Koroške. Moj mladi patriotizem je bil ranjen.

Temo v kotu je pobožala zora novega dne in bilo mi je žal, da se je film že končal. Kmalu je prišla bolniška sestra in nam zaporedoma vtaknila pod pazduho toplomer. S tem se je začel dnevni protokol. Dneve sem večinoma prespal in se veselil noči in njenih filmov. Postajali so vse bolj temni in vse bolj usodni. Imeli so vedno bolj čudna imena: „Študent in prva ljubezen", „Vojak, in ne slikar", „Nevidna fronta", „Dva sovražnika", „TIGR", „Vojna in razsulo". Pri zadnjem filmu je na odru življenja zagrmela nevihta zmede in propad iluzij je zakril sonce. Ostal je le še krvavordeči napis „Nasilje". Nasilje pa terja upor.

Upornik sem postal že prvega dne okupacije. 2. marca 1942 je moje skrivališče na Dolenjskem obkolilo za 4 kamione preplašenih polentarjev. Nezavestnega so me prepeljali v ljubljanski zapor. Tam sem prvič slišal tiho pesem, ki je z meseci postajala vse bolj jasna in odločna. Ta pesem je odganjala zle slutnje in zapisala naslov novega filma „Nabrusimo kose". Na sceni boja za svobodo nas je bilo vedno več. Po treh mesecih so me prepeljali na nevrološko kliniko. V kleti je bila pleskarska delavnica, v kateri je kmalu začel delovati pomemben aktiv OF. Nasilje ni oviralo naše iznajdljivosti in previharili smo vse viharje.

Cilji upora so mi dajali vedno bolj nevarne naloge in nikjer nisem našel več obstanka. Iz ljubljanske ilegale so me poslali v tržaško, od tam pa v severno Italijo, kjer je prav tako gorel ogenj upora. In zgodilo se je, da so me v svoje vrste sprejeli tovariši, ki so govorili jezik mojega največjega sovražnika. Moja ideja je bila njihova ideja in ob tabornem ognju smo skupaj zapeli „Avanti popolo, bandiera rossa!" To je bil film lepote in grozot. V mestih so tulile sirene pogina, na podeželju pa je krvi žejna črna drhal pobijala in požigala.

Bil je čas, ko so ob velikem jezeru zacvetele kamelije in je cel svet težko čakal pomlad in konec svetovne morije. Zadnji dnevi aprila 1945 so bili določeni za začetek obračuna. Na kurirski poti so me prestregli črni sršeni. Vedel sem, da bo to moj konec. Sodba je bila kratka in jasna: „Partizanski špijon, ustrelite ga!" Takoj so se okrog mene razvnele sadistične ubijalske strasti in postal sem žoga na krvavem nogometnem igrišču. Izbili so mi zobe in bruhnil sem kri.

Oni so se krohotali, jaz pa sem bil sam, njih mravljišče. Trpinčili so moje telo, saj jim za dušo ni bilo mar, ker se je ne da rezati.

Oči so se jim iskrile od užitkov, ko so me gnali k zidu, kjer bom čez nekaj minut ves preluknjan omahnil v večno temo. Morda so me tam pod tujimi gorami, daleč od mojih planin, ustrelili. Nekdo pa si je izmislil še hujše maščevanje. Obudili so me v življenje, da bi spoznal še hujše gorje, kot je smrt!

Vojne je bilo konec. Na filmski predstavi mojega življenja v kotu bolniške sobe sem ponovno zagledal luč, ki je bila močnejša od sonca. V svobodni domovini sem našel svojo pomlad in postal sem njen svečenik in suženj. Z vedrino srca in duše sem zaživel drugo rojstvo!

Uradna komisija je odločila, da sem invalid in „žrtev fašističnega terorja". Bil sem brez službe in odhajal sem na udarniško delo, da bi pomagal obnoviti porušeno domovino in posejati njive za kruh novim generacijam. Čisto po naključju sem postal dve leti po

osvoboditvi fotoreporter ilustrirane revije „Tovariš".

Niso še minila štiri leta, kar smo pokončali fašizem, ko so prišli v redakcijo in me s silo odvlekli v uradno podzemlje. Bil sem tako zmeden, da sem najprej pomislil, da je vse skupaj le čudna šala ali pa se mi je končno le zmešalo. Toda bila je resnica, kruta, grozljiva resnica! In za mojim hrbtom so se zaloputnila težka vrata samice, v podzemlju pa je odmevalo: „Lasciate ogni speranza voi ch'entrate!" („Pustite vsako upanje, vi, ki vstopate!" – napis nad Peklom v Dantejevi Božanski komediji). To je bil naslov tragedije v poslednjem filmu mojih spoznanj, ki so zares postala hujše gorje, kot je smrt! Čez nekaj tednov so vstopili v mojo samoto ter mi z zaničljivimi pogledi vrgli v obraz strašno obtožbo: „Špijon!" . . . Udaril je grom nerazumljive usode. Od vseh zločinov so mi na čelo mojega poštenja pritisnili najhujšega! . . .

Čas v podzemni celici se je ustavil. Dnevi niso imeli več imen, tedni so izgubili svoj smisel, meseci pa niso imeli ne začetka ne konca. Podnevi in ponoči so mi vrteli isti film, poln izmišljenih obtožb, ki naj bi dokazovale mojo izdajo. Takrat sem jih poslednjič prosil: „Vzemite mi življenje, toda čast mi pustite!"

Oni pa so se krohotali, jaz sam, njih mravljišče. Trpinčili so mojo dušo, ker bi rane na telesu bile neprijetna priča.

Kako nepojmljivo je kruta podobnost dveh filmov! Prvega je režirala vojna, drugega – svoboda!

Minilo je pol leta, odkar nisem videl sonca, potem so me poslali domov. Čez dva dni me je rešilec odpeljal na kliniko, kjer so se pripravljali za proslavo prvega maja. Čez mesec dni so nekako zakrpali mojo razklano notranjost, dober človek pa mi je svetoval, naj ne gledam filmov v temnih kotih noči, na pot med ljudi razuma mi je dal zdravilo, ki me je rešilo: „Poskusite, da bo vaš dan izpolnjen z nekim intenzivnim delom!"

Smrti se nisem bal, bal pa sem se blaznosti. Zato sem poskusil.

Moj delovni maraton za dobro sočloveka od takrat traja že 34 let! – To je moje maščevanje za pomendrane ideale, ki so ostali v razpokah mrzlih zidov podzemne celice, ki je bila štiri korake dolga, pa sem v njej vseeno prehodil blizu 1000 kilometrov, da bi se ohranil in branil svojo čast!



Vlastja: Narava me ni nikoli razočarala

Karel Bernik: Iz spominov (III)

Vojna je bila končana. Zadnje leto, posebno še zadnje mesece, sta bila pritisk in negotovost, kaj bo z nami ob koncu, vse večja. Dobro smo se zavedali, da so med Nemci tudi taki, ki bi bili v zadnjih trenutkih zmožni najhujšega nasilja in grozot. K sreči se je vse dobro končalo. Iznenada je pritisk popustil in nastopil je občutek olajšanja, da prve dni nismo vedeli, kaj bi. Že po nekaj dneh pa se je začelo vse bolj oglašati spoznanje, da takšno stanje le ne more dolgo trajati, da nas čaka pot, doma pa trdo delo in obnova porušene domovine. Misel na domače kraje in domače ljudi je bila vsak dan glasnejša. Najprej so odšli Amerikanci in Angleži, nato Francozi, Poljaki, celo Rusi, ostali so le še Italijani in mi Jugoslovani. Od nekod so se razširili glasovi, da nova Jugoslavija ni tisto, kar je bila, in da je vrnitev domov negotova, a le redki so podvomili in se pridružili peščici kraljevih oficirjev, ki so se obotavljali in se bali vrnitve domov. Končno, nekako po šestih tednih svobode, je prišla vrsta za odhod tudi na nas.

Potovanje domov je trajalo pet dni in dajalo vtis, kot da si zavezniki še niso na jasnem, ali naj nas vrnejo domov ali naj nas zadržijo. Vrstili so se dnevi, ko so nas strogo stražili in pospešeno vozili domov, potem pa nas spet kar iznenada pustili kje na slepem tiru; in čeprav se nihče ni zmenil za nas, je postajala taka vožnja vse bolj prijetna. Vozili smo se domov. Imena postaj so od Tirol naprej zvenela vse bolj domače, kljub nemški obliki niso mogla skriti svojega slovanskega izvora; domače so bile vasi in hiše, ki so nas pozdravljale med drevjem. Obhajala nas je želja, da bi stopili med ljudi in spregovorili z njimi.

Kako dolg se nam je zdel karavanški predor! In končno! Nimam besed, da bi popisal prekipevajoče veselje in srečo ob pogledu na znane domače kraje, ki so se vrstili ob progi. V Ljubljani nas je prijazen partizan spremil do repatriacijske baze na Resljevi cesti na nekdanjem učiteljišču. Tam so nas sredi noči popisali, zjutraj smo dobili odpustnice in popoldne sem bil že doma v Kranju. Naročili so nam, naj počakamo doma. Nisem še vedel, ali bom moral ponovno v vojsko. Po nekaj dneh brezdelnega čakanja sem se zglasil pri vodji zdravstvene službe v Kranju, ta pa je vsak dan pričakoval vrnitev kranjskih zdravnikov in je presodil, da bi bilo za mene najbolj primerno mesto v Škofji Loki, kjer bi nadomestil za talca ustreljenega zdravnika. V Loki pa so menili, da me še bolj potrebujejo v Žireh. Res je bil takrat gorenjevaški zdravnik še v vojski in vsa pokrajina od Loke do Logatca, Idrije in Vrhnike je bila brez zdravnika.

9. julija 1945 je bil lep jasen in sončen dan. Od tu in tam sem zbral najnujnejše zdravniške instrumente in vzel na pot nekaj najnujnejših zdravil. Vse to sva zjutraj z voznikom naložila na koleselj skupaj z mojo skromno garderobo. Tako sva že navsezgodaj na poti v Žiri občudovala lepote Poljanske doline. V tej dolini sem bil dotlej le enkrat, in to na šolskem izletu, ko smo gimnazijci iz Kranja obiskali Tavčarjevo Visoko. Moralo je biti okoli leta 1928. Takrat nas je pričakala gospa Tavčarjeva, majhna in debelušna ženska v narodni noši. Razkazala nam je Visoko, na koncu pa nas je še pogostila v prostorni veži s kruhom, mlekom, maslom in sirom.

Tistega 9. julija leta 1945 je Tavčarjevina samevala, nobenega človeka ni bilo videti, le na vzpetini nad hišo je v zavetju vitkih smrek samevala grobnica Tavčarja, človeka, ki je svoj čas veliko pomenil, ki je imel rad to dolino in te kraje in ki jih je tako lepo opisoval v svojih delih. Ob pogledu na cerkvico sv. Volbenka je pred menoj vstala zgodba o predikantu in njegovi trpki usodi. Resnično. Lepoti teh krajev se moramo zahvaliti, da je burila domišljijo pisatelju Tavčarju. Plod te domišljije so številne knjižne mojstrovine, v katerih je postavil spomenik tudi tej dolini in ljudem, ki so tu živeli.

Vse je bilo lepo: Poljane, Gorenja vas in Trebija, Fužine, a vedel sem, da to le ni tisti svet, kamor me vodi življenjska pot. In čim bliže sem prihajal, bolj me je trla radovednost, kakšno bo moje prvo srečanje z žirovskim svetom.

Na vrhu klanca na Selu se mi je odprl čudovit pogled. Zelena dolina, ravno prav velika, ne predolga, ne preširoka. Na levo beži pogled po Račevi, s cerkvico na Vrhu, na desno se pot izgublja v hribovitem in gozdnatem svetu proti Idriji in Rovtam. Ob hribovitem robu na desni se vije Sora. Na desni je na gričku prikupna cerkvica. Na levi se začenja naselje Dobračeva, cesta pa vodi po dolini, ob njej se vrstijo hiše, naselje. Mogočna cerkev z dvema zvonikoma v Žireh da slutiti, kje je središče, kamor se stekajo poti in kjer se dogaja vse, kar je pomembnega v kraju. Žirovski svet se mi je prikupil že ob prvem srečanju in že takrat sem spoznal, da je to samosvoj svet, ki bi lahko obstajal tudi, če drugega sveta sploh ne bi bilo.

Z voznikom sva se približevala središču. Snažnost in red v naselju sta mi prijala in vse bolj sem čutil, da prihajam med redoljubne in sposobne ljudi. Tu in tam je bilo moč opaziti sledi živahnega življenja, ki je nekdaj utripalo v tem kraju. Mostovi so bili porušeni, nadomeščali so jih leseni provizoriji, porušeni so bili občina, šola, župnišče, porušena hiša ob hribu v Žireh je bila žrtev letalskega napada . . .

V Loki so mi dali spremno pismo za predsednika krajevnega ljudskega odbora Leandra Mlinarja. Že po prvih besedah sem spoznal, da imam opraviti z resnim, razgledanim in energičnim človekom, ki je bil navdušen, da so Žiri spet dobile zdravnika. In res, takrat in tudi pozneje mi je bil vedno pripravljen priskočiti na pomoč, vedno je imel posluh za zdravnika in zdravstvene probleme v kraju. Odvedel me je do cerkve, kjer si je malo pred vojno sezidal dom nekdanji zdravnik dr. Demšar, žrtev vojnega nasilja.

Od ordinacije, ki je bila nekdaj kraju v ponos, so ostali le prazni prostori. Zanemarjen pod in ostanki

slame so še spominjali na zadnje uporabnike teh lepih prostorov, na vlasovce, ki so še zadnje dni pred koncem vojne strašili po Žireh.

Naslednje jutro se je začelo čiščenje hiše. Iz kletnih prostorov so prinesli klopi za čakalnico, od nekod so se pojavile omare in omarice, pa mizice, mize, kavč in peč. Tako je ordinacija začela dobivati nekdanjo podobo. Kljub vsemu pa je bila le bleda podoba nekdanje razkošne, odlično urejene in opremljene ordinacije dr. Demšarja, ki je Žirovci še dolgo potem niso mogli pozabiti. Njegova ordinacija se je ponašala z bogatim zdravniškim instrumentarijem, ponašala se je s popolno zobozdravniško ordinacijo s tehniško vred, pa z lično ročno lekarno. Imel je dva rentgena, enega stolnega za presvetlitev, drugega v kovčku, da je lahko pregledal človeka tudi na njegovem domu. Imel je aparat za UKV obsevanje in celo elektrokardiograf, kar je celo v današnjih zunajkliničnih ordinacijah prava redkost. Od vsega bogatega zdravniškega instrumentarija ni ostalo tako rekoč prav nič. Najbolj vesel sem bil mikroskopa, ki se je po nekem čudnem naključju le ohranil. Pozneje sem dobil še zobarski stol in vrtavko. Iz bolnice Franje so pripeljali tudi rentgen, ki pa ga je vlaga močno prizadela. Popravilo je zaleglo le za nekaj presvetlitev, potem pa se je napaka ponovila in aparat je bil neuporaben. Drugi rentgen in elektrokardiograf sta bila nepopolna in neuporabna, le pri UKV aparatu so nekako popravili elektrodo, usposobili smo tudi višinsko sonce, to pa je bilo tudi vse. Res, veliko škodo je žirovski ordinaciji prizadejala vojna.

Ordinacija še ni bila niti dobro urejena, ko je prišel tudi že prvi bolnik, sosed čez cesto in pozneje moj dobri prijatelj. Mučila ga je naduha, dobil je injekcijo in tako se je začelo moje delo v Žireh, ki je trajalo 36 let.

Nekdanje žirovsko zdravniško območje je bilo kar prostrano. Segalo je od Sela do Petkovca in rovtarskih Žibrš, pa Rovt in Smrečja, Vrha, Golega vrha. Po vojni so se začeli oglašati v žirovski ordinaciji še bolniki z Ledin, Vrsnika in iz Zavratca, pa vse do Medvedjega brda in Veharš, vse bolj pa tudi bolniki iz Sovodnja, Oselice in Podjelovega brda, Kladij ter Cerkljanskega vrha, tako da dela res ni manjkalo. Za zdravila je bila tiste čase trda. Dva- ali trikrat mesečno sem moral v Ljubljano, odkoder sem prinesel veliko škatlo zdravil. Od zdravstvenih delavcev sem našel v Žireh babico Julko, babico pa so premogle tudi Rovte. Obe sta se pokazali zelo zanesljivi in požrtvovalni delavki, kar je bilo za tiste čase sila pomembno.

Takrat so ženske še rodile doma, doma so se opravljale tudi porodne operacije. Nasploh smo veliko tega, za kar pošiljajo danes zdravniki ljudi v bolnišnico, delali doma: npr. mavčenje zlomov, naravnavanje izpahov, oskrba poškodb in gnojenj, izpraznjenje izlivov v trebušno in prsno votlino, traheotomije in lumbalne punkcije, odstranjevanje raznih tujkov in kateriziranje in še mnogo drugega. Takrat še ni bilo dobrih prometnih povezav, rešilci so bili le za nujne primere, in še to šele nekaj let po vojni. V Žireh smo v tistem času prevoze res življenjsko ogroženih bolnikov v ljubljansko bolnišnico rešili na svojski način. Če se prav spomnim, je trgovsko podjetje od nekod dobilo majhen tritonski tovornjaček, znamke Renault. Šofer je bil Krekov Francelj, ki je bil zelo požrtvovalen in je kot prvi žirovski reševalec v tistih letih veliko ljudi zvozil v bolnišnico. Naložila sva bolnika na tovornjak, za spremljevalca sem bil pa kar sam. Velike težave so nastale, če je bilo treba kmeta prepričati, da je zanj zdravljenje v bolnišnici življenjskega pomena. Kmetje še dolga leta niso imeli zdravstvenega zavarovanja, račun za zdravljenje v bolnišnici pa je neredko ogrozil kmetov obstoj, kljub temu da so mu na njegovo prošnjo ponavadi nekaj plačali iz sklada na občini.

Dr. Demšar je bil poleg vsega tudi zelo dober in iskan zobozdravnik in ljudje so me vse pogosteje spraševali, kdaj bom začel popravljati zobe, ki so bili po tolikšnem času brez zobozdravnika v res slabem stanju. Ni mi kazalo drugega, kot da sem si izposloval dovoljenje za zobozdravstvo. Ob sobotah in nedeljah sem delal v Žireh, drugé dni pa sem ostajal v Ljubljani in se usposabljal za zobozdravnika. Med nami povedano, komaj sem čakal, da je prišla naokrog sobota in da sem se vrnil v Žiri.

Hrana je bila tedaj vsa na karte in ne preveč redilna, jaz pa mlad z zelo zdravim tekom. Še danes se s Katernikovo mamo sladko nasmejeva, če se spomniva, kako mi je zvečer, ko sem se vrnil s terena, trikrat prinesla zvrhan krožnik „poštangane" kaše in še sem gledal, če je je kaj ostalo. Tudi v Ljubljani nisem bil prav gladko sprejet v menzo, moral sem prinesti zvrhan nahrbtnik krompirja, šele potem so se nekako omehčali. Res, hude so bile posledice vojne, pomanjkanje na vseh koncih, a nihče ni tarnal. Da smo le bili rešeni vsiljivih tujcev in da se je življenje obnavljalo!

Žirovci so v zdravstvenem pogledu trdni ljudje. Razen epidemije zlatenice pred leti, ni, če se prav spomnim, nobena nalezljiva bolezen nastala prav v Žireh. Tisto poletje po koncu vojne pa je več ljudi zbolelo za vnetjem črevesja. Mislili smo že, da imamo opraviti s krvavo grižo, vendar v bolnišnici bakterij krvave griže niso našli.

Še nekaj let po vojni je ljudi mučila srbečica, in to vse dotlej, dokler niso neke nedelje iz Kranja prišle ekipe in prečesale vse področje. Pregledale in namazale so vse člane družin, pri katerih so našle obolele za srbečico. Težave so bile vedno v tem, da so se oboleli sicer radi namazali, niso pa mogli prepričati starih ljudi in tistih, ki so obležali v posteljah, čeprav so prav oni bili rezervoar okužbe.

Dolgo pomanjkanje hrane je sicer pozdravilo rane na želodcih in dvanajsterniku, a ljudje so bili izčrpani, brez moči, rado se jim je gnojilo, oslabljena je bila odpornost proti boleznim in še nekaj let po vojni so zdravniki morali pisati najbolj potrebnim potrdilo za dodatno hrano.

Kadar se spomnim na tista leta po vojni, imam vsakokrat pred očmi velik zagon in navdušenje ljudi, ki so ga, še vsi izčrpani od dolgotranje vojne in pomanjkanja, pokazali ob udarniškem delu in množičnih delovnih akcijah.

Lepo je, da mladim rodovom kažemo veličino boja

proti okupatorju. A marsikomu ob današnji potrošniški miselnosti tudi ne bi škodilo, če bi ga spomnili na množice junakov udarniškega dela, ki so na delovnih akcijah gradili našo porušeno domovino. Nihče se ni pritoževal, nihče govoril o plačilu ali osebnih dohodkih. Ni bilo strojev, ki bi kopali, včasih celo pravega orodja ne. Nihče ni spraševal po kvalifikaciji. Delo samo je učilo, kaj in kako je treba delati. Čas je izbrisal imena teh junakov, a brez njihove zagnanosti in velikega dela, ki so ga opravili tista leta po vojni, bi se življenje le stežka obnovilo.

Homo slovenicus — aktivist OF: Kam rinemo?

Moji življenjski cvetovi
bi se lahko razprli na vse strani,
če ne bi gorjupi veter
okrnil mojih cvetnih listov,
zato sem umrl.

Vasja Ocvirk

Berem, poslušam, gledam in razmišljam, ob tem pa čutim, kako hitro se čas pomika v zgodovino. Lasje so že osiveli, spomin pa je še buden.

Rodila me je slovenska mati in moje srce utripa z usodo slovenskega naroda. Bil sem sopotnik najburnejšega obdobja te usode. Preživel sem devet vladarjev in devet papežev. Štirim državam, ki so slovenskemu narodu krojile Staro pravdo, sem bil grobar. Zaradi domoljubja so me vlačili po arestih pred vojno, med vojno in po njej. Dovolj prepričljivo sem spoznal zakon narave, da se vse, kar se enkrat začne, tudi neizogibno konča. Moja vojna proti fašizmu je trajala devet let. Svoboda mi je vzela dom, zaradi krivičnih mej sem še vedno begunec.

Po vojni sem se preživljal s tem, da sem za manifestacije in demonstracije izdeloval plakate in transparente, na katerih so bili veliki rdeči napisi „Gradili bomo lepšo bodočnost!"

Danes v to nihče ne veruje. Nikoli nisem bil paničar, ker sem po naravi trmast. Prepovedane literature mi ni treba brati, saj je vsakdanja, legalna, dovolj skrb vzbujajoča.

V glasilu „TV-15" berem o ogorčenju starega borca, ki se nezadovoljen s stanjem v svobodi, za katero se je tolkel, sprašuje: „Kam rinemo?" Vsa javna sredstva obveščanja pa mu v eni sapi in zelo razumljivo odgovarjajo: dolgovi, inflacija, kriza v gospodarstvu, razhajanja v kulturi, navzkrižja v izobraževanju, zaostalost v razvoju, neodgovornost, jalovo besedičenje, izgubljeno zaupanje, deformacije samoupravljanja, manipulacije zgodovine, duhovna dvoličnost, nacionalna nestrpnost in protesti. Mar je to pot v „lepšo bodočnost"?

Kako usodno se zgodovina ponavlja! Vse te današnje težave in nesoglasja sem preživel že v stari, „gnili" Jugoslaviji! Čeprav je bila bogata in je imela srebrn denar ter stabilne cene, smo godrnjali, hujskali in s tem begali in slabili odpornost narodne samozavesti. Že takrat smo brali v časopisju: „Quo vadis, Jugoslavija?" Tudi takrat so se pojavljali zveličavni preroki in narodu obljubljali lepšo prihodnost.

Danes, po drugi moriji slovenskega naroda in v svobodi, za katero je bilo preveč žrtev, berem taka javna izrečena mnenja: „Tudi svoboda ima svoje meje!"

„Kaj hudiča pa še iščem na tej galeji?"
„Jugoslavija je nastala leta 1945."
„Duševno emigrantstvo slovenske kulture!"
„Prizadeto ravnovesje družbenih tokov!"
„Vzroki niso v sedanjosti, temveč v preteklosti!"
„Maščevanje ugasne šele po petih rodovih!"
„Kadar propaganda postane že neštetokrat povedana pravljica, je nihče ne bo poslušal!"

Na vse to pa arhitekt te zmede zasuče jadro in Butalcem napiše knjigo samohvale z rdečimi platni-



Velikan slovenske Drame Stane Sever razpet v tragiki časa, ki ga je potisnila v večni molk (Arelej, februar 1960)

cami, v kateri sporoča: „Lepote in resnice ni in je tudi nikoli ne bo. Tudi v komunizmu ne!" Ta poziv na zmedo pa ni bil zaplenjen!

Kar je Cankar napisal Slovencem v nasilju cesarskih časov, bi razočaran napisal tudi danes:

„Narod si bo pisal sodbo sam,
ne frak mu je ne bo in ne talar!"

Tisti „tam gor" se prepirajo kar naprej in jih nič ne skrbi mlada generacija, ki bo morala prevzeti zahtevna bremena prihodnosti. Kam so zavozili vzgojo, nas bo opozarjal jutrišnji dan, ki bo oblikoval novo družbo, v kateri bo odločalo ZNANJE! Kot osamljeni jezdec z donkihotsko vizijo dajem že 35 povojnih let znanje mlademu rodu. Dostikrat se spominjam stare kitajske modrosti, prebrane v študentskih letih:

„Če boš mislil eno leto naprej,
boš posejal pšenico,
če boš mislil deset let naprej,
boš vsadil drevo,
če boš mislil sto let naprej,
boš skrbel za mladi rod!"

Jaz mislim sto let naprej, čeprav že čutim, da se moj dan nagiba v večno noč.

Preroški Ivan Cankar: „Ne govorim v imenu nobene stranke, še manj pa seveda v imenu naroda, temveč čisto ponižno samo v svojem imenu.

Morda se bo malokdo strinjal z menoj, toda vsakdo ima pravico do svoje lastne pameti in razsodnosti in vsakdo ima pravico ter celo dolžnost, da pove, kar misli. To je sicer v naših krajih danes nekoliko nevarno."

Vodilo našega obstanka je bila in bo evropska kultura. Nismo samo Slovenci, smo tudi Jugoslovani in Evropejci. Zgodovina nas je postavila, kjer smo, in tu bomo vztrajali, veseli ali žalostni. Tu smo orali in tu bomo želi, kar bomo posejali. Svoboda ni veseljaška burka, temveč dolžnost, ustvarjanje in resno delo. Ne iščimo krivde drugod, če smo sami blodili. Pospravimo pred svojim pragom. Zato združimo naša hotenja in naše sposobnosti v čast in rast naše republike. V svojem domu bodimo vestni gospodarji in čuvajmo vedno bolj dragocene lepote in zaklade naše domovine.

Spoštujem mater, ki me je rodila, da sem mojemu narodu bil koristen.

Spoštujem zemljo, ki so jo z znojem in krvjo napajali moji pradedi in moji bratje. Ponosen sem, da sem tej zemlji dal moje moči in moj čas!

Pripis uredništva:

Avtor tega članka je želel ostati anonimen; ne zato, ker bi se bal lastnih besed, temveč zato, ker ne želi nastopati kot prerok.

Izidor Rejc: Domislice

Občasnik

Občasnik prišel je med nas,
čakali smo ga dolgi čas,
vihar v čaši bil vodé,
v številki zadnji, nič ne de,
prešeren spet mu je obraz.

V svet

Čevljar napotil se je v svet,
nazaj se vrnil ves prevzet,
vse, kar napravijo drugje,
tud' naše zmorejo roke.

Cesta

Drugod končujejo
že cestne križe,
a pot v Žiri
zdaj poje nam
poslednje viže.

Blagovnica

Pred leti so lepi obeti
blagovnico skoraj zgradili.
Čeprav bodo drugič golobi na strehi,
vrabcev ne bomo več
iz rok izpustili.

Smetišče

V Raskovcu naravi storili so silo.
Sosedu le dobre nameniš stvari,
a naši so, žal, nas zasuli s smetmi.

Radio

Trka na duri,
vesti nam prinaša,
točno ob uri
zvesto se oglaša.

Nevarni skelet

Da smo res „razviti" svet,
že zdavnaj so določili,
saj najmočnejše energije skelet –
v Zavratec so nam podtaknili.

Uran

Prihodnosti, da bi se bal?
Nikar, zaklad je v gori ostal,
kot zmaj z veliko glav,
le kdaj se junak
bo nadenj podal.

„Tromeja"

Kako prav
naš ded je ravnal,
ko v dolini prelepi
v drevo je pognal,
a sosedu prijatelj
je vedno ostal.

Mladi

Na klancu voz se ustavi,
mar sedeli bomo v travi?
Vi, mladi, takoj pristopite
in voz proti vrhu peljite.
O strma ti cesta,
mladost, le bodi ji zvesta.

Napredek

„V škafu namočen podplat,
s smolo pripravljena dreta . . ."
a zgodbe ne more končat.
„Noo, oče, to stara so leta,
zdaj so na vrsti roboti,
ko mislim že nanje,
kar strah se me loti."

Библиотека Конгресса

Janez Sedej 1910 – 1985



Dr. Ivan Sedej:
Janez Sedej (Poglavji iz monografije)

II.

Najvidnejši predstavniki slovenskega samorastniškega slikarstva, omenimo le Jožeta Tisnikarja in Janeza Sedeja, imajo v okvirih jugoslovanske naivne umetnosti posebno mesto. Predstavljajo svojevrstno, izrazito urbano smer, ki jo označuje tudi večja zahtevnost v tehničnem in motivnem pogledu. To so slikarji, ki nimajo formalne izobrazbe, pa vendar obvladajo slikarsko tehniko prav v podrobnosti. Spomnimo se le samorastnika Jožeta Horvata-Jakija, ki je odličen poznavalec grafičnih tehnik in celo eksperimentator. Hkrati pa ti slikarji ohranjajo čist in nepokvarjen, prvinski odnos do sveta in do slikanja. Vendar jim ne gre za pripovedovanje anekdot, saj jih zanima predvsem likovna plat problematike — pa če se tega zavedajo ali ne!

Grozljiva secirnica na Tisnikarjevih podobah, fantastičen preplet heraldičnih pošasti na Jakijevih grafikah in grozljivo mrzla predalpska krajina na Sedejevih stvaritvah so na samosvoj in čisto slikarski način rešeni motivi, ki bi lahko učinkovali bodisi kot naslikana anekdota, bodisi kot dekorativni in dopadljivi posnetki „lepih" motivov. Tako tudi v Sedejevih oljnih slikah zaslutimo umetnikovo globljo naravnanost, ki je rezultat izrazito negativnega vrednotenja idiličnih interpretacij kmečkega življenja in krajine v najpogostejših samorastniških stvaritvah.

Zato Sedejevo slikarstvo nima nikakršnih stičnih točk s proslavljeno hlebinsko šolo, ki je ponesla v svet slavo in kvaliteto jugoslovanskega naivnega slikarstva. To šolo je okoli leta 1930 ustanovil in usmeril hrvatski slikar Krsto Hegedušić. Ivan Generalić, Franjo Mraz in Mirko Virius so pod njegovim vodstvom pričeli slikati gorje kmečkega človeka in počlovečeno podravsko krajino, ki je bila v njihovi interpretaciji nabita s socialnim in hkrati poetičnim sporočilom. S programsko naslonitvijo na Hegedušićevo preinterpretacijo brueghelovskega slikarstva so zgradili trden sistem likovnih znakov in vrednot. Uvedli pa so tudi surovo in vse prej kot idilično kmečko motiviko.[1]

V času ko je le nekaj levo orientiranih hrvatskih intelektualcev slutilo moč, kvaliteto in pomen kmečkih slikarjev, je bila Hlebinska šola le oznaka za skupino izrazito individualnih slikarjev. O pravi šoli lahko govorimo šele od leta 1950 dalje, ko je Ivan Generalić prevzel tudi mentorske pobude. V tem času, ki ga že označuje velika konjunktura, je zrasla prva generacija kmečkih slikarjev, ki kot celota učinkujejo spontano in naivno v najboljšem pomenu besede (Feješ, Rabuzin, Večenaj itd.). Postopno pa so pričeli segati po čopičih tudi špekulanti, pojavljalo se je vedno več epigonov, ki so vrgli senco suma tudi na iskrene ustvarjalce — samouke.

Stebri Hlebinske šole in nekaj kvalitetnih slikarjev iz drugih krajev je še naprej poglabljalo svoj slog. Samozvani nasledniki in posnemovalci pa so od njih prevzemali le votlo formalno shemo, ki so jo spremenili v učinkovit obrazec. Prizadeto izpoved so nadomestili s slikanjem zlagane idilike po okusu malomeščanske srenje, ki je najboljši odjemalec njihovih umotvorov. Poleg otopele socialne osti so se v epigonskih delih tega tipa po vsej Jugoslaviji uveljavljale tudi konjunkturne „svetovne" teme — od seksualne revolucije na „kmečki" način do grobih anekdot in prisiljene pravljičnosti.

Izrazito kmečka tematika, polna folklorne slikovitosti v podobah podravskih, vojvodinskih in drugih slikarjev pa je vendar zvenela iskreno in se je navezovala na razmere v posameznih okoljih, ki so se šele pričela izvijati iz patriarhalnih spon preteklosti. Drugače je bilo na Slovenskem. Samorastniki (pa tudi nekaj šolanih slikarjev), ki so se naslonili na hlebinsko šolo, so prej ali slej zdrknili v lažno romantiko in idiliko. Ker kmečke idile niso znali prikazati na živ in neposreden način, je izzvenela kot tujek. — Slikanje vaških originalov in pisane revščine je bilo v industrializiranem okolju največkrat neiskreno in izrazito historično. Resnični mojster, ki je znal prisluhniti izročilu patriarhalnega kmetstva, je bil le Ive Šubic — šolani slikar, ki je skozi podobe kmečkih ljudi v trdi in učinkovito postkubistični stilizaciji, spregovoril o dimenzijah in tragiki propadajočega stanu.

Zaradi svojskega položaja najbolj razvite jugoslovanske republike so najvišji nivo dosegli tisti samorastniki, ki so se potopili v življenje in ki svojih motivov niso hoteli prilagajati trenutni tržni konjunkturi. O tem govore tudi njihove individualne usode. Življenjsko pot Janeza Sedeja bomo še spoznali — gre za vedoželjnega in razgledanega človeka, ki je moral zaradi revščine in slabih razmer ostati doma, hkrati pa tudi človeka, ki je delavec, proletarec že v tretji

---

1 O fenomenu jugoslovanskega naivnega slikarstva in plastike obstaja razmeroma bogata literatura, največ je katalogov, nekaj pa je tudi monografij in reprezentativnejših pogledov. Omenimo le:
Oto Bihalji-Merin: Umetnost naivnih, Jugoslavija, Beograd 1959
Isti: Jugoslawische Pastorale, Baden-Baden 1961
Boris Kelemen: Naivna umjetnost Jugoslavije, Zagreb 1968
Nebojša Tomašević: Naivci o sebi, Osamdeset naivnih slikara Jugoslavije pričaju o svom radu, Revija — Beograd 1973
Od slovenskih samorastnikov ima bogatejšo monografijo z odličnimi reprodukcijami Jože
Nebojša Tomašević: Tisnikar, Svet obujenih mrtvecev, Jugoslovenska revija — Državna založba Slovenije, 1978

generaciji. Pri Sedejevih ni bilo kmečkega izročila. Jože Horvat-Jaki, ki je sicer izšel iz kmečke družine v Prekmurju, je do srede petdesetih let poskusil marsikaj – bil je priložnostni delavec, garač v pristanišču – skratka, dokler se ni ustalil kot slikar, je poskusil vse blagodati modernega urbanskega podpodja. Jože Tisnikar je bolničar in je dolga leta delal v prosekturi. Čeprav živi v majhnem mestu na robu Pohorja, ki ga še danes označujejo monumentalne samotne kmetije in skrivnostne domačije sredi temnih gozdov, je svoje slikarstvo posvetil motiviki s svojega delovnega mesta – svetu, ki ga najbolj pozna in ki mu je kljub grozljivosti najbliže. Nekaj podobnega bi lahko rekli še za nekaj slovenskih samorastnikov.[2]

Ti skopi podatki pa v precejšnji meri potrjujejo tezo, da je za večidel naivnih umetnikov značilna in hkrati usodna navezanost na okolje, ki ga poznajo in ki v njem živijo. Čeprav je nekaj resnice tudi v tem, da pomeni slikanje beg pred vsakdanjostjo, možnost za kreativno delo (zanj je večina fizičnih delavcev prikrajšana) in hkrati tudi priložnost za osebno uveljavljanje, se mora tudi „beg" (recimo: izbira eksotičnih in slikovitih motivov, historičnih spektaklov itd.) izražati na neposreden in doživet način. Džungla, polna simpatično grozljivih stvorov na slikah znamenitega Carinika, prav gotovo ni odraz lažne idilike – gre le za avtentično pričevanje o mojstrovem pojmovanju lepote in o njegovih sanjah, ki pa so prav tako resnične, kot je bilo resnično njegovo uradniško, sivo in nezanimivo življenje. Če seveda lahko ocenimo kot nezanimivo življenje, ki je bilo pretkano s tako intenzivnimi sanjami in s stiki z vso umetniško elito, ki danes velja za klasiko.

Prav zato tudi Sedejeve krajine učinkujejo pravljično – čeprav gre za natančne „portrete" narave in znanega okolja. V njih je vedno kanček sanj in lepote, ki se dviga nad vsakdanjost. To so izseki iz narave, ki govore prvinski jezik, ki šepetajo o pozabljenem izročilu, in hkrati deli vsakdanjega podeželskega okolja, ki ga postopno spreminja razvijajoča se urbanizacija. Morda je velika Sedejeva prednost in kakovost prav v tem, da se nad spreminjanjem narave ne solzi, da ne izziva aplavzov z naivnimi konfrontacijami med starim in novim – skratka, da kaže naravo in urbanizirano podeželsko okolje v njegovi celovitosti in zgovorni tišini.

Seveda pa je njegova pot v „naivo" – saj gre resnično za slikarja, ki slika zgolj zaradi notranje nuje in natanko tako kot zna in čuti – dosti težja kot pri klasični naivni figuraliki. V svojih kompozicijah si ne more pomagati z anekdotično razporejenimi figurami, ne more blesteti s slikanjem cunjastih vaških originalov, ne more pripovedovati starih zabeljenih kmečkih anekdot. Vse, kar nosi v sebi, mora sporočiti s posredovanjem svoje vizije narave, ki je vedno nekoliko grozeča – tudi tedaj, ko njegove pejsaže prežarja svetloba s sončnega neba.

Ko smo govorili o slovenskih samorastnikih kot predstavnikih urbane naive, ki stoji trdno na tleh in v sedanjem trenutku, pa nismo nikoli mislili povedati, da je Sedej izrazito mestni človek, delček sodobne porabniške družbe, ki vrvi med betonskimi termitnjaki. V svojem najglobljem bistvu je človek z roba – delavec, ki je že davno pretrgal stik s patriarhalnim kmečkim izročilom, ki pa se kljub temu ni nikoli pomeščanil in si nadel maske. Večino svojega življenja je preživel na Dobračevi in pri delu v domači tovarni – zato je kulturna krajina v njegovem širšem domačem okolju del njegovega bistva in tisti prostor, kjer se počuti sproščeno in – doma. Navsezadnje je prepotoval Francijo, že kot otrok je spoznal izseljensko življenje v Vestfaliji, usoda ga je zanesla v Avstrijo in silo rad potuje tudi danes in vendar ni nikoli postal tujec v rodnem okolju. Ljubezen do narave in do rojstnega kraja se namreč ne kaže v konservativni zagledanosti v preteklost!

Tako smo že bliže opredelitvi Sedejevega slikarstva. Lahko rečemo, da je hkrati značilni predstavnik samorastniške, naivne umetnosti, katere najpomembnejša sestavina je čist in neizumetničen odnos do ustvarjanja, hkrati pa je tudi osebnost, ki poetično metaforo o umetnikih iz ljudstva zanika. V tej protislovnosti pa je skrit poglavitni čar njegovega slikarstva. Kljub naravnanosti v sodobni svet in v stvarno dojemanje narave, kljub življenjskemu realizmu, ki prežarja njegove podobe, je Sedej vendar neposreden naslednik in dedič plejade ljudskih umetnikov, ki so na loškem ozemlju pustili sledove svojega delovanja v ekspresivni ljudski plastiki, kmečkih freskah, poslikanih panjskih končnicah in slikah na steklo. Ker je tako zelo različen od njih, jim je tudi tako zelo soroden.

To je tudi ena od skrivnosti Sedejevega slikarskega jezika in pomembna komponenta, ki ga uvršča na posebno mesto tudi v širšem samorastniškem ustvarjanju v svetu in morda ožje – v tistem delu Evrope, kjer se življenje odvija v senci temačnih alpskih predgorij. Hkrati pa so njegove krajine, kljub izredni „portretni" vrednosti, univerzalne in domače. Gre namreč za čist, otroški odnos do krajine, ki je blizu vsakomur na našem planetu.

Izredna priljubljenost njegovega slikarstva pa ni rezultat konjunkture, ki je dvignila ceno naivcev v šestdesetih letih, ko je šlo za vnovično reakcijo na vedno bolj poudarjen racionalizem in na navidez vedno bolj kaotičen položaj v moderni umetnosti. Že s prvo razstavo leta 1960 v Škofji Loki je doživel nedeljeno priznanje, ki ga uživa tudi danes – v svoj čas in prostor je prinesel svežino neobremenjene likovne zamisli in do neke mere tudi nostalgično noto o tistih časih, ki so vsaj za angažirane umetnike že minili. Prej bi lahko rekli, da so nas njegove slike že takrat opozorile na naravo, ki jo je treba gledati drugače in doživljati stvarno kot nenadomestljivo

2 Med slovenskimi laičnimi slikarji oziroma samouki pravzaprav ni kmetov, večinoma so delavci pa tudi pripadniki drugih poklicev. A. Repnik z Mute, ki sicer slika pretresljive prizore kmečke revščine, izhaja iz kajžarske družine, delal pa je kot kovaški delavec. Viktor Magyar je predmetni učitelj, žirovski samorastniki – oba Peternejlja in Gluhodedov so čevljarji, A.Plemelj je upokojeni oficir itd.



sestavino tistega, čemur pravimo kultura ali civilizacija. V svojih opisih hribov v okolici Žirov se ni poglabljal v ekološke probleme — naravo je predstavil kot večnostni, ciklični sistem, ki je lahko v svoji mrzli neprizadetosti tudi pošastno maščevalen. Napoved ekološke krize in novega odnosa do narave se zato ni skrivala v slikah, marveč v srcih ljudi, ki so za temi gladkimi in presenetljivimi podobami zagledali tudi sebe.

Sedej je rojen krajinar in ko spoznamo njegove podobe, se vendar začudimo, da so mu od vseh slikarjev najbolj pri srcu francoski in slovenski impresionisti! Tako se srečamo z drugo dvojnostjo, ki je obenem tudi nova kvaliteta — Sedejev svet je stvaren, natančno je skonstruiran in glavno besedo imajo jasni, plastično oblikovani liki hribov in arhitekture. Vsako drevo je zrisano in oblikovano natančno — zato ne srečamo migljanja svetlobe in raztapljanja kontur. Vsaka stvar je natanko na svojem mestu in skoraj predrzno razkazuje svojo telesnost. Sicer pa so taki tudi oblaki — kljub temu, da prav čutimo njihovo strukturo in spremenljivost, vendarle prav tako plastični in telesni kot druge podrobnosti na sliki. Od svojih vzornikov impresionistov pa ga loči poleg drugega tudi sam slikarski postopek — Sedej izdela v naravi le skico s svinčnikom. Barvno obdelavo in dodelavo pa opravi v ateljeju — zato mu je konkreten pejsaž le izhodišče. Čeprav ga naslika tako natančno, da ljudje na njem spoznajo svoje njive in hiše, je to vendar drug svet, svet umetnikove notranjosti in sanj — realen in otipljiv, pa vendar tako zelo skrivnosten in nedoumljiv.

V.

Kompozicijsko so pokrajinske podobe Janeza Sedeja uravnovešene in temelje na ravnotežju gmot. Vedno si izbere tak pogled na pokrajino, da nam nudi vtis urejenosti in umirjenosti. Zgradba je zelo preprosta — slike (navadno gre za formate v obliki ležečih pravokotnikov, pa tudi za zlati rez in kvadrat) so razdeljene v tri pasove. V prvem pasu je navadno čist rahlo valovit prostor (največkrat so to travniki ali njive), v srednjem pasu so skoncentrirani poudarki, ki so delo človeških rok ter ves naravni inventar (hribi,

poraščeni z gozdom, senožeti itd.) — najširši pa je zgornji pas — nebo. V prvem planu na sliki je navadno ob strani in sredi prvega (talnega) pasu kak močnejši poudarek, osamljeno drevo ali skupina grmovja. Trdno zgradbo pa na rafiniran način spreminja iz izrazito statične v dinamično strukturo z uporabo diagonal — to je bodisi cesta, ki teče preko ravnine, bodisi z jelšami in grmovjem obrasel potok ali pa struktura njiv. Hkrati pa ima svojevrstno nalogo tudi poudarek v ospredju — ta namreč povezuje oba skrajna pasova, ki v bistvu predstavljata na soroden način rešeno ploskev.

Tak kompozicijski način, ki je povsem v skladu s slikarjevim realizmom in hotenji, da bi okarakteriziral pokrajino in inventar v njej, izhaja tudi iz specifičnega zornega kota. Sedej se namreč pri registriranju pojavov v krajini vedno postavi na vzvišeno mesto, od koder ima dober pregled. Zanimivo je, da je že v prvi sliki spontano uporabil ta prijem, ki ga mnogokrat srečamo pri velikih Breughlovih kompozicijah. Odkritje pa je bilo sprva naključno — slikar je namreč gledal na pokrajino skozi okno podstrešne kamre, ki si jo je uredil kot atelje. Ta hiša pa leži v bregu, od koder je odličen pogled na celotno Žirovsko kotlino. Vse motive, ki jih zajame oko z njegovega ateljeja, zato odlikuje pogled z „vrha".

Pri tem pa je zaradi perspektivičnih skrajšav nujno, da se večina objektov navidez skoncentrira v sredini oziroma v srednjem pasu na sliki. Tako se srečamo s „praznim" ospredjem, s sredino, kjer so zbrani vsi poudarki, in z nebom (navadno zavzema skoraj celo zgornjo polovico slike). Tudi zato ima nebo v njegovih slikah velik pomen — ravnovesje med „praznimi" in nasičenimi deli podobe pa priča o slikarjevem znanju in spretnosti. Razmerje med praznimi ali pretežno enobarvnimi površinami je zato pomembno pomagalo, ki prav gotovo ni rezultat naključja. To spoznamo takrat, ko si podobo ogledamo od blizu. Ravnina ali enobarvni, rahlo vzvalovljeni in deloma osenčeni prostor je oblikovan gladko, brez ostrih podrobnosti. To so sicer njive in travniki, vendar na njih ni travnih bilk in detajlov, ki bi jih sicer lahko pričakovali. Na teh površinah zasledimo podrobnosti šele v tistem prostoru slike, kjer se prično kopičiti arhitekture (vas, skupine hiš, gaj ali kak podoben naravni pojav), to se pravi bliže srednjemu pasu. Tudi v oblikovanju ozadja





— neba — se srečamo s podobnim prijemom. Največkrat je to tonirana površina, kjer slutimo megle in oblake, bolj natančno pa so ti oblikovani tik nad obzorjem — torej spet bliže nasičenemu srednjemu pasu.

Postopek je zelo jasen in preprost, vendar zahteva prefinjeno obdelavo in veliko slikarjeve discipline — saj prazen prostor v ospredju kar kliče po tem, da bi ga podrobneje obdelal. Tudi po teoretični plati in glede na izkustvo bi pričakovali bolj natančno obdelavo podrobnosti v ospredju. Tako pa gre za zanikanje uveljavljenih pravil in vsakdanje logike. Tudi poudarek v prvem planu (visoko drevo, največkrat brez listja s tankimi vejami in vitkim ter visokim deblom) se podreja tovrstni obdelavi — oblikovan je namreč kot silhueta brez podrobnosti. Zaradi izredne pomenljivosti pa se nam ta „nelogičnost" odkrije kot pomembna sestavina slike in jo tako tudi dojemamo.

Ob vsej natančnosti in skoraj programski naravnanosti k podrobnemu prepisovanju narave in pojavov v njej pa je Sedeju vendar pomembnejši učinek slike in njena kompozicijska trdnost, kot pa prav vsaka podrobnost. Komponira torej dvakrat — najprej z izborom motiva, ki ustreza njegovemu pojmovanju uravnovešene podobe, nato še z redukcijo odvečnega — posebej objektov in pojavov v prvem planu.

„Najraje rišem in iščem motive doma. Tu poznam vsako hišo, vsak prizidek, vem kar na pamet celo barvo oken na hišah. Tudi okolica mi ni neznana in že kar naprej vem, kam bom šel delat. Ni mi treba šele iskati motivov. Tako zunaj samo narišem, nato pa doma sliko zgotovim . . . Motive sem izbiral in jih še kar v domači vasi, tu sem pač doma . . . Sicer pa je tu zelo težko risati. Vse je zgoščeno, okoli so sami hribi, hribčki, griči, vse polno jih je in ne morem drugače, kot da jih rišem. Zdi se mi, če bi samo enega izpistil, bi bilo na sliki vse drugače."[3] Iz te Sedejeve izjave veje sicer zelo natančen pogled na slikanje krajine, kot ga pojmuje sam. Res je, da nikoli ne izpusti niti enega samega hribčka, zato pa si privošči redukcijo pri podrobnostih v ospredju slike. Pogosto pa tudi izpusti kak objekt, ki učinkuje zaradi svoje barve ali pa nenavadne oblike preveč kričeče. Po drugi strani pripomore k določeni „samovoljni" preobrazbi krajine na sliki tudi dejstvo, da izdela v naravi samo skico, slika pa v ateljeju. To pomeni, da lahko opravi mnoge, čisto nezavedne popravke v fazi, ko barvno usklaja posamezne dele slike in ko z barvami popravlja kompozicijo tako, da doseže ravnovesje gmot.

Bistvena značilnost njegovih kompozicij pa ostaja prej ali slej gradnja v treh pasovih in ravnovesje, ki ga dosega prav s tem prijemom — saj gre za trden in „težak" centralni pas, ki je vpet med čisto ploskev tal in pomenljivo površino vedno nekoliko grozečega neba.

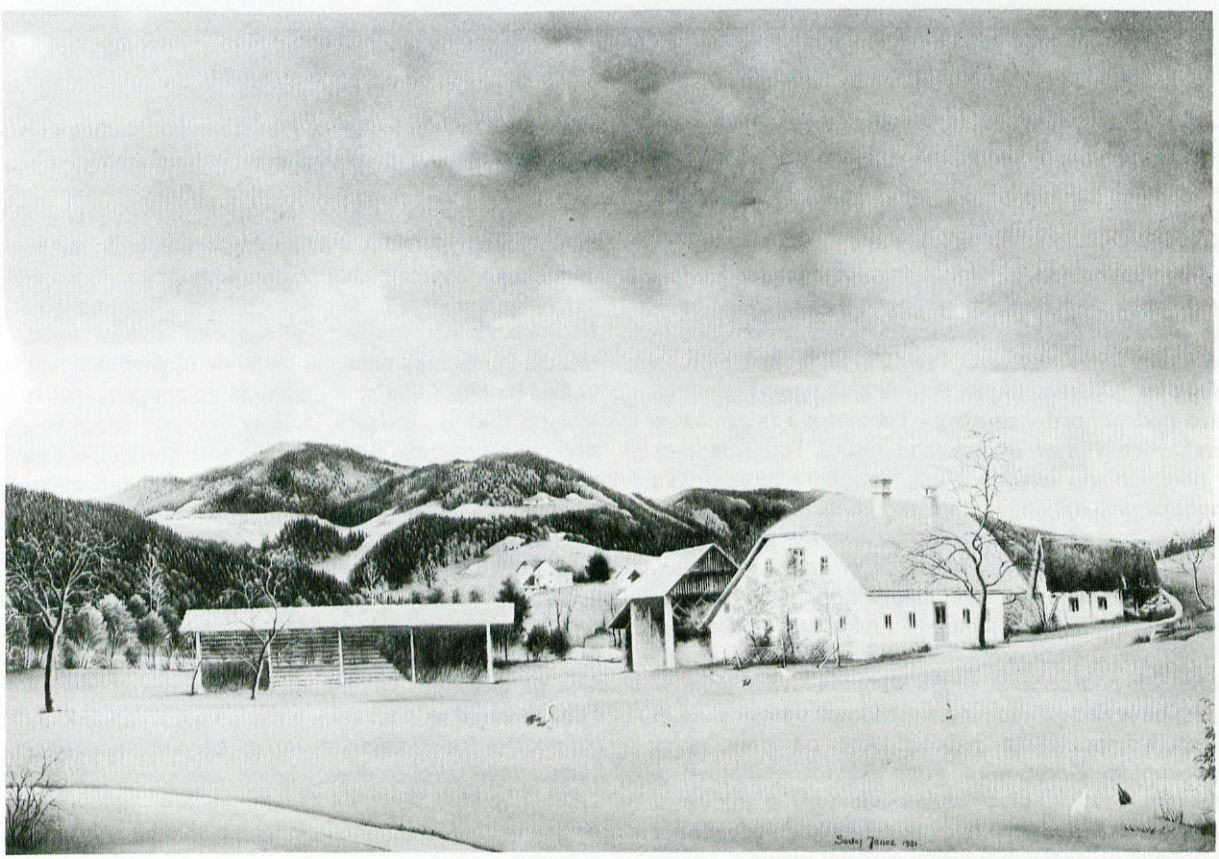
V tesni zvezi s kompozicijo je tudi njegova barvna skala in način oblikovanja z barvami. V začetku so ga pritegovale močnejše, pisane barve (Vrtiljak, Cirkus itd.) — vendar je pretirano barvitost nagonsko odklanjal. Že v podobi Vrtiljaka vidimo, da je močne rdeče in okraste tone podredil osnovnemu sivkasto — modrikastemu tonu. Še bolj pa se njegova ljubezen do umirjenih in uravnovešenih barv (pogosto gre za barvno „variacijo na temo") pokaže v njegovem zrelejšem opusu, najbolj v njegovem izredno priljubljenem motivu — v zimah!

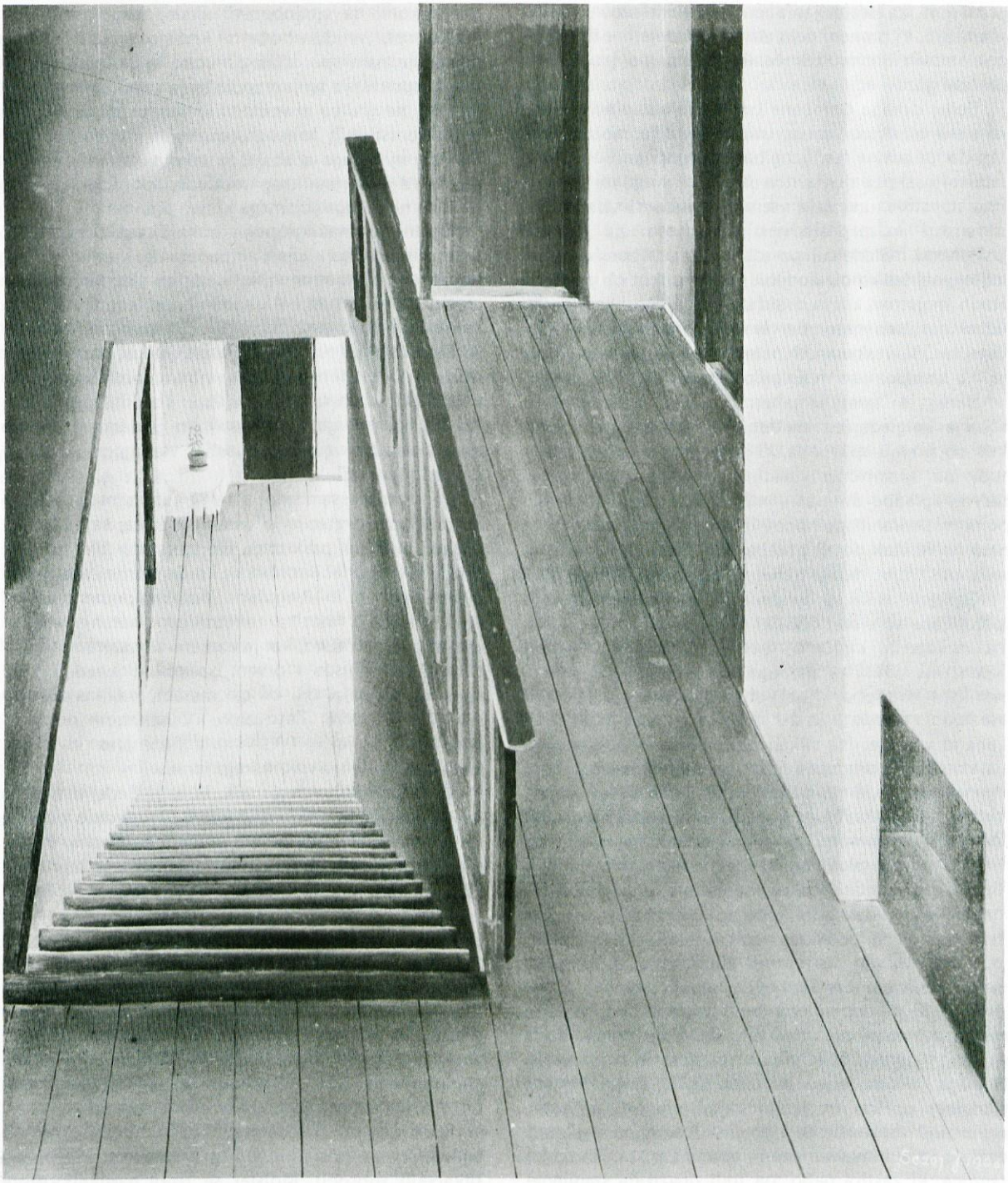
Podobe zimskih pejsažev, ki sodijo med Sedejeve najlepše in najbolj samosvoje stvaritve, dokazujejo, da se v barvnem pogledu predvsem zavzema za vzdušje, ki ga doseže s temeljnim tonom — ta pa prekriva in preglaša druge barvne vrednosti. Zime in podobe prehodnih obdobij (zelo rad ima čas med zimo in pomladjo ter pozno jesen) so navidez monohromne. Podroben pregled pa nam pokaže, da so barve mešane in da vsebujejo skoraj vso paleto. Grozeče sivkasto modro in srebrnkasto nebo na zimskih podobah je podloženo tudi z drugimi barvami — v hladni kombinaciji, ki so ji spretno dodani toplejši toni, izvabljajo strupeno hladen nadih.

Barve pa imajo nekoliko drugačno vrednost, kot smo vajeni. Vsak predmet ima svojo značilno barvo, ki ga ločuje od drugih predmetov ali stvari. Hkrati se ta barva menja glede na razpoloženje v pokrajini in glede na letni čas. Tako se olivno zelena barva spremeni v podobah zim v nosilko hladnega razpoloženja. Drugod ima barva predvsem funkcijo svetlobe — taki so različni okrasti toni, s katerimi nam avtor pričara zastrto sončno svetlobo, ki sije skozi nevihtne oblake. Uporablja tudi široko paleto zelenih in modrih odtenkov in skromne, vedno pritajene rdeče poudarke (navadno so to strehe novih hiš).

Barv pa ne nanaša v širokih potezah, kot smo ugotovili že pri oznaki njegove tehnike, marveč z barvo riše in izpolnjuje prazne prostore. V bistvu imamo opraviti s sestavljenko, kjer ima vsak droben predmet na sliki svojo značilno barvo in ga spoznamo po barvi tudi, če gre za zelo oddaljeno pego ali liso. Vendar to niso samovoljne lokalne barve — vsaka od njih temelji v realnem svetu. Saj se zdi umetniku zelo pomembno, da naslika tudi okno v pravi barvi[4] — skratka tako, da lahko predmet na sliki z lahkoto prepoznamo in ga uvrstimo v realni prostor. Saj je njegov ideal naslikati pokrajino v vsej njeni spoznavni celovitosti z vsemi podrobnostmi, s „hribi, hribčki in griči".

4 Primerjaj: A. Pavlovec: o. c.





Tudi tu se srečujemo s potezo, ki ga uvršča med slikarje z izrazito spontanim gledanjem in z načinom stiliziranja, ki je zelo soroden ljudski umetnosti v preteklosti. Predmet se mu namreč ne kaže kot oblika v prostoru ali kot barvni vtis – marveč kot natančno definiran simbol ali kot znak z enim samim pomenom. Zato so drevesa na njegovih slikah hkrati „portreti" resničnih jelš, smrek in bukev in hkrati drevesa na sploh, stilizirane podobe posameznih drevesnih vrst, ki jih lahko spoznamo ne glede na velikost ali položaj v prostoru. V navideznem nasprotju pa je natančno opisovanje inventarja v prostoru, kjer upodobi prav vsako hišo in prav vsako drevo, tudi če raste v gozdu! To pomeni, da ima vsaka stvar v pokrajini svojo vrednost in svoj pomen – je torej precej individualizirana. Vendar je tudi ta način razmišljanja in predstavljanja pokrajine v bistvu „naiven", tesno pa je v zvezi z njegovo slikarsko tehniko. Zaradi podrobne obdelave si ne more privoščiti, da bi gozd naslikal kot barvno liso – ker gozd sestavljajo drevesa, in ne barve (!), naslika vsako drevo posebej. Seveda vse te podrobnosti niso povsem individualizirane – gre

predvsem za sestavljanje enakih elementov v višjo strukturo, ki pomeni neki abstraktni pojem – množica posameznih dreves, združenih v primerno gručo, mu pomeni gozd.

Sedej dosega določene barvne in vizualne učinke na zelo težak način, saj ubira najdaljšo možno pot. Vendar je prav v tem izogibanju bližnjicam in poenostavitvam skrita poglavitna vrednost njegovih podob. Prav ta struktura daje vsem njegovim slikam nadih iskrenosti in neposrednosti, predvsem pa izredne poštenosti. Gledalcu pa daje še poseben dodatni užitek, saj lahko ob podobi, podobno kot ob grafikah starih mojstrov, uživa dvakrat – najprej pri celostnem učinku slike, nato pa še ob razbiranju drobnih detajlov. V vsakem od detajlov pa je spet snovi za veliko kompozicijo in dolgo pripoved.

Barva je torej v najtesnejši zvezi z risbo in s slikarjevim gledanjem na detajl in na celoto. Podobno kot ob branju sporočila, ki je skrito v motivu, lahko tudi ob specifičnem načinu slikanja občudujemo barvno zgradbo dvakrat – najprej kot barvno ploskev, polno niansiranih prehodov in intenzivnega valovanja, nato pa še vsak detajl posebej kot avtonomno barvno vrednost. Kljub temu nimamo opraviti z mozaikom.

Sedejeve slike so uglašene na osnovni barvni ton, potopljene so v svetlobo, ki pa je vedno pritajena. Le na nekaterih ključnih mestih se pojavlja v bolj intenzivni obliki – najpogosteje kot prodor zastrte nevihtne svetlobe skozi oblake. Slikar je izenačil svetlobo z barvo – in z njo tudi utemeljil in pričaral željeno vzdušje. Na slikah pa pogosto srečujemo več „svetlob" – drugačna je v sprednjem planu, spet drugače se kaže na najbolj oddaljenih hribih ali na tistem delu slike, ki ga hoče avtor posebej poudariti. Zato tudi ne moremo natančno določiti njenega vira. Hkrati pa je tako močna, da osvetljuje v najbolj tipični perspektivi vsako pomembnejšo podrobnost.

Svetloba ima zato dvojno funkcijo – ustvarja razpoloženje in poudarja pomen detajlov. Ti so polni pomenljivosti in ostre individualizacije tudi zaradi svetlobe. Posebnost Sedejevih pokrajin, ki niso nikoli prežarjene z odprto sončno svetlobo, pa ni le v njegovem nagnjenju do slikanja bolj dramatičnih situacij v naravi. Spet gre za realizem in poznavanje lastnega okolja, kjer je svetloba – poleti zaradi soparice, pozimi in jeseni zaradi meglic, pogostih neviht in neopredeljivih vremenskih stanj na meji med dežjem in suhim vremenom, vedno zastrta. Ta tanka tančica, ki zastira nebo, pa tudi povzroča stapljanje posameznih barvnih poudarkov v enovito tonsko celoto.

Ugotovimo lahko tudi, da je ta rafiniran slikarski prijem čisto spontan in prej korenini v njegovi neposrednosti in neodvisnosti od slikarskih pravil, kot v podrobnem študiju in iskanju. Barvno iskanje – če seveda lahko o njem govorimo – se namreč odigrava v neposrednem dialogu z naravo, v opazovanju.

Pokrajine so zgrajene skrbno in pretehtano, s pedantno oblikovanimi podrobnostmi. Vsak detajl je oblikovan z ostrimi konturami in kar najbolj plastično. Vendar to niso portreti krajinskih izsekov s poudarkom na podobnosti. Sedej ima seveda rad podobnost, vendar hoče s krajino izraziti več – posreduje nam sporočilo o naravi kot o nedoumljivi sili, ki spreminja svoja razpoloženja v vsakem trenutku. Vendar ne gre za atmosferske, barvne mene kot pri impresionističnih krajinah, marveč za bistveno spremembo njihovega značaja. Iz tako pojmovane narave pa izvira slikarjev krog motivov, ki je omejen na okolico njegovega rojstnega kraja.

Vzemimo značilne poglede na žirovsko kotlino z okna slikarjevega ateljeja ali panorame, kjer je osrednji poudarek na skromni vasici Ledinice s cerkvijo. To so motivi, ki jih je naslikal v zgodnji pomladi, v poletnem razpoloženju, kot zimsko krajino, kot pejsaž, kjer se v skrivnostni svetlobi pripravlja neurje, kot svet, zastrt z otožnim deževnim nebom – skratka, motiv se pojavlja v najrazličnejših razpoloženijih in stanjih, zato je tudi vsaka slika drugačna. Čeprav jih gledamo drugo ob drugi, ne učinkujejo monotono, vsaka pripoveduje o drugačni pokrajini.

Ker mu en sam motiv nudi toliko možnosti za različne interpretacije in osebna videnja, se v lovu za pogledi ni podal prek meja svojega sveta. Slej ko prej ostaja zvezst značilnostim in krajini, ki se razprostira med Logatcem in Blegošem. Večkrat pomeni obravnavanje enega motiva umetnikovo hotenje, da bi natanko izrazil tisto, kar je nameraval v sliko vdahniti. Če mu to ne uspe v prvem poskusu (ki vedno traja najmanj štirinajst dni ali cel mesec), naslika podobo vnovič in vnovič. Zato lahko v nekaterih primerih sledimo avtorjevim najglobljim hotenjem in prisostvujemo brušenju vsebinskega izraza.

Če si ogledamo dvoje slik, ki ju je Sedej ustvaril z istega zrelišča in v približno istem času, bomo videli – da prvi poskus nikakor ne pomeni neuspeha. Posreduje nam prepričljivo razpoloženje, slika je izbrušena in na ravni Sedejevega dela. S sliko je nezadovoljen le avtor sam – vendar ne zaradi njegove kakovosti – jezi ga, da je končni učinek drugačen, kot si ga je pri snovanju slike zamislil. Tega se zaveda tudi sam' „Drugače s slikanjem nimam težav, razen, da nikoli ne morem narediti tisto, kar si predstavljam. Tudi če si v sebi ustvarim nek svet, nanj takoj pozabim, kadar delam zunaj skico za novo sliko. Nisem slikar, ki bi znal prenesti hotenja v sliko. Pri sliki „kozolec" sem hotel nekaj čisto drugega, a bi težko povedal kaj!"[5]

Spet imamo zelo natančno in hkrati skromno izjavo, ki pa posredno priča o dvojnosti Sedejevih slikarskih sporočil. Mojster se trudi naslikati razpoloženje v krajini, objektivno in „tako kot vidi".

V resnici pa vendar slika naravo skozi svoje razpoloženje in sliko obogati z razmišljanji in z vrsto značilnosti, ki v danem trenutku (ko je delal skico) niti niso bile bistvene. Tako se zgodi, da naredi v naravi skico v poletnem času – sliko po njej pa izdela jeseni ali celo pozimi. Zato ima taka prepesnitev narave in konkretnega pejsaža nekaj potez, ki krajino kažejo v njeni najbolj tipični obliki – saj se mu nehote vtkejo vanjo tudi turobnejše zimske misli, kar priča o Sedejevi slikariji kot o ponotranjenih, ekspresivnih krajinah.

Druga pomembna sestavina njegovih slik je nakazana, zastrta pravljična komponenta, ki pogosto preraste v nadrealistično. Opraviti imamo z izjemno zgovornostjo in možnostjo njegovega slikarskega črkopisa. Natančna obdelava detajlov in oddaljenih partij v krajini (temnih smrekovih gozdov s svetlimi lisami senožeti in jas) je povzročila, da prav te podrobnosti gledamo kot privid. Zaradi pretirane telesnosti in jasnosti učinkujejo kot svoje nasprotje — namesto odziva, kakršnega sproža recimo natančen fotografski posnetek, se srečamo s pravljičnim videnjem, ki daje naravi izrazitejše antropomorfne poteze. Veristično in vendar naivno oblikovani detajli in skrivnostna svetloba torej spremenijo realno krajino v svet, ki je kljub svoji jasnosti in telesnosti oddaljen in bolj sodi v sanje in spomine kot pa na trda vsakdanja tla.

Razpoloženje in vsebino slike gradi vendarle zavestno — najprej naslika nebo, „kateremu moram potem vse podrediti"[6] Barva neba je torej odločilna za razpoloženje slike in njen pomen. Od tod izvirajo potem vsi barvni odtenki, nebu se podreja tudi svetloba in barvna ploskev. To nebo pa je vedno, kot smo že večkrat omenili, grozeče. V nebu se riše razpoloženje narave, tu se nabirajo viharne sile, ki se bodo sprostile v nevihti, od tod izvira hlad, ki lega na njegove zimske krajine, tu se poraja fantastična in hkrati tako znana svetloba, na nebu se rišejo značilni hribi njegove pokrajine, v svinčenih ali srebrnkastih odtenkih se skriva tudi sporočilo Narave.

Nebo in veristični detajl, ki spominja na Van Eyckove opise podrobnosti, sta navidezni stalnici, od njune formulacije je odvisno prav vse. Lahko ustvarita razpoloženje spokojne narave, ki čaka na prihod pomladi, lahko isto krajino, pravzaprav iste predmete v istem času pokažeta na popolnoma drugačen način. Spokojno bivanje, kjer komaj čutimo prebujanje prvih sokov, se spremeni v napoved dramatičnih dogodkov. Drobne arhitekture, ki so najprej uokvirkovale kot veseli poudarki, kot delež človeka v tem miru, se naenkrat stisnejo v gruče in imamo občutek, kot da gledamo tropo preplašenih bitij. Paradoksno pa je, da Sedej nikoli ne posega po deformacijah — njegove hiše niso vegaste in zvežene — marveč trdne, z jasnimi in statično neoporečnimi vogali ter detajli — sicer pa je tudi nebo „tako kot v resnici". Včasih se nam za hipec zazdi, da so črte celo preveč ravne, preveč ostre — kot celota pa spet povedo o skrivnostih, ki se skrivajo v teh hišah, več kot še tako romantična interpretacija.

Antropomorfizem Sedejeve krajine je drugačen kot pri večini naivnih slikarjev. Tu ni nikakršnih namigov ali spogledovanja s starimi in razumljivimi simboli (skrivenčenimi drevesi, hišami, ki so kot obrazi, fantastičnimi skalami itd.). Ves krajinski inventar je predstavljen stvarno in realno v svojih pravih razmerjih, brez izraznega pretiravanja. Jelša ali jablana sta narisani in naslikani kot drevesi s karakteristično obliko in nikoli ne asociirata s skrivenčenimi čarovniškimi prsti; prav take so smreke in nizi grmov ob poteh in potokih. Človeški obraz krajine zato sije skozi zelo stvarno nakazano razmerje med urbanizirano in neoblikovano krajino, posebej pa se kaže v počlovečenih razpoloženjih grožnje, nemira, stiske ali hlada — saj je narava navsezadnje povsem indiferentna, njene zakonitosti niso ne dobre ne slabe — take so šele v človeških relacijah.

Janez Sedej pa poskuša v naravi najti tudi njeno bistvo. Ko jo karakterizira, ko išče njen tipični obraz, jo nehote slika kot zavestno silo, ki se upira človeški majhnosti. Obenem pa je zanj narava tudi materino naročje, kjer v miru živijo vse tiste sestavine, ki so z njo uglašene. Napeti hribi, porasli z ostrimi smrekami, senožeti in polja pa v svoji negibnosti valovijo in dihajo kot površina živega bitja.

Narava je tudi svojevrstna lepota, rovaš, ob katerem se meri naš odnos do lepega, veličastnega, majhnega in velikega. V Sedejevi interpretaciji pa je tudi uganka, ki jo postopno rešujemo in nikoli ne rešimo s prebiranjem in kombiniranjem detajlov. Prav detajli pa govore, da je vsaka podrobnost v naravi univerzum zase, tako kot je nov univerzum sinteza vseh elementov. Naravo spoznava in prikazuje kot inventar in sintezo svojih spoznanj, svojega opazovanja in preverjanja. Vsako stvar v njej, ki jo je registriral in shranil v spominu, ohrani tudi na slikah in v vsaki novi sliki uporabi vse podatke, ki jih je zbral ob prejšnjih prizadevanjih — seveda z razumno selekcijo, saj bi mu sliko drugače preplavile podrobnosti.

Nova kvaliteta nastaja kot posledica skrbnega zbiranja in vrednotenja podrobnosti. Kvaliteta pa je v Sedejevi moči — saj mu zaradi podrobnosti nikoli ne uide celota.

Zelo pomembna sestavina njegovih slik je prostodušno, lahko bi rekli otroško hotenje, da bi njegove slike ugajale, da bi bile lepe. Tudi slika zato, ker bi rad na platnih ohranil svoje videnje lepote narave. Vendar pojmuje naravo in njeno lepoto drugače — ne zanimajo ga znamenitosti in posebnosti, lepota je namreč skrita v vsakdanjih pogledih in stvareh, ki jih tako poznamo, da jih sploh ne opazimo več. Zato pri opisovanju podrobnosti mnogokrat izbriše detajl, ki je za mnoge naivce ali amaterske slikarje najbolj privlačen. Vzemimo le znamenja in kapelice.[7] Na slikah in risbah Maksima Gasparija je znamenje pogosto najpomembnejši, osrednji element; prav tako na mnogih gorskih krajinah, ki so jih naslikali različni avtorji med obema vojnama in po njej. Ker je postalo znamenje na tovrstnih podobah (izvzemši Gasparija) sladkoben in banalen simbol, mu ali ne posveti

5 Primerjaj: A. Pavlovec: o. c.

6 Primerjaj: A. Pavlovec: o. c.

7 Znamenja in kapelice smo vzeli kot primer — saj gre za etnografsko posebnost v slovenski krajini, ki je bila zelo priljubljena pri umetnikih Vesnanih (prvi desetletji našega stoletja). Zelo pogosto se lesen križ ali kapelica pojavljata tudi v gorskih krajinah in tudi v umetniški fotografiji med obema vojnama kot simbol slovenske krajine. Po tej plati je večkrat uporabljen le še motiv kozolca, ki prav tako velja za unikatno slovensko posebnost. Večkrat srečamo kapelico oziroma križ v delih slovenskih naivcev kot mitološko oznako **slovenstva** (navadno kot „klicaj" spremlja izrazito pripovedne motive).


Sedej Janez 1975

tradicionalne vaške vedute. Sicer pa je v njegovih podobah izgubila vsako simboliko tudi cerkev – ki je nedvomno pomemben prostorski akcent in sestavina krajine. Obravnava jo sicer kot dominantno, vendar prav tako pomembno arhitekturo, kot so skromne stanovanjske hiše in gospodarska poslopja okrog nje. Če ima sploh kakšen del inventarja v njegovih krajih večji pomen, potem ga ima le vas kot celota, kot prostor, ki ga je v nasprotju z okoliško krajino oblikovala človekova roka, ki mu je v stoletjih dala tudi svoj pečat. Vas je tudi podoba človekove zaprtosti, nad katero se grozeče razprostira svinčeno nebo, ali pa jo obkrožajo grozljive sence gozdov.

Narava, kot nam jo slika in interpretira Janez Sedej, ni krajina, kot jo gleda in doživlja kmečki človek. V njej sicer potekajo večni ciklusi rojstva in smrti od pomladi do zime, vendar ne gleda nanjo utilitaristično, kot na vir življenjskih dobrin ali kot na moč, ki grozi pridelkom, kot nedoumljivo in včasih zlobno božanstvo. Njegov pogled je širši in izhaja iz njegovega socialnega položaja. K naravi se je vrnil po dolgotrajni poti, mimo vseh zablod in izkoreninjenosti, ki je tako značilna za polproletarce in ljudi v napol urbaniziranih okoljih. Odkrival jo je po dveh poteh – neposredno z opazovanjem na dolgih turah in izletih, posredno pa prek umetnosti. Ko je spoznaval vrednost kulturne dediščine v svojem kraju, je začel drugače vrednotiti tudi naravo. Odkrila se mu je kot vrednota, ki jo je znal spontano uživati le v otroških letih. Danes jo doživlja tudi kot človekovo okolje – zato imajo v pejsažih enakovredno mesto sadovi človeškega dela. Začutil pa je tudi, da se v estetski poluciji v krajini[8] že kažejo sledovi možnega propada, razvrednotenja. Zato postaja krajina z zadnjimi kulturnimi spomeniki in z logično speljanimi potmi že tudi dokument.

Na tej točki pa se je tudi znal obrzdati. Krajino je slikal tako, kot se mu razkriva sama in njenega sporočila ni bremenil z deklaracijami in spomeniško-varstvenimi poudarki. Predstavlja jo kot dediščino in kvaliteto, kjer ne moremo operirati z modnimi interpretacijami ali s sentimentalnim begom v preteklost. Napetost pred viharjem, megličaste koprene, hlad zimskih dni, fantastična svetloba, grozljivo poudarjene podrobnosti, ki dajejo pokrajini človeške ali pa celo demonske dimenzije, pa so odsevi dogajanj v človeških srcih – grozljivi in hkrati pretresljivi pejsaž človekove duševnosti, kot jo gleda preprost človek, ki pa je poln modrosti in izkušenj.

Sedejeva naslikana poezija o pokrajini med Blegošem, Goropekami in Mrzlim vrhom ni obremenjena z intelektualističnim iskanjem, ne išče novih neizhojenih steza, ne poje o stvareh, ki se dogajajo v daljnem svetu in nima namena, da bi spreminjala svet – hoče le izraziti tisto, kar je dolga desetletja zorelo v poštenem srcu nekdanjega čevljarskega delavca. O iskrenosti njegove umetnosti pa priča njen odmev v naših srcih.

Pripis uredništva:

Obe poglavji in vse slikovno gradivo je za objavo v naši reviji prijazno odstopila založba **Mladinska knjiga** (iz monografije o J. Sedeju, ki se pripravlja za tisk), za kar se ji najlepše zahvaljujemo.

---

3 . . . primerjaj: Andrej Pavlovec: Janez Sedej – slikar laik o svojem delu, Mlada pota X., letnik 1961–62 stran 501–502. Direktne izjave slikarja Sedeja povzemam predvsem po tem kratkem zapisu, saj v najbolj strnjeni obliki zajemajo njegove nazore. V več pogovorih s slikarjem pa je pisec teh vrstic ugotovil, da slikarjeva govorjena beseda in misel nista vedno identični s sporočilom slike – kar pomeni, da gre v njegovem slikarstvu za spontano ustvarjanje in za učinke, ki nastajajo nezavedno – kar pa ne pomeni, da gre za naključne misli!

8 Estetska polucija – gre za nove zgradbe v krajini, ki niso umerjene po veljavnih regionalnih proporcih. Tu mislimo predvsem disperzno gradnjo okrog nekdanjih naselij. Nekdaj trdne naselbinske strukture se tako spreminjajo v ohlapne tvorbe. S tem se tudi bistveno spreminja značaj konkretne krajine. Sedej se slikanju teh objektov ne izogiba, saj jih na slikah vključi v krajino kot samoumevno strukturo današnjega okolja. Kljub temu pa opažamo, da izbira poglede, kjer je takih zgradb najmanj, motijo pa ga predvsem zato, ker zastirajo krajino. Zato v njegovih motivih ni konservativnega čistunstva.

Andrej Pavlovec:
Janez Sedej — slikar laik o svojem delu

Janez Sedej je bil rojen 22. decembra 1910 na Dobračevi pri Žireh. Je brat akademskega slikarja Maksima Sedeja. Oče je bil delavec, čevljar. V družini je bilo več otrok, ki so se vsi razen najstarejšega Maksima oprijeli žirovskega poklica – čevljarstva. Do leta 1955 sploh ni slikal, slikati je poizkusil šele po upokojitvi, ko zaradi bolezni ni mogel več delati v tovarni čevljev „Alpina". Tedaj pa je vse zadržano naenkrat bruhnilo na dan.

Sprva je kopiral, nato pa ustvarjal po naravi. Ustvarjal je tiho, iz samega veselja in je neopažen vse do pomladi 1960, ko je priredil Muzej v Škofji Loki samostojno razstavo njegovih del. Leta 1961 pa je s štirimi slikami sodeloval v Švici na razstavi slikarjev laikov v Baslu.

Janez Sedej ni poklicni slikar, nima akademije, temveč si je v razvedrilo poleg poklica izbral slikarstvo. Slikarstvu pa se je danes, odkar ga je bolezen odvrnila od njegovega prejšnjega poklica, že povsem predal. Slikarje, ki niso slikarji po poklicu, imenujemo kaj različno: pri nas „primitivni", v Franciji „peintres naifs", ali pa amater, samouk, ljubitelj in diletant ali še kako drugače. V svojem izrazu pa je tudi poklicni slikar, umetnik, lahko ali primitiven ali naiven in tako tovrstno slikarstvo ne moremo povsem točno opredeliti. Ostali izrazi, kot ljubitelj, amater, diletant in drugi pa imajo danes včasih kaj neprijeten prizvok. Čeprav imamo v naši preteklosti tudi posameznike, ki so ustvarjali ob „visoki" umetnosti in smo jih in jih še imenujemo bolj ali manj točno „ljudske" umetnike, ki pa so ustvarjali praviloma samo „porabne" predmete; današnje slikarje potemtakem ne moremo prišteti v to vrsto. Umetniško oblikovanje ljudskega slikarja je bilo drugovrstno; današnje slikarje laike pa vodi nezadržna sla po umetniškem oblikovanju. Tudi izraz slikar „laik" sicer še ne ustreza povsem. Tak naslov so vzdeli Švicarji na razstavi v Obrtnem muzeju (Gewerbemuseum) v Baslu, ki je bila lansko leto v jeseni. Vendar še doslej najbolje ustreza; sicer pa naj bo izraz dober ali ne, nekako moramo pač poimenovati tudi Janeza Sedeja – slikarja laika.

O svojem delu pa pove takole:

„Slikal pa prej, do leta 1955, nisem še nikoli. No ja, otrokom za šolo, to že, ampak to seveda ne spada sem. Slikarstvo in umetnost sploh sta me pa zelo mikala, ampak nikoli nisem poskušal, nikoli začel. Morda bi bilo drugače, če bi prej začel. Sicer pa, kdo ve? Gledal sem naravo in si dejal: to bi bilo pa treba naslikati. Danes bi temu dejal, da sem naravo študiral, toda za čopič nisem prijel. Pa tudi to je prišlo! Kako? Ne vem! Začel sem s kopiranjem Eisenmengerjeve slike: ‚Poletni večer'. Nato sem kopiral neko Corotovo sliko in še nekaj drugih. Pravijo sicer, da mi je brat Maksim pomagal, toda le tako, da me je navdušil za slikanje po naravi. Še bolj me je spodbujal kipar Putrih. Večkrat je prišel z Maksimom na obisk, pa tudi drugi, in v razgovorih sem črpal znanje. Česar nisem razumel, sem si ogledal na razstavah; tu in tam pa sem dobil tudi kako knjigo z reprodukcijami.

Za prvo sliko, ki sem jo naredil zunaj, sem našel motiv kar blizu doma. Rekel sem si, bom videl, če zmorem. In sem, toda smreke so bile sprva bele. Sliko sem popravljal še večkrat, seveda če bi danes delal, bi naredil marsikaj drugače. Druga slika je bil portret mojega sina. Spraševal sem se, ali bi zmogel tudi portret. No, pa je bil deček na sliki čisto podoben mojemu sinu, le oči ima nekam prazne. Potem pa sem kar delal. Motive sem izbiral in jih še kar v domači vasi, tu sem pač doma. Rad bi pogledal še kam drugam, če je tudi drugje tako lepo. Sicer pa je tu zelo težko risati. Vse je zgoščeno, okoli so sami hribi, hribčki, griči, vse polno jih je in ne morem drugače, kot da jih rišem. Zdi se mi, če bi samo enega izpustil, bi bilo na sliki vse drugače.

Sliko ‚Vrtiljak' sem hodil gledat štirinajst dni. Tako je bil pisan in tuj, za njim pa temne smreke na hribu. Štirinajst dni sem gledal barve in tako sem imel s to sliko kar precejšnje težave, ker sem pričel šele tisti dan, ko so vrtiljak že podirali. Še dobro se spomnim moža, ki je slonel ob vrtiljaku in psa zraven njega. Moža sem na sliki izpustil, psa pa naslikal bolj spredaj. Ne vem zakaj mi je bil ta motiv tako všeč?

Drugače s slikanjem nimam težav, razen, da nikoli ne morem narediti tisto, kar si predstavljam. Tudi če si v sebi ustvarim neki svet, nanj takoj pozabim, kadar delam zunaj skico za novo sliko. Nisem slikar, ki bi znal prenesti hotenje v sliko! Rad pa bi vedel, če to kdo zmore. Pri sliki ‚Kozolec' sem hotel nekaj čisto drugega, a bi težko povedal, kaj.

Narava živi sama in če bi mogel to življenje naslikati, da, potem bi bil slikar. Kadar delam, imam občutek, da bom naslikal to življenje: kako se vse giblje, kako živi; na sliki pa je potem vse togo in trdo. Morda se mi včasih posreči izraziti vsaj del mojih predstav. Zdi se mi, da je v sliki „Pred pomladjo" le nekaj? Vsaj letni čas, takrat ravno skopni sneg, vsaj to je morda zadeto.

Imam tudi svojevrstno tehniko slikanja. Slikati začnem na zgornjem robu slike in tako sploh ne vem, kaj bo nastalo. Vse je odvisno od tega, kako naslikam nebo, kateremu moram potem vse podrediti. Tako sem delal tudi ‚Zimo'. Hotel sem naslikati pravcato zimo, da bi iz slike vel mraz, a ne vem, koliko mi je to uspelo. No, zamedeno pa je.

Najraje rišem in iščem motive doma. Tu poznam vsako hišo, vsak prizidek, vem kar na pamet celo barvo oken na hišah. Tudi okolica mi je znana in že

kar naprej vem, kam bom šel delat. Ni mi treba šele iskati motivov. Tako zunaj samo narišem, nato pa doma sliko zgotovim.

Od slike do slike čutim nek napredek in rad bi videl, da bi ga tudi drugi opazili. Vse je odvisno od časa. Sicer sem pa mlad, saj sem šele sedem let star slikar!"

(Članek je bil objavljen v desetem letniku revije Mlada pota, 1961/62, stran 501–02. Objavljamo ga, ker ga citira dr. Sedej v svoji razpravi. – Op. ur.)

Mirko Kosmač: Janezu Sedeju v spomin

21. aprila 1985 se je po hudi bolezni v 75. letu starosti poslovil od nas Janez Sedej, čevljar in športnik, predvsem pa slikar iz Dobračeve pri Žireh.

Rodil se je (22. 12. 1910) v čevljarski družini, v kateri so bili še trije otroci, in že zgodaj okusil številne tegobe pomanjkanja, zlasti med prvo svetovno vojno.

A tudi po vojni, v stari Jugoslaviji, ni bilo dosti bolje, tako da je oče le s težavo preživljal šestčlansko družino.

S šestim letom, še med Avstroogrsko, je začel hoditi v šestrazredno ljudsko šolo v Žireh; ta je trajala osem let, ker sta sledili še dve leti „ponavljalne šole" (kot smo takrat dejali). Že takrat se je pokazalo, da je nadarjen za risanje. Spominjam se, kako smo nekoč risali srčnega asa s konjenikom v sredi in on ga je narisal bolje kot učitelj.

Po ljudski šoli se je šel učit za čevljarja, ker zaradi slabega gmotnega položaja staršev ni mogel naprej v šole, pa tudi dobro leto starejši brat Maksim je bil takrat že v ljubljanskih šolah — dva dijaka bi bila za očeta Maksa prehuda obremenitev.

Sicer pa je bila v tistih časih usoda večine mladih taka, da so bili še srečni, če so se lahko izučili kake obrti — v Žireh predvsem čevljarske.

Tako je dal slikanju za dolgo slovo in se posvetil čevljarskemu delu in skrbi za družino.

Bil je dober čevljar, še boljši telovadec. Tu se je našel. Orodna telovadba je bila med obema vojnama v Sloveniji in tudi v Žireh zelo razvita, tako rekoč na evropski ravni. Janez je bil odličen na vseh orodjih. Trojka, ki so jo sestavljali Vinko Kopač, Franc Zajc in Janez, se je prebila v jugoslovanski vrh. Pri „Sokolu" je sodeloval tudi kot športni vaditelj v lahki atletiki, v prostih vajah in vajah na orodju. Po vojni je delal v športnem društvu „Partizan".

Ker pa ga je zdravje že zgodaj zapustilo, je vse težje delal in telovadil, zato se je predčasno invalidsko upokojil. No, in tu se začenja njegovo umetniško razdobje. Iz sebe je izkopal stari skriti talent in se ves predal slikanju.

O kakovosti njegovega dela ne bom govoril, za to so poklicani drugi. Prepričan pa sem, da je vredno





pozornosti, kar dokazujejo tudi priznanja, ki jih je dobival po svetu (ne v Žireh). Čeprav je bil naivec, so ga sprejeli v Društvo slovenskih likovnih umetnikov.

Tudi njegovega deleža v Muzejskem društvu Žiri ne smemo pozabiti. Zavzeto je pomagal pri zbiranju gradiva za postavitev čevljarske zbirke v Stari šoli v Žireh.

Predvsem pa želim poudariti njegovo temeljno značajsko črto: v vsem, česar se je lotil, si je s pravo gorenjsko trmo prizadeval — tudi za ceno nesporazumov, da bi bil med prvimi in najboljšimi.

Želimo si, da bi imeli čimveč takih ljudi, trmastih, vztrajnih in s hotenjem po popolnosti.

SEDEJ Janez, slikar samouk, brat Maksima, rojen 22. decembra 1910 na Dobračevi pri Žireh mlekarju Maksu in klekljarici Magdaleni, rojeni Erznožnik, živi tu. Obiskoval je 1917—24 šest razredov osnovne šole v Žireh, 1925—27 dva razreda obrtno-nadaljevalne šole, se izučil za čevljarja in od 24. junija 1948 delal v tovarni Alpina v Žireh, do upokojitve kot delovni invalid 7. junija 1960.

Ob bratovem šolanju se je S. zanimal za slikarstvo, do 1955 kopiral Corota, Loraina, Böcklina in druge, od 1957 na bratovo pobudo samostojno slikal krajine, domačo vas, manj figuraliko (S polja; Cirkus; Portret) in postal nekak duhovni vodja skupine čevljarjev-umetnikov (Ivan Gluhodedov, Jože in Konrad Peternelj, kipar Marjan Jereb) iz Alpine.

Sedej slika večinoma z oljem, po spominu in doživetju naravne podobe. Krajine, poznojesenske in zimske podobe domače vasi in okolice so čiste, žalostne, nikdar bujne; barve mehke, včasih izstopajo drznejši toni, spominjajoč na izročilo panjskih končnic. V celoti navdušujejo poznavalce t.i. naivne umetnosti.

(To biografsko skico povzemamo po Slovenskem biografskem leksikonu (10. zvezek), ki je izšel leta 1967 in seveda zajema le temu ustrezno obdobje. Podpisala jo je Asta Žnidarčič. — Op. ur.)

Plakat CHRISTOPHOROS
avtor plakata: Tomaž Kržišnik



film

CHRISTOPHOROS

CHRISTOPHOROS

scenarij
Željko Kozinc

režija
Andrej Mlakar

igrajo:
Milena Zupančič
Miloš Battelino
Radko Polič
Pavle Ravnohrib
Boris Juh

scenografija
Janez Kovič
kostumografija
Meta Sever
kreacija maske
Berta Meglič
ton
Jože Trtnik
glasba
Bojan Adamič
montaža
Andrija Zafranović
direktor fotografije
Rado Likon
direktor filma
Brana Srdić

viba film



Christophoros — novi slovenski film režiserja Andreja Mlakarja

Na velikonočno nedeljo, dne 30. marca 1986, smo v Žireh slovesno predstavili celovečerni film – prvenec našega sodelavca Andreja Mlakarja, CHRISTOPHOROS. Za kakšen film gre?

Kratka vsebina filma:

Partizan Ivan in belogardist Martin se ob koncu vojne leta 1945 sovražita na smrt: pribijata se za jezik, likvidirata . . . Oba v nenavadnih okoliščinah preživita. Usojeno jima je, da v miru živita kot soseda, vse do starosti, ko ostaneta zadnja prebivalca svoje vasi. V njuni sosesčini živi tudi Lenka, vdova, ki jima s svojo ženskostjo vztrajno razkraja strasti ideologij in ju s svojimi temeljitimi željami po miru in ljubezni, pa budi s svojimi stiskami nenehno postavlja pred vprašanje sprave. Toda, ali se lahko spravita stara in nepomirljiva nasprotnika? Ali lahko moč ljubezni in bližina smrti združi dva človeka, ki sta vsak po svoje razočarana s svojo vero? In končno: kaj lahko ta dva starca predata mlajšim generacijam Slovencev, za katere vsi upamo, da bodo imele v sebi manj zamolčevanja in samotrpinčenja, ki jih v filmu simbolizira kip svetnika mučenca?

„Svetnikov konec" torej skuša razpeti vprašanja slovenske revolucije in slovenske izdaje, zgodovinska vprašanja razkola v slovenskem narodu med zadnjo vojno, posledice bratomornih bojev in usodnih svetovnonazorskih delitev; skuša vprašanja velikega sveta odraziti v majhnem, intimnem človeškem svetu. Obenem v njem poleg medsosedske, materinske in ljubezenske drame poteka povojna kronika neke slovenske hribovske vasi, ki je propadla, še preden se je slovenska družba javno zavedla krivde za njen propad. Film ne upira obtožujočega prsta v slovensko družbo, bolj ga zanima, kolikšna je tudi človeška krivda glavnih junakov za propad vasi, ker je ta krivda element umetniške resnice, za katero gre avtorjem.

Ustvarjalci filma Christophoros:

Scenarij – ŽELJKO KOZINC
Režija – ANDREJ MLAKAR
Direktor fotografije – RADO LIKON
Scena – JANEZ KOVIČ
Kostumi – META SEVER
Kreatorka maske – BERTA MEGLIČ
Tonski mojster – JOŽE TRTNIK
Montaža – ANDRIJA ZAFRANOVIĆ
Glasba – BOJAN ADAMIČ
Direktor filma – BRANA SRDIĆ

V glavnih vlogah nastopajo:

Milena ZUPANČIČ, Radko POLIČ, Boris JUH, Miloš BATTELINO, Slavka GLAVINOVA, Pavle RAVNOHRIB, Dare VALIČ, Andrej NAHTIGAL, Franc MARKOVČIČ, Marinka ŠTERNOVA, Evgen CAR

Za grafično opremo je poskrbel Tomaž Kržišnik.

(Njegov plakat objavljamo na prejšnji strani. - Op. ur.)

Režiser ANDREJ MLAKAR o snemanju in svojem videnju filma:

„Film so snemali izredno gospodarno, taka je bila tudi poraba traku; finančna sredstva – v mejah normale. Posneli smo ga v 32 dneh in tako, v primerjavi s planom snemanja, štiri prihranili. Samo snemanje je potekalo lahkotno, k čemer je pripomogla dobra, profesionalna ekipa, s kakršno sem lahko uresničil zastavljene cilje. Najpomembneje je, da sem lahko snemal s tremi najbolj zrelimi igralci, tako igralsko kot medijsko. Tudi to je pomagalo, da je film „tekel" po načrtih.

Sama tema filma je „dovolj krvava"; vendar bo film, zaradi svoje dinamike, za gledalca gledljiv in ne slovensko morbiden, kar bi nazadnje celo lahko pričakovali. Razrešen je na zadosti poetičen način.

Vojna: odnosi med ljudmi se spremenijo, prihaja do konfliktov . . . Vojne je konec, ko prihaja do sprave, se odnosi čistijo. Podobno je v filmu Christophoros – zgodbe ne zapletam, pač pa jo razrešujem. Gre za dve ideologiji, „rdečo in črno", ki pa se na koncu izkažeta za enakovredni, obe sta dobri. Človek mora prerasti ideološka in dramatična nasprotja, svoj smisel pa išče drugje – v normalnih človeških odnosih, ki jih prinaša življenje, ne pa v dogmi.

Tema razrešujem v mikrokozmosu, v elementarno surovem prostoru, kakršna je vas po vojni – elementarnost in prvinskost prav tu simbolizirata širše družbene pojave. Temu tu in v tem ni zgolj slovenska, prav lahko bi se vsa zgodba odvijala tudi v Grčiji ali na Japonskem. Vendar, izpostavljam slovenske odnose.

Narodna sprava – tema, ki je prvikrat obravnavana v slovenskem filmu! Čas dogajanja: film je sestavljen iz nekakšnih šestih fresk od maja leta 1945 do 1979.

Režiser ANDREJ MLAKAR – biografski podatki:

Andrej Mlakar je debutant celovečernega filma, vendar je ob tem nujno zapisati, da se s filmom ukvarja že celih 15 let, vseskozi pa je tesno sodeloval s profesionalno filmsko proizvodnjo.

Rojen je v Ljubljani, 16.8.1952. Osnovno šolo je obiskoval v Žireh, Miklavžu pri Ormožu, v Šoštanju; gimnazijo pa v Celju in Ravnah na Koroškem, kjer je maturiral. Odločil se je za študij na ljubljanski akademiji za gledališče, radio, film in televizijo in si izbral smer filmsko-televizijske režije. Diplomiral je leta 1982. Samo leto po diplomi se je odločil za podiplomski študij na visoki filmski šoli v Münchnu (smer igrani film v razredu prof. Wolfganga Längsfelda). Mlakar je v svobodnem poklicu že od leta 1978; od leta 1982 ima status svobodnega umetnika filmsko-televizijskega režiserja.

Za seboj ima vrsto kratkih in dokumentarnih filmov, bil je asistent pri celovečernih filmih znanih slovenskih režiserjev: Igorja Pretnarja (Idealist) in Matjaža Klopčiča (Vdovstvo Karoline Žašler). Sledijo „asistence" pri filmu Krč Boža Šprajca, Ko zorijo jagode Rajka Ranfla, Dražgoška bitka – Anton Tomašič.

Mlakarjevi kratki avtorski filmi:

„En dan življenja Vinka D.", „Gosenica", „Prijatelja", „Pogine naj pes", „Ljudje iz gline", „Kam je odtekla voda", „Ko vstopiš".

S kratkim filmom „Ljudje iz gline" je sodeloval na filmskih festivalih v Oberhausnu, Trondheimu in Tamperah.

Za televizijo je Andrej Mlakar posnel štiri dokumentarne filme: „Naš kraj – Žiri", „Po sledi mavrice", „Kakor materine sanje", „Kjer kukavica gnezdi".

Avtorjev žirovski angažma: *A. Mlakar je svoja otroška leta preživel v Žireh v takem družinskem in šolskem okolju, ki je že samo po sebi spodbujalo h kulturnemu delovanju.*

Na žirovskem terenu in ob sodelovanju domačih igralcev je posnel kratka filma „Pogine naj pes" in „Kam je odtekla voda".

Še posebej pa velja omeniti njegov TV film „Naš kraj – Žiri", v katerem je predstavil skladatelja Antona Jobsta in glasbeno delovanje na Žirovskem.

Žirovcem bosta gotovo ostali v spominu tudi proslavi Prešernovega dne v letih 1978 in 1980, kateri je režiral po scenariju Mihe Nagliča, v scenografiji Tomaža Kržišnika ter v izvedbi Kluba študentov Poljanske doline in drugih domačih izvajalcev.



Željko Kozinc: Iz scenarija

Uvodna opomba

Film Christophoros je zmontiran iz šestih „fresk". Odločili smo se, da scenaristično zasnovo ene od njih – četrte – objavimo v celoti. Ker pa mnogi bralci filma niste videli, bi besedila –iztrganega iz konteksta – ne mogli dobro razumeti. Tako dodajamo še kratke povzetke vsebine preostalih petih fresk v ležečem tisku.

Končna verzija filma se seveda pogosto razlikuje od tiste, ki jo je zasnoval scenarist. Za ilustracijo te razlike objavljamo še nekaj sekvenc prve freske, in sicer najprej različico iz scenarija in nato še tisto iz režijske (snemalne, montažne) knjige.

I. ANNO 1945 – SEME

Slovenska pokrajina: cerkev vrh griča, vas pod njo, vseokrog doline sredi bregov, polja in njive sredi gozdov. V eni takih vasi, ob cerkvi s fresko sv. Krištofa, so ostale samo še ženske, ki zaskrbljeno zro v dolino in prisluškujejo hrumu zadnjih oboroženih spopadov.

Moški se preganjajo po gozdovih in čez polja; domobranci obupani in besni zapuščajo vas, ki so jo stražili, partizani divjajo za njimi v pogon.

V našem primeru so domobranci – poveljuje jim Martin – zajeli partizana Ivana. Ker se ta preveč odgovarja in blebeta, ga pribijejo za jezik na lato v kozolcu in bežijo naprej. Pavel, preveč navezan na domačo zemljo, zastane, se vrne in se zateče k Lenki – in Ivana spotoma reši njegovih muk. To seveda še ni zadosten razlog, da ga slednji dan kasneje ne bi prišel iskat in likvidirat skupaj z vsemi drugimi zajetimi domobranci. Zgodba bi po tem obstala, če se ne bi zgodilo še dvoje: Pavlu pred likvidacijo še uspe narediti Lenki otroka, Martin pa se reši iz jame, kamor so jih odstrelili.

Tu navajamo nekaj že prej omenjenih sekvenc.

5.

Gozd.

Noge jih nekam nosijo, hitijo, kot bi hoteli prehiteti Martina, še zmeraj obupani, kot da se je zemlja zmanjšala le na ta gluhi gozd, kot da je tako velika tudi njihova krsta. Tečejo, padajo, morajo naprej, lomastijo čez suhljad in podrast.

PAVEL: Kdaj so se že grude razzeble . . . maj je . ,. nas pa ni, krvavduš . . .

Ivan se ustavi in zareži visoko, piskavo, a ga Miha, domobranec s komatom, sune naprej. Ivana pa še kar sili smeh.

IVAN: Zdaj vem, kaj ste. Mesečniki! Mesečniki!

Martin, ti si veliko govoril v spanju. Hodil sem te poslušat pod okno!

Martin se mrko ozre.

IVAN: Pred vojno, Martin, ko si hodil na počitnice, ko se ti je še sanjalo o puncah. Veliko si povedal, več kot buden. Kako da si zdaj tako tih. Saj zdaj tudi sanjaš. Vsi sanjate! Da nam boste ušli!

MIHA: Jebenti, Martin, jaz ga bom zadavil kot mačka.

Se ne bo nič slišalo.

PAVEL: Ivan, saj imaš ti tudi grunt.

IVAN: Imam.

PAVEL: Bi ga rad dal boljševikom?

IVAN: Ne.

PAVEL: Zakaj si potem boljševik?

IVAN: Nič ti ne bo koristilo, če ti povem. Si preveč poslušal našega študenta.

Pokaže na Martina, ki se le bledo nasmehne.

Pavlu se znenada zmehčajo kolena. Sname puško in jo vleče čez listje za muho.

PAVEL: Jaz nič ne vem, skoz sem bil samo z živino. Ubijte me, če vem.

MARTIN: Pavel!

PAVEL:: Ti seveda veš. Pa veš mogoče, kam nas pelješ? K Angležem? K Švabom nazaj? K Rusom?

MARTIN: Se tako nosi puška? Še smo vojska!

Pavel zaničljivo vrže puško v desno rame. Grlo mu zalijejo solze.

PAVEL: Imam jaz krvave roke, Ivan?

IVAN: Vsi boste pravično sojeni, če se vdate.

Zdaj se Miha ustavi in besno trešči komat ob tla.

MIHA: Vse je hudičeva boljševiška propaganda!

Vojska se ustavi, se prestrašeno ozira.

MARTIN: Ti bi jih res rad priklical.

MIHA: Ta je od vseh rdečih v naši vasi najhujši. Jaz bi se mu maščeval za vse.

PAVEL: Ivan, a boš rekel kakšno dobro besedo, če nas ujamejo?

IVAN: Za vas?

Spet se zareži visoko, objestno.

IVAN: Jaz nimam za vas kaj govoriti. Vi ste že moji ujetniki, pa tega ne veste, ker ste mesečniki.

Martin se obrne k njemu, slok in napet, ledenih besed.

MARTIN: Tako? Bomo videli, kdo se bo komu prikazoval.

Ivanu otrpne smehljaj. Ne ve, zakaj ga Martin preskuša s svojim temnim brezzeničnim pogledom.

Gozd za Martinom se v Ivanovih očeh od strahu pordeči. Martin nekaj spregovori, ampak Ivan ne razume, ne sliši.

6.

Ob potoku.

Martin miren in srep stoji na brvi.

Čez vrbo, ki moli nad vodo, je vržen usnjen trak, spet iz vojaških opasačev. Domobranci, ki obešajo Ivana, so razpasani. Trije, med njimi Pavel, na enem bregu čakajo, da bodo zategnili. Na drugem bregu Miha napihnjenih rdečih lic zateguje obroč okoli Ivanovega vratu. Hitro mu gre od rok, saj se mu Ivan

ne upira. Otrdel je in izbuljen od groze. Zdi se, da samo hrope in da se v grlu lomi od krčev.

MIHA: Dosti si se naužival . . .

Privzdigne žrtev kot hlod in jo zadega nad potok. Oni na drugi strani ihte skoraj popadajo po tleh, tako povlečejo. Ivana zavrti okoli vratu dvakrat ali trikrat. Razkrečene noge sune v stran, silovito, s srhljivim krikom. Med sunkom ga strga, da vznak čofne v vodo.

MIHA: A sem rekel, da ga lahko sam, ko psa? Ti pa ne! Ne! Vsi ga moramo!

Ivan buhne iz skaljene vode. Vsi ga gledajo kot uročeni. Obešenec pljuva vodo in srd, stresa vrat kot renčeč pes, dokler se opasač ne odreši. Razklenjena usta zahlastajo za zrakom, toda grlo je še zadelano z vodo in s sluzjo. Ivan se davi od kašlja. Vmes pa se že zdere od norega veselja.

IVAN: Jebem vam nemške opasače! . . . Dali so vam zadnji klump, da vam ga jebem! Še Nemci vejo, da ste izdajalci.

Ko pride malo k sebi, začne vrtinčiti glavo. Renči, dokler se mu zanka ne sname z vratu in pade v vodo. Ivan ji pomaga še z nogo, da jo potok hitro odnese. Pri tem poškropi Martina, ki s počasnim stiskanjem po žepih skriva svojo zadrego.

Pavel z osramočenim smehljajem pohiti za opasači.

IVAN: Je že vedel okupator, kaj mora dati hlapcem!

Dihanje se mu nekoliko umiri, zravna se sredi potoka in jih srdito pogleda.

IVAN: Pa zdaj!

Nihče mu ne odgovori. Vsi gledajo Martina.

MARTIN: Ima kdo kakšen žebelj, fantje?

Ivan odreveni. Iz njega se utrga kratek posmeh, toda pogled mu spet stekleni od groze. Z zvezanimi rokami začne suvati nazaj.

IVAN: Vse vas lahko zvežem s tole vrvjo . . . Predajte se, domobranci. Povsod smo zmagali!

Pavel, ki je ulovil opasače, priteče z žebljem. V Martinu vre jeza. Gleda Ivana, samo njega.

MARTIN: Premajhen . . .

7.

Tečejo čez polja; gonja, kot prej, le da je še bolj motna in preganjana. Domobranci, zdaj brez Ivana, se zdijo kot spuščeni z verige, kot bi nevarnost ne bila pred njimi, ampak bi ostala zadaj.

Pavel zaostaja. Stegne roko in vleče dlan po visoki travi, nemara mladem žitu. Njegovo sopenje trgajo ječeči vzdihi. Odvrže puško. Odvrže domobranski plašč, težek od prigrabljene robe. Odvrže končno kapo s kranjskim orlom. Teče in kleca naprej. Vleče noge, se ustavlja.

Poklekne v travo. Pada in pokrije zemljo, vitek mlad kmet. Zagreba prste vanjo in jo hkrati boža.

Iz njegove sopeče žalosti je kmalu slišati slast.

Njegovi boki mevljajo, iščejo z zemljo popoln dotik, se ločujejo in spajajo z njo. Pavel se ljubi z zemljo na dolgih valovih pomiritve, kot otrok, ki je bil zgrožen.

Čez njegov smehljaj gre senca, nemara tudi od oblaka.

Oddaleč udari — kar srhljivo, ker je tišina popolna — pasji lajež, zagnan, tuleč.

Pavel se zave časa in prostora, čezenj gre mrzla zona. Dlake na roki se mu naježijo.

Privzdigne se, pogleda nazaj.

Steče v smer, iz katere je pritekel.

8.

Ob potoku.

Pavel priteče.

Ivan se z zvrnjeno glavo opira na brv. Onemoglo golči od muke. Noge se mu tresejo, ker jim Ivan z zadnjimi močmi ne da, da bi klecnile v vodo. Z zvezanimi rokami Ivan trza nad hrbet, kot bi gor iskal oporo, kavelj, roko, ki bi mu olajšala lastno težo. Pavel steče k njemu v potok, ga privzdigne, potem pa začne studljivo in prestrašeno majati žebelj, s katerim je Ivan skozi usta pribit na brv. Kovina škrta ob zobe in Pavlova roka je kmalu poškropljena s krvnimi strdki, ki jih Ivan hrope s kriki. Pavel zakriči od groze, ko z divjim potegom izruva žebelj iz brvi in ust.

Ivan se mu iz rok zvrne v vodo. Za hip se zdi, da ga bo voda odnesla. Pavel ga zvleče na breg in mu naglo poreže vrvi. Ivan se zvrne na hrbet. Pogleda Pavla trpeče in kalno. Kri mu lije iz lukenj v licih. Odpre usta, da bi nekaj izdavil čez razmesarjeni, nabrekli jezik. Vendar lahko samo razširi roke in jih dvigne v nebo.

11.

Tretji, četrti in peti strel. Petrolejka vzdrhti ob vsakem, a varuje luč.

Boleče, nemo strmi Lenka v strop, stisnjena pod Pavlom, ki skrčeno buta mednjo, kot bi jo hotel razpoloviti. Razkrečene noge ji vleče k stranicam, ki ječijo, narazen, a k sebi, kot da bi mu njena obramba ravno prav naravnavala njegove porive. Končno vzleti z dolgim cvrčečim srhom, jekne od neobvladljivih vbodov, da iztisne iz nje še nekaj izdihov boleče slasti, dokler se ne usloči v zadnjem krču in ostane v njej nabrekel, skrčen od ustnic do stopal in se Lenka ne zlomi pod njim. Potem se skotali z nje vznak. Njegov burni dih pojema.

Lenka poleg njega pa kot da ne potrebuje sape. Sploh ne diha, nepremična je.

PAVEL: Je zrnje še tam, kjer sem ga zakopal?

LENKA: Še.

PAVEL: Hvala bogu . . .

5. GOZD

EXT. proti večeru

9. D–SR–BL. Vožnja

DOMOBRANCI z ujetim IVANOM se prebijejo iz gozda na travnik. Kozolec ob potoku. Zasopli in utrujeni upočasnijo korak.

MIHA: Gobec pa imaš IVAN, porkamadona, zaradi takih, kot si ti, smo se tako hudičevo sprli. Ubit bi te bilo treba.

IVAN: *(se zasmeji)* Zdaj vem, kaj ste . . . mesečniki, mesečniki. Martin, ti si vedno veliko govoril v spanju.

10. VE Vožnja *MARTIN srepo pogleda Ivana.*

11. VE–SR. Vožnja

IVAN drugim.
MIHA, PAVLE

IVAN: Hodil sem ga poslušat pod okno. Pred vojno, ko je hodil na počitnice, se mu je še o puncah sanjalo, zdaj se mu pa samo še Marija prikazuje. *(smeh)*

MIHA ga znova udari in podre na tla.

MIHA: Naj ga zadušim kot mačka, se ne bo nič slišalo!

12. Statično. Zasuk. SR–BL

MARTIN se približa IVANU, ga zgrabi za ovratnik in potegne k sebi.

MARTIN: Poslušaj! . . . Živ si, ker si iz naše vasi . . . drugače . . .

13. Statično. VE

IVAN

IVAN: Živ sem, ker vas je strah . . . za izdajalce ne bo milosti!

14. Statično. Zasuk. SR

PAVEL, IVAN, MARTIN, MIHA

PAVEL: Saj imaš ti tudi grunt, ga boš dal boljševikom?

IVAN: *(smeh)*

PAVEL: Zakaj si potem komunist?

IVAN: Nič ti ne bo pomagalo, če ti povem. Si preveč poslušal našega študenta?

MIHA znova udari Ivana in ga podre na tla. MARTIN ležečega brcne v prsi.

PAVEL: Jaz nič ne vem, jaz sem bil ves čas samo z živino. Ubijte me, če vem!

15. Statično. VE

MARTIN

MARTIN: Pavel!

16. Statično. VE

PAVEL

PAVEL: Ti, seveda veš, pa mogoče veš, kam nas pelješ . . . k Angležem a . . .!?

17. Statično. Zasuk. SR

MARTIN, PAVEL, IVAN, MIHA

MARTIN: Se tako nosi puška! Še smo vojska!

PAVEL se zdrzne in mehanično popravi puško.

IVAN: *(smeh)* Mesečniki, predajte se, nikamor ne boste prišli, vsem bo pravično sojeno. *(smeh)*

MIHA brcne IVANA.

MIHA: To je vse hudičeva boljševiška propaganda. Ta baraba je od vseh rdečih iz vasi najbolj rdeč. Jaz bi mu povrnil za vse . . .

18. Vožnja. BL–D

MARTIN se približa IVANU

MARTIN: Mesečnik . . . tudi tebi bo pravično sojeno. Bomo videli, kdo se bo tebi prikazoval? !

19. Vožnja. BL-D

IVANU zamira porogljiv nasmeh, v očeh se mu prikaže skrb.

off – MARTIN: Fantje, opasače!

Pavle, daj žebelj!

6. PRI KOZOLCU

EXT. – proti večeru

20. Statično. Vožnja. D–SR

MARTINOVA roka z žebljem za podkovanje konja. IVAN, privezan z razpetimi rokami na lato kozolca, onemel od groze grči . .

IVAN: Predajte se, bedaki . . . povsod smo zmagali . . . vse vas lahko zvežem s tole vrvjo !

PAVEL in DOMOBRANEC držita IVANA za roke, MIHA mu zvija glavo na lato.

MIHA mu zvija glavo na lato.

21. Statično. Zasuk. Vožnja. D–BL–SR

IVANOVE od groze izbuljene oči. MARTIN mu nastavi na zevajoča usta žebelj in mu z močnimi udarci pribije jezik na lato. Odmik na skupino DOMOBRANCEV, ki si znova oprtajo svojo opremo in odhajajo. Kamera obstane na križanem IVANU, stokajočem od bolečin, ki polagoma tone v nezavest.

IVAN: Ne . . . Martin, ne! *(krikne)*

7. POLJE

EXT.– večer

22. Statično. D.

DOMOBRANCI tečejo čez polja. Razpršeni, preganjani . . .

23. Vožnja. SR–BL-T

DOMOBRANCI tečejo. PAVEL zaostaja. Zasopel in utrujen odmetuje odvečno šaro, obstane sredi kalečega žita in zajema sapo. V večerni zarji oživijo glasovi gozda in njiv.

24. Statično. BL–T

PAVEL se zruši na kolena; s stegnjeno roko potegne po kalečem žitu. Njegovo sopenje trgajo ječeči vzdihi. Pada in pokrije zemljo. Zagreba prste vanjo in jo obenem boža. V daljavi se oglasi pasji lajež. PAVEL se počasi umirja, klic življenja se prebudi v

njem. Dvigne se in odhaja nazaj, od koder je prišel. Odvrže puško, kapo, plašč . . .

8. PRI KOZOLCU
EXT.– večer

25. Statično. Zasuk. SR
PAVEL se približa kozolcu s križanim IVANOM.

26. Statično. BL.
IVAN z očmi, ki ne vidijo ničesar, pribit na lato kozolca, ječi v onemeli grozi.

27. Statično. BL–T. Vožnja
PAVEL se približa s solznimi očmi. Z divjim potegom izruje žebelj iz IVANOVIH ust, in mu razveže roke. IVAN zdrsne na tla. PAVEL si ga oprta na ramo in odide z njim proti vasi.

15. PRI LENKI
INT.– noč

35. Vožnja. D–SR
Petrolejka podrhteva ob strelih, ki prihajajo od zunaj. Nemo strmi LENKA v strop, stisnjena pod PAVLOM, ki skrčeno buta mednjo, kot bi jo hotel razpoloviti, dokler se ne usloči v zadnjem krču, skrčen od ustnic do stopal, in se LENKA ne zlomi pod njim. Potem se skotali z nje vznak. Njegov burni dih pojema.

PAVEL: Je zrnje še tam, kjer sem ga zakopal?
LENKA: Še.
PAVEL: Hvala bogu . . .

Legenda:

Film teče v šestih, časovno odmaknjenih filmskih freskah, označenih z rimskimi številkami.

Sekvence so označene z zaporednimi arabskimi številkami. Poleg naziva objekta (sekvence) nahajamo specifikacijo objekta:

INT.	Interier – posnetek v posebej zgrajenem objektu – (atelje)
EXT.	Eksterier – zunanji posnetek
INEX.	Interier – eksterier – posnetek v notranjosti obstoječega objekta.

Pod lokacijo je oznaka vremenskih razmer in čas, v katerem se dogodek odvija.

Posamezni posnetki so označeni z zaporednimi arabskimi številkami.

Izrez:

PA	–	Panorama	=	(P4)
SP	–	Splošni (Total)	=	(P3)
DA	–	Daljni	=	(P2)
PDA	–	Poldaljni	=	(P1)
SR	–	Srednji	=	(P0)
PSR	–	Polsrednji	=	(PI)
BL	–	Bližnji	=	(PII)
VE	–	Veliki	=	(PIII)
DE	–	Detajl	=	(D)

(Pričujoča legenda pojasnjuje oznake, uporabljene v snemalni knjigi – Op.ur.)

II. ANNO 1946 – PSOGLAVEC

Kljub silnim nezgodam ob koncu vojne se življenje vasi čez leto dni spet uteka v staro strugo. Nekatere ženske zaman čakajo svoje može („Črne žene sedijo na pragovih in razkrečene čakajo."); tudi Lenkinega Pavla ni nazaj, a rodil se je Krištof, spočet v tisti zadnji noči, ko je bil Pavel še pri njej. Toda: „Lenkin otrok zateglo veka in vaški psi se mu pridružujejo." Ljudje mislijo, da je psoglavec in so vsi prestrašeni. Ivan pobesni in „reši problem" tako, da ustreli z revolverjem mimo otrokove glave v zemljo. Tako odslej neprestano jokajoči Krištof utihne le še na pok.

Od mrtvih vstali Martin se skriva v cerkvenem zvoniku. Mati mu nosi hrano in lepega dne umre v njegovem naročju. Tedaj se Martin odloči za „spust" v vas. Rad bi se nastanil pri Lenki; vendar ga Ivan takoj zavoha in popade. Čeprav se komaj obvlada, ga to pot ne likvidira; žene ga na sodišče.

III. ANNO 1952 – VERIGE

Krištof je zrasel in postal pravi „enfant terrible". Nekega dne zažge senene kopice na travnikih. Ivan spet pobesni in ga vklene v verige v hlevu. Iz njih ga reši Martin, ki se ravno takrat vrne iz zapora.

Krištof je vse, kar je Lenki še ostalo. Zmeraj bolj je zapuščena, čeprav Ivan, ki je samec, kar naprej tišči vanjo. Ona pa še vedno čaka Pavla. Ko ji nekega dne – zaradi podivjanega obnašanja – vzamejo še Krištofa (pošljejo ga v KP dom), zgubi pravzaprav vse; ostanejo ji le še spomini in hrepenenje.

IV. ANNO 1964 – ŽRTEV

Ta del povzemamo v celoti.

35.

Freska sv. Krištofa na zunanji steni vaške cerkve. Pordečena.
Napis: Žrtev 1964

36.

Ista zvonica, ista vrv; tudi večerni zvon enako zadoni. Zvonar Martin je postaran in zgaran.

Iz gozda se cerkvi naglo približa skupina petih ali šestih fantov, mlajših od dvajset let, oblečenih v zguljena oblačila iz poboljševalnice – stare miličniške uniforme brez našitkov. S svojo plašnostjo in napetostjo kažejo, da so na begu.

Ko pridejo do cerkve, eden pohiti naprej in se komedijantsko postavi pred fresko sv. Krištofa, posnemajoč njegov gib in odprt pogled. Fant je nenavadno podoben Pavlu pa tudi svetniku na freski.

Ubežniki se zarežijo. Najmanjši med njimi skuša splezati na fanta, da bi posnemal božje dete, vendar odneha.

Izpod zvonice pride Martin. Drži se oprezno.

Fant, ki je posnemal Krištofa in ki je očitno vodja, ga lopne po ramenu.

KRIŠTOF: Bog daj, Martin. Kako kaj živite?

MARTIN: Za silo . . .

KRIŠTOF: Koliko vas še miga?

MARTIN: Prosim?

KRIŠTOF: Koliko vas še miga v tej vasi, vprašam.

MARTIN: Enajst . . .

KRIŠTOF: Kdo je najmlajši?

CENE: Vprašaj ga, koliko je stara najmlajša ženska.

Ubežniki se spet zarežijo. Zdaj je že videti, da niso tako preganjani in nevarni, kot se je zdelo prvi hip.

MARTIN: Najmlajša ženska v vasi je tvoja mati, Krištof.

Krištofu zamre nasmeh.

KRIŠTOF: Cene, drži ga tu. Ne poslušaj ga, ta je zvit.

Krištof odhiti proti vasi. Tolpa udre za njim, razen Ceneta, ki posadi Martina pod svetnikovo fresko.

CENE: Pomiri se, stari, molči . . . malo obleke rabimo pa hrane, potem jo kidnemo čez mejo.

37.

V Ivanovem domu je ropanje.

Fantje vlečejo nase perilo, si pomerjajo obleke, znašajo vkup hrano. Ivan, zvezan za roke in noge, leži na postelji. Krištof brska po niši v zidu, kjer je nekoč stal hišni patron. Meče ven kolajne, diplome, lente, partizansko kapo. Doseže zavitek. Hlastno odvije revolver. Repetira in sproži v strop. Bel opaž pade na njegov slastni izraz.

Vsi obstanejo in ga začudeno gledajo.

Krištof razklene usta in zasope od dolgo pričakovane potešitve.

38.

Z mirnim pogledom, v katerem se smehlja žalost, zre Krištof polja. Nežen je, nostalgičen. Gleda kot njegov oče, ko ni mogel zbežati s svoje zemlje.

Njegova mati Lenka, prezgodaj izmozgana, oblečena v stare cape, bleda kakor duh, se mu skuša približati, vedno znova, vsaj za pogled, ki naj bi ji ga končno namenil. Toda on stoji odmaknjen, oprt na steber kozolca.

LENKA: Tolčem grude in nič ne slišim . . . Vsi so odšli, veš. Včasih so fantje peli, zdaj pa slišim lisjake . . . Mučim se, Krištof . . . Nič mi ne poveš. Kaj ti je?

KRIŠTOF: Nič.

LENKA: Zemlja je tako težka . . . Zorat ne morem sama, v kozolec ne morem zlest, se mi vrti . . . Za vse moram prosit Ivana . . . ali pa Martina. Drugi so še bolj zanič kot jaz. Smrt čakajo . . . Ampak nič ni zastonj . . . Mislim . . . ne misli si kaj slabega o meni, Krištof. Onadva bi že kaj hotela, ampak jaz sem čista . . . Varujem grunt za tebe. Včasih pa še upam, da se bo vrnil . . . tvoj oče. Kaj misliš?

KRIŠTOF: Nič.

Lenka ga gleda. Sije, sije njena luč.

LENKA: Kaj čutiš?

KRIŠTOF: Nič.

LENKA: Ko bi te vsaj spet ujeli! Tujina! Kakšna tujina! Tujina je še hujša! Si res tako želiš tujine? Ne želiš si je, vidim. Ti si kot oče, Krištof.

Krištofu zadrhtijo ustnice. Obrne obraz od matere.

LENKA: Vrni se v poboljševalnico! Vzdrži še to leto ali dve! Se ti jaz nič ne smilim? Vrni se, Krištof! Rad boš delal. Ti si kot oče. Kaj praviš?

KRIŠTOF: Nič.

LENKA: Prekleti, zakaj ste mu ubili očeta! Oče bi mu pokazal!

Nasrjena, histerična dvigne nanj peščici.

Krištof se ji prepaden umakne in steče v gmajno z motljavimi, opletajočimi koraki. Bolj ko se oddaljuje od matere, bolj udarja iz njega stok. Teče in kleca.

V globoki brazdi, ki ga skrije pred materjo, se ustavi. Pade na kolena. Izvleče revolver. Kot da ima dolgo neraztrgljivo korenino, se iz njega trga obupan jok. Stresa ga in krči, poveša mu revolver.

LENKA (Off): Krištof! Krištof! Krištof!

39.

Eden od Krištofovih pajdašev odvezuje Ivana.

Ivan mrko motri Krištofa, ki drži nanj revolver:

KRIŠTOF: Fantje, s tem možakarjem imam še opravek . . . Kar pejte naprej. Dobimo se pred mejo.

Fantje, ki so napravljeni in siti, vstajajo od mize. Ogledujejo se skozi okna. V žepe bašejo kruh in sadje.

40.

Krištof žene Ivana skozi vas.

Starčevski obrazi se rišejo za temačnimi okni, zvedavi obrazi s prestrašenimi očmi in odprtimi usti. Prav takšna je tudi Lenka na svojem pragu.

KRIŠTOF: Je on mogoče moj oče, mama?

LENKA: Moj bog, Krištof . . .

KRIŠTOF: Še enkrat vas vprašam, mama: je mogoče on moj oče?

Ivan se posmehljivo ozre h Krištofu. Njegov pogled je tako odklonilen, da Krištof obstane. Revolver v njegovi roki se zatrese.

LENKA: Krištof, Ivan je bil dober s teboj . . . kot drugi oče.

KRIŠTOF: Ni moj oče . . . vidim.

Potisne z revolverjem Ivana naprej. Tako gresta proti cerkvi.

Lenka z nemo grozo gleda za njima. Panično se ozira po vasi, kot da bi od tam pričakovala rešitev dogodka.

Krištof prižene Ivana pred cerkev.

CENE: Tebe bi bilo treba poslat po smrt.

KRIŠTOF: Teci! Fantje imajo za tebe obleko.

CENE: A že gremo?

KRIŠTOF: Ja.

CENE: Zakaj si me sploh pustil pri tem tipu? Ves čas je bil pri miru ko mumija.

Cene steče v vas.

Martin dvigne pogled h Krištofu, poln očitkov in žalosti. Pogleda tudi Ivana, ki svoj občutek ponižanja in onemogle jeze slej ko prej skriva za porogljivostjo.

MARTIN: Kaj bi rad od naju, Krištof?

KRIŠTOF: V cerkvi bom povedal.

IVAN: V cerkev me pa ne boš spravil, fant.

KRIŠTOF: Ustrelil vas bom . . .

IVAN: Jaz se te ne bojim.

KRIŠTOF: Ste vi ubili mojega očeta?

IVAN: Jaz.

To mirno, skoraj brezskrbno priznanje Krištofu pobere pogum. Na lepem mu omahne roka, v kateri drži revolver. Z globokim dihanjem se skuša zbrati za naslednje vprašanje. Begavo se ozre proti vasi, po materi. Martin se pripravi, da mu bo pomagal s tehtno mirno besedo.

IVAN: Ti pa kar molči. Tebi smo poklonili življenje. Ti si kriv, da je Pavel zaslužil smrt.

KRIŠTOF: Ali veste, kje je njegov grob?

IVAN: Vrni mi moj revolver!

Krištof počasi, trepetaje, z obema rokama nameri revolver na Ivana. Oči se mu lesketajo od solz.

IVAN: Seveda vem za grob tvojega očeta.

KRIŠTOF: Je daleč?

IVAN: Ni.

KRIŠTOF: Potem ga bomo šli odkopat. Vsi trije.

IVAN: Jaz izdajalca ne bom odkopal.

KRIŠTOF: Čez mejo bežim. Ko se vrnem, boste mogoče že vsi mrtvi. Moram vedeti, kje imam pokopanega očeta . . .

IVAN: Jaz izdajalca ne bom odkopal, Krištof, to moraš vedet! Mi smo izdajalce zbrisali z zemlje!

MARTIN: Pred božjim licem so ostali ljudje!

IVAN: Pred narodom niso!

MARTIN: Domobranci so bili tudi narod!

Pogovor narašča, postaja strasten, razpenjen.

IVAN: Pobijali ste svoje brate, očete, sestre, otroke — zato da ste Nemcem lajšali posel, zato da je okupator manj krvavel!

MARTIN: Vi ste tudi pobijali brate, matere, očete, otroke! Zato smo vzeli nemško orožje! Že ko je bilo vojne zdavnaj konec, ste pobili več kot deset tisoč Slovencev!

IVAN: Očistili smo se!

MARTIN: To pa znate, to pa res znate. Kar poglej našo vas! Kako ste jo očistili! Kmalu tale sveti Krištof ne bo več nobenega videl!

IVAN: Tudi ti si kriv, prekleta žlota klerikalna, razžiral si ljudi, potiho in zanesljivo, kot podgana . . . bog! Bog bo . . .

Martin bliskovito strga Krištofu revolver iz rok in ga porine Ivanu pod čeljust. Ivan je v žaru besed za hipec pozabil na obrambo. Martin kaže zobe, oči se mu manično svetijo, z revolverjem ga vzdiguje na prste.

MARTIN: Ti, bog je! Zna bit strašen. Zdajle se ti bo razodel. Krištof, skoči domov po kramp in lopato. Odkopali bomo tvojega očeta.

IVAN: Ne bomo.

MARTIN: Da ga ne bomo?

IVAN: Ne.

MARTIN: Ampak boga boš vseeno videl.

Martinu stopi pot na obraz. Neki spomin ga pretrese kot strašna vizija.

MARTIN: V cerkev gremo.

Revolver preseli pod Ivanovo uho. Zagrabi ga še za rame in ga potisne v zvonico.

MARTIN: Odpri nam vrata, Krištof.

Krištof negotovo obstoji. Zazre se v fresko.

Svetnik gleda brezizrazno.

MARTIN: Pohiti!

41.

Vstopajo počasi, napeto. Ivan z visoko molečo nakrivljeno glavo nad Martinovim revolverjem. Ozre se nazaj h Krištofu, ki jima resno sledi v temačno cerkev.

IVAN: Veš, kdaj sem bil zadnjič tu? Ko je bila birma.

Brezskrbno se zareži. Poblisne z očmi.

IVAN: Kako sem se bal škofa! Takole je tepel.

Z dvema prstoma potreplja Martina po obrazu in se spet zasmeji.

MARTIN: Krištof, izderi Jezusu žebelj.

Ivanu zamre nasmeh.

IVAN: Aha, pa žeblja se tudi spominjam.

Krištof stopi k velikemu razpelu ob steni. Poskusi, kako trdno je zabit zarjavel žebelj v Kristusove noge.

IVAN: Martin, kar je bilo prvič hudo, je drugič lahko svinjsko. Ne igraj komedije.

Krištof izdere žebelj. Preskusi njegovo trdnost.

IVAN: A se ne bi raje vrnil v poboljševalnico, fant?

Krištof obrne ost od sebe. Zdaj žebelj drži kot nož.

MARTIN: Od tvoje žrtve se bo poboljšal. Naj vidi oblast, moč, čast, slavo, modrost in hvalo tvojega sveta. Gremo, Krištof! Vprašaj ga, kje je pokopan tvoj oče.

Krištof dvigne žebelj. Razsrjen in preteč se jima približa. Zabije žebelj v Martina in ga takoj izruva. Martin tenko klikne in z revolverjem pokrije rano. Krištof že zamahne po Ivanu. Zanese ga od udarca v prazno, kajti Ivan se silovito izmakne, tako da ga vrže po tleh.

Krištof znova dvigne žebelj. Pred novim zamahom, ki ga nameri na Martina, izdavi iz sebe srhljiv krik. Na vrhu krika, ko se roka že spušča v udarec, fant zakrkne in izbulji oči, kajti prerešeta ga Martinov strel.

Pok še izzveneva v tišini cerkve in otrple groze obeh starcev. Krištof se zruši na pod.

Ivan se splazi k njemu. Položi mu dlan pred usta.

IVAN: Ne diha . . .

Izvleče robec in ga namoči v strelno rano.

IVAN: Tudi kri ne teče . . .

Naglo vstane in stegne roko k zgroženemu Martinu.

IVAN: Daj mi zdaj revolver nazaj!

Martin mu preda orožje. Ivan ga dene v žep.

MARTIN: Zakaj nisi rekel, kje je pokopan Pavel. Samo to sem hotel vedet. To je vendar njegova pravica . . . a je res mislil, da te hočem pribit?

IVAN: Martin, ne laži mi. Jaz nisem kriv, če te je zapustil tvoj bog.

Martin pade na kolena. Gleda Krištofa in kaže hrbet sohi vaškega svetca, ki stoji za njim na oltarju v kočljivem ravnovesju.

42.

Lenka mirno, kot v dostojanstvenem izpolnjenju svojih pričakovanj pripravlja mrtvaški oder. Poravnava bele rjuhe na obeh krajih svoje postelje.

LENKA: Prinesita zdaj mrliča.

Ivan in Martin se spogledata v soju petrolejke in vstaneta izpod bohkovega kota.

43.

Mrliča v cerkvi ni več.

Ivan in Martin najdeta madeže krvi.

Martin, ki ga končno premagajo bolečine od Krištofovega vboda, s težkim stokom sede v klop. S krvavimi očmi se zastrmi v svetnika.

Ivan pogleda za oltar.

Potem steče iz cerkve.

44.

Zunaj je samo temna noč.

V vasi zatuli pes.

Ivan se strese od strahu.

V. ANNO 1973 – PRIKAZEN

V vasi so ostali samo še Lenka, Ivan in Martin. Trije starci, ki živijo vsak zase. Martin moli in zvoni, prikazuje se mu Krištof; Vse to draži Ivana, ki ob takih prilikah pobesni in izbruhne iz sebe kopico naučenih, antimežnarskih fraz. Tako še vedno vztrajata vsak na svojem ideološkem bregu, čeprav prave gorečnosti ni več.

Lenka v svoji otopelosti „gleda skozi okno in je česen". Ko zboli, pa sovaščana lepo skrbita zanjo in ravno ta skrb je tisto, kar ju začne združevati. „Dokončno" pa se združijo in spravijo v hlevu („V hlevu smo. Bodimo pohlevni.") ob priliki, ko Ivanova krava povrže teleta.

Če ne bi bilo Lenke, bi došla v svoji ideološki omejenosti vsak na svojem bregu.



VI. ANNO 1979 – NASELITEV

Trije starci živijo kot družina. Življenje jih je združilo. Strasti ni več – ne ideoloških ne mesenih.

Lenka umre. Ivan in Martin tedaj odkopljeta Pavla in ju nato spet pokopljeta v skupnem grobu na pokopališču ob cerkvi. V tem njunem dejanju ni več ničesar ideološkega, nič spolitiziranega, gre le še za čisto spontano človeško dejanje.

Po pogrebu se vrne tudi Krištof, tokrat zares in s hčerkico Evico na ramenih; odkar je bil zadnjič zares v vasi (anno 1973) pa vse do te vrnitve in ponovne naselitve, se je tu le prikazoval – materi kot upanje, Martinu kot sveta prikazen, Ivanu kot spodjedalec njegove ideološke trdnosti.

Po vsem tem nam ostane upanje, da bosta Krištof in Evica v vasi tudi ostala.



Borut Petrovič-Vernikov: Elementarni humanizem

Leta 1985 je bil na Slovenskem posnet film, ki je naš in hkrati občečloveški. Andrej Mlakar, mladi slovenski režiser, je s svojim prvencem dokazal, da ve, kaj je film, in kar se mi zdi še bolj pomembno, da ve, kaj je umetnost. Še več, presegel je sebe, to pa je temeljni pogoj za ustvarjalnost. Scenarij, ki ga je napisal Željko Kozinc, bi lahko bil zgled zato, kako se lahko napiše tekst, ki ni okvirjen v ideologijo.

V tančico skrivnosti pa je seveda skrito vprašanje: smo film Slovenci sploh doumeli? Nagrade, ki jih je film dobil doma in v svetu (nagrada publike – Celjski vitez, priznanje za umetniški dosežek za režijo, igralec leta (Boris Juh kot Martin), igralka leta (Milena Zupančič kot Lenka), GRAND PRIX na štirinajstem filmskem festivalu v Strasbourgu, ki je organiziran v okviru Mednarodnega inštituta za človekove pravice), že same veliko povedo, a vendarle, za kaj v tem filmu pravzaprav gre? Vprašajmo se: smo Slovenci res preveč zagledani v ideološko ogledalo, v katerem vidimo le kristjana in marksista? Govori film o krizi teoretske zavesti? Koliko je še elementarnih, vprašujočih ljudi, ki stojijo zunaj ideoloških obrazcev? Kje je konkretno človeško bitje? Kje je torej človek, ki čuti človeka, ljubi človeka, osvobaja konkretnega človeka? Kje je človek, ki veruje v človeka? Vsi – marksisti, kristjani, muslimani itd. – pripadamo vendar eni človeški vrsti. To spoznanje pa seveda ni teoretska zavest, marveč naše skupno človeško bistvo.

Ideološka razklanost slovenskega naroda v shemo krščanskega humanizma in shemo marksističnega humanizma nas je tako oslepila, da filma, ki ne govori samo o tej razklanosti kot posledici zgodovinskih okoliščin, ter konkretnem človeku, ki se je v njih znašel, sploh nismo doumeli. Film je namreč dobil oznako: politična drama.

Ali je film res samo politična drama in nič več? Ne! Veliko več je v tej umetniški stvaritvi, ki nam odpira nova in nova vprašanja. Kdo je belogardist Martin? Kdo je partizan Ivan? Zakaj se sovražita? Je čustvo sovraštva narojeno ali se je v človeški zavesti izoblikovalo kot posledica konkretnih okoliščin in razmer, v katerih se je nahajal? Kdo je Lenka? In navsezadnje: kdo sta Krištof in deklica, ki je ponese na ramenih? Sta človeški bitji, ki sta sposobni elementarno ljubiti? Sta nosilca elementarnega humanizma?

Nedvomno jasno je, da je bil belogardist Martin na strani antihumanističnega stroja, ki je krvoločno trebil človeško vrsto, bil pa je tudi kristjan, ki je skozi zgodovinsko izročilo sprejel krščanski humanizem. S teoretsko zavestjo krščanskega humanizma je bil torej v okviru krščanskega ideološkega obrazca. Partizan Ivan je bil v tistem zgodovinskem trenutku seveda na strani svojega naroda, torej udeleženec narodnoosvobodilne vojne, bil pa je tudi komunist, ki je sprejel marksistični humanizem, zanj edino pravični svetovni nazor. Sprejel je torej marksistično teoretsko zavest kot edino pravilno teorijo humanizma.

Kri, ki je tekla med vojno, je na obeh akterjih izdolbla tako globoke rane, da se niso mogle čez noč zaceliti. O izvoru sovraštva govori film več kot prepričljivo. Spomnimo se scen: pribijanje za jezik, likvidacija belogardistov.

Iz dialogov med Martinom in Ivanom v povojnem obdobju pa je zaznati, da je šlo za spor med antropocentrizmom in antropoteizmom, torej med „izmoma", ki sta samo teoriji o humanizmu, kot taki pa seveda daleč od elementarnega humanizma. Šlo je torej za spor med eno in drugo teoretsko zavestjo, za spor med simboličnim bitjem, ki je verjelo v vekapebejevsko (marksistično) teoretsko zavest. Agresija je bila le posledica medvojnih ran ter seveda ene in druge teorije o humanizmu, ki sta bili, ker sta pač povzročili agresijo, v svojem bistvu antihumanistični.

Sovraštvo torej ni v Ivanovem in Martinovem človeškem bistvu. Sovraštvo ni narojeno čustvo, ki ga človek pridobi z rojstvom; izoblikuje se kot posledica razmer, v katerih se človek znajde. Ideološko sovraštvo pa je posledica človeka-simboličnega bitja, ki je pripravljen za „svoj" simbol (religijo) tudi ubijati. Metode manipulacij nad ideološkim bitjem seveda niso predmet te obravnave. Vsaka ideologija (religija), ki povzroča agresijo, sovraštvo, vsaka ideološka shema, ki človeku že od rojstva „pere možgane" z namenom, da bi jo sprejel kot Resnico, vsaka teoretska zavest, ki ne dovoli enakopravnega dialoga drugi teoretski zavesti, čeprav se ta sklicuje na postulate humanizma, je v svojem bistvu antihumanistična.

In kaj govori film o postulatih humanizma? Dvema človeškima bitjima z zavestjo ideološke nepomirljivosti je bilo usojeno živeti skupaj, v miru. Elementarno življenje, življenje samo je pogojevalo osvobajanje, osvobajanje dveh človeških bitij iz njune ideološke obremenjenosti in vsakodnevnih stisk. Martin in Ivan se torej nista reševala po navodilih krščanskega oziroma marksističnega humanizma, marveč iz življenjske nuje, potrebe, notranjega občutka; iz čustva, ki je iz dneva v dan postajalo močnejše. O tem film še posebej prepričljivo govori. Zakaj so se Lenka, Ivan in Martin, edini živeči prebivalci vasi, dogovorili, da se po zvonjenju snidejo? Ali mogoče njihov dogovor ni posledica potrebe, notranjega občutka, čustva? Zakaj v hlevu, preden povrže krava, Ivan pokliče Martina na pomoč? Mar ni to globoko občuten, dejaven odnos do življenja, ki človeška bitja združuje?

In kdo je Lenka? Zakaj Ivana in Martina kliče k človeški spravi? Lenka je simbol domovine, rodne

zemlje, ljubezni. Je tudi konkreten človek, nosilka dejavne ljubezni, ki pa se ji zaradi obstoječih razmer odtuji lastni otrok. Zato še toliko bolj trpi in prizadevno kliče k življenjski spravi.

O vsem tem film govori in še veliko več je v njegovem sporočilu. Kaj sporoča v vizualno govorico? Kaj je drevo? Simbol. Vendar ne simbol teoretske zavesti, marveč elementarnega življenja. Kje sta pravzaprav Ivan in Martin, ko stojita na vejah drevesne krošnje? Lahko bi rekli: v središču človeškega bistva. In ples? Je to ples življenjske sprave? Da. Še več, to je ples konkretnih človeških bitij, ki ne plešejo več v skladu z ideološkimi navodili, zaradi te ali one teorije, marveč zaradi elementarnega čustva, neposrednega odnosa do sveta. Neposredni odnos do sveta pa je seveda pogoj za modrost. Ko sta ugotovila, da se z religijo ne da rešiti sveta, ne z aktivizmom spremeniti ljudi, sta končno osvobojena izrekla bistvo ljubezni: ljubezen do življenja, ljubezen do konkretnega človeka. *(„Ivan: Hudo mi je zanjo. (Lenko) Martin: Jo imaš rad? Ivan: Imam. Martin: Tudi jaz jo imam rad. Ivan: Treba bo skrbeti zanjo. Martin: Pa za zemljo, živino. Ivan: Martin, skupaj delajmo".)*

In slednjič: kdo sta Krištof in deklica? Krištof predstavlja generacijo, ki ne želi živeti po navodilih nobene teoretske sheme. Da bi lahko tako živel, išče zgodovinsko resnico. Ko jo spozna, zaživi po svoje. Ob grobu svojih staršev mu je najpomembnejša skrb: deklica. Bedi nad ideološko neobremenjenim otrokom. Skrbi za njeno človeškost. Je človek, ki veruje v človeka. Vera v človeka se seveda opira na čustvo. To neobremenjeno, konkretno človeško bitje bi zato, ker čustvo ljubezni nosi v sebi. Vse to je elementarni humanizem, ki nima nič s teorijami o humanizmu, ki so, kot vemo, v globoki krizi.

Humanizem je torej iskanje človeškega v človeku. Kaj je človeško v človeku, ne odgovori nobena teorija, najmanj tista, ki se razglaša za Absolutno Resnico. Odgovor nosimo v sebi. Na to vprašanje film ne more odgovoriti.

(Naši razgledi, 23. 5. 1986)

Miha Naglič: Med zvezdo in križem

Za kaj gre v filmu Christophoros? Nemogoče se mi zdi, da bi lahko odgovoril v nekaj stavkih in vprašanje je, če bi to imelo kak smisel; oglejte si film – kolikor si ga še niste – pa boste videli.[1]

Zgodba se plete okrog treh oseb: Lenke, Ivana in Martina. Vendar se ne zaplete v „klasičnih" zapletih ljubezenskih trikotnikov. Tem trem ljudem je namreč onemogočeno, da bi izživeli svoje „elementarne", mesene človeške strasti, ne morejo se izljubiti, ker žive v ozračju, zastrupljenem od drugačnih, ideoloških strasti. **Temeljno vprašanje** filma je tako: Ali lahko ljubezen, tisto najbolj človeško v človeku, premaga druge, manj elementarne strasti, v našem primeru ideološke; drugače rečeno: ali lahko spet privede skupaj ljudi, ki so se razšli zaradi „politike"? Odgovor je: da. – A za kakšno kruto ceno: da ostariš, ne da bi res kaj imel od življenja, in potem spoznaš, da vse minulo pehanje pravzaprav ni imelo pravega pomena. Ali pa vendarle. Eno je gotovo: Ko se postara in uvene nekdaj prekrvavljeno in napeto meso, potem tudi duh ni več tako oster v spopadu, postane spravljiv.

Dokler sta oba moška še mlada in pri močeh, ju tudi ženska ne more spraviti. Še podžiga ju v njunih ideoloških strasteh, ko – in čeprav – se pulita zanjo iz čisto mesenih nagibov. Na stara leta se uvela petelina, ki sta se celo življenje zaganjala drug v drugega in se pulila zanjo, resda pobotata v skrbi za Lenko, ki zboli. Potem se začne prava evforija sprave: idila v hlevu, ki se nadaljuje na drevju in se potem razširi na vse, kar je še ostalo v vasi, da bi se končala s popolno spravo v grobu.

O „spravi"

Kako je pravzaprav s to spravo? Novinarki Vesni Marinčič se je zapisal tale ironični stavek: „Konec zgodbe je tako pomirjujoč, tako k vsesplošni ljubezni in odpuščanju pozivajoč, da ga človek ne more imeti za resnega. Še več, mora se mu nasmehniti . . ." (Stop, 6. 3. 1986)

Avtor meni:[2]

„Ta izjava je zlobna. Spravljivosti namreč v filmu sploh ni, ideološke pa še prav gotovo ne, ker sploh ni možna. Življenje je krvavo, nespravljivo, je nenehen konflikt. Res pa je, da se film izteče v „elementarni humanizem", nakazuje vrnitev k tistemu, kar je v človeku pozitivnega in na temelju česar šele lahko gradimo „nov svet" in „boljši jutri" brez sovražnih si ideologij . . . no, čisto brez ideologij verjetno tudi ne bi šlo, gre za zgolj človeške ideologije, z večjo mero spoštovanja človeške individualnosti, z več strpnosti in dobre volje.

Obstoječe ideologije so okorele, preživele, ne odrešujejo več ali pa le kratkoročno in še takrat, ko človek misli, da je „odrešen", je v zmoti. Spoznanje le-te pride naknadno in povzroča velika razočaranja. Ali pa sploh ne pride in potem ljudje umirajo v zmoti, kot fanatiki . . ."

Christophoros torej ni film o spravi, je film o možnosti bolj človeških odnosov med sicer tako težko spravljivimi ali včasih kar nespravljivimi ljudmi.

Odzivi gledalcev na film so zelo različni, vendar značilni. Zabeležili smo jih na javnih razgovorih, ki so sledili prvim predstavam filma kakor tudi v zasebnih razgovorih.

Povojni aktivisti niso zadovoljni s svojo upodobitvijo, tudi za spravo niso in jezni so, ker je njihova generacija posredno „obdolžena", da je zakrivila propad slovenskega kmečkega podeželja v prid razvoja industrije.[3] Gledalci „sistemu nasprotne strani" („križarji", „mežnarji" – če uporabimo izraze iz filma), ga tudi niso veseli (temu se čudimo) in oboji se strinjajo v tem, da je še prezgodaj za filmsko upodabljanje takih tem. Nasprotno pa mladi in gledalci srednje generacije v veliki večini menijo, da je skrajni čas, da se te stvari pokažejo, na vse skupaj gledajo brez prevelike obremenjenosti ter z veliko mero razumevanja in občudovanja. Odkod tolikšna različnost v odzivih?

„Gre za problem resnice. Te ne marajo ne eni ne drugi. Resnica je moteča. Večina ljudi namreč raje mirno živi v svoji uradno priznani ‚zmoti'. Film je moteč za obe strani, ker si ga nobena ne more prisvojiti in ga uporabiti kot orožje proti drugi. Vsak se najde v njem, v dobrem in v slabem smislu, kot ideološko orožje pa ga ne more uporabiti.

Sicer pa je naša revolucija bila taka, kot je bila, krvava pač. In problem ni v tem. Revolucija[4] je prinesla predvsem veliko pozitivnega. Problem je

---

1 V tem članku mi ne gre za celovito predstavitev filma, temveč le za marginalije (zapiske na robu) k njemu. Smiselno brati in prav razumeti ga je mogoče le tistim, ki so si že ogledali film ali pa vsaj prebrali še druga besedila o njem; vsebina filma je namreč delno razvidna tudi iz scenarija avtorja Željka Kozinca, ki ga v skrajšani obliki prinaša ta številka ŽO.

2 Režiserjeva razmišljanja o lastnem filmu (natisnjena v ležečem tisku) so prirejena po njegovih razmišljanjih na razgovoru po predstavitvi filma v Žireh in v posebnem intervjuju za našo revijo.

3 Takšne, ki nas je pripeljala na rob ekološkega in ekonomskega propada. – Op. ur.

4 Vsaka prava revolucija povzroči v družbi, katero preobrne („prekucne" – izraz iz prvega slovenskega prevoda Komunističnega manifesta, ki je izšel leta 1908 v sosednji Idriji in v katerem se revolucija prevaja kot „prekucija"), silen pretres. Govorili bi lahko kar o družbenem potresu, po katerem se odnosi še dolgo ne „umirijo" oziroma utečejo v neke dogovorjene okvire.
Sodobni francoski zgodovinarji so ugotovili, da je francoska družba 19. stoletja rabila skoraj sto let, da se je po silnem preobratu („potresu") v letih 1789–1793–1815 spet konsolidirala.
Toliko glede škode, ki jo revolucija z zrušenjem starega vsekakor povzroči. Prepričani pa smo – in upamo, da to ni le ideološka slepota – da so pozitivni nasledki, ki jih tudi prinese, vendarle pomembnejši od negativnih.

nastal po vojni, z mistifikacijo njenih dosežkov, s prikrivanjem njenih grehov, s tem, da se je tisto, kar je bilo v revoluciji nekaj elementarnega, kasneje sprevrglo v obred, v liturgijo.[5]

Omislili so si nekakšno ‚uradno verzijo', ki je dolgo veljala za nesporno in nedotakljivo, danes pa vemo, da je to le polresnica, le resnica za obredno rabo. Film demistificira to revolucionarno religijo in upodablja revolucijo tako, kot je bila: krvava, življenjska, polnokrvna . . . in z vsemi ‚grehi'. Prepričan sem, da je tu — v **upodabljanju resnice** *— izhodišče za naprej. Le tako, da si natočimo čistega vina, je mogoče iskati rešitev v kriznem času. Zahteva se tako malo in vendar menijo prizadeti, da veliko preveč; še več, te zahteve doživljajo kot napad na njihovo življenjsko delo, na vse tisto, za kar so si ves čas prizadevali.*

Pravijo: Tako grdi pa spet nismo bili. — Tega jim spet nihče ne očita. Saj vemo: Človek, ki dela, dela tudi napake; če pa nič ne delaš, tudi napak ni. Povojni aktivisti so v svojem revolucionarnem zagonu „zagrešili" tudi številne napake, katere zdaj povečini tudi sami vidijo in priznavajo. Ravnanje neuradne opozicije nasproti njim tako ni fer. Tisti, ki ves čas po vojni niso storili ničesar, da bi bilo kaj drugače in da bi šle stvari v pravo smer, ki so kvečjemu pripomogli k temu, da bi bilo še slabše, danes kažejo s prstom na te ‚grehe'.

Sicer pa ti dve različni skupnosti živita v tej družbi zelo usklajeno, z roko v roki. ‚Sprava', o kateri se zadnje čase tako veliko polemizira, pravzaprav že zelo dolgo traja, vsaj neuradno. Narobe je to, ker se ob že doseženi spravi še zmeraj molči o nekaterih zgodovinskih resnicah in tako načrtno zavaja mlado generacijo. K sreči ta ne naseda več.

V kriznih časih udarijo zamolčane, na dno potisnjene strasti na dan. Vzgoja v polresnicah je zato dvorezna, postane bumerang. Resnica ‚v resnici' ni nikoli črno-bela. Mladi jo po tolikem času odkrivajo — ne zato, da bi zdaj kogarkoli ‚klicali na odgovornost' in obsojali za napake — temveč zato, ker je resnica edini možni temelj za **zaupanje** *(to je boljše od sprave) ter edini solidni temelj za sprejemanje pravilnih odločitev, ko gre za načrtovanje družbenega razvoja; te pač ne morejo temeljiti na polresnicah. Veseli smo, ker se naša družba v zadnjih letih vendarle odpira k zgodovinski resnici, in upamo, da se ta proces ne bo ustavil."*[6]

Konec filma torej ne predstavlja le narodne sprave, ki je slejkoprej nekaj iluzornega, gre mu prej **za več človečnosti, za več zaupanja v odnosih med ljudmi, ki smo si tako različni. In za zmago resnice v javnem občevanju.**

Konec filma je alegoričen, pojme prikazuje v podobah in ga torej ne smemo dojemati preveč dobesedno. V podobah (sekvencah in „freskah") filmske zvrsti želi prikazati, čutnonazorno osvetliti nekatere pojme („elementarni humanizem", „sprava„ . . .), pri čemer le-ti niso dojemljivi neposredno (kot pri simbolih), temveč jih razumevamo šele in ravno s posredovanjem teh filmskih podob.

O Krištofu

Christophoros[7] nam govori o Lenki, Ivanu in Martinu, o sovraštvu in ljubezni in še o marsičem, zelo malo pa o Krištofu. Čemu se potem film sploh tako imenuje kot se?

Stvar je taka:

„Če bi se film imenoval

*— **Krištof**, potem bi moral biti le-ta njegov osrednji junak, vendar to ni, igra šele četrto ‚glavno' vlogo;*

*— **Kristonosec**, bi ta naslov deloval preveč krščansko, kar spet ni bil naš namen.*

Zakaj torej **Christophoros**? *Zato, ker učinkuje to ime v svoji starogrški nedoumljivosti precej nevtralno (v nasprotju s prejšnjima dvema, ki sta povsem jasni), hkrati pa skriva v sebi ravno zaradi tega še nekatere možne posebne pomene. Na primer aluzijo na Antigono in njene brate, na tematiko izkopa in pokopa . . . vse to so že klasične teme.*

Ime Christophoros torej skriva v sebi aluzije na nekatere temeljne človeške zadeve, ki se vedno znova pojavljajo v vsej kulturni zgodovini; je ime, ki po eni strani zelo lepo zveni, po drugi pa ‚zadene' glavno temo filma.

V imenski različici Kristonosec pa nas še posebej zanima tisti drugi del imena, ki se veže na nošenje. Že v začetku filma, s Krištofovim rojstvom, se zastavi vprašanje, kdo bo tega otroka ponesel v življenje. Vsi trije so potencialni Christophorosi — kandidati, vendar so hkrati vsi tako obremenjeni že s svojimi, iz vojne izvirajočimi travmami, da si ne morejo naložiti še tega otroka; ta je v danih razmerah za vsakega od njih pretežko breme.

Kasneje Krištof sam postane Christophoros. Prenesel bo svojega otroka, z vojnimi travmami in preživelimi ideologijami veliko manj obremenjenega, v jutrišnji dan. Vsaj upamo, da bo tako!"

Sveti Krištof in sveti Mihael

V filmu se ob sv. Krištofu[8] pojavlja še en svetnik — **sv. Mihael**[9]. Gre za dragoceni kipec tega svetnika, znamenitost vaške cerkve, ki jo mežnarji ljubosumno čuvajo (kar se sicer v novejših časih na slovenskem podeželju ni pogosto dogajalo, saj so ga tudi v tem oziru dobesedno izropali). Kmalu po vojni, ko cepijo otroke, ga opazi zdravnik; takoj doume, koliko je vreden in že tuhta, kako bi ga spravil v bolj kulturno okolje. Martin to „kombinacijo" odločno zavrne. Na

---

5 Eden najvidnejših in tudi najbolj groteskih ritualov te vrste je vsakoletna ‚maša" na stadionu JLA v Beogradu ob dnevu mladosti. — Op. ur.

6 Kot bi želeli beograjski unitaristi. — Op. ur.

7 Starogrško ime Χριστοφόρος ni pravilno transkribirano. Pisati bi se namreč moralo Khristophoros ali pa latinsko Christophorus. Transkripcija Christophoros je torej nedosledna; ob načrtni ukinitvi klasične filologije v našem srednjem šolstvu je takšna napaka seveda razumljiva in opravičljiva.

8 Navajamo odlomek iz snemalne knjige, v katerem se govori o sv. Krištofu:

koncu filma pa se zgodi tole: Evica, Krištofova hčerka, ga hoče vzeti z oltarja in ga pridržati v rokah. Pade ji iz rok in se razbije. Vendar je zato nihče ne kaznuje; mežnar se „ne gre več", spravil se je z vsem in počasi odhaja na oni svet, gorečega podmladka pa v izumrli vasi nima (kar sicer ni značilno za aktualno situacijo na slovenskem podeželju); oče Krištof se ob tem samo prizanesljivo nasmehne. Tako konča ta strah in spoštovanje vzbujajoči svetnik, „prvoborec vere", zmagovalec nad Satanom, tehtalec duš in njih vodnik pred Gospodov sodni stol.

Dejanje se lepo „vklaplja" v siceršnji konec filma; konec tega svetnika oznanja, da je z ideološkim fanatizmom opravljeno in da so zmagale bolj človeške razsežnosti življenja.

Kakšno je tedaj razmerje med obema svetnikoma oziroma med atributi, ki jima jih navadno pripisujemo? Na eni strani je sv. Krištof, ki opravlja eno samo dobro delo ljudem v prid. Prenaša jih z brega na breg in tako zbližuje različne strani. Je svetnik aktivne dobrote. Na drugi strani pa je sv. Mihael, za katerega šteje samo eno — prava vera; vse drugo je treba izničiti v imenu čistih ideoloških principov.

Enemu je prva človečnost, drugemu načelnost.

Poskušajmo sedaj povezati razmerje med obema svetnikoma z razmerjem med zvezdo in križem. Pravih vzporednic ni in tudi tega, da je eden bolj križev, drugi pa bolj zvezdni, bi ne mogli reči. Gre bolj za to, da so na obeh straneh tako Krištofi kot Mihaeli. In da je lažje vztrajati na svoji strani reke in kategorično odklanjati vsak stik z nasprotnim bregom (ki ni bodisi napad bodisi obramba) kot iskati možnosti „aktivne miroljubne koeksistence".

Vprašanje je tudi, kako — če sploh — je mogoče prehoditi pot od zvezde do križa in nazaj? Težko. Vmes je namreč reka in bresti je treba z bremenom na ramenih in biti močan kot sv. Krištof, ki je bil velikan, a se je moral kljub temu opirati na debelo palico.

Vendar vse to še ni dovolj. Moč sama ne zadostuje. Treba je tudi volje. Krištof namreč **hoče** na drugo stran, Mihael tega sploh **noče**. Ostaja kategorično na svoji strani in tiste, ki hočejo drugače, uklepa v verige, prebada jih s sulico in seka z mečem.

Tako je, je bilo in bo gotovo tudi ostalo. Na eni strani ti, na drugi oni. Nasprotja se pojavljajo, zaostrujejo in rešujejo v zmeraj novih oblikah. Tako se je pojavilo in zaostrilo tudi nasprotje med zvezdo in križem in znamenja njegove rešitve so že vidna na obzorjih nam pripadajočega dela zgodovinskega časa.

Že znotraj vsakega posameznika se prepletata sovraštvo in ljubezen. Pri enih prevlada prvo, pri drugih drugo. Tako je tudi v odnosih med ljudmi in med različnimi družbenimi skupinami in celo znotraj letih. Tako znotraj ene kot znotraj druge, tako na eni kot na drugi strani so Krištofi in Mihaeli. Prvi so za sožitje in sodelovanje, drugi za „dokončni obračun".

Ne gre za to, da bi morali prevladati Krištofi — to bi bila „dokončna" rešitev druge vrste. Postali bi Mihaeli, v praznem prostoru za njimi pa bi se pojavili novi, njim nasprotni Krištofi. Gre za to, da bi imeli slednji večjo veljavo kot doslej.

Film Christophoros je napravil velik korak v uresničevanju tega namena.

---

49. Pred cerkvijo
EXT- dan

201. Vožnja. SR — BL — FSR

Pod fresko sv. Krištofa se CENE in MARTIN molče opazujeta. CENE se dvigne in iz dolgočasja začne motriti staro in obledelo fresko. MARTIN ga z zanimanjem opazuje in sklene prekiniti molk.

MARTIN: Sveti Krištof, zavetnik proti nagli in nepredvideni smrti . . . Bil je tako velik, kot ga vidiš na naši sliki. Preživljal se je s tem, da je prenašal popotnike čez reko. Pa ga je nekoč poklicalo dete: Nesi me! Orjak ga je vzel na ramo, a dete je postajalo čedalje težje. Komaj ga je prinesel na nasprotni breg. Dete mu je reklo, naj zasadi svojo gorjačo v tla in bo ozelenela. Orjak je ubogal in zgodilo se je, kakor je povedalo dete. Zato mu je orjak služil. Dobil je ime Christophoros, KRISTONOSEC.

CENE, pogledujoč po freski in MARTINU, se vznemiri zavedajoč se moči legende, ki mu jo pripoveduje MARTIN, prevzet se zaveda drugačnosti trenutka.

CENE: Daj, daj, stari, . . . molči . . .

žirovska kulturna kronika

Кодекс Академии

DPD Svoboda Žiri ob 30-letnici (1955—1985)

Taka obletnica bi že lahko bila priložnost za natančen in sistematičen oris razvoja društva v minulih treh desetletjih. Vendar ni gotovo, ali bi bilo kaj takega sploh mogoče; arhiv društva namreč ni urejen, je izredno pomanjkljiv in vrh vsega tudi ni zbran na enem mestu – nekaj se je ohranilo tu, nekaj tam.

Po drugi strani pa lahko rečemo, da smo to obletnico proslavili „z novo delovno zmago". 8. marca letos smo namreč odprli prenovljene prostore društva in zdaj se ponašamo z veliko dvorano, galerijo in drugimi prostori, kakršnih nimajo daleč naokoli.

Tako smo se odločili, da v vaši reviji – katere ustanovitelj in soizdajatelj je literarna sekcija „Svobode" – objavimo nekaj prispevkov, ki ilustrirajo delovanje društva v prvih letih in v zadnjih nekaj mesecih; to je v dveh zanj najbolj ustvarjalnih obdobjih. Objavljamo **osem prispevkov:**

– razmišljanje „O nekaterih kulturnih vprašanjih naše doline" (Rado Jan);

– članek „Pred pokrajinskim zletom Svobod in prosvetnih društev" (R. Jan);

– recenzijo predstave Kreftovih Celjskih grofov v Žireh (Lado Štiglic);

– izbor iz seznama prireditev v dvorani Svobode v letih 1960–65 (Alfonz Zajec);

– govor ob otvoritvi prenovljenih prostorov, 8. 3. 1986 (Jože Bogataj);

– seznam prvih petdesetih prireditev v prenovljeni dvorani (Drago Grošelj);

– zapis iz razstavnega lista slikarja Ernesta Kavčiča (Andrej Pavlovec);

– nekaj fotografij.

Vse to je v časovni stiski zbral in za objavo pripravil Miha Naglič.

Ob tej priložnosti naj vas opozorimo še na podobne prispevke, objavljene v prejšnjih številkah naše revije:

– Pismo Otona Župančiča SKUD „Oton Župančič" Žiri, ŽO 1;

– Govor na ustanovnem občnem zboru „Svobode" v Žireh (Ivan Regent), ŽO 1;

– Nekaj utrinkov ob snovanju idejnega projekta doma „Svobode" v Žireh (Andrej Kavčič), ŽO 1;

– Pomen zborovskega petja pri Slovencih in pogled v perspektivo pevske dejavnosti v Žireh (Slobodan Poljanšek), ŽO 4, 61–65;

– Žirovski kulturni utrip (več avtorjev), ŽO 4, 13–30;

– Literarna sekcija DPD Svoboda Žiri (Miha Naglič), ŽO 1;

– Teze o sedanjem stanju in prihodnosti žirovske kulture (M. Naglič), ŽO 1;

– Še nekaj tez o možni prihodnosti žirovske kulture (M. Naglič), ŽO 2, 13–14.

S to številko odpiramo v sredini novo rubriko Žirovski kulturni utrip. Da bi jo zapolnili, vabimo vse ustanove, društva in posameznike, ki kulturno delujejo na Žirovskem, naj pošiljajo našemu uredništvu (Žirovski občasnik, p.p. 11, 64226 Žiri) vse tiskano oziroma pisano in drugačno gradivo, ki spremlja njihovo dejavnost (vabila, programi, poročila, katalogi, plakati, recenzije, članki, fotografije itd.).

Iz tako zbranega gradiva bomo objavljali povzetke v tej rubriki, ki bo tako postala eden od virov za zgodovino kulturnega delovanja na Žirovskem.

O NEKATERIH KULTURNIH VPRAŠANJIH NAŠE DOLINE

Letošnja, na videz zelo bogata sezona se nagiblje h kraju. Režiser Krapš bo postavil na oder za konec še eno mladinsko delo – Pastir Peter in kralj Maliban – in dramska dejavnost bo do jeseni spet čakala novih pobud. Zaokrožen pogled na letošnji program nam pove marsikaj zanimivega, zato je prav, da se ob koncu sezone pobliže seznanimo s problematiko, ki jo je letošnje delo samo po sebi postavilo pred nas.

Ob zelo razveseljivi ugotovitvi, da je odrska umetnost pri nas zaželena, se človek nehote ustavi ob vprašanju vzgoje mladih igralcev, zakaj levji delež pri izvedbi letošnjih zamisli je slonel predvsem na starejših tovariših (to je razumljivo), vendar se upravičeno sprašujemo, kje in kdaj bomo dobili nove sodelavce.

V našem programu se jasno kažeta dve tendenci, ki sta zelo zdravi in nujni. Pri ljudeh z izkušnjami se izraža težnja po pogovorni komediji in drami, slednji tudi privlačita del našega občinstva, predvsem redne obiskovalce filma.

Druga smer je smer naše ljudske igre, ki je globoko zasidrana v ljudstvu in postavlja pred igralce tudi manjše zahteve. Menim, da mora novi program tudi v prihodnje upoštevati ti dve težnji, kajti obe imata svoje družabno in kulturno opravičilo. Mladim ljudem je ljudska igra najbolj pri srcu iz preprostega razloga, ker jim je razumljiva in dostopna. Zato bi bilo prav, da na to področje uvajamo najmlajše. Če bomo to zanemarili, se nam zna zgoditi, da čez nekaj let ne bomo imeli nobenega igralca.

Iz razgovorov s tovariši spoznavam, da jih moti predvsem gmotna stran dela. Nihče ne dvomi o tem, da se bo delo v novem zadružnem domu še bolj razmahnilo, ker z dograditvijo te stavbe tudi različnih nevšečnosti ne bo več, tako glede pomanjkanja prostora, preklarij o souporabi odra itd. Toda kljub vsem oviram je na tej stopnji razvoja še vedno pomembnejše

vprašanje aktivnosti in vzgoje članstva. — Prepričan sem, da bo v današnjih razmerah lahko s pridom začela delati pionirsko-mladinska sekcija, ki bi pozneje izpopolnila že kar preveč stereotipne in razredčene vrste starejših polprofesionalcev.

Odkod in zakaj ta skrb? Dramatika je na Slovenskem najbolj priljubljena amaterska dejavnost. Dramatika je ogledalo našega življenja, ki vzbuja v ljudeh aktiven odnos do kulturnih vprašanj. V nasprotju s tem pa film dela množico pasivno, ker pri ustvarjanju filma človek ni soudeležen. Seveda s tem filmu ne odrekam vzgojnega in splošno izobrazbenega pomena, saj postaja ta bolj in bolj vsakdanja potreba, čeprav je vprašanje filmske kritike še zmeraj odprto. Cenena plaža, ki še zdaleč ni podoba našega in resničnega življenja, še vedno privablja večji krog gledalcev, resnične filmske umetnine pa le premnogokrat gledamo ob napol prazni dvorani. Brez dvoma bi se temu odpomoglo s predavanji o filmu v okviru ljudske univerze.

Skratka, letošnja sezona je dokazala, da dramatika ni nezaželen otrok. Kakovost predstav se je znatno dvignila — tako v umetniškem kot v tehničnem pogledu. Nujno pa bi morali izboljšati jezikovno stran predstav; menim, da bi pri tolikem številu profesorjev in učiteljev lahko našli človeka, ki bi opravljal lektorsko dolžnost!?

V neprimerno večji zagati pa smo s pevsko kulturo. — Otroci, ki dobijo v današnji šoli solidno glasbeno podlago, kar dokazuje tudi kakovost mladinskega zbora, so pozneje prepuščeni večji del priložnostnemu vključevanju v pevske družine. Koliko talentiranih pevcev se porazgubi, ker nimajo premišljene nadaljnje vzgoje v pevskih zborih. Potreba po mladem pevovodju je spričo ostarelosti glasbeno-pevskih vzgojiteljev že kar kričeča.

Dolžnost vseh, ki so odgovorni za normalni razvoj naše kulture, je, da se ob tem zamislijo in pomagajo društvu pri reševanju teh vprašanj. — Seveda bi s štipendiranjem talentiranih domačinov taka vprašanja najbolje rešili.

V naših orkestrih je še vedno živo nagnjenje po diletantskem igranju brez not. Tako delo ne vodi nikamor, kvečjemu v primitivizem, ki pa v ničemer ne pripomore k razvoju glasbene kulture. Uspeh glasbenih kolektivov in pevskih zborov bo očiten šele po letih vztrajnega in nepretrganega dela. Tudi v tej sekciji je bistven problem vzgojitelj — strokovnjak.

Naša glasbena kultura je v primerjavi s predvojnim stanjem znatno napredovala. — Če vprašanj v zvezi z vodečimi kadri ne bomo rešili, bodo prizadevanja celega desetletja splavala po vodi. Morda bi k temu lahko pripomogla tovarna „ALPINA", ki naj bi pri nastavitvah dajala prednost ljudem s takimi sposobnostmi.

Poglavje zase je naša knjižnica. — Pred vojno so imele Žiri tri knjižnice z najmanj 10.000 zvezki leposlovnih in strokovnih knjig. Tudi obiskovalcev je bilo veliko več. Čas bi že bil, da bi kvanto in umazano govoričenje nadomestili s knjigo, vsekakor pa bi knjižnico moral voditi kdo izmed izobražencev, ki bi znal skrbeti za njeno premišljeno rast in tudi usmerjati ter pritegovati stare in nove bralce. O teh zadevah bi se dalo marsikaj napisati.

V glavah naših občinskih mož še vedno v marsičem prevladuje star liberalno-klerikalni odnos do kulturne dejavnosti, ki se za kulturna vprašanja zanima zgolj in samo toliko, kolikor je kulturna dejavnost usmerjena v vsakdanjo politično aktualnost, zaradi česar je dejavnost premnogokrat zgolj kampanjski prakticizem. — Naše društvo se je takega načina dela sicer otreslo, zato pa je kampanjstvo tembolj značilno v našem telesno-vzgojnem delu. Namesto vztrajnega, neprestanega dela z mladino se iz leta v leto ponavlja ista pesem: pred akademijo je garanje in pretiravanje, po akademiji zaspana utrujenost. Vem, da so objektivne težave in ovire tudi v TVD Partizan velike, toda tudi tu gre predvsem za sposobne in dobre vaditelje, ki bi našo telesno vzgojo spravili iz začaranega kroga kampanjske zaletavosti.

Čudim se, da občina s tako gmotno podlago ne more žrtvovati nekaj tisočakov za tečajnike, ki bi se v tečajih usposobili za načrtno delo v društvih telesno-vzgojne narave.

V bežnih obrisih in ne brez površnosti sem načel nekaj vprašanj, ki naj jih imamo danes pred očmi vsi, ki nam je pri srcu nemotena in zdrava rast mladega rodu. Zadružni dom, ki ga gradimo, bo omogočal to rast, mi pa po svojih močeh storimo vse, da v pričakovanju zadružnega doma ne bomo zanemarili — **človeka.**

Rado Jan

Uredniški pripis:

Avtor je objavil pričujoče razmišljanje v **Gledališkem listu**, ki ga je tudi urejal, izdajala pa sta ga Študentski klub Žiri in SKUD (sindikalno kulturno-umetniško društvo) „Oton Župančič"; slednje je bilo neposredni predhodnik DPD Svoboda Žiri.

Članek je izšel v tretji številki omenjenega lista (24. 4. 1954) ob premieri komedije Scampolo (Dario Nicodemi).

Ko prebiramo članek, se lahko zamislimo in vprašamo: Mar so se razmere v tridesetih letih po tem zapisu kaj spremenile!?

PRED POKRAJINSKIM ZLETOM „SVOBOD" IN PROSVETNIH DRUŠTEV

Razmišljanje o delu DPD „Svoboda" iz Žirov

Naneslo je oni dan, da sem namesto na vajo za dramsko predstavo, ki jo pripravlja DPD „Svoboda" v Žireh, ponevedoma zašel na koncert združenih pevskih zborov tamkajšnje „Svobode". V nabito polni dvorani ni bilo moč dobiti sedeža, zato sem se kar stoje zamaknil v harmonično ubran ritem pesmi, in po pravici povedano, že dolgo nisem bil deležen takega doživetja.

In ko takole strmim v 60-glavo množico pevcev mešanega pevskega zbora, se mi nehote zastavi vprašanje: zakaj je bilo treba na to doživetje čakati 10 dolgih let? Še bolj nehote je bil dan odgovor: komuna in samouprava – to je bil edini logični sklep na vprašanje, ki si ga je najbrž zastavil vsak, kdor je poslušal te, v slovensko kulturo živo posegajoče ljudi, ki so se po daljšem obdobju trdega in vztrajnega dela predstavili svojim rojakom pod vodstvom komponista in zborovodij Jobsta ter Janeza Oblaka.

Koncert je kljub obširnemu programu kaj hitro minil. In če premislim, da pred leti večji del teh ljudi ni znal drugam kot v krčmo, me prešinja prijetna zavest, da teh časov ne bo nikoli več, ker je človek sam postal zavesten tvorec tiste stavbe, ki ji pravijo učeni ljudje: **slovenska kultura**.

Delavsko prosvetno društvo v Žireh se zadnji čas vneto pripravlja na svoj pokrajinski zlet „Svobod". Za vsako ceno bi radi dogradili svoj kulturni dom oziroma prostore, namenjene kulturni dejavnosti v stavbi zadružnega doma, ki je eden največjih v Sloveniji. Gospodarske organizacije in vsi, ki imajo kaj „pod palcem", se že vseljujejo v novo stavbo. Nerešeno pa ostaja vprašanje prostorne gledališke in kino dvorane. Ko jih vprašam, kako je s to stvarjo, mi povedo, da je vsak delovni človek že dal svoj prispevek za dograditev dvorane, in to kar po 500 dinarjev, da so kmetje že darovali za opremo 200 m^3 lesa in da pripravljajo veliko kulturno manifestacijo, ki bo trajala ves teden, da bi tako prišli do sredstev in dogradili svoj hram kulture in omike.

15. julija bo DPD „Svoboda" v Žireh razvilo svoj društveni prapor. Pred tem pa se bodo ves teden vrstile prireditve posameznih odsekov domače Svobode in gostov. Tako bodo v Žireh nastopile: stražiška „Svoboda" z Lorcino romanco „Mariana Pineda", lutkovna sekcija jeseniške „Svobode" z Olahovo pravljico „Zlatorog", Prešernov pevski zbor iz Kranja, Glasbena šola DPD „Svoboda" Žiri, jeseniška Godba na pihala, dramska sekcija domače „Svobode" s Kreftovimi „Celjskimi grofi", KUD Vrhnika s komedijo „Hiša v Montevideu" in KUD Logatec s folklorno skupino. Vmes bodo še športne prireditve in spominska razstava iz zgodovine kulturnoprosvetnega in umetniškega delovanja domačih društev v zadnjih šestdesetih letih. Da ne pozabim: glasbeno-pevski odsek „Svobode" pa se bo predstavil z vokalnim koncertom.

Rado Jan (Glas Gorenjske, 29. 6. 1956)

Zaključna predstava festivala v Žireh

BRATKO KREFT: CELJSKI GROFJE

V še nedograjeni stavbi Doma kulture v Žireh je DPD „Svoboda" Žiri krstila oder s Kreftovimi „Celjskimi grofi" v režiji člana PG iz Kranja Jožeta Zupana. Sceno je odstopilo Prešernovo gledališče iz Kranja. Premiero si je prišlo ogledat okoli 900 gledalcev. Igralci so se prav dobro znašli, kar kaže na doslednost režije. Trdi roki Jožeta Zupana je kljub tehničnim oviram na nedograjenem odru uspelo postaviti primerno predstavo. Posamezni liki so bili skrbno izdelani, pa tudi v odrski izreki ter v mizanscenah ni bilo opaziti pomanjkljivosti. S tem delom je DPD „Svoboda" Žiri napravila prelomnico, kakor je dejal domačin Rado Jan, dramaturg Prešernovega gledališča, v svojem pozdravnem govoru.

Žirovci so z zanimanjem spremljali dramo celjskega gospostva, dramo starega Hermana Celjskega, ki so se mu izneverili vsi njegovi otroci. Niso se menili za njegove načrte. Ob koncu je spoznal, da je zaman dal umoriti Veroniko in pravdača. Strt je omahnil v smrt s svojimi naslikanimi načrti na steni.

Starega Hermana Celjskega je upodobil Silvo Avsenik in nas s svojo dognano igro presenetil. Višek je dosegel na koncu, ko je Herman spozna vso ničevost svojega truda. Dober je bil tudi v prizorih z meščani, s Friderikom in pravdačem. Dovršene like so predstavili tudi Janko Bogataj kot Friderik, Irena Hadžiomerovič kot kraljica Barbara in Franček Štefanec kot Ulrik, Friderikov sin iz prvega zakona. Pri Frideriku smo pogrešali malo več vitalnosti. Bogataj je bil zelo dober v prizoru, ko kot popoln slabič podpiše lažno pričevanje. Kraljica Barbara je predstavljala suvereno vladarico, ki se zaveda svoje lepote in smo ji lahko verjeli, da je zapeljala mladega pravdača ter ljubimkala s Piccolominijem. Ulrik je bil zelo sproščen pri pijančevanju v zadnjem dejanju, ko razodeva Barbari in Piccolominiju svoje življenjske nazore. V prizoru z meščani, ki jim pripoveduje „intimne zgodbice" z gradu, mu manjka elegance. Tov. Štefanec se bo gotovo razvil v dobrega igralca, predvsem z vlogami ljubimcev. Veroniko, drugo ženo Friderikovo, hči kastelana z Desenic, je igrala Manica Kolenčeva. Edino, kar bi ji mogel očitati v tej zahtevni vlogi, je rahel patos, ki ga vsiljuje že sam tekst. Seveda pa to ni motilo predstave. Posebno dobra je bila Veronika pred sodiščem ter v prizoru s pravdačem. Jošta je igral Tone Petrnel. V nekaterih prizorih je bil preveč zdrav moški, ki mu težko verjamemo, da ima „križarsko bolezen". Najboljši je bil tedaj, ko je nagovarjal starega Hermana k umoru ter ob pijači pred spanjem. V vlogi patra Gregorja smo bili nadvse presenečeni nad igro novinca Franceta Žagarja. Ob tem mu lahko samo čestitamo. Tudi ta mladi igralec bo pod skrbnim vodstvom lahko dosegel lepe uspehe. Piccolominija je igral Alfonz Zajec. Skušal je sicer skrbno izdelati svoj lik, vendar je bil v nekaterih prizorih previhrav, premalo kneževski; predvsem smo to pogrešali pri obravnavi, kjer oprostijo Veroniko. Bolj se mu je to posrečilo z Barbaro. Sodnik v vlogi Bizjaka bi moral svojemu govoru dodati nekaj več zagrenjenosti ter v določenih trenutkih tudi simpatijo do Veronike. Meščani Orožar (Franc Mlinar), pekovski mojster (Ciril Erznožnik) ter trgovec Jugavija (Viktor Kavčič) so prav tako pripomogli k dobri predstavi. Zelo posrečen lik je ustvaril Jože Krapš kot padar. Videlo se mu je, da je že star poznavalec odra.

Najboljši je bil v sceni z Gvardijanom celjskih minoritov (Franc Pečelin). Kar smo zapisali za patra Gregorja, ne moremo za Gvardijana, ki mu je manjkala vsa potrebna lahkoživost. Igralec tej vlogi ni bil kos, zato je pač treba več igralske prakse.

Tudi vsi drugi (dekle, paži ter vojščaki) so lepo dopolnili predstavo. V vlogi pravdača je gostoval član Prešernovega gledališča iz Kranja Jože Zupan, ki je vodil tudi režijo. Požrtvovalnemu ansamblu DPD „Svoboda" Žiri lahko upravičeno čestitamo k uspeli predstavi. Njihov uspeh dokazuje, da se bo le z načrtnim delom dvignila raven naših podeželskih predstav.

Lado Štiglic

(Glas Gorenjske, 27. 7. 1956)

PRIREDITVE V „SVOBODI" V LETIH 1960–65 (IZBOR)

1. PRVOMAJSKA PROSLAVA z otvoritvijo dvorane
   sobota, 30. 4. 1960, ob 20. uri
2. DEŽURNA SLUŽBA, premiera dramske sekcije „Svobode"
   nedelja, 1. 5. 1960, ob 20. uri
3. ZA VSAKEGA NEKAJ, zabavni kvartet iz Maribora
   torek, 3. 5. 1960, ob 16.30
4. SLAVNOSTNA SEJA DELAVSKEGA SVETA ALPINE, združena s proslavo
   sobota, 3. 9. 1960, ob 20. uri
5. tekmovanje JUDO kluba Alpine
   nedelja, 4. 9. 1960, ob 10. uri
6. tekmovanje JUDO kluba Alpine ZA PRVAKA GORENJSKE
   nedelja, 4. 9. 1960, ob 15. uri
7. igra DEŽURNA SLUŽBA, ponovitev
   nedelja, 4. 9. 1960, ob 20. uri
8. slavnostna seja OB LO Žiri
   sobota, 22. 10. 1960, ob 9. uri
9. igra BABILONSKI STOLP, premiera dramske sekcije „Svobode"
   nedelja, 23. 10. 1960, ob 20. uri
10. VESELI PLANŠARJI
    nedelja, 13. 11. 1960, ob 20. uri
11. film H-8, prvič
    sobota, 26. 11. 1960, ob 20. uri
12. film H-8, jugoslovanski
    nedelja, 27. 11. 1960, ob 20. uri
13. PROSLAVA OB DNEVU REPUBLIKE, po njej prvič predvajanje filma v cinemascopu: OČETJE IN OTROCI
    ponedeljek, 28. 11. 1960, ob 19. uri
14. ponovitev filma OČETJE IN SINOVI, italijanski
    torek, 29. 11. 1960, ob 20. uri
15. ČAJ ZA DVA
    sobota, 3. 12. 1960, ob 20. uri
16. MLADINSKA KONFERENCA ALPINE, združena s filmom
    nedelja, 4. 12. 1960, ob 8.30
17. ČAJ ZA DVA
    nedelja, 4. 12. 1960, ob 15. uri
18. VOJAK TAMAKO, gostovanje iz Idrije
    nedelja, 4. 12. 1960, ob 20. uri
19. NAŠA POTA SE RAZHAJAJO, film
    sobota, 10. 12. 1960, ob 20. uri
20. O SPOLNI VZGOJI, predavanje – predaval prof. Fr. Pediček
    nedelja, 11. 12. 1960, ob 8.30
21. FANT IN DEKLE, predavanje za mladino – Fr. Pediček
    nedelja, 11. 12. 1960, ob 10. uri
22. VZPON NA HIMALAJO, predaval član odprave tov. Keršič
    nedelja, 11. 12. 1960, ob 15. uri
23. NAŠA POTA SE RAZHAJAJO, film
    nedelja, 11. 12. 1960, ob 17. uri
24. OBČNI ZBOR SVOBODE
    četrtek, 15. 12. 1960
25. VLAČUGA VREDNA SPOŠTOVANJA, film
    sobota, 17. 12. 1960, ob 20. uri
26. DOBRI ZNANCI iz Celja, akademski klub
    nedelja, 18. 12. 1960, ob 15. uri
27. VLAČUGA VREDNA SPOŠTOVANJA, film
    nedelja, 18. 12. 1960, ob 17. uri
28. VZPON NA HIMALAJO, ponovno predavanje, ker se je prejšnjo nedeljo pokvarila aparatura in napovedanega predavanja zvečer ni bilo
    nedelja, 18. 12. 1960, ob 19.30
29. SVET MIRU, film
    sobota, 24. 12. 1960, ob 20. uri
30. SVET MIRU, film
    nedelja, 25. 12. 1960, ob 17. uri
31. SVET MIRU
    nedelja, 25. 12. 1960, ob 19.30
32. DEDEK MRAZ
    petek, 30. 12. 1960, ob 15. uri
33. NOVOLETNI PROGRAM in obdaritev otrok
    sobota, 31. 12. 1960, ob 14. uri
34. SPOMINI IZ ITALIJE, film
    sobota, 31. 12. 1960, ob 20. uri
57. PREŠERNOVA PROSLAVA in 90-letnica F. S. FINŽGARJA
    četrtek, 9. 2. 1961, ob 12. uri
69. SESTANEK POLITIČNIH ORGANIZACIJ zaradi komune
    petek, 10. 3. 1961, ob 17. uri
79. SESTANEK ORGANIZACIJ s komuno iz LOGATCA
    nedelja, 16. 4. 1961, ob 8.30
110. TAJNO DRUŠTVO PGC, igra DPD Svoboda Žiri v sodelovanju z osnovno šolo; odlikovanje krvodajalcev RK v Žireh
    nedelja, 4. 6. 1961, ob 17. uri
118. predavanje O RAKU IN REGULACIJI ROJSTEV združeno s predvajanjem filmov. Predavali prof. dr. Vito Kavčič, dr. Franc Novak, dr. Rado Poljanšek, dr. Lidija Rudolšek
    torek, 30. 6. 1961, ob 20. uri
147. PREDAVANJE O VTISIH IZ AFRIKE IN AZIJE; predaval Tone Kržišnik, ki je bil pod

poveljstvom OZN na Sinaju
sreda, 20. 9. 1961, ob 20. uri

150. PREDAVANJE O BEOGRAJSKI KONFERENCI, predavatelj novinar Lenarić
četrtek, 28. 9. 1961, ob 19.30

291. ARHANGELI IN AVTOMATI, drugič iz Trsta
nedelja, 3. 6. 1962, ob 20. uri

427. Z MOPEDOM PO AFRIKI, predavanje Staneta Tavčarja iz Kranja (I. del)
petek, 25. 1. 1963, ob 19.30

432. Z MOPEDOM PO AFRIKI (II. del); organizator Planinsko društvo Žiri
sobota, 2. 2. 1963, ob 18.30

460. VOJAŠKA KONFERENCA, manevri 5. vojne oblasti
sobota, 16. 3. 1963, ob 20. uri

525. ŠTIRISTO UDARCEV, film (François Truffaut)
sreda, 3. 7. 1963, ob 20. uri

559. PROSLAVA BORCEV XXXI. DIVIZIJE NA POTI V CERKNO
petek, 6. 9. 1963, ob 19. uri

617. O NARODIH IN OBIČAJIH V INDIJI IN NEPALU, predavanje – predaval Zoran Jerin, urednik TT
sobota, 7. 12. 1963, ob 18. uri

623. CVETJE V JESENI, igra. Gostovanje KUD Ivan Tavčar iz Poljan
nedelja, 15. 12. 1963, ob 17. uri

663. IVANOVO OTROŠTVO, film (Andrej Tarkovski)
sreda, 15. 2. 1964, ob 18. uri

671. DRUGA VELIKA BESEDA, gostovalo Prešernovo gledališče iz Kranja
nedelja, 23. 2. 1964, ob 16. uri

678. MATI IVANA ANGELSKA, film
sreda, 4. 3. 1964, ob 19.30

713. PROSLAVA 1. MAJA, po proslavi slovenski film TRENUTKI ODLOČITVE
četrtek, 30. 4. 1964, ob 19.30

753. SLAVNOSTNA SEJA ZB OB OTVORITVI SPOMENIKA
sobota, 4. 7. 1964, ob 8. uri

768. TRIGLAVSKE STRMINE, slovenski film
sreda, 29. 7. 1964, ob 20. uri

806. MLADOLETNICE, film. Prva predstava z dvema aparaturama
sobota, 3. 10. 1964, ob 20. uri

853. ZBOR VOLILCEV
četrtek, 17. 12. 1964, ob 19. uri

1000. ENAJST VETERANOV (izžrebanih 10 vstopnic kot nagrada ob 1000. predstavi)
sobota, 21. 8. 1965, ob 20.30

Zapisoval **Alfonz Zajec**

(Alfonz Zajec je v prvi polovici šestdesetih let vpisoval vse prireditve v dvorani „Svobode" v poseben zvezek (prav bi bilo, da bi kdo nadaljeval to delo). Iz njega smo povzeli vse prireditve za leto 1960, ko dvorana še ni bila povsem urejena (1–34), in nekaj izbranih (po čisto subjektivnem izboru) iz naslednjih let.

Kljub precejšnjemu številu prireditev je očitno, da se je že takrat nakazoval zaton domače dramske dejavnosti, iz katerega se pravzaprav vse do danes nismo mogli povsem dvigniti. – Op. ur.)

OTVORITVENI NAGOVOR (8. 3. 1986)

Drage obiskovalke, cenjeni obiskovalci, spoštovani gostje, vsem, ki ste prišli na naše slavje, lep pozdrav!

Nocoj smo se zbrali, da bi odprli prenovljene prostore našega društva in v njih slovesno proslavili praznik naših žena.

„Dolgih sedem let" smo si v Žireh prizadevali za obnovo našega kulturnega doma. Ko pravim „dolgih sedem let", ne gre za leporečje, temveč za to, da je resnično minilo sedem let, odkar je leta 1979 KK SZDL Žiri pod predsedstvom tovariša Petra Nagliča dala pobudo za oživitev takrat skoraj povsem zamrlega dela našega društva in ustanovila sanacijski odbor. Ta je naredil marsikaj, vendar se je kmalu pokazalo, da prave oživitve dejavnosti ne more biti, dokler ne bodo obnovljeni tudi prostori. Tako je odbor priskrbel potrebne načrte in dosegel, da so bili uvrščeni v planske dokumente KS za pravkar minulo srednjeročno obdobje. Zelo so se trudili; tudi težav je bilo veliko, a načrtovano je zdaj vendarle opravljeno. Zato imajo zasluge predvsem žirovske delovne organizacije, ki združujejo sredstva za potrebe družbenih dejavnosti v KS, vodstvo KS ter gradbeni odbor in njegov neutrudni predsednik **tovariš Anton Žibert**. Veliko nas je še, ki smo sodelovali in po svojih močeh pomagali, vendar se s tem ne hvalimo preveč. Vendar se ob tej priložnosti za pomoč vsem zahvaljujem.

Obnova doma je potekala v *treh etapah*: leta 1983 smo obnovili zunanjost razpadajočega vhoda – kakšen je bil, se gotovo še spomnite. Naslednje leto smo obnovili ostrešje in uredili ogrevanje, v zadnjih nekaj mesecih pa smo uredili še notranjost naših prostorov, da so dobili podobo, kakršna se zdaj kaže vašim očem, in za katero upamo, da opravičuje vložena sredstva. Vrednost vseh opravljenih del po prvih ocenah že presega tri stare milijarde dinarjev, kar res ni malo.

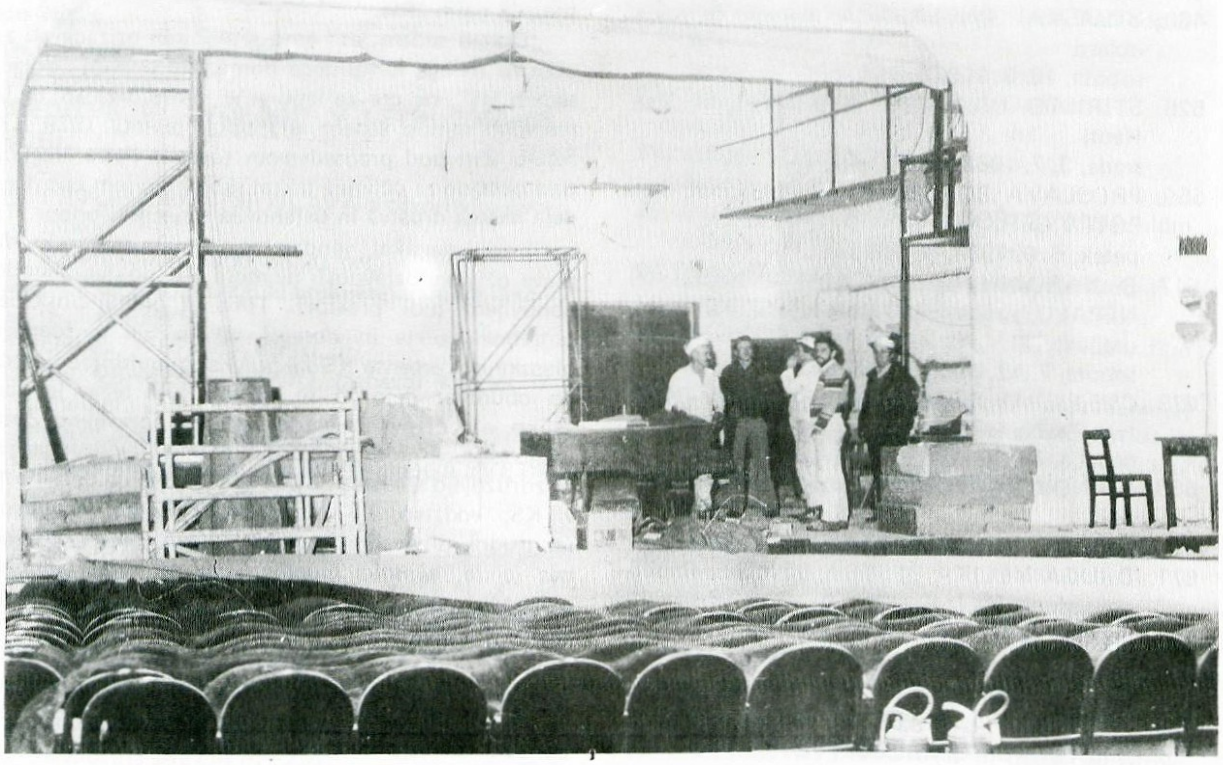
In še na nekaj ne kaže pozabiti! Ko smo pred leti razpravljali o potrebi in namembnosti porabe sredstev KS za obnovo doma Svobode, je marsikdo temu nasprotoval, češ da so v kraju še druge, bolj nujne naložbe, npr. ureditev pločnikov ob glavni cesti skozi naš kraj. Nastala je celo dilema: ali dvorana ali pločniki, ali kultura ali komunala. Ta dilema je lažna. Dosegli smo namreč takšno stopnjo razvoja, ko moramo skladno in sočasno razvijati različne družbene dejavnosti. Sicer pa se naša kulturnost ne kaže le na odru, kaže se tudi na cesti. Zato ob tej priložnosti prosim vse navzoče, da se drugo nedeljo na referendumu izrečejo **za** samoprispevek, ki bo omogočil rešitev tega problema. Tudi to bo kulturno dejanje!

Zdaj pa se ozrimo še na dejavnost, ki so ji ti imenitno prenovljeni prostori namenjeni. Bogata je preteklost kulturne dejavnosti v Žireh. Naše društvo,

imenovano delavsko prosvetno društvo Svoboda, je bilo ustanovljeno pred dobrimi tridesetimi leti leta 1955. Lepše kakor s tako otvoritvijo svojega jubileja skoraj ne bi moglo proslaviti. Še prej, v prvih povojnih letih, je v Žireh delovalo sindikalno kulturno umetniško društvo (SKUD), imenovano po Otonu Župančiču. Pesnika so ob ustanovitvi povabili v Žiri. Odzval se je s pismom, ki ga je sklenil takole:

„Želim vam iz vsega srca, da bi ostalo Vaše društvo toplo ognjišče ljudske prosvete, svetlo žarišče napredne socialistične miselnosti, ki vas bo pri političnem in strokovnem delu zanesljivo vodila v pravo smer.

grofov, odigrane v tej dvorani že leta 1956, sredi neobdelanih zidov in na ilovnatih tleh. V začetku šestdesetih let je bil utrip dejavnosti Svobode izredno živahen. V prvih petih letih je bilo v dvorani več kot 1000 prireditev (filmskih in gledaliških predstav, razstav, predavanj). Proti koncu šestdesetih let pa je začela ljubiteljska kulturna dejavnost kar na hitro in močno pešati. Nekateri menijo, da na račun televizije in sprememb v načinu življenja, ki se je vse bolj usmerjalo v dirko za potrošnimi dobrinami in za boljši življenjski standard. – Kakorkoli že! Danes so potrebe po kulturni dejavnosti in dobrinah spet vse večje. Tudi



Obnovitvena dela v dvorani „Svobode" (foto: Brigita Zemljarič)

Oprostite mi, prosim, da sem s svojim odgovorom tako pozen. Vzrok je ta, ker sem ves čas upal, da vas bom osebno obiskal v Žireh, da bi v resnici stisnil ponujeno mi žuljavo roko žirovskih čevljarjev; zdaj pa vidim, da ne bo tako kmalu mogoče. Pa v duhu tudi velja!

Z najlepšimi pozdravi

Vaš

Oton Župančič."

Na koncu je pripisal še za tiste čase obvezni: „S Titom v petletko!"

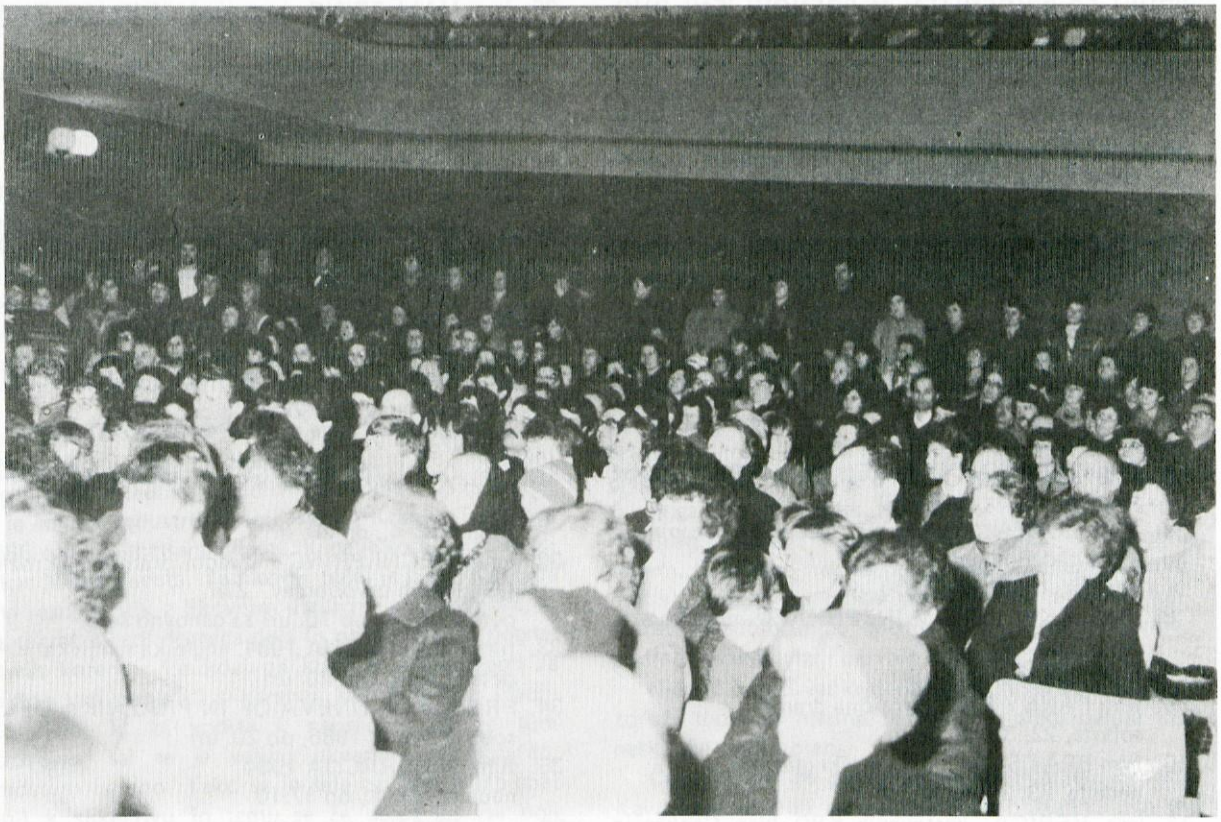
V tistih časih je bilo navdušenje za kulturno ustvarjanje na višku. Gradili so tudi ta dom in ga slovesno odprli leta 1960. A še preden je bil dokončan, je v njem že zaživela kultura. Marsikdo od vas se gotovo še spominja veličastne predstave Celjskih

sredstva, ki jih je KS Žiri vložila v ta dom, zavezujejo k delu. Zdaj gre za to, da se bo v prenovljenih prostorih tudi kaj dogajalo. Mi obljubljamo, da se bomo trudili po svojih najboljših močeh.

Zato bi rad sklenil ta otvoritveni nagovor z vabilom k sodelovanju v našem društvu. Številne so naše sekcije: ženski pevski zbor, mešani pevski zbor „Anton Jobst", dramska, filmska, likovna, literarna in mladinska. In vrata so odprta. Oder čaka, platno je bolj belo kot kdaj prej, mala dvorana spet postaja galerija, revija Žirovski občasnik išče nove sodelavce in oba zbora novih pevk in pevcev. Našim pevkam in vsem ženam čestitam ob prazniku, vsem skupaj pa se zahvaljujem za prvi obisk v prenovljenih prostorih – v upanju, da pridete še velikokrat!

Jože Bogataj

(Nagovor predsednika DPD Svoboda Žiri ob otvoritvi prenovljenih prostorov, dne 8. marca 1986.)



Otvoritev prenovljenih prostorov „Svobode" (foto: Brigita Zemljarič)



Otvoritev prenovljenih prostorov „Svobode" (foto: Brigita Zemljarič)

PRVIH 50 PRIREDITEV V PRENOVLJENI DVORANI

1. OTVORITEV PRENOVLJENIH PROSTOROV, združena s proslavo dneva žena
   sobota, 8. 3. 1986, ob 19. uri
2. film NAVAHO GROM, ameriški avanturistični
   nedelja, 9. 3. 1986, ob 17.10
3. film NAVAHO GROM, drugič
   nedelja, 9. 3., ob 19.30
4. film ZADNJA SRHLJIVKA, ameriška srhljivka
   torek, 11. 3., ob 20. uri
5. film LEGENDA O ZELENEM VITEZU, angleški zgodovinski
   sobota, 15. 9., ob 20. uri
6. film LEGENDA O ZELENEM VITEZU, drugič
   nedelja, 16. 3., ob 17.30
7. igra DOMEN, gostovanje gledališke skupine z Vrha nad Rovtami
   nedelja, 16. 3., ob 19.30
8. film SEKSI IGRE V INTERNATU, nemška erotična komedija
   torek, 18. 3., ob 20. uri
9. film FANNY HILL, erotična drama
   sobota, 22. 3., ob 20. uri
10. film BEAT STREET, ameriški glasbeni
    nedelja, 23. 3., ob 17.10
11. igra VERIGA, gostovanje KPD Ivan Cankar iz Šentjošta
    nedelja, 23. 3., ob 19.30
12. film STRELI V PUŠČAVI, italijanski avanturistični
    torek, 25. 3., ob 20. uri
13. film PSYCHO II, ameriška srhljivka
    sobota, 29. 3., ob 20. uri
14. film CHRISTOPHOROS, slovenska drama – premiera
    nedelja, 30. 3., ob 17.10
15. film CHRISTOPHOROS, slovenska drama
    nedelja, 30. 3., ob 20. uri
16. film LAKOTA ZA KRVJO, ameriška srhljivka
    torek, 1. 4., ob 20. uri
17. film BOREC IZGUBLJENEGA SVETA, ameriški avanturistični
    sobota, 5. 4., ob 20. uri
18. film BOREC IZGUBLJENEGA SVETA, ameriški avanturistični
    nedelja, 6. 4., ob 17.10
19. film OSAMLJENA DAMA, ameriška drama
    torek, 8. 4., ob 20. uri
20. film PSI VOJNE, ameriška drama
    sobota, 12. 4., ob 20. uri
21. film PSI VOJNE, ameriška drama
    nedelja, 13. 4., ob 17.10
22. film PRIHAJAJO SMRKCI, risanka
    petek, 11. 4., ob 11.45 za osnovno šolo
23. film PRIHAJAJO SMRKCI, risanka
    nedelja, 13. 4., ob 10. uri
24. film NOČNA IZMENA, ameriška komedija
    torek, 15. 4., ob 20. uri
25. igra MALI PRINC, gostovanje KUD Ivan Tavčar iz Poljan
    petek, 18. 4., ob 11.45 za osnovno šolo
26. film BREAKDANCE, ameriški glasbeni
    petek, 18. 4., ob 20. uri
27. igra MALI PRINC
    sobota, 19. 4., ob 18. uri
28. REVIJA PEVSKIH ZBOROV OBČINE ŠKOFJA LOKA
    sobota, 19. 4., ob 20.30
29. film BREAKDANCE, ameriški glasbeni
    nedelja, 20. 4., ob 17.10
30. igra PARIZ JE PAČ PARIZ, gostovanje KUD Ivan Cankar iz Šentjošta
    nedelja, 20. 4., ob 20. uri
31. film OKRUTNI KALIGULA, ameriški zgodovinski
    torek, 22. 4., ob 20. uri
32. igra SREČNI PRINC v izvedbi dramskega krožka OŠ „Padlih prvoborcev" Žiri
    petek, 25. 4., ob 10. uri za osnovno šolo
33. film GENERACIJA 1984, angleška srhljivka
    petek, 25. 4., ob 20. uri
34. PROSLAVA DNEVA OF IN PRAZNIKA DELA
    sobota, 26. 4. 1986, ob 20. uri
35. film GENERACIJA 1984
    nedelja, 27. 4., ob 17.10
36. igra SREČA NA KREDIT, gostovanje KUD Boštjan Jezeršek iz Sovodnja
    nedelja, 27. 4., ob 20. uri
37. film DOKONČEN OBRAČUN, ameriška kriminalka
    torek, 29. 4., ob 20. uri
38. film ZAROTA V SAN FRANCISCU, ameriška kriminalka
    četrtek, 1. 5., ob 18. uri
39. film ZAROTA V SAN FRANCISCU
    četrtek, 1. 5., ob 20.30
40. film HOJA V SENCI, francoska komedija
    petek, 2. 5., ob 18. uri
41. film HOJA V SENCI
    petek, 2. 5., ob 20.30
42. film, MLADI BOJEVNIKI, ameriška kriminalka
    sobota, 3. 5., ob 18. uri
43. film MLADI BOJEVNIKI
    sobota, 3. 5., ob 20.30
44. film STEZE ZVEZD, ameriški znanstveno-fantastični
    nedelja, 4. 5., ob 18. uri
45. film STEZE ZVEZD
    nedelja, 4. 5., ob 20.30
46. film FRANCES, ameriška drama
    torek, 6. 5., ob 20.30
47. film ŽENSKA V RDEČEM, ameriška komedija
    petek, 9. 5., ob 20.30
48. JUBILEJNI KONCERT MPZ PODJETIJ ŽIRI ob 15-letnici (kot gost je nastopil nonet VITRA iz Ribnice)
    sobota, 10. 5., ob 20.30

O SLIKARJU ERNESTU KAVČIČU

49. film ŽENSKA V RDEČEM, drugič
nedelja, 11. 5., ob 18. uri
50. film IZPRIJENEC, francoski avanturistični
torek, 13. 5., ob 20.30

Drago Grošelj

(50 prireditev v prvih dveh mesecih po otvoritvi – očitno je, da je društvo z vnemo poprijelo za delo! Želimo le, da bi tako tudi ostalo in da bi si v prenovljeni dvorani kmalu lahko ogledali tudi domačo dramsko premiero. – Op. ur.)

ERNEST KAVČIČ je bil rojen 12. decembra 1938. leta v Novi vasi v Žireh. Zaposlen je v delovni organizaciji Kladivar v Žireh kot orodjar. Za ta poklic se je šolal v Industrijski šoli Iskre v Kranju. Tu je leta 1956 obiskoval risarski tečaj, ki ga je vodil akademski slikar Milan Batista. Ta likovni tečaj je bil za Kavčiča prvi resnejši stik z likovnim ustvarjanjem. Začetek, ki pa takrat zaradi drugega dela in obveznosti ni pognal pravih korenin. Le kdaj pa kdaj se je še utegnil za kakšno uro posvetiti slikarstvu, kar pa ni bilo študijsko delo, ki bi vodilo k napredku. Bil je tudi razdvojen, saj se je veliko ukvarjal s fotografijo, predvsem barvno. Tako se je šele po letu 1975 spet vrnil k slikarstvu in temu se že deset let vse bolj predaja.

Ernest Kavčič doslej ni veliko razstavljal, za seboj ima le nekaj udeležb na skupinskih razstavah, predvsem v organizaciji SOZD Združena podjetja strojegradnje (Piran, Ljubljana-Litostroj, Žiri). Leta 1983 je sodeloval na Ex tempore tovarne Labod v Novem mestu. Ta prireditev je bila njegova prva samostojna razstava.

Ernest Kavčič je v slikarskem svetu čisto samosvoj avtor, ki se ne ogreva za naivni način slikanja, kar je zanimivo, če vemo, da so žirovski slikarji zasloveli prav kot posebna šola naivnega slikarstva. Ernest Kavčič je tipičen zgled slikarja amaterja, ki večkrat bolj sluti pravilno slikarsko potezo, kot pa naj bi jo izbral na podlagi znanja. Njegov motivni svet zajema snov iz narave, kjer najde krajinske motive, rože oziroma tihožitja in tudi figuralnih motivov se ne ustraši. Prav pri upodabljanju človeške figure opazimo pomanjkljivo znanje anatomije, ki pa celotnega sižeja slike niti ne moti. Bolj moti preširoko zasnovana kompozicija, ki likovno ne strne dogodka, tako je posamezna figura poudarjena ali pa potisnjena v stran. Ob tem moramo opozoriti na zanimivo slikarsko obravnavanje rož. Enkrat so to tihožitja v klasičnem pomenu, drugič naslika rože v naravnem okolju, na primer na travniku. Če se nam prve zde kot prepisovanje razglednic, so druge odsev Kavčičeve občutljivosti za dogajanje v naravi. In še to naj dodamo: pri krajinski motiviki se še ni odločil za svoj osebni prijem. Enkrat se nagiba bolj k natančnemu posnetku motiva, drugič pa motiv podredi barvnemu ali tonskemu razpoloženju. Motiv delno prekomponira, podredi ga svoji viziji barvnih ali tonskih vrednot.

Njegov čopič večkrat na eni sliki neuravnovešeno združi tople in hladne barve, zato slika deluje kot neskladje dveh hotenj.

Čeprav slika že deset let, je za slikarstvo Ernesta Kavčiča še vedno značilna nekakšna poteza začetnika, ki je polna poleta, hotenj, ki pa brez širšega znanja, ki mu ga lahko daje le dober mentor, ne more nanesti na platno izpovedi tako, kot to avtor želi in hoče. Pohvalno za Kavčičevo slikarsko ustvarjanje pa je, da se spretno izogiba kiču in da v svojih slikah, vsaj nekaterih, že najavlja lasten pogled in slikarski rokopis, ki se bo čez čas vedno bolj izbrusil.

Andrej Pavlovec

(Besedilo je iz razstavnega lista ob prvi samostojni razstavi Ernesta Kavčiča, ki je bila postavljena na ogled v galeriji „Svobode" v Žireh, v dneh od 26. 4. do 4. 5. 1986. Bila je lepa in zelo obiskana. – Op. ur.)

teorija

Dr. Jakob Kavčič:
Prestopki zoper varnost poštenja in časti

(Slovenskemu ljudstvu v poduk spisal dr. Jakob Kavčič)

Vsakdanje življenje nas uči, da so prestopki zoper varnost poštenja ali časti zelo pogosti in to ne le med olikanci, ampak skoro še bolj med prostim ljudstvom. Prenaglo, nepremišljeno govorjenje, jeza, sovraštvo, so navadni uzroki, iz kterih izvirajo ti prestopki.

Kakor pa so ti prestopki navadni in pogosti, vendar prosto ljudstvo njih pravnega značaja in pomena ne pozna. Pričujoči spis ima tedaj namen, prosto ljudstvo podučiti o bistvu in različnosti prestopkov zoper varnost časti in dati tudi kratek navod, kako se je obnašati pri pravdah zaradi poštenja ali časti.

Naš sedaj veljavni kazenski zakonik od 27. maja 1852 govori v dvanajstem poglavju o pregreških in prestopkih zoper varnost poštenja ali časti.

Ker med pregreški in prestopki zoper varnost časti ni druzega razločka, kakor ta, da nastopi pri pregreških višja kazen in da jih imajo, ker se morejo po § 493 k. z. zgoditi le po tiskovinah, soditi porotniki, med tem ko se o prestopkih obravnava in sodi pri okrajnih sodnijah, zato se ta spis dalje ne bode oziral na pregreške zoper varnost časti in govoril bode samo o prestopkih. Da se pa pomen besede „pregrešek" in „prestopek" bolje razume, naj služi ta-le opomba.

Kazenski zakonik loči prepovedana in kaznjiva dejanja v 1. hudodelstva, 2. pregreške in 3. prestopke.

Poškodba na telesu je: 1. hudodelstvo, ako je težka, t. j. ako je na primer rana tako velika, da se je poškodovanemu zdravje za najmanj dvajset dnij pokazilo, ali pa za ravno tako dolgo odvzela zmožnost, opravljati svoj poklic, ali če se mu je um zmešal itd.; 2. prestopek, ako je poškodba lahka, vendar pa ima vidljive znake in nasledke. Ako je na primer mati zanemarila varstvo svojega majhnega otroka, kteri je vsled tega prišel do ognja in se tako opekel, da je umrl, ni to ne hudodelstvo, ne prestopek, ampak 3. pregrešek, ker mati ni imela hudobnega namena, otroka umoriti, ampak je le zanemarila skrb za otroka, ki se še ne more sam ogniti nevarnosti. Še jeden slučaj: Ako bi kdo pri sodniji koga druzega kakega izmišljenega hudodelstva po krivem tako obdolžil, da bi sodnija vsled tega upeljala kazensko preiskavo zoper obdolženca, zakrivil bi se s tem hudodelstva obrekovanja po § 209 k. z.; ako bi ga pa tistega hudodelstva samo drugim ljudem nasproti lažnjivo dolžil tako, da bi ne prišlo do nobene preiskave, zakrivil bi se s tem prestopka zoper varnost časti po § 487 k. z.; in ako bi se slednjič to obdolženje zgodilo v tiskovinah, n. pr. v kakem časniku, bilo bi tako obdolženje pregrešek zoper varnost časti v smislu §§ 487 in 493 k. z.

Pregreški so torej manj kaznjivi, kakor hudodelstva, pa bolj kakor prestopki, oni so v sredi med obema.

Vrnimo se tedaj k stvari nazaj.

Kaj si je mislil postavodajalec pod besedo „poštenje" ali „čast", tega v zakonu ali postavi ni naravnost izrekel in določil; vendar pa se iz besede same in iz določeb različnih paragrafov zgoraj imenovanega poglavja da sklepati, kaj da si imamo misliti pod „častjo" ali „poštenjem", ktero vzame kazenski zakonik v varstvo. Vsaka lažnjiva ali kriva obdolžitev kakega nepoštenega ali prepovedanega, kazni podvrženega dejanja, vsako zasramovanje ali grdenje, zmerjanje na očitnem kraju itd. se ima po kazenskem zakoniku kakor pregrešek (če se je zgodilo v tiskovinah) ali prestopek zoper varnost časti ali poštenja kaznovati.

Iz tega že lahko sklepamo, da si moramo pod besedo „čast" ali „poštenje" misliti tisto splošno veljavo in dobro ime, kterega uživa posamezni človek pri drugih ljudeh. Kdor mu hoče to veljavo spodkopavati, kdor želi spraviti ga ob dobro ime, ta mu krati čast in poštenje.

Prestopki zoper varnost časti bi se dali različno deliti in razpravljati; vendar pa jih je že glede vedenja pri pravdi in glavni obravnavi najbolje tako-le deliti:

I. Prestopki zoper varnost poštenja ali časti, pri kterih je dovoljen dokaz resnice ali verjetnosti in

II. Prestopki zoper varnost poštenja ali časti, pri kterih ta dokaz ni dovoljen.

I.

Prestopki zoper varnost poštenja ali časti, pri kterih je pripuščen dokaz resnice in verjetnosti.

Najnavadnejši teh prestopkov je imenovan v § 487 k. z., kteri se glasi:

„Razžalitve na poštenju je kriv, kdor koga druzega lažnjivo dolži hudodelstva, če dolženje ne gre tako daleč, da bi po § 209 k. z. doseglo lastnosti, za hudodelstvo obrekovanja potrebne, ali kdor koga lažnjivo dolži kacega pregreška ali prestopka."

Tedaj če kdo, bodisi očitno, pred več ljudmi, ali v tiskovinah, ali pa tudi samo posameznim osebam nasproti lažnjivo ali krivo dolži koga druzega, da mu je ukradel jeden par konj, ali pa da je v pravdi krivo prisegel, jemlje mu s tem poštenje in se zakrivi prestopka po § 487 k. z., ker ga je obdolžil takega dejanja, ktero se ima po kazenskem zakoniku kaznovati kot hudodelstvo tatvine, oziroma goljufije. Pod ta § spada torej vsako lažnjivo ali krivo dolženje koga druzega kakega takega dejanja, ktero se ima, ako bi bilo resnično, po kazenskem zakoniku do

27. maja 1852 ali pa po tistih poznejših kazenskih zakonih, o kterih sodijo sodnije, preganjati in kaznovati za hudodelstvo, pregrešek ali pa prestopek.

Ako bi bil pa kdo svojega soseda obdolžil, da opravlja kako obrtnijo brez dovoljenja in vednosti politične oblasti, bil bi ga obdolžil sicer tudi prestopka; toda taki prestopki se ne sodijo pri sodnijah, ampak kaznujejo jih politične oblasti in s takim, če tudi krivim obdolženjem, bi se ne zakrivil prestopka zoper varnost poštenja po § 487 k.z., ampak onega po § 488 k. z., o kterem bode pozneje govor.

Da se pa tisti, kdor komu kako hudodelstvo podtika in ga tako obdolži, da se je vsled tega začela preiskava zoper obdolženca, zakrivi hudodelstva obrekovanja po § 209 k. z., bilo je že zgoraj rečeno.

L a ž n j i v o ali k r i v o dolženje kakega hudodelstva, pregreška, ali pa prestopka v smislu kazenskih zakonov je torej bistveno pri prestopku pripuščen dokaz r e s n i c e in v e r j e t n o s t i. Ako je torej kdo koga druzega obdolžil kakega kaznjivega dejanja v smislu § 487 k. z., in ako ga obdolženi gre zaradi tega tožit, moral bode, ako hoče biti kazni prost, dokazati resnico tega, kar je govoril, ali pa vsaj izkazati okoliščine, iz kterih slede zadostni uzroki, da se zamore verjeti izrečeno obdolženje; n. pr. : posestnik *A* je obdolžil svojega soseda *B*, da mu je posekal in ukradel jedno smreko; *B* ga gre tožit zaradi poštenja; sedaj mora *A* dokazati, da je *B* res posekal in ukradel smreko, ali pa vsaj izkazati take okoliščine, ktere store to verjetno in prost bode potem kazni.

Kdaj pa je treba dokazati resnico, in kdaj zadostuje samo verjetnost?

Po § 490 k. z. je treba dokazati resnico tedaj, če je kdo koga druzega v tiskovinah, razširjenih spisih ali podobah, ali pa na očitnem kraju in pred več ljudmi, torej j a v n o dolžil; če se je pa dolženje godilo na kak drug način, torej n e j a v n o, tedaj zadostuje dokaz tacih okoliščin, iz kterih sledijo zadostni uzroki, da se more verjeti izrečeno dolženje; n. pr. : *A* je v kakem časniku, ali pa v nedeljo pred cerkvijo v pričo zbranih ljudij obdolžil soseda *B*, da mu je posekal in ukradel smreko, v tem slučaju ga je javno obdolžil in bode moral dokazati s pričami, ali pa na kak drug način, da je *B* v resnici posekal in ukradel smreko; dokaz ta mora biti tako močan, da je sodnik o resnici popolnoma prepričan. Ako bi bil pa *A* svojega soseda *B* samo med prijateljskim pogovorom taki osebi nasproti te tatvine tako obdolžil, da bi drugi ljudje tega ne bili slišali, tedaj zadostuje, če dokaže on verjetnost svoje obdolžitve, to je, ako dokaže, n. pr. da je bil *B* ravno tisti dan, ko je bila smreka posekana in vzeta, v tistem gozdu in da je pripeljal domu smreko ravno take debelosti, kakor jo je imela ukradena.

Kdor je torej po časnikih ali drugih tiskovinah, po razširjanih spisih ali podobah, ali pa na očitnem kraju koga obdolžil, ta bo moral dokazati vselej resnico, ako hoče biti kazni prost; sicer pa zadostuje, da izkaže sodniku take okoliščine, ktere store njegovo trditev verjetno.

Samo tedaj, če je kdo koga druzega dolžil kakega takega kaznjivega dejanja, ktero se preganja samo na zahtevanje opravičenega z a s e b n e g a tožnika in kterega državno pravdništvo ne more samo od sebe preganjati, n. pr.: tatvina med možem in ženo, dokler živita skupaj, prestopki zoper varnost poštenja ali časti itd., mu pa po § 490 k. z. tudi dokaz resnice ali verjetnosti ni dovoljen in on zapade kazni, če je tudi res, kar je govoril.

Prestopku zoper varnost poštenja ali časti po § 487 k. z. soroden je oni po § 488 k. z., kteri se glasi:

„Razžalitve na poštenju je tudi kriv, kdor sicer z oznanjenjem izmišljenih ali napak zvitih dogodkov koga po imenu, ali po takih znamenjih, ktera nanj kažejo, lažnjivo kakega gotovega nepoštenega ali nenravnega dejanja obdolži, ki bi ga utegnilo v mislih drugih ljudij zaničljivega storiti ali ponižati.“

Marsiktero dejanje in ravnanje, ki se zgodi, ne zapade sicer kazni po kazenskih zakonih, pa je vendar nepošteno, sramotno in pregrešno, tako da o tistem, kdor kaj takega stori, ljudje slabo mislijo, ga zaničujejo in se ga ogibljejo. Ako torej kdo koga druzega lažnjivo obdolži kakega takega dejanja, kterega se mora sramovati vsak pošten in nepokvarjen človek, jemlje mu poštenje ravno tako, kakor oni, kdor ga dolži kakega po kazenskih zakonih kaznjivega dejanja. janja.

Ta prestopek obsega torej vsa nepoštena in nenravna ali pregrešna udejanja, ktera sicer ne zapadejo sodnijski kazni, ktera so pa vse jedno sramotna, nepoštena in zaničljiva za tistega, ki jih stori. Vsi prestopki, kteri se kaznujejo pred političnimi oblastnijami, obsezajo prepovedana, tedaj nepoštena dejanja in se imajo sem prištevati; kdor tedaj koga druzega kakega takega prestopka lažnjivo obdolži, stori se krivega po § 488 k. z., ker ga je s tem dolžil nepoštenega ravnanja; ako bi n. pr. kdo brez dovoljenja in vednosti politične oblastnije odprl krčmo ali kako prodajalnico, delal bi zoper prepoved, tedaj nepošteno, ker je zaradi obrtnijskih davkov treba prositi dovoljenja zato in vselej todi naznaniti, če je kdo kako obrtnijo začel. Kdor bi koga po krivem kakega takega prestopka dolžil, dolžil bi ga nepoštenega ravnanja.

Uradnikom je prepovedano od strank jemati darila; če se da kak sodnijski uradnik s takimi darili podkupiti, da krivično sodi, zakrivi se s tem hudodelstva zlorabe svoje uradniške oblasti po § 104 k. z.; toda če bi sodnik z a r a d i p r e j e t e g a d a r i l a t u d i n e s o d i l k r i v i č n o, je po njegovih stanovskih predpisih njemu vendar sploh prepovedano jemati od ljudij darila; ako bi pa jemal taka darila, bi bilo n e p o š t e n o in kdor bi ga lažnjivo kaj takega obdolžil, kriv bi bil prestopka po § 488 k. z.

Ravno tega prestopka je tudi kriv, kdor dolži koga druzega po krivem kakega n e n r a v n e g a ali p r e g r e š n e g a dejanja, n. pr.: če kdo obdolži koga druzega, da se je zjutraj najprej napil in potem pijan prejel sv. obhajilo, ali pa, da je kak duhovnik pečal se z osebo druzega spola.

Vselej pa je pri prestopku po § 488 k. z. potrebno, da obdolži kdo koga druzega kakega g o t o v e g a nepoštenega ali nenravnega dejanja, ki se je po njegovi trditvi ta in ta čas zgodilo. Obdolžitev pa je lahko, kakor pri § 487 k. z. j a v n a, to je, v tiskovinah, razširjenih spisih ali podobah, na očitnem kraju ali pa pred več ljudmi, ali tudi n e j a v n a, to je kaki posamezni osebi nasproti.

Tudi pri tem prestopku je pripuščen dokaz resnice ali verjetnosti in glede tega dokaza velja ravno to, kar je bilo rečeno zgoraj pri § 487 k. z. Ako se je zgodilo obdolženje javno, treba bo dokazati resnico; ako pa obdolženje ni bilo javno, tedaj zadostuje skazati samo verjetnost.

Kdor pa v tiskovinah, razširjenih spisih ali podobah, ali kdor, neprisiljen k temu po posebnih okoliščinah, zoper koga na očitnem mestu sramotne, dasi tudi resnične prigodke z a s e b n e g a a l i r o d o v i n s k e g a (družinskega) ž i v l j e n j a oznani, zakrivi se prestopka zoper varnost časti po § 489 k. z. in njemu se po § 490 k. z. dokaz resnice ne more dopustiti; če n. pr. kdo na prej imenovani način brez posebne sile raznaša, da zakonska *A* in *B* doma tako nespodobno živita, da sta vsak dan pijana in da sta se vsled tega med seboj pretepala in grdo zmerjala, zapadel bode po §§ 489 in 493 k. z. kazni, ako je to tudi resnica. Samo tedaj, ako bi bil kdo prisiljen take prigodke javno razglasiti, n. pr.: če bi imel kdo svojega sina pri takih ljudeh v službi in bi ga zaradi pohujšljivega življenja ne hotel pri njih več pustiti, in če bi ga potem zakonska *A* in *B* tožila pred sodnijo zaradi te službe, tedaj bi smel on brez skrbi pred sodnijo, torej na očitnem kraju povedati, da zakonska *A* in *B* tako in tako med seboj živita in da zaradi pohujšanja ne more pustiti več sina v tej službi.

Razžalitve na poštenju je dalje po § 491 k. z. kriv: *„Kdor koga druzega očitno, ali pred več ljudmi, v tiskovinah, razširjanih sramotilnih spisih ali podobah kakoršnih si bodi po imenu ali pa z znamenji, ki se njemu prilegajo, ne pripovedaje nikakih prigodkov, dolži zaničljivih lastnostij ali mislij, ali javnemu zaničevanju izročuje."*

Prestopki zoper varnost poštenja ali časti po §§ 487 in 488 k. z. zgodijo se, kakor je bilo poprej rečeno, lahko javno ali nejavno; pri prestopku po § 491 k. z. pa je bistveno znamenje „j a v n o s t", ker samo očitno ali javno grdenje in sramotenje ali zasramovanje spada pod § 491 k. z. Javno pa je to sramotenje in grdenje, če se zgodi v tiskovinah, razširjanih spisih ali podobah, na kakem očitnem kraju, ali pa pred več ljudmi. Dalje pri prestopku po § 491 k. z. tudi ni nobenih g o t o v i h d e j a n j a l i d o g o d k o v, kterih se kdo dolži, kakor je to potrebno pri prestopkih po §§ 487 in 488 k. z., ampak pri tem prestopku dolži se kdo samo splošno zaničljivih l a s t n o s t i j a l i m i s l i j. Jeden primer nam bode to najbolje pojasnil: *A* obdolži svojega soseda, da mu je ukradel jednega vola; s tem ga je dolžil gotovega, po kazenskem zakoniku kaznjivega dejanja, in ako je obdolženje lažnjivo, zakrivil se je *A* prestopka po § 487 k. z.; ako se pa *A* s svojim sosedom skrega in mu začne očitno in pred več ljudmi očitati, da živi od same tatvine in goljufije, da se ga prime vsaka reč, ustanovi to njegovo javno očitanje brez gotovih dogodkov, kdaj in kje je sosed kradel ali goljufal, prestopek po § 491 k. z., ker to, če kdo živi od same tatvine in goljufije, je grda in zaničljiva lastnost; ako bi pa *A* doma med pogovorom s svojim prijateljem njemu nasproti zaupno se izrazil, da svojega soseda nima za poštenega, da je človek, ki živi od tatvine in goljufije, bi ga sosed zaradi teh besed sploh ne mogel klicati na odgovor, ker ga *A* s tem ni obdolžil nobenega g o t o v e g a dejanja ali dogodka v smislu §§ 487 in 488 k. z., ampak samo grde in zaničljive lastnosti, kar se pa mora, da stori prestopek po § 491 k. z., izreči očitno ali pred več ljudmi. Še jeden slučaj: ako bi kdo javno komu drugemu očital, da je on brezznačajen človek, da se danes temu, jutri onemu prilizuje, da prenaša laži iz jednega v drugi kraj, da vsakega obrekuje, itd., izročeval bi ga s tem javnim grdenjem javnemu zaničevanju drugih ljudij in zakrivil bi se prestopka po § 491 k. z.

Tudi pri tem prestopku je dopuščen dokaz resnice, in § 491 k. z. dovoli naravnost sramotilcu, ako se sklicuje na nečastna dejanja zasramovanega, pravico, da more dokazati resnico svoje povedbe, in ako to dokaže, prost je tudi kazni. Dokaz verjetnosti pa pri tem prestopku ni pripuščen, ker se prestopek sam more le javno zgoditi.

Vse v §§ 487, 488, 489 in 491 k. z. imenovane razžalitve poštenja se imajo po § 493 k. z. kaznovati kakor prestopki z zaporom od jednega do šest mesecev; če se pa zgode po tiskovinah, tedaj se kaznujejo kakor pregreški z zaporom od 6 mesecev do 1 leta. Tudi določi § 493 k. z., da kazni ne zapade samo prvi začetnik, temveč tudi vsakdo, kdor takošno razžalitev na poštenju naprej razširjati skuša.

II.

Prestopki zoper varnost poštenja ali časti, pri kterih dokaz resnice in verjetnosti ni pripuščen.

Najnavadnejši izmed vseh prestopkov zoper varnost časti pa je oni v § 496 k. z. imenovani, kteri se glasi:

„Kdor s kom na očitnem mestu ali pred več ljudmi grdo dela, ali kdor komu, če tudi ne v pričo njega, grde besede daje, ali pa na glas in zato, da bi ga slišali drugi, s hudim ravnanjem grozi, je kriv prestopka, če se v tem ne pokaže huje kaznovano dejanje, in naj se, ako razžaljeni zahteva, kaznuje s prostim zaporom od 3 dni do 1 meseca. Prisoditi pa mu je oster zapor celo na 3 mesece, če se je razžaljenje primerilo na takem kraju, ki posebno spodobnost terja, ali če se iz obnašanja kaže, da kdo nalašč cele vrste ali stanove državne družbe, ali verske družbe ali pa narode zaničuje."

Glavni in bistveni znak tega prestopka je torej j a v n o s t, in samo javno ali očitno psovanje, grdo ali hudo ravnanje ali pa grozenje spada sem. Na očitnem, vsakteremu in vsaki čas pristopljivem kraju,

n. pr. na cesti, na vasi, pred hišo, na polju itd. ali pa pred več ljudmi, to je razun psovalca in psovanega, najmanj še pred dvemi drugimi osebami, mora se zgoditi psovanje ali zmerjanje, grdo ravnanje in grozenje, da ustanovi prestopek zoper varnost časti po § 496 k.z. V hiši ali v zaprti sobi, kjer ni nobenega druzega človeka, kakor psovalec in psovani, bi se ta prestopek ne mogel drugače storiti, kakor če bi psovalec tako upil, da so ga sosedje slišali ali pa vsaj lahko slišali; ker, kakor hitro se zgodi, da psovanje več ljudi sliši, ali vsaj lahko sliši, je že znak javnosti ali očitnosti dokazan.

Stori pa se prestopek po § 496 k. z. lahko na trojni način:

P r v i č s tem, če kdo koga druzega na očitnem kraju ali pa pred več ljudmi pretepa, ali sicer ž njim grdo dela, vendar pa tako, da ga vidno ne rani in da tudi sicer ni nevarnosti za življenje, zdravje ali telo tepenega; n. pr.: *A* se skrega s svojim sosedom in ker je sosed šibkeji, zgrabi ga okoli pasa, položi na tla in ga s tenko šibico nekolikrati po životu udari, tako da mu nič škode ne stori. *A* se je s tem, ako se je to godilo na očitnem kraju, ali pa v pričo več ljudij, zakrivil prestopka po § 496 k. z.; ako bi bil pa *A* vse to v svoji sobi, kjer ni bilo nobenega druzega človeka, ali pa samo v pričo jednega druzega človeka, storil, ne mogel bi ga sosed zaradi razžaljenja časti tožiti; v tem slučaju bi on, ako *A* ni sploh tako ravnal ž njim, da bi bila v njegovem ravnanju kaka nevarnost za življenje, zdravje ali telo sosedovo, z nobeno tožbo ne mogel storilca *A* preganjati.

D r u g i č se stori prestopka po § 496 k.z. kriv, kdor komu drugemu, če tudi ne v pričo njega, daje grde besede, to je, če ga psuje ali zmerja; n. pr.: *A* se skrega s svojim sosedom in ga začne z grdimi besedami, kakor: tat, slepar, goljuf, osel, prase, ušivec itd. psovati, ali pa mu daje jednake psovke v nenavzočnosti soseda. — Se ve, da se mora to psovanje očitno pred več ljudmi ali sploh na tak način zgoditi, da je znak javnosti skazan, n. pr. ko bi napisal do svojega prijatelja dopisnico, na kteri stoje jednake psovke zapisane in jo oddal na pošti; v zapečatenem, na gotovo osebo poslanem pismu pa bi jednake psovke ne ustanovile prestopka po § 496 k. z.; ravno tako bi v tem slučaju, če kdo koga druzega v pričo ljudi psuje v t u j e m , navzočim p o p o l n o m a n e r a z u m l j i v e m jeziku, tako psovanje, kterega ni razumela nobena navzoča oseba, ne ustanovilo prestopka po § 496 k. z. Tedaj samo psovanje pod takimi okoliščinami, iz kterih se mora sklepati, da so drugi ljudje ga v resnici slišali, ali pa bi ga bili vsaj lahko slišali in umeli, ustanovi prestopek po § 496 k. z. , ker s psovanjem, kterega drugi niso slišali ali slišati in umeti niso mogli, se ne more nikdo grditi pri drugih ljudeh, torej tudi ne vzeti mu čast ali dobro ime, kterega ima pri teh ljudeh.

T r e t j i č pa se stori prestopek po § 496 k. z. tudi na ta način, če kdo komu drugemu, bodisi v pričo njega, ali pa v njegovi nenavzočnosti, na glas in zato, da bi ga drugi slišali, s hudim ravnanjem ali pretepom grozi; n. pr.: *A* začne na očitnem mestu, ali pa v pričo več ljudij nad svojim sosedom kričati, da ga bo tako pretepel, da bo ves črn, da mu bo kosti polomil, da mu bo kri spustil itd. Se ve, da mora tako grozenje biti le v naglici in jezi izrečeno in da *A* sam tega v resnici ne misli storiti, kar pravi; ker potem, če bi bilo tako grozenje resno in premišljeno, in če bi *B* glede na okoliščine imel zadosten uzrok bati se, da ga bo *A*, če ga dobi na samem, v resnici do krvi pretepel ali celo ubil, ter če bi se ga on vsled tega tudi v resnici bal, bi tako grozenje ustanovilo hudodelstvo javne silovitosti po § 99 k. z.

Že iz bistva prestopka zoper varnost časti po § 496 k. z. sledi, da se tisti, kdor daje komu drugemu grde besede, ne more sklicevati na resničnost svojih psovk, ker psovati je sploh prepovedano, naj ima kdo zato uzrok ali ne. Primeri se dostikrat, da se tisti, kdor je koga druzega javno zmerjal z grdimi besedami: tat, slepar, krivoprisežnik itd., pri obravnavi sklicuje na resnico tega in da hoče dokazati, da je psovani mu kaj ukradel, ali ga osleparil, ali pa, da je krivo prisegel. Sodnik pa ga s temi dokazi ne more poslušati, ker toženi tudi tedaj, ako je to res, ni imel pravice z m e r j a t i ali p s o v a t i , ampak on je smel samo d o l ž i t i in izreči, da mu je ta in ta kaj ukradel, da ga je pri tej in tej priliki osleparil, ali da je krivo prisegel; ako ga je dolžil, tedaj mu bode dovoljeno, dokazati resnico; nikakor pa ne, ako ga je psoval. Tedaj pazi naj vsakdo, kedar je razkačen, da ne bode začel svojega nasprotnika psovati s tatom, sleparjem itd.; ako ga je v resnici okradel ali osleparil, sme mu le reči, da ga je okradel ali osleparil, ker to mu bo dokazati pripuščeno. Primerilo se je že, da je tisti, ki je komu v resnici kaj ukradel, prišel okradenega tožit, ker ga je zmerjal s tatom, sleparjem; okradeni je moral, dasiravno je tatvino svojemu tožniku dokazal, zaradi takega zmerjanja biti obsojen po § 496 k. z.; se ve da tat potem svoji zasluženi kazni tudi ni ušel. Razume se pa tudi že samo po sebi, da ni izgovorjena beseda vselej psovka; n. pr.: ako *A* govori s svojo ženo o kaki dogodivši se tatvini in ako med pogovorom mirno opomni, da je njegov sosed tat, in da je bil pred ko ne tudi pri tej tatvini, ne moglo bi se trditi, da ga je s tem, ker je rekel „tat", psoval. Kdor zmerja ali psuje, ta stori to navadno med prepirom, v jezi in razkačenosti in beseda je glasna, kregajoča ali celo kričeča; navadni pogovor s kakim prijateljem bi, akoravno pride vmes kaka taka beseda, kakoršne se poslužujejo navadno psovalci, ne ustanovil prestopka po § 496 k. z., ampak iskati bi se moglo v njem le kako dolženje; n. pr.: *A* se pogovarja s svojo družino, da ga je njegov sosed pri tej in tej priliki osleparil in prevaril in opomni slednjič, da je še le sedaj prišel k spoznanju, da je ta njegov sosed slepar. S takimi besedami, ktere so se mirno govorile in ktere stoje v zvezi s poprejšnjim pogovorom, bil bi *A* svojega soseda sleparije ali goljufije o b d o l ž i l in bi se ne moglo reči, da ga je on s sleparjem z m e r j a l; *A* bi torej v tem slučaju lahko dokazal resnico.

Prav navaden, če tudi ne tako pogost, kakor poprej imenovani, je prestopek zoper varnost časti v smislu

§ 497 k.z., kteri se glasi:

„Kdor komu zastran prestane, ali s pomiloščenjem odpuščene kazni, ali temu, ki po preiskavi kazenske sodnije ni bil krivega spoznan, dokler se pošteno obnaša, z namenom ga sramotiti, kaj očita, naj se za ta prestopek, če zasramovani zahteva, kaznuje z zaporom od jednega dne do jednega tedna."

Tedaj oponašanje kake prestane ali odpuščene kazni ali pa kazenske preiskave je tudi prepovedano in kdor komu kaj tacega očita, zakrivi se prestopka zoper varnost časti po § 497 k. z., vendar pa samo pod temi pogoji: 1. če se to oponašanje ali očitanje zgodi z namenom, koga sramotiti in 2. če se je zasramovani po prestani ali odpuščeni kazni, ali po ustavljeni preiskavi ali oprostilni sodbi pošteno obnašal, to je, če je pošteno in tako živel, da ni storil nobenega takega dejanja, zaradi česar bi lahko prišel v zopetno kazensko preiskavo; n. pr.: nekdo je bil zaradi uboja obsojen na 3 leta težke ječe in je dostal 2 leti in pol, ostalega pol leta pa mu je bila kazen s pomiloščenjem odpuščena, in od tega časa živi že dve leti pametno in pošteno, da se mu ne more nič reči; ako ga potem kdo drugi začne z oponašanjem te kazni sramotiti, rekoč: kaj boš ti, ki si se po ječah klatil in verige nosil itd., zakrivil bi se prestopka po § 497 k. z. Drugače pa bi bilo, ako bi se ta dva pravdala in ako bi kdo pred sodnikom opomnil, da njegovemu nasprotniku ne gre vera, ki je bil zaradi krive prisege kaznovan; taka opomba bi ne bila nobeno očitanje prestane kazni z namenom koga sramotiti, ampak bi bilo le sredstvo v pravdi, s kterim se hoče verjetnost trditve nasprotnikove omajati. Sicer pa se prestopek po § 487 k. z. stori lahko javno ali nejavno, ker v imenovanem paragrafu ni rečeno, da je treba komu kazen javno, to je na očitnem kraju ali pred več ljudmi, očitati.

Samo iz sebe sledi, da tudi pri tem sramotilnem oponašanju dokaz, da se je kdo v resnici po ječah klatil, ali da je verige na rokah in nogah nosil, ni pripuščen; pripuščeno pa bi bilo pri prestopku po § 497 k. z. trditi in dokazati, da tožnik po prestani kazni ni pošteno živel in se pošteno obnašal, ker potem, če je to resnica, bi tudi oponašanje kazni ne ustanovilo prestopka po § 497 k. z.

S tem je razgovor o navadnih prestopkih zoper varnost poštenja ali časti, ktere pozna naš kazenski zakonik, končan in opomniti je slednjič še dveh manj navadnih prestopkov te vrste, o kterih govorita §§ 498 in 499 k. z.

§ 498 k. z. veli, da se imajo tudi zdravniki, ranocelniki in babice, ki skrivnosti njih postrežbi izročene osebe komu drugemu, razun uradno povprašujoče oblastnije, razodenejo, zaradi prestopka zoper varnost časti in sicer, prvikrat s prepovedjo, svoje delo opravljati za tri mesece, drugikrat za jedno leto, tretjikrat pa za vselej kaznovati.

Ravno tako pravi § 499 k. z., da tudi lekarničar ali „apotekar" in njegov pomočnik storita prestopek zoper varnost časti, ako razodeneta skrivnosti kakega bolnika, ki jih zvesta po prinešenih „receptih", drugim ljudem, razun uradno povprašujoči oblastniji; lastnika ali oskrbnika lekarnice zadene globa od 5 do 50 gold., pomočnika pa zapor od 1 do 14 dnij, kteri se po okoliščinah lahko tudi poostri.

Iz bistva teh dveh prestopkov zoper varnost časti sledi, da tudi tukaj dokaz resnice, to je dokaz, da ima dotična oseba v resnici kako sramotljivo bolezen, ni pripuščen.

Toliko o bistvu in pravnem značaju prestopkov zoper varnost poštenja ali časti. Sedaj pa še nekoliko o tem, kdo, kedaj, kje in kako naj toži zaradi teh prestopkov?

Vsa hudodelstva in večino pregreškov in prestopkov, ktere pozna naš kazenski zakonik, preganja in zasleduje c. kr. državništvo uradno ali službeno, kakor hitro mu pridejo do znanja, in sicer neodvisno od tistega, kteremu se je s kaznjivim dejanjem storila kaka škoda.

Samo nekaj pregreškov in prestopkov je, ki se ne morejo uradno in brez volje zadete osebe preganjati ter kaznovati, in k tem se prištevajo tudi pregreški in prestopki zoper varnost časti, izvzemši tiste razžalitve, ktere zadevajo uradne osebe, c. kr. vojništvo, državni in deželni zbor itd.

Po §§ 495, 496 in 497 k. z. se prestopki zoper varnost poštenja ali časti preganjajo in kaznujejo samo na zahtev razžaljenega; on ima tedaj sam nastopiti pot tožbe, kakor stori to pri drugih kaznjivih dejanjih državno pravdništvo, in on se zaradi tega imenuje tudi „zasebni tožnik".

Če je pa razžalitev merila na dobro ime kakega umrlega, potem gre pravica tožbe njegovim sorodnikom, in ravno tako imajo tedaj, ako je razžaljena kaka oseba, ktera ne more sama sebe zastopati, n. pr.: otroci, varovanci itd. tožbe poprijeti se njeni postavni zastopniki, tedaj stariši, varuhi, skrbniki.

Kedaj je treba tožiti?

Po § 530 k. z. zgubi zasebni tožnik pravico do tožbe, če od tiste dobe, ko je za kaznjivo dejanje zvedel, v šestih tednih ni vložil svoje tožbe, ali pa, če je kaznjivo dejanje že po zastarenju ugasnilo, n. pr.: prestopek razžaljenja časti po § 496 k. z. in njega kaznjivost ugasneta pod pogoji §§ 531 in 532 k. z. v treh mesecih od časa storjenega dejanja; ako je razžaljeni še le po preteku 3 mesecev zvedel, da ga je kdo očitno psoval, bila bi njegova pravica do tožbe med tem že ugasnila, in on bi ne mogel psovalca sedaj več tožiti, ker je med tem kazensko dejanje samo po zastaranju ugasnilo in se ne da več preganjati in kaznovati. Kdor misli tedaj zaradi takih prestopkov tožiti, pazi naj, da začne to o pravem času.

Tožiti pa se mora brez ozira na dom in bivališče tožnika in zatoženca pred tisto okrajno sodnijo, pod ktero spada kraj, kjer se je zgodilo razžaljenje. Tožba se uloži lahko pisana, ali pa pove ustno, da se zapiše pri sodniji. V tožbi pa je treba na kratko popisati vse one okoliščine, ktere so bistvene za preudarek, ali so v dotičnem dejanju postavni znaki kakega in kterega prestopka zoper varnost časti ali ne; pri prestopkih po §§ 491 in 496 k. z. je treba torej opisati kraj in okoliščine, kjer in kako se je sramotenje, psovanje,

grdo ravnanje itd. godilo, ker ima sodnik preudariti, če se je to godilo javno, na očitnem kraju, ali pred več ljudmi ali ne. Tudi je glavna stvar, da se v tožbi precej navedo priče, ktere naj se kličejo k glavni obravnavi.

Na tožbo razpiše se dan za glavno obravnavo, h kteri se skličejo zatoženi, zasebni tožnik in priče. Zasebni tožnik povabi se s posebnim pristavkom, da se bode, ako ne pride k obravnavi, domnevalo, da je odstopil od daljnega preganjanja, v kterem slučaju se potem po § 46. kaz. postopnika precej ustavi daljno kazensko postopanje.

Zgodi se dostikrat, da zasebni tožnik ne pride o določeni uri h glavni obravnavi, ali pa, da je sploh po okoliščinah oviran priti k obravnavi; tudi v tem slučaju bode kazenski sodnik po § 46 kaz. postopnika ustavil pravdo in zasebnemu tožniku ni zoper ta sklep nobene pomoči, če je tudi brez svojega zadolženja zamudil priti h glavni obravnavi, ker v kazenskih pravdah ne velja postavna določba, po kteri se mora na stranke, ako jih o določeni uri ni, še jedno celo uro čakati. Zasebni tožnik naj torej pazi, da pride ob pravem času k sodniji, in ako ga okoliščine ovirajo, da prosi za preložitev obravnave.

Pri prestopkih zoper varnost časti, kteri se ne preganjajo po javnih oblastnijah, ampak samo na zahtev zasebnega tožnika, se stranki lahko z lepo poravnate in ako se je to zgodilo, ni treba ne tožniku, ne zatožencu hoditi na dan, ker bo kazenski sodnik po § 46 kaz. postopnika sam od sebe ustavil kazensko postopanje proti zatožencu, kakor hitro se bo prepričal, da zasebnega tožnika ni k obravnavi. Pri obravnavi pa ima zasebni tožnik, ako se z zatožencem še ni sprijaznil, paziti na to, da stavi po končanem dokazovanju svoj konečni predlog, namreč da zahteva, da se zatoženi obsodi in postavno kaznuje, ker bi se, ako opusti to izreči, po § 46 kaz. postopnika tudi moralo domnevati, da je od tožbe, oziroma preganjanja odstopil, ktero domnevanje ima nasledek, da sodnik zatoženca oprosti zatožbe.

Zatoženec pa naj pazi, da pove sodniku pri obravnavi precej in natanko vse v njegov zagovor služeče okoliščine in da navede ob jednem priče, ako se more na ktere sklicevati; najboljše je, da pripelje te priče že sam s seboj, ali jih pa pred obravnavnim dnevom sodniku naznani; ako to ni mogoče, tedaj pa naj jih imenuje pri obravnavi in ob jednem stavi predlog, da se obravnava preloži in se pokličejo tudi njegove priče.

Če je zatoženi brez svojega zadolženja zamudil obravnavo in bil v njegovi nenavzočnosti obsojen, daje mu § 478 kaz. postopnika pravico, da uloži v osmih dnevih po prejeti sodbi, ktera se mu mora vselej vročiti, svoj „ugovor" proti sodbi in da naznani in dokaže okoliščine, ktere so ga ovirale, da ni mogel priti, ali pa da skaže, da mu povabilo ni bilo pravilno izročeno. Ta ugovor se mora uložiti pri tisti okrajni sodniji, ktera je izrekla sodbo; ako ga kazenski sodnik po zaslišanju strank in prič, če jih je kaj treba, usliši, ovrže ob jednem prejšnjo sodbo in razpiše nov dan za glavno obravnavo; če bi pa zatoženca tudi k tej novi obravnavi ne bilo, potem stopi prejšnja sodba nazaj v moč. Opomniti je treba, da ima zoper nezadolženo zamudo glavne obravnave po § 478 kaz. postopnika samo zatoženec pravico ugovora, zasebnemu tožniku pa ta pravica ni dana, kakor je bilo že zgoraj omenjeno, in on mora nasledke svoje čeravno nezadolžene zamude sam trpeti.

Proti v navzočnosti obeh strank sklenjeni in razglašeni sodbi stoji strankam odprta pot pritožbe do deželne ali okrožne sodnije; to pritožbo imenuje kaz. postopnik „vzklic" in § 464 kaz. postopnika določuje, da se „vzklic" zoper sodbo lahko oglasi iz treh uzrokov, in sicer:

1. ako se je med glavno obravnavo ali pa tudi že poprej prigodila kaka n i č n o s t, t. j. ako se je prezrla kaka taka določba k a z e n s k e g a p o s t o p k a, na ktero je kazenski sodnik pod ničnostjo vezan; v tem slučaju bi se morala sodba zaradi preziranja postavnih oblik med obravnavanjem ovreči in razpisati v novič glavna obravnava;

2. ako misli jedna ali druga stranka, da sodba glede krivde same ali kazni, tedaj s t v a r n o v z a k o n u n i u t e m e l j e n a; vendar pa je glede kazni zatožencu pripuščeno le tedaj se izklicevati, ako že prvi sodnik kazni ni izmeril pod najnižjo postavno mejo;

3. ako zasebnemu udeležencu kazenski sodnik ni nobene, ali pa ne tiste odškodnine prisodil, ktero je on pri obravnavi od zatoženca zahteval; ta slučaj se pa pri prestopkih zoper varnost časti more le redkokdaj pripetiti.

Pri vzklicih iz uzrokov pod št. 1 in 2 se razpiše pred sodnim dvorom, torej pred dotično deželno ali okrožno sodnijo, dan za javno obravnavo, h kteri se skličeta zasebni tožnik in zatoženec; ako jih k tej obravnavi ni, vrši se vsejedno, in sodni dvor jemlje ozir samo na to, kar je zapisano v dotični pritožbi in zapisnikih prve sodnije ter na podlagi tega presodi, če je sodba v zakonu utemeljena, ali ne. Na vzklic pod št. 3 ali pa na vzklic pod št. 2, ki je obrnen samo zoper izmerjeno kazen, razsodi sodni dvor precej v nejavni seji in se ne razpiše nikdar dan za javno obravnavo.

S temi splošnimi obrisi kazenskega postopanja pri prestopkih zoper varnost poštenja ali časti končam pričujoči spis, kterega sem namenil slovenskemu ljudstvu v poduk iz trdega prepričanja, da mu ga je treba in z najboljšim upom, da ga bode pazno prebralo sebi v korist.

(Iz: Slovenske večernice 41, 1887, ss. 111–25.)

O JAKOBU KAVČIČU

Z objavo pričujočega spisa želimo oteti pozabi enega naših imenitnih rojakov. (Začenjamo z manj zahtevnim, poljudnim razpravljanjem; prihodnjič priobčimo še kaj težjega).

Za koga pravzaprav gre?

Jakob KAVČIČ, pravnik, rojen 26. aprila 1851 na Gornjem Vrsniku pri Žireh na Notranjskem, umrl

21. februarja 1923 v Ljubljani. Gimnazijo je odlično dovršil v Ljubljani, pravoslovne študije na Dunaju z doktoratom 1877. Pravno prakso je delal pri deželnem sodišču v Ljubljani, postal 1879 sodni pristav v Ilirski Bistrici, 1884 v Ljubljani, 1886 namestnik državnega pravdnika, 1897 deželni sodni svetnik (kot tak je deloval od uvedbe novih civilno-pravdnih zakonov 1898 v prizivnem, zadnja tri leta predsednik kazenskega senata), 1905 predsednik okrožnega sodišča v Novem mestu, 1911 je stopil v pokoj z naslovom dvornega svetnika, ker je bil imenovan po letih in činu mlajši (Elsner) iz političnih ozirov za predsednika deželnega sodišča v Ljubljani. Kavčič je bil pravnik temeljitega znanja, sodnik vzorne vestnosti, dovršenega sloga v govoru in pisavi. Sodeloval je že pri Moschetovem Slovenskem pravniku (SP, 1883, 139–43), ko se je pa 1888 SP zopet zbudil, je bil prva leta eden njegovih stebrov. V „Pravniških razpravah" (SP 1888, 13, 47, 79, 103, 149, 169, 360) je poudarjal pomen novega slovenskega pravniškega gibanja in živahno budil na delo. V istem letniku je priobčil še: Krivi nazori o oderuštvu (1888, 225–31), Nekolko o primeru 371 kpr (1888, 288–94) ter Zanimivejše razsodbe v obrano zakona (1888, 88, 183, 221). Dalje je priobčil odgovore na stavljena pravna vprašanja (SP 1890, 101–05, 127; 1891, 97–102) in priobčeval tudi razsodbe kasacijskega sodišča (1891, 120, 121). V Slovenskih večernicah 41, 1887, 111–25, je opisal Prestopek zoper varnost poštenja ali časti (povzet v celoti v tej številki ŽO – op. ur.). V isti dobi, ko je priobčeval te slovenske članke, je napisal tudi v Gellerjev Österreichisches Zentralblatt für die juridische Praxis tehtne članke, ki se citirajo tudi v nemški literaturi: IV. 1886, 357–64, Mitschuld an den Verbrechen nach §§ 143 und 157 des Strafgesetzes (StG); 71–76: Das Verbrechen der gefährlichen Drohung nach § 99 StG; str. 257–63, Exekutionsführung auf bereits getilgte Hypothekarforderungen; VI. 1888, 65–75: Uber den Zinsenlauf der auf ein Bedeckungskapital gewiesenen Forderungen. Ko si je društvo Pravnik po svoji ustanovitvi 1889 začrtalo v svoj program tudi izdajo slovenskih zakonikov, je Kavčič priredil v založbi Narodne tiskarne prva dva zvezka, in to 1889 kazenski zakon, 1890 kazensko-pravdni red ter je pripravljal tudi izdajo konkurznega reda (SP 1889, 128, 319, 320; 1890, 58; 1891, 53). Sodeloval je pri zbirki izrazov za slovensko pravno terminologijo. 1890 je podprl Svetčev predlog v kranjskem deželnem zboru, da se ustanovi slovenska pravna akademija v Ljubljani z govorom na Pravnikovem shodu 10. decembra 1890, Slovenska pravna akademija (SP 1890, 353 sl.). Ko pa je nato v državnem zboru naučni minister odklonil zahtevo poslanca Šukljeta, da se uvedejo paralelna predavanja v slovenskem jeziku za nekatere predmete na graški juridični fakulteti, je Kavčič odgovoril na ministrova izvajanja s člankom Slovenska pravna akademija in nazori sedanje državne uprave o njej (SP 1891, 161–70). Kavčičeva izvajanja je prištevati k najbolj tehtnim, kar se jih je napisalo za slovensko univerzo. Njegova najbolj vroča želja v moških letih je bila zasesti enkrat stolico kazenskega prava na ljubljanski univerzi.

Janko Polenc (Slovenski biografski leksikon I, stran 437)

Dr. Ivan Tavčar
Dr. Jakob Kavčič

Usoda je hotela, da je dr. Jakob Kavčič umrl hkrati s svojim bolj znanim kolegom in rojakom dr. Ivanom Tavčarjem. Ob tej priliki je Slovenski pravnik (letnik 1923, str. 151–56) objavil tale zapis, obema v skupni spomin:

Na isti dan, 22. februarja, smo položili k večnemu počitku dra. Ivana Tavčarja in dra. Jakoba Kavčiča. Oba sta umrla iste starosti in po enako dolgi, hudi bolezni. Bila sta si ožja rojaka in dobra prijatelja ves čas življenja, oba odličnjaka po duhu in srcu, enaka v ljubezni do svojega naroda. Ali dočim je bil dr. Ivan Tavčar po vsej zaslugi pokopan z vsem sijajem, glasno objokovan od vsega naroda, – spremljalo je dra. Jakoba Kavčiča na njegovi zadnji poti le nekaj narodove elite, ki je s pritajeno bolestjo zrla v novoizkopani grob.

Zakaj pa jima vendar skupno posvečamo te-le posmrtne vrstice? Zato, ker ju oba gledamo v dobi, ko sta s skupnim delom pripravljala preokret v komaj pretekli borbi za enakopravnost slovenskega jezika in si tako pridobila oba velikih zaslug vprav na polju, na katerem smo slovenski pravniki, ponajveč v društvu Pravniku, hoteli narodu priboriti pravo, ugled in boljšo bodočnost.

Zamislimo se za trenutek v konec 70. let prejšnjega stoletja. Tedaj je bil žalosten pravni položaj slovenskega naroda. Slovenščina, ki se je bila vsled ustave iz l. 1867, zlasti vsled čl. XIX. o enakopravnosti vseh jezikov, začela nekoliko pripuščati v urade, tako da je dr. Razlagov Pravnik slovenski v svojih letnikih od 1870 do 1873 z najboljšimi nadejami pripravljal njeno strokovno sposobnost, – je že tista leta bila po visokem političnem pritisku Auersperg-Lasserjeve dobe zopet zamorjena v uradih in zlasti tudi pri sodiščih med čistim slovenskim ljudstvom. Težko so to prenašali oni mlajši slovenski pravniki, ki so tedaj prihajali z dunajskega in graškega vseučilišča v domovino in stopali v sodno službo, polni novega narodnega navdušenja.[1] Njim nasproti je stala falanga sodnih uradnikov, ki niso hoteli ničesar slišati o slovenskem uradovanju, deloma ker res niso znali jezika, največ pa, ker se ga niso hoteli učiti, marveč so ga iz šovinizma naravnost zaničevali. Osobito „višji" med njimi so ljubomorno gledali, da se ni slovenska beseda v aktih zapisala ali strankam izdala, in so bili vsi po koncu, če je kdo izmed slovenskih pravnikov poskusil tupatam kaj takega. Vse to vzlic ustavno proglašeni enakopravnosti in nekaterim starim jezikovnim naredbam, ki so rabo slovenskega jezika vsaj kolikor

toliko dovoljevale. Slovenski pravniki so si dajali duška le v člankih, ki so jih priobčevali v „Slov. Narodu". Imeli so nekateri v ta namen posebno „ligo" in zgodilo se je, da se je moral urednik Jurčič zagovarjati zaradi takega članka pred ljubljanskim senatom, zapisnikar razprave pa je bil avtor istega članka. Tako so si slovenski pravniki na tihem pomagali, večkrat s humorjem, da so ponagajali zagrizenim nemškim birokratom. Sicer pa so kakor dr. Skofič, dr. Kavčič in Višnikar pisali poljudne razprave o pravnih stvareh v knjigah Mohorjeve družbe.

L. 1879 je nastopila na Dunaju vlada Taaffejeva, ki je potrebovala za svojo večino Slovanov, in je ministrski predsednik izpregovoril krilato besedo, da ne pusti Slovanov na steno pritiskati. V tej novi atmosferi je začel l. 1881. izdajati odvetnik dr. Moše Slovenskega Pravnika. Dejanski urednik je bil njega koncipijent dr. Ivan Tavčar, a marljiv sotrudnik dr. Jakob Kavčič. Med prvimi slučaji, ki jih je list priobčil, je pa bila odločba vrhovnega sodišča na Dunaju z dne 6. marca 1881, s katero je bil odlok sodišča v Kamniku v slovenski pravdi med dvema kmetoma samo zato kot ničeven razveljavljen, ker je bil izdan v slovenskem jeziku! Tega tudi mirna slovenska duša ni mogla potrpeti. Ali po vseh tedanjih okolnostih sodimo, da so protesti, ki so se zoper to in sploh zoper zapostavljanje slovenščine pojavili, imeli zategadelj uspeh tako na globoko in široko, ker jih je podpiral dr. Ivan Tavčar kakor ljut lev s svojimi članki v „Sl. Narodu" in „Slov. Pravniku". Njegova beseda je bila bič, in tega je bilo treba. Uspeh je bila — jezikovna naredba ministra dra. Pražaka iz l. 1882, ki se je z njo položil temelj novemu slovenskemu uradovanju, uspeh pa je bil tudi moralen, ker je odločen in deloma brezobziren nastop, ki ga je dr. Tavčar tudi kasneje uveljavljal, bil jamstvo vsem, da se bodo branile pravice jezika odločno in branili tako tudi tisti, ki mu bodo dajali veljavo. Lepo in hitro se je potem razmahnilo slovensko uradovanje, zlasti tudi zategadelj, ker je pravosodni minister Pražak, največ po nasvetih svojega tedanjega pomočnika Alberta Levičnika, nekaj let skrbel za to, da se pravniki slovenske narodnosti niso zapostavljali, marveč so prihajali na mesta, ki so njihovim zmožnostim pristojala.

Dr. Mošetov Slov. Pravnik, pri katerem je, kot rečeno, dr. Jakob Kavčič odlično sodeloval, je žalibog prenehal koncem l. 1883, ker je dr. Ivan Tavčar otvoril svojo pisarno in naslednja leta pisal svoj klasičen „poduk o najpotrebnejših zakonih", ki je pod naslovom Slovenski Pravnik izhajal v snopičih Mohorjeve družbe od l. 1883—1888 in ki ostane vzornik v poljudni pravni literaturi.

Dr. Kavčič je prišel l. 1886 iz Ilirske Bistrice v Ljubljano kot substitut k drž. pravdništvu. Tu je že bil tudi dr. And. Ferjančič. Na čelu dež. sodišča je stal dr. Kočevar, svetniki so bili dr. Gertscher, Pleško in Martinak. Deleg. okr. sodišče je vodil Ivan Vencajz. Same premembe vsled naklonjenosti ministra Pražaka v prospeh enakopravnosti. Dr. Ferjančič je bil izvoljen za državnega poslanca in je nadalje interveniral za takšne premembe. Pri neki priliki je dobrohotni minister izrekel željo, da naj bi zopet oživelo slovensko pravniško glasilo. To je vplivalo in l. 1888 je zopet začel izhajati Slov. Pravnik. Sporazumno z imenovanimi faktorji dež. sodišča je prevzel uredništvo avskultant dr. Babnik. List je prinašal izborno vsebinov odbranem jeziku in po zaslugi dra. Babnika je dobil sistematiko, ki je morala prepričati vsakoga o resnem stremljenju domačih pravniških moči. Steber lista je bil dr. Jakob Kavčič, ki je zlasti v celi vrsti svojih „pravniških razgovorov" izražal pomen tega stremljenja in živahno budil na delo, celo tako, da so mu nekateri zamerjali odkrito besedo.

V jeseni l. 1888 je po odstopu dra. Pražaka začel iz pravosodnega ministrstva pihati nekoliko drugačen veter. Ta je ohladil oficialno navdušenje nekaterih pri Slovenskem Pravniku, toda ne pri glavnih činiteljih, dru. Babniku in dru. Kavčiču. Za nadaljevanje lista je bilo treba ustanoviti društvo Pravnik. Tu se spominjamo, s kako vnemo so pripravljali to ustanovitev med starejšimi dr. Ferjančič, I. Vencajz, dr. Kavčič in dr. Ivan Tavčar. Dne 26. januarja l. 1889 je imelo društvo Pravnik svojo ustanovno skupščino, ki je izvolila za društvenega načelnika odvetnika dra. Papeža. Tako je bilo rešeno slovensko pravniško glasilo in je pričelo združeno delovanje po stanovitnem programu. Koj prvo leto je izšel prvi zvezek društvene zbirke zakonov s kazenskim zakonom, uredil ga je hitro in nič manj temeljito dr. Jakob Kavčič in založništvo je preskrbel dr. Ivan Tavčar kot predsednik Narodne tiskarne. Pa ni še preteklo drugo leto, ko je dr. Jakob Kavčič priredil že za nadaljnji zvezek zbirke kazenskopravdni red, ki je takisto izšel v založbi Narodne tiskarne. Društvo je tudi takoj šlo na delo za slovensko pravno terminologijo ter razdelilo slovenske zakonike med svoje člane, da so iz njih odbrali pravne termine in izraze. Prvi, ki se je odzval tej nalogi, je bil dr. Kavčič. Poleg tega je nekaj let deloval v društvenem odboru in zalagal list redno z odločbami kasacijskega sodišča. Znamenito je nastopil na društvenem shodu l. 1890, ko je imel govor k resoluciji, sklenjeni v deželnem zboru kranjskem zastran ustanovitve slovenske pravne akademije v Ljubljani. Po geslu, da bodimo — sami sebi na korist — odkritosrčni, kaj da ta čas zmoremo, je priporočal začasno le slovensko pravno akademijo za predmete judicialnega in političnega državnega izpita po vzoru bivših ogrskih pravnih akademij. Ali pri tem se ni odrekal idealu slov. vseučilišča, oziroma slovenske pravne fakultete. Njegova izvajanja so se zares odlikovala kolikor po govorniški obliki, toliko po jedrnati argumentaciji. Istega mojstra se je pokazal dr. Kavčič leto kasneje, ko se je v Slov. Pravniku pod naslovom „Slovenska pravna akademija in nazori sedanje državne uprave" bavil obširno z odgovorom naučnega ministra na zahtevo, ki jo je izražal posl. Šuklje v budgetnem odseku, da naj bi se na graškem vseučilišču vsaj nekateri, za prakso najvažnejši predmeti pravniške discipline, predavali v slovenskem jeziku. Minister je odgovoril, da bi uvedba paralelnih predavanj v slovenskem jeziku na juridični fakulteti v

Gradcu pomenila končno delitev te fakultete, v kar se sploh ne mara spuščati, ampak le konstatuje, da se izražena želja tačas in v danih razmerah sploh ne da izvesti, ker bi ne bilo za to sposobnih znanstveno izobraženih docentov, tako da bi ta paralelna predavanja, ki bi jih morali imeti praktiki, bila potisnjena na jako nizek nivo. Dr. Kavčič je temeljito zavrnil ta ministrov odgovor, češ, nalašč in premišljeno sega dalje, nego skromna želja, katero je izrazil posl. Šuklje. Poudarjal je, da vprašanja o pravni vzgoji in izomiki slovenskih pravnikov v slovenskem jeziku ne bo moči reševati edino s strogo akademičnega stališča in po načelih naučne teorije, nego bo se obenem ozirati tudi na dejanske potrebe in razmere. Znanstveno izobraženih docentov, zakaj jih nima slovenski narod? Kar čez noč se ministru ne bodo ponujali zreli slovenski pravni docenti, — kadar pa državna uprava pokaže svoje zanimanje za znanstveno gojitev slovenskega pravoslovja, tedaj se bodo izmed priznano bistrih in zmožnih slovenskih pravnikov oglasili kmalu taki, ki bodo dokazali zmožnost in sposobnost za docenturo. Sodba ministra o vrednosti teoretičnega znanja praktičnih pravnikov vidi se dr. Kavčiču preostra in, tako splošna, neopravičena. Kakor med teoretiki niso sami znanstveni svetilniki, tako tudi med praktiki niso vsi enaki; dobe se tudi med praktiki zastopniki pravne vede, ki se ne ustrašijo diskusije s teoretiki o sedaj veljavnem pravu. Poglejmo sodbe našega vrhovnega sodišča, kjer so izkušeni praktiki in med njimi tudi možje iz našega naroda! V teh sodbah se združuje nekako praksa in teorija po taki meri, da se čitajo mnoge kakor akademične razprave, tako da boljših in preciznejših nismo dobili iz peresa teoretikov. Kadar bo dovzeten in nadarjen praktik dobil poklic za akademična predavanja, si bo kmalu prisvojil tudi tisto znanstveno metodo akad. predavanja in učenja, ki ga bo dvignila v tej stroki na „znanstveni nivo". Iskati takih moči je stvar državne uprave, nikakor pa ne sme ona čakati, da se jej bodo kar zastonj ponujale.

Z dolgo vrsto teh in drugih misli je dr. Kavčič logično pobijal tedanje naše nasprotnike in končno ponavljal, da odgovor naučnega ministra v tej negativni odločnosti ni utemeljen. Danes, ko vemo, kako smo si osnovali v Ljubljani svojo juridično fakulteto, je prav, da se spominjamo te dr. Kavčičeve odločne, pa elegantne ekspologije.

Ako se je znabiti dr. Jakob Kavčič pri tem sebe samega štel med one praktike, katerim „a priori" ni odrekati sposobnosti za predavanje pravne discipline, mu nihče ne bi mogel očitati neskromnosti. Po svoji temeljiti pravni izobrazbi in po svoji bistroumnosti, ne manj po svoji vestnosti in govorniški nadarjenosti bil bi vprav dr. Kavčič tisti čas v prvi vrsti poklican, da bi zasedel slovensko pravniško stolico.

Kmalu potem se je dr. Kavčič začel umikati iz tega ožjega javnega delovanja in žalibog ni več nastopil niti v društvu, niti v Slov. Pravniku. L. 1905 je bil po odličnem delovanju v prizivnem senatu ljubljanskega sodišča imenovan za predsednika okrožnemu sodišču v Novem mestu. Pa že po 5 letih se je dal nepričakovano upokojiti in vzel, primeroma zgodaj, v 60. letu svoje dobe, slovo od svojega poklica, ki ga je tako zvesto in vrlo izvrševal. Bilo je to gotovo v zvezi z žalostnim dejstvom, da je bil malo poprej, deloma s podporo nesrečne slovenske politike, imenovan za predsednika deželnemu sodišču v Ljubljani njegov mlajši tovariš nemško-nacionalnega mišljenja. Upokojenega dra. Kavčiča, ki se je preselil v Ljubljano, je Slov. Pravnik (št. 4 iz l. 1911) javno prosil, naj bi se „zopet ozrl po tistem svojem peresu, katero je svoje dni tako izborno zastavljal na ledini domačega pravnega slovstva, — sebi v tolažbo, nam drugim pa v pouk"! Ta apel ni pomagal. In če smo ga zasebno nagovarjali, odvračal je tiho — le z bridkim nasmehom.

Dr. Ivan Tavčar ni poznal resignacije. Njegova energija je rastla ob odporu, če je nanj naletel. Njegov veliki talent je h o t e l udejstvovanja in ga je tudi povsod dosegel. Dr. Ivan Tavčar je posul narodno polje s svojimi literarnimi deli in javnimi zaslugami, da ga je komaj popisati mogoče. Dr. Jakob Kavčič je komaj toliko zapustil, da se da presoditi njegova vrla zmožnost. Škoda! V dobi, na katero smo se ozrli s slovenskega pravniškega stališča, sta nam oba svetli podobi. Lepo ju je bilo videti, visoki postavi, kadar sta govorila z zvočnim glasom, eden javen obtožitelj, drugi zagovornik. Kazala sta govorniško umetnost vsak svoje vrste, dr. Kavčič umerjeno, stvarno, na razum obrnjeno, dr. Tavčar vzletno, slikovito, v srce segajočo. Oba sloga smo potrebovali, žal, da je dr. Kavčičev ostal največ le v aktih in sodbah.

Obeh poštenih in značajnih mož se sodobniki spominjamo s posebnim spoštovanjem in zgodovina naše pravne borbe bo vedno kazala na njune vrline in zaslužna dela.

Dr. Stanko Žakelj:
Osnovna zakonitost Jezusove osebnosti

Razprava s tem naslovom je vzeta iz disertacije dr. Stanko Žakelj, Kristusova osebnost kot kriterij za njegovo božje poslanstvo, str. 30–37.

Čisto neposredni vtis, ki ga dobimo, če prebiramo evangelije, je, da imamo pred seboj nekoga, ki mu je božja volja vse. Božjo voljo hoče spolniti do zadnje natančnosti brez ozira na vse druge sam, ki ve, da je prejel od Boga posebno nalogo in poseben poklic, božjo voljo hoče, da brezpogojno izpolnijo drugi.

Božja volja ga žene k Janezu Krstniku ob začetku javnega delovanja, da se mu da krstiti, čeprav se Janez brani in upira: „Meni je treba, da me ti krstiš, pa hodiš ti k meni?" – „Pusti zdaj," mu mirno in odločno odgovori Jezus; „zakaj spodobi se nama, da izpolniva vso pravico."[1]

Marsikomu se morda zdi težko in nenavadno ono poglavje, ki pripoveduje, kako je skušnjavec Jezusa v puščavi skušal. Naj bo že s celotnim vprašanjem kakorkoli, eno nam nedvomno razodeva: Jezusovo jasno in odločno zavestno hotenje služiti samo Bogu. Na Boga se sklicuje, ko ga satan skuša, da bi spremenil kamen v kruh: „Pisano je: ‚Naj ne živi človek samo od kruha, ampak od vsake besede, ki izhaja iz božjih ust.'" Na boga se sklicuje, ko ga satan hoče z božjo besedo zvijačno pripraviti do tega, da bi se spustil z vrha templja v globino: „Pisano je tudi: ‚Ne skušaj Gospoda, svojega Boga!'" Na Boga se sklicuje, ko mu satan ponuja vse, če pred njega pade in ga moli: „Poberi se, satan; zakaj pisano je: ‚Gospoda, svojega Boga, moli in njemu služi.'"[2]

Zavedajoč se jasno svoje naloge, si Jezus takoj izbira svoje učence. „Pridita in poglejta," reče Andreju in Janezu; in šla sta za njim in se mu končno za stalno pridružila. Simonu, Jonovemu sinu že naprej pove, da se bo imenoval Kefa, kar pomeni Peter (Skala). In Natanaelu, ki se čudi da ga pozna, preden ga je videl, določno pove: „Še kaj večjega boš videl."[3]

Kakor so nam tudi zagonetne besede, ki jih je govoril Jezus v galilejski Kani svoji materi: „Kaj to meni in tebi, žena?" – eno nam je tudi tukaj jasno: Jezus ni avtonomen, Jezus stoji z vsem srcem v službi, ki mu jo je, kakor sam pravi, izročil Bog: „Moja ura še ni prišla."[4] Podobno je odgovoril pozneje tudi svojim sorodnikom, ki so ga vabili, naj gre z njimi v Jeruzalem: „Moj čas še ni prišel, moj čas še ni dopolnjen."[5]

Gorečnost za božjo hišo, ki ga razjeda, je gorečnost za uresničenje božje volje. Bog je tempelj postavil zase, da bi ga Judje v njem molili in častili, ne pa, da bi menjalci in prodajalci božjo hišo spremenili v razbojniško jamo. Zato ga božja volja sili, da splete bič in izžene iz templja vse, menjalce in prodajalce, ovce in voli.[6] S kakšno samozavestjo, neustrašenostjo, odločnostjo in svetim ognjem je moral to izvršiti, da se mu ni nihče upal ustavljati, ko so trgovci imeli vendarle dovoljenje za trgovanje na svetem kraju, to komaj slutimo.

Ista gorečnost za spolnjevanje božje volje mu napolnjuje srce, ko v nedoumljivi dobroti govori z grešno, a preprosto in iskreno Samarijanko: „Veruj mi, žena, da pride ura, ko ne boste Očeta molili ne na tej gori, ne v Jeruzalemu . . . Pride . . . ura in je že zdaj, ko bodo pravi molilci Očeta molili v duhu in resnici." Tako ga je prevzel ogenj gorečnosti, da ni čutil nobene lakote in tedaj, ko mu učenci prineso živeža ter mu ga ponudijo, odgovori: „Jaz imam za živež jed, katere vi ne poznate." „Moja jed je, da izvršujem voljo tistega, ki me je poslal, in dovršim njegovo delo."[7]

V Nazaretu je prvič razvil svoj program. Toda ni si ga sam sestavil, marveč čutil se je poklicanega, da spolni program, ki mu ga je Bog določil v preroku Izaiju (61, 1. 2): „Duh Gospodov je nad menoj; zato me je mazilil, da oznanim blagovest ubogim; poslal me je oznanjat jetnikom oproščenje in slepim pogled, da izpustim zatirane v prostost in oznanim leto božjega usmiljenja."

Že takrat se je zavedal, da njegovo delo ne bo lahko. Toda to ga ni nič motilo, kakor so tudi preroki vršili svoje od Boga dobljeno poslanstvo kljub vsem težavam.[8]

V svesti si svojega poslanstva sta bila njegova beseda in nastop polna oblasti, tako, da so ljudje strmeli ob njegovih silnih besedah in se čudili. „Strmeli so nad njegovim naukom, zakaj njegova beseda je bila polna oblasti."[9] „Kajti učil jih je, kakor kdor ima oblast in ne kakor njih pismouki in farizeji."[10] Njegovi sovražniki so kmalu izkusili pro-

---

1 Mt 3, 14. 15
2 Mt 4, 2–10; Lk 4, 2–12
3 Jan 1, 35–51; Mt 4, 18–22; Mr 1, 16–20; Lk 5, 2–11
4 Jan 2, 4
5 Jan 7, 6–8
6 Jan 2, 13–18; Mt 21, 12–13; Mr 11, 15–17; Lk 19. 45, 46
7 Jan 4, 4–38
8 Lk 4, 16–30
9 Lk 4, 32
10 Mt 7, 29; Mr 1, 22

dorno silo njegovega duha ter jasno in samozavestno odločnost in nedvoumnost, s katero je odgovarjal njihovim zvijačnim vprašanjem, tako, „da se ga nihče ni več drznil še kaj vprašati,"[11] in „bali so se ga, ker se je vse ljudstvo čudilo njegovim naukom."[12] Služabniki, ki so jih farizeji poslali, da bi Jezusa prijeli, si tega niso upali zvršiti. Zakaj? „Nikoli noben človek ni tako govoril, kakor ta človek."[13] Začudeno se je ljudstvo izpraševalo: „Odkod ima vendar vse to?" „Odkod ima to modrost in te moči? Ali ni to tesarjev sin? Ali ni njegova mati Marija? In njegovi bratje, ali niso Jakob in Jožef in Simon in Juda? In njegove sestre, ali niso vsi pri nas?"[14] In mnogi so ga imeli za preroka.[15] Tudi njegovi sovražniki so mu morali priznati, da je vedno dosleden sam sebi in svoji nalogi: „Učenik, vemo, da si resnicoljuben in v resnici učiš pot božjo in se ne meniš za nikogar, ker ne gledaš na osebo."[16]

STANKO ŽAKELJ C. M.

KRISTUSOVA OSEBNOST

KOT KRITERIJ ZA NJEGOVO BOŽJE POSLANSTVO

VELJAVNOST KRITERIJA IN NJEGOV POMEN ZA DANAŠNJI ČAS

INAVGURALNA DISERTACIJA

DEKANAT TEOLOŠKE FAKULTETE
UNIVERZE KRALJA ALEKSANDRA I.
V LJUBLJANI.

ŠTEV. 37/39.

PO ČL. 40 UREDBE O KATOLIŠKI BOGOSLOVNI FAKULTETI V ZAGREBU IN LJUBLJANI P. BR. 19.793 Z DNE 17. MAJA 1935 SE DOVOLI NATIS DISERTACIJE »KRISTUSOVA OSEBNOST KOT KRITERIJ ZA NJEGOVO BOŽJE POSLANSTVO«, KI JO JE ZA DOSEGO DOKTORSKE ČASTI PREDLOŽIL GOSPOD ŽAKELJ STANKO, DUHOVNIK MISIJONSKE DRUŽBE.

V LJUBLJANI, DNE 13. MARCA 1939.

L. S.

DEKAN:
DR. SNOJ ANDREJ, S. R.

LJUBLJANA 1939

Ta čudovita samozavest in oblast, ki se je razodevala v njem, pa ni vzbujala samo spoštljivega in plašnega stremljenja: z nenavadno silo je tudi pritegovala množice nase. „Vse ljudstvo se ga je oklepalo in ga poslušalo" in „množice so pritiskale za njim, da bi slišale božjo besedo," pravi sv. Luka.[17]

Zares se razodeva preroška zavest božjega poslanstva v načinu Jezusovega učenja. Samo kot izraz njegove popolne vdanosti Bogu moremo razumeti tisti strastni, ogorčeni in neustrašni boj proti pogubnemu farizejskemu izročilu, ki se je držalo črke in kopičilo nove zahteve, božjega duha pa ni imelo. „Slišali ste, da je bilo rečeno starim" — „Jaz pa vam pravim"[18]: Kako naj razumemo te besede drugače, kot da je govoril, ker je čutil za to dolžnost in poslanstvo od Boga? In nič drugega ni moglo dati Jezusu tiste sile, s katero je neusmiljeno klical: Gorje vam, bogatinom; gorje vam, kateri ste zdaj nasičeni; gorje vam, kateri se zdaj smejete; gorje vam, farizeji in pismouki, hinavci, kače, gadja zalega, slepi vodniki, ki precejate komarja in velbloda požirate — kakor zavest, da služi Bogu.[19]

Ogenj, s katerim je navdajala gorečnost za božjo voljo Jezusovo srce, plameni iz besed: „Ako te pa tvoja roka ali tvoja noga pohujšuje, jo odsekaj in vrzi od sebe!" „In ako te tvoje oko pohujšuje, ga izderi in vrzi od sebe!"[20] „Nihče, kdor roko položi na plug in se nazaj ozira, ni pripraven za božje kraljestvo."[21] „Pusti, naj mrtvi pokopljejo svoje mrtve!"[22] Kako ostro zavrne Petra, ki ne razume božjih načrtov in se zato brani, da bi moral Jezus trpeti: „Pojdi od mene, satan! V spotiko si mi, ker ne misliš na to, kar je božjega, ampak, kar je človeškega."[23] In kako jasno in brez oklevanja stavlja pred odločitev svoje apostole v Kafarnaumu, ko jim je obljubil, da jim bo dal svoje meso in svojo kri v hrano, in ko ga je radi tega veliko učencev zapustilo: „Ali hočete oditi tudi vi?"[24]

Isto zavest, da služi posebnemu božjemu poslanstvu, izražajo oblike: Prišel sem, poslan sem, nisem prišel in podobne. „Tudi drugim mestom moram oznaniti božje kraljestvo, ker sem za to poslan."[25] „Ne mislite, da sem prišel razvezovat postavo ali preroke."[26] „Nisem prišel k pokori klicat pravičnih, ampak grešnike."[27] „Ne mislite, da sem prišel zato, da prinesem mir; nisem prišel, da prinesem mir, ampak meč. Prišel sem namreč, da ločim sina od očeta in hčer od matere in snaho od tašče."[28] „Sin človekov ni prišel, da bi se mu streglo, ampak da bi on stregel,"[29] „ni prišel duše pogubljat, ampak reševat."[30] „Za sodbo sem prišel na ta svet, da spregledajo, kateri ne vidijo."[31] Isto zavest, da vrši božjo dolžnost, ima prav do konca, še ko stoji pred rimskim sodnikom in mu kot nekaj sebi čisto naravnega pove: „Jaz sem zato rojen in sem zato prišel na svet, da spričam resnico."[32]

---

11 Mt 22, 46
12 Mr 11, 18; Lk 22, 2
13 Jan 7, 46
14 Mt 13, 54–56; Mr 6, 2. 3; Lk 4, 22
15 Mt 21, 45
16 Mt 22, 16; Mr 12, 14; Lk 20, 21
17 Lk 4, 15; 5, 1
18 Mt 5, 21. 27. 33. 38. 43
19 Lk 6, 24–26; Mt 23, 13–33
20 Mt 18, 8. 9; Mr 9, 43. 45. 47
21 Lk 8, 62
22 Lk 9, 60; Mt 8, 22
23 Mt 16, 23; Mr 8, 33
24 Jan 6, 68
25 Lk 4, 43; Mr 1, 38
26 Mt 5, 7
27 Mt 9, 13; Mr 2, 17; Lk 5, 32
28 Mt 10, 34, 35; Lk 12, 49. 51–53
29 Mt 20, 28; Mr 10, 45
30 Lk 9, 55; 19, 10
31 Jan 9, 39
32 Jan 18, 37 b

Od poslušalcev je zahteval, da sprejmejo njegov nauk, ker oznanja le, kar je božja volja: „Moj nauk ni moj, ampak tistega, ki me je poslal. Če hoče kdo njegovo voljo spolnjevati, bo spoznal, ali je ta nauk od Boga, ali govorim sam od sebe. Kdor govori sam od sebe, išče lastne slave; kdor pa išče slavo tistega, ki ga je poslal, ta je resničen in v njem ni krivice."[34] „Kdor je od Boga, božje besede posluša. Zaradi tega jih vi ne poslušate, ker niste iz Boga." „Vi ste od očeta hudiča, (ki ni obstal v resnici in resnice ni v njem) in spolnjevati hočete želje svojega očeta. Ker pa jaz resnico govorim, mi vi ne verujete."[35]

Judje, pravi Jezus, ne poznajo Boga; on ga pa pozna in njegovo besedo spolnjuje.[36] „On sam mi je dal zapoved, kaj naj rečem in kaj naj oznanim. Kar torej jaz govorim, govorim tako, kakor mi je rekel Oče."[37] In ko pred koncem svojega življenja gleda nazaj na svoje delo, še enkrat potrdi, da je bilo vse njegovo življenje v božji službi: „Poveličal sem te na zemlji — dokončal delo, ki si mi ga dal, da ga izvršim."[38]

Toda, ne! Njegova služba ni bila končana, naloga še ne izvršena. Čakala ga je še za naravno človeško življenje najtežja odpoved, žrtev lastnega življenja. V strašnem boju, ki ga bori Jezus na getzemanskem vrtu, ostane Jezus tudi v tej najtežji uri junaško dosleden sam sebi in nalogi, ki jo je, kot je prepričan, prejel od Boga: „Moj Oče, ako ne more ta kelih mimo iti, ne da ga pijem, zgodi se tvoja volja!"[39] „Zgodi se tvoja volja" je prva, zadnja in edina beseda Jezusovega življenja.

Tako so razumeli Jezusa tudi njegovi učenci. Saj so videli v njem božjega poslanca, Mesija, ki je prišel na svet, da spolni vse, kar je Bog napovedal po prerokih. Toda, ker so po Gospodovem vstajenju imeli vedno pred očmi le bolj poveličanega Kristusa, zato je v apostolskih listih manj govora o njegovi pokorščini in spolnjevanju volje nebeškega Očeta. Samo sv. Pavel izrecno govori o tem, a še ta bolj mimogrede. „Kakor je namreč," tako pravi, ko govori o našem opravičenju, „po nepokorščini enega človeka množica postala grešna, tako bo tudi po pokorščini enega množica postala pravična."[40] In ko Filipljane uči, kakšnega mišljenja morajo biti, jim daje za zgled mišljenje Jezusa Kristusa, ki „se je ponižal in je bil pokoren do smrti, smrti na križu."[41] Posebno lepo pa izraža to svoje prepričanje, ko Jezusu ob prihodu na svet polaga v usta tele besede psalmista Davida (Ps 39, 7–9): „Daritev in žrtev nisi hotel, telo si mi pa pripravil; žgalne daritve in daritve za greh ti niso bile všeč. Tedaj sem rekel: „Glej, prihajam — o meni je pisano v knjigi — da izvršim, o Bog, tvojo voljo."'[42]

Jezus torej ni bil nikak sanjač, nikaka mehkočustvena duša, kakor bi ga mnogi radi imeli. V njem je bila silna moč, ki jo je vso postavil v službo velikega cilja, ki ga je imel vedno enako jasno in trdno pred seboj. Skrajna napetost med osebnostjo, ki jo je popolnoma določal ta cilj, in med uresničenjem cilja je spreminjala s svojim ognjem v prah vse ovire, ki so se ji stavile na pot. Zato tudi občutimo kot žgoč, uničujoč ogenj njegove besede, s katerimi je bičal posvetno, pokvarjeno, hinavsko mišljenje svojih nasprotnikov.

Z isto nezlomljivo odločnostjo, s katero hoče sam spolniti božjo voljo, zahteva to tudi od svojih učencev. Brezpogojno in naravnost zahteva od njih, da popolnoma preusmerijo svoje mišljenje in se popolnoma predajo najvišjemu cilju.

Takoj v začetku, preden je kaj drugega učil, je oznanjal pokoro. Metanoeite, spremenite svoje mišljenje; dajte stvarem njihovo pravo, prvotno veljavo, ki ste jo zaradi svojih skvarjenih, hudobnih src zamenjali — tako je s sv. Janezom pripravljal pot božjemu kraljestvu, ki se je približalo.[43]

Kdor hoče pod Jezusovim vodstvom služiti Bogu, mora biti pripravljen, da zapusti vse. „Nebeško kraljestvo je," pravi, „podobno zakladu, skritemu na njivi." In človek, ki ga je našel, „od veselja nad njim gre in proda vse, kar ima, ter kupi tisto njivo." Nebeško kraljestvo je podobno dragocenemu biseru, zaradi katerega trgovec, ki je lepih biserov iskal, gre in proda vse, kar ima, samo da ta najlepši biser dobi.[44] Da s tem ni mislil prodati samo lepe podobe, marveč živo resnico, je pokazal Jezus takrat, ko je prišel k njemu bogati mladenič, da bi zvedel, kaj mu je storiti, da prejme večno življenje: „Ako hočeš biti popoln, pojdi, prodaj, kar imaš, in daj ubogim in imel boš zaklad v nebesih; potem pridi in hodi za menoj!"[45] Kdor ni na to pripravljen, ne more biti pravi Jezusov učenec. „Nihče ne more služiti dvema gospodoma. Ali bo namreč enega sovražil in drugega ljubil, ali se bo enega držal in drugega zaničeval. Ne morete služiti Bogu in mamonu."[46]

Toda še večje žrtve zahteva Jezus od svojih učencev brezpogojno. „Kdor ljubi očeta ali mater bolj kot mene, ni mene vreden; in kdor ljubi sina ali hčer bolj kot mene, ni mene vreden."[47] In učencev Jezus nikakor ni hotel pustiti v zmoti, da je to samo pretirana teorija. Čisto jasno jim je povedal, da se bo treba odločati v kruti resničnosti. Zakaj prišel je, da loči „sina od očeta in hčer od matere in snaho od tašče."[48] „Izdajal bo v smrt brat brata in oče sina, in otroci bodo vstajali zoper starše in jih izročali v smrt: in sovražili vas bodo vsi zaradi mojega imena; kdor pa bo vztrajal do konca, ta bo zveličan."[49] Samo tisti, ki so pripravljeni zaradi božje volje zapustiti vse, morejo

---

33 Mt 11, 26; Lk 10, 21
34 Jan 7, 16–18
35 Jan 8, 47; 44, 45
36 Jan 8, 55
37 Jan 12, 49, 50
38 Jan 17, 4
39 Mt 26, 42; Mr 14, 36; Lk 22, 42
40 Rimlj 5, 19
41 Flp 2, 8
42 Hebr 10, 5
43 Mt 4, 17; Mr 1, 15
44 Mt 13, 44–46
45 Mt 19, 21; Mr 10, 21; Lk 18, 22
46 Mt 6, 24
47 Mt 10, 37
48 Mt 10, 35
49 Mt 10, 21, 22

biti njegovi učenci. Ti pa so mu kakor bratje in sestre. „Kdo so moji bratje in kdo so moje sestre? " Ne tisti, ki jih z njim veže krvno sorodstvo. Duh je, ki oživlja, meso ne koristi nič: „Kdorkoli spolni voljo mojega Očeta, ki je v nebesih, on mi je brat in sestra in mati."[50]

Življenje samo ne sme imeti za njegove učence nobene vrednosti, kadar tako zahteva božja volja: „Če kdo hoče iti za menoj, naj se odpove samemu sebi in vzame svoj križ ter hodi za menoj. Zakaj kdor hoče rešiti svoje življenje, ga bo izgubil. Kdor pa svoje življenje zavoljo mene izgubi, ga bo našel. Kaj namreč človeku pomaga, če si ves svet pridobi, svojo dušo pa pogubi. Ali kaj bo dal človek v zameno za svojo dušo? "[51] „Ne bojte se tistih, ki umore telo, duše pa ne morejo umoriti; bojte se marveč tistega, ki more dušo in telo pogubiti v pekel."[52]

Da so tako razumeli Jezusa apostoli in učenci, pričajo tudi Apostolska dela in pisma apostolov. Tisti tako boječi apostoli so naenkrat postali v spolnjevanju božje volje neustrašeni levi: „Sodite, ali je prav pred Bogom, vas poslušati bolj kot Boga? " „Boga je treba bolj poslušati kot ljudi!"[53] Sami pa se niso imeli za drugega kot za služabnike Boga in Jezusa Kristusa[54] in tudi kristjane so učili, da morajo v svojem življenju spolnjevati samo božjo voljo. „Rotim vas, bratje, pri usmiljenju božjem, dajte svoja telesa v živo, sveto, Bogu prijetno daritev; tako bo vaše bogoslužje po pameti. In ne ravnajte se po tem svetu, ampak preobrazujte se z obnovo svojega mišljenja, da boste preizkusili, kaj je božja volja, kaj je dobro in njemu všeč in popolno."[55] Pa tudi če bi tega noben apostol v svojem pismu ne omenil — saj je bilo za vse kristjane to nekaj tako samo po sebi umevnega — bi zgodovina prvih kristjanov pričala, da jim je bila božja volja najvišji zakon njihovega mišljenja in življenja, kakor je še danes v vsem, ki hočejo biti zares pravi Jezusovi učenci.

O tem torej, da je Jezusovo vrhovno načelo božja volja, ne more biti dvoma. Nobenega mesta v sv. pismu ni, ki bi dopuščalo kak upravičen dvom, in vsi, ki so hoteli Jezusa zares posnemati, od apostolov, pa do najnovejših svetnikov, so bili o tem prepričani.

Toda ta ugotovitev nam v resnici o Jezusu še prav malo pove. Saj je ta osnovna črta skupna vsem „božjim možem", vsem verskim junakom, ki so močno in bistveno navezani na božje.[56] Jezus bi bil sicer med vsemi najdoslednejši božji služabnik, a vendar zaradi tega še nič bolj zaupanja vreden kot drugi.

Odločilnega pomena je namreč vprašanje o božji volji, o Bogu sploh: Kakšna je tista volja, ki je oblikovala božjega moža? Težko je tajiti, da je n. pr. tudi Mohamed, edini dejanski ustanovitelj pomembnejše vere poleg krščanstva, vsaj prva leta hotel služiti samo Bogu. Toda njegov Bog je bil absolutna volja, ki nima v svojem bistvu nobene meje, nobene trdnosti in stalnosti. Zato tudi človek, ki se da oblikovati taki absolutni volji, nima v sebi nobene trdne, nespremenljive osnove, na podlagi katere bi mogli v posameznih primerih o njem soditi, da se daje res voditi božji volji, ki se nanjo sklicuje, da se ne moti in da tudi zavestno ne vara. Zato takemu „božjemu človeku" ne moremo pametno zaupati.

Zaradi tega je torej tudi tukaj, ko skušamo preiskati, ali more biti Jezusova osebnost temelj naše pametne vere, odločilne važnosti vprašanje, kaj je Jezus mislil o Bogu in o božjih lastnostih, kako si je predstavljal zakonitost, ki ureja svet in ki naj ureja odnose človeka do sveta, bližnjega in Boga. Poudarimo pa še enkrat, da tu ne gre za to, da bi sodili o pravilnosti ali nepravilnosti njegovih nazorov, marveč samo za razumevanje. Saj smo se odpovedali predhodni opredeljenosti v teh tako spornih vprašanjih in hočemo vprav z Jezusovo pomočjo, če bo mogoče zaupati njegovi osebnosti, priti do odločitve v najvažnejših življenjskih vprašanjih.

50 Mt 12, 49, 50
51 Mt 16, 24–26; Mr 8, 34–37; Lk 9, 23–25
52 Mt 10, 28
53 Apd 4, 19, 20; 5, 29
54 Cfr. Rimlj 1, 9; Tim 1, 1; Tit 1, 1; Jak 1, 1, Petr 1, 1.
55 Rimlj 12, 1. 2
56 Cfr. Ludwig Bieler,Theios Aner.Das Bild des „göttlichen Menschen" in Spätantike und Frühchristentum. 2. zv (Wien 1936) v celoti in posebej 1. zv. str. 141

Dr. Zdravko Mlinar: Vsakdanje življenje in ekonomska kriza

1. Za kaj gre?

Ekonomska in družbena kriza je v zadnjih letih postala osrednja tema javnih razprav pri nas. Vendar te razprave večinoma ostanejo na zelo splošni, globalno-družbeni ravni. Govori se o tem, kako se je znižala stopnja ekonomske rasti, o veliki zadolženosti Jugoslavije v tujini, o inflaciji ipd. Razmeroma malo pozornosti pa se posveča temu, kako ljudje v svojem vsakdanjem delovnem in bivalnem okolju doživljajo in preživljajo to krizo; kako se odzivajo, reagirajo nanjo in kako se prilagajajo na nove razmere. Kdo je pri tem (naj)bolj ali (naj)manj prizadet? Kaj ta kriza pomeni za nekvalificiranega delavca z nizkimi dohodki, za vdovo, ki po možu prejema družinsko pokojnino, za družino z več otroki, ki potrebujejo otroško varstvo, za oskrbovanca v domu za ostarele? Ali so različno prizadeti tisti, ki kot najemniki ali podnajemniki stanujejo v mestu, recimo v veliki stolpnici, in tisti, ki bivajo v svoji hiši z vrtom v manjšem podeželskem kraju? Ali se neenakost med ljudmi v krizni situaciji zmanjšuje ali povečuje? Kako si ljudje sami pomagajo v stiski in kaj je značilno za njihovo medsebojno pomoč? Ali je posameznik zdaj bolj odvisen od sosedov in sorodnikov? Ali materialna stiska vpliva tudi na odnose v družini? Ali v takšnih okoliščinah delavci v tovarni postanejo bolj odločni in kritični (spomnimo se na stavke), ali pa mogoče bolj previdni, prilagodljivi in poslušni?

Takšna in podobna vprašanja večinoma še niso preučena niti v Sloveniji ali Jugoslaviji, še manj pa konkretno v Žireh. Ker gre za najnovejše spremembe v načinu življenja, se jih dostikrat niti ne zavedamo. Vsak zase mogoče opaža te ali druge posameznosti, nihče pa nima pregleda nad celoto. Zato je potrebno dvoje: po eni strani dobiti čim popolnejši vpogled v *veliko raznovrstnost* sprememb, ki nastajajo v današnji krizni situaciji, po drugi strani pa razkrivati, kaj v tej raznovrstnosti pomeni nekakšen skupni imenovalec in zadeva *jedro, bistvo* teh sprememb.

Da bi se približali prvemu cilju, smo organizirali – večinoma s pomočjo študentov Fakultete za sociologijo, politične vede in novinarstvo in študentov arhitekture FAGG – zbiranje gradiva in opažanj oziroma informacij na podlagi pogovorov s prebivalci iz več krajev Slovenije. Na nekatere spremembe so nas opozorili statistični podatki (npr. za ljubljanske občine), ki so na razpolago za več let in s tem pokažejo, v katerih primerih je prišlo do pomembnejših sprememb (do prelomnic v posameznih trendih) prav v sedanjem, kriznem obdobju. Nekaj vprašanj smo uvrstili tudi v anketo Slovensko javno mnenje, ki je bila opravljena aprila 1986. Poleg tega se opiramo na nekatere sociološke raziskave, ki vsaj deloma ali posredno osvetljujejo temo naše obravnave (npr. na raziskavo „Kvaliteta življenja v Sloveniji", ki so jo opravili sodelavci Inštituta za sociologijo, Ljubljana 1985). Pa tudi v mednarodnem merilu so že na voljo nekatera spoznanja, ki olajšujejo razumevanje tega, kar se dogaja pri nas. V dneh od 25. do 28. marca t. l. je bil npr. v Budimpešti mednarodni seminar sociologov, ki preučujejo ta vprašanja na Vzhodu in Zahodu.

Kaj pa je pri vsej tej raznovrstnosti vprašanj tisto, kar je temeljno in ima dolgoročni pomen, smo na podlagi širše sociološke razlage družbeno-razvojnih sprememb osvetlili že na drugem mestu. [1]

2. Značilni odzivi na ekonomsko krizo

Veliko število najrazličnejših sprememb, ki pomenijo odziv, reagiranje prebivalcev na ekonomsko krizo, lahko razvrstimo na tri najbolj značilne vrste oziroma skupine, in sicer na:

- tiste, ki predstavljajo povečano **aktivnost** prizadetih,
- tiste, ki kažejo na določeno **omejevanje** (restriktivno vedenje) in
- tiste, ki so rušilne narave oziroma pomenijo **uničevanje** določenih dobrin (destruktivno vedenje).

2.1. Aktivni odziv

2.1.1. Aktiviranje kot nadomestilo izgube

Ker ekonomska kriza pomeni določeno poslabšanje oziroma izgubo (vzemimo npr. zmanjševanje realnega osebnega dohodka ali brezposelnost ipd.), je najbolj značilen odziv prebivalcev v tem, da to izgubo poskušajo nadomestiti z dodatnim angažiranjem. To delajo bodisi kot posamezniki (samopomoč) ali pa tako, da si vzajemno pomagajo (medsebojna pomoč). Če gre za skupinsko dejavnost, pa je le-ta spet lahko bodisi neformalna (npr. skupno delo pri zidavi hiše) ali formalno organizirana (npr. dodatno delo v okviru ozdov).

Večja dejavnost prebivalcev se osredotoča na čas in prostor, ki predstavljata okvir še neizrabljenih možnosti, torej nekakšno rezervo. To pa je predvsem dejavnost v prostem času na domu oziroma v bivalnem okolju (na Madžarskem so veliko bolj odprli tudi možnosti dodatnega, popoldanskega dela z uporabo družbenih sredstev v podjetjih). Po eni strani gre za

povečano dejavnost prebivalcev po njihovi lastni presoji (vendar najbolj značilno predvsem zaradi materialnih, finančnih učinkov). Po drugi strani pa je to tudi odziv na krčenje obsega in kakovosti „uradno" organiziranih družbenih dejavnosti. S tem ko npr. poskušajo zmanjšati stroške zdravstvenega varstva in bolnike že v krajšem času odpuščajo iz bolnišnice, je tem treba zagotoviti nego na domu. Pri tem se vse bolj misli tudi na neformalne oblike pomoči, npr. sorodnikov, sosedov, različnih prostovoljcev ipd. V vseh primerih pa se pomembnost prenaša nazaj na družino, gospodinjstvo in na stanovanjsko oziroma bivalno okolje. To pa je ravno nasprotno prizadevanje od do sedaj prevladujočih trendov oziroma dolgoročnejših smeri gibanja.

V takšnih krajih, kot so Žiri, ki so imeli svoje izhodišče v kmetovanju in obrti, sicer še ni prišlo do čiste razločitve dela in bivanja, kakršna je značilna za mestna naselja. Četudi je delavec že opravil svoje delo v tovarni, bi mu bilo nerodno, če bi ga sosedje videli, da počiva (ne dela) v svojem „prostem času". Zato so spremembe — kot odziv na krizo — verjetno bolj izrazite v večjih mestih.

Kljub temu pa je nasploh značilno — kar ugotavljajo tudi v drugih državah[2] — da prav zadnja leta močno oživljajo različne oblike dela zunaj delovnega mesta. **Zaposlitev** in **delo** torej ni (več) dopustno izenačevati.[3] Zato se (poleg že znanih, npr. „dopolnilno delo") uveljavljajo novi izrazi, kot so „neformalna ekonomija", „siva ekonomija", „popoldanska obrt" ipd. Pri vsem tem pa gre lahko za zelo različna izhodišča, kot npr.:

a) prav zdaj je pri nas najbolj značilno in prevladujoče iskanje dodatnih možnosti zaslužka,

b) drugo izhodišče je kritika predstav o skrajševanju delovnega časa v tem smislu, kot da bi delati manj ur v tovarni ali pisarni pomenilo preživljati več časa v nedelu;[4]

c) tretji pogled pa zadeva razvoj informacijske tehnologije (računalništva in telekomunikacij), ki — za zdaj le v nekaterih ekonomsko najbolj razvitih državah — omogoča delo na domu ob sprotni povezanosti z delovno organizacijo; obenem pa takšna prostorska osamitev zahteva svoje dopolnilo v oživljanju skupnih aktivnosti v stanovanjskih soseskah (četrtih, naseljih).[5]

V Jugoslaviji je v preteklih desetletjih prevladovalo negativno vrednotenje, ali pa vsaj zelo rezerviran, zadržan odnos do bolj neformalnih, spontanih oblik delovanja prebivalcev v njihovem bivalnem okolju oziroma zunaj delovnega mesta. Vse, kar ni bilo organizirano in nadzorovano (institucionalizirano), je bilo že kar vnaprej obravnavano z nezaupanjem ali pa ocenjevano celo kot (potencialno) nevarno oziroma škodljivo zasebništvo. To je vodilo v nedejavnost, pasivizacijo in se konec koncev izraža tudi v zastoju družbenega razvoja nasploh. Danes pa kriza tudi v tem pogledu izsiljuje spremembe. Do teh je v nekaterih primerih že prišlo, npr. pri otroškem varstvu. Zdaj si stanovalci v vse večji meri kar sami urejajo varstvo za svoje otroke (npr. v Radečah si je sedem družin, ki stanujejo v istem bloku, uredilo takšno varstvo). Hkrati pa tudi vzgojnovarstvene organizacije ne delujejo več tako izključno in se ne zapirajo le sami vase, temveč dajejo tudi zunanjo strokovno pomoč.

Najbolj vidna oblika samopomoči je postalo vrtičkarstvo. Kar 70 % prebivalcev Slovenije se — tako ali drugače — ukvarja z vrtičkarstvom (še zlasti pa je ta dejavnost razširjena med delavci z nižjimi dohodki). Pri tem so praktični, materialni interesi povsem prevladali nad političnimi pomisleki o **malomeščanski miselnosti,** pri čemer je bila mišljena predvsem omejenost na strogo zasebniško sfero in zanemarjanje pomembnih globalno družbenih zadev.[6] Obenem pa so prevladali tudi v odnosu do estetskih meril, torej do prizadevanj za lepo urejeno bivalno okolje.[7]

Ker v tem članku ne morem izčrpno obravnavati različnih oblik dejavnosti ter samopomoči in medsebojne pomoči, naj le ilustrativno navedem še nekaj primerov. Žirovcem je dobro znana velika aktivnost graditeljev stanovanjskih hiš, ki pa ni ravno posebnost sedanjega časa. Energetska kriza je spodbudila različne dejavnosti v zvezi s pripravo drv bodisi v neposrednem smislu ali posredno (graditev drvarnic, razne adaptacije ipd.). Povečuje se spet domače konzerviranje (vkuhavanje, zmrzovanje) zelenjave.

Na splošno ugotavljamo, da postajajo spontane oblike delovanja občanov oziroma stanovalcev, torej tiste, do katerih pride na njihovo lastno pobudo, vedno bolj pomembne. Hkrati pa tiste dejavnosti, ki so formalno vnaprej določene (institucionalizirane), zamirajo, tako da se namesto njih uveljavlja vse večja ravnodušnost. Vse številnejše seje različnih organov so nesklepčne, delegacije ne delujejo, posamezniki zavračajo funkcije ipd.

2.1.2. Protest, upor, agresivnost

Druga oblika aktivnega odzivanja ljudi na krizo se kaže v njihovih pogostejših prigovorih, v večji napadalnosti, v odporu ali uporu v odnosu do različnih ukrepov oziroma odločitev. Tako kot ekonomska in — v zadnjem času še zlasti — ekološka kriza povečuje različne omejitve, tako po drugi strani tudi delavci in občani nasploh kažejo manjšo pripravljenost, da bi kar tako sprejeli različne odločitve. Značilne so zaostritve v zvezi s sprejemanjem zazidalnih načrtov, npr. v Krajevni skupnosti koroških partizanov v občini Ljubljana-Bežigrad (občinska skupščina je zaradi odpora „iz baze" morala razveljaviti že sprejete odločitve). Vse pogostejše so stavke delavcev, ali tako imenovane „prekinitve dela" v organizacijah združenega dela. Množijo pa se tudi „odprta pisma", peticije in protesti, ki jih posamezniki ali skupine (društva, zavodi ipd.) naslavljajo na vrhovna politična telesa ali posamezne vodilne politike.[8] Čeprav je bila tovrstna dejavnost politično ocenjena kot neprimerna in nesprejemljiva, dejansko postaja v različnih oblikah vse bolj razširjena (npr. z objavljanjem v nekaterih listih, kot so „Mladina" idr.). Prvič v povojnem obdobju so

na delegatskih konferencah postavili zahtevo, da je treba ugotavljati konkretno, osebno odgovornost vodilnih za sedanjo zadolženost Jugoslavije v tujini. Na zadnjih volitvah se je močno izrazil odpor do „profesionalnih politikov", ki so – vsaj v nekaterih krajih – dobili razmeroma najmanj glasov.

Večja agresivnost, napadalnost in razdražljivost pa se kaže tudi v mednacionalnih odnosih. Do tega prihaja med odraslimi, še posebej je izrazito med mladino; učitelji pa opažajo te pojave celo med otroki različnih narodnosti. Tako se zdi, kot da bi se spet vračali v zgodovino (ali npr. na Kosovo), ko (kjer) je še veljalo, da za dejanja posameznika odgovarja cel njegov rod in je tako prihajalo tudi do (krvnega) maščevanja . . .

2. Omejujoče (restriktivno) ravnanje kot odziv na krizo

Tako ekonomska kot ekološka kriza silita ljudi tudi k takšnim spremembam v njihovem vsakdanjem življenju, ki so restriktivne omejevalne narave. Marsičemu, kar jim je že bilo dostopno, se je zdaj treba odpovedati. Pri tem pa je tako od posameznika (družine) kot od sistema oziroma politike odvisno, ali prevlada bolj dejavna ali restriktivna usmeritev. Kadar gre za objektivno možnost in obenem za osebno pripravljenost povečati dejavnost (npr. dodatno delo in zaslužek), se s tem zmanjša potreba po omejitvah. Večje omejevanje pa zmanjšuje potrebo po dodatnih prizadevanjih. Pri tem nastajajo velike razlike med posameznimi sloji prebivalcev. Medtem ko mlajši kvalificirani delavec, vzemimo elektrikar, zidar ipd., že s svojim dodatnim delom premaga poglavitne omejitve, je to povsem drugače pri nekaterih drugih poklicih ali če gre za bolnika ipd.[9]

Omejili se bomo na nekatere ilustrativne primere, kot so: zamenjava večjih stanovanj za manjša, varčevanje z energijo pri ogrevanju stanovanj, omejitev gibanja v prostoru ipd. V zvezi s prvim je ekonomska kriza, vsaj v posameznih primerih, privedla do prav takšnih sprememb, do kakršnih naj bi sicer privedle „ekonomske najemnine". Čeprav so najemnine za družbena stanovanja še razmeroma nizke, so vendarle – ob upadanju realnega dohodka – postale zadostno breme, da so povzročile presenetljiv preobrat: prvič v povojnem času so se začele pojavljati ponudbe za zamenjavo večjih stanovanj za manjša. Najemniki solidarnostnih stanovanj dostikrat ne zmorejo plačevati najemnin; zato sprejemajo v stanovanje še podnajemnike ali pa že pridobljeno stanovanje zamenjajo za manjše ali za starejše stanovanje. Dodelitev solidarnostnega stanovanja torej še ni pomenila – kot se je prvotno pričakovalo – rešitev stanovanjskega vprašanja za prizadete.

Podražitev energije je privedla do vrste pobud in novih rešitev v zvezi z ogrevanjem stanovanj. V nekaterih ukrepih je šlo predvsem za *omejitve* (npr. določilo o nižjih temperaturah). V drugih pa je šlo bolj za *racionalizacijo*. Kot značilni zgled racionalizacije lahko navedemo uvedbo „kalorimetrov" v Savskem naselju v Ljubljani. Na ta način se je šele začelo ugotavljati, kakšna je dejanska poraba po posameznih stanovanjih. Posledica tega pa je bila kar 30 % zmanjšanje porabe toplotne energije!? Tu so torej razkrili veliko potratnost, vendar šele takrat, ko posameznik ni mogel več skrivati takšnega (neodgovornega) ravnanja znotraj nerazčlenjene skupne porabe.

V zadnjih letih se *zožuje prostor,* v katerem prebivalci preživljajo svoj prosti čas. Namesto daljših izletov z osebnim avtomobilom hodijo Ljubljančani na izlete v bližnjo okolico, npr. z avtobusom do Medvod in potem peš na Katarino ipd. Pri tem se zakonci z majhnimi otroki povezujejo tudi s sosedi in izmenično vzamejo s seboj tudi njihove otroke. Delavci iz okolice Ptuja, ki so se prej sami vozili na delo, zdaj po trije, štirje ali pet uporabljajo eno vozilo. V Ravnah na Koroškem so pred časom nekateri delavci ugovarjali, ker je Železarna zagotovila le brezplačen prevoz z avtobusom, ni pa dajala nadomestil za uporabo osebnega avtomobila. Danes je to postala splošno sprejeta praksa in nikogar več ne moti.

Pri nakupih trajnejših potrebščin so postali porabniki bolj prebirljivi. V trgovinah ugotavljajo, da se spreminja struktura potrošnje tako, da se povečuje delež cenejših nakupov (manj kakovostne hrane ipd.). Ali gre le za naključje, da se je prav v tem času tudi v Ljubljani pojavil „bolšji trg", na katerem prodajajo rabljene predmete?

Ekonomska kriza zaostruje tudi vprašanje brezposelnosti. Kot odziv na to pa nismo dobili ustreznih spodbud za večje (samo)zaposlovanje, temveč je močno značilna miselnost, ki „rešuje" problem predvsem z *omejitvami.* Takšna miselnost vidi npr. v upokojencih predvsem ljudi, ki odžirajo kruh mlajšim in brezposelnim. Kot da bi šlo za povsem določeno, fiksno število delovnih mest, za katere tekmujejo (in se pri tem alternativno izključujejo) eni in drugi. Ko pa prihajajo upokojenci na občino s pobudami, da bi lahko opravljali različne storitve, ki jih v kraju primanjkuje, jih ocenjujejo le kot (negotove) davkoplačevalce, ne pa z zornega kota večjih koristi za vse občane.

3. Rušilno, destruktivno ravnanje kot odziv na krizo

3.1. Destruktivnost do drugih

Kriza sproža tudi takšno ravnanje, ki pomeni rušenje oziroma uničevanje določenih dobrin. To se lahko pojavlja kot nekakšen presežek ali stranski proizvod neke druge dejavnosti (ko npr. vrtičkarji v svoji veliki vnemi kršijo določila o prostorskem redu v krajevni skupnosti, nedovoljeno spreminjajo namembnost oziroma dejansko izrabo zemljišč ali kršijo lastniške pravice). Lahko so to klasične oblike kriminala; značilna je zlasti mladinska delinkvenca v mestnih naseljih, npr. razbijanje, uničevanje različnih naprav ali objektov v stanovanjskem okolju, tatvine,

pretepi ipd.

V Ljubljani so se pokazale značilne razlike med dvema blokoma v naselju Fužine. V prvem so se starši povezali in sami organizirali bogat program različnih dejavnosti za otroke in mladino. V drugem pa so bili otroci prepuščeni sami sebi. Glede na to ni bilo posebej presenetljivo, da so se ravno v drugem primeru oblikovale mladinske klape, ki so razbijaško delovale v njihovem okolju.

Značilno za sedanjo krizno situacijo je tudi to, da so se začele pojavljati (ali pa so se močno povečale) tatvine kmetijskih pridelkov na poljih v bližini mestnih naselij.

3.2. Samouničevanje

Druga oblika rušilnega, destruktivnega ravnanja se kaže v takšnih pojavih, kot so samomori, alkoholizem, nekatere duševne bolezni ipd. Konkretna opažanja po posameznih krajih — ki pa jih je težko natančno, številčno opremiti — kažejo na širjenje alkoholizma. Navzlic materialnim stiskam, ali pa tudi zaradi njih, se je povečal promet in „živahnost" posameznih gostinskih lokalov (ugotovljeno npr. v ožjem jedru mesta Ljubljane). Alkoholizem pa je povezan tudi s povečevanjem števila razvez zakonskih zvez. Zaostrena krizna situacija izsili tudi takšne „rešitve" po posameznih družinah, kjer so sicer imeli probleme že dalj časa, vendar so jih pred tem lažje prenašali in živeli z njimi.

V zadnjih dveh letih se je močno povečalo število obiskov pri psihiatrih, kar nam zastavlja še številna odprta vprašanja o tem, kako se objektivne življenjske razmere prepletajo z osebnimi problemi in nagnjenji.

Tako smo prikazali nekatere najbolj značilne načine reagiranja prebivalcev na krizno situacijo. Pri tem gre šele za prva opažanja in potrebno bo še bolj temeljito raziskovanje. Čeprav še ne moremo dajati dokončnih sklepov in nakazati meje veljavnosti prikazanih ugotovitev, smo prepričani, da je že sama razgrnitev problematike tisti prvi korak, ki ga je potrebno in mogoče storiti v danih razmerah.

1 Zdravko Mlinar, Protislovja družbenega razvoja, Naši razgledi, Ljubljana, april 1986

2 Do zdaj smo namreč spremljali spremembe predvsem v tem smislu, da so številna opravila, ki smo jih v preteklosti našli znotraj (kmečke) družine in gospodinjstva, prehajala na posebne, specializirane gospodarske in druge organizacije. Včasih je bila družina tudi proizvodna enota; lahko bi rekli, da je bila hkrati vzgojno-varstvena organizacija, zdravstveni dom, zavarovalnica, dom za ostarele, tu so bili razni „servisi", tu smo našli lahko „peka" in „mesarja", tu so pletli in šivali itd. Ena od študij je razkrila okrog 120 različnih opravil, ki so jih v nekaj desetletjih opustili znotraj gospodinjstva.

3 Charles Handy, The Future of Work, Basil Blackwell, Oxford 1984

4 O tem glej v: A. Gorc, Zbogom proletariatu, Radnička štampa, Beograd, 1982, str. 170

5 V zvezi s tem glej: Joseph F. Coates, New Technologies and Their Urban Impact, v knjigi: Gary Gappert and Richard V. Knight, eds., Cities in the 21st Century, Sage Publications, London 1982; Boris Grabnar, Leto 2000 — in potem Državna založba Slovenije, Ljubljana 1982

6 Več o tem tudi v: Zdravko Mlinar, Humanizacija mesta, Obzorja, Maribor 1983

7 V zvezi s tem prihaja do številnih konfliktov med vrtičkarji in tistimi (večinoma — organi, strokovnjaki), ki po posameznih krajevnih skupnostih bolj skrbijo za lepoto in urejenost bivalnega okolja

8 Alenka Puhar, Peticije, pisma in tihotapski časi, Obzorja, Maribor, 1985

9 Tudi na državni ravni bi lahko podobno presojali posamezne ukrepe in razvojne programe. Tako je npr. v našem izvozu postala poglavitna komparativna prednost Jugoslavije — poceni (ali celo — najcenejša) delovna sila. To pomeni, da se poskušamo reševati bolj z lastnim omejevanjem kot pa npr. predvsem s prizadevanjem za večjo kakovost, za večjo zanesljivost, za več znanja ipd.

Spomenka Hribar: Artikuliranje vrednot

K problemu vrednot moramo pristopiti tudi z vprašanjem: kako nastajajo vrednote? Medtem ko se izvor vrednot in vrednotenja izgublja v nezavednem, pa moremo raziskovati **pogoje** artikuliranja vrednot, se pravi, artikuliranja vsebine neke vrednote, npr. vrednote svoboda, ljubezen, poštenje, patriotizem, itd.

Vrednote (mladih) sem najprej proučevala kot temeljni problem raziskave, v kasnejših obdobjih pa v povezavi s problemom religije in v sklopu vprašanja odnosa religije (verovanja) in vrednotenja. Še posebno pozornost sem v anketah posvečala tako imenovanim „opisnim odgovorom", to je tistim odgovorom, ki so jih anketiranci artikulirali sami. Moram reči, da je v anketah iz leta 1967 in 1968 bil pravi užitek analizirati in interpretirati te opisne odgovore in menim celo, da se mi je z analizo posrečilo izluščiti tako imenovano resnico časa iz njih, se pravi, odkriti tisti horizont, iz katerega po eni strani izhajajo vrednote, z druge strani pa ga same konstituirajo.

Že v prvih raziskavah sem opazila očitno razliko v sposobnosti artikuliranja svojih vrednot in vsebin teh vrednot med srednješolci samimi; med gimnazijci je bila ta sposobnost veliko bolj razvita kakor med drugimi srednješolci ali pa dijaki oziroma učenci strokovnih šol. Pomembnejše razlike v sposobnosti artikuliranja pa med vernimi in nevernimi dijaki tedaj ni bilo.

Anketi, ki smo ju izvedli leta 1980 in 1981, pa sta se po rezultatih bistveno razlikovali od prejšnjih; nekatera anketna vprašanja so bila ista, nekatera pa le nekoliko modificirana.

Ko sem dobila rezultate anket iz leta 1980 oziroma 1981, sem se spet z veseljem in radovednostjo „vrgla" na proučevanje, toda skoraj ni bilo kaj proučevati: sposobnost artikulacije mišljenja in sploh odnosa do sveta je pri dijakih tako katastrofalno padla, da tega skorajda ni mogoče povedati. Opisni odgovori so bili prav na neverjetno nizki ravni, in to tako po vsebinski plati kakor po oblikovni; tudi znanje slovenščine je bilo neverjetno nizko. Padec splošne kulturne ravni je bilo opaziti tako rekoč pri vsakem odgovoru. Predvsem pa se je pokazala nemoč povedati kaj s svojimi besedami, artikulirati samega sebe in svoj odnos do sveta, do svetega, do samega sebe. Razlike med tehničnimi šolami in „gimnazijami" skorajda ni bilo. Pač pa je bila opazna razlika med vernimi in nevernimi, in sicer v tem smislu, da so verni vendarle lažje in svojemu mišljenju in čutenju primerneje znali artikulirati, kaj jim kaj pomeni, npr.: Kaj vam pomeni Bog? Odgovor: „Bog je ljubezen, s katero se usmerjam k bližnjemu" je eksistencialnemu občutju vendarle bližji kakor pa odgovor: „Bog je kakor nekakšen plin, ki se širi povsod", ali: „Bog je izmišljotina primitivnih ljudi", itd.

Da bi si odgovorila na vprašanje, kaj se je pravzaprav zgodilo in kaj se pravzaprav dogaja z našo mladino, sem prebrala nekaj učbenikov, pregledala nekaj učnih načrtov in stvar mi je bila precej jasna; pokazalo se mi je namreč, da je naša srednja šola neprimerno revnejša pri vseh tistih predmetih in znanjih, ki človeku odpirajo kulturno obzorje, ki ga usposabljajo za lastno artikulacijo, še prej pa za razpiranje eksistencialnih vprašanj. Eksistencialna vprašanja: vprašanje smisla življenja, vprašanje smrti, dostojanstva človeka kot človeka, vprašanje, kaj je sveto v času „mrtvega Boga", vseh teh vprašanj v učnih programih in učnih knjigah ni. In jih v eksplicitni obliki tudi nikoli ni bilo, toda obstajali so vendarle nekateri predmeti, ki so se ukvarjali tudi s temi vprašanji, npr. filozofija, logika kot učenje o načinih mišljenja itd. Danes tudi tega ni; namesto filozofije je predmet samoupravljanje s temelji marksizma, itd., itd.

Nobenega dvoma ni, da odraščajočo mladino še posebno zanimajo prav eksistencialna vprašanja. In sicer prav kot vprašanja, in ne že eksplicirani odgovori — odgovore si mora poiskati vsak posameznik sam. Na ta vprašanja si mora odgovoriti vsak sam, bodisi da te odgovore zmore tudi izraziti bodisi da so ti „odgovori" neizrečeni, a jih v sebi nosi vsakdo sam in nezavedno pomenijo načine njegovega odnosa do sveta, do sočloveka, do sebe samega.

Vendar pa odgovor, ki je artikuliran, ubeseden, in „odgovor", ki ni artikuliran, nista eno in isto, kajti človek je bitje besede in šele prek posredovanja besede tudi samega sebe „vidi" in razume. Brez besed, brez mišljenjskega instrumentarija smo nekako nemi za ta vprašanja, hkrati pa to tudi pomeni, da je tak človek neizražen, nedorečen in v tem smislu zaprt za samega sebe in za svet. Človek, ki se ne zna izraziti ali celo poslušati samega sebe, je v duhovnem smislu neustvarjalen, predvsem pa bistveno nezadoščen. Ne more najti sproščenega razmerja ne s seboj ne s svetom, v katerem prebiva. Odgovor, ki smo ga dobili na vprašanje, kakšen je smisel vašega življenja in ki se glasi: „Delo od šestih do dveh, nato kosilo, branje časopisov, večerja — kadar se spomnim na to, mi gre na bruhanje" — kaže prav na to, da ta posameznik samega sebe ne jemlje kot dar niti svojega življenja kot dar, še manj pa vidi sočloveka kot dar in srečo. Naslednja stopnja v odgovarjanju na vprašanje o smislu življenja je tale opisni odgovor: (Smisel življenja je) „kajenje marihuane".

Seveda je treba najti odgovor, zakaj je to tako, kakor je. Moja hipoteza je, da je vladajoča ideologija tista, ki inicira, insistira in prakticira takšno vzgojo, v

kateri ni niti sledu o eksistencialnih vprašanjih kot v p r a š a n j i h. Kajti za ideologijo eksistencialnih vprašanj kot v p r a š a n j ni; zanjo je že vse jasno, življenje je eno samo veselo in neproblematično korakanje v še svetlejšo prihodnost. Kakor hitro bi dopustila vprašanja kot v p r a š a n j a , bi se posameznik do njenih odgovorov mogel obnašati po svojem lastnem premisleku, se pravi ustvarjalno in tudi kritično. Če pa se to zgodi, ideologija že izgubi svojo vseveljavno in nepreklicno moč. Tega si ideologija kot Ideologija ne more privoščiti in si tudi ne privošči. Zato skrbno pazi, da je odsotnost teh v p r a š a n j popolna. Da je v tem bistveno okrnjena ustvarjalnost in spontanost iskanja in odgovarjanja, je jasno, saj je bil to tudi namen.

Naša družba se ne izkazuje mačehovsko do mladine le v socialnem pogledu, temveč prej in po mojem mnenju še bolj v tem, da mladini ne omogoča in je ne usposablja za samo-svoje razmišljanje in artikuliranje svojega mišljenja, svojih vrednot, temveč jo v tem prej ovira.

Posledica odsotnosti eksistencialnih vprašanj v naših šolah se kaže tudi v odsotnosti zgodovinskega spomina oziroma je odsotnost zgodovinskega spomina posledica odsotnosti teh vprašanj. In tudi to je zahteva vladajoče ideologije. Kajti dokazovati, da imaš danes nepreklicno prav in da boš imel zato tudi jutri prav, je mogoče le, če vztrajaš na tem, da si tudi včeraj imel nedvomno prav, vedno in povsod. Tako razumljen sedanji čas je seveda najboljši od vseh možnih, zgodovina pa je v tem horizontu razumljena zgolj kot seštevek zmag in uspehov na poti k dokončni Zmagi in Uspehu, ki pa seveda na tej manihejski poti pokoplje tudi številne ljudi. Zatorej razmišljati o človeškem življenju, ki da ima samo kot tako, kot osebno in neponovljivo življenje posameznika svoj smisel, je spodkopavanje Brezpogojnosti manihejske Resnice — in ona to seveda tako tudi razume in svoji logiki primerno reagira. Razmišljati o človeškem življenju kot o dostojanstvu enkratnega bitja in v tem smislu tudi njegovo končnost in tragičnost, je nekaj, kar je ne le zunaj obzorja manihejske Resnice, temveč jo v njenem temelju problematizira.

Enako je s preteklostjo sploh: čas se je po ideološkem prepričanju pravzaprav začel z nastopom te in te ideologije, prej kakor da ga ni bilo, če pa je že „bil", je bil predvsem zato, da je nastopilo pravo Rojstvo Ideologije. Posledica takšnega odnosa je seveda zatrtje zgodovinskega spomina. Prav iz tega konteksta moramo razumeti tudi popolno odsotnost dediščine, ki je nedvomno povezana z religijo. Ne trdim, da je narobe, ker v naših šolah ni pouka o religiji ali celo verske vzgoje, nikakor ne, pač pa to, da manjka tudi vse tisto, kar nedvomno oblikuje usedline človeške civilizacije, kakor se je zapisovala skoz religijo in vanjo. Kar se pri nas o religiji sliši, se zgolj kot zgodovina verstev, cerkve, nekaj malega pri umetnostni zgodovini (kjer jo imajo), in to je vse. Kaj pa je religija kot eden od načinov človekovega odnosa do samega sebe in do sveta — to se v naših šolah ne sliši. Prav tako naši dijaki Biblije praviloma ne poznajo — in to ne Biblije kot v e r s k e g a izročila, temveč kot človeškega, civilizacijskega izročila.

Z vsemi temi hipotezami seveda ne menim, da mladi nimajo vrednot ali da so kakorkoli v človeškem smislu pomanjkljivi, na srečo se takšna redukcija človeka zgolj na sprejemalca manihejske vzgoje in akcije ne posreči nikomur; človek je prevelika skrivnost samemu sebi in svetu, da bi bilo to možno. Nedvomno pa so generacije, ki prihajajo iz naših srednjih šol, bistveno prikrajšane za usposobljenost lastne artikulacije vrednot. O tem, kako se danes postavlja v območju evropskega mišljenja in literature sploh vprašanje človeka, njegov odnos do samega sebe, do sveta in do skrivnosti, do svetega, ne izvedo naši dijaki nič.

Morda je ob vsem tem zanimivo opozoriti še na to, kar sem tudi opazila pri analizi opisanih odgovorov na anketna vprašanja: tisti dijaki, ki so na neki način bolj vztrajni v iskanju svoje lastne identitete, se — ob pomanjkanju pomoči „laične znanosti" — zatekajo pod okrilje cerkve, četudi boga kot Boga niti iskali niso. Veliko v konfesionalnem smislu ne-vernih dijakov hodi v cerkev, kar je tudi razumljivo: tam vsaj slišijo besede, kakor so ljubezen, ljubezen do bližnjega, smisel, dobrota itd., medtem ko pri „nas" predvsem o boju, o razrednem sovraštvu, o uspehih in o zmagah in o vedno na novo vznikajočih sovražnikih, ki jih je treba brezkompromisno potolči, itd. Da je ta moja hipoteza upravičena, mi je potrdila s svojo pripovedjo na letošnjem sociološkem posvetovanju v Portorožu neka študentka, ki je za okroglo mizo skupine za sociologijo religije povedala: doma za takšne pogovore ni časa, saj sploh malokdaj sedimo skupaj za mizo, kolegice so enako nebogljene, pa gremo v cerkev ali k župniku, čeprav nismo verne v pravem pomenu besede.

Menim, da je nekakšna „lakota" mladih po razpravljanju o teh vprašanjih in v tem smislu tudi po sposobnosti lastne artikulacije in lastnega izražanja samih sebe, izjemno velika. Nepotešena je in na srečo nepotešljiva, kajti človek, ki se do konca pusti reducirati zgolj na tisto, kar se od njega pričakuje in zahteva, je na neki način izgubljen kot osebnost, če z osebnostjo razumemo svobodno, zase in za svet odprto osebo. Takšen človek bi bil popoln zgled sredstva za kakršnokoli manihejsko akcijo. Toda notranji upor zoper totalno razpoložljivost je v vsakem človeku. Bolj ali manj.

Če nam je torej kaj do tega, da narodova ustvarjalnost ne bi zamirala in zamrla — kajti ustvarjalna je lahko le svobodna, zase in za svet razprta oseba — potem nam tudi ne more biti vseeno, kaj se z našo mladino dogaja in kako jo vzgajamo. Menim, da je usposabljanje za lastno ustvarjalno razmišljanje — in s tem za artikuliranje vrednot — temeljna naloga srednjih šol, pa ne le srednjih šol, temveč narodne skupnosti kot take, če se hoče ohraniti kot enkratno, nezamenljivo narodno telo.

Uredniški pripis:

To besedilo je prva objava zapisa razmišljanja, ki ga je avtorica prispevala za okroglo mizo na temo *vrednote mladih.* Ta je bila dne 23. 5. 1985 v Mariboru in jo je organiziral Marksistični center VEKŠ.

K pojmu *artikuliranje:* „pravilno razčlenjevanje in brezhibno izgovarjanje besed in stavkov, kar je prvi pogoj za umljivost prednašanja" (dr. Joža Glonar, Poučni slovar). V našem primeru gre seveda predvsem za to, da sam v sebi pravilno razčleniš in s svojimi besedami izpoveš (=artikuliraš) „samega sebe in svoj odnos do sveta, do svetega, do samega sebe".

Viktor Žakelj: Naši problemi po moje

Prijazno pismo k sodelovanju. Nato telefonski razgovor. Popustljivi da. Sedaj pa muke: prazen kos papirja, kemičnik, . . . kaj bi moglo zanimati izbrane bralce Sodobnosti?

Ne vem, ne morem, stežka gre, pa še kratko naj bo to moje meditiranje. Sramežljivo stopam v svet, ki mu duhovno nisem kos.

Socializem jemljem kot veliko idejo, imam ga za usodo človeštva. Hkrati pa se mi kaže kot nekaj, kar je blizu in obenem daleč, kot nekaj, do česar človeštvo še ni uspelo najti poti. Koliko obrazov ima ta zapleteni socializem: sovjetskega, kitajskega, kubanskega, jugoslovanskega . . . Prav: pestrost je pogoj življenja, toda vendar, kateri od teh je pravšnji? Na jasno zastavljeno vprašanje ni mogoč odgovor, če niso poznani kriteriji razločevanja. Torej je treba kar se da preprosto povedati, kaj naj bo značilnost sodobne socialistične družbe. Zame je odgovor preprost: socialistična je le tista družba, ki je ekonomsko učinkovita in socialno pravična. Preprosto kot le kaj! Komaj si upam nadaljevati v tem slogu. Pa vendarle, kaj lahko rečemo v luči teh dveh kriterijev za socialistične družbe današnjega časa?

V absolutnem smislu do sedaj nobena ni dosegla visoke ekonomske učinkovitosti in želene socialne pravičnosti. Dejstvo je, da so te države gospodarsko nerazvite in da ne držijo koraka s silovitim tehnično-tehnološkim napredkom, ter da so vse zunaj triade: ZDA — Japonska — Zahodna Evropa, ki dejansko poganja kolo napredka. Prav tako pa tudi drži, da niso razširile meje svobode, sreče in socialne pravičnosti, kajti tega je več v državah socialne demokracije.

Kaj pa v relativnem smislu? Tu pa je situacija pri večini drugačna. Vse te države so gospodarsko napredovale. Iz pretežno agrarnih držav, z visoko stopnjo brezposelnosti, lakote in splošne bede so v relativno kratkem času dosegle razveseljive rezultate na materialnem in duhovnem področju. Toda tempo dohitevanja razvitih upada. Kje so vzroki za krizo? Odgovor je zopet kar se da preprost: smo v prelomnem času in ti vedno terjajo „prevrednotenje vrednot". Treba bo ponovno osmisliti „stare pojme", renovirati sistem vrednot in iz varne razdalje iskati v zgodovini — domači in tuji — oporo za pot v neznano informacijsko ero.

Naj začnem na svojem dvorišču

Danes, ko smo že dodobra stisnjeni v primež gospodarske in družbene krize, vsi in vse vprek govorimo o ekonomiji. Pri tem pa večina ne ve, da je sam pojem v zgodovini menjal svoj pomen, da je ozko vezan na razvoj človeka oziroma civilizacije. Oikos v grščini pomeni dom, nomos pa zakon. V tem smislu „ekonomija" pomeni hišno gospodarstvo, hišnikovanje, ki šele z razvojem družbe seže prek meja družine, rodu, v širšo družbo — občino in končno državo. Tako je ekonomija v naši zavesti postopoma postajala nekaj abstraktnega, daleč odmaknjena od potreb konkretnega človeka v prostoru in času, ki mora v interesu lastne eksistence producirati, da bi mogel tešiti vse bolj številne potrebe. Sčasoma se ekonomija postavi ob bok politiki, začne z njo tekmovati za primat in končno v socialističnih državah povsem podleže politiki, s tem pa izgubi svoj prvotni namen.

Zato je potrebno po moji sodbi ponovno premisliti samo vlogo in pomen ekonomije človeka in družbo, jo osvoboditi hlapčevanja politiki in dati v službo konkretnemu človeku, ne pa še naprej dopuščati, da bi hišnikovala nekakšnemu abstraktnemu bitju — bitju prihodnosti, ki se danes odpoveduje elementarnim potrebam in pravicam, da bi v neki daljni in nejasni prihodnosti učlovečen abstraktnež zaživel v vsej moči.

V prejšnjem stoletju je začel človek osupel spoznavati, da se mora začeti naglo oddaljevati od svoje egocentričnosti, ki mu je sicer omogočila preživetje v boju z naravo. Toda obenem se začne kot homo sapiens „izločati" iz narave, jo ropati in ne le izkoriščati na način in v obsegu, ki bi mu zagotavljal preživetje in tudi razvoj. Dokončno odkrije trg in z njim profit, ki začneta silovito gnati do tedaj počasno kolo zgodovine. Človek kot moralno, etično in kulturno bitje začne „zaostajati". Zato pa začne neusmiljeno gospodovati človek naravoslovec, inženir, gospodarstvenik. Homo duplex odkriva svoje razklanosti, iz dneva v dan jih je več, zazna nevarnosti, ki mu preti in od tedaj obupni poskusi, kako uokviriti svoje potrebe s tehničnimi možnostmi in naravo. Tako „odkrije" plan kot ex ante regulacijo gospodarstva in družbe, kot sredstva za vnaprejšnje usklajevanje potreb z možnostmi. Vabljiva ideja, ki omami Marxa in njegove dediče. Odtlej pri njih težnja po zavestnem vnaprejšnjem obvladovanju človeka in družbe. Ratio naj bi povsem obvladal emotio. Nič se ne bo prepuščalo naključju, vse bo vnaprej usmerjeno — človek v enačbi prihodnosti ne bo neznanka, ampak povsem znana določljiva količina. Tako se je začelo udejanjati vzročno-posledično razumevanje sveta, v katerem seveda dolgo ni bilo prostora za kasnejšo relativnost, načelo nedoločenosti, črne luknje v vesolju itd.

To modrovanje samo na videz nima nobene zveze z ekonomijo. Dejansko pa ni tako. Naj kaj mislim?

V Jugoslaviji se, žal, vsak dan bolj oživlja iluzija o vsemogočnosti države, o tem, da je le-ta edina sposobna povezati naše heterogenosti v enoten utečeno delujoč stroj. Na ta korak nazaj pa je treba ljudi pripraviti. Zato je treba kritizirati vse: tisto, kar je kritike potrebno, pa tudi tisto, ki je ne zasluži. Politikracija v prestolnici razglaša, da sta vsega krivi avtonomnost gospodarskih subjektov ter pravica na-

rodov in narodnosti, da sami odločajo o pogojih in rezultatih svojega dela. Pravijo, da ne obstaja enoten jugoslovanski trg (obstaja pa menda skupen jugoslovanski trg — aluzija na Evropsko gospodarsko skupnost), terjajo enotno, ne pa skupno razvojno politiko, terjajo omejitev konsenza in s tem večinsko odločanje tudi o eksistenčnih vprašanjih vsakega naroda, terjajo podrejanje nacionalnega razrednemu, čeprav ima človeštvo že tudi nekaj izkušenj, kam vodi tovrstni „proletarski internacionalizem" itd.

Seveda stanje ni tako črno, kot ga kažejo, predvsem pa niso poti izhoda, ki jih ponujajo, pravšnje.

Res je, da je bil zaradi dominacije politike nad ekonomijo — te je znatno več v gospodarsko manj razvitih okoljih — zavrt trend naravnega povezovanja ekonomskih subjektov na zdravih interesnih osnovah. Veliko tega, kar je bilo zlasti zadnja leta doseženega, je npr. pretrgala sedanja zakonodaja, ki ureja ekonomske odnose s tujino. Mislim na vzpostavljanje povezave med kmetijstvom in turizmom ter na reprocelote, zasnovane na skupnih izvoznih programih itd. Tudi ne drži, da ni pretoka blaga in denarja prek republiških in pokrajinskih meja. Tako npr. Slovenija v drugih republikah in avtonomnih pokrajinah proda približno trikrat več kot izvozi, nabave pa so dvakrat večje od uvoza. Kar zadeva denarni tok, naj povem, da je samo za Fond federacije za kreditiranje hitrejšega razvoja gospodarsko manj razvitih republik in pokrajin SR Slovenija v preteklem letu prispevala 29 milijard din. Da bi si laže predstavljali, za kolikšna sredstva gre, naj povem, da smo v letu 1985 npr. za izobraževanje namenili okrog 60,9, zdravstvo 77,2, otroško varstvo 26,2 in kulturo 9,2 milijarde dinarjev.

Z doseženo stopnjo integriranosti jugoslovanskega gospodarstva ne moremo biti zadovoljni. Tudi enotni jugoslovanski trg ne funkcionira, kot bi bilo treba, toda vedeti moramo, da enotnega jugoslovanskega trga ne more biti več, kot je trga sploh, tega pa ne bo, če bomo za njegovo „oživitev" sprejemali nove in nove predpise. Sicer pa: upreti se je treba tistim, ki spodkopavajo doseženo. Izhajajo namreč iz prepričanja: čim slabše, tem boljše. Ko bo dovolj težko, tedaj bodo začeli udejanjati „rešiteljsko" vizijo o državi, v vseh pogledih enotni, centralizirani in segajoči vsaj od „Triglava do Djevdelije", če ni več mogoče od „Beljaka do Soluna".

Dobršen del Jugoslovanov zmotno misli, da so za sedanje naše težave krive različnosti: nacionalne, jezikovne, gospodarske. Zaključek je preprost: po hitrem postopku je treba v vseh pogledih homogenizirati državo in težave bodo čez noč izginile. Pri tem pozabljajo, da:

— narodov in narodnosti ni mogoče administrativno „konstituirati" pa tudi ne — vsaj sedaj in v Evropi ne — nasilno „ukinjati",

— različne stopnje gospodarske in splošne družbene razvitosti je v naših razmerah mogoče izraziti v razmerjih 1:7 in še več. Te razlike bodo še dolgo naša realnost, pa četudi bi vsi govorili „jugoslovanski jezik",

— informatizacija, ki je na pohodu, omogoča drugačen način vodenja in upravljanja, za katerega je značilna visoka stopnja decentralizacije; s tem je dana avtonomija deloma in tako možnost za izkoriščanje lokalnih resursov.

Ker protagonisti („starega novega vala") vzpostavljanja aziatsko-bizantinske države teh in drugih dejstev ne upoštevajo, tiščijo v nekaj, kar je v opreki z realnostjo. V ekonomskem smislu to vodi v suboptimalno funkcioniranje gospodarstva in družbe sploh. Če bi si v Jugoslaviji vsi dejansko želeli enakopravnosti in sožitja ter optimalno funkcioniranje države kot ekonomskega in političnega sistema, potem bi morala federacija — tako je zasnovana tudi naša ustava, ki jo „zajedničarji" ta čas srdito napadajo — zagotavljati le splošne in enakopravne pogoje za gospodarski in družbeni razvoj ter enotnost političnega in ekonomskega sistema. Vse drugo pa bi moralo biti prepuščeno republikam oziroma avtonomnima pokrajinama. To je vizija avnojske Jugoslavije, države čistih medsebojnih računov, države, ki v svojih različnostih vidi neizmerno bogastvo, ne pa oviro hitrejšemu napredku. Le v taki državi je mogoče realizirati socialistično načelo nagrajevanja po rezultatih dela (ne pa dela), ločevati socialo od socializma, socialistično solidarnost od nasilnega prerazdeljevanja rezultatov dela itd.

Temu idealu se v zadnjem času s skoraj vsakim pravno-političnim dejanjem oddaljujemo. Težke gospodarske in politične probleme skušamo reševati z vedno novimi prerazdelitvami tistega malo, kar nam je tu in tam še ostalo. Gledamo drug drugemu v vsak dan bolj prazno skledo, se medsebojno sumničimo in obtožujemo. To vodi k žalostnemu koncu. Strah me je prihodnosti.

Ena naših velikih zmot je tudi zazrtost v kvantiteto. Na kaj mislim?

Nerazvito gospodarsko in družbeno okolje ter vsesplošno pomanjkanje zbujata v ljudeh slo po imeti (ne pa biti), samo imeti, kajti imeti zagotavlja preživetje, v teh družbah pa določa tudi status človeka. Količine, izražene v tonah, km, hektolitrih, omogočajo lahke primerjave, prepričujejo nas o napredku, so dokaz našega „uspešnega" podrejanja narave. Zdi se mi, da so večini ljudem kvantitete blizu, za njimi se skriva logika obstajanja.

Toda bolj in hitreje ko se družba razvija, krajša so obdobja ekstenzivnega razvoja. Še več bi rekel: svet petega Kondratieffovega cikla bo svet kvalitet. To pa bo obrnilo na glavo predstave o razvoju, napredku, blaginji.

In mi? Pomemben del naše družbe še vedno vidi razvoj in napredek v „tonski industriji", v materialnem obilju, ki je čisti hedonizem. Svet konca našega stoletja tlačijo v miselne okvire prejšnjega stoletja, vzročno — posledična mehanika jim rabi za razlago atomiziranega in relativiziranega sveta. Ni nam pomoči in revolucionarnim tokovom v svetu ne bomo sledili vse dotlej, dokler ne zavržemo konzervativnih predstav o človeku, delavcu, družbi, vlogi znanja in tehničnega napredka. Nujna je neke vrste kulturna revolucija v smeri samoupravnega pluralizma, afirmaci-

je človekove individualnosti in moderne države, ki zagotavlja splošne in enakopravne možnosti za delo in življenje.

Do tedaj pa bodo naše odločitve, če ostanem znotraj ekonomije, še naprej v korist surovinsko, energetsko, ekološko itd. zahtevnih investicij.

Problemi SR Slovenije so, ekonomsko gledano, znani. Dosegla je skrajno zgornjo mejo industrializacije. Gospodarska struktura je neustrezna, splošna in skupna poraba predimenzionirana itd. To je posledica ekstenzivnega modela razvoja, ki je dal določene rezultate, se je pa v celoti izčrpal v začetku sedemdesetih let. Posebno se to kaže v tem, da gospodarstvo še naprej hlasta po nekvalificirani delovni sili, obenem pa raste število nezaposlenega kvalificiranega in visokokvalificiranega, pretežno avtohtonega prebivalstva, da je v gospodarstvu in družbi kakih 150.000 neproduktivnih delovnih mest, še naprej raste obremenjenost okolja z najrazličnejšimi polucijami, da glede na ustvarjen družbeni proizvod trošimo sorazmerno več energije in surovin, kot bi bilo treba, predvsem pa zbuja strah, da pri vseh obveznostih, ki jih že imamo, ne moremo več kriti ravni osebnega in družbenega standarda. Rešitev vidim tako v zmanjševanju že sprejetih (oziroma naloženih) obveznosti kot v povečanju učinkovitosti gospodarstva.

Kar zadeva prvo, je potrebno le nekaj možatosti in reči: te in takšne obveznosti zmoremo, prek tega pa ne. Pa ne zato, ker ne bi hoteli, ampak zato, ker ne zmoremo, če se ne želimo odpovedati svoji identiteti. Hlapčevstvo in kalimerovstvo vodita v pogubo. Pisateljem ne bi bilo treba reči „ne" Bulatoviću, če bi se bulatovščini uprli tisti, do katerih je ta že zdavnaj prej segla. Tako pa . . .!

Učinkovitost slovenskega gospodarstva pa ne bo porastla, če ne intenziviramo vlaganja. Dejstvo je, da so proizvajalna sredstva našega gospodarstva med 70–90 % amortizirana. To je več, kot je jugoslovansko povprečje. Na zastarelih in odpisanih strojih ni mogoče konkurenčno producirati, zato naglo izgubljamo tržne deleže v deželah OECD, kar je za našo prezadolženo državo življenjskega pomena. Pa tudi napovedi niso rožnate: 1990 naj bi bilo na svetovnih tržiščih 40 % proizvodov, ki danes še ne obstajajo, sredi devetdesetih let pa naj bi bila v razvitih državah že kaka polovica proizvodnje na elektronsko vodenih strojih. Poznavalci razmer pravijo, da bo tista država, ki bo zamudila ta val tehnično-tehnološkega napredka, zaostala za desetletja v razvoju in se pogreznila v fevdalno odvisnost od razvitega sveta.

Slovenci smo v preteklosti tako ali drugače lovili korak z napredkom. Če ta čas izgubimo stik z materialno in duhovno produkcijo razvitega sveta, prihodnost ni več naša. Zato ne pretiravajo tisti, ki ta čas, ki nam ga je živeti, primerjajo z leti 1941 in 1948. Bomo zmogli moči in imeli ljudi ter se zavihteli na poslednje vagone napredka, ki hitijo proti Evropi? Upajmo!

Družbeno reprodukcijo zagotavljajo: proizvodnja, delitev, menjava in potrošnja. Proučevanje teh procesov sodi v politično ekonomijo. Nas v tem zapisu zanimajo le nekateri poudarki, bolj obrobne stvari, ki pa vendarle po moje razkrivajo prevladujočo miselnost družbe.

Najprej nekaj opredelitev.

Ker človek hoče živeti, mora seveda trošiti razne dobrine. Te pa je treba najprej ustvariti. Zato je proizvodnja prva faza.

Njej sledi delitev sadov dela, o čemer odločajo gospodarski in družbenopolitični subjekti.

Razvoj proizvajalnih sil in z njim povezana družbena delitev dela terjata menjavo ne le nedeljivih viškov (naturalna menjava), ampak vrednostno menjavo.

Končna faza je potrošnja, prek katere zadovoljujemo najrazličnejše potrebe, je pa hkrati izhodišče za začetek novega gospodarskega življenja.

Za naše prevladujoče razmišljanje na to temo je med drugim značilno tudi naslednje:

Praviloma pri načrtovanju gospodarskega in družbenega razvoja ne izhajamo iz celote reprodukcijskega procesa. Na eni strani dajemo posebno vlogo proizvodnji, kar je seveda prav, napačno pa je, ker pojem proizvodnje ožimo samo na produkcijo materialnih dobrin. Zanemarjamo pa vse predhodne (in vzporedne faze), ki omogočajo materialno produkcijo. Takšno razumevanje proizvodnje se na drugi strani kaže v čaščenju fizičnega dela in na njem zasnovani zmotni vrednostni delitvi delavcev na t.i. neposredne proizvajalce in na druge – pogosto razumljeno kot ne bodi jih treba – delavce.

Čeprav v družbi dajemo izreden pomen proizvodnji, ki dejansko omogoča našo eksistenco, je vendar nismo uspeli narediti zanimive in privlačne, zlasti za mlade ljudi. Po moje zato, ker nismo vedno znali ločiti upravljanja od samoupravljanja, zaradi vsesplošne težnje po laičnosti, ki se ji začuda ne more upreti tudi tako konservativna ustanova, kot je Cerkev, zaradi taylorske organizacije dela, zaradi egalitarnosti itd. Spet dvojnost: na eni strani častimo fizično delo, na drugi strani pa se ga izogibamo (nekateri celo sovražijo).

Mi smo – na kratko rečeno – delitvena družba. Ne moremo in ne moremo se otresti zmote, da so naši problemi rešljivi v sferi delitve. Zato naši zakoni pravicam in delitvi posvečajo izjemno pozornost. Celo pobude za menjanje zakonodaje navadno izhajajo od tistih, ki niso zadovoljni s tem ali onim veljavnim modelom delitve. Značilen primer za to je konec lanskega leta sprejeta zakonodaja, ki ureja ekonomske odnose s tujino.

Čeprav ni dvoma, da je delitev pomemben člen družbene reprodukcije, vendarle drži, da je rešitev večine naših problemov treba iskati v sferi proizvodnje.

Čeprav je potrošnja konec in hkrati nov začetek procesa družbene reprodukcije in v veliki meri definirana v predhodnih fazah, imamo do nje navadno kar odklonilni odnos. V kontekst tega razpravljanja sodi morda naslednje:

Za zadnja leta je značilno, da vseh oblik potrošnje nismo obravnavali enakopravno, predvsem pa, da nismo upoštevali njihove medsebojne povezanosti. S tem, ko smo skušali porabo uokvirjati v vsakokratne možnosti, kot pravimo, smo se tega lotevali tako, da smo omejevali najprej investicijsko, za tem osebno, nato pa skupno in na koncu še v enem delu splošno porabo. Po mojem mnenju je mogoče na potrošni strani vplivati na stabiliziranje reprodukcijskega procesa le tako, da se usklajevanja (omejevanja) lotimo v vseh segmentih sočasno in ob upoštevanju medsebojne povezanosti posameznih oblik potrošnje. Ker nismo tako ravnali, smo na eni strani priče stihijskim procesom, na drugi strani pa gasilskim ukrepom. Spodnja tabela kaže gibanje deleža družbenih sredstev za zadovoljevanje skupnih potreb, oblikovanih s svobodno menjavo dela v družbenem proizvodu v SR Sloveniji.

V %
— Družbeni proizvod = 100

Leto	1980	1981	1982	1983	1984	1985 (ocena)
Skupaj družbene dejavnosti v tem:	12,20	12,01	11,75	10,30	9,48	10,51
Otroško varstvo	1,78	1,80	1,59	1,35	1,16	1,44
— na nivoju republike	0,54	0,53	0,44	0,41	0,33	0,44
na nivoju občine	1,24	1,27	1,15	0,94	0,83	1,00
Izobraževanje	3,98	3,86	3,83	3,22	3,05	3,33
— osnovno	2,41	2,43	2,36	2,05	1,89	2,12
— usmerjeno	1,57	1,43	1,47	1,17	1,16	1,21
Kultura	0,53	0,54	0,54	0,48	0,45	0,51
Telesna kultura	0,23	0,21	0,21	0,19	0,17	0,19
Zaposlovanje	0,11	0,10	0,09	0,09	0,09	0,09
Raziskovalna dejavnost	0,31	0,35	0,37	0,36	0,34	0,36
Zdravstvo	4,85	4,74	4,74	4,26	3,88	4,22
Socialno skrbstvo	0,41	0,41	0,38	0,35	0,34	0,37
SPIZ	6,25	6,24	6,44	6,47	6,06	6,69
Skupaj sredstva za zadovoljevanje skupnih potreb	18,45	18,25	18,19	16,77	15,54	17,20

Ta in druge tabele kažejo, da omejenosti razpoložljivih sredstev nismo izkoristili za „prestrukturiranje" v želeni smeri, ampak da je gibanje teklo dokaj stihijsko.

Mnogi so, žal, pri nas prepričani, da je potrošnja končnih dobrin nekaj neproduktivnega in za to nepotrebnega. Očitno si le-ti znajo predstavljati družbo brez šol, bolnišnic, kulture, rekreacije itd. Toda zastavlja se vprašanje, komu neki pa je sploh namenjena produkcija, če ne zadovoljevanju potreb producentov — torej človeku. Zanimivo je, da je pri nas tudi med zdravniki, učitelji, raziskovalci itd. vedno več takih, ki vidijo izboljšanje svojega gmotnega položaja v tem, da poudarjajo, češ: Mi nismo del „porabe", mi smo „proizvodnja".

So del proizvodnje? So! So tudi potrošnja? Tudi! Zakaj torej ta igra besed? Čemu ta nasilna proletarizacija, ko je vendar vse tako kristalno jasno. Je to bledi ostanek nekega davnega časa, ko smo bili prepričani, da smo odkrili Arhimedovo točko in da bomo vsak čas zmaknili zemljo s tečajev? Iluzije ni več. Ostaja trpek vsakdan in upanje, da smo na pravi poti. Za konec sposojena parafrazirana misel: Maloštevilni narodi nimajo prijateljev, imajo sovražnika in interes, da preživijo!

(Sodobnost, št. 5/1986, str. 524–31.)

Pavel Gantar: K pojmu urbanizma

V sodobni teoriji urbanizma in v urbani sociologiji se srečujemo z najrazličnejšimi opredelitvami termina „urbanizem". V različnih znanstvenih pristopih in v različnih kulturnih krogih se termin uporablja v docela različnih pomenih. Še posebej naj opozorimo na razliko med „evropsko-kontinentalno" in „anglosaško" rabo termina urbanizem. Te pomenske razlike bomo pozneje izrecno opredelili. Vsekakor pa ta „pojmovna zmeda" ni naključna, temveč razgrinja / reprezentira vso razpršenost predmeta, različne teoretske zastavitve, včasih pa tudi samovoljnost in arbitrarnost.

Termin „urbanizem" najprej označuje določeno *dejavnost* (prakso) urejanja prostora oziroma urejanja in gradnje („zidave") mest (Laroussse: „človeških naselij"), razume se kot *znanost* urejanja prostora in tudi kot *umetnost* oblikovanja mest. Opraviti ima določeno „fizično entiteto" tj. (grajenim) prostorom – *mestom* in hkrati z *ljudmi,* njihovo *organizacijo* in njihovimi *dejavnostmi.* Termin urbanizem je tesno povezan s pojmom urbanizacije in urbanega planiranja.

Gaston Bardet[1] navaja, da se je termin „urbanizem" prvič pojavil v Franciji okrog leta 1910.[2] V etimološkem smislu pomeni „znanost urejanja mest". Bardet pripisuje nastanek urbanizma velikim družbeno-prostorskim spremembam, ki so se dogajale v 19. stoletju in so se ob prelomu stoletja iztekle v krizo tako imenovanega „industrijskega mesta" (prenaseljenost, katastrofalno higiensko stanje, kaotična in nebrzdana rast mest). Spremembe opisuje v sociološkihkategorijah „kolektivizacije življenja", „pomasovljenja družbe" itn. Nastanek urbanizma, ki je po Bardetu predvsem „aplikativna znanost", ne bi bil mogoč, če se ne bi opiral na „nove znanosti" 19. stoletja, ki so si prizadevale znanstveno zajeti spremembe: „Ob koncu stoletja je z Izouletom povsem naravno vzcvetela francoska sociološka šola. Podobno se je geografija z Vidalom de la Blachom in Jeanom Brunherom preoblikovala v „humano geografijo". Z Ratzelom je prevzela ime „Geopolitik". Uveljavila se je statistika, vzpostavila so se uradna štetja. Razvile so se metode, ki si prizadevajo klasificirati, organizirati in računati z velikimi števili."[3]

Urbanizem je z uporabo „metode velikih števil" postal „znanost organizacije množic v prostoru", znanost, „ki s koncentracijo na določenih točkah disciplinira množice v prostoru". Bardetova opredelitev urbanizma osvetli pomemben element, ki ga bomo pozneje podrobneje obravnavali: urbanizem je, *prvič,* izrazito „sinkretična znanost", v okviru njegove „teoretske paradigme" najdejo svojo mesto različne druge znanstvene discipline (sociologija, geografija, statistika, ekonomija, socialna medicina), *drugič,* je *princip organiziranja prostora* in preko organizacije prostora kontrola *nad „množicami".* Obenem pa lahko iz Bardetove opredelitve že razberemo, da je urbanizem tudi *aplikativna znanost meščanskega reda v prostoru.* Povsem v skladu s konservativno sociologijo Maistra, Spencerja, de Bonalda, pa predvsem Bona se Bardetu delavski razred, ki se je trumoma koncentriral v mestih, kaže kot anonimna, nediferencirana množica, ki jo je z znanostjo urejanja prostora treba disciplinirati. Skokovita rast mest in posledice te rasti se mu kažejo kot „naraščajoči kaos", vendar pa ne poskuša raziskati politično-ekonomskih silnic in zakonitosti, ki obvladujejo to na videz kaotično stanje.

Tudi vodja funkcionalistične avantgarde na področju arhitekture in urbanizma in veliki „teoretski in praktični nasprotnik" Bardeta, Le Corbusier opredeli urbanizem kot urejanje prostora. Vendar v nasprotju z Bardetom razume urbanizem kot funkcionalno organizacijo prostora. Po Le Corbusieru je urbanizem „urejanje različnih mest (des lieux) in lokacij, ki naj zagotavljajo tako individualen kot kolektiven razvoj materialnega, čustvenega in duhovnega življenja v vseh manifestacijah. (. . .) Urbanizem ne sme biti ekskluzivno podvržen pravilom neutemeljenega esteticizma. *Po svojem bistvu je funkcionalen red."* (Poudaril P.G.)[4]

O razmerju med Le Corbusierom, predstavnikom „funkcionalistične avantgarde" v urbanizmu in arhitekturi, in Bardetom, predstavnikom „kulturološke usmeritve" v urbanizmu, samo nekaj besed: za oba je urbanizem princip *urejanja* in reda v prostoru. Razlike so v poudarkih: Bardet vidi v vzpostavljanju reda v mestu možnosti za „disciplíniranje množic", je torej „manifestno represiven", medtem ko vidi Le Corbusier v redu predvsem „brezhibno funkcioniranje družbene organizacije v prostoru", je torej „latentno represiven". Bistvena razlika in nasprotje med njima (to nasprotje je determiniralo francoski medvojni urbanizem) zadevata vprašanje estetike in odnosa do prejšnjih stilov. Na to področje pa se v tem tekstu ne moremo spuščati.

V ostrem nasprotju s koncepcijo urbanizma, ki ga zagovarja „funkcionalistična avantgarda", je pojmovanje urbanizma kot *umetnosti.* V nasprotju s strogim in doslednim postopkom funkcionalne členitve in razstavitve (naj na hitro pripomnimo, da se funkcionalistični urbanizem ravna po kanonih moderne racionalistične znanosti) to pojmovanje razume mesto predvsem kot „umetnino", urbanizem pa kot *umetnost.* Po mnenju njegovega najimenitnejšega predstavnika Camilla Sitteja mora mesto omogočiti, „da bodo ljudje, ki v njem živijo, ne samo varni, temveč tudi srečni"[5]. Sitte nadaljuje: „Da bi to dosegli, zgradnja mest ne bi smela biti zgolj stvar tehnike, temveč bi morala biti stvar umetnosti v najbolj popolnem smislu.[6]

Sitte potemtakem razume urbanizem predvsem kot „umetniško oblikovanje mest" glede na estetske principe, ki so „notranji" sami grajeni formi. „Estetski učinek" daje človeku užitek in mu zagotavlja srečo.

„Srečni ljudje v lepem mestu" je slogan, ki ga večkrat slišimo iz vrst zagovornikov tovrstnega urbanizma. Sitte je enako kakor Bardet prepričan o določenem „etre urbain", ne loteva pa se problemov „funkcionalnega" mesta z vidika „družbenih potreb", po tem se ostro ločuje tako od Bardeta kot tudi od Le Corbusiera. Nasproti *znanosti organizacije* prostora postavi *umetnost oblikovanja* prostora. To nasprotje je še posebej očitno: medtem ko „moderni urbanizem" po Le Corbusierovih trditvah teži k reševanju „kaosa mest", pa Sitte za ta kaos dolži prav ta urbanizem. „Za to niso krivi naši arhitekti, temveč pokvarjeni moderni urbanizem."[7]

Ob teh treh značilnih opredelitvah lahko ugotovimo, da imajo dve skupni, sicer kar najbolj splošni in formalizirani potezi:

– Urbanizem naj bi – bodisi kot „aplikativna znanost" bodisi kot „umetnost oblikovanja mesta" – razreševal probleme, ki nastajajo s kopičenjem prebivalstva in industrije v mestih.

Ali kakor pravi Francoise Choay:

„Urbanizem teži k razrešitvi določenega problema (organizacije mašinskega mesta), ki je nastal že zdavnaj pred nastankom urbanizma, že v prvih desetletjih 19. stoletja, v trenutku, ko se je industrijska družba začela zavedati same sebe in ko je začela preverjati svoje dosežke."[8]

– Kot znanost ali umetnost reševanja krize mesta urbanizem izoblikuje – kakorkoli že razumljene – *principe urejanja mesta*, ki pa niso omejeni zgolj na fizično, gradbeno ali estetsko dimenzijo mesta. Za našo razpravo je odločilno dejstvo, ki je kot podmena vpisano v samorazumevanje urbanizma: s fizičnim urejanjem / oblikovanjem grajenih struktur / form povzročamo določene *družbene učinke*, bodisi kontroliramo „množice v prostoru", priredimo strukturo mesta glavnim funkcijam v družbi (delo, stanovanje, promet) ali pa omogočamo človeku srečo. Z urejanjem prostora lahko potemtakem realiziramo določene družbene cilje, ne glede na to, kako so zastavljeni in kdo jih postavlja.

Register pomenov, ki jih denotira termin „urbanizem", pa še zdaleč ni izčrpan. Naj omenimo še razliko med anglosaško in evropsko kontinentalno rabo pojma. Medtem ko evropsko kontinentalna raba termina „urbanizem", kot smo videli, označuje znanost / umetnost /, dejavnost urejanja (mestnega) prostora, pa anglosaška raba poudarja določeno sociološko kvaliteto, ki jo je najbolj jasno opredelil eden izmed začetnikov „klasične" urbane sociologije Louis Wirth: mesto s svojimi značilnostmi, velikostjo, gostoto in heterogenostjo *proizvaja* določene kulturne oblike življenja, predvsem pa zadržanja (obnašanja) in komuniciranja, ki jih je Wirth označil z „urbanizmom kot načinom življenja".[9]

V tej opredelitvi urbanizem označuje določeno *socialno formo*, v katero stopajo mestni prebivalci (Wirth poudarja predvsem selektivno obnašanje glede na vloge, interesno združevanje, sekundarne odnose, večjo individualno svobodo, vrednostni „pluralizem" itn.). To socialno formo pa omogoča mesto kot specifična prostorska organizacija družbe.

„Urbanizem" bolj ustreza evropsko-kontinentalnemu pojmu „Urbanität", „Stadtverhalten" ali „l'urbanite", se pravi „urbanosti", ki ne označuje zgolj olike in uglajenega obnašanja, temveč izraža tudi specifičen utrip in izraz mesta in mestne kulture.[10]

Naj pri tem dodamo, da „urbanost" oziroma „urbanizem" v anglosaškem pomenu izraža tudi superiornost „mestne kulture" v primerjavi z „zarukano", kmečko „folk" kulturo. Ta distinkcija izhaja potemtakem še iz predkapitalističnega razmerja med mestom in podeželjem oziroma razmerja med „nobleso" in kmeti.

Dejavnost „urejanja prostora" pa v anglosaških deželah opredeljujejo s pojmom mestno planiranje (town planning) ali urbanistično planiranje (urban planning).[11]

Pregled teh definicij nas prepričuje, da bi bila opredelitev urbanizma, urbanističnega planiranja v eni sami dimenziji (kot znanost, kot umetnost, kot način obnašanja itn.) redukcionistično dejanje, poudarjanje ene „dimenzije" bi nujno zanemarilo drugo. Zato bomo v nadaljevanju poskušali opredeliti posamezne momente urbanizma in jih bomo postavili v medsebojne odnose.

Najbolj splošno označuje urbanizem vso človekovo dejavnost, ki je v zvezi s proizvajanjem prostora. Urbanizem je tedaj določeno *posebno področje* človekove dejavnosti, obenem pa tudi „specifični epistemološki zorni kot" analize družbe, družbenih razmerij, družbenega razvoja. Ta zorni kot nam omogoča, da analiziramo „družbeno totalnost" skozi to, *kako si prisvaja, ustvarja prostorske grajene pogoje za svoj obstoj, v kakšne odnose stopajo posamezni „družbeni segmenti" v tem procesu, kako rezultat tega procesa – grajeno okolje/ mesto – izraža družbena razmerja.* Zato tudi študij urbanizma, kot pravi Harvey, ni pomemben zgolj za razumevanje „grajenega prostora", se pravi „fizične strukture", temveč „lahko pomembno pripomore k razumevanju družbenih odnosov v ekonomski bazi in k razumevanju političnih in drugih ideoloških elementov v superstrukturi."[12]

Razmerje med urbanizmom kot „posebnim področjem" dejavnosti in urbanizmom kot specifičnim „zornim kotom" lahko pojasnimo kot *metonimično* razmerje: prisvajanje / proizvodnja grajenega prostora je določena parcialna dejavnost v družbi, toda skozi to parcialnost se kaže „družbena totalnost", rezultat proizvodnje je „prostorska organizacija družbe kot celote".

Urbanizem lahko potemtakem opredelimo na štirih med seboj povezanih ravneh, ki pa vendarle denotirajo različne oblike dejavnosti v zvezi z gradnjo in prisvajanjem prostora.

1. Urbanizem je najprej *proces gradnje* / produkcije gradnje okolja (form / strukture). Rezultat tega procesa je mesto (oziroma „grajene strukture") kot celota grajenih pogojev za družbeno produkcijo in reprodukcijo (tovarne, stanovanja, uradi, ceste itn.). Izhajamo iz „banalne ugotovitve", da mora sleherna

družba v skladu s stopnjo razvitosti produktivnih sil, dominantnim produkcijskim načinom in z ustreznimi oblikami in mehanizmi superstrukture oblikovati sebi ustrezne prostorske / grajene razmere, ki imajo infrastrukturno funkcijo. Tu je poudarjena politično-ekonomska dimenzija urbanizma: *družbena produkcija prostora.*

2. Naslednja raven urbanizma je *urbanistično planiranje.* Na določeni stopnji družbenega razvoja „proizvaja" „samorasli" (samoraslost: seštevek „individualnih racionalnosti" posameznih agensov grajenega okolja) proces produkcije grajenega okolja družbeno „iracionalnost" in „anarhičnost" grajenega okolja. Zato je potrebno *družbeno usmerjanje,* ki ga izvaja določena *planska instanca.* Ta vzpostavi določene interese v družbi kot vladajoče interese v produkciji grajenega okolja. V althusserovskem jeziku bi urbanistično planiranje potemtakem opredelili kot poseg politične instance v prostorsko-ekonomsko strukturo družbe. V drugem delu bomo podrobneje prikazali genezo urbanističnega planiranja, ki se ujema s posegom države v sfero produkcije grajenega okolja.

3. Urbanizem oziroma njegov produkt grajene forme (mesto) ne deluje zgolj kot infrastrukturni pogoj za proces materialne reprodukcije družbe, ki ga v razviti blagovni produkciji opisujemo kot nenehno obnavljajoči se ciklus produkcija – delitev – menjava – poraba. Urbanizem nastopa tudi kot *socialna forma,* kot „prostorsko vzročanje" družbenih procesov, skratka, skozi urbanizem oziroma grajeno okolje se kažejo določena družbena razmerja med posameznimi družbenimi segmenti ali razredi, sloji itn.

Družbena diferenciacija, ki velja za rezultat delitve dela, je značilen primer „prostorsko strukturiranega" procesa, saj se v prostoru kaže kot „urbana" ali „stanovanjska segregacija". Urbanizem je tedaj tudi način distribucije družbenih razredov, skupin, slojev v prostoru oziroma v grajenem okolju, pri čemer so značilnosti grajenega okolja, ki ga „zaseda" določena družbena skupina, eden izmed sestavnih delov, ki določajo položaj te skupine v družbi.

4. Četrta raven urbanizma so teorije in / oziroma ideologije „produkcije prostora", se pravi načini mišljenja o urbanizmu. Teorij in ideologij v urbanizmu ne smemo ločevati od samih razmer pri „produkciji prostora", so namreč način, kako se ljudje zavedajo spremenjenih razmer v prostoru, tega, v kakšnem odnosu so do njih in kaj jim spremenjene prostorske ureditve pomenijo. Teorije in / oziroma ideologije v urbanizmu lahko klasificiramo na več načinov, največkrat pač glede na nekatere (temeljne) vsebinske razsežnosti.

Tukaj bomo uporabili bolj splošno klasifikacijo, ki bo upoštevala, kod so nosilci / producenti teorij oziroma ideologij in v kakšnem odnosu so te ideologije do urbane realnosti.

a) Teorije, koncepti in / oziroma ideologije, ki jih producirajo urbanisti in arhitekti. Gre za različne modele mest, sosesk, ki poleg določene prostorske ureditve ponavadi implicirajo še določeno organizacijo socialnega življenja. Zanje je značilen „imperativ praktičnosti" (uporabljivosti v procesu gradnje), pa tudi „naivnost" sociološke konceptualizacije.

b) „Interpretativni diskurz" arhitekturne oziroma umetnostnozgodovinske kritike, ki arhitekturna dela in urbanistične ureditve vrednoti (presoja) s tako ali drugače pojmovanimi estetskimi kriteriji.

c) Teorije in / oziroma ideologije, ki jih producirajo sociologi, delno pa tudi ekonomisti in geografi. Zanje je značilno, da jim gre predvsem za pojasnjevanje prostorskih (urbanih) procesov z zahtevo po sodelovanju v procesu planiranja, ki iz tega izhaja. V sklopu teh teorij oziroma ideologij najdemo zelo različne pristope, za večino pa je vendarle značilno, da sodijo v tradicijo racionalistične znanosti, ki „raziskuje, da bi regulirala".

d) Teorije in / oziroma ideologije, ki grajeno okolje raziskujejo kot sistem znakov in pomenov, odnos ljudi do njega pa kot označevalni / simbolni proces. Gre za sklop, ki ga obravnava semiologija prostora.

e) Nazadnje naj navedemo še „spontane ideologije", ki izhajajo iz vsakdanjega življenja v mestu oziroma v urbanem okolju. To so predvsem v ideologizirano miselno formo preinterpretirani interesi, vrednote, stališča oziroma zadržanja prebivalcev v zvezi z urbanim okoljem. Značilno zanje je, da „realne probleme", ki niso neposredno očitni, premestijo v splošno razumljive „objekte kritike". Značilne ideologije te vrste so: „kritika betona", „kritika odtujenosti v mestih", poudarjanje „doživljajskih elementov mesta" itn. Takšne „spontane ideologije" producirajo predvsem ustvarjalci javnega mnenja, kulturni kritiki ipd.

V nadaljevanju tega poglavja se bomo posvetili predvsem prvi in tretji ravni opredelitve urbanizma. Delovanje „arhitekturnih in urbanističnih ideologij" pa bomo analizirali v povezavi z zgodovinsko rekonstrukcijo socialnega programa v urbanizmu.

Uredniški pripis:

Ta razprava je povzeta po knjigi P. Gantarja *Urbanizem, družbeni konflikti, planiranje.* Izšla je leta 1985 v zbirki *„Krt"*, ki jo izdajata UK ZSMS in RK ZSMS.

Gre za uvodno poglavje, ki ga objavljamo zato, ker strokovno osvetljuje pojem urbanizma — pojem, ki ga vsakodnevno uporabljamo,čeprav dostikrat ne vemo, kaj pravzaprav pomeni.

OPOMBE:

1 Gaston Bardet, L'urbanisme, P. U. F., Pariz 1945, str. 6
2 Naj dodamo, da je von Stüben v Nemčiji okrog 1890 uporabljal ekvivalenten pojem „Stadtebau" prav tako tudi C. Sitte.
3 Gaston Bardet, ibidem, str. 6.
4 Le Corbusier, La Charte d'Athenes, Editions de Minuit, Pariz 1957, str. 120.
5 Camillo Sitte, Umetniško oblikovanje gradova, Građevinska knjiga, Beograd 1967, str. 1.
6 Camillo Sitte, ibidem, str. 1.
7 Camillo Sitte, ibidem, str. 79.
8 Françoise Choay, L'urbanisme, utopies et realites, Seuil Pariz 1965, str. 9.
9 Louis Wirth, „Urbanism as a way of life", American Journal of Sociology, XLIV (July 1938).
10 Prim. Jakhlovo analizo pojma urbanosti v knjigi Iluzija in resničnost urbanih središč, CZ, Ljubljana 1978.
11 Prim. Ognjen Čaldarević, „Urbanizam i planiranje, Razmatranja o novijoj sociologiji grada", Dometi 7/1982, str. 15—16.
12 David Harvey, Social Jutice and the City, Arnold, London 1975, str. 204.

Anton Mlinar:
Človek s prihodnostjo na ramenih

Tega vprašanja si nihče ne postavlja po naključju. Toda ko si to vprašanje postavimo, niti ne slutimo, kam nas bo pripeljalo. Prihodnost še ni zrelo sadje, tudi zeleno še ni. Je seme, ki pada v zemljo v vsakokratni sedanjosti, v kateri že išče svoj prostor in čas, da zraste. Priče smo futurističnim tezam, ki se ponujajo kot že zrelo sadje, in antihipotezam, ki govorijo o gotovi smrti civilizacije. Dejansko pa smo na sledi človeka, o katerem pravi Walter Benjamin, da naj bi bil človek, ki nas bi učil „ribariti za biseri", ki mu beseda svoboda ne bi bila tuja in ki se ne bi pustil manipulirati.

Človekova prihodnost je torej stvar sedanjosti, če že ne njegove preteklosti. V teh treh dimenzijah bivanja človek doživlja svojo osebno zgodovino, v kateri se gleda kot v zrcalu in v kateri se ne bo nikoli strinjal, da se v njem razcveta ali propada samo določena biološka vrsta.

Dejstvo, da policaj še vedno preganja butalskega razbojnika, govori o resnični prihodnosti. Umiranje gozdov govori o tragičnem povprečju časa, ki nas čaka; na to umiranje ni mogoče odgovoriti s tradicionalnimi odgovori. Nadaljnja povprečja so neprestano dokazovanje svoje identitete, sumničenje nedokumentiranega bivanja in nespametna manipulacija. Ali je res potrebno, da Butalec in policaj nujno spadata skupaj, in ali je res potrebno, da se „sodobni Butalec" lahko reši edinole v gostilni, skozi njena zadnja vrata? Ali pa morda ravno on razodeva željo živeti v skladnosti z naravo in uresničiti spontanost osebe?

I.

Podčrtati hočem besedo „človek". Niti časovno niti prostorsko oddaljen se v evropskem prostoru v tem stoletju prerodi simbol prvobitnega človeka „Butalca", majhnega, nič lepega, skromnega, na videz neizobraženega in nekulturnega ter nevzgojenega malega človeka, katerega bivanje je sumljivo in preganjano. Nepozabne so vloge Charlija Chaplina, nenadomestljiva je podoba „Schlemichla" v judovskih kulturnih krogih v medvojnem Berlinu, brez panike je preživel prvo svetovno vojno češki vojak Švejk, padska nižina je rodila „Bertolda" in ga po drugi svetovni vojni preoblekla v don Camilla, švicarski tovrstni mojster zna „rezati meglo" itd. Te resnične in manj resnične podobe še niso postale predmet resne zgodovine, ker imajo eno skupno pomanjkljivost: da so namreč brez prave „sence". Toda živijo, ne zaradi svoje veličine, marveč zaradi tega, ker so princi sanjskega sveta, ravnodušni do trenutnega reda in edini, ki si dovolijo prespati pod mostom. Dejstvo, da živijo „brez sence", brez sence morda zaradi tega, ker je njihova senca v primeri s senco velikih premajhna, da bi jo sploh opazili, jih dela sumljive in krive neodpustljivega prestopka. Butalec ni Martin Krpan; toda v nečem sta si vendarle podobna: svoje identitete ne dokazujeta z dokumenti. Načelno Butalec ni genij. Prav nasprotno: nemočen je in računa na srečo, čeprav ga vedno pusti na cedilu, ne izmišlja si novih zakonov in se tudi ne podreja obstoječim, toda tudi njegove nekoristnosti ni mogoče dokazati.

Ni se vredno truditi, da bi odkrili Butalčev izvor. Slutimo ga lahko, ko nas preseneča s svojo odkritosrčnostjo, s svojo zvijačo in tem, da mu ni mar za ugled in da je že pozabil nase. Njegova naloga, tako se zdi, je v tem, da živi kot podoba. Je podoba ljudi brez doma, tistih, ki jim nobena stvar ne uspe in ki mora vse drago plačati. Butalec je antiheroj, ker je odgovoren tudi za svojo nesrečo. V krogih mladih judovskih filozofov, literatov in drugih umetnikov postane simbol drugačnega „brezsrčnega" življenja: to, da nima več sence, je že simbol somraka in kulturnega ter umetniškega tujčevanja za „novo" družbo nekoristnih ljudi. Somrak je tej družbi prinesel občutek lažne gotovosti, obenem pa iz svoje sredine neusmiljeno pregnal tiste, ki so iskali drugačno domovino. Ko opazujemo svojega Butalca, ne verjamemo, da mu bo to uspelo. Toda zaradi svoje vloge podobe vzbuja ne le smeh, marveč tudi sočutje in nostalgijo po drugačnem svetu. Svoboda Butala je namreč v tem, da iz svojega neuspeha naredi zabavo, da je njegov neuspeh temelj za zavezo z anonimneži, ki so se sicer prepustili usodi, ne pa izgubili nežne ljubezni do življenja. Njegova svoboda se ne boji odprtega prostora. Potepuštvo je postala njegova druga koža. V sodobnem svetu si upa braniti drobce svojih skrivnosti in svojo revščino, strah in dvome. Ne boji se negotovosti in ne pozna volje po moči. Z majhnimi upori proti redu simbolizira strah in sram tistih, ki so se mu podredili in se pustili pohoditi.

II.

Brez dvoma je najbolj genialen predstavnik tega pavlihovstva Charlie Chaplin, človek „brez sence" ne več zaradi svoje nedolžnosti, marveč zaradi tega, ker se tako mojstrsko giblje v senci drugih. Tudi njegova „brezsenčnost" napoveduje somrak, senco, ki je prišla prezgodaj, da bi jo svet že zaslužil. S svojo komiko bo skozi vse življenje branil svoje edino dostojanstvo: svojo majhnost. To ni toliko odgovor na neprizadetost močnih, ki so se že naučili ali pa se šele učijo asimilirati, marveč solidarnost z vsemi tistimi, ki so izgubili svojo družino, svoje vsakdanje odnose, svojo naravno in spontano izražanje, svoj jezik, enostavnost svojih gest in čustev, in navsezadnje s tistimi, ki so izgubili tudi tisti najosnovnejši egoizem, da si ohranijo

življenje. On razume vse tiste, ki so odšli za kruhom in ki so nasedli obljubi, ki naj bi jih potegnila iz bede. Na filmskem platnu je Chaplin upodobil neponovljiv primer človeka iz tega okolja. Nič ni čudno, da je človek iz tega okolja prav fatalno nesposoben za politiko. Toda ta človek ni pozabil na vrednote, ki jih zaslepljena ideologija uspeha in tržne miselnosti ne bo nikoli razumela in ki so se zdele po desetletjih bojev med družbenimi razredi že skoraj mrtve.

Že v prvih prizorih nam Chaplin daje vedeti, kako neizbežno bo zašel v spor z varuhi zakonov in reda. Medtem ko se „Schlemichl", princ sanjskega sveta in zavetnik umetnikov, še zanaša na varstvo bogov z Olimpa, si Chaplin tega ne more več privoščiti. Ni sanjač, marveč človek, ki hodi po čisto realnem svetu, kjer ga ne varuje niti njegova pomanjkljivost, da nima več „sence". Chaplin hoče biti čisto navaden človek: dovolj zvijačen, vedno preplašen in kdaj pa kdaj nerazumljivo dober in človeški do naključno mimoidočega.

Charlie je sumljiv zaradi principa samega, tako sumljiv, da se skozi štreno njegovih neprestanih konfliktov vleče ena sama rdeča nit: da se niti družba niti on sam ki je žrtev, ne sprašuje, ali je to prav ali ne. Mnogo prej, preden je v filmu zaigral neponovljivo vlogo „apolida", „nedržavljana" ali celo „antidržavljana" – dejstvo, ki potem zlahka opraviči nerazumljivo enačenje med pravico in krivico – se je v duši malega židovskega človeka tistega časa na novo rodil stoletni strah pred policajem, ki je utelešeno sovražno okolje, še več, utelešenje dejstva, da je brezdomec; obenem pa se je v njem prebudila tudi zavest, da ima Davidova zvijača prednost pred Goljatovo močjo. Chaplin je na filmsko platno prenesel del svoje mladostne izkušnje židovskega navadnega človeka, ki se je zaradi golega preživetja moral odpovedati dobroti in se oprijeti zvijače. Gledalcu pa je všeč zaradi tega, ker je ohranil tudi vso tisto simpatično človečnost, ki v tem svetu skoraj nima več svoje domovinske pravice. Chaplin naredi dobro delo s tako hitrico, – takšna je tudi njegova ljubezen in solidarnost, takšna je tudi njegova nesreča, – kot da bi hotel upodobiti več kot le eno usodo majhnega človeka, ki niha med zavrženostjo in svojim lastnim pomilovanjem. Ko ga gledamo, se morda niti ne zavedamo, da se smejimo svojemu lastnemu strahu in z njim nadomeščamo vse „prestopke", ki jih sami nismo bili sposobni storiti.

Chaplinova vloga nas prepriča o tem, da je vzrok za množico nepričakovanih zapletov prav v votlosti razlogov za sumničenje. Chaplinova zvijača ni profesionalna ali morda revolucionarna krepost, marveč bolj ali manj nesrečna okoliščina, v kateri kar mrgoli prestopkov proti veljavnim predpisom. V teh konfliktih je vidno samo to, da sta prestopek in kazen med seboj neodvisna in da predstavljata dva med seboj nespravljiva svetova. Osumljenec bo dobil klofuto za stvari, ki jih ni storil. Toda od tod naprej je Chaplinova metoda tudi najbolj originalna: ne upira se kazni, hkrati pa ne neha iskati morebitnih povezav med kaznijo in svojim prestopkom. Prav zato si dovoli mnogo več kot kdorkoli drugi pa ne le to: zaradi nesorazmerja med prestopkom in kaznijo mu uspe pronikniti skozi gosto mrežo predpisov, o katerih običajni smrtnik meni, da se morajo nositi kot srajca.

Medtem ko se Schlemichl, nekakšen zavetnik umetnikov, odlikuje po svoji karakterni nedolžnosti, Chaplin noče biti nedolžen; toda zaradi vloge, ki jo ima, ga doživljamo kot nedolžnega, ker se neprestano giblje v nevarnem razmerju med splošnostjo predpisa in aplikacijo na posameznika. On to napetost osmeši, vendar nam izkušnja govori, da je to tudi tema tragedije. V svoji lastni osebi nam je Chaplin ne privošči. Našli jo bomo v „desetem bratu" in v Pirandellovih junakih, ki vzbujajo ne toliko smeha kot režanje in ponižanje. Chaplin nam ne privošči tragedije, ker ve, da je na robu družbe in da njegove tragedije družba sploh ne bi opazila. Privošči pa nam, da vidimo, koliko si dovoli in kako nepredvidljiva je do družbenih mehanizmov njegova volja do življenja.

III.

Pravzaprav pa je v sodobnem svetu tudi močnim in bogatim prepovedano spati pod mostovi. Protokolarnost se je vrinila v naše vsakdanje odnose in celo v zasebno življenje. V Chaplinu lahko vsakdo odkrije nekaj svoje neizživete perspektive. Žal je sodobni človek odrastel, začel pisati deklaracije in upati, da mu bodo napisane pravice pomagale k boljšemu preživetju usode. Na nesrečo je „odrastel" tudi Chaplin. Ko je hotel spregovoriti v svoji preprostosti kot odrasel človek, ga ljudje niso več razumeli niti vzeli zares. Njegova zadnja pomembna vloga karakternega človeka v „Velikem diktatorju" že napoveduje nove idole in njihovo (ne)moč. Moč superčloveka je le navidezna, red in zakon sta le sublimirani zatočišči, deklaracije vseh vrst so že gašenje požara, in še tako popolna demokracija, ki jim sledi, si ne pomišlja pregnati siromaka, ki si je izbral streho pod mostom. Chaplinova „odraslost" je obenem poraz njegove človečnosti in preroška slutnja o tem, kdo in kako bo mogel prenesti vrednote človeštva prihodnji generaciji, ko se je že dvignil pošasten idol nadčloveka. Kar je pri Chaplinu v času njegove največje ustvarjalnosti samo po sebi umevno, dobi v Kafkovem modelu „Schlemichla" tudi svojo razlago. Problematika je zgolj metodološko odmaknjena v materialni svet, da bi pokazal, kako neutemeljeno je hlepeti po imetju in moči in kako opravičljivo je verjeti v zakon, ki ureja dobrost in hudobnost stvari. Vsaka stvar ima tako rekoč svojo dušo, ki se prebudi šele, ko se je hočemo polastiti. Stvari in moč ne prinašajo sreče. Človek bi moral stati daleč stran, da ga ne bi zadele s svojo skrivnostno močjo. Govorica je simbolična: Schlemichl pravi, da se stvari spremenijo v sovražnika in da spodnesejo še tako gotovega človeka. V resnici pa misli na nespametno grabljenje imetja in moči, ki človeka onesposobi za najbolj navadna človeška dejanja. Veličina njegovega junaka je prav v tem, da se ne pusti speljati tej lažni svobodi, ki daje le videz veličine, v resnici pa

razoseblja in popredmeti medosebne odnose. Če bi se novodobni človek tega bolje zavedal, potem bi bil Schlemichlov upor bolj razumljiv in njegova revščina manj usodna, pravi Kafka.

Ko Kafka v svojem junaku razodeva zakon, ki vodi dobrost in hudobnost stvari, nam odpira vprašanje svobode, tiste svobode, ki pozna zavestno izbiro svoje lastne narave in usode in ki se ne vdaja skušnjavi postati nekdo drug.

Kafkov Schlemichl namreč sploh ni nepismen in nekulturen človek. Zmotili bi se, če bi v njegovi revščini obsojali tudi njegovo domnevno kulturno bedo. Mali človek „brez sence" zna brati in pisati, veliko premišljuje in se na ta način varuje pred usodnimi spremembami časa. Ta mali človek ne bo tekel za pravicami, ker v svojem srcu varuje izročilo prednikov in svoje skrivnosti in jih poskuša živeti; iskati pravico pred zakonom bi mu pomenilo prodati svoje skrivnosti in zanje nič ne dobiti. Toda obljuba o gotovem uspehu v svetu je tako vabljiva, da se „normalnemu" človeku ta „brezsenčnik" zdi še bolj neumen, če že ne tarča vsega, česar se sramujemo. Kafkov človek „brez sence" si bo torej moral šteti v čast, da ga preganjajo, in biti ponosen na neenakost, ki jo doživlja. Res se bo upiral enakosti pred Jugozakonom: zdelo se mu bo smešno, da mu nekdo hoče izbrisati preteklost zaradi dozdevne enakosti in ga prepričati, da se ni od nje ničesar naučil. Žal s tem tudi razodeva, da moderni „odrasli" človek že dolgo ne verjame, da bi te bridkost česa naučila in da bi te ponižanje postavilo na noge.

V očeh ideologij je bila ta družba ljudi „brez sence" vedno potencial, ki bi morda lahko naredila revolucijo. Toda v Chaplinu in njemu podobnim bomo zaman iskali pripravljenost poseči po nasilju, v katerem naj bi se megla — vsaj tako mislijo ideologi — anticipirati svoboda. Vendar je žal res, da je to le podoba in da v osnutku moderne družbe ni več pravega prostora za „človeka dobre volje", ki ne more dokumentirati niti svoje enakosti niti svoje neenakosti z drugimi. Temu modelu je že Kafka sam odbral nov prostor bivanja: bivanje v prostoru, v katerem se srečujeta dva nasprotnika: prihodnost in preteklost. Schlemichlova naloga ne bo v tem, da ta dva nasprotnika naščuva med seboj in da jima poskusi pobegniti, pač pa v tem, da s svojim bitjem zaobjame to nasprotje in iz njega napravi svoj novi življenjski prostor. Človek lahko v resnici živi samo sredi tega boja med preteklostjo in prihodnostjo, čeprav se zdi, da sta si med seboj absolutno različni. Res je, da je preteklost prostor edine resničnosti in da je prihodnost prostor negotovosti in smrti. Zato indiferenten in sebi odtujen človek ne bo poskusil te negotovosti spreminjati v svojo lastno gotovost, ker se boji, da je ta prostor boja zanj tudi prostor poraza.

Molk je torej postal „govorica vesti". Če bomo hoteli odgovoriti na to vprašanje, kaj je pravzaprav še ostalo od tega preprostega človeka, ki ga je doba rodila in ki ga je čas spet potopil v molk, bomo odgovorili, da je ostala govorica vesti. Svojega izročila in svoje osebne zgodovine ni mogoče povedati s katerimkoli jezikom. Tudi če je Schlemichl danes zgubil svojo domovinsko pravico in izginil neznano kam, ga vendarle povezuje z njegovo preteklostjo prav materin jezik. Ideologizacija jezika ga je pregnala iz njegove domovine in na njegovo mesto postavila figure, ki so jezik uporabili le še kot mehanizem lastne perverzije, ga napravili banalnega, nerazumljivega in trdega. Nerazumljivo je dejstvo, da si je ta „novi" človek dovolil maščevati materinemu jeziku, ga potem opremil s svojo birokratsko omejenostjo, začel kričati, iz njega kovati parole, prek njega postal nasilen in iz njega skoval tudi zaslombo za svoje nasilje.

IV.

Charlie Chaplin in Schlemichl, Butalec in Švejk še niso preroki nesreče, ki je zadela evropskega človeka. Čeprav so nezgodovinske podobe, še niso preroki anonimnosti, proti kateri ne moremo ničesar storiti. Prerok nesreče in anonimnosti je tisti, ki je pregnal naše junake, ki se je do opojnosti napil moči in mislil, da je že postal gospodar. Ta sicer ni prebral do konca Nietzschejevih obljub, toda slišal je, da je mogoče z nekim receptom spremeniti kvanteto v kvaliteto. Na poti mu stoji samo pieteta tradicionalne dobrote. To je odstranil. Ni pa odkril, da je v tem poskusu tičala največja prevara: ni se uprl besedilu recepta, ki zahteva nasilje. Zakaj pravzaprav policaj ne neha preganjati malega „osumljenca"? Če poskušamo le na kratko analizirati to podobo, ki se hoče rešiti v domnevno čisti prihodnosti, bomo videli, da na začetku stoji usodna zamenjava, v kateri je svojo individualnost žrtvoval za deleženje v nekakšnem zelo učinkovitem družbenem mehanizmu. Toda „policaj" odslej postaja vedno bolj nevrotičen. Njegove reakcije dokazujejo, da se slabe izbire tudi sam zaveda. Preveč je nasedel, da bi iz svoje mizerne situacije še mogel rešiti del svoje neposrednosti, ki jo preganja v Butalcu. Nasedel je mehanizmom bega v prihodnost, ker se je bal to pot prehoditi sam. Koordinate njegove individualnosti so se povsem zgubile.

Osnovni primer takega bega je nevrotično iskanje avtoritete, ki naj bi mu odslej omogočala nekatere odnose z okoljem, ki pa mu tudi jasno pove, da se je namesto moči v njem naselila manjvrednost in občutek osebne nepomembnosti. Ne govorimo o resnični pomanjkljivosti, marveč o dejstvu, da gre za pobeg in zatajitev samega sebe. Samota in nemoč, ki temu begu sledita, pa sta prava rezervoarja nasilja. Krog se še hitreje vrti. Freud poskuša rešiti uganko tega začaranega kroga s tem, da nasproti instinktu življenja postavi instinkt smrti (ananke). V podporo svoje hipoteze ponudi Ojdipovo tragedijo. Če bi hoteli razumeti vse nasilje, ki ga danes srečujemo na svetu, potem bi morali razumeti in vedeti, od kod tolikšna ponudba avtoritete in od kod toliko človekove mizerije, da se je oprime. Brez dvoma je „veličina"

nadčloveka v njegovi razpolovljenosti.

Med bolj pogoste in banalne oblike „bega" uvrščamo konformizem: v njem se človek opredeli za nekakšnega civilizatoričnega kloninga, nekakšno kopirano eksistenco, v katerem sta osebna zavest in svoboda le še dvoje utopij. Stavek „Jaz mislim . . ." spreminja v kontradikcijo, ker nima svojega mnenja, marveč ga „mora" imeti. Ko ima prav, je to njegova zasluga, ko nima, to ni njegova napaka. Če potrebujemo „dobrega" kritika, potem moramo dobiti konformista. Konformist je poln dvomov, toda interesi tistih, h katerim se je zatekel, ga popolnoma pomirijo. V njem so najbolj naravna človekova dejanja postala le še gesta, ker se je naučil živeti brez čustev. Če pa jih bomo pri njem vendarle še našli, bodo le še medlo dihanje sestradane človekove notranjosti. Ko ga bomo vprašali, kaj hoče in v čem je njegova svoboda, bo skoraj vedno odgovoril le to, kaj želi imeti. Želja po imetju mu je zaslepila bistveno vprašanje o smislu bivanja. Svoboda? Dovolj mu je javno mnenje. Naučil se je menjati barve kot kameleon in menjati svoj „jaz", kot se menjajo srajce. To je cena, ki jo plačuje za nadomestke. Živi v stalnem dvomu, ker ni nikoli prepričan, kaj drugi pričakujejo od njega. Da bi vsaj delno prekril svoj panični dvom, mora kar naprej iskati modele, s katerimi bi se identificiral, mora kar naprej iskati priznanja drugih. Ker niti on sam ne ve, kdo je pravzaprav, je v njegovem dvomu prisotna edina verjetnost, da morda drugi vedo, kdo je. Ta človek je pripravljen storiti vse, da ne bi izginil. Njegova zlomljena hrbtenica postane gradbeni material ideje nacionalsocializma. Potem ko je oktobrska revolucija omamila človeka in ga že v naslednjih desetih letih s svojimi voditelji popolnoma razočarala, se ta mit končnega uspeha ponavlja kot dovolj močno mamilo tudi v modernih demokracijah, ki ribarijo za svojimi pristaši in jim ponujajo svojo prihodnost.

V.

„Si vivi vicissent qui morte vicerunt" – „Če bi zmagali tisti, ki so premagali smrt" – tako bi lahko prevedli Ciceronovo zadrego pred zgodovino, ki so jo pisali njegovi sodobniki. Charlie Chaplin in Butalec sta torej še enkrat morala umreti. Podoba človeka „brez sence" je najbolj skromen pogreb, ki ga je človek privoščil tistemu, ki je za nekaj trenutkov anticipiral svoj čas. Morda pa je bilo njegovo življenje samo steza, na kateri se je zaradi svojega izjemnega ritma življenja izgubil izpred oči gledalcev. Gledali so ga pokopali kot pogrešanega, in v tem je njegova govorica. Čisto slučajno so potem v svojih rokah našli kakšen košček njegove zgodbe in ugotovili, da je bil človek „brez sence" učitelj življenja. Ne moremo si namreč predstavljati, da bi obstajal kakšen genij – čeprav v svojem času antigenij in antiheroj – ki ne bi bil razumljiv; zato si tudi ne moremo predstavljati – vsaj ne na opravičljiv način – da bi bila edina usoda „osumljencev" njihova posmrtna slava. Tudi še tako velika slava se lahko v času spremeni v veličastno pokopavanje človekove individualnosti. In to bomo opazili morda že danes, ko bomo na vprašanje „Kdo si? " in „Kaj je tvoja vloga? " odgovorili shematsko, opredelili svojo vlogo in povedali svoje ime iz strahu pred diskriminacijo in odgovorom, kot npr.: „Jaz sem drugačen kot drugi . . .!"

Govorili smo o človeku, katerega dela ne morem uvrstiti na nobeno že znano lestvico in katerega namen ni bil ustvarjati nove lestvice, po katerih naj bi odslej merili dela drugih. Le z množico negacij se bomo približali liku tega človeka: pisal je, pa ni bil pisatelj, govoril je, pa ni bil govornik, bil je izobražen, pa ni bil nikoli učenec, privlačevalo ga je religiozno in sveto, pa ni bil teolog, prevajal je, pa ni bil prevajalec, poznal je zgodovino, pa ni bil zgodovinar . . .

Če bi hoteli odgovoriti na vprašanje, zakaj nam je izginil izpred oči, bomo morda ugotovili, da zato, ker smo preveč napenjali svoja ušesa, da bi slišali, kaj bo rekel. Slišali smo ga govoriti in prepričani smo bili, da nam hoče nekaj povedati. Toda zaradi svoje prvobitnosti ni hotel pisati, da bi ga brali, niti ne slikati, da bi gledali njegove slike, niti ustvarjati glasbe, da bi jo poslušali. Bil je prepričan, da obstaja nepozabno življenje, tudi če bi ga vsi pozabili. Bistvo življenja je v tem, da se ga ne da pozabiti. Ko je morda človek spregledal enovitost bivanja in že mislil, da je propadlo, je naš junak že iskal druge in drugačne sfere soglasja. Vrnil se je (bo) k „Adamu" in njegovemu genialnemu poimenovanju stvari. Od tam naprej do njegovega „sedaj" se srečuje s tradicijo, ki varuje besede in njihov pomen in je torej v svojem bistvu akustični in vizualni fenomen kot celota. Njegovo življenje bo torej rekapitulacija tega prvobitnega dialoga med „Adamom" in Stvarnikom, ki ga ne poznamo. Vemo le, da „Adam" prisluškuje bistvu stvari in ga spreminja v ime. Torej obstaja govorica, v kateri so zadnje skrivnosti zavarovane z molkom in ki se je zavemo šele takrat, ko jo moramo prevesti v svojo lastno govorico. Človek je torej v bistvu prevajalec, ne toliko zaradi tega, da bi iz tradicije izvlekel njeno koristnost ali jo hotel prikazati kot določeno zgodovinsko dejstvo, marveč da bi v njej našel bisere. Človek chaplinovskega prepričanja bo vedno ribaril za biseri, se potapljal na dno morja, ne da bi ga dvignil v celoti, marveč da bi iztrgal preteklosti dragocene in redke stvari in jih prinesel na luč. Ko se znova in znova pojavi iz globin in iz nje prinese bisere, prikliče na dan tisto najboljše in na ta način izpopolnjuje že izživete čase.



zgodovinske zadeve iz starih časov

iz starih časov

Iz žirovske šolske kronike (1817—1887)

Pervi, kteri je v Žireh otroke za silo v branji podučeval, je bil tukajšni mežnar Martin Albreht; učil je od leta 1817 do 1826. Od leta 1826 do 1849 pomagal je Martinu Albrehtu njegov sin Valentin Albreht podučevati. Podučevalo se je v tukajšni mežnariji in vse podučevanje je bilo nekako le za silo.

Leta 1849 postavljen je bil od knezoškofijskega konsistorija ljubljanskega za pravega učitelja gospod Valentin Albreht, kteri je učitlaril in sevede tudi mežnaril do leta 1863. Šolska soba je bila v mežnariji in ni zadostovala šolskim tirjatvam.

Ko se je leta 1863. gospod V. Albreht službi tako rekoč odpovedati moral, poslan je bil od knezoškofijskega konsistorija za učitelja gospod Henrik Viziak. Tudi ta učitelj je še eno leto v mežnariji podučeval.

Leta 1864 kupila je srenja sedanjo šolsko poslopje za 3501 gold. in leta 1865 začelo se je podučevati v sedanjih šolskih sobah.

Leta 1865 prestavljen je bil učitelj Viziak v Sorico in v Žir prišel je za učitelja iz Gorij gospod Jakob Mencingar.

Do leta 1866 se pri šoli nikakoršnih zapisnikov ne najde — čudno!

Šolskega leta 1866 obiskovalo je šolo 190 otrok. Začelo se je podučevati v sadjoreji.

Dne 15. pros. 1867 prišel je v Žir pervi podučitelj novo izprašani pripravnik gospod Janez Pokorn. Plače je imel 157.50 fl. na leto; zadosti žalostno!

Šolskega leta 1867 hodilo je v šolo 225 otrok.

Posebno vnet in za šolo skerben je bil tedanji kaplan in katehet gospod Franc Gorišek.

Šolskega leta 1868 poklican je bil I. učitelj gospod Jakob Mencingar v kmetijsko napredovalno šolo na Dunaj.

V šolo je hodilo leta 1868 237 otrok.

Dne 15. okt. 1868 preselil se je gospod J. Mencingar iz Žirov v Dernovo na Notranjskem.

Šolsko leto 1868/1869

Šolsko leto začelo se je s sveto mašo 14. novembra.

Od 15. oktobra do 12. prosenca 1869 oskerboval je gospod Janez Pokorn tudi službo I. učitelja.

Dne 12. prosenca 1869 prišel je za I. učitelja iz Komenda gospod Jožef Čerin; postavljen je bil za terdno (definitiv).

Od dne 24. aprila 1869 začeli so učitelji dobivati svojo plačo pri c. kr. davkariji v Idriji.

Dne 29. aprila 1869 ogledal je šolo c. kr. dež. predsednik visoko čast. gospod Conrad v. Eibisfeld.

Dne 8. junija 1869 prestavljen je bil podučitelj gospod Janez Pokorn za učitelja v Logatec.

Dne 1. avgusta 1869 poklican je bil od c. kr. dež. vlade I. učitelj g. Jožef Čerin v kmetijsko šolo na Dunaj; zato je bilo šolsko leto že 4. avgusta z očitno preskušnjo sklenjeno; navzoč je bil c. kr. okr. šolski nadzornik gospod Jak. Mencingar, gospod fajmoster Janez Majnik in več drugih gospodov.

Dne 8. okt. 1869 prišel je v Žir za podučitelja bilši učitelj na Colu gosp. Ant. Berčič.

V šolo je hodilo leta 1869 348 otrok.

Učilnih pripomočkov ni bilo ob koncu šolskega leta 1869 še nikakoršnih.

Šolsko leto 1869/1870

Šolsko leto pričelo se je s sveto mašo 4. novembra.

Dne 5. novembra 1869 dobila je šola 10 slovenskih stenskih tabel za glasgovanje; in 10. novembra dobila je šola 16 Hartingerjevih tabel.

Mesca novembra 1869 ustanovila se je tudi po skrbi učiteljevi, „Šolska bukvarnica", preskerbela se je tudi za bukve potrebna omara (Bücher kasten).

Dne 8. junija 1870 dobila je šola od c. kr. okr. glavarstva v Planini sledeče učilne pripomočke:

1 Exemplar naturgesch. Atlas von Stangenberger.
3 slov. Landkarten: Europa, Österreich und 1 Globus.
1 Stück „Nauk v telovadbo" I. del.
1 Stück „Slov. slovnica" von Praprotnik.
1 Stück „Physik und Chemie".
1 Stück „Herrmans-Unterklasse".
1 Stück „Kratek popis Avstrijskega cesarstva".

Dne 20. avgusta 1870 končalo se je šolsko leto s sv. mašo in z očitno preskušnjo pri kteri je bil navzoč okr. š. nadzornik g. J. Mencingar in več drugih gospodov. V šolo je hodilo 335 otrok. Podučevalo se je tudi pridno v sadjereji.

Šolsko leto 1870/1871

Šolsko leto pričelo se je s sv. mašo 4. novembra.

Dne 15. prosenca 1871 izvoljen je bil v Žireh I. krajni šolski svet in dne 29. prosenca izvoljen je bil za predsednika čast. gospod Janez Majnik, fajmošter Žirovski; za namestnika pa g. Pavl Grošelj iz Starevasi; drugi udje so bili: France Blažič, župan in posestnik na Dobračevi; Lorenc Seljak, posestnik v Sovri, Gregor Kavčič, posestnik iz Zgorn. Versnika, Gregor

Naglič iz Žirov in J. Čerin, I. učitelj.

Od 2. do 20. prosenca 1871 je mogla šola zarad velikega snega prenehati.

Dne 23. sušca 1871 ogledal ali inspiciral je šolo v prvič c. kr. šolski nadzornik čast. gosp. Feliks Stegnar.

Dne 12. aprila in 4. junija imel je krajni šolski svet svoje seje.

Praznik sv. Alojzija praznoval se je s slov. sv. mašo.

Dne 24. julija bila je očitna skušnja v keršanskem nauku — posebej čudno! šola trajala je še do 28. avg.

28. avg. bila je zahvalna maša in očitna preskušnja iz drugih šolskih predmetov. Če bi se bili otroci tudi keršanski nauk do 28. avgusta učili, bi bilo znabiti še lepše!

V šolo je hodilo 292 otrok.

Pri skušnji 28. avgusta navzoč je bil c. kr. okr. š. nadzornik čast. gosp. Feliks Stegnar!

Šolsko leto 1871/1872

Šolsko leto pričelo se je s sv. mašo 4. novembra.

Dne 4. svečana 1872 prestavljen je bil podučitelj gospod Anton Berčič iz Žirov v Stari terg pri Ložu na Notranjskem.

Na prošnjo učiteljevo popravila in povekšala je srenja mesca julija 1872 zgornji del šolskega hleva in napravila se je na šolskih straniščih (sekretih) nova streha.

Praznik sv. Alojzija praznoval se je s slov. sv. mašo.

Na prošnjo učiteljevo poslal je preč. gospod Simon Seljak c. kr. višji finančni svetovalec (Oberfinanzrath) na Dunaji deset goldinarjev, za ktere naj učitelj koristnih knjig nakupi in na dan skušnje, ktera je bila 22. avgusta 1872 med posebno pridne učence in učenke razdeli — kar se je tudi zgodilo. Pri skušnji izpraševalo se je tudi iz keršanskega nauka — hvalevredno!

Za učitelja verouka je bil šolske leta 1869—70—71 in 72 tedanji kaplan č. gospod Henrik Zagorjan, rojen Postojnčan.

V šolo je hodilo 293 otrok. Krajni šolski svet imel je med tem šolskim letom samo tri seje in sicer 1. prosenca, 25. aprila in 28. junija. Pri skušnji navzoč bil je c. kr. okr. šolski nadzornik gosp. Feliks Stegnar, več udov krajnega šolskega sveta in tudi č. gospod fajmošter in več drugih gospodov!

Podučiteljsko službo opravljal je to leto I. učitelj gospod Jožef Čerin in je imel za veči letni svoj trud 100 gl. remuneracije — gotovo zaslužene!

Šolsko leto 1872/1873

Šolsko leto pričelo se je 4. novembra 1872 s sveto mašo.

Po rajnci Urši Filipič iz Zgornega Versnika prejela je šola za učilne pripomočke kteri so se med revne učence razdelili — 5 goldinarjev.

Od društev „Narodna šola" in „Schulpfennig" dobili so revni učenci mnogo učilnih pripomočkov.

Od slavne c. kr. kmetijske družbe prejela je šola na prošnjo nadučiteljevo lepo zbirko vertnarskega orodja.

Dne 23. junija 1873 je počastil šolo c. kr. okr. šolski nadzornik čast. gospod Feliks Stegnar.

Šolsko leto končalo se je s sv. mašo in šolsko preskušnjo.*

Šolsko leto 1875/1876

Junij
1875

9. junija je nastopil tukajšnjo nadučiteljsko službo g. Leopold Božič, rojen Idrijčan. — Postavljen je bil zaterdno vsled „dekreta" sl. c. k. dežel. šol. sveta, od 20. sušca 1875. št. 493.—

Prejšnji nadučitelj g. Jožef Čerin dobil je I. učiteljsko službo v Toplicah pri Zagorji na Dolenjskem. — Preselil se je bil od tod o „Božiču" 1874. — Od tistega časa do prihoda novega nadučitelja L. Božiča, oskerboval je šolsko podučevanje g. Janez Lenarčič, začasni podučitelj v Žireh.

Julij
1875

Dne 30. julija 1875 je bila kratka očitna preskušnja. V šolo je hodilo 322 otrok, in sicer:

v II. razred	70 dečkov	69 deklic
v I. razred	55 dečkov	35 deklic
v ponavljalno šolo:	47 dečkov	46 deklic

Junij
1875

Dne 24. junija 1875 je inšpiciral tukajšnjo šolo č. g. F. Stegnar, c. k. okr. šol. nadzornik.

September
1875

Dne 16. septembra 1875 pričelo se je **šolsko leto 1875/76**, sè slovesno sv. mašo.

Dne 20. septembra 1875 preselil se je c. k. okrajni šolski svet/: c. k. okr. glavarstvo:/ iz Planine v Logatec.

Oktober
1875

Dne 13. oktobra 1875 preselil se je tukajšnji začasni podučitelj g. Janez Lenarčič iz Žirov v Postejne, okraj Postojnski. Učitljaril je tukaj od 15. januarja 1874 do 11. oktobra 1875, tedaj 1 leto in 9 mesecev. — Letne plače je imel 280 fl.

Januar
1876

Dne 4. januarja 1876 nastopila je II. učiteljsko službo gospodična Marija Jurman, bivša pomočna učiteljica v Idriji. — Letna plača (:v Žireh:) za drugo

---

* Na tem mestu — na spodnjem robu — je pripisano:
„NB. Pri nastopu nadučiteljske službe dobil je podpisanec od tu naprej dva lista odrezana. L. Božič".
Zdi se, da se je v šolskih letih 1873/74 in 1874/75 moralo dogajati nekaj takega, da se je nekomu zazdelo potrebno pričevanja odstraniti. Na to nas opozarja tudi zapis iz julija 1876. — Op. ur.

učiteljsko službo je od 1. januarja 1876 povišana na 400 fl.

Učiteljica začela je tudi podučevati v ženskih ročnih delah.

V „keršanskem nauku" podučeval je v II. razredu v. č. gospod Ant. Verbajs, I. kaplan, v I. razr. pa v. č. gospod Franc Boncelj, II. kaplan.

Mesca novembra 1875 je bilo šolsko obiskovanje zarad vednega deževja, a mesca decembra 1875 in januarja, februarja in marca 1876 zarad velikega snega in mraza – jako neredno.

Junij
1876

Dne 30. junija 1876 inšpiciral je gospod c. k. okr. šolski nadzornik F. Stegnar tukajšnjo šolo.

Julij
1876

Dne 4. julija 1876 je obiskal in ogledal tukajšnjo šolo blagorod. gospod c. k. **deželni** nadzornik: Rajmund Pirker.

Ker je bil ta dan ravno semenj v Žireh, nij bilo šole in se toraj gosp. dežel. šol. nadzornik nij mogel prepričati o šolskem napredku. Pregledal pa je vse uradne knjige in spise, in je bil v tej zadevi zadovoljen.

Voditelju šole je naročil, da naj v to knjigo zapiše nekoliko o škandalozni obravnavi zarad šol. zamud (:dne 2. novembra 1875:).

Kako se je imenovana obravnava veršila in kakšen **„tumult"** je bil v šolski sobi, in kako je bil voditelj šole L. Božič od povabljenih strank zasramovan etc. – to se bere v **„aktu" št. 38,** št. leta 1875.

Dne 29. julija 1876 je bil sklep šolskega leta 1875/76 sè slovesno sv. mašo. V šolo je hodilo 294 otrok, in sicer

v I. razred	65 dečkov	47 deklic
v II. razred	64 dečkov	60 deklic
v ponavljalno šolo	34 dečkov	24 deklic
skupaj:	136 dečkov	131 deklic = 294 otrok

Šolsko leto 1876/77

September
1876

Slavni c. k. deželni šolski svet je z ukazom od 26. avgusta 1876 dovolil, da se vpelje v tukajš. II. razred. šolo – poldnevni poduk. (:Glej **„akt"** št.: 42/v.lj.š. 1876:)

Dne 16. septembra 1876 se je začelo šolsko leto 1876/77 s' sv. mašo k' sv. Duhu.

Februar
1877

Meseca februarja 1877 je bil izvoljen nov krajni šolski svet; za predsednika Tomaž Naglič, posestnik in kerčmar v Žireh,

Udje:
Gregor Naglič, posest. v Žireh,
Matevž Seljak, posest. v Žireh,
Gregor Kavčič, posest. na Versniku,
Jurij Kavčič, posest. na Versniku.

– Za c. k. okr. šol. nadzornika je imenovan gospod Janez Eppich, učitelj v c. k. vadnici v Ljubljani. –

Junij
1877

Dne 25. junija 1877 je inšpiciral tukajšno šolo c. k. okr. šolski nadzornik gospod Janez Eppich.

Julij
1877

Dne 31. julija 1877 je bil sklep šolskega leta se slovesno sv. mašo in potem kratka poskušnja.

Šolo obiskajočih otrok je bilo:

v I. razredu	55 dečkov	38 deklic
v II. razredu	35 dečkov	26 deklic
Skupaj:	90 dečkov	64 deklic = 154 otrok
iz oddaljenih vasi:		
v I. razredu	35 dečkov	20 deklic
v II. razredu	16 dečkov	16 deklic
Skupaj:	51 dečkov	36 deklic = 87 otrok

Ponavljalno-nadaljevalno šolo je obiskovalo 38 dečkov, 47 deklic = 85.

V šolo za ženska ročna dela je hodilo 31 učenk.

Šolsko leto 1877/1878

September
1877

Dne 18. septembra 1877 se je začelo šolsko leto 1877/78 sè sv. mašo k sv. Duhu.

Oktober
1877

Dne 3. oktobra t. l. je tukajšnjo šolsko vodstvo vložilo prošnjo pri c. k. okr. šol. svetu, naj blagovoli na to delati, da se tukajšnja dvorazredna ljudska šola razširi v trirazredno. (:glej „akt" št. 41. l. 1877:)

April
1878

Dne 27. aprila 1878 je sl. deželni odbor priterdil predlogom krajnega in okrajnega šolskega sveta, da se razširi šola v trirazredno. Plače učiteljev: 500 f, 400 f, 400 f.–

November
1877

Gospod Ant. Verbajs, katehet v II. razr. prestavljen je v Kostanjevico (:Landstrass:). Poduk v kerščanskem nauku prevzel je potem v. č. gosp. Jožef Vidmar, župnik v Žireh.

Junij
1878

Krajni šol. svet je dobil od sl. c. kr. okraj. šolskega sveta ukaz (:11. maj 878. št. 19, – 190:) naj skerbi

za-to, da bode do 15. avgusta 1878 pripravljena in oskerbljena s potrebnim orodjem soba za III. razred. –

Julij
1878

Dne 16. julija leta 1878 je inšpiciral tukajšnjo šolo gospod Jan. Eppich, c. k. okr. šol. nadzornik.

Dne 27. julija 1878 je bil sklep šolskega leta sè slovesno sv. mašo.

Šolo obiskajočih otrok je bilo:

v I. razredu	62 dečkov	42 deklic = 104
v II. razredu	36 dečkov	31 deklic = 67
Skupaj:	98 dečkov	73 deklic = 171 otrok

Iz oddaljenih vasi:

v I. razredu	36 dečkov	30 deklic = 66
v II. razredu	18 dečkov	10 deklic = 28
Skupaj:	54 dečkov	40 deklic = 94 otrok

Ponavljalno-nadaljevalno šolo je obiskovalo 37 dečkov in 50 deklet = 87.

V šolo za ženska ročna dela je hodilo 39 deklet.

Šolsko leto 1878/1879

September
1878

Dne 16. septembra 1878 se je začelo šolsko leto 1878/79 sè sv. mašo k Sv. duhu.

December
1878

Dne 17. decembra 1878 nastopil je II. učiteljsko službo pomožni učitelj gospod Janez Pipan; rojen v Smledniku leta 1855. Postavljen je bil začasno, vsled dekreta sl. c. k. okr. šol. sveta, dne 3/12.878, št. 566. Plača znaša 400 fl. na leto. Dosedanja II. učiteljska moč, gospodična Marija Jurman, je bila kot III. učiteljska moč začasno postavljena.

Visoki c. k. dežel. šolski svet je vsled sklepa pomnoženega krajnega šolskega sveta dne 18. oktobra 1878, št. 37, ukazal, da se mora v II. in III. razredu ljudske šole v Žireh podučevati v nemščini, (:jezikovni nauk ima biti obligatni predmet.:) – (Vide **„akt"** št. 56. – 1878.)

Dne 21. decembra 1878 začelo se je podučevanje v sobi III. razreda, ker prej ni bila pripravljena in oskrbljena soba III. Vsled ukaza sl. c. k. dežel. šol. sveta dne 6/1. 1879. št. 2854 ima pomožni učitelj Janez Pipan „remuneracije" na leto 360 fl.

Januar
1879

Leop. Philippsche „Schulstiftung" v znesku 26 fl. 25 na leto, je sl. c. k. dežel. šol. svet z odlokom 5/3.879, št. 416 za leto 1879 in 1880, pomožnemu učitelju g. Janezu Pipanu – določil.

Marec
1879

Z ukazom sl. c. k. dežel, š. sv. dne 15. marca 1879 je dovoljen poldnevni nauk samo v I. in II. razredu, in sicer za tista 2 dni, kader oddaljeni otroci v šolo pridejo, t. j. v torek in petek. (:glej **„akt"** št. 30. l. 1879:)

April
1879

Dne 1. aprila 1879 se je začelo podučevanje otrok iz oddaljenih vasi – posebej, t.j. ob torkih in petkih dopoldne.

Maj
1879

Dne 14. maja 1879 je inšpiciral tukajšnjo trirazredno šolo – gospod Jan. Eppich, c. k. okr. šol. nadzornik.

Julij
1879

Dne 16. julija 1879 je obiskal in ogledal tukajšnjo šolo c. k. okrajni glavar, gospod Janez Mahkot; spremljevala sta ga gospoda: Oto vitez Vesteneck, koncipist pri c. k. okr. glavarstvu, in Fr. Žužek, c. k. stavbeni adjunkt iz Postojne. Določil se je prostor za IV. razred, ako se kdaj otvori. Prostor (soba) za IV. razred bi se priredila pisarnica nadučiteljeva.

Dne 30. julija 1879 je bil sklep šol. leta sè slovesno sv. mašo.

Šolo obiskajočih otrok je bilo:

v I. razredu	47 dečkov	40 deklic = 87
v II. razredu	38 dečkov	22 deklic = 60
v III. razredu	29 dečkov	23 deklic = 52
Skupaj:	114 dečkov	85 deklic = 199 otrok

Iz oddaljenih vasi:

v I. razredu	44 dečkov	37 deklic = 81
v II. razredu	26 dečkov	18 deklic = 44
Skupaj:	70 dečkov	55 deklic = 125 otrok

Ponavljalno-nadaljevalno šolo obiskovalo je 20 dečkov, 27 deklic = 47. V šolo za ženska ročna dela je hodilo 35 deklic.

Avgust
1879

Dosedanji pomočni učitelj g. Ivan Pipan je postavljen za začasnega učitelja; plača na leto znaša 400 fl. vsled določbe sl. c. k. dežel. šol. sv. od 31. julija 1879, št. 1307.

Vsled deželnega zakonika 1879. VI. del. postava dne 9. marca 1879, št. 13, po §§. 38. in 39, je veleslavni c. k. dežel. šolski svet z naredbo od 22. julija t. l. št. 1142 določil plače za tukajšnje učitelje, takole:

I. učitelj ima letne plače 600 fl.

II. učitelj ima letne plače 500.fl.

III. učitelj ima letne plače 400 fl.

Zgoraj omenjena §§a stopita v veljavo z' začetkom novega šolskega leta 1879/80, t. j. s' 16. sept. 1879.

Ker je bila koncem šolskega leta 1878/79 tretja učiteljska služba, ktero je imela pomočna učiteljica gna. Marija Jurman, razpisana, in se imenovana učiteljica ni izpitu podvergla, a za razpisano službo se je bila druga izprašana uč. kandidatina oglasila, se je vsled tega pomočna učiteljica Marija Jurman dne 31. avgusta 1879 službi odpovedala. — Učitljarila je v Žireh 3 leta in 7 mescev.

Šolsko leto 1879/1880

September
1879

Slavni c. k. okraj. šol. svet je v svoji seji dne 11. septembra 1879 za III. učiteljsko moč začasno imenoval gospodično Kristino Demšar, do sedaj III. uč. moč v Starem tergu poleg Loža. — Rojena je bila v' Železnikih.

Druga prositeljica za omenjeno službo je bila izprašana uč. kandidatinja gna. Ernestina Ihan iz Ljubljane.

Dne 21. t. m. je došla nova učiteljica gspdč. Kristina Demšar in je torej isti dan službo nastopila.

Dne 20. t. m. je tukajšnje šolsko vodstvo uložilo prošnjo pri c. k. okr. š. sv., da bi se trirazredna šola razširila v štirirazredno. —

Voditelj šole kot ud c. k. okr. š. sv. je to prošnjo podpiral (:dne 13. okt. t. l.:) z razlogi, kteri so zapisani v vlogi do c. k. okr. š. sveta, (:Glej: **„akt" št. 73.**:) — 1879. Vodstv. š.

Julij
1880

Dne 19. t. m. je gospod c. k. okrajni šol. nadzornik inspiciral tukajšnjo šolo.

Dne 28. julija 1880 je bil sklep šolskega leta sè slovesno sv. mašo.

Šolo obiskajočih je bilo iz bližnjih vasi:

v I. razredu	54 dečkov	34 deklic =	88
v II. razrèdu	42 dečkov	18 deklic =	60
v III. razredu	25 dečkov	20 deklic =	45
Skupaj:	121 dečkov	72 deklic =	193 otrok

Iz oddaljenih vasi:

v I. razredu	34 dečkov	34 deklic =	68
v II. razredu	18 dečkov	14 deklic =	32
Skupaj:	52 dečkov	48 deklic =	100 otrok

Ponavljalno šolo obiskovalo je 30 dečkov in 34 deklic = 64.

V šolo za ženska ročna dela hodilo je 14 deklic.

Zadnja 2 meseca šolskega leta 1879/80, t. j. meseca junija in julija, podučeval je v kerš. nauku v I. in II. razredu gospod Janez Aljančič, ker je prejšni g. katehet Franc Boncelj prestavljen bil v Dražgoše pri Železnikih — kot farni oskerbnik. Odišel je omenjeni gospod na svojo novo službo dne 13. maja 1880.

Šolsko leto 1880/1881

September
1880

Dne 17. septembra 1880 začelo se je šolsko leto 1880/81 sè sv. mašo k Sv. Duhu.

Maj
1881

Dne 10. maja 1881 se je slovesnost obhajala v spomin poroke Nj. c. k. Visokosti cesarjeviča nastolnika Rudolfa.

Pred 8. uro zjutraj se je zbrala šolska mladina v šolskih sobah, potem je šla z zastavo, spremljevana od učiteljev, k' slovesni sv. maši. Po maši se je mladina podala nazaj v šolo, kjer jej je nadučitelj razložil pomen slovesnosti v primernem govoru. Nato je bilo razdelenih 8 brošuric „Cesarjevič Rudolf" med pridne otroke. Brošurice je daroval gospod Adolf Obreza, deržavni poslanec in ud c. k. okr. šolskega sveta Logaškega. Poslednjič je šolska mladina zapela lepo pesem (:za to slovesnost vglasbena v d. g. Nedveda:) in pa še cesarsko pesem (:Volkshymne:). — Potem so bili otroci domov izpuščeni. Bil je prosti dan brez šolskega poduka.

Dne 22. maja 1881 je bila vsled ukaza sl. c. k. dežel. šolskega sveta izžrebana nadpolovica udov krajnega šolskega sveta, t. j. trije udje. Izžrebani so bili prav za prav po preteku štirih let tile: J. Kavčič (:Balant:), Jurij Kavčič, oba iz Versnika, in Matej Seljak iz Žirov. Na novo so bili izvoljeni: Jakob Kavčič iz Žirov, Jan. Bogataj iz Ledinice in Jan. Peternelj iz Jarč. doline. Za predsednika je bil voljen Tomaž Naglič iz Žirov, za podpredsednika Leop. Božič, nadučitelj v Žireh.

Volitev velja do konca l. 1882.

Julij
1881

Dne 18. julija 1881 je gospod c. k. okr. šol. nadzornik J. Eppich inšpiciral tukajšnjo šolo.

Dne 27. julija 1881 je bil sklep šolskega leta sè slovesno sv. mašo in potem je bila očitna preskušnja.

V šolskem letu 1880/81 je bilo v šolo vpisanih, in sicer iz bližnjih vasi,

v I. razredu	45 dečkov	24 deklic =	69
v II. razredu	35 dečkov	34 deklic =	69
v III. razredu	29 dečkov	27 deklic =	56
Skupaj:	109 dečkov	85 deklic =	194 otrok

Iz oddaljenih vasi:

v I. razredu	42 dečkov	33 deklic =	75
v II. razredu	24 dečkov	29 deklic =	53
Skupaj:	66 dečkov	62 deklic =	128 otrok

Ponavljalno-nadaljevalno šolo obiskovalo je 22

se je podučevati v sedanjih šolskih sobah.

Leta 1865 prestavljen je bil učitelj Vizintin v Šmico in v Kir prišel je za učitelja iz Gorij gosp. Jakob Mencingar.

Do 1866 leta se pri šoli nikakih zanimivih zapisnikov ne najde šudno!

Šolskega leta 1866 obiskovalo je šolo 190 otrok. Začelo se je podučevati v sadjoreji.

Dne 15. pros. 1867 prišel je v Kir pervi podučitelj novo izpraševani pripravnik gosp. Janez Pokorn. Plače je imel 157 f. 50 kr. na leto. Zadosti žalostno!

Šolsk. leta 1867 hodilo je v šolo 225 otrok.

Posebno vnet in za šolo skrben je bil tedanji kaplan in katehet gosp. Franc Goriček.

Šolsk. leta 1868 poklican je bil I. učitelj gosp. Jakob Menčin, gar v Kmetijsko napredoval, na šolo na Dunaj.

V šolo je hodilo 1868 leta 237 otrok.

Dné 15. okt. 1868 preselil se je gosp. J. Mencingar iz Kirov v Dermova na Volčanjskem.

dečkov, 17 deklic. V šolo za ženska ročna dela hodilo je 17 deklic.

Šolsko leto 1881/1882

September
1881

Dne 16. t. m. začelo se je šolsko leto 1881/82 sè slovesno sv. mašo k Sv. Duhu.

Dne 19. septembra 1881 je počastil sè svojo nazočnostjo tukajšno šolo gospod c. kr. okr. glavar Janez Mahkot. Bil je v vsih 3 razredih pri podučevanji pričujoč.

Januar
1882

Vsled prošnje krajnega šolskega sveta je dne 14. januarja 1882 sl. c. k. okraj. šol. svet z odlokom od 12. jan. 1882, št. 13 dovolil poldnevni poduk otrokom iz Breznice, Goropek in Sela.

Marec
1882

Dne 22. marca 1882 odišel je tukajšnji katehet č. g. Jan. Aljančič na svojo novo službo na Rako (:Arch:) na Dolenjskem; ravno ta dan dospel je semkaj č. g. Jan. Belec, bivši kaplan na Igu za kateheta v Žiri.

Junij
1882

Dne 17. junija 1882 je gospod c. kr. okrajni šolski nadzornik J. Eppich inšpiciral tukajšnjo šolo.

Julij
1882

Dne 27. julija je bil sklep šolskega leta se slovesno sv. mašo. V šolskem letu 1881/82 je bilo v šolo vpisanih, in sicer iz bližnjih vasi:

v I. razredu	64 dečkov	29 deklic =	93
v II. razredu	31 dečkov	32 deklic =	63
v III. razredu	29 dečkov	23 deklic =	52
Skupaj	124 dečkov	84 deklic =	208 otrok
Iz daljnih vasi			
v I. razredu	36 dečkov	36 deklic =	72
v II. razredu	28 dečkov	26 deklic =	54
Skupaj:	64 dečkov	62 deklic =	126 otrok

Ponavljalno-nadaljevalno šolo obiskovalo je 25 dečkov, 29 deklic = 54 otrok.

V šolo za ženska ročna dela hodilo je 10 deklic.

To šolsko leto je bilo šolsko obiskovanje zelo neredno; nekateri otroci so med letom brez dovoljenja izostali, a nekoji izmed vpisanih še celo nič obiskovali niso šolo. Krajni šolski svet ni storil svojo dolžnost, akoravno je voditelj šole uže mesca februarja 1882 sl. c. k. okr. š. svetu s' številkami dokazal, da je šolsko obiskovanje jako neredno.

Šolsko leto 1882/1883

September
1882

Dne 16. septembra 1882 se je pričelo šol. leto 1882/83 sè slovesno sv. mašo. — Slavni c. k. okr. šolski svet je bil razpisal III. učit. službo vsled prošnje krajnega šolskega sveta, in c. k. okr. š. s. je na mesto gne. Christine Demšar, koja je tri leta učitljarila v Žireh, — imenoval izpraš. učit. kandidatinjo gospodično Aleksandrino Adamič, rojena leta 1863 v Litiji. — Službo je nastopila 16. septembra 1882.

Gospod Ivan Vogelnik, rojen l. 1863 v Maria am Prn poleg Prevali na Koroškem, izpraš. učit. kandidat, stanujoč v Ljubljani, je 30. sept. 1882 nastopil tukajšno učiteljsko službo, t. j. kot II. učitelj. —

Prejšnji II.učitelj gospod Ivan Pipan dobil je službo III. učitelja v Starem tergu poleg Loža. Na svoje novo mesto je odšel 3. oktobra 1882. — V Žireh je služboval 3 leta in 9 1/2 mesc.

Januar
1883

Dne 8. januarja 1883 je volil občinski odbor pet mož v krajni šol. svet.

Izvoljeni so bili naslednji:
Tomaž Naglič iz Žirov,
Gregor Naglič iz Žirov,
Janez Peternel iz Jarče doline,
Jakob Kavčič iz Žirov in
Franc Seljak iz Sovre.

Dne 25. januarja 1883 je bila volitev predsednika in podpredsednika. Za predsednika je bil izvoljen gospod Tomaž Naglič, a podpredsednikom Leop. Božič, nadučitelj.

Junij
1883

Dne 8. junija 1883 je čast. gospod c. kr. okrajni nadzornik Franc Gerkman inšpiciral tukajšnjo šolo.

Julij
1883

11. dan julija 1883 obhajala se je slavnost 600-letnice, kar je Kranjska združena s' preslavno Habsburško vladajočo rodovino. — Pred 8. uro zjutraj zbrala se je šolska mladina v lepi in za to slavnost primerno okinčanej sobi, od koder se je podala sè šolsko zastavo, spremljevana od učiteljev, v farno cerkev k slovesni sv. maši. — Po duhovnem opravilu šla je mladina nazaj v šolo, kjer jej je voditelj šole razložil pomen slovesnosti v primernem govoru. Na to zakliče šolski voditelj trikrat **„Slava"** in **„Živijo"** presvitlemu cesarju in celej cesarskej hiši. Učitelji in šolska mladina je krepko priterdila in zapela se je pesem za to slavnost zložena in potem še „Cesarska pesem". — (:Ko se je veršila Božja služba in med tem, ko je bila mladina v šoli, pokali so možnarji in poveličevali slavnost:). — Razdelilo se je tudi 50 bukvic z naslovom **„Habsburški rod"** med pridnejši šolske otroke. — Potem se je podala šolska mladina, spremljevana od

učiteljev, gospoda kateheta in nekaterimi udi kraj. šol. sveta na vert, kjer se je mladina pogostila z' jedili in nekoliko pijače. — Na vertu prepevale so se pesmi in deklamovali so nekateri učenci primerne pesmi. (:Deklamiralo se je tudi v šoli.:) Ko so otroci zavžili jedila, zapela se je še enkrat „Cesarska pesem" in s trikratnim „živijo" in slavoklicem „Nj. Veličanstvu" in „Habsburškej rodovini" — končala se je slavnost in šolska mladina podala se je domov.

V dan 31. julija 1883 je bil sklep šolskega leta 1882/83 — sè sv. mašo.

V tem letu je bilo vpisanih v vsakdanjo šolo (:iz bližnjih vasi:)

v I. razredu	61 dečkov	40 deklic = 101
v II. razredu	37 dečkov	19 deklic = 56
v III. razredu	17 dečkov	38 deklic = 55
Skupaj:	115 dečkov	97 deklic = 212 otrok

Iz daljnih vasi:

v I. razredu	43 dečkov	30 deklic = 73
v II. razredu	28 dečkov	23 deklic = 51
Skupaj	71 dečkov	53 deklic = 124 otrok

Za ponavljalno šolo je bilo ugodnih 43 dečkov, 46 deklet = 89. Obiskovalo jih je bolj redno: 25 dečkov, 39 deklet = 64.

V šolo za ženska ročna dela hodilo je: 2 iz II. razreda, 9 iz III. razreda = 11.

Obiskovale so šolo samo v zimskem času. — Pozimi, t. j. od 2. januarja 1883 do konca marca t. l. bila je v Žireh šola za čipke delati, ker je bil sl. dežel. odbor občini 80 fl. podpore dovolil v ta namen; zato so se pa dekleta poprijele kleklanja in niso hotela v delavno šolo hoditi. — In ravno zarad kleklanja je bilo šolsko obiskovanje silno neredno, ker je vse kleklalo: fantje in deklice. (:Šola za kleklanje bila je na pošti, podučevala je neka ženska iz Idrije:)

Avgust
1883

Vsled prošnje kraj. šolskega sveta je veleslav. c. k. dežel. šol. svet z ukazom 2. avgusta 1883. št. 1127 dovolil poldnevni poduk v vsih treh razredih.

Šolsko leto 1883/1884

September
1883

V dan 17. t. m. se je pričelo šolsko leto 1883/84 sè slovesno sv. mašo. Gospod kaplan (:katehet:) Ivan Belec odšel je dne 18. septembra 1881 v Fužine (:Weissenfels:) za farnega oskrbnika, na njegovo mesto v Žiré prišel je 26. septembra 1883. gospod Fr. Krek, novomašnik (:presbiter.:).

November
1883

Blagorodni gospod Jan. Mahkot, c. k. okrajni glavar in predsednik c. k. okr. šol. svetu odišel je kot okr. glavar v Ljubljano. (:za okolico Ljubljansko.:)

Visokorodni gospod Anton grof Pace naznanja z dopisom, da je 9. novembra t. l. nastopil in prevzel urad kot c. k. okr. glavar in predsednik c. k. okr. š. sv. v Logatcu.

Julij
1883

Dne 12. julija t. l. počastil je tukajšnjo šolo sè svojim pohodom visokorodni gospod grof Pace, c. k. okr. glavar Logaški. — V vsih treh razredih je bil pri podučevanji nazoč in se je o napredku šolske mladine pohvalno izrekel.

Dne 18. julija t. l. je gospod c. k. okr. šol. nadzornik, Fr. Gerkmann, nadzaroval tukajšnjo šolo.

V dan 31. julija t. l. je bil sklep šolskega leta 1883/84 sè slovesno sv. mašo.

Julij
1884

V šolskem letu 1883/84 je bilo vpisanih šolskih otrok: (koncem leta)

v I. razredu	57 dečkov	55 deklic = 112
v II. razredu	38 dečkov	23 deklic = 61
v III. razredu	22 dečkov	30 deklic = 52
Skupaj	717 dečkov	108 deklic = 225 otrok

Izmed tih jih ni nič obiskovalo 9 otrok. Iz daljnih vasi vpisanih:

v I. razredu	50 dečkov	40 deklic = 90
v II. razredu	39 dečkov	26 deklic = 65
Skupaj	89 dečkov	66 deklic = 155 otrok

Izmed teh jih ni obiskovalo 13 otrok.

Ponavljalno šolo obiskovalo je **33 otrok** iz bližnjih **in 18 otrok** iz **daljnih vasi**; brez nadaljevalnega poduka ostali so 3 iz bližnjih in 6 otrok iz daljnih vasi.

V šolo za ženska ročna dela hodilo je **42 deklic**, in sicer

iz II. razreda	18 deklic
iz III. razreda	24 deklic
Skupaj	42 deklic

Šolsko leto 1884/1885

September
1884

Dne 16. septembra 1884 se je pričelo šolsko leto 1884/85, sè slovesno sv. mašo.

Dne 16. sept. 1884 odišel je II. učitelj g. Ivan Vogelnik na svojo novo službo v Idrijo, kot V. učitelj. Učiteljaril je tukaj 12 dni manj kot 2 leti.

Veleslavni c. k. dežel. šol. svet naznanja tužno vest, da je blagorodni gospod Rajmund Pirker, c. k. dežel. šol. nadzornik, dne 22. septembra 1884, — umerl.

Kot deželni nadzornik služboval je 12 let.

Dne 29. septembra 1884 došel je za proviz. II. učitelja g. Franc Šmidt, dosedaj prov. učitelj v Černem vrhu nad Idrijo.

December
1884

Blagorodni gospod Jak. Smolej, c. k. šol. svetovalec in vodja više gimnazije v Ljubljani, imenovan je c. k. nadzornik nad ljudskimi in srednjimi šolami na Kranjskem.

Marec
1885

Krajni šolski svet naznanil je, da je od sl. c. k. okraj. šolskega sveta potrjen še za 3 leta kot krajni šolski nadzornik č. gosp. Jožef Vidmar, župnik v Žireh.

Julij
1885

Dne 20. julija 1885 je gospod c. k. okr. šolski nadzornik inšpiciral tukajšnjo šolo.

Dne 31. julija je bil sklep šolskega leta 1884/85 sè slovesno sv. mašo.

Začetkom šolskega leta 1884/85 je bilo vpisanih šolskih otrok, t. j. obiskajočih:

Iz bližnjih vasi	121 dečkov	104 deklic =	225
Iz daljnih vasi	68 dečkov	50 deklic =	118
Skupaj:	189 dečkov	154 deklic =	343 otrok

Koncem šolskega leta 1884/85 jih je bilo obiskajočih:

v I. razredu	43 dečkov	40 deklic =	83
v II. razredu	32 dečkov	33 deklic =	65
v III. razredu	33 dečkov	23 deklic =	56
Skupaj:	108 dečkov	96 deklic =	204 otrok

Iz daljnih vasi obiskajočih:

v I. razredu	31 dečkov	30 deklic =	61
v II. razredu	33 dečkov	20 deklic =	53
Skupaj:	64 dečkov	50 deklic =	114 otrok

Ponavljalno-nadaljevalno šolo obiskovalo je koncem leta: 37 dečkov in 54 deklic = 91 otrok.

V šolo za ženska ročna dela hodilo je deklet

iz II. razreda	32
iz III. razreda	23
Skupaj:	55 deklet

Ugodnih za vsakdanjo šolo (:iz bližnjih vasi:) bilo je začetkom šolskega leta:

	142 dečkov	117 deklic = 259
iz daljnih vasi	97 dečkov	69 deklic = 166
Skupaj:	239 dečkov	186 deklic = 425 otrok

Med letom so nekateri dobili dovoljenje prestopiti v ponavljalno šolo. — Nekaj otrok (:obiskajočih začetkom leta:) je šlo med letom služit v druge fare; tisti niso bili koncem leta k obiskajočim prišteti.

Tudi letos kakor prejšnji dve leti je kupil krajni šolski svet nekoliko učnih pamočkov, (:Glej „Šol. inventar":) —

Šolsko leto 1885/1886

September
1885

Dne 16. t. m. se je pričelo šolsko leto 1885/86 se slovesno sv. mašo.

9. februar
1886

Vsled ukaza sl. c. k. okraj. šolskega sveta z dne 26. jan. 1886, št. 123, so se morali po preteku 3 let izžrebati trije udje krajnega šolskega sveta in namesto tih zopet tri ude krajnega šolskega sveta voliti. — Izžrebani so bili:

Gregor Naglič iz Žirov
Franc Seljak iz Sovre
Janez Peternel iz Jarče doline.

Ostala sta torej še od prejšnjih udov: **Tomaž Naglič** iz Žirov in **Jak. Kavčič** iz Žirov. — Izvoljeni so bili potem tile 3 udje:

Franc Seljak iz Sovre,
Greg. Naglič iz Žirov in
Matej Erznožnik iz Dobračeve.

Za predsednika izvoljen je bil Tomaž Naglič iz Žirov, za podpredsednika pa Matej Erznožnik iz Dobračeve.

21. junij
1886

Kakor druga leta se je tudi to leto slovesno praznoval god sv. Alojzija, patrona šolske mladine.

Julij
1886

Dne 31. julija 1886 se je sklenilo šolsko leto 1885/86 sè slovesno sv. mašo.

Gosp. c. k. okr. šol. nadzornik je inšpiciral 22. julija 1886 tukajšnjo šolo. V preteč. šolskem letu 1885/86 je bilo začetkom leta za šolo ugodnih otrok:

iz bližnjih vasi	133 dečkov	110 deklic =	243
iz daljnih vasi	104 dečkov	84 deklic =	188
Skupaj:	237 dečkov	194 deklic =	431 otrok

Koncem šolskega leta jih je bilo ugodnih,

iz bližnjih vasi	131 dečkov	104 deklic =	235
iz daljnih vasi	105 dečkov	86 deklic =	191
Skupaj:	236 dečkov	190 deklic =	426 otrok

Koncem šolskega leta je bilo obiskajočih

v I. razredu	44 dečkov	29 deklic =	73
v II. razredu	37 dečkov	36 deklic =	73
v III. razredu	34 dečkov	32 deklic =	66
Skupaj	115 dečkov	97 deklic =	212 otrok

Drugod so obiskovali		6 + 4 = 10
Brez poduka jih je ostalo	5 + 1 =	6
Niso vstopili	5 + 2 =	7
Skupaj:	16 + 7 =	23

Iz daljnih vasi:

Obiskajočih v I. razredu	36 + 33 =	69
v II. razredu	43 + 33 =	76
Skupaj:	79 + 66 =	145
Drugod obiskajočih	6 + 1 =	7
Brez poduka jih je bilo	7 + 2 =	9
Skupaj:	13 + 3 =	16
Niso vstopili	12 + 16 =	28
Zaradi telesnih napak nista obiskovala	1 + 1 =	2
Skupaj:	13 + 17 =	30

Za ponavljalno-nadaljevalno šolo je bilo ugodnih

42 + 41 = 83

Koncem leta obiskajočih	23 + 34 = 57
Drugod obiskajočih	3 + 1 = 4
Brez poduka jih je bilo	15 + 6 = 21
Telesno napako je imel	! + 0 = 1

Brez poduka so ostali tisti, koji so služili v takih farah, kjer nimajo šole.

Šolsko leto 1886/1887

September
1886

Dne 16. septembra 1886 se je pričelo šol. leto 1886/87 s sv. mašo.

Isti dan je prišel č. g. kaplan in katehet Jož. Lavrič iz Planine v Žiri, ker je prejšnji kaplan, č. g. Fr. Krek, prestavljen v Košano.

Služboval je v Žireh 14 dni manj kot 3 leta.

Dne 23. septembra 1886 je nadučitelju krajni šolski svet štedilno ognjišče (:Sparherd:) v malo sobo v stanovanji postavil, potem tudi peč v I. razredu preložil in nekoliko tlak v veži in kuhinji popravil. —

Isti dan zvečer je bila velika povodenj, taka, da je stari ljudje enake ne pomnijo. — Voda je odnesla mostove, pota razderla, na polji veliko škode naredila in zemlja iz bregov se je v nižine vdirala. —

Zaradi tega en par dni ni bilo skoraj nič otrok v šolo.

November
1886

Dne 19. novembra 1886, imendan Nj. Veličanstva, presvitle cesarice je šolska mladina praznovala. Otroci so bili pri sv. maši.

28. decembra
1886

Visokorodni gospod grof Ant. Pace naznanja (:glej „akt" št. 119. t.l.:), da je imenovan tajnikom v visok c. k. ministerstvu za notranje zadeve in da je izročil predsedstvo v c. k. okr. šol. svetu začasno gosp. c. k. koncipistu vitezu Laschan.

Januar
1887

Krajni šol. svet je iz denarja, prišlim. za učne pamočke in šol. knjižnico l. 1886, nakupil nekaj učnih pomočkov in nekaj knjig za šol. in učiteljsko knjižnico.

Januar
1887

Zarad bolezni (:škarlatina in ošpice:) v obitelji nadučitelja je bil najprvo krajni šolski svet določil, da se za dva dni, t.j. 7. in 8. januarja 1887, šola zapre.

Ker je pa ena učenka, naduč. hči, za škarlatino umrla, je sl. c. k. okraj. šol. svet (:8. jan. in 10. jan.:) ukazal, da se zaradi omenjenih bolezni (:škarlatina in ošpice:) v nadučiteljevi obitelji mora šola zapreti in tako dolgo s podučevanjem prenehati, da pride drugi ukaz.

C. k. okr. š. svet je z ukazom dne 26. jan. t. l. št. 116 določil, da se mora podučevanje v dan 31. jan. t. l. zopet začeti.

Marec
1887

Dne 20. marca 1887 umrl je g. Tomaž Naglič, prvosednik krajnega šolskega sveta in župan v Žireh. Za predsednika je bil prvi voljen leta 1877 in potem je to častno službo kot prvosednik opravljal celih deset let. — Dne 22. marca se je udeležila šolska mladina pogreba imenovanega predsednika krajnega šolskega sveta.

Marec
1887

20. marca t. l. prišel je v Logatec za okraj. glavarja blagorodni gospod dr. Karl Russ, dosedaj o. k. okr. glavar v Kamniku.

Maj
1887

Vsled ukaza sl. c. kr. okr. šol. sveta se je 1. maja vršila volitev prvosednika kraj. šol. sveta, namesto umrlega prvosedn. Tom. Nagliča. Izvoljen je bil gospod Jak. Kavčič, kupčevalec v Žireh.

Vsled sklepa krajnega šolskega sveta z' dne 31. maja t. l. pobelila se je šola zunaj in znotraj.

Junij
1887

Dne 21. junija praznik sv. Alojzija (:kot patron šolske mladine:) praznovala je šolska mladež in je bila pri slovesni sv. maši.

Julij
1887

Gospod c. k. okr. šolski nadzornik. Fr. Gerkmann inšpiciral je 5. julija tukajšnjo šolo.

Današnji dan 23. julija 1887 je blagorodni gospod Dr. Karl Russ, c. kr. okr. glavar v Logatci, počastil tukajšnjo šolo sè svojim pohodom. Bil je v vsih treh razredih pri poduku nazoč.

Dne 30. julija 1887. sklep šolskega leta sè slovesno sv. mašo.

V šolskem letu 1886/87 je bilo začetek leta za šolo ugodnih otrok:

iz bližnjih vasi	130 + 115 = 245
iz daljnih vasi	101 + 91 = 192
Skupaj:	231 + 206 = 437 otrok

Koncem tega šolskega leta je bilo ugodnih iz bližnjih vasi:

iz bližnjih vasi	130 + 112 = 242
iz daljnih vasi	101 + 90 = 191
Skupaj:	231 + 202 = 433

Obiskajočih je bilo konci leta iz bližnjih vasi, in sicer

v I. razredu	44 + 33 = 77
v II. razredu	35 + 32 = 67
v II. razredu	32 + 37 = 69
Skupaj:	111 + 102 = 213 otrok

Drugod so šolo obiskovali	12 + 2 = 14
Brez poduka jih je ostalo	2 + 6 = 8
Niso vstopili	5 + 2 = 7
	19 + 10 = 29

Iz daljnih vasi:

v I. razredu	39 + 43 = 82
v II. razredu	37 + 31 = 68
v III. razredu	5 + 4 = 9
Skupaj:	81 + 78 = 159

Drugod obiskovali	5 + 1 = 6
Brez poduka jih je ostalo	5 + 2 = 7
Niso vstopili	9 + 9 = 18
Eden (skoro) slep	1 + 0 = 1
	20 + 12 = 32

Ponavljalna šola

Ugodnih je bilo	
iz bližnjih vasi	25 + 13 = 38
iz daljnih vasi	21 + 9 = 30
	46 + 22 = 68
Obiskajočih,	
bližnjih	13 + 12 = 25
daljnih	15 + 4 = 19
Skupaj:	28 + 16 = 44
Drugod obiskovalo šolo	4 + 1 = 5
Brez poduka jih je ostalo	14 + 5 = 19
Skupaj:	18 + 6 = 24

Uredniški pripis:

„Kronika dvorazredne ljudske šole v Žireh, obsegujoča dobo od leta 1817 do . . ." – tako je zapisano na ovitku knjige, v katero je **Jožef Čerin** začel vpisovati prvo žirovsko šolsko kroniko. Iz nje povzemamo v celoti zapise za prvih 70 let (1817–1887).

Ob tej priliki se zahvaljujemo Slobodanu Poljanšku, ravnatelju osnovne šole „Padlih prvoborcev" v Žireh, ki nam je kroniko posodil in dovolil objavo pričujočega izbora.

Anton Koblar:
Loško gospostvo frizinških škofov

Vladni svetnik in štajerski deželni arhivar, g. J. pl. Zahn, je izdal l. 1871 za zgodovino Kranjske zelo važno knjigo pod naslovom: „Codex diplomaticus Austriaco-Frisingensis". Med drugim dragocenim blagom je v tretjem zvezku te knjige od strani 168 do 230 natisnjen po izvirniku, ki leži v monakovskem državnem arhivu (Cod. 241, k), tudi urbarij za loško gospostvo (Herrschaft) frizinških škofov iz l. 1291. Letos se izteka tedaj ravno š e s t s t o let, kar je dal škof Emihon spisati ta urbarij. Zabeleženih je v njem mnogo osebnih in blizu 200 krajnih imen za loško okolico. Lepa staroslovenska osebna imena je izcrpil že g. dr. Fr. Kos in pojasnil v „Letopisu Matice Slovenske" l. 1886 od str. 107—152. Toda nič manj važna niso v urbariji navedena krajna imena z drugimi podatki. Zlata vredne mrvice tiče v teh imenih za spoznanje krajeznanstva, statistike, narodopisja in jezikoslovja. Treba bi bilo le določiti, kateri kraji da so to dandanes. Gospod arhivar pl. Zahn je že sam poskusil v kazalu omenjene knjige razložiti, kje da sedaj leže ti kraji. Ker nimamo za Kranjsko še obširnih krajnih imenikov, nij čuda, da se mu kot ptujcu nij prav posrečilo podjetje, ki je še domačinu težavno. Večino krajev je zaznamoval pl. Zahn nedoločno, nad 30 vasij pa, ki leže okrog Loke, raznesel je po zelo oddaljenih delih dežele kranjske, koder frizinški škofje nikdar niso imeli posestev.

Da spoznamo, kako je bila obljudena in obdelana pred 600 leti okolica loška in kako so se tačas imenovale sedanje vasi, hočemo v primerjevalnem pregledu, z razdelitvijo po tadanjih županstvih, za vsako selišče posebej povedati, kako se je imenovalo v starih časih, posebno pa pred 600 in 300 leti,[1] koliko je štelo zemljišč, ter kako se imenuje sedaj, koliko ima hiš,[2] v katero faro in politično občino da spada.

Poprej pa izpregovorimo nekoliko besedic, ki se tičejo zgodovine in uprave tega gospostva.

Kmalu bode izginilo ljudstvu iz spomina, da je velik del gorenjske strani, namreč svet med Idrijo. Radovljico in Bohinjem, več sto let imel frizinške škofe na Bavarskem za svoje gospodarje. In vendar ti vladike od l. 973 do 1803 niso bili samo gospodarji zemljišč, gozdov in voda po teh krajih, ampak dolgo časa tudi deželni knezi in najvišji sodniki svojim podložnikom. Loško posestvo se jim je polagoma množilo.

Najprej je daroval cesar Oton II. 30. junija 973[3] frizinškemu škofu Abrahamu nekaj posestev v K r a j n i, v vojvodini Henrika in grofiji Popona, in sicer: Od izvirka potoka Žabnice (pod Sv. Joštom) je šla meja po vrhu hribov nad Selci do Pečane (Gladkega vrha Rakitovca) in po oni strani v ravni črti proti jugovzhodu (čez sedanji Sv. Lenart) do Lubnika in od vodi Sovri (od Loke dalje) na desnem bregu do tje, kjer se Žabnica izteka v Sovro (pod Lipico) ter ob vodi Žabnici do njenega izvirka. To je bilo večinoma porečje selške Sovre. — 23. novembra istega leta je pa cesar Oton pomnožil posestvo z drugim pismom in meje tako-le določil: Od izvirka Žabnice do Pečane („Bocsana") in dalje do hriba (Mladega Vrha), pod katerim izvira potok „Cotabla" (= Kotavlja, sedaj Hotaveljšica), do tje, da se izteka v Sovro (pri Hotavljah) in čez Sovro na vrh hriba (Vinharskega Vrha), ki leži ob strani Sovre proti vzhodu, potem (čez Pasjo Ravan) do gradu „Bosisen" (pri Črnem Vrhu) in dalje (čez Oselnik) ob bregu Sovre do Stresovega broda (pri Ladiji) in do kranjske ceste (pri Jerperici). Odtod po cesti gori, z vštetim krajem pri Meji in gozdom Sovrsko Dobravo, dokler se ne zavije meja (pri Bitinji) proti izvirku Žabnice. — Skoraj iste meje so naštete v pismu, s katerim je 1. oktobra 989 cesar Oton III. potrdil podaritev svojega očeta. Le bolj natanko je določeno, da meji gosteški potok, in da je za oral širjave škofovsk tudi desni breg Sovre do iztoka v Savo (pri Medvodah). Izvzeta je pa lastnina grajščaka Pribislava (na Sovri ali pa na Goričah). Kmalu potem namreč 24. novembra l. 1002, se je loško grajščinstvo zopet razširilo, ko je kralj Henrik II. daroval frizinškemu škofu Gotschalku posestvo Stražišče („Strasista") in ves svet med vodami: Lipnica, Sava in Sovra. Ravno ta kralj je podaril škofu Adalbertu 22. maja 1011 še 30 zemljišč ob reki Sovri. — Na Dovje (Lengenfeld), katero je daroval baje cesar Konrad II. l. 1033, se tu ne oziramo, dasi se je prištevalo loškemu gospostvu.

Imeli so sprva v okolici loški še nekateri drugi gospodarji svoja zemljišča, a sčasoma so ja škofje zelo pokupili in grajščinstvo okrožili. Tako je l. 1215 škof Oton prikupil vasi Gosteče in Pungart. Mejo ob Ločnici pri Sovri sta friz. škof Vit Adam in ljubljanski škof Tomaž Hren l. 1621 bolj na tanko določila. 24. oktobra 1274 je pa češki kralj Otakar II. daroval škofu Konradu II. vas Okroglo pri Naklem. Kdaj da so bili škofje pridobili žirovsko okolico, nam ni znano.

---

[1] Povzeti so ti podatki iz urbarijev, ki so sedaj shranjeni v deželnem arhivu kranjskem v Rudolfinumu.

[2] Ker so se v tekočem stoletji zemljišča zelo razkosala, bi bilo brez pomena pristavljati sedanje število zemljišč. Vredno je pa opazovati, kako je to število v prejšnjih stoletjih ostalo večinoma nespremenjeno.

[3] Primeri za ta odstavek: Zahn, „Cod. dipl. Austr.-Fris." I. in II.

njegovem času po Bitinji govorili še nemško-slovensko mešanico. Danes govore samo slovenski tudi Langerholzi in Wohlgemuti in drugi, ki nosijo nemške priimke in stanujejo po vaseh z nemškimi imeni.[2]

Sovra, Medvode, Praše, reka Sava (z vštetim Okroglim gori do Olš (Ovsišča), potok Lipnica, hribje: Jamnik, Rakitovec in Mošec nad Petrovim Brdom.

Ob to posestvo so nekdaj mejila gospostva: tolminsko, idrijsko, bistrsko, goriško, kranjsko, radovljiško in blejsko.

Drugod po slovenskih tleh stoji sezidanih polno gradov, na katerih je mogočno sedela plemenita gospoda in brzdala sosedno okolico. Na obširnem loškem grajščinstvu pa ni bilo gradov, razen starološkega in škofovskih v Loki. Le nekoliko večjih hiš, zgrajenih sprva za škofove uradnike in lovce, se je v novejem času povzdignilo do imena grad. Take gradiče so postavili loški glavarji na Visokem pri Poljanah, pri Sv. Duhu Ajmanov grad (Ehrenau) in pri Šmartnem blizu Kranja Schrottenthurn. Edini grad, ki je škofom delal nekoliko zdrake na njih svetu, je bil „Wartenberg", stoječ baje na holmcu pod Šmarjetino Goro proti Okroglemu, koder se sedaj pravi na Starem Gradišču.[1] Škof Oton ga okrog l. 1202 kupi za drag denar od ortenburškega grofa Otona in razdene. Toda najbrž so ga Ortenburžani, oziroma njih zavezniki z Lipnice, vnovič pozidali, ker sta se ga pozneje Henrik in Friderik Lipniški (von Waldenburg) zopet lastila in

Za časa, ko je bilo loško škofovsko posestvo najbolj razširjeno, je obsegalo ves svet, po katerem se stekajo vode v reko Sovro, in ob desnih pritokih Save od Krope do Mavčič; na oni strani Save se je prištevala le vas Okroglo. Mejne točke so bile tedaj sledeče: Sedanja deželna kranjskogoriška meja od Podbrda do Spodnje Idrije, dalje kraji: Žerovnica, Zavrac, Hlevni Vrh, Goli Vrh, Lučne, Pasja Ravan, Utošec, Oselnik, delala okrog njega škofovskim škodo po Okroglem in Stražišču. Odpovedala sta se pa vsi dozdevni pravici do njega po svojem predstojniku grofu Frideriku Ortenburškem 2. junija l. 1263 za 20 mark starih oglejskih denarjev in nekaj namečka. Nato so grad gotovo zopet podrli, ker poslej izgine iz zgodovine.

Njegov sled kažejo le še mali ostanki zidu in znabiti sosedno veliko posestvo „na Kucnji".

Samo Slovenci so prebivali po vsem loškem posestvu, ko so je dobili škofje v oblast. Bila je pa dežela tu in tam pičlo obljudena. Zaradi tega so začeli škofje zelo zgodaj, namreč v 12. stoletji[2] in deloma že l. 1030, naseljevati Nemce. Na lepo, rodovitno ravan med Kranjem in Loko so privedli svoje bavarske rojake in ta okraj imenovali županstvo Bavarcev (Officium Bauarorum). Zasnovali so mnogo nemških vasij okrog slovenske Žabnice. Še dandanes se slovenski Žabničan loči po izgovoru in licu od soseda iz nemške krvi. Valvazor pripoveduje[1], da so ljudje ob

L. 1291		L. 1584		L. 1880		L. 1891	
Ime vasi	Število zemljišč	Ime vasi	Število zemljišč	Ime vasi	Število hiš	Fara	Občina
Ledinitz	3	Ledenizi	3	Ledinica	9	Žiri	Žiri
Rupe	2	Rupigory	(5)	(Rupe pri Selu)	—	»	»
Chraizkimberdo	2	—	—	Kranjsko Brdo	2	»	»
Nazzeli	3	Naselli	2	Selo	21	»	»
Tobratsch	8	Dobratsch	10	Dobračeva	61	»	»
In Ztariwazi	3	Starovossy	3	Stara Vas	31	»	»
In der Radus	3	Radischeui [1]	1	Račeva (?)	—	»	»
Ragopetsch	7	Gorapezi [2]	4	Goropeke	12	»	»
Martingenpotoch	2	Martiniuorch	2	Martinj Vrh	3	»	»
An der Zernonitz	4	—	—	Žerôvnica	9	»	»
In der Raunich [3]	2	Raunech	5	Ravne	13	Zavrâc	»

[1] L. 1664 Radeschoui; l. 1010 Raditscheuy in posebej Radischeuy. — [2] L. 1010 Gorenipetschi; po nemško sedaj Ariopek. — [3] L. 1315 napravili so ondi dvoje novih zemljišč.

[1] Ta Wartenberg se ne sme zamenjati z onim pri Moravčah, kakor je storil g. F. Schumi v svojem „Urk.-Buchu".

[2] L. 1160. so imeli Bavarci (Bauuari) 94, Korošci (Karentani) 40 in Slovenci (Sclaui) 153 zemljišč.

[1] Ehre des Herzogthums Krain, XI., 128.

[2] Celo malim vodicam so bili todi okrog dali nemška imena. V urbarijih 16. veka čitamo: Preitenpach, Puechpach, Kaltenpach (Mrzli potok, ki teče v Suho), Mospach (Mušpah pod Cerngrobom), Lutzlpach bei Obern, Finsterpach, Wolfspach (Volčjek), Scheispach i. t. d. Ti „pachi" so se večinoma pozabili.

Ob desnem bregu Sovre po hribih od Poljan do Loke, posebno okrog Hrastnice, so škofje naselili Korošce in kraj zvali županstvo koroško (Officium Karentanorum). Ti priseljenci so morali najbrž že prvotno biti Slovenci, ker se l. 1291. najdejo med njimi po večini slovenska osebna imena.[3]

V samotne in gozdnate kraje okrog sedanje Sovrice[4] je pa okolo l. 1283. škof Emihon naselil nemške Tirolce iz pusterske (bistriške) doline. Še dandanes se Sovričani spominjajo svoje tirolske domovine s tem, da nosijo ob gotovih časih darovat voščene sveče v farno cerkev v Innichen in zvesto hranijo potrdila ondotnih župnikov o izročenih darilih. Pred nekoliko leti so starejši ljudje še znali svoj prvotni jezik in radi med seboj malo „potajcali". Odkar se je pa ustanovila v Sovrici narodna učilnica, stopila se je tudi tukaj nemščina popolnoma v slovenskem jezeru. Malokje je razodel slovanski jezik toliko prevladne moči, kakor v okolici loški! Najstarejši slovanski spominki, imenovani „frizinški", nam še kažejo, kakošen jezik so govorili loški slovenski okoličani pred 900 leti.

6 a. Officium Khlenoburch (Hlevni Vrh).

L. 1291		L. 1584		L. 1880		L. 1891	
Ime vasi [1]	Število zemljišč	Ime vasi	Število zemljišč	Ime vasi	Število hiš	Fara	Občina
—	—	Dolech	10	Dole	21	Zavrac	Dole
—	—	Sabrazi	5	Zavrâc	24	»	»
—	—	Issgory	4	Izgorje	11	»	Žiri
—	—	Goreni Isgori	—	—	—	»	»
—	—	Radischeui	4	Račeva	19	Vrh	»
—	—	Stanomerhribu [2]	3	Vrh	17	»	»
—	—	Klenoburch [3]	4	Hlevni vrh	17	»	»
—	—	Chleuischi	4	Hlevišče	21	»	»
—	—	Choniuorch	(3)	Konjski Vrh	—	Zavrac	Dole

[1] L. 1291 vasij tega županstva še ne najdemo v urbâriji.

[2] L. 1010 Stanomerhribu (znabiti Strmem hribu) = Heil. drei Könige; po slovensko se hrib imenuje sedaj: Pri sv. Treh Kraljih ali pa Vrh.

[3] L. 1610 Klenouorch.

[3] Taka imena so v urbariji iz l. 1291. nastopna: Perse = Prše, Zwetz = Svetec, Zobodin = Svobodin, Malei = Malej, Walchun = Valkun, Jantz = Janec, Lubei = Ljubej, Chuptz = Kupec, Lubitzitzin = Ljubičin, Ztoyan = Stojan, Zenngoi = Senigoj i. t. d.

[4] Sovrica se je nekdaj imenovala vsa reka selška Sovra do Loke. Pri njenem izvirku v sedanji vasi Sovrici (Zarz) se je prvotno ime še ohranilo. Po selški dolini se dandanes sicer izgovarja: Sora, Sorica, a jaz vendar pišem raji: Sovra, Sovrica, ker se s to staro pisavo še vjema izgovarjanje te besede po poljanski dolini in posebno pri izvirku Sovre.

L. 1291		L. 1584		L. 1880		L. 1891	
Ime vasi	Število zemljišč	Ime vasi	Število zemljišč	Ime vasi	Število hiš	Fara	Občina
In Inferiori Breznitz	6	Dolenibresnikh	6	Zdólnji Vrsnik	17	Žiri	Žiri
In Superiori Breznitz	7	Gorenibresnikh	8	Zgornji Vrsnik	21	»	»
In der Ledina [4]	5	Doleni Ledini Goreni Ledini	4 6	Ledine	24	Ledine	»
In Goritich	5	Corithu	4	Korita	9	Žiri	»
In der Brieznitz	6	Bressnizi	6	Breznica	20	»	»
In Zuchodole	2	—	—	Suhi Dol (?)	—	»	»
In Syroch	6	Seyrach	7	Žiri	58	»	»
—	—	Nalogu	2	Log	3	»	»
—	—	Soure	3	Sovra	6	»	»
—	—	Brecouizi	3	Brékovice	12	»	»
—	—	Nalosy	1	Na Lozéh	—	»	»
—	—	Gabeizi	2	Govejek	21	Ledine	»
—	—	Carnizach	3	Krnice	13	»	»
—	—	Sarnazi	2	Srnjàk	2	»	»
—	—	Mersslimuorchu	(3)	Mrzli Vrh	19	Žiri	»
—	—	Jauernimdolu	(20)	Javorjev Dol	11	Ledine	»

[4] L. 1313 so napravili na novo 4 zemljišča «in Minori Ledinah».

Včasih so škofje sami prišli prebivat na svoj loški grad. Dva izmed njih sta celo umrla v Loki, a oba grozne smrti. Gospostvo so jim pa upravljali oskrbniki, ki so se v Loki navadno imenovali glavarji. V prejšnjih stoletjih so postavljali škofje za glavarje kranjske plemiče, pozneje pa bavarske rojake.

Patrijarh Gregor je bil l. 1257 izročil frizinskemu škofu Konradu sodno oblast za Loko. In češki kralj Otakar II. je kot „gospod Kranjske" 5. novembra 1274 proti letni plači 12. mark ljubljanskih denarjev podelil škofu pravico deželne sodnije za loško mesto in okolico, kar je bilo škofovske. Cesar Maksimilijan je v torek po cvetni nedelji l. 1497. škofu Rupertu potrdil to pravico. Škofje, oziroma loški glavarji kot njih namestniki niso imeli tedaj nad podložniki samo patrimonijalnega sodstva, v katerem se je nekako strinjala oblast sedanjega okrajnega glavarja in okrajnega sodnika, temveč izvrševali so tudi sodstvo v kriminalnih zadevah kot deželni sodniki. O loških krvavih sodbah nam še priča kraj „pri Krvavem znamenji" blizu Loke. Prizivi zoper razsodbe glavarjeve so šli na škofa v Frizing.

Vedno bolj se je pa škofom krčila podeljena oblast. 27. januvarija 1548 je odločil cesar Ferdinand, da naj se upravnik loškega gradu ne imenuje glavar (Hauptmann), ampak oskrbnik (Pfleger), kar pa ni veljalo dolgo, ker l. 1640 je oskrbnik Wagneröckh postal glavar in ta naslov so večinoma nosili tudi njegovi nasledniki. Od 9. maja 1549. in posebno vsled ukaza nadvojvode Ferdinanda z dne 10. decembra 1588, pa prizivi niso več smeli iti na škofa, ampak so se pošiljali deželnemu glavarstvu za Kranjsko in dalje nižeavstrijski vladi.

Frizinški škofje so nekdaj močno vplivali na usodo loške okolice in avstrijske zgodovine sploh, ne-le se svojo veljavno besedo, temveč tudi s tem, da so pomagali podložnike pokristijaniti in z novimi naseljenci obdelati mnogo s pragozdi pokritih krajev. Na loškem gospostvu so zidali cerkve in jim postali zavetniki (patroni). Pustili so jih pa pod duhovno oblastjo oglejskega patrijarha. Nij dvomiti, da je bila v loški okolici najprej sezidana cerkev sv. Jurija v Stari Loki, ki se je zato že l. 1562 imenovala „pri Materi Fari". Od te, v starih časih zelo obširne fare so se odcepile vse sedanje fare po loški in poljanski dolini. Pri farah, katere so frizinški škofje pomagali ustanoviti, imeli so prezentacijsko pravico. Kadar je bila namreč fara izpraznjena predlagali so za-njo duhovnika, katerega so si izbrali sami, ali pa njihov glavar v Loki, oglejskemu patrijarhu, ki ga je dal izprašati za duhovno pastirstvo, ga potem potrdil in ukazal vmestiti. V Stari Loki so postavljali včasih patrijarhi tudi svoje naddijakone za Gorenjsko.

Tako je bilo nekdaj. Toda jel je slabeti polagoma frizinških škofov vpliv z njih opešanim gospodarstvom. Preveč oddaljena so jim bila avstrijska posestva, da bi bili v stanu braniti ja s čvrsto roko. Cesar Jožef II. je po svojih reformah celo začel kratiti jim dohodke iz avstrijskih dežel. Ko je umrl frizinški škof Josip pl. Schroffenberg in so prenesli škofovski sedež iz Frizinga v Monakovo, sekularizovali so avstrijsko posestvo frizinških škofov. Vsled lunevillskega miru in po glavnem sklepu izredne državne deputacije je postalo to posestvo dne 25. februvarija 1803 državno ali kameralno gospostvo avstrijske cesarske hiše.

L. 1777. je imelo vse loško grajščinstvo 53.195 gold. dohodkov in 36.703 gold. razhodkov. Ostalo je tedaj škofu čistega 16.492 gold.

Zaradi pobiranja dač od podložnikov je bilo že l. 1160. vse posestvo razdeljeno v tri okrožja: Bavarcev, Koroščev in Slovencev. Pozneje se je uvedla razdelitev v 15 županstev (Officia, Aemter), kakor ja nahajamo v urbariji l. 1291. Županstvu na čelu je ostal staroslovenski „župan" . Pol tisočletja se je obdržala ta razdelitev skoraj nespremenjena, potem je pa dala avstrijski vladi podlago k razdelitvi okraja v manjše davčne ali katastralne občine, katerih naračunimo v nekdanjem loškem gospostvu 70.

Naštetih imamo tedaj pred 600 leti sledečih 15 županstev, v katerih hočemo na drobno navesti imena vasij: I.) Bavarsko županstvo (236 zemljišč); 2.) Gadmarjevo (29 z.); 3.) godeško (52 z.); 4.) praško (20 z.); 5.) brodsko (45 z.); 6.) žirovsko (71 z.); 7. poljansko (90 z.); 8.) hotaveljsko (84 z.); 9.) javorsko (70 z.); 10.) koroško (76 z.); 11.) selško (81 z.); 12.) stirpniško (83 z.); 13.) strmiško (88 z.); 14.) rudensko (65 z.) in 15.) sovriško (21 zemljišč). Le troje novih županstev je do 16. stoletja prirastlo v prej znabiti neobljudenih krajih, namreč v Novi Oslici, Hlevnem Vrhu in Davči; županstvo strmiško so pa precepili na strmiško in poljšiško.

Dokazalo se bode s tem pogledom, da večina vasij loške okolice že stoji nad 600 let po imenu in velikosti skoraj nespremenjenih. Nekoliko jih je izginilo in nekaj zamenjalo svoja imena. Le malo novih vasij je nastalo do l. 1584 in peščica v poslednjih 300 letih. Nemčili in pačili so pa lepa slovenska imena v starih časih še huje kot v novih, in godilo se je ravno nasprotno onemu, kar trdi Dimitz v svoji „Geschichte Krains", da bi bili namreč Slovenci prvotna nemška imena „verballhornovali".

(Iz: Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko (IMK). Lj. 1891, str. 56–86.)

Ivan Pečnik: Iz vojnih časov (Odlomki iz žirovske župne kronike)

28. 6. 1914 **izbruhnila svetovna vojna**. Iz vojnih let je zapustil nekaj zapiskov bivši župnik **Josip Logar**.

28. junija 1914, ko so padli streli v Sarajevu in sta bila umorjena avstrijski prestolonaslednik Franc Ferdinand in njegova soproga, sta se vršila v Žireh in v Ledinah mogočna političnokulturna tabora. V Ledinah je bil tabor SLS in nastop Orlov z govornikom Gostinčarjem-poslancem okraja, v Žireh pa so imeli tabor Sokoli in jim je govoril učitelj Engelbert Gangl iz Idrije. V tistih dneh je neko nedeljo popoldan vzklikal po Dobračevi Oblak Tomaž iz Nove vasi (vulgo Primc) besede: „Evviva la rossa Italia". Zaradi tega je bil potem na ljubljanskem gradu dva meseca v preiskovalnem zaporu. Pozneje je bil zaradi pijanosti in dušne zmedenosti oproščen. Isti Oblak je bil nekaj let poprej policijsko kaznovan, ker se je nespodobno obnašal, ko je šel mimo njega duhovnik s sveto popotnico. Leta 1912 je izstopil iz r. kat. cerkve ter postal „brez konfesije", češ da ni mogel dalje prenašati početja katoliške duhovščine. Toda že leta 1913 je zopet konvertiral in bil po obredu zopet sprejet nazaj v r. kat. vero — ker je nek orožnik nameraval poročiti njegovo hčer, a opazka v krstnem listu „konfessionsolos" njenega očeta bi bila znala vplivati bodisi na ženina ali na oblast, katera zahteva nravstveno izpričevalo. Isti Oblak je moral 16. 7. 1916 dati preklicati pred cerkvijo razžaljivo psovko, s katero je zasramoval tukajšnjo gostilničarko — vdovo: „Farška kurba". Bil je socialist, veliko misleč in govoreč o sebi. Občevanje z njim je bilo zelo neprijetno. Srca pa je bil menda dobrega. A tudi po svoji spreobrnitvi je ostal stari trdovratnež in cerkev ga ni videla.

V vojnih letih so Žirovci veliko trpeli. Kraj je zaradi gostote prebivalstva in pomanjkanja rodovitnega sveta glede pridelka prehrane globoko pasiven. Država je sicer izplačevala podpore, a za živež je bila vseeno precej trda. Tudi je bilo pri izplačevanju podpor precej pristranosti, ker je največ odločala žandarmerija, a ta je bila velikokrat zelo osebna. Tedanji župan Franc Petrič je imel jako težavno in neprijetno stališče. Sicer je bil res precej vročekrven in hitre narave, vendar se mu je v glavnem godila krivica, ko je bil toli osovražen. K sreči je bil potem tudi on klican k vojakom. Neverjetno veliko je bilo v vojni dobi nasprotovanja med kmeti in obrtniki, med delodajalci in delavci, da celo med državljani in oblastjo. Saj pa je bila to tudi doba samih odlokov, določil, pojasnil, zahtev in prošenj, ki so se brale tudi s prižnice nedeljo za nedeljo. Razumljivo je, da so zlasti ženske marsikaj narobe razumele.

Četrto adventno nedeljo leta 1914 so bile dovršene in blagoslovljene nove veličastne orgle. Bile so zadnje delo pokojnega mojstra Milavca. Obsegajo 30 pojočih registrov in so bile v tedanji dobi ene največjih na deželi. Načrt za omaro je napravil prof. Vurnik. Izdelal pa po načrtu domači mizarski mojster Jakob Demšar iz Stare vasi. Blagoslovitev je izvršil g. dekan monsignor Arko iz Idrije ob večji asistenci duhovščine. G. Slavko Premrl, voditelj stolnega kora in skladatelj, pa je dovršeno zaigral nekaj izbranih točk. Največ zaslug za nove orgle je imel g. župnik Logar. Orgle so res mogočne in je bil g. Logar upravičeno nanje ponosen.

Tik pred vojno je bila zgrajena nova mežnija. Staro mežnijsko poslopje je bilo poleg stare cerkve — mala napol razpadla bajta. Kupil jo je potem posestnik Janez Lenger in jo podelal za shrambo oziroma hladilnico. Temu namenu služi še danes.

Novo mežnijsko poslopje naj bi bilo postavljeno poleg nove župne cerkve. V njem naj bi bilo poleg cerkovnikovega stanovanja več prostorov za cerkvene organizacije. Katoliški prosvetni dom je bil na Dobračevi — kilometer oddaljen od cerkve — in tako poleg župne cerkve ni bilo nikakih primernih prostorov ne za shode Mar. družb, ne za seje in sestanke, ne za vaje cerkvenega pevskega zbora. Zato je kupil župnik Logar v ta namen potrebno zemljišče vis-a-vis župne cerkve od stare gospe Kopše iz Žirov št. 2. Zemljišče je bilo prepisano na župno cerkev. Načrt za novo stavbo je bil precej velik. Med pripravami za zidanje pa je občinski odbor, kateri je bil v zadregi zaradi pomanjkanja šolskih prostorov, sporočil, da bi bil občinski oziroma šolski odbor v Žireh pripravljen nekoliko prispevati iz svojih vsakoletnih proračunov k zidanju nove stavbe, pod pogojem, da bi imela tudi šola v novem poslopju nekaj prostorov.

Šolski pouk se je do tedaj vršil v takoimenovani „stari šoli". To je staro poslopje, nekdanji graščinski lovski dvorec. Brižinski škofje, katerih last se je iz Škofje Loke raztezala po skoraj celi Poljanski dolini, je segala tudi do Žirov. Tu so imeli tudi svoj gradič — tedanjo „staro šolo". Poleg so bila gospodarska poslopja, odtod še danes priimki „Pri Štalarju" in tam poleg „V Svinjaku". Grajščina Loka je imela tudi do nedavnih let patronatske pravice oziroma dolžnosti do župnije Žiri. ‚Stara šola", ki je bila vpisana v zemljiški knjigi na „Pfarr und Schulgemeinde", je postala seveda kmalu pretesna. Tedanji šolski odbor je iskal začasno rešitev iz zadrege v dopisu na župni urad, da je pripravljen nekaj prispevati. Cerkveno predstojništvo, ki ni imelo sredstev za zidanje, je ta predlog radevolje sprejelo in to tem lažje, ker sta si bila tedanji župan Fr. Petrič in župnik Josip Logar dobra prijatelja. Zato so uredili večinoma vse ustnim potom. Šolska občina je prispevala v gotovini 25.000 kron, župni urad pa je povabil župljane, naj s prostovoljnimi deli, to je s tlako, pomagajo, da se bo tako potrebna mežnija čim prej dogradila. Farani so res pomagali.

Poslopje je bilo tik do izbruha svetovne vojne dovršeno. Dolg 25.000 kron pa je med svetovno vojno poravnal župnik Logar iz prebitkov pri aprovizaciji, katero je vodil deloma on, deloma med vojno postavljeni gerent Franc Peternel. V novo stavbo se je naselil cerkovnik, spodnji večji prostori v stavbi so med vojno

služili v aprovizacijske namene, zgornji pa so se rabili za šolske namene. Le malo časa se je v eni zgornjih sob poučevalo tudi cerkveno petje. To je ob kratkem zgodovina stavbe, zaradi katere je pozneje nastala velikanska pravda.

Že pred svetovno vojno se je osnovala v Žireh tudi čipkarska šola. Čipkarstvo je bila pred vojno silno donosna obrt. Nekatere ženske, ki so bile dobro izvežbane, so zaslužile dnevno več kot moški pri težaških in drugih delih. Zato je „klekljalo" vse po hribih in ravnini. Čipke so izvažali v tujino največ na Dunaj in celo v Ameriko. Bilo je več trgovcev s čipkami, ki so imeli zelo dobre zveze in so bili spretno vpeljani. Kot središče čipkarstva so postale Žiri. Ker je imela posebno veselje do „klekljanja" tudi mladina, je državna oblast dovolila, da se je osnovala v Žireh čipkarska šola. Na tej je nastavljena od države dotirana učiteljska moč še do danes.

Dušno pastirstvo je bilo med svetovno vojno na splošno zelo težavno. Še težje je bilo z ozirom na okoliščine v Žireh. Bližina bojnega ozemlja, rekvizicije, pomanjkanje sredstev za življenje poleg prejšnje protiduhovske gonje. Vsega naj bi bili duhovniki krivi in ni manjkalo glasov, da so tudi vojno zakrivili duhovniki. Vendar to zadnje dušnemu pastirstvu ni veliko škodovalo, ker je bilo ljudstvo precej poučeno in tudi s prižnice so verniki dobili potrebnih pojasnil.

Z vstopom Italije v vojno so postale Žiri vojno ozemlje. S tem pa se je ljudska samozavest v Žireh zelo okrepila. Vsak se je zavedel, da je treba narodu notranje edinosti in složnega nastopa proti zunanjemu sovražniku. Prej se je vojna komaj čutila, po napovedi Italije pa se je vojna pokazala v pravi luči. Hitro je prenehalo vaško liberalno modrovanje po krčmah, ko se je zaslišalo grmenje topov od Soče in so se tresle šipe na oknih in nehalo se je medsebojno politiziranje in zbadanje. Sedaj je šlo zares. Pogostokrat se je med ljudi ponesel glas, da bo treba bežati. To se, hvala Bogu, ni zgodilo.

V prvih letih vojne se je tudi veliko molilo za mir, bodisi javno bodisi zasebno po družinah. V poznejših letih je molitev precej opešala. Resnica je, da je vojna v prvih početkih ljudi iztreznila, pozneje pa jih pokvarila. Proti koncu je nastopila splošna otopelost. V prvih letih smo priredili več javnih molitev za mir in srečen izid vojne. Kmalu po izbruhu smo vsi verniki dekanije Idrija napravili procesijo v Spodnjo Idrijo. Ljudstva, zlasti Žirovcev, je bilo zelo veliko. Na obletnico napovedi vojne z Italijo – na praznik Marije Pomočnice kristjanov leta 1916 so se vršile mirovne procesije v Spodnjo Idrijo zopet ob ogromni udeležbi. Doma smo napravili marsikatero procesijo v ta namen na Ledenico k Sv. Ani.

Vztrajnost v molitvah je bila marsikdaj zelo preizkušena. Padali so možje, sinovi in bratje in vojne grozote so se vedno bolj stopnjevale. V manj vernih se je kmalu pokazala popustljivost v molitvi in mirovnih pobožnostih. Seveda je vse to poleg zunanjih okolnosti – vojno ozemlje, vojaščina, rekvizicije – vplivalo tudi na dobre. Postajali so vedno bolj malodušni. „Saj tudi molitev nič ne pomaga!" in so odjenjale tudi marsikatere sicer prej dobre družine. Vendar pa je precejšen del vernikov razumel velik čas vojne preizkušnje, kar se je zaznalo ob koncu svetovne morije.

Ko se je začela po vojaških oblasteh popravljati in razširjati do tedaj zelo slaba in ozka cesta iz Škofje Loke skozi Žiri v Idrijo, so ljudje ugibali, kaj naj bi to pomenilo. Do tedaj (11. 7. 1916) smo bili v Žireh od vojaških oblasti še nekam pozabljeni. Pač so prišli od časa do časa posamezni vojaški oddelki, a bili smo še vedno na boljšem od onih krajev ob železnici ali cesarski cesti. Železnico so pred vojno po Poljanski in Žirovski dolini že večkrat merili, celo načrti so bili že gotovi in veliko upanja je bilo, da se bo v kratkem začela graditi, a v vojnem času je nismo kar nič pogrešali. Še slabše bi bilo glede prehrane kakor tudi glede nravnega in verskega življenja.

Leta 1916 na poletje so prišli prvi vojaški oddelki iz soškega bojišča in ostali v Žireh dalj časa. Vojaki – Bošnjaki in živina, vse je bilo sestradano. Vojaki so bili po veri deloma katoličani in pravoslavni, a največ muslimani. Tudi v župnišču je bilo nastanjenih 4 do 6 konj in 6 do 10 mož.

Pogostokrat so prihajali bodisi iz Idrije, Logatca, Cerkna ali celo od Sv. Lucije vojaki ter rekvirirali seno. Človek ne bi skoro verjel, koliko sena se je v tistih časih izvozilo iz Žirov. Marsikateremu je to pomagalo, da je prišel do denarja, a trpela je tudi živinoreja. Zlasti se je to poznalo, ko so začeli pobirati tudi živino.

6. julija 1916 je bilo splošno prebiranje črnovojnikov in iz Žirov se jih je odzvalo k naboru 160. Tudi župnik Logar je bil med njimi. Potrjenih je bilo 70. Mnogo posestev je postalo brez delovnih moči.

Vojaštva je bilo vedno več. Komaj so odšli eni, so že prišli drugi. Slabih posledic med ženami in dekleti je vedno več.

24. julija 1916. Neverjetno je, kako so nekateri naši ljudje še vedno zagrizeni. Janez Dolar vulgo Krogar in Kokelj, in njegov sosed, oba iz Ledenice, strupena liberalna moža sta kričala po sv. maši na Ledinici „Zakaj „farji" ne gredo v vojsko?" – Mežnarici, pridni ženski, sta zagrozila, da ji ne bosta več dajala bire, ker je duhovnika zagovarjala. Surovost, domišljavost, trdosrčnost in nevera so značilne poteze nahujskanih liberalnih ljudi.

Te dni smo prejeli duhovniki „Kriegszulage". Župniki 300 K, kaplani 200 K. Zadostuje komaj za hrano za pol meseca. Ko bi se smel duhovnik vsaj ravnati po svoji beračiji! Toda ozirati se mora v vsem (obleka, hrana, vožnja, obiski, postrežba, podpiranje dobrih namenov) poleg cerkvenih predpisov tudi na ljudsko mnenje, ki je še vedno trdno ukoreninjeno: „Duhovniki imajo denar". „Kjer je far, tam je d'nar."

2. avg. 1916. Danes se je tu raznesla vest o padcu Gorice. Značilna je bila pripomba: „Naših in Dalmatincev ni več na tej fronti, so sami Madžari." Ljudi se je polotil strah, da ne bi prišlo do evakuacije. Vojska se je pomaknila bliže našim krajem.

Cene življenjskim potrebščinam so poskočile za 300 do 400 % v primeri s predvojnimi cenami. Blaga in živeža zelo primanjkuje. Neverjetno visoko so se dvignile cene po trgovinah. Par dobrih čevljev stane 50 K, škornji celo 100 K. Usnja zaradi ogromnih zahtev velikanske armade skoro ni dobiti. Zato je marsikaterega videti bosega. Tudi si nekateri pomagajo z lesenimi podplati. Aprovizacijski odsek v Žireh je dobro posloval. Ni sicer delal z velikim procentnim dobičkom, a zaradi velikega prometa je vendar občini prislužil že precejšnjo vsoto. Dobiček se je porabil za občinske koristi: v pokritje občinskih dolgov, za Rdeči križ, za podpore sirotam padlih vojakov itd. Tudi občinskim revežem se je veliko pomagalo z blagom iz aprovizacijskega odseka. Prav zaradi dobičkov pa je aprovizacija vzbujala pri trgovcih veliko zavist.

Sicer pa denarja ni primanjkovalo v vojnih letih. Mnogim je dajala država podporo in tudi delo se je lahko dobilo, ker je delavnih moči zelo primanjkovalo. Čipkarstvo pa med vojno ni uspevalo. Malo tesno in drago življenje med obrtništvom v ravnini je bilo nekoliko v zadoščenje hribovcem. Ta ali oni veren, delaven, skromen kmetič iz hribov je moral kdaj poprej slišati kako grenko od prevzetnih, zapravljivih, malo ali celo brezvernih, pohujšljivo živečih čevljarjev iz ravnine. V vojnem času se je nekoliko spremenilo razmerje ter se mnogim otepalo.

V vojnih letih tudi beguncev ni manjkalo v Žireh. Že kmalu v začetku vojne so prišli prvi iz okolice Kotora v Dalmaciji. Bili so dobri, hvaležni, moralno neoporečni ljudje. Za delo pa jih domačini niso cenili in preveč gostobesedni so bili. Jezik jim je čudovito služil, sicer pa čez nje ni bilo pritožb. Ostali so v Žireh (na Dobračevi pri Janezu – Ježu) od jeseni 1914. do spomladi 1916.

Begunci iz Lvova so bili vsi poštni in železniški uradniki. Dobri ljudje, a brez pravega življenjskega poguma. Bili so premehki. V cerkev so radi hodili. Tudi je bilo poskrbljeno pri njih prejemanje sv. zakramentov. V Spodnji Idriji – na Marofu – je bil župnik Poljak iz Ivovske okolice, ki je rad tudi v Žiri hodil spovedovat svoje ljudi. Kako so ti ljudje spoštovali svoje duhovnike in se obnašali v cerkvi, so bili lahko zgled domačinom.

Vendar so živeli Dalmatinci v lepši slogi med seboj in z drugimi. Naši ljudje so se čudili njihovemu načinu življenja ter so bili utrjeni v misli, da je način življenja še vedno lepši v Žireh, kakor so ga po beguncih enih kot drugih spoznali po svetu. Pogrešeno je bilo pošiljati ljudi čisto drugačne narave, drugih ustanov in drugačnih interesov po deželi med poljedelsko ljudstvo. Vojska je pač povsod napravila zmešnjavo.

Te sodbe tudi begunci Goričani niso izpodbili. Nekaj družin od Gorice je imelo v Žireh sorodnike. Ko je izbruhnila vojna z Italijo, so pribežali v Žiri in s seboj privabili še druge. Iz ene teh družin je bila pozneje nastavljena v Žireh provizorna učiteljica na ljudski šoli.

V letu 1916 se je moralo po župnijah organizirati nabiranje različnega blaga. Vsi javni uradi, posebno še šole in župni uradi, so prejemali dan za dnem tovrstna navodila in naredbe. Nabirke kovin, obleke, volne, kož, robidnega listja, zlata, denarja itd. Zasegli so zvonove pri farni cerkvi in pri podružnicah. Le veliki zvon pri farni cerkvi je bil rešen po posebnem posredovanju župnika Logarja. Hudo je bilo župljanom za nje. Hudo je bilo žganjekuhom, ko so morali oddati bakrene kotle v vojaške namene.

Ranjencev v Žireh ni bilo, pač pa so bili v Logatcu in od tam je Rdeči križ pošiljal prošnje za nabirke ranjencem. Iz Žirov smo jim poslali precej volne, platna, suhega sadja itd.

Poseben žetveni odbor naj bi skrbel, da bo vsakdo obdelal svoje polje, posejal in posadil ter pravočasno požel in pospravil pridelke.

Toda ni bilo treba ne priganjati in ne pomagati: Moški, kar jih je ostalo, zlasti pa ženske, so delale od prvega svita do pozne noči. Bog je dal svoj blagoslov. Marsikaj se je obdelalo celo bolje in hitreje nego sicer. Ženske so se privadile moškemu delu, hodile v „žrnade" na košnjo in žetev, da je žetvena komisija ostala le na papirju.

Tujih delavcev, bodisi vojakov bodisi vojnih ujetnikov, tu niso marali. Predvsem jim niso zaupali. Deloma so imeli prav. Še bolj prav pa je bilo v moralnem oziru. Pač pa so prosili za vojaško živino – vole, ko je začelo primanjkovati vprežne živine. Par posestnikov je prignalo iz Vrhnike ogrske vole z velikanskimi rogovi.

Cerkveno življenje, posebno služba božja je bila vedno bolj skromna. Ni bilo sveč, ne olja, žgali smo petrolej, dostikrat ni bilo petja, ker je organist moral k vojakom. Slovesnost prvega svetega obhajila je bila času primerna. Običajen skupni zajtrk je pa moral odpasti. Ni bilo sladkorja, ne mleka, ne kave, ne čaja, ne bele moke. Dobilo se je le na karte v občinski pisarni oziroma pri aprovizaciji, a le odmerjeno zelo skromno količino. Bila je vojna.

Koncem marca 1916 je zapustil Žiri g. kaplan Jožef Fröhlich. Na njegovo mesto je prišel g. Jožef Poje. Bil je rojen v Osilnici 9. februarja 1889, v mašnika posvečen 14. julija 1913. Naslednje leto je prišel za kaplana v Soro in od 30. marca 1916 v Žiri, kjer je ostal eno leto. Že julija 1917 pa je bil kot brezoviški kaplan poklican za vojnega kurata. To službo je opravljal do razsula Avstrije in vojne. Po vojni je ostal do maja 1920 doma na oddihu, potem pa je nastopil mesto kaplana v Mirni peči.

Kaplan Frančišek Pavl. Učakar. Rodil se je v Špitaliču 27. marca 1889, posvečen 22. junija 1915. Kaplan na Brezovici od julija 1915 do marca 1917. V Žireh je bil kaplan od aprila 1917 do meseca septembra 1918. Iz Žirov se je preselil v Soro, kjer je bil kaplan eno leto. Od tam je bil prestavljen za kaplana v Bohinjsko Srednjo vas.

Nekaj novic iz oznanilne knjige: Dominica in Albis 30. 4. 1916. Nocoj ob 11^h se bodo vse javne in tudi cerkvene ure pomaknile za eno uro naprej, tako, da se bo naslednji dan 1. maj pričel eno uro poprej. Tako bo kazala ura do 30. septembra. Po tem času se bodo

ravnali vsi javni uradi in cerkven red. To je tako imenovani vladni poletni čas, pri katerem bo vlada čez 1 milijon kron prihranila. – Zato morate paziti, da ne boste vsled zamujenega časa prišli v neprilike in škodo n.pr. pri vožnjah s pošto in železnico, pri sodnijskih obravnavah itd.

Dom. XXIV. et ultima post Pentec. 26. 2. 1916.

„Zopet je razpisano novo, V. vojno posojilo. Brez denarja je nemogoče vojskovanje, nemogoča zmaga, in tisti dan, ko bi se reklo, pri nas ni več denarja, bi bili izročeni našim sovražnikom. Tega mi nočemo. Zato bomo kot pri prejšnjih vojnih posojilih, tako tudi pri tem sedanjem posodili državi, kolikor moremo. Pojasnila dobite v časopisju, pa tudi pri poštnem uradu in pri Hranilnici in posojilnici v Žireh, kjer se bo lahko podpisovalo in oddajalo to vojno posojilo. Lah gleda čez naše meje – dajmo naši armadi, kar rabi, da ga preženejo. Romunsko žito in petrolej se nam že obeta – dajmo naši armadi, kar potrebuje, da skoro zasede celo Romunijo in njene zaloge. Z vojnim posojilom boste napravili lep dobiček. Obresti so tako velike, kakor jih nobena hranilnica ne izplačuje."

Kakšen dobiček je vojno posojilo prineslo, je pokazala bodočnost!

V tistih dneh naročajo tudi višje šolske oblasti šolskim otrokom, naj bi zbrali skupaj nekaj vojnega posojila. Zato se „prosijo stariši, da v družinah, kjer je to mogoče, dado nekaj denarja otrokom, ki bodo imeli v vojnem posojilu dolgotrajen spomin na sedanjo revščino, a obenem tudi naša šola ne zaostane za drugimi". Je bilo res dobro povedano.

Drugo adventno nedeljo 1916 je bila zahvalna služba božja za srečen nastop novega vladarja, cesarja in kralja Karla I. Kar se je nabralo v cerkveno puščico, se je odposlalo kot božično darilo vojakom, ki trpe v snegu in mrazu na bojnih poljanah.

Ob novem letu se poznajo posledice vojne v novoletni župnijski statistiki:

V letu 1916 rojenih 56, umrlih 60, poročenih 9 parov.

Za Binkošti 1917. je bilo razpisano že VI. vojno posojilo za čas od 10. 5. do 8. 6.

27. maja 1917 na binkoštno nedeljo se je obhajala v Žireh slovesnost nove maše g. patra OFM Konstantina Seljaka, tukajšnjega rojaka „Abrahtovega" iz Sovre. Zaradi vojne je vsaka druga slovesnost izven cerkve, tako pogostitev itd. odpadla.

Sveta birma je bila v vojnih letih namesto po župnijah le na sedežu dekanije, to je za žirovsko župnijo v Idriji. V letu 1917 je bilo birmovanje v Idriji 29. junija. Zato oznanilo: „Sv. birma se bo pričela ob 9^h s sveto mašo. Otroci naj prineso s seboj birmanske listke. Tudi brez občinskih legitimacij naj ne gredo v Idrijo. Na kako jed ne računajte, da bi se v Idriji za birmance dobila, zato naj skrbi vsak sam zase. Pazite, da se otroci na ta dan lačni, žejni in utrujeni ne bodo upijanili! – V torek je ob 7^h na Vrsniku sv. maša za odvrnjenje hude ure za Vrsnik, nato pa komisijsko ogledovanje ondotnega žitnega polja."

Osmo vojno posojilo je bilo razpisano 9. 6. 1918. „Ugodnosti so temu posojilu zajamčene posebno zaradi tega, ker bo vojaška oblast po vojski oddajala blago, vozove, konje in drug material le za papirje 8. vojnega posojila." Rok za posojilo je bil podaljšan do konca julija. „Denar je varno naložen in pomisleki proti podpisovanju docela nič ne drže!"

Oznanilo 2. 8. 1918. „Tisti farani, ki spadate pod ledinško sosesko, ste naprošeni, da sedaj ob mlatvi prihranite nekaj slame in jo darujete za dober namen, da bomo mogli popraviti streho ledinske mežnije. – V zakristiji se dobi molitev in poduk za posvetitev presv. srcu Jez. Naj si jo vsaka hiša preskrbi, da tudi v naši župniji izvršimo posvetitve družin, pobožnost, ki jo nam naš nadpastir tako priporočajo."

V vojnih letih se je deloma z rednimi dohodki deloma družinskimi nabirkami oskrbel cerkveni tlak. Namesto stolov, ki so bili po cerkvi razvrščeni, so se polagoma vstavili cerkveni sedeži. Tudi prižnica, kipi svetnikov: sv. Andreja in sv. Štefana kakor tudi kipi angelov ter barvana stekla v oknih okrog glavnega oltarja so bili naročeni med svetovno vojno. Kipe sta izdelovali kamnoseški delavnici Vodnik in Toman v Ljubljani. Barvana stekla za okna so bila naročena na Dunaju. Vendar pa vsled pomanjkanja delavnih moči mojstri niso hoteli postavljati dragega in z nevarnostmi združenega dela. Mojstre pa je tudi plašila skrb zaradi prehrane delavcev. Zato se je vse to izvršilo šele po končani vojni.

S 1. septembrom 1918 je bil nastavljen v Žiri za kaplana Anton Padov, Skubic. Rodil se je v Gorenji Slivnici pri Šmarju dne 7. aprila 1892, mašnik je postal 24. junija 1916 ter je prišel za kaplana v Št. Janž, od tam pa v Žiri.

Osvobodilno gibanje v Žireh ni zavzemalo vidnejših oblik. V tedanjem političnem razvodju med avstrijsko usmerjenim vodjem SLS dr. Šušteršičem in jugoslovansko orientiranim dr. Krekom oziroma njegovo mladino so se vodilne osebnosti v Žireh, kolikor jih je bilo doma, opredelile za dr. Šušteršiča. Zato je nekatere nagli razpad Avstrije in nesrečni konec vojne zelo iznenadil. Vse pa je prevzel strah, kaj bo z našo okolico, ko se bodo približale razpadajoče armade od laške meje. Širile so se govorice, da bodo bežeče čete Madžarov in Nemcev plenile in požigale. Od Narodne vlade v Ljubljani je prišel poziv, naj se čim hitreje organizirajo narodne straže. S sodelovanjem vseh strank se je hitro osnovala četa, v kateri je tudi novonastopivši kaplan Anton Skubic prevzel častno mesto.

Izkazalo pa se je, da je bil strah s strani bežečih čisto neupravičen. Vsak si je želel le miru in skušal čim prej priti domov po najkrajši poti. Plenjenja in požiganja so bili že vsi davno siti. Najbližja pot iz Goriške pa ni bila čez Žiri, ampak prehod čez Logatec–Vrhniko–Ljubljano. Večina armade si je izbrala to pot. Iz zgornje Soške doline pa so se čete umikale največ čez Cerkno–Sovodenj–Fužine oziroma Cerkno–Kopačnica–Hotavlje–Škofja Loka. Le manjši oddelki so krenili čez Idrijo–Žiri–Škofja Loka, tako da so bile v ta namen narodne straže brezpomembne vsaj v Žireh.

Za bežečimi četami so se počasi pomikali Italijani. Ustavili so se najprej na planoti med soškim in savskim razvodjem na tako zvanem Razpotju, kjer je bila tudi meja med idrijsko in žirovsko občino oziroma župnijo.

Ker pa so hoteli razmeroma ozki hrbet razvodja zavarovati, so šli še dalje proti Žirem. Tik pred vasjo so se ustavili in mejo zadelali z žičnimi ovirami. Tako je bila žirovska župnija, ki je bila do tedaj naravno zaokrožena, v živo zadeta in presekana. Njen manjši del je padel pod Italijo. Najboljše vasi Gornji Vrsnik, Spodnji Vrsnik, Žirovnica, Idršk, Osojnica, Breznica in Korita so bile odrezane od svoje matice župnije in občine Žiri.

V tistih dneh pa so se v Žireh že pojavile uniforme srbskih vojakov. Prišla jih je mala četa. Komandant teh obmejnih čet v Žireh in okolici je bil major Švabić.

Proslava zedinjenja Srbov, Hrvatov in Slovencev s slovesno službo božjo, zahvalno pesmijo in manifestacijo pred farno cerkvijo je bila zelo mogočna. Poleg uradov, društev in ogromne množice domačinov se je slovesnosti udeležil tudi major Švabić s četo vojakov.

Mirno povojno sožitje je trajalo, žal, le malo časa. Meje države tako proti Italiji kakor proti Nemški Avstriji in Madžarski še niso bile določene. Zunanji vplivi, a tudi notranjepolitična in gospodarska trenja so povzročila, da je kmalu izbruhnilo na dan staro pol. sovraštvo.

Blagoslovitev nove prižnice se je izvršilo 20. julija 1919. Delo vzbuja upravičeno pozornost.

Možje in fantje, ki so prišli iz vojne, so bili zaradi prestanega trpljenja in razočaranja večinoma apatični. Mnogo izmed njih je bilo nravno in versko zelo slabih. Že to dejstvo in povojna proticerkvena in še bolj protikatoliška agitacija je dala v Žireh silen razmah liberalizmu in sokolstvu. Nekoliko krivde je bilo tudi na vodilnih možeh SLS, ki so bili skozi vso vojno dobo na krmilu.

Sokolstvo je bilo v letu 1919 v Žireh na pohodu. Namesto prejšnjega geranta Franca Peternela, oziroma naslednika Franca Petriča, bivšega predvojnega župana, je zavzel mesto gerenta v občini izrazit Sokol Franc Primožič-„Brck" iz Nove vasi. V pomoč so mu bili nekateri naprednjaki domačini, še bolj pa naprednjaki, ki so pribežali iz sosednje Idrije. Med njimi se je odlikoval zlasti nekdanji profesor na idrijski realki Dragotin Lapajne. Med drugimi radikalnimi ukrepi je bil tudi sklep zavzeti šolsko stavbo v Žireh. Zgodovina te stavbe je popisana na str. 59. Novi šolski in z njim občinski odbor jo je kratkomalo proglasil za šolsko last in odstranil iz nje vse, kar bi spominjalo v njej na lastništvo cerkve. Tedanje župnijsko predstojništvo pa je vložilo na fin. prokuraturo tožbo zoper to postopanje.

Politične strasti in protikatoliško delovanje je podpihovalo liberalno časopisje, kjer so se vrstili napadi zoper naše ljudi. Tudi nenravno življenje je dobilo svoj razmah. Plesi in veselice so se vrstile nedeljo za nedeljo in celo med tednom jih ni manjkalo. Seveda je tudi sokolstvo smatralo ples za svoje poklicno kulturno delo. Denarja je bilo v tistih letih v Žireh ne le dovolj, ampak preveč. Tudi „kontrabant" je donašal po pripovedovanju prizadetih izborne dobičke. Ker meja še ni bila končno in točno določena ter se obmejne državne oblasti še niso kaj prida uveljavile, je bilo prehajanje čez mejo brez dovoljenja skoro brez posebne nevarnosti. Kvečjemu so tega ali onega prijeli, a ga navadno po nekaj dneh brez posebnih zlih posledic izpustili. Žalibog zaslužek teh ljudi ni imel trajne vrednosti. Čim več so zaslužili, tem več so zapili. Tudi čevljarji so imeli v povojnih letih obilo dela in zaslužka.

Društveno delo je med vojno moralo zaradi pomanjkanja delavnih moči počivati. Tembolj se je razgibalo v povojnih letih. Da je bilo pri tem veliko tekmovanja med enimi in drugimi, je razumljivo. Posebno velikih sadov v dobrem smislu sicer ni rodilo, vendar pa se je vsaj del mladine izživljal na človeka dostojen način.

Tudi pijančevanja in pobojev ni bilo med mladino, ki je bila organizirana v društvih.

13. junija 1920 je bila v Žireh sveta birma. Za volitve v ustavodajno skupščino — prve volitve v svobodni Jugoslaviji — so se vneli v Žireh strastni boji. Menda ni kraja, kjer bi se ob volitvah ljudske strasti tako razpalile, kot je to običajno v Žireh. Že zunanje okoliščine so za kaj tacega ugodne. Veliko število hiš in prebivalcev v ravnini. Skoro 400 hišnih številk je razprostrtih po žirovski ravnini. Vmes kakih 15 gostiln, v katerih se ob takih prilikah ognjevito politizira. Čevljarske delavnice nudijo novo priliko. Tu se križajo interesi delavcev, kmetov, obrtnikov. Klerikalizem, liberalizem, socializem. Ti slednji so bili že v predvojni dobi znani v Žireh — vpliv iz Idrije — kot „mokrači". Pri volitvah 1920 so odnesli veliko zmago liberalni demokrati; tedanja SLS pa je ostala v veliki manjšini.

V letu 1922 je bila določena dokončna razmejitev med Jugoslavijo in Italijo. Od župnije Žiri je v celoti odpadlo 6 vasi s približno 600 prebivalci. Ti so bili dodeljeni deloma župniji Ledine deloma župniji Zavratec v Italiji. Od župnije Ledine pa je ostalo na naši strani nekaj številk vasi Mrzli vrh in Javorjev dol, katera so pripadle župniji Žiri. Prav tako od župnije Zavratec vasi Podklanec, Ravne, Izgorje. Župnija Žiri je s tem pridobila na novo kakih 300 faranov.

Vendar pa so obmejne oblasti obojestransko dovolile, da so se smeli nekdanji naši farani udeleževati službe božje v Žireh, ako so se obmejnim stražam izkazali s predpisano legitimacijo. V glavnem velja isto še sedaj. Celo šolo obvezni mladini je bilo nekaj let dovoljeno iz vasi onstran meje pohajati v šolo v Žireh.

1941.

Vojne grozote smo v Žireh zaradi bližine državne meje veliko bolj slutili kot drugod ter smo se bali bolj ali manj od izbruha vojne v septembru 1939. Da pride nesreča prej ali slej, smo sklepali iz različnih vojaških priprav v utrjenem obmejnem pasu. Žiri so bile

pravzaprav že izven pasu, torej v ozemlju, kjer naj bi se vojna vihra najbolj izdivjala.

Katastrofa je nastopila v letu 1941. Koncem marca je postalo ozračje silno napeto. Vojnih vpoklicev je bilo vedno več, državna meja je bila vedno bolj strogo in gosto zasedena, okrog „objektov" in „bunkerjev" po grmovju in gozdovih vse živo; vse to nas je poleg vsakovrstnih pretiranih, deloma tudi izmišljenih novic vedno bolj vznemirjalo. Na cvetno nedeljo zjutraj (6. 4. 1941.) smo se znašli v vojni. S hribov so k 10. maši otroci še veselo prinesli butare, ne vedoč, kaj se je zgodilo. Le malo jih je prišlo do cerkve, ker so bili mostovi za prehode že zaprti in ceste z žičnimi ovirami prepredene. Popoldne so najbolj boječi že odhajali iz Žirov. Morali so že deloma peš, ker na Fužinah preko žičnih ovir ni bilo več zveze z vozom.

V ponedeljek, 7. 4., so se iz Žirov selili javni uradi. Za preselitev sta bila določena kraja Dobrova in Horjul. Žiri naj bi se zaradi vojne nevarnosti izpraznile, tako je bilo razglašeno, a ni bilo ukazano. Ko pa so v torek zjutraj s strašnimi detonacijami začeli leteti v zrak mostovi in ceste tako na Fužinah kakor v Žireh in so bila stanovanja v bližini razstrelb nerabna, obenem pa se je iz sovražne strani napovedoval splošni napad, se je v dopoldanskih urah v torek začel splošen beg iz Žirov. Vsa cesta in pot od Žirov skozi Novo vas in Račevo – skoro 2 uri v daljavo – je bila polna beguncev. Eni so se vozili, drugi hodili peš ali s kolesi. Prtljago so deloma naložili na vozove, še več pa na ramena. Vsak je moral kaj nositi. Vmes so gonili živino. Najbolj so trpele družine z majhnimi otroki in z bolniki. Bila je komična, a obenem silno pretresljiva procesija.

Pri razstrelbi mostu ob župni cerkvi je zračni pritisk razbil pri cerkvi skoro vse šipe v skupni izmeri okrog 100 m^2. Notranjščina hiše božje je bila z drobci šip kar na debelo posejana. Tudi novo župnišče je bilo precej poškodovano. Poleg razbitih šip je vrglo iz sten več vrat s podboji vred, s strehe pa je zgrmela na tla velika količina opeke.

V nočeh od torka do petka so grmeli topovi deloma iz bližine deloma iz daljave od Blegoša in logaške strani. Izstrelki so padali proti Žirovskemu vrhu, obratno pa proti Mrzlemu vrhu, v dolino pa je odmevalo z obeh strani. Žirovcev je bilo tiste večere le malo na domovih, izmed uradov je ostal le župni urad. Obredi velikega tedna so se zategadelj v farni cerkvi vršili kot običajno, le pihalo je močno, ker so bila okna razbita in mladine, ki bi „Boga strašila", ni bilo videti.

Omembe vreden je dogodek, ki se je pripetil na veliki četrtek popoldne. Po umiku jugoslovanskih oblasti in begu večine prebivalstva je bilo že isti dan slišati, da so ostale doma nekatere osebe, ki imajo zle namene. Bili so to nekateri delomrzneži med domačini, pa tudi nekateri sumljivi tipi iz okolice. Stikali so najprej po zapuščenih vojaških barakah in objektih ter nabrano odnašali domov. To bi ne bilo pač nič hudega, saj je isto storil še marsikak drug obmejni prebivalec. A za to se ni nihče zgražal ob tistih zmešanih dneh. Omenjeni pa so začeli vzbujati pozornost, ko so se vrgli na obmejno poslopje carinarnice in ga izropali. Pa tudi tega bi jim ne šteli v zlo, ko bi ne bilo v poslopju tudi več stanovanj financarskih družin, katere so tudi izropali. S tem so se pa lotili zasebne lastnine in začelo se je splošno ropanje. – Tedaj so se pošteni ljudje zgrozili. Tako ne sme iti več naprej!

Še isti večer se je na povabilo podžupana in župnika zbrala v občinski pisarni deseterica ljudi in se dogovorila, da se morajo takoj osnovati straže, ki bodo podnevi, še bolj seveda ponoči ohranjevale red in zasebno imetje. V vodstvu je bil poleg omenjenih tudi Adolf Grošelj in Anton Jobst ter Ant Žakelj.

V nevarnosti je bilo zlasti občinsko skladišče z več vagoni koruze in moke, kar je bilo namenjeno za prehrano siromašnejših družin. Da bi oteli skladišče pred izropanjem pa tudi pred zaplenjenjem od strani bližajočih se okupacijskih čet, je vodstvo straž sklenilo porazdeliti vso količino med posamezne ugledne in zanesljive sosede po vasi. Toda komaj se je delitev začela, že se pojavijo nekateri delomrzneži, ki hočejo imeti svoj delež, češ, ne boste si sami vsega pobasali. Vse dopovedovanje, da je živež izročen le v varstvo, ni nič pomagalo. Eden izmed teh tipov si je celo izmislil dober trik, da je našel priliko za tatvino. Prihitel je po cesti od državne meje z novico: „Italijani že korakajo v Žiri. Vsak naj odnese, kar more." Vse se je hitro razbežalo in pretkanec je v splošni zmedi hitro zadel na rame in sunil vrečo koruze. Kljub vsej pazljivosti straže je končno ob poznejšem obračunu le manjkalo nekaj vreč moke in koruze. Ko se je z razdeljevanjem nadaljevalo, se nenadoma od hiše Filipa Kolenca, p.d. Rupčarja, iz Tabora začuje vpitje: „Pomagajte! Pri Rupčarju hočejo izropati hišo!" Razjarjeni sosedje planejo proti Taboru, med potjo se oborože s poleni in koli in res ujamejo mladega tatiča. Bil je iz Mrzlega vrha. Vsega pretepenega, komaj napol živega, pritirajo pred občino. Večina je bila mnenja, naj se na mestu ubije, kar naj bi bil svarilen zgled drugim. Klečal je na kolenih in s povzdignjenimi rokami prosil usmiljenja. Po posredovanju treznejših je bil proti večeru izpuščen.

Na Veliki petek (11. 4.) dopoldan so se začele iz Osojnice pomikati proti Žirem kolone italijanske pehote. Za njimi je prišlo gorsko lahko topništvo, pozneje vozovi sena, kamioni, celo nekaj manjših tankov. Korakali so skozi Žiri cel dan do večera. Ker so bili proti Fužinam mostovi razdrti, se je vse usmerilo proti Račevi čez Smrečje–Horjul–Ljubljana. V Žireh jih ni ostalo veliko. Zasedli so oba Domova in šolsko poslopje. Ostali so v Žireh dobrih štirinajst dni. Za nedeljo, 27. 4., so bili že napovedani Nemci. Teh se je večina Žirovcev zelo razveselila. Že začasa italijanske zasedbe so pošiljali deputacije v Škofjo Loko in se hodili priporočat na Fužine, do koder so Nemci prišli. Prav na dan njihovega prihoda (27. 4.) pa jih je šla množica Žirovcev sprejet ter so jih v procesiji spremili do Žirov, noseč pred njimi rdečo zastavo s kljukastim križem. Škoda le, da tega sprevoda ni nihče slikal, bil bi dragocen spomin za poznejše čase. Nastanili so se v ljudski šoli. Nekaj dni pozneje je

dobil župnik nalog, naj izprazni novo župnišče za nemško žandarmerijo, kar se je zgodilo v dneh 6. do 9. maja. Župnik se je naselil pri sestrah v starem župnišču. Kaplan A. Žavbi pa je 9. maja zapustil Žiri in šel čez mejo na Vrhniko. Tisti dnevi so bili polni razburjenja. Nemci so začeli z rekvizicijami in selitvami. Pri tem so jim bili ne le na uslugo, ampak tudi v pobudo domačini. Vsak dan smo imeli priliko opazovati Žirovce, ki so se smukali okoli njih. Strah se je pomnožil, ko se je zvedelo, da je prišel v Žiri tudi Gestapo. Prvi so bili na vrsti zaradi zaslišanja razdeljevalci občinske aprovizacije, češ da so si moko med seboj razdelili, kar vse je bila seveda zgolj propaganda. Uspeh je bil pa le, in sicer v tem, da so tudi župniku zaplenili ves živež – to je 213 kg birnega žita. V tistih dneh so si gestapovci na tihem zapisovali osebe, katere naj bi po svojih direktivah – deloma tudi ljudem na ljubo – izselili. Zaznamovali so si skupno okoli 20 družin.

27. maja so Nemci kot prvega odpeljali župnika Pečnika, 28. maja mesarja Andr. Demšarja in učitelja Staneta Štruklja. Par dni pozneje učitelja Justina, Gabrovca, par financarjev in še nekaj drugih. Vse skupaj so po krajšem zaporu v Škofji Loki nastanili v koncentracijski „lager" v Št. Vidu. Tam so čakali do začetka julija. Takrat so jih v oboroženem spremstvu pripeljali nazaj v Žiri, kjer so smeli vzeti do 50 kg prtljage in skupaj z družinami vred so sedaj romali v izgnanstvo na jug. 6. julija zvečer so bile tako skupaj v Št. Vidu 103 osebe (Žirovcev), ki so po pregledu bile zaznamovane kot „klar", to je pripravljene na izgon.

Med odpeljanimi je bil tudi pisec te kronike, ki od takrat ni imel več neposrednih in verodostojnih virov, da bi kroniko nadaljeval. Vrnil se je sicer iz pregnanstva iz Sremskih Karlovcev že po 10 dneh ter od Sv. treh kraljev gledal v Žiri, kjer so se šopirili Nemci in kjer so se tako žalostno izkazali tudi domačini, a vmes je bila strogo zastražena državna meja, tako da je bila vsaka zveza nemogoča. Celo kroniko je bilo težko spraviti čez mejo.

Na Brezovici pri Ljubljani, 26. julija 1941.

Ivan Pečnik,
župnik v Žireh, 1932–1941.

Uredniški pripis:

Pričujoči zapiski iz vojnih časov so vzeti iz žirovske župne kronike za obdobje od 1900 do 1941, ki jo je spisal I. Pečnik in jo hrani Župnijski urad v Žireh. Slednjemu se zahvaljujemo, ker nam jo je posodil v proučitev in dovolil objavo odlomkov, ki so pomembni za osvetlitev splošne krajevne zgodovine in ne le za versko in cerkveno življenje.

Z objavo se je strinjal tudi avtor kronike. Intervju z njim bomo objavili v prihodnji številki.

Stanko Petelin: Boji za osvoboditev jugozahodne Gorenjske jeseni 1943

Ob kapitulaciji Italije

Kapitulacija fašistične Italije 8. septembra 1943 je odločilno vplivala na nadaljnji razvoj narodnoosvobodilnega gibanja ne samo v Slovenskem primorju, ki je bilo sestavni del Italije že od konca prve svetovne vojne leta 1918, in v tako imenovani Ljubljanski pokrajini, ki so jo po zlomu kraljevske Jugoslavije aprila 1941 oblikovale italijanske oblasti iz okupirane Dolenjske, Notranjske in Ljubljane, ampak tudi v drugih slovenskih pokrajinah, ki so si jih bili prisvojili Nemci. To velja zlasti za vso zahodno Gorenjsko, ki je dotlej mejila na Italijo.

V tem smislu je bila še najbolj izpostavljena prav žirovska dolina, kajti tik nad njo sta potekali kar dve nezavarovani meji: jugoslovansko-italijanska (oziroma po letu 1941 nemško-italijanska) meja po Mrzlem vrhu in mimo Vrsnika in Govejka proti Rovtam in nemško-italijanska razmejitvena črta, ki so jo leta 1941 nemški in italijanski okupatorji potegnili z Vrsnika skozi Brekovice in mimo Hleviš po grebenu Golega vrha in naprej proti Suhemu dolu in Črnemu vrhu nad Polhovim Gradcem.

Do kapitulacije Italije se nemška orožniško-graničarska posadka v Žireh ni čutila ogroženo, kajti Italijani so imeli onstran meje na Idrijskem močne in na gosto razporejene posadke, ki so onemogočale delovanje primorskih partizanskih enot na tem območju. Podobno je bilo v Dolomitih, kjer se je poleg številnih italijanskih postojank gibalo še 33 belogardističnih. Zato so se morale enote Dolomitskega odreda že spomladi 1943 umakniti odtod, tako da so Italijani in belogardisti lahko povsem zagospodarili nad tem območjem. Za nemške okupatorje se je zelo izboljšal položaj tudi na Gorenjskem, kajti po odhodu Gorenjske (kasnejše Prešernove) brigade na Notranjsko avgusta 1943 je tam ostalo le še malo oboroženih partizanov, ki sovražnikovih postojank niso mogli resneje ogrožati.

Takrat je nemški okupator nadziral mejo in njeno zaledje predvsem z graničarskimi in orožniškimi posadkami. V jugozahodnem delu Gorenjske so bile orožniške posadke v Žireh, Trebiji, Gorenji vasi, Poljanah, Gabrku in Zmincu, graničarske posadke pa v Žireh, Lučinah, Polhovem Gradcu, na Črnem vrhu nad Polhovim Gradcem, v Sovodnju, Leskovici, Davči in Gorenji vasi.

V precej drugačnem položaju pa se je znašel nemški okupator na Gorenjskem po kapitulaciji Italije 8. septembra 1943. Italijanska okupacijska vojska je v Ljubljanski pokrajini in Slovenskem primorju takoj razpadla, njeni pripadniki pa so v glavnem brez orožja, ker so ga odvrgli ali pa so ga morali prepustiti partizanskim borcem in aktivistom, hiteli proti Soči, da bi se čimprej vrnili na svoje domove. Nemci so z enotami svoje 71. divizije sicer že v zadnjih dneh avgusta zasedli Ljubljano in železniško progo Ljubljana—Postojna—Trst, toda njihove sile so bile preslabotne, da bi lahko preprečile razpad italijanskih enot.

Skupaj z italijanskimi so razpadle tudi belogardistične enote. Ponekod so se skušale obdržati v upanju, da se bodo pridružile Anglo-Američanom po njihovem izkrcanju v Istri, toda že po nekaj dneh so jih enote NOV razbile. Mnogi belogardisti so bili ujeti, precej pa jih je zbežalo k Nemcem in stopilo v njihovo vojsko. Tako je bilo tudi z dolomitskimi belogardisti, ki so se zatekli na Vrhniko in Nemcem pomagali stražiti progo Ljubljana—Postojna.

V prvih dneh po kapitulaciji Italije ni bilo čutiti še nobenega pritiska do okupirane Gorenjske, kajti poveljstva enot NOV so bila zaposlena z razoroževanjem italijanskih vojakov, mobilizacijo v NOV in ustanavljanjem novih enot. Poleg tega v neposredni bližini Gorenjske tudi ni bilo nobene večje enote NOV. Na Primorskem so nove čete in bataljoni sicer rasli kot gobe po dežju, toda operativni štab za zahodno Slovenijo, ki je poveljeval narodnoosvobodilnim enotam v Slovenskem primorju, na Gorenjskem in Koroškem, jih je pošiljal proti Gorici, kjer se je oblikovala tako imenovana goriška fronta. Šlo je namreč za to, da bi preprečili vsak prodor nemških sil, ki so se zbirale v Gorici, na osvobojeno ozemlje in s tem omogočili ustanavljanje novih brigad in vzpostavitev ljudske oblasti po vaseh.

Vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja pa je že takrat mislilo tudi na širjenje osvobojenega ozemlja tudi čez dotedanjo italijansko-nemško mejo na Gorenjsko in zato je Glavni štab NOV in POS 18. septembra ukazal Prešernovi brigadi, naj se vrne na Gorenjsko. Brigada, ki je z osvojitvijo Turjaškega gradu, v katerem je po sedemdnevnih bojih zajela 695 belogardistov, dosegla eno izmed največjih zmag narodnoosvobodilnega boja, se je 24. septembra na-

potila iz Velikih Lašč proti Rakitni in naprej proti železniški progi Ljubljana—Postojna in jo 28. septembra zvečer prečkala nekje pri Verdu. Nato je nadaljevala pot čez Dolomite in v noči na 30. september prišla v Žirovski vrh.

Že pred tem, 16. septembra, je Glavni štab NOV in POS znova oblikoval Dolomitski odred. Njegovo jedro je bilo približno 70 starih partizanov, doma predvsem iz Dolomitov. Skupina se je pod poveljstvom Rudolfa Hribernika-Svaruna napotila iz Zdenske vasi proti Igu in naprej proti Podpeči, kjer je prešla najprej Ljubljanico, nato pa še železniško progo Ljubljana—Borovnica—Postojna in dosegla Dolomite. Njena naloga je bila, da izvede mobilizacijo in prevzame nadzorstvo nad vsemi Dolomiti. Novi odred je spadal pod poveljstvo operativnega štaba za zahodno Slovenijo.

V teh dneh se je na področju žirovske doline oblikoval tudi Idrijski odred, ki je že do 19. septembra narastel na pet bataljonov. Njegove enote pa niso prešle meje, ampak so se omejile le na neposredno varovanje Idrije iz smeri Črnega vrha nad Idrijo, Godoviča, Veharš in Žirov. Odred, ki je bil sestavljen skoraj iz samih novincev, bi prej ali slej začel z Razpotja pritiskati čez Govejk tudi proti Žirem, če se ne bi že 17. septembra zapletel v boje z enotami nemškega 901. tankovskega grenadirskega polka, ki so skušale iz smeri Godoviča prek Kovačevega Rovta vdreti v Idrijo. Tega in naslednjega dne je šlo bolj za izvidniške akcije, toda 22. septembra ja nemški tankovski bataljon pritisnil z vso silo v dveh kolonah: prva je prodirala iz Godoviča proti Idriji čez Črni vrh nad Idrijo, druga pa prek Gor in Razpotja. Sovražnikovim tankom, proti katerim naše enote niso imele dovolj učinkovitega orožja, je po hudih bojih uspelo pregnati branilce in 23. septembra zjutraj vdreti v Idrijo in jo zasesti. Del sovražnikovih enot je ostal v Idriji kot stalna posadka, drugi del pa je prodiral naprej proti Ajdovščini.

Nemški vdor v Idrijo je bil le začetek velike sovražnikove ofenzive proti osvobojenemu ozemlju na Primorskem, ki se jo je udeležilo več kot 50.000 vojakov in približno 150 tankov. Po zavzetju Idrije je neka druga sovražnikova oklepna kolona začela 24. septembra prodirati iz smeri Postojne čez Razdrto v Vipavsko dolino, naslednjega dne, 25. septembra, pa so njegove glavne sile na nasprotni strani doline prebile goriško fronto in hkrati pritiskale tudi čez Kras. V naslednjih štirih dneh so sovražnikove motorizirane kolone preplavile vso osrednjo Primorsko, vendar se niso oddaljevale s cest. Brigade, ki so jih začeli na Primorskem ustanavljati tik pred začetkom ofenzive, so bile razbite, ne pa tudi uničene. Brž ko je bila ofenziva končana, se je reorganizacija narodnoosvobodilne vojske na Primorskem spet nadaljevala in bila uspešno končana.

Priprave za protiofenzivo na Gorenjsko

Reorganizacija je pravzaprav imela dve fazi: v prvi so poleg Gradnikove brigade, ki se je okrog 20. septembra vrnila z Notranjskega na Primorsko, ustanovili več novih brigad, med njimi tudi Vojkovo iz Idrijskega odreda in Tolminsko brigado, v drugi fazi pa so vse brigade na Primorskem in Gorenjskem združili v divizije. Operativni štab za zahodno Primorsko je namreč 6. oktobra ustanovil tri divizije: Triglavsko (kasnejšo 31.), Goriško (kasnejšo 30.) in Tržaško divizijo, ki pa je bila že po nekaj dneh ukinjena, kajti na Krasu ni bilo možnosti za obstoj tako velike enote.

Za nas je najzanimivejša *Triglavska divizija*, glede na to, da je njeno operacijsko območje poleg Idrijskega in Tolminskega zajemalo še Dolomite in Gorenjsko. Triglavska divizija, ki sta ji poveljevala Dušan Švara-Dule kot komandant in Ciril Keršič-Metod kot politični komisar, je imela tri brigade: Prešernovo, Vojkovo in Tolminsko brigado. Kasneje, 3. novembra, je dobila še Gradnikovo brigado. Na njenem operacijskem območju so delovali tudi trije odredi: Gorenjski, Dolomitski in Idrijski odred.

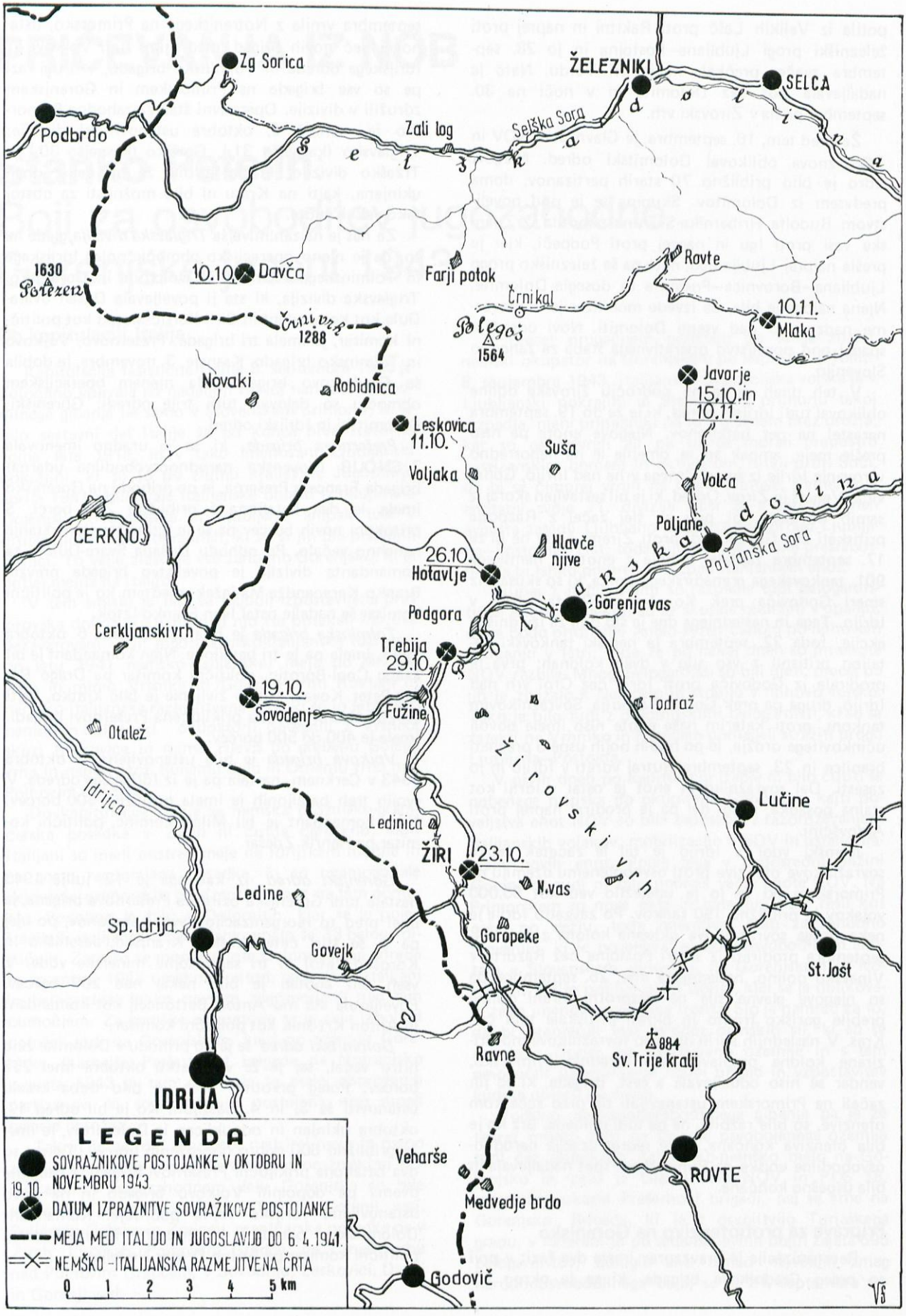
Prešernova brigada, ki se je uradno imenovala 7. SNOUB (slovenska narodnoosvobodilna udarna) brigada Franceta Prešerna, je po prihodu na Gorenjsko imela le dva bataljona s približno 200 borci. S pritokom novih borcev pa se je njuno številčno stanje nenehno večalo. Po odhodu Dušana Švare-Duleta za komandanta divizije je poveljstvo brigade prevzel Branko Karapandža-Matjažek, medtem ko je politični komisar še nadalje ostal Ivan Franko-Iztok.

Tolminska brigada je bila ustanovljena 6. oktobra 1943, imela pa je tri bataljone. Njen komandant je bil Franc Čopi-Borotin, politični komisar pa Drago Rebec-Peter Kovač. Njeno življenje je bilo kratko, kajti že 25. oktobra je bila priključena Prešernovi brigadi. Imela je 400 do 500 borcev.

Vojkova brigada je bila ustanovljena 1. oktobra 1943 v Cerknem, nastala pa je iz Idrijskega odreda. V svojih treh bataljonih je imela približno 500 borcev. Njen komandant je bil Milan Tominc, politični komisar pa Henrik Zdešar.

Gorenjski odred, iz katerega je 12. julija 1943 nastala tudi Gorenjska oziroma Prešernova brigada, je imel pred to reorganizacijo devet bataljonov, po njej pa le še štiri čete (Loško, Kranjsko, Jeseniško in Koroško četo) in tri samostojne minerske vode. V vseh teh enotah je bilo nekaj nad 200 borcev. Poveljevala sta mu Anton Bertoncelj kot komandant in Anton Kržišnik kot politični komisar.

Dolomitski odred se je po prihodu v Dolomite zelo hitro večal, saj je že v začetku oktobra imel 257 borcev. Poleg prvotnih dveh je bilo treba kmalu ustanoviti še 3. in 4. bataljon. Ko je bil odred 17. oktobra ukinjen in odpoklican iz Dolomitov, je imel že približno 600 dobro oboroženih borcev. Takrat so dva bataljona priključili Prešernovi brigadi, z drugima dvema pa dopolnili Vojkovo brigado in na novo ustanovljeno Idrijsko vojno področje. Komandant Dolomitskega odreda je bil Rudolf Hribernik-Svarun, politični komisar pa Anton Dragar-Nedeljko.


Zg Sorica
ŽELEZNIKI
SELCA
Podbrdo
Zali log
Selška Sora
Selška dolina
1630
Porezen
10.10.
Davča
Farji potok
Ravte
Črnikal
Poljegoš
1564
10.11.
Mlaka
Črni vrh
1288
Novaki
Robidnica
Javorje
15.10. in
10.11.
Leskovica
11.10.
Suša
Voljaka
Volča
Poljanska dolina
CERKNO
Poljane
Poljanska Sora
Hlavče njive
26.10.
Hotavlje
Gorenja vas
Podgora
Cerkljanski vrh
Trebija
29.10.
19.10.
Sovodenj
Fužine
Todraž
Otalež
Idrijca
Žirovski vrh
Lučine
Ledinica
ŽIRI
23.10.
N.vas
Ledine
Sp. Idrija
Goropeke
Govejk
St. Jošt
884
Sv. Trije kralji
Ravne
IDRIJA
ROVTE
Veharše
Medvedje brdo
Godovič
LEGENDA
SOVRAŽNIKOVE POSTOJANKE V OKTOBRU IN NOVEMBRU 1943.
19.10.
DATUM IZPRAZNITVE SOVRAŽIKOVE POSTOJANKE
MEJA MED ITALIJO IN JUGOSLAVIJO DO 6. 4. 1941.
NEMŠKO - ITALIJANSKA RAZMEJITVENA ČRTA
0 1 2 3 4 5 km

Po ustanovitvi Vojkove brigade je bil 6. oktobra 1943 ponovno vzpostavljen tudi *Idrijski odred*, ki sta mu poveljevala Petar Alfirović kot komandant in Franc Caserman-Tesar kot politični komisar. Odred je obstajal le do 22. oktobra 1943, ko je bil priključen Idrijskemu vojnemu področju.

V zvezi s temi reorganizacijami je treba omeniti še naloge *Idrijskega vojnega področja* kot vojaškozalednega organa na operacijskem območju Triglavske divizije. Ustanovljeno je bilo 22. oktobra 1943 z osnovno nalogo, da razbremeni operativne enote vseh zalednih opravil. Zato so komande mest kot podrejeni organi komande Idrijskega vojnega področja izvajale mobilizacijo, skrbele za nabavo hrane in opreme, organizirale delavnice in skladišča, skrbele za obveščevalno službo, promet in zveze, bile so odgovorne za vzdrževanje reda na osvobojenem ozemlju itd. Komanda Idrijskega vojnega področja je imela pet komand mest: Cerkno, Čepovan, Črni vrh nad Idrijo, Vojsko in Žiri.

Po kapitulaciji Italije so na osvobojenem in polosvobojenem ozemlju prevzeli oblast *narodnoosvobodilni odbori*. Na Primorskem je bilo devet okrožij z okrožnimi NO odbori. Eno izmed njih je bilo tudi idrijsko okrožje, ki je bilo razdeljeno na štiri rajone (Idrija, Vojsko, Črni vrh nad Idrijo in Cerkno). Med najpomembnejše naloge narodnoosvobodilnih odborov sta sodili mobilizacija vojaških obveznikov in izrabljanje vseh gospodarskih zmogljivosti za potrebe narodnoosvobodilnega boja.

V mnogo težavnejših okoliščinah kot na osvobojenem Primorskem pa so delovali narodnoosvobodilni odbori in odbori OF na Gorenjskem. Tam odborov še ni bilo mogoče voliti, temveč so bili sestavljeni iz predstavnikov posameznih družbenopolitičnih in drugih organizacij narodnoosvobodilnega gibanja. Gorenjska je imela pet okrožij. Med njimi je bilo tudi škofjeloško s petimi rajoni. Žiri so spadale v poljanski rajon, sekretar rajonskega komiteja KP za Poljansko dolino pa je bil Milan Žakelj-Žirovnik.

Na prvi pogled se na Gorenjskem po kapitulaciji Italije in osvoboditvi skoraj vsega Slovenskega Primorja in Dolomitov ni prav nič spremenilo. Nemci na Gorenjskem niso izpraznili nobene svoje postojanke, pa tudi ne okrepili obmejnih postojank, ki so bile najbolj ogrožene. Bilo je očitno, da jim primanjkuje sil, ki so jih še bolj kot na Gorenjskem potrebovali drugod (v Ljubljanski pokrajini, na Primorskem in v Italiji).

V resnici pa se je tudi na Gorenjskem, zlasti pa v njenih obmejnih področjih, marsikaj spremenilo še pred začetkom ofenzive Triglavske divizije. Kapitulacijo italijanske vojske so prebivalci Gorenjske imeli za nov dokaz skorajšnjega nemškega poraza in zmage narodnoosvobodilnega gibanja, ob vse večji aktivnosti narodnoosvobodilnih odborov in odborov OF pa je bil čedalje močnejši tudi priliv novih borcev v enote NOV, še posebej v Prešernovo in Vojkovo brigado, ki sta se tedaj zadrževali na širšem območju Žirov.

Vdor čez mejo in prvi uspehi

Triglavska divizija je začela svojo ofenzivo proti zahodnemu delu Gorenjske v zelo ugodnih razmerah. Predvsem je bila številčno sorazmerno močna (toda poveljniški kader in borci niso imeli skoraj nobenih izkušenj), bila je dobro oborožena (čeprav enote svojega orožja še niso znale uporabljati dovolj učinkovito) in imela je globoko in varno zaledje (osvobojeno Primorsko). Po drugi strani so bile nemške graničarsko-orožniške posadke vzdolž meje sicer močno utrjene, vendar številčno precej šibke (povprečno 50 do 60 mož). Prav tedaj Nemci na Gorenjskem niso imeli nobenih večjih rezerv, s katerimi bi lahko učinkovito pomagali napadenim posadkam. V jugozahodnem delu Gorenjske so sprva imeli le dve četi 19. policijskega polka SS (v Škofji Loki in Poljanah) in 499. grenadirski dopolnilni bataljon v Škofji Loki.

Operativni štab za zahodno Slovenijo je že pred ustanovitvijo Triglavske divizije sklenil poslati na Gorenjsko vse tri brigade te divizije. Najprej naj bi obračunale z obmejnimi posadkami, nato pa naj bi prodirale proti Škofji Loki vzdolž Poljanske in Selške Sore.

Prva akcija na novo ustanovljene Triglavske divizije je bil napad na približno šestdesetčlansko posadko v Davči. Udeležile so se ga Prešernova in Vojkova brigada ter Gorenjski odred. Postojanko naj bi 7. oktobra zjutraj neposredno napadla Prešernova brigada, medtem ko naj bi jo enote Vojkove brigade varovale pred sovražnikovim posredovanjem iz Selške doline, enote Gorenjskega odreda pa naj bi z demonstrativnimi napadi na razne nemške postojanke v Selški in Poljanski dolini pritegovale sovražnikovo pozornost nase.

Napad pa se kljub dobro zamišljenemu načrtu le ni posrečil. Samos puškomitraljezi in puškami Nemcev ni bilo mogoče pregnati iz utrjene stavbe z debelimi zidovi, protitankovski top, ki bi to nalogo laže opravil, pa se je pokvaril že po prvih strelih. Zato je bilo sklenjeno, da borci Prešernove ostanejo na položajih nad postojanko še čez dan, zvečer pa naj bi se pod okriljem teme priplazili prav do njenih zidov in Nemce napadli z ročnimi bombami. Zgodilo pa se je drugače. Vse kaže, da položaji Vojkove brigade niso bili najbolje izbrani, kajti njenemu 3. bataljonu se je posrečilo pri Zalilogu zadržati le sovražnikovo skupino, ki se je tja pripeljala na šestih tovornjakih, in ji prizadejati nekaj izgub, medtem ko se je neka druga skupina – bržkone kaka močnejša patrulja iz postojanke v Zgornji Sorici – neopazno prebila prešernovcem v Davči za hrbet in jih napadla. Zato so se morali umakniti čez mejo nazaj v vojašnice na Črnem vrhu nad Novaki, ki so bile v tistih dneh izhodišče za vse njihove akcije.

Prav pri tem prisilnem umiku pa so ugotovili, kako nevarna bi jim lahko bila z žičnimi ovirami prepredena meja, vzdolž katere so bile položene še mine. Zato so dva dni kasneje na več kilometrov dolgem odseku odstranjevali žico in mine, hkrati pa podirali tudi mejnike. S tem so hoteli povedati, da ne priznavajo

nobene meje med obema slovenskima pokrajinama in da Slovensko primorje dejansko postaja sestavni del nove Jugoslavije.

Naslednjega dne, 10. oktobra, naj bi Prešernova brigada s popravljenim protitankovskim topom ponovno napadla nemško postojanko v Davči, enote Vojkove brigade pa naj bi med drugim demonstrativno napadale nemško graničarsko posadko v Leskovici. Prešernovci svojega topa zaradi goste megle niso mogli uporabiti. Ko pa so se pripravljali za napad brez njega, so jih Nemci začutili in se jim izmuznili proti Zgornji Sorici, še prej pa sami zažgali postojanko. Tako so prešernovci, čeprav nekoliko nenavadno, le dosegli svoj cilj in zasedli Davčo.

Protitankovski top so imeli tudi borci Vojkove brigade in z njim obstreljevali graničarsko postojanko v Leskovici. Merili so kar skozi cev in ker je bil ognjeni položaj topa verjetno predaleč od postojanke, ni nobena granata zadela cilja. Vendar so bili Nemci prepričani, da gre za pravi napad. Na njihovo zahtevo so jim iz Gorenje vasi poslali na pomoč lovski oddelek. Ko je ta prispel v Leskovico, je ugotovil, da le ni tako hudo, kot je sprva kazalo. Zato se je še istega dne vrnil nazaj v Gorenjo vas.

Proti večeru je vojkovce pred Leskovico zamenjala ena izmed čet 1. bataljona Prešernove brigade. Naslednje jutro, 11. oktobra, so vojkovci na hrib med Leskovico in Robidnico spet pripeljali top in ga usmerili na postojanko. Tokrat so bili topničarji natančnejši: s prvo granato so zadeli streho, z drugo pa zid nemške postojanke. Prestrašeni graničarji niso čakali pomoči, temveč so takoj zbežali v Gorenjo vas. V nemškem poročilu piše, da so si s tem rešili „le golo življenje, vso drugo opremo razen orožja pa so morali pustiti na postaji". To pa ni bilo čisto res, kajti prešernovci so v postojanki poleg opreme zaplenili tudi nekaj orožja. Posadka je v teh spopadih izgubila dva moža: eden je padel že prvi dan, drugi pa se je ob njenem umiku potuhnil in se kasneje pridružil borcem Prešernove brigade. Tega dne je pred Leskovico padel tudi prešernovec Alfonz Mihelič-Valentin, ko je stoje streljal za bežečimi Nemci.

Najbrž so se nemški graničarji v Davči in Leskovici ustrašili predvsem partizanskih topov. V svojih poročilih so navajali, da jih je napadlo vsaj tisoč partizanov, kar seveda ni bilo res. „Teh tisoč banditov, ki je vdrlo v Leskovico, pomeni s svojim težkim orožjem nevarno grožnjo za vso Poljansko dolino, posebno še zato, ker se jim niti orožniki niti graničarji ne morejo upreti z enakovrednim orožjem. Da bi se lahko prodirajočim banditom z uspehom postavili po robu, je za kraje v Poljanski dolini nujno potreben učinkovit in s težkim orožjem opremljen kontingent vojske".

Toda takega „kontingenta" nemško poveljstvo na Gorenjskem še ni imelo, zato se je moralo zadovoljiti le z bombardiranjem Novakov, v katerih se je takrat zadrževal štab Vojkove brigade. Šlo pa je bolj za maščevalni ukrep proti prebivalstvu, kajti tistega dne, 12. oktobra, je nemško letalo v treh naletih metalo zažigalne bombe, ki so povzročile precejšnjo škodo. Zgorelo je župnišče s cerkvijo vred in še neko drugo poslopje.

Po padcu prvih dveh obmejnih postojank je štab Triglavske divizije nameraval razširiti preboj na gorenjsko stran z napadom na graničarski postojanki v Zgornji Sorici in v Sovodnju, poglobiti pa z napadom na orožniško postojanko v Javorjah nad Poljanami. Zgornjo Sorico in Javorje naj bi napadle enote Prešernove, Sovodenj pa enote Vojkove brigade.

Napad 1. bataljona Prešernove brigade 13. oktobra 1943 na Zgornjo Sorico je bil neuspešen predvsem zaradi številčnosti tamkajšnje posadke. V Zgornji Sorici je bilo namreč okrog 150 mož, kajti poleg stalne domače posadke se je v tej postojanki naselila še posadka iz Davče. To pa je bil za en sam bataljon le pretrd oreh.

Uspešnejši je bil 2. bataljon Prešernove brigade, ki se je naslednjega dne lotil posadke v Javorjah. Pravzaprav jo je presenetil med pripravami za izpraznitev postojanke, kar pa ji je partizanski napad začasno onemogočil. Boji so se nadaljevali še 15. oktobra. Orožniki so se lahko umaknili v Poljane šele potem, ko so jim iz Kranja in Poljan poslali pomoč. „Ko smo bili dovolj močni, smo obe stavbi izpraznili in okoli 19.30 preselili orožniško postajo Javorje v Poljane," beremo v nemškem poročilu.

Vojkova brigada je s 1. in 3. bataljonom obkrožila sovražnikovo postojanko v Sovodnju, ki je bila v šoli na hribčku nad vasjo, že 13. oktobra zvečer. Njeni borci so takoj prerezali telefonske žice, po katerih je bila sovodenjska posadka povezana z zunanjim svetom. Brž ko so Nemci v Trebiji ugotovili, da s Sovodnjem ne morejo dobiti telefonske zveze, so to sporočili naprej v Gorenjo vas oziroma v Škofjo Loko. Nemško poveljstvo je sporočilo obravnavalo zelo resno in je takoj poslalo iz Škofje Loke polovico 499. grenadirskega dopolnilnega bataljona z dvema havbicama (350 mož) v Trebijo, kjer se je nastanil le del okrepitve, preostali, bilo jih je za četo, pa so se še ponoči odpravili naprej v ogroženo Sovodenj. Havbici sta ostali v Trebiji, toda četa, ki je bila odšla v Sovodenj, je imela s seboj tudi nekaj mitraljezov in minometov.

Štab Vojkove brigade nad cesto Trebija—Fužine—Sovodenj ni pustil dovolj močnih zased, kajti sovražniki so brez težav prišli v Sovodenj in se združili s tamkajšnjo posadko, nato pa so skupaj s protinapadom pregnali napadalce z bližnjih gričev. Bil pa je skrajni čas, saj je posadki že trda predla. Ponoči so se morali graničarji zaradi silovitega pritiska vojkovcev kljub močno utrjenemu poslopju ter bunkerjem in okopom okrog njega umakniti iz zgornjih prostorov, v spodnje, vendar tudi tam najbrž ne bi dolgo vzdržali.

Vojkovci tudi naslednjega dne, 14. oktobra, niso nameravali odnehati. Vrnili so se in ponovno napadli zdaj že močno okrepljeno posadko. Nemci so odgovorili s hudim ognjem, položaje vojkovcev pa so obstreljevali tudi s Trebije, in sicer s havbicami 9. baterije 112. šolskega dopolnilnega artilerijskega polka (ki je bil sicer nastanjen v bližini Beljaka na Koroškem). Nato je sovražnik ponovno prešel v protinapad

in potisnil vojkovce čez dotedanjo nemško-italijansko mejo.

Nemške okrepitve so tudi po umiku enot Vojkove brigade čez mejo ostale v Trebiji in Sovodnju, kajti sovražnikovo poveljstvo v Trebiji, kamor sta spadali tudi posadki v Sovodnju in Žireh, je menilo, da je „položaj na območju, ki ga nadzoruje naša postaja, izredno kritičen", saj zdaj ne gre več za slabo oborožene partizane, in da „nameravajo partizani zavzeti Sovodenj, Žiri in Trebijo ter prodreti v Poljansko dolino".

Čeprav je bila sovražnikova ocena položaja povsem pravilna in je njegovim posadkam v Poljanski dolini po padcu Davče in Leskovice resnično grozila velika nevarnost, je njegovo poveljstvo že 18. oktobra nepričakovano odpoklicalo enote 499. grenadirskega dopolnilnega bataljona z 9. baterijo vred nazaj v Škofjo Loko. To je storilo zaradi nove, še hujše nevarnosti, ki je zagrozila Selški dolini.

Štab Triglavske divizije je namreč ugotovil, da zaradi sovražnikovih okrepitev v Trebiji in Sovodnju ne kaže nadaljevati napada proti Poljanski dolini, zato je menil, da bo bolje, če se z glavnimi silami preusmeri proti Selški dolini in napade orožniški posadki v Selcah in Železnikih. V napadu naj bi poleg Prešernove brigade sodelovala še Tolminska brigada, ki se je dotlej gibala na območju Baške grape, in Gorenjski odred.

Prešernova brigada, ki je še vedno imela le dva bataljona, od 19. oktobra dalje pa tudi posebno spremljevalno („pratečo") četo s protitankovskim topom in težkim mitraljezom, je dobila nalogo, naj napade Selca in se hkrati zavaruje iz smeri Škofje Loke, del Tolminske brigade pa naj bi napadel Železnike in se z drugimi enotami zavaroval iz smeri Zgornje Sorice in Baške grape. Gorenjski odred naj bi z izzivalnimi napadi pritegoval nase posadke v Poljanski dolini, z 2. četo pa naj bi temeljito onesposobil cesto, ki pelje iz Škofje Loke proti Blegošu, in tako zavaroval hrbet borcem Prešernove in Tolminske brigade med njihovim napadom na Selca in Železnike.

Toda sovražnik je moral za te načrte zvedeti, kajti že 19. oktobra je prepovedal prebivalstvu v Selški dolini vsakršno gibanje zunaj svojih naselij, hkrati pa je poslal v Selško dolino tudi okrepitve, ki jih je bil prejšnjega dne odpoklical iz Trebije in Sovodnja. Takrat pa so se enote Triglavske divizije že bližale predvidenim položajem za napad. Ena izmed zased Prešernove brigade je naslednje jutro napadla nemški kamion s približno 40 vojaki, ki je peljal iz Škofje Loke po Selški dolini, in sovražniku prizadejala nekaj izgub.

Napad na Selca in Železnike pa je bil v zadnjem hipu odpovedan, kajti iz Škofje Loke je začelo po vojaški cesti proti Blegošu prodirati približno 250 nemških vojakov. Zato so se morale zasede 1. bataljona Prešernove brigade hitro umakniti iz doline. V Rovtah in na Ostrem vrhu so se nato spopadli s prodirajočo nemško kolono, potem pa so se vse enote Prešernove brigade umaknile proti Davči.

Nemško poveljstvo je s hitro premestitvijo delov 499. grenadirskega dopolnilnega bataljona in 9. baterije 112. šolskega dopolnilnega artilerijskega polka sicer preprečilo napad na Selca in Železnike, toda hkrati s tem je močno oslabilo obrambo Poljanske doline, predvsem pa Sovodnja. Štab Vojkove brigade je namreč takoj po odhodu sovražnikovih okrepitev začel s svojimi enotami spet napadati Sovodenj. Nemško povejstvo je na podlagi tega ugotovilo, da s silami, ki jih ima na voljo, ne more uspešno braniti Selške doline in hkrati tudi najbolj izpostavljenih postojank v Poljanski dolini, zato je sklenilo, da bo po Davči in Leskovici izpraznilo še Sovodenj. To se je zgodilo 19. oktobra, ko je iz Št. Vida nad Ljubljano (sedaj Šentvida) poslalo poleg drugih okrepitev tudi dva tanka in sovodenjski graničarski posadki omogočilo, da se je brez izgub umaknilo v Trebijo, čeprav so jih borci med nakladanjem opreme na vozove in na poti v Trebijo močno obstreljevali.

Osvoboditev Žirov

Po zasedbi Sovodnja so enote Vojkove brigade 20. oktobra prodrle vse do Fužin ob cesti Gorenja vas—Žiri in zasedle položaje na gričih nad Fužinami. Čez cesto Fužine—Sovodenj so podrle bližnja drevesa, da bi preprečile morebiten prodor nemških tankov v to smer, hkrati pa so onesposobile tudi cesto Gorenja vas—Žiri. Tako so žirovsko orožniško-graničarsko posadko povsem odrezale od drugih nemških postojank v Poljanski dolini.

Nemško poveljstvo je vedelo, da zelo izpostavljena žirovska posadka ne bo mogla sama kljubovati partizanskim napadom, zato je sklenilo izprazniti tudi Žiri. Da pa bi se njihova posadka laže prebijala mimo partizanskih položajev pri Fužinah, ji je nameravalo poslati na pomoč nekaj vojaštva in policijskih enot z dvema tankoma.

Nemci v Žireh so se začeli pripravljati na odhod že 21. oktobra. Žiri so bile takrat pomembno čevljarsko središče, ki je bilo usmerjeno v proizvodnjo obutve za potrebe nemške vojske. Ker je imelo veliko izdelanih čevljev in drugega materiala, je poveljstvo nemške posadke v Žireh ukazalo vsem lastnikom čevljarskih obratov, naj pripeljejo svoje izdelke v njihovo postojanko. Tam so jih naložili na vozove in jih nameravali odpeljati s seboj v Gorenjo vas.

Naslednjega dne, 22. oktobra, so graničarji in orožniki že v jutranjih urah naložili vso svojo opremo na vozove in bili pripravljeni na odhod. Čakali so le še na prihod obljubljene pomoči in tankov iz Gorenje vasi. Ura je bila že poldne, okrepitev pa še ni bilo. Nemci so postajali čedalje bolj nestrpni, saj je bila pot do Gorenje vasi oziroma Trebije dolga, ponoči pa še nevarnejša kot podnevi. Zato so približno ob dveh popoldne sklenili, da se bodo kar sami odpravili na pot, in upali, da se bodo z okrepitvami srečali še pred najnevarnejšim odsekom, kjer so bile partizanske zasede.

Prav tedaj, ko se je kolona premaknila, pa so se oglasili vojkovci, ki so bili zasedli položaje na pobočjih nad Žirmi. Prestrašeni Nemci so planili v kritja in

začeli odgovarjati na partizanski ogenj. Iz nevarnega položaja jih je rešila dolgo pričakovana kolona iz Gorenje vasi, okrepljena z dvema tankoma in hitrostrelnim topom. Z njim in drugim orožjem so Nemci začeli obstreljevati vsa bližnja pobočja in tako prisilili vojkovce k umiku.

Nepričakovani boj je vzel Nemcem toliko časa, da na umik tistega dne ni bilo več mogoče misliti, zato ga je nemško poveljstvo preložilo na naslednji dan. Voznikom je ukazalo izpreči konje, Nemci pa so se vrnili v postojanke okrog cerkve ali pa zasedli položaje v njihovi neposredni bližini, da jih ne bi mogel presenetiti morebiten nočni partizanski napad.

Nemško poveljstvo je zdaj že vedelo, da so partizanske zasede ne le pri Fužinah, ampak tudi nad Žirmi in da bo njihova kolona na vsej poti izpostavljena nasprotnikovemu ognju. Torej so morali računati na občutne izgube. Zato si je sovražnikovo poveljstvo zagotovilo varen umik na tipičen nemški način: objavilo je, da bo za vsakega Nemca, ki bo med umikom izgubil življenje, ustrelilo po 100 domačinov, za vsakega ranjenega pa petdeset. Večina moških se je poskrila, toda nekaj domačinov so Nemci le polovili in jih sedem zadržali za talce. Ljudje so o tem takoj obvestili tudi partizane nad vasjo. Takrat je bil v bližnjih Dragah eden izmed bataljonov Vojkove brigade, neka njena četa pa je bila za Žirkom. Da bi rešili talce, je partizansko poveljstvo sklenilo, da bo pustilo Nemce mirno oditi iz Žirov.

To priložnost je sovražnik do konca izkoristil. Vso svojo opremo in še veliko naropanega blaga po trgovinah in čevljarskih obratih so naložili na približno dvajset tovornjakov in vprežna vozila in v popoldanskih urah odšli iz Žirov proti Fužinam in naprej proti Trebiji in Gorenji vasi. Niso pa pozabili vzeti s seboj tudi talcev.

Tako so Nemci brez težav prišli že v večernih urah na Trebijo. Spotoma so zažgali še neko hišo nad Fužinami. Del žirovske posadke je nemško poveljstvo pustilo na Trebiji in z njo okrepilo tamkajšnjo posadko, vsi drugi pa so nadaljevali pot v Gorenjo vas, kjer so talcem dovolili, da so se vrnili nazaj v Žiri.

Kljub izropanim trgovinam in delavnicam je v Žireh zavladalo praznično razpoloženje, kajti po dobrih dveh letih je bila žirovska dolina spet brez okupatorja. Še istega dne, 23. oktobra, je bil na Ledinici izvoljen narodnoosvobodilni odbor kot prvi izvoljeni organ ljudske oblasti na Gorenjskem. Naslednjega dne je imel v osvobojenih Žireh svojo prvo sejo, na kateri je razpravljal o mobilizaciji v NOV in o raznih drugih zadevah, ustanovil pa je tudi oboroženo enoto Narodne zaščite in gospodarsko komisijo, ki naj bi skrbela za prehrano vojske in prebivalstva.

Tega dne je bil v Novi vasi ustanovljen tudi odbor OF za okraj Žiri. Vsekakor je osvoboditev žirovske doline omogočila velik razmah vseh organov in organizacij narodnoosvobodilnega gibanja, še posebej Zveze slovenske mladine, Zveze komunistične mladine (Skoja) in Slovenske protifašistične ženske zveze. V teh dneh je prišlo tudi do razdelitve rajona za Poljansko dolino na dva dela: poleg rajonskega komiteja KPS za Poljane je bil ustanovljen še rajonski komite KPS Žiri-Sovodenj. Tu pa je bila tudi Komanda mesta Žiri, ko je bil organ Idrijskega vojnega področja.

Prvi miting v osvobojenih Žireh je bil že 24. oktobra zvečer. Na njem sta govorila komandant Vojkove brigade Ivo Tominc in rajonski sekretar KPS Milan Žakelj. Udeležencem sta pojasnjevala cilje narodnoosvobodilnega boja in ukrepe, ki jih je sprejela nova ljudska oblast. Dva dni kasneje je bilo še eno zborovanje občanov in borcev, na katerem je bil glavni govornik politični komisar 3. operativne cone (alpske) Dušan Kveder-Tomaž. Naslednjo nedeljo, 31. oktobra, pa so priredili miting v Prosvetnem domu. Po političnih govorih — eden izmed govornikov je bil sekretar KPS za Gorenjsko Maks Krmelj — so pripravili pester kulturni in zabavni program.

Tako je žirovska dolina postala prvo večje osvobojeno ozemlje na Gorenjskem, na katerem so ljudska oblast in družbenopolitične organizacije kljub občasnim nemško-domobransko-četniškim vdorom uspešno delovale vse do zadnjih dni vojne.

Boji okrog Gorenje vasi

Naslednja sovražnikova postojanka, ki se je morala spopasti s Triglavsko divizijo, je bila Trebija. Napadala pa jo je Vojkova brigada. Toda postojanke ni bilo mogoče povsem vkleniti in pretrgati njeno povezavo s postojanko v Gorenji vasi, kajti v vmesne Hotavlje je nemško poveljstvo pripeljalo iz Kranja s težkim orožjem opremljene vojake 2. orožniške motorizirane čete „Alpenland". S to četo in s posadko v Gorenji vasi pa je imela opraviti Prešernova brigada.

V Prešernovi brigadi je prav v teh dneh prišlo do velikih organizacijskih sprememb, kajti po ukinitvi Dolomitskega odreda in združitvi z glavnino Tolminske brigade se je številčno močno povečala.

Štab 3. operativne cone (alpske) je že 17. oktobra ukinil Dolomitski odred, tri dni kasneje pa so njegove enote zapustile svoje dotedanje operacijsko območje in 21. oktobra prispele na Ledine. Tam so jih napadli Nemci, ki so se na Ledine povzpeli iz Spodnje Idrije. Po kratkem boju, v katerem je bilo nekaj partizanov ranjenih, so se Nemci umaknili, odred pa je nadaljeval svojo pot čez Cerkljanski vrh v Robidnico. V Prešernovo brigado je bil najprej vključen 2. bataljon Dolomitskega odreda, ki je tako postal 3. bataljon Prešernove brigade. Ko pa je nekaj dni kasneje v brigado prispel še 4. bataljon odreda, so njegovo moštvo razdelili med vse tri bataljone.

Takoj zatem, 25. ali 26. oktobra, je Prešernova brigada dobila še dva bataljona Tolminske brigade, ki sta postala 4. in 5. bataljon Prešernove brigade. Ob tej priložnosti je brigada dobila tudi novo poveljstvo: njen komandant je postal Slavko Jereb, namestnik komandanta Albin Drolc-Krtina, politični komisar Ludvik Petelinšek-Črt, njegov namestnik Franc Čopi-Borotin, načelnik štaba pa Rudolf Hribernik-Svarun.

Takoj po reorganizaciji so se bataljoni razporedili po položajih nad Selško in Poljansko dolino: 1. bataljon je iz Mlake nadziral Selško dolino v smeri

Škofje Loke, 2. bataljon je iz Farjega potoka nadzoroval postojanki v Železnikih in Zgornji Sorici, 3. bataljon je bil nad Poljanami, 4. bataljon v Suši, 5. bataljon pa v Voljaki. To je bil razpored, ki naj bi obema brigadama, Vojkovi in Prešernovi, omogočil nadaljevanje ofenzive s končnim ciljem, da preženeta nemške posadke še iz drugih postojank v Poljanski dolini.

Zaradi partizanskega pritiska so se morali nemški orožniki 26. oktobra umakniti iz Hotavelj. Tako so enote Vojkove in Prešernove brigade lahko sklenile še ožji obroč okrog Trebije in Gorenje vasi. Iz nemških poročil ugotavljamo, da je bilo ponoči „opaziti po vseh višinah svetlobne signale, ki so natančno označevali obseg obkolitvenega obroča. Kljub temu telefonska zveza z Gorenjo vasjo ni bila pretrgana. Kot smo kasneje ugotovili, so se banditi na področju med Podgoro in Hotavljami priključili na telefonsko linijo ter na ta način lahko posneli vsak pogovor. Do splošnega napada na Trebijo, kjer so bili poleg domače posadke tudi orožniki iz izpraznjenih Žirov in Sovodnja, in na Gorenjo vas je prišlo 28. oktobra. Štab 1. bataljona Vojkove brigade je pred tem skušal obkoljene Nemce v Trebiji pripraviti do vdaje in je poslal v postojanko otroka s pozivom, češ da so naše enote „Gorenjo vas v celoti obkolile, če vam je do življenja, vrzite stran orožje in se nam vdajte, sicer bomo tudi mi ravnali z vami kot vi z nami v Begunjah in povsod drugod." Nemško poveljstvo na poziv ni ni odgovorilo.

Trebijo je napadel le 1. bataljon Vojkove brigade, medtem ko je bil 2. bataljon na območju Ledin in od tam ščitil žirovsko dolino pred morebitnim sovražnikovim vdorom iz smeri Idrije, 3. bataljon pa je bil zaposlen s prenašanjem streliva z območja Črnega vrha nad Idrijo in Zadloga na Cerkljansko. Ker pa 1. bataljon ni imel težjega orožja, so bili njegovi napadi neučinkoviti. Kljub temu so imeli vojkovci sovražnikovo posadko v Trebiji pod popolnim nadzorstvom. Bili so za debli na robu gozda, nekateri pa so splezali celo na drevesa, tako da se Nemci niso mogli ganiti iz postojanke.

Prešernovci, ki so 27. oktobra zasedli Hotavlje, so že tega dne začeli napadati tudi posadko v približno dva kilometra oddaljeni Gorenji vasi. Boji so postali čedalje srditejši. Prešernovci so temeljito porušili oziroma pregradili cesto med Gorenjo vasjo in Hotavljami, da bi tako preprečili prodor sovražnikovim oklepnim vozilom proti Hotavljam, kjer je bil štab brigade, in naprej proti Trebiji. 28. oktobra je bila v večje ali manjše boje zapletena skoraj vsa Prešernova brigada: 4. in 5. bataljon pri Gorenji vasi, 1. bataljon nad Poljanami, 2. bataljon pa pri Železnikih in Selcah, kjer je vznemirjevalno napadal tamkajšnji posadki. Zelo prizadevna je bila v teh dneh tudi 1. (loška) četa Gorenjskega odreda, ki je iz zased napadala sovražnikove kolone in patrulje v Poljanski dolini.

Do odločilnih bojev na območju Gorenje vasi in Trebije pa je prišlo 29. oktobra, ko so poslali vojkovcem pred Trebijo v pomoč protitankovski top. Prve granate sicer še niso povzročile kake posebne škode (ranile so po enega orožnika iz nekdanje sodovodenjske in žirovske posadke), toda dolgotrajnejše obstreljevanje bi utegnilo biti za trebijsko posadko usodno. Zato je nemško poveljstvo sklenilo izprazniti tudi to postojanko.

Nemška posadka v Gorenji vasi je bila v tistih dneh okrepljena z enotami akcijskega orožniškega bataljona pod poveljstvom kapetana Höhnela in, sodeč po artilerijskem obstreljevanju okolice Gorenje vasi, tudi z nekaterimi artilerijskimi enotami, bržkone iz 112. šolskega dopolnilnega artilerijskega polka. Nemško poveljstvo v Gorenji vasi je najprej nameravalo zrahljati obroč okrog svoje postojanke in se prebiti proti Hlavčjim njivam. Tam so bili položaji 4. bataljona Dolomitskega odreda, ki še ni bil razporejen med druge brigadne enote. Pod nemškim pritiskom se je bataljon umaknil, brez prave potrebe pa sta to storila tudi 4. in 5. bataljon Prešernove brigade. Njuni borci namreč niso imeli skoraj nobenih bojnih izkušenj, pestilo pa jih je tudi hudo domotožje po domačih, tolminskih krajih. Večina borcev teh dveh bataljonov je izrabila priložnost in odšla na Primorsko z namenom, da bi se pridružili tamkajšnjim partizanskim enotam.

Po vsem tem je nemško poveljstvo še tisto popoldne, potem ko so njegovi vojaki očistili cesto, poslalo v Trebijo ob precejšnjem spremstvu osem praznih tovornjakov, na katere naj bi trebijska posadka naložila opremo in jo odpeljala v Gorenjo vas. „Ker pa je sovražnik med nakladanjem obstreljeval postajo približno pol ure s puškami in mitraljezi, je več kot polovica tovornjakov odšla praznih nazaj. Zato smo lahko odpeljali le del inventarja", piše v nemških poročilih.

Tako je Triglavska divizija v svoji oktobrski ofenzivi na Gorenjskem zabeležila nov uspeh in razširila osvobojeno ozemlje vse do Gorenje vasi. Toda nadaljnje čiščenje Poljanske doline je bilo zaustavljeno, kajti naslednja postojanka, ki naj bi prišla na vrsto, je bila tedaj za Triglavsko divizijo le premočna. V Gorenji vasi so bile namreč kar štiri orožniške in graničarske posadke: domača, iz Trebije, Žirov in Sovodnja.

Poleg tega so Nemci ubrali za obrambo Poljanske in Selške doline drugačno taktiko: namesto da bi se branili samo iz doline, so premestili orožniški akcijski bataljon iz Gorenje vasi v Poljane, nato pa so z njim potisnili 3. bataljon Prešernove brigade iz Volče in vzpostavili nove postojanke v naseljih Javorje, Mlaka, Podvrh in Brinje, ki ležijo vzdolž grebena med Poljansko in Selško dolino. To je pomenilo, da bi Nemci v teh postojankah lahko partizanskim enotam, ki bi se lotile napada na katerokoli postojanko v Poljanski ali Selški dolini, odzgoraj udarili v hrbet.

Nemško poveljstvo se je odločilo tudi za ofenzivnejšo taktiko in ni več pasivno čakalo na morebitne nasprotnikove napade na svoje postojanke. Organiziralo je izpade in tako prisililo partizanske enote k obrambi, večji previdnosti in boljšemu zavarovanju.

Med temi nemškimi ukrepi je imel za Prešernovo brigado hude posledice zlasti nepričakovani in neobičajni napad na njen 3. bataljon. Iz nemških poročil

zvemo, da je neka njihova policijska enota (najbrž iz 19. policijskega polka SS) ugotovila, da se v vasici Jelovica na jugovzhodnih pobočjih Blegoša zadržuje kakih 140 partizanov. To je bil 3. bataljon. Nemci so pripeljali na Hlavčje njive topove in minomete in z njimi izvedli silovit ognjen nalet na vasico. Borci 3. bataljona so Nemce pravočasno opazili, vendar se jim zaradi oddaljenosti in globoke grape med obema vasema niso zdeli nevarni. Mine in granate, ki so začele rešetati po vasici, so povzročile med borci 3. bataljona hudo zmedo. Zaradi požarov je bil urejen umik iz naselja še bolj otežen. Borci so se umikali predvsem v bližnji gozdiček, kar pa so Nemci na Hlavčjih njivah opazili in nanje usmerili ogenj.

V tem sorazmerno kratkem in neenakopravnem spopadu je izgubilo življenje osem borcev, štirje pa so bili ranjeni. Za poraz je bilo nedvomno krivo izdajstvo, kajti v nemških poročilih piše, da je sovražnikovo poveljstvo vedelo ne le za bivanje partizanov v tej vasici, temveč tudi za število žrtev.

Razmeroma pogosto je proti 1. in 2. bataljonu Prešernove brigade, ki sta branile dostope proti Črnemu kalu in Blegošu, napadala tudi posadka iz Javorij in sosednjih postojank. Zato sta si bataljona prizadevala, da z napadi preženeta sovražnika nazaj v dolino. Še najbolj nadležna je bila posadka v Brinju, ki leži med Javorjem in Gorenjo Žetino. Njene patrulje so vdirale proti Dolenji in Gorenji Žetini in tam postavljale zasede. V eno izmed njih je 8. novembra padla neka naša mitralješka trojka in takrat je bil borec ubit, puškomitraljez pa zaplenjen. Po večkratnih neuspešnih napadih in minometnih obstreljevanjih je 1. bataljonu 10. novembra končno uspelo pregnati sovražnikovo posadko iz Brinj proti Javorjem, nato pa so se Nemci še tisto noč sami umaknili tudi iz Javorij in sosednjih vasi.

Tako je Prešernova brigada spet imela skoraj popoln nadzor nad vsem ozemljem med Poljansko in Selško dolino vse do Škofje Loke.

Vdori z Žirovskega v Dolomite

Medtem so se razmere v Dolomitih močno poslabšale. Vse kaže, da ukinitev Dolomitskega odreda ni bila najboljša poteza. Njegovo ukinitev sredi oktobra je štab 3. operativne cone „alpske" utemeljeval z ugotovitvijo, da mora na območju Dolomitskega odreda „zaradi političnega in vojaškega položaja operirati močna udarna edinica pod krepkim vodstvom, oprta na edinice, ki operirajo v Poljanski dolini proti nemškim okupatorskim postojankam". Pod „udarnimi edinicami" je mislil na brigade.

Brigade so bile takrat zaposlene pretežno v Poljanski in Selški dolini, Dolomiti pa so po odhodu Dolomitskega odreda ostali prazni. Sovražnikovo poveljstvo je to okoliščino takoj izkoristilo in v skoraj vseh nekdanjih belogardističnih postojankah naselilo domobranske posadke. Tako so se domobranci nastanili tudi na obrobju Žirov — v Št. Joštu (sedaj Šentjošt nad Horjulom), Rovtah in pri Sv. Treh kraljih (sedaj Vrh nad Rovtami).

Zaradi krepitve nekaterih sovražnikovih postojank, ki so postopoma postajale tudi izhodišča vseh ofenzivnih akcij proti osvobojenemu ozemlju (predvsem Idrija in Škofja Loka), je bilo treba misliti tudi na njihov nadzor in na obrambo osvobojenega ozemlja na Cerkljanskem in Gorenjskem, če bi prišlo do spopadov. Vse to pa je drobilo sile Triglavske divizije in slabilo njihovo udarno moč, čeprav njene brigade nikoli prej niti kasneje niso bile številčno tako močne.

Prešernova brigada je po dodelitvi dveh bataljonov Dolomitskega odreda in dveh bataljonov Tolminske brigade narasla na približno 1100 borcev. Vojkova brigada, ki je imela ob ustanovitvi okrog 500 borcev, se je z naknadnim mobiliziranjem vojaških obveznikov na Cerkljanskem, Idrijskem in Žirovskem povečala na 950 borcev. V prvih dneh novembra pa je Triglavska divizija dobila še iz Goriške divizije Gradnikovo brigado, ki se je na Ledinah združila z Goriško brigado. Po združitvi je Gradnikova brigada imela pet bataljonov in 1450 borcev.

Precejšnje številčne premoči v primerjavi s sovražnikovimi silami pa štab Triglavske divizije ni mogel izrabiti ne samo zaradi neizkušenosti borcev in poveljniškega kadra pri napadih na utrjene postojanke in bojih zunaj njih, ampak tudi zato, ker so bile brigade zelo razdrobljene, divizijska „fronta" pa je segala od Selške doline vse do Idrije.

Prešernova brigada je imela nalogo, da nadzoruje sovražnikove postojanke v Selški in Poljanski dolini in da brani v oktobru osvobojeno ozemlje na tem delu Gorenjske.

Vojkova brigada je bila na Žirovskem, nadzorovala pa je tudi Idrijo. Ko je 28. oktobra tamkajšnje nemško poveljstvo vzpostavilo v Spodnji Idriji novo postojanko kot nekakšno predstražo Idrije, je Vojkova brigada dobila nalogo, naj z minometnim ognjem ovira utrjevanje Spodnje Idrije. Toda Nemci so odgovorili s svojimi minometi in smrtno ranili bataljonskega komandanta in borca iz leta 1941 Valentina Zevnika-Železnika, enega izmed treh narodnih herojev, ki jih je dala Vojkova brigada. Po prihodu Gradnikove brigade se je brigada, ki je imela že štiri bataljone, premaknila na nove položaje tako, da je njen 1. bataljon s položajev nad Trebijo zapiral smer Gorenja vas—Žiri, drugi trije bataljoni pa so iz Žirovskega vrha ščitili žirovsko dolino pred morebitnimi sovražnikovimi vdori iz Št. Jošta, Lučin in Gorenje vasi.

Gradnikova brigada je bila razporejena na skrajno desno krilo Triglavske divizije. Njeni bataljoni so se gibali na črti Goropeke—Ravne—Razpotje—Govejk—Jaznje in so ščitili žirovsko dolino pred sovražnikovimi vdori iz Dolomitov in Idrije, hkrati pa so zapirali tudi smer Idrija—Želin—Cerkno.

Poleg obrambnih je imela Gradnikova brigada tudi ofenzivne naloge. Predvsem naj bi vdirala v Dolomite in preprečevala nadaljnje širjenje domobranstva. Iz tistih dni je zelo malo naših poročil, toda vrzel dopolnjujejo nekateri sovražnikovi viri.

Po nekem domobranskem poročilu naj bi tedaj kakih 200 partizanov napadlo nemški vojaški transport na cesti Logatec—Idrija med Hotedršico in

Godovičem. V boju sta menda padla dva, ranjeni pa so bili štirje nemški vojaki, medtem ko so partizani enega odpeljali s seboj.

Iz poročila propagandnega odseka Gradnikove brigade zvemo, da se je patrulja 3. bataljona 8. novembra pri Sv. Treh kraljih spopadla (takrat tam, kot kaže, še ni bilo sovražnikove postojanke) z domobransko patruljo in jo napodila v beg. Naslednjega dne je 3. bataljon prodrl vse do Žažarja, kjer je zaplenil nekaj lovskega orožja in streliva.

V noči na 12. november je štab brigade poslal v razne akcije vso brigado. Del 1. bataljona je skupaj z brigadnim minerskim vodom porušil cesto Idrija—Logatec. Ko pa so minerji nameravali podreti še most v neposredni bližini Idrije, sta jih pregnala dva sovražnikova tanka.

Drugi bataljon je z brigadno delavsko četo onesposabljal cesto Logatec—Rovte, toda napadli so ga domobranci in se je moral po enournem boju umakniti. Vse kaže, da so domobranci prav tedaj vzpostavili postojanko tudi pri Sv. Treh kraljih, kajti iz našega poročila razberemo, da so jo enote 2. bataljona obstreljevale.

Tretji bataljon je to noč, sodeč po istem poročilu, vdrl v domobransko postojanko Horjul, kjer je ujel 20 domobrancev, dvaindvajset pa jih je ušlo. Bataljon je zaplenil 8 pušk in še nekaj drugega vojaškega materiala.

Četrti bataljon je dobil nalogo, naj na tri kilometre dolgem odseku med Godovičem in Veharšami uniči sovražnikovo telefonsko linijo.

Peti bataljon, ki je bil okrepljen z brigadno pionirsko četo in minerskim vodom, je moral onesposobiti cesto Veharše—Medvedje brdo. Delo pa se je močno zavleklo in že podnevi je izvidnico tega bataljona presenetilo sovražnikovo oklepno vozilo, ki je pripeljalo iz smeri Medvedjega brda. Borci so se hitro znašli in iz zasede ubili tri sovražnikove vojake. Komandir 1. čete Ibro Ibraimi je z bataljonskim obveščevalcem Mirom Vodopivcem pohitel na kraj spopada. Na poti pa sta nepričakovano naletela na nemški tank, ki je vozil z odprto lino na kupoli. Z ognjem iz brzostrelk sta uničila njegovo posadko, nato pa sta se morala hitro umakniti, kajti za prvim so pripeljali še štirje tanki in dva oklepna avtomobila.

Spopad pri Medvedjem brdu je bil že uvod v novo sovražnikovo ofenzivo, ki se je na položajih Gradnikove brigade začela 13. novembra, v naslednjih dneh pa je zajela še druge enote Triglavske divizije na Žirovskem in Cerkljanskem ter med Poljansko in Selško dolino.

Trajni rezultati oktobrske ofenzive Triglavske divizije

Uspehi, ki jih je dosegla Triglavska divizija v jugozahodnem delu Gorenjske z oktobrsko ofenzivo, so bili za nadaljnji razvoj narodnoosvobodilnega gibanja na Gorenjskem izrednega in trajnega pomena.

Diviziji je v približno treh tednih uspelo pregnati nemške posadke iz obmejnih postojank ter osvoboditi vso žirovsko dolino in hribovito območje med Poljansko in Selško dolino, tako da so njene enote vdirale celo v Škofjo Loko. Oktobrska ofenziva je za nemško poveljstvo na Gorenjskem pomenila veliko presenečenje, zaradi pomanjkanja sil pa se ji ni moglo učinkovito upreti. Da izpostavljene posadke ne bi bile uničene, je morala izprazniti njihove postojanke.

Ofenzivni nalet Triglavske divizije se je zaustavil šele proti koncu oktobra, ko je sovražniku uspelo s silami, ki jih je pripeljal celo s Koroškega in Štajerskega, in s posadkami izpraznjenih postojank dovolj okrepiti druge postojanke v Poljanski in Selški dolini. Te močno utrjene postojanke pa so bile za še neizkušene enote Triglavske divizije pretrd oreh, da bi jih mogle zavzeti.

Sovražnikovo poveljstvo se je dobro zavedalo, da čas dela za nasprotnika, kajti sile NOV bodo z vsakim nadaljnjim dnem čvrstejše in močnejše in da se bodo naučile izrabljati številčno premoč in orožje, vštevši tudi artilerijo. Vedelo je, da se v kasnejših napadih preostale postojanke v Poljanski in Selški dolini ne bodo mogle upirati in zato je skušalo nasprotnika prehiteti in ga onemogočiti z obsežno ofenzivno akcijo „Traufe" (kap), ki je trajala od 13. do 20. novembra in katere namen je bilo uničenje Triglavske divizije, s tem pa izničenje vseh njenih v oktobru doseženih rezultatov in odstranitev nevarnosti, da bi se ofenziva Triglavske divizije nadaljevala.

Sovražnik z ofenzivo, ki se jo je udeležilo 20.000 do 25.000 vojakov, ni dosegel svojega cilja. Enote Triglavske divizije so se v globokem snegu s spretnim manevriranjem izognile popolni obkolitvi in uničenju ter se v presledkih med sovražnikovimi kolonami in položaji prebile v njegovo zaledje. Še pomembneje pa je bilo to, da je po končani ofenzivi ostalo osvobojeno ozemlje v tem delu Gorenjske neokrnjeno in da je bilo vse do konca vojne izhodišče za ofenzivne akcije 9. korpusa v druga gorenjska območja in Dolomite ter za utrjevanje ljudske oblasti in narodnoosvobodilnega gibanja po vsej Gorenjski.

Osnovna literatura

1. Stanko Petelin, PREŠERNOVA BRIGADA (ponatis), Ljubljana 1980, str. 118—153
2. Stanko Petelin, VOJKOVA BRIGADA (ponatis), Ljubljana 1980, str. 28—85
3. Stanko Petelin, GRADNIKOVA BRIGADA (2. izdaja), Ljubljana 1983, str. 225—235
4. Tone Ferenc, KAPITULACIJA ITALIJE IN NARODNOOSVOBODILNA BORBA V SLOVENIJI JESENI 1943, Maribor 1967, str. 567—612
5. Rudolf Hribernik-Svarun, DOLOMITI V NOB, Ljubljana 1974, str. 439—474
6. Vinko Govekar, KRONISTIČNI ZAPIS O ŽIREH IN ŽIROVCIH MED OSVOBODILNIM BOJEM IN LJUDSKO REVOLUCIJO, Loški razgledi 1967, str. 36—40
7. Ivanka Malovrh, RAZVOJ LJUDSKE OBLASTI MED NARODNOOSVOBODILNO BORBO V ŽIREH, Loški razgledi 1973, str. 239—242

Uredniški pripis:

Ta zgodovinski prikaz je zdaj že pokojni avtor napisal posebej za objavo v slavnostni številki naše revije, ki naj bi izšla ob 40-letnici opisanih dogodkov, torej v letu 1983. Ker se to zaradi pomanjkanja finančnih sredstev ni zgodilo, ga objavljamo zdaj.

Predvsem pa želimo s to objavo počastiti spomin na avtorja, ki je v svojih raziskovanjih veliko prispeval tudi k osvetlitvi dogajanj na Žirovskem med NOB, zlasti z vojaškega zornega kota.

Janko Mrovlje:
Žirovska četa (II. Iz njene kronike)

Nemško patruljo rešil pes

Aprila 1943 sta bili v Poljanskem bataljonu dve močno oboroženi patrulji. Vsaka je štela do deset borcev. Oboroženi so bili s puškami in puškomitraljezom. Njuna naloga je bila izvajati sabotažne akcije in predvsem iz zased napadati nemške patrulje orožnikov in obmejnih carinskih straž, ki so zasledovale partizane po poljanskih hribih. Naši patrulji sta prežali na sovražnika ure in dneve, vendar sta se le poredko srečali z njim. Sovražne patrulje so bile zelo previdne in so nenehno menjavale smer pohoda. Prav to je bil vzrok, da naši patrulji nista imeli večjih uspehov.

Patrulja, ki so jo sestavljali borci Žirovske čete: Anton Kavčič-Sever, Karol Kavčič-Iztok, Viktor Osredkar-Boris, Anton Primožič-Božo, Leopold Kavčič-Svarun, Franc Petrič-Lute, Franc Galičič-Taras, Niko Blaznik-Rado in Pavel Jezeršek-Daki, je odšla 10. aprila 1943 v zasedo ob kolovozni poti, ki pelje z Ledenice čez zaselek Dovce na Planino nad Prviškovo domačijo v Jarčji dolini.

Pričakovali so nemško obmejno carinsko patruljo, ki je navadno vsak dan hodila po tej poti na mejo v Mrzli vrh. Običajno so bili v patrulji po trije sovražniki. Ta dan pa je bila nemška patrulja številčno močnejša. S seboj so imeli tudi psa. Hodil je v



Fotografija predstavlja patruljo Žirovske čete. Fotografirana aprila 1943 v Koprivniku.
Fotografiral Jože Filipič iz Ledinice pri Žireh.
Stojijo (z leve proti desni): Alojz Kopač-Pepe, Jurncov iz Nove vasi pri Žireh, Anton Primožič-Božo iz Škofje Loke, Viktor Osredkar-Boris, Lukov iz Gorenje vasi, Anton Kavčič-Sever, Mrovcov iz Stare vasi pri Žireh, Niko Blaznik-Rado iz Škofje Loke, vodnik v četi, Pavel Jezeršek-Daki, Jazbecev iz Fužin, Franc Galičič-Taras, Lovranov iz Kranjskega brda, Fužine, in Franc Petrič-Lute, Savančarjev iz Žabje vasi pri Poljanah.
Sedita (z leve): Karol Kavčič-Iztok, Kamškov iz Nove vasi pri Žireh in Leopold Kavčič-Svarun, Mrovcov iz Stare vasi pri Žireh.

predhodnici in odkril zasedo, preden so Nemci prišli do gozda. Pognal se je na borca Borisa in ta ga je moral ustreliti. Ko so Nemci zaslišali strel, so se takoj umaknili v zaklon in začeli streljati proti gozdu oziroma zasedi, nato pa so se umaknili v postojanko.

Kasneje so se nemški carinski stražniki ustavili na Ledinici pri kmetici Katarini Dolinar, Krogarjevi, in ji grozili, da se bodo maščevali, ker ima sina pri banditih. Njena hčerka Tinka se spominja, da so tarnali za psom, ki jim je rešil življenja. Sin Krogarjeve, Ferdinand Dolinar-Miklavž, je bil tedaj borec Žirovske čete. Patrulja Žirovske čete se je po tem dogodku fotografirala, o čemer pričata dve fotografiji.

Preskrbovanje z orožjem — ujeta borca Žirovske čete

Aprila in maja 1943 so se nekateri borci Žirovske čete izurili v pobiranju ročnih bomb in naletnih („nagaznih") min, s katerimi so Nemci utrdili demarkacijsko državno mejo med Nemčijo in Italijo.

Meja je tekla po obronkih Polhograjskih Dolomitov mimo Žirovskega vrha in po južnih pobočjih Žirovske kotline. Borci so jo celo po večkrat na dan prestopili. Zaradi pomanjkanja orožja so najspretnejši začeli demontirati ročne bombe, s katerimi je bila meja zavarovana. To so bile francoske ofenzivne in defenzivne bombe, za katere se je udomačilo ime „sifonarca".

Tedaj je četa organizirala kurirsko zvezo prek Polhograjskih Dolomitov in Verda na Ljubljanski vrh. Ta kurirska pot je vodila partizanske skupine na Dolenjsko. Kurirji so si dnevni prehod mejne črte olajšali z zanimivo iznajdbo — s klopjo, s katero so premostili žico in minsko polje ob njej. Ko so mejo prešli, so klop dvignili in jo skrili kje blizu, da so jo ob vračanju spet lahko uporabili. Klop so izdelali borci Žirovske čete (Ferdinand Kolenc-Togo, Milan Strlič-Gad in Aleksander Oblak-Sašo) z orodjem, ki so si ga izposodili pri kmetu Francu Trevnu, po domače Kendu, v zaselku Krog v Opalah. V večernih urah tretjega maja so se napotili h kmetu Kendu z namenom, da mu vrnejo orodje. V hiši jih je pričakala zaseda nemške carinske patrulje. Ujela je Milana Strliča-Gada in Aleksandra Oblaka-Saša, Ferdinandu Kolencu-Togu pa se je uspelo iztrgati iz Nemčevih rok in pobegniti. Naslednji dan so Nemci ujetnika odpeljali v škofjeloške zapore, odtod pa v Begunje. Kot talca so ju ustrelili 13. maja 1943 v Bitnjah pri Bohinjski Bistrici.

Milan (Maks) Strlič-Gad je bil sin čevljarskega mojstra iz Žirov, rojen 4. septembra 1922 v Žireh, po poklicu je bil čevljar. V Žirovsko četo je prišel prostovoljno 28. marca 1943.



Maksimiljan (Milan) Strlič-Gad, borec Žirovske čete, ujet in ustreljen 13. maja 1943 v Bitnjah pri Bohinjski Bistrici.
Fotografiran pred vojno.

Aleksander Oblak-Sašo, Javorčenov iz Žirovskega vrha, je bil rojen 13. decembra 1922 v Žirovskem vrhu v kmečki družini. Tudi on je prostovoljno prišel v Žirovsko četo 28. marca 1943.



Aleksander Oblak-Sašo, borec Žirovske čete, ujet in ustreljen 13. maja 1943 v Bitnjah pri Bohinjski Bistrici.
Fotografiran pred vojno.

Svobode ni dočakal tudi *Ferdinand Kolenc-Togo.* Rojen je bil v Žireh 10. januarja 1920. Izučil se je za mesarskega pomočnika. V Žirovsko četo je prostovoljno prišel 28. marca 1943. Ko so četo razpustili, je opravljal različne dolžnosti. Bil je politkomisar (SVPB) Splošne vojaške partizanske bolnice Franje.



Ferdinand Kolenc-Togo, borec Žirovske čete, padel ob bombardiranju Žirov 18. februarja 1945.
Fotografiran pred vojno.

Sedež ekonomata je bil zunaj bolnice. Na terenu so borci ekonomata preskrbovali bolnico s hrano. V osvobojenih Žireh sta komandir enote ekonomata, nekdanji borec Žirovske čete, Franc Dolenc-Kosta in omenjeni Ferdinand Kolenc-Togo 18. februarja 1945 zbirala živež. V dopoldanskih urah sta kar pri Kolencu doma ob pomoči Kostove matere Dolenčeve Jožefe zaklala kravo. Mudili so se na dvorišču, ko sta nad Žiri priletela dva partizanska lovca in v izvidnici krožila nad vasjo. Prihod letal je vznemiril Kosta in Toga, zato so vsi trije stekli med hišami, iščoč zaklon. Letali sta pričeli mitraljirati bežeče in odmetavati bombe. Kolenc je bil med streljanjem takoj mrtev, Dolenc in njegova mati pa težko ranjena. Mati je rani podlegla še istega dne, Kosta pa je umrl naslednji dan v Cerknem na prevozu v bolnico. Pokopali so jih z vojaškimi častmi na domačem pokopališču na Dobračevi pri Žireh. Na pogrebu je sodelovala godba XXXI. divizije IX. korpusa.

Po letalskem napadu je bilo ugotovljeno, da je šlo za tragično pomoto. Letali sta imeli nalogo napasti nemško in domobransko postojanko v Gorenji vasi, zaradi navigacijsko topografske pomote pa sta partizanski letali napadli osvobojene Žiri.



Franc Dolenc-Kosta, borec Žirovske čete, umrl za posledicami bobmardiranja Žirov, 19. februarja 1945 v Cerknem.
Fotografiran pred vojno.



PAVEL INGLIČ-BAR, komandant enot VOS v škofjeloškem okrožju.
Fotografiran je bil februarja 1944 na mostu prek reke SORE v ŽIREH ob priliki, ko je most požgal.
Fotograf nepoznan. Verjetno se je fotografiral sam s samosprožilcem.

Napad na vojaško spremstvo avtobusa

Borci Poljanske čete so 19. junija 1942 zažgali potniški avtobus, ki je vozil na poti Žiri—Škofja Loka. Ob napadu so ubili tri nemške carinske stražnike.

Po tem napadu na avtobus so Nemci avtobusu dodelili oboroženo vojaško spremstvo (nemške policaje s sedežem v Škofji Loki), ki so spremljali avtobus v dveh odprtih vojaških avtomobilih.

V poročilu 24. aprila 1943 Pokrajinskemu komiteju KPS za Gorenjsko *Pavel Inglič-Bar,* komandant Poljanskega bataljona, sporoča, da pripravlja napad na policijsko spremstvo avtobusa. Priprave so tekle vse do 5. maja 1943, ko so borci Poljanske in Žirovske čete pod vodstvom *Antona Kržišnika-Ljuba,* politkomisarja Poljanskega bataljona, in obeh komandirjev čet z zasedo, sestavljeno iz dveh puškomitraljezov, pričakali spremstvo avtobusa na cesti med Selom in Fužinami v Maharjevi grapi. Ko je avtobus pripeljal, ga je zaseda pustila naprej, napadla pa je oba vojaška avtomobila, ki sta peljala za njim. V teh dveh se je vozilo sedem policistov. Borci iz zasede so z mitraljezi in ročnimi bombami zasuli avtomobila in pobili vseh sedem policistov. Eden od avtomobilov je zgorel.



Avtobus s spremstvom nemške policije na motornih trikolesih.
Fotografirano leta 1942 ali 1943.



Anton Kržišnik-Ljubo, politkomisar Poljanskega bataljona od februarja do maja 1943.
Fotografiran kot politkomisar Gorenjskega odreda leta 1944

Z avtobusom se je tega dne po naključju peljala patrulja nemških orožnikov iz postaje Trebije. Vstopila je na Selu. Ko so orožniki slišali streljanje, so avtobus ustavili in odšli v hrib na pomoč napadenemu spremstvu avtobusa. Nemci so se naši zasedi, ki ni imela dobrega bočnega zavarovanja, zelo približali in jo obsuli z močnim ognjem, zato se je morala predčasno umakniti, ne da bi prej pobrala orožje ubitim policistom.

Anton Kavčič-Sever, mitraljezec Žirovske čete, pripoveduje:

Prve dni maja 1943, ko se je začelo daniti, je skupina borcev Žirovske in Poljanske čete s komandirjem Adolfom Kalanom-Mukijem, komandirjem Žirovske čete, in Zoranom Kopačem-Živkom, komandirjem Poljanske čete, postavila zasedo nad cesto na Fužinah z nalogo, da bi napadla vojaško spremstvo avtobusa. Na obeh straneh grape nad cesto sta dva betonska bunkerja bivših jugoslovanskih utrdb, iz katerih je dober pogled na cesto. V bunkerja sva bila postavljena v zasedo mitraljezca Žirovske in Poljanske čete Adolf Kosterov-Janez in jaz. Od tod sva obvladovala cesto. Ko je spremstvo policistov pripeljalo za avtobusom, sva v križnem ognju streljala na Nemce, ki so se vozili v dveh odprtih avtomobilih. Borci pa so z metanjem ročnih bomb in streli iz pušk pripomogli, da je bila akcija uspešna. Žal nismo mogli pobrati orožja ubitim Nemcem, ker se je tedaj z avtobusom vozila nemška patrulja, ki je naši zasedi udarila za hrbet. Umaknili smo se brez žrtev. Lažje sta bila ranjena Zoran Kopač-Živko (od metka posneta koža na ustnici pod nosom) in Franc Mrovlje-Jelen (od metka posneta koža na stegnu noge).

Medtem ko je zaseda Poljanskega bataljona napadala policijsko spremstvo avtobusa, so preostali borci Poljanske in Žirovske čete na Alčevšu v Žirovskem vrhu prestregli tovorni avto, ki je peljal v Žirovski vrh večje količine hrane delavcem, ki so pobirali železo. To železo je ostalo iz leta 1941 na različnih krajih Žirovskega vrha, ko so ga uporabljali za gradnjo utrdb bivše jugoslovanske vojske. Železo so prevažali s tovornimi avtomobili v železarno Jesenice. Borci so hrano zaplenili, tovorni avto pa prevrnili pod cesto in ga zažgali. Nato so odšli k delavcem, ki so zbirali železo. Po krajšem nagovoru o pomenu narodnoosvobodilnega boja so jim prepovedali pobirati železo za Nemce s pojasnilom, da je to last slovenskega naroda.

Štab Gorenjskega odreda je o tej vojaški akciji III. bataljona poročal:

Dne 5. V. 43 je del 1. in 3. čete III. bataljona, po številu 26 puškarjev in 2 puškomitraljeza, napadel spremstvo potniškega avtobusa. Spremstvo je bilo sestavljeno iz dveh policijskih avtomobilov, v katerih so bili 4 SS oboroženi z brzostrelnimi puškami. Ubitih je bilo sedem policistov, eden je bil ranjen, 1 avto pa zažgan. Orožje se ni moglo pobrati, ker je borba trajala dalj časa in so prihiteli Nemci hitro na pomoč.

Dne 5. maja 1943 je bil zažgan tovorni avtomobil, ki je služil okupatorju za prevoz hrane v Žirovski vrh. Hrana je bila zaplenjena. Istega dne so zaplenili v kantini v Žirovskem vrhu hrano in 20 odej.

Žrtve min in bomb

Dne 11. maja 1943 ob 7. uri zjutraj so borci Žirovske čete Leander Mlinar-Bogdan, Janez Brečko-Matjaž in Alojz Kopač-Pepe nabirali mine in bombe na minskem polju demarkacijske državne meje med Italijo in Nemčijo v tako imenovani mrtvaški dolini pod Vrsnikom nad Žirmi.

Delo jim je šlo dobro od rok. Nabrali so pet min „muštafaric" in precej ročnih bomb. Pri pobiranju je Matjaž nehote aktiviral ročno bombo na minskem polju, bomba je eksplodirala in ga težje ranila v nogo in prsi. Ranjenca sta Bogdan in Pepe zasilno obvezala in ga odnesla s kraja nesreče. Spustili so se v dolino, prebredli reko Soro in se umaknili v gozd pod Goropeke. O nesreči je Bogdan po zvezi obvestil starše v Žireh. Mati je takoj odnesla v gozd zasilne obveze, nakar so s pomočjo aktivista Osvobodilne fronte Pavla Zajca v Žireh spravili ranjenca na varno k Maksu Bogataju, po domače Mlinarju v Novi vasi. Tu je ranjenca zdravil dr. Viktor Volčjak, zdravnik v Žireh. Matjaž je hitro okreval, se vrnil v enoto in preživel vojno.

Huje se je primerilo 6. julija 1943 borcu Žirovske čete Pavlu Mlinarju-Cirilu, Grogcovemu iz Žirovskega vrha. O tem pripoveduje Franc Galičič-Taras:

V začetku julija 1943 sem bil dodeljen v patruljo Žirovske čete. Z nami je bil tudi Pavel Mlinar-Ciril iz Žirovskega vrha. Ko smo s patruljo prišli v bližino njegovega doma, je prosil, da bi obiskal domače, in nam obljubil, da nabere češenj. Čakali smo ga na robu gozda. Od doma se je kmalu vrnil s polno košarico češenj. Ko je prišel do nas, se je pripognil in odložil košarico češenj na tla. V tem se mu je aktivirala ročna bomba „sifonarica", ki jo je imel privezano za pasom. Verjetno se je vzmet bombe odlomila že medtem, ko je plezal po drevesu. Borci smo takoj zaslišali pisk aktivirane bombe, ga opozorili na nevarnost in se umaknili. Preden je Cirilu uspelo odstraniti privezano bombo izza pasu, je ta eksplodirala in ga smrtno ranila v trebuh. Rani je po eksploziji kmalu podlegel. Pokopali smo ga v bližini njegovega doma. Pogreb je bil zelo žalosten in opravljen v tišini. Nekdo je v solzah spregovoril nekaj poslovilnih besed, na povelje smo se vojaško poslovili od njega. Če se ne motim, smo po dogovoru s svojci njegov grob tudi prikrili in maskirali.

Pavel Mlinar-Ciril je bil rojen 23. januarja 1919 v Žirovskem vrhu 81, bil je mali kmet. V Žirovsko četo je prišel prostovoljno aprila 1943. Zaradi rane, ki jo je povzročila eksplozija ročne bombe, je umrl 6. julija 1943 ob 16. uri v Žirovskem vrhu.



Pavel Mlinar-Ciril, borec Žirovske čete, umrl zaradi eksplodiranja bombe 6. julija 1943 v Žirovskem vrhu. Fotografiran pred vojno.

Reševanje ujetega partizana

Zadnje dni junija 1943, bila je sobota, je nemška žandarska patrulja iz Žirov presenetila in ujela v Račevi pod Žirovskim vrhom Luka Bogataja-Groga, borca Žirovse čete, ki je tedaj taborila v Žirovskem vrhu.

Nemci so ujetnika odpeljali v Žiri. Ker v postojanki, ki je bila v župnišču, niso imeli primernih zaporov, so ga zaprli v klet občinske hiše v Stari vasi.

Izredno aktivni delavci odbora Osvobodilne fronte v Žireh, Filip Potočnik, Jože Kavčič-Muhovcov in Franc Giacomelli-Beno, Bendetov, so se odločili, da bodo ujetega partizana rešili iz zapora. Skozi kletno okno so se povezali z Grogom, ki je bil z njihovo pomočjo pripravljen pobegniti. V nedeljo dopoldne so omenjeni aktivisti pripravili vse potrebno za rešitev zapornika. Filip Potočnik in Jože Kavčič sta bila na straži, za reševanje zapornika pa se je odločil Franc Giacomelli. Odšel je na ogled v klet in ugotovil, da je

na vratih zapora zelo močna ključavnica, poleg tega pa so vrata zaprta še z zapahom. Ko je ugotovil, da z golimi rokami ne bo mogel odpreti vrat, je odšel do bližnje Starmanove kovačije in med železom poiskal manjšo železno palico „jeglico", jo vtaknil v rokav in se vrnil v klet. Z zapornikovo pomočjo in z železno palico je vlomil vrata in tako omogočil Grogi pobeg na prostost. Okrog desete ure dopoldne sta se oba neopazno umaknila iz občinske zgradbe in se takoj za tem sestala na Petričevi žagi, od koder jo je Groga mahnil v gozd nazaj v partizane.

Aktivisti, ki so sodelovali pri reševanju ujetnika, so bili z opravljenim delom zadovoljni. Složno sodelovanje pri akciji, v kateri se je posebno izkazal tovariš Beno, jim je dalo navdiha za nadaljnje delo.

Luka Bogataj-Groga, Bogatajev iz Fužine, je preživel vojno in umrl na Fužinah 18. novembra 1975.

Krogla ni zgrešila nacista

Poleti 1943 je bilo območje Žirovskega vrha, Poljanske doline država v državi Hitlerjeve Nemčije. Narodnoosvobodilno gibanje se je tako razmahnilo, da je bila uvedena splošna mobilizacija prebivalcev do 40. leta starosti. Območje Žirovskega vrha je tedaj zasedel 3. Poljanski bataljon Gorenjskega odreda z Žirovsko četo. Nemci, ki so se zadrževali v postojankah v dolini, so se le poredko podali na območje, kjer niso bila varna njihova življenja.

20. julija 1943 je bil Lorenc Felzer, komandant carinskih straž v Gorenji vasi, verjetno obveščen, da partizani v Žirovskem vrhu pod Petelinovo domačijo taborijo v šotoru. Ker je bil Felzer zagrizen nacist, je takoj zbral večjo patruljo, ki se je pod njegovim vodstvom odpravila v Žirovski vrh, da bi obračunala s partizani. Felzer je upal, da bo s to akcijo dobil vosovca *Pavla Ingliča-Bara*, saj so Nemci za njegovo glavo razpisali 20 tisoč mark nagrade.

Čeprav so Nemci v zgodnjih jutranjih urah pohiteli v Žirovski vrh, partizanske obveščevalne službe niso presenetili. Ekonom rajonskega komiteja Viktor Osredkar-Boris je v gozdu naletel na patruljo, ki je skoraj tekla za njim, ne da bi ga opazila. Ob prihodu je takoj obvestil rajonski komite KPS Poljane, ki je takrat taboril v šotoru, v gozdu pod Petelinovo domačijo. Po tem obvestilu je rajonski sekretar Milan Žakelj-Žirovnik takoj ukrepal. V praprot nad parcelo, kjer so šotorili, je postavil na stražo prekaljenega aktivista in ostrostrelca Antona Peternelja-Klemena, preostali pa so podrli šotor in se umaknili v zavetje gozda na nasprotni breg. Nemška carinska patrulja se je na čelu s Felzerjem pod Petelinovo domačijo napotila naravnost po gozdu, kjer je imel postavljen šotor rajonski komite. Stražar Klemen je budno pazil na okolico, skrit za smreko med praprotjo. Okrog devete ure dopoldne je zaslišal rahlo šumenje, med katero se je premikal uniformiran Nemec. Z vso pazljivostjo je vzel Nemca na muho in sprožil. Mavzerica je zadela v polno. Zadet je bil Felzer, vodja patrulje, ki je želel na čelu kolone sodelovati pri napadu na partizane. Vendar je bila to njegova zadnja hoja po slovenski zemlji. Po strelu so Nemci vžgali z mitraljezom in brzostrelkami, pograbili vodjo patrulje s prestreljenimi prsmi in ga odnesli na vrh hriba. Ranjenca so nosili do bližnje kmetije na Alčevšu, ga naložili v enoosni pleteni koš in sami odpeljali v Gorenjo vas. Po prihodu v dolino so ugotovili, da je Felzer rani podlegel.

V mrliški knjigi v Gorenji vasi iz leta 1943 je na strani 37 zapisano: Felzer Lorenc, roj. 1903 Ingolstadt-Theisnig, Nemčija, Zellsekretar, umrl zaradi izkrvavitve po strelu v prsi dne 20. 7. 1943 ob 11. uri.

Klemen je opravil dobro delo. Vsa dolina pod Žirovskim vrhom v Gorenji vasi se je oddahnila. Nekaj dni poprej je Felzer na občini v Gorenji vasi grozil uslužbencem, da jih bo kaznoval, če ne bodo dosledno ukrepali proti prebivalcem oziroma družinam, ki imajo sinove pri banditih.

Iztok in njegova žena Vera

V začetku junija 1943 sta prišla v Žirovsko četo Ernest Seidler-Iztok in njegova žena Vera. Iztok je v četi prevzel mesto mitraljezca, njegova žena pa je bila pomočnica. V četi sta se med borci kmalu uveljavila. Posebno se je odlikoval Iztok s svojim znanjem, energičnim nastopom in disciplino. Dolžnost mitraljezca in pomočnika je bila, da sta bila na pohodu v predhodnici in tudi drugje najbolj izpostavljena.

V juniju in juliju je Žirovska četa vodila iz Žirovskega vrha čez Polhograjske Dolomite in Verd na Dolenjsko neoborožene borce. Kolono je navadno spremljala in varovala patrulja oboroženih borcev, med katerimi sta bila vedno Iztok in Vera z mitraljezom.

Komaj je Gorenjska brigada 2. avgusta 1943 prispela na Žirovski vrh, so že zvedeli, da jih obkoljujejo Nemci in pripravljajo ofenzivo. Vodstvo brigade se je takoj odločilo, da odide na Dolenjsko. Tudi tokrat je bil v predhodnici Iztok s svojim mitraljezom. Ko so prišli na Goli vrh do meje, ki je bila obdana z minskimi polji, so jih pričakali Nemci. Vnel se je spopad, v katerem se je Iztok zagrizeno boril in nato omahnil v smrt. Mitraljezec Iztok je bil med prvimi žrtvami, ki so tega dne padle v boju z Nemci ob meji na Golem vrhu. Boji na Žirovskem vrhu so trajali do 5. avgusta. Tedaj je padlo okrog 50 partizanov, med temi tudi komandant Gorenjske brigade Silvan in namestnik politkomisarja brigade Robin. Ujetih je bilo okrog 100 borcev, večinoma neoboroženih, saj so čakali brigado, da bi z njo odšli na Dolenjsko. V teh bojih je bila ranjena in ujeta tudi Iztokova žena Vera.

Kdo je bil Ernest Seidler-Iztok?

Ernest Seidler-Iztok, po poklicu zidar, je bil rojen 17. novembra 1913 na Poljšici pri Bledu. Njegov oče je bil češke narodnosti. Že v zgodnji mladosti sta mu umrla starša. Svojo mladost je preživljal pri teti Franci, ki je bila po poklicu babica v Gorjah. Zidarske obrti se je izučil na Bledu. Leta 1940 se je preselil v Ljubljano. Že aprila 1941 se je vključil v Osvobodilno fronto in sodeloval kot varnostnik v Ljubljani. Sep-

tembra 1941 je odšel v partizane v Dolomite. 5. decembra 1941 je kot borec Samotorske čete sodeloval pri napadu na železniški most v Preserju. Decembra 1941 je prišel na Gorenjsko, se vključil v Cankarjev bataljon in sodeloval v dražgoški bitki. Spomladi 1942 je bil v sestavi 2. bataljona Gorenjskega odreda. Kot hraber in odločen borec je bil kmalu imenovan za komandirja tretje čete in 14. julija 1942 po nalogu štaba I. grupe odredov za poveljnika 2. bataljona Gorenjskega odreda. 8. avgusta 1942 je bil na Pokljuki ranjen in bil pozneje na zdravljenju. Po ozdravitvi se je ponovno vključil v Pokljuški bataljon, vodil in sodeloval je pri številnih oboroženih akcijah proti Nemcem. Padel je 2. avgusta 1943 v Žirovskem vrhu. Pokopan je v skupnem grobu padlih borcev NOV na pokopališču Dobračeva pri Žireh.

Marca 1943 je prišla kot prostovoljka v četo na Pokljuko *Jera Pristov-Vera*, po domače Figovčeva iz zaselka Stare Pokljuke, kmečka hči. Iztok in Vera sta se kmalu zbližala in odločila, da se poročita. Iztok je



Fotografija predstavlja bivšega komandanta Pokljuškega bataljona Gorenjskega odreda, tedaj mitraljezca Žirovske čete, Ernesta Seidlerja-Iztoka in njegovo ženo Jero-Vero, ki je bila njegova pomočnica. Ernest Seidler-Iztok je padel 2. avgusta 1943 v boju z Nemci na Žirovskem vrhu.
Fotografiral zadnje dni junija 1943 Stanislav Kavčič-Dušan, borec Žirovske čete.

o tej odločitvi obvestil poveljstvo. Poveljstvo je na to pristalo samo pod pogojem, da oba premesti v drugo enoto Gorenjskega odreda, in sicer v Žirovsko četo. Ko sta bila na poti v Žirovsko četo, so ju civilno poročili na komandi odreda na Prtovču v Selški dolini. Takrat je bil politkomisar Gorenjskega odreda Evgen Matejka-Pemc. 25. maja 1943 sta se tudi cerkveno poročila v cerkvi pri Lenartu v Selški dolini. Poročil ju je duhovnik Anton Švelc.

V Žirovski četi je Iztok padel v boju z Nemci, ženo pa so ujeli, ranjeno v hrbet od delcev granate. Ob zajetju je bila noseča. Nemci so z njo zelo grobo ravnali. Čez rame so ji dali zaplenjeno zbrojevko in jo privedli v Žiri pred zgroženo prebivalstvo. Eden od nemških policistov ji je vrgel triglavko z glave, ona pa se je sklonila, pobrala kapo in jo ponosno dala nazaj na glavo. Navkljub Nemcem je stala ponosno z dvignjeno glavo in prebivalci Žirov so jo občudovali. Še živeči se je še danes spominjajo, ker je bila prva borka, partizanka, ki so jo videli v Žireh. Iz Žirov so jo z drugimi ujetniki odpeljali v begunjske zapore. Tu jo je nemška policija ločila od drugih ujetnikov in jo kot partizanko-prostovoljko zaprla v betonski bunker brez vsake posteljnine in deske. Tu so jo zasliševali, mučili in pretepali. Privezali so jo na kol, brcali, grozili z ustrelitvijo in podobno. V zaporu je izgubila otroka. To trpljenje v begunjskih zaporih je trajalo do decembra 1943, ko so jo odpeljali v koncentracijsko taborišče Auschwitz, kjer je ostala do januarja 1945, nato premestili v Buchenwald in Leipzig, od koder jo je rešila angleška vojska.

Njena mati je skušala rešiti hčerko iz zapora. Obrnila se je na policijo-gestapo na Bledu s prošnjo, naj vendar prizanesejo hčerki. To je utemeljevala s tem, da sta bila njena mrzla strica Janez in Blaž Žemva v prejšnjem stoletju generala avstrijske vojske. Gestapovci so se ji rogali, češ da se ni čuditi, da je bila hrabra partizanka, ko pa je izhajala iz take družine. Povedali so ji, da jo bodo poslali na prevzgojo v taborišče.

Z gotovostjo lahko trdim, da sta bila Iztok in Vera v Gorenjskem odredu prva borca, ki sta se poročila v partizanih. Njuna ljubezen, ki sta jo doživljala v svobodnih gozdovih, je bila obsojena na hiter konec. Junaška smrt Iztoka v Žirovskem vrhu je boleče prizadela ponosno, hrabro partizanko Vero. Njena žrtev je bila velika kot tudi žrtve mnogih slovenskih žena med narodnoosvobodilnim bojem.

Čevljarska delavnica v zemljanki

Ker je bilo borcev v četah Poljanskega bataljona Gorenjskega odreda vedno več, je nastala velika potreba po obutvi. Komite KPS v rajonu Poljane je s komando bataljona sklenil, da ustanovijo čevljarsko delavnico, ki bo popravljala in izdelovala čevlje. Z materialom ni bilo težav. Usnje in druge čevljarske potrebščine so dobavljali aktivisti iz Žirov, kjer je bila čevljarska obrtna dejavnost zelo razvita.

Za organizacijo in ustanovitev delavnice sta bila odgovorna bivša borca Poljanske čete, tedaj politična

aktivista v rajonu Poljane, Rafael Buh-Ježev in Pavel Platiša-Todorov. Konec aprila 1943 sta se zglasila v Žirovski četi, kjer je bilo veliko borcev, ki so bili po poklicu čevljarji. Vodstvo čete je določilo, da odidejo in ustanovijo čevljarsko delavnico borci: Andrej Smolej-Murn, do tedaj intendant Žirovske čete, Peter Naglič-Pero in Franc Potočnik-Matevž, vsi po poklicu čevljarji.



Fotografija predstavlja borce, ki so delali v čevljarski delavnici rajona Poljane od maja 1943 do novembra 1944.
Stojijo z leve proti desni): Franc Potočnik-Matevž, čevljar v delavnici, Albin Ramovš-Tarzan, kurir čevljarske delavnice, in Peter Naglič-Pero, čevljar v delavnici.
Sedijo (z leve proti desni): Jakob Platiša, opravil zidarska dela na Andrejčkovi domačiji pri gradnji delavnice; Rafael Buh-Ježev, terenski aktivist v rajonu Poljane (s harmoniko) in Jurij Potrebuješ-Vilij, čevljar v delavnici.
Fotografirano v zgodnji pomladi (verjetno maja) 1944, avtor fotografije neznan

---

Tovariši so se s terencema iz Žirovskega vrha odpravili na pot. Na cilj so prišli v začetku maja 1943. Odločili so se, da bodo delavnico-zemljanko izkopali in postavili na Petrovem starem kopišču v grapi Globoček, ob desnem pritoku Medvedove grape pod vasjo Lom v Poljanski dolini.

Kraj za gradnjo zemljanke sta izbrala imenovana terenca z lastnikom zemljišča Jakobom Krekom, po domače Petrom iz Zakobiljeka. Zemljanko so gradili v velikosti 4 x 3 x 3,30 m. Deske in les so dobili na Pavličevi žagi v Podobenu. Les je Jakob Krek pripeljal v grapo pod Zakobiljek, od koder so ga borci ponoči na ramah prenašali v drugo oddaljeno grapo, v kateri so gradili zemljanko. Gradnja se je zavlekla vse do julija 1943. Težave so bile predvsem zaradi deževnega vremena. Med gradnjo so borci taborili pod šotorom v bližnjem gozdu.

Glavna javka za zemljanko je bila pri Frančiški Ržen, Andrejškovi iz Loma. Ta je skrbela za obveščanje in vzdrževala zvezo z zemljanko. Njen mož Janez Ržen je bil udeleženec dražgoške bitke. Ker je bil izdan, so ga Nemci ujeli v Podreči pri Smledniku in 4. aprila 1942 ustrelili v Dragi pri Begunjah. Čeprav je žena ostala na majhni kmetiji sama s šestimi nepreskrbljenimi otroki, je ves čas aktivno sodelovala z narodnoosvobodilnim gibanjem.

Hrano so borci dobivali pri okoliških kmetih na Lomu in Zakobiljeku.

Delavnico sta oskrbovala z usnjem, orodjem in čevljarskimi potrebščinami Jože Kavčič, Muhovcov, in Pavel Zajc, aktivista OF v Žireh. Prvo pošiljko-zaboj materiala jim je iz Žirov pripeljal v Podobeno s tovornim avtomobilom Ferlan, avtoprevoznik iz Gorenje vasi.

Delavnica ni imela šivalnega stroja. Za to delo so organizirali čevljarja Janeza Derlinka, po domače Andrejka iz Malenskega vrha, ki je ves čas opravljal doma vsa šiviljska dela za delavnico. Zaradi ropota so v delavnici-zemljanki delali le ponoči pri petrolejki. Čevlje po meri so delali le redko. Popravljali so predvsem čevlje, ki so jih pošiljale v delavnico partizanske enote.

Trem čevljarjem se je kmalu pridružil borec in kuhar Poljanske čete Albin Ramovš-Tarzan, ki je opravljal kuharske in kurirske posle. Kot kurir je odhajal čez hribe v Žirovski vrh in Žiri, izročal naročila in od tam prinašal usnje in potrebščine za čevljarje.

V letu 1944 se jim je pridružil čevljar, borec Poljanske čete, Jurij Potrebuješ-Vilij, doma iz Suše pod Blegošem. Ko je Albin Ramovš-Tarzan zaradi premestitve zapustil delavnico, je njegovo mesto sredi leta 1944 prevzel bivši borec VOS Leopold Mesec, Hedelov iz Rovta.

Delavnica v grapi Globoček je delovala vse do sredine januarja 1944. Tedaj pa se je v neposredni bližini delavnice zadrževala večja nemška patrulja, a delavnice ni odkrila. Zaradi nevarnosti in zaradi snega, ki je oteževal dohod v delavnico, so se januarja 1944 čevljarji preselili v Andrejčkovo hišo na Lom. Delavnico so zgradili pod spalnico (kamro) v kleti. Klet so pregradili. Zidarska dela sta opravila zidarja Jakob Platiša, Toncelnov iz Hotovlje, in Jože Tavčar iz Loga pri Podobenu. V kletno delavnico je bilo moč priti po lestvi iz spalnice.

V tej hiši so imeli delavnico do junija 1944, ko so se zaradi varnosti ponovno vrnili v zemljanko. Že julija pa so delavnico opustili in zgradili barako v Rožnem Brdu nad vasjo Zakobiljek. Baraka je stala v grapi nad previsom vodnega slapa. Na tem prostoru je delavnica delovala do konca novembra 1944, ko se je združila z delavnico Gorenjskega vojnega področja. Ob združitvi so se preselili h kmetu Zablegašarju v Farji potok pod Blegošem.

V bližnji nemški postojanki Poljane in Gorenja vas so s sodelovanjem domačih izdajalcev domobrancev konec poletja 1944 odkrili, da Andrejčkova mama z otroki dela za partizane. V hiši so napravili preiskavo in odkrili pod podom delavnico, v kateri je bil čevljarski material in še drugi dokazi sodelovanja. Zato so jo zasliševali in pretepali. Tudi otrokom niso prizanesli. Pogosto so prihajali na njen dom. Njo in otroke so strahovali. V zadnji nemški ofenzivi leta 1945 se je z otroki umaknila z doma in se skrivala pred Nemci in domobranci.

Od borcev, ki so delali v čevljarski delavnici, so padli:

Franc Potočnik-Matevž, Melcov iz grape v Žirovskem vrhu, rojen 21. marca 1906 v Žirovskem vrhu. V Poljansko četo je prostovoljno prišel 6. marca 1943. Sovražniki, verjetno domobranci, so ga novembra 1944 zverinsko zaklali v gozdu na Dolenjih Brdih.



Franc Potočnik-Matevž, čevljar partizanske delavnice, padel 23. novembra 1944 na Dolenjih Brdih.
Fotografiran pred vojno.

Jurij Potrebuješ-Vilij, Pompežev iz Suše pod Blegošem. Rojen je bil 24. aprila 1910 v Šuši. Po osnovni šoli se je izučil za čevljarja. Stanoval je v Stražišču pri Kranju, od koder je 16. junija 1943 prostovoljno vstopil v Poljansko četo. Ob srečanju z nemško patruljo je padel v Javorju 24. marca 1945.



Jurij Potrebuješ-Vilij, čevljar partizanske delavnice, padel 24. marca 1945 v Javorjih.
Fotografiran pred vojno.

Leopold Mesec, Hedelov iz Rovta v Selški dolini, je bil rojen 15. februarja 1924 v Lenartu nad Lušo. Pred odhodom v partizane je stanoval pri svojem stricu kmetu, po domače Podprevolcu v Delnicah pri Poljanah. V Poljansko četo se je vključil 6. junija 1943, kasneje je bil pri VOS v rajonu Poljane in nato kurir v čevljarski delavnici. 5. februarja 1945 je padel ob srečanju z nemško patruljo na Volči v Poljanski dolini.



Leopold Mesec, kurir partizanske delavnice, padel 5. februarja 1945 na Volči.
Fotografiran pred vojno.

Padli kurirji, borci Poljanske in Žirovske čete

Velike zasluge za varne premike čet Poljanskega bataljona so imeli vodniki, ki so postali pozneje kurirji relejnih postaj na Gorenjskem. To so bili najbolj predani in požrtvovalni borci skojevci, ki so poznali teren Poljanske doline in Polhograjskih Dolomitov. Vedeli so za vsako pot, stezo, brv, za mostove, prehode čez potoke, reke in ceste ter okolico vasi, v katerih so bile nemške postojanke. Neštetokrat so kot predhodnica opazovali okolico pri prehodu čez pomembne komunikacijske objekte in vasi, kjer so prežale na partizane nemške vojaške zasede. Velik uspeh in zadovoljstvo vodnika je bil, če je ponoči enoto varno pripeljal na določeno mesto.

Med prvimi vodniki Poljanske čete v začetku leta 1943 sta bila *Anton Erznožnik-Sulc*, Kočarjev iz Žirovskega vrha, in *Franc Mrovlje-Jelen*, Petelinov iz Žirovskega vrha. Že leta 1942 sta navezala stike z borci Poljanske čete, ki so se zadrževali v Žirovskem vrhu in z njimi aktivno sodelovala vse do vstopa v četo 10. januarja 1943. Komaj sta prišla v četo, sta bila kljub zimi, mrazu in visoko zapadlemu snegu nenehno na poti in navezovala zveze za prihod novih borcev v četo. Skrbela sta za nemoteno oskrbo z živežem. Oba sta med vojno žrtvovala življenji za domovino.



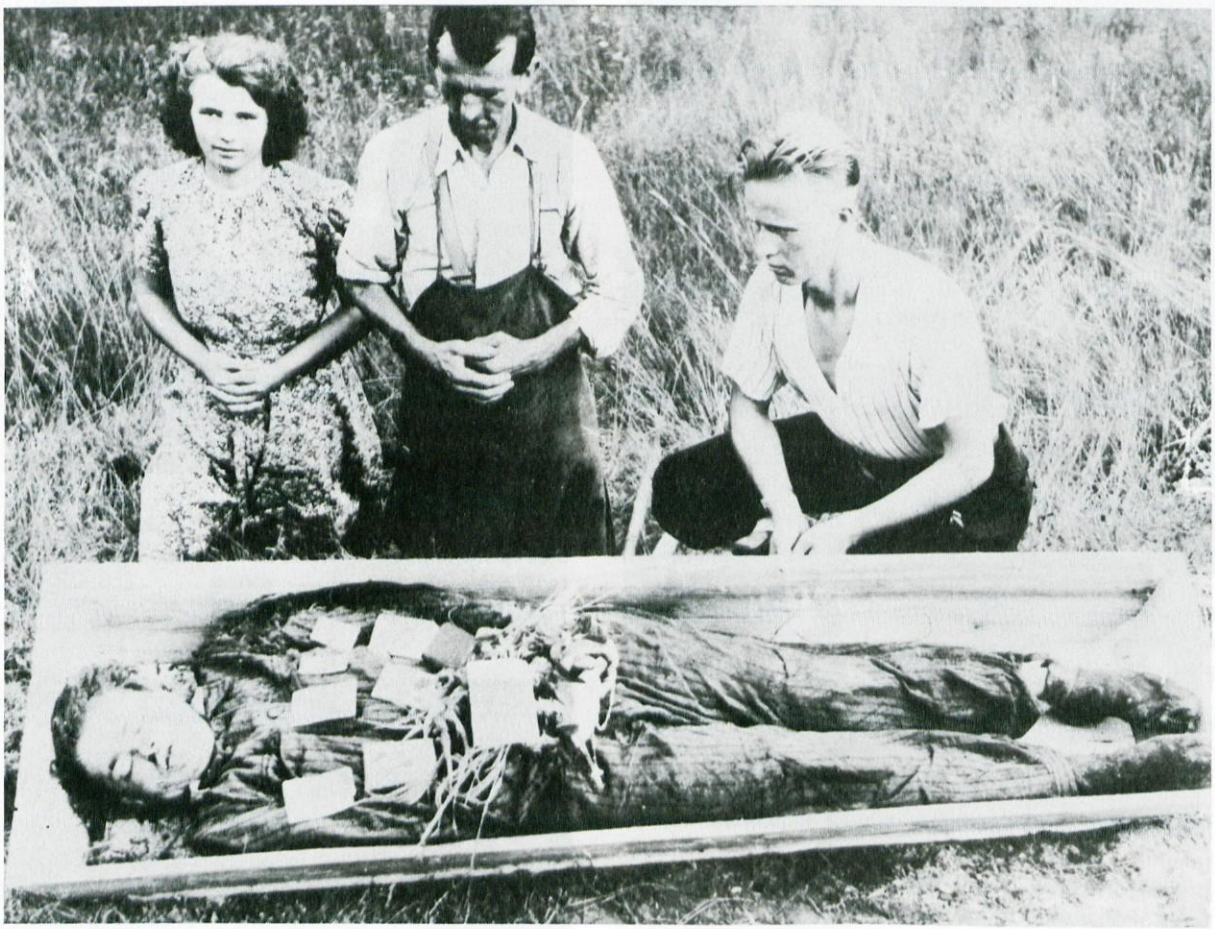
Anton Erznožnik-Sulc, borec Žirovske čete, kurir, ujet in odpeljan v koncentracijsko taborišče, od koder se ni več vrnil.
Fotografiran pred vojno.



Franc Mrovlje-Jelen, borec Žirovske čete, kurir, padel 24. junija 1943 v Žirovskem vrhu.
Fotografiran pred vojno.

Franc Mrovlje-Jelen je padel 24. junija 1943. V večernih urah je bil po nalogu komandirja Žirovske čete poslan s tremi borci kot vodnik v Žabjo vas, od koder naj bi pripeljali kravo za prehrano enote. Patrulja partizanov je zapustila taborišče ter odšla iz Žirovskega vrha nad Zalo v smer doline. Hiteli so čez njive na severnih obronkih domačije Jožeta Štucina, Podlešana iz Žirovskega vrha. Na tej domačiji jih je v zasedi pričakala nemška žandarska patrulja iz Gorenje vasi. Nemci so s prvim rafalom ubili Jelena, drugi pa so se srečno umaknili in vrnili v enoto. Jelena so morali domačini pokopati na kraju smrti brez krste. Že naslednji dan so ga domači aktivisti odkopali in položili v krsto. Preden so ga položili v grob, je fotoamater Pivkov Janko iz Kladij napravil fotografski posnetek.

Usoda ni prizanesla tudi Antonu Erznožniku-Sulcu. Nemci so ga v noči od 30. na 31. avgust 1943 ujeli in odpeljali v zapore in koncentracijsko taborišče, od koder se ni več vrnil.



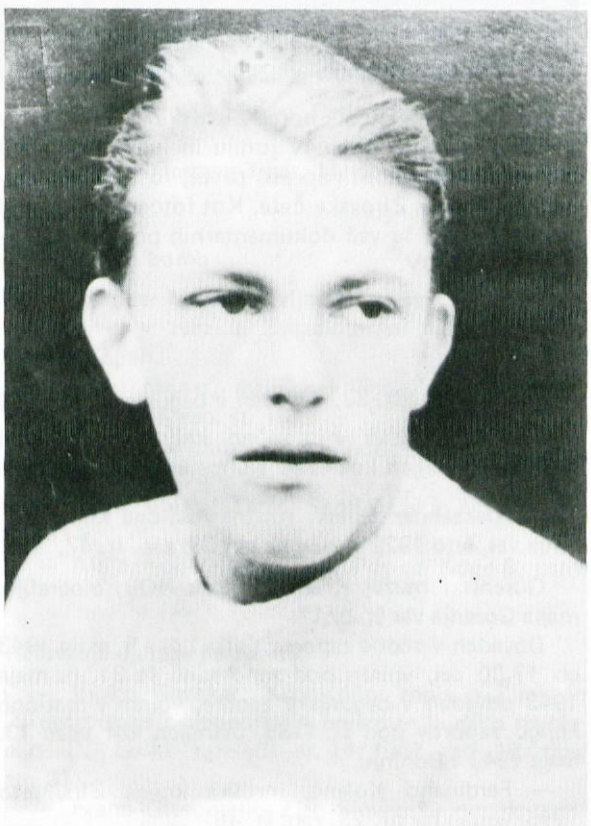
Fotografija predstavlja (v krsti) Franca Mrovljeta-Jelena, borca in kurirja Žirovske čete, ki je padel 24. junija 1943 pri Podlešanovi domačiji v Žirovskem vrhu.
Ob krsti so (z leve proti desni): Jožica Štucin, Podlešanova iz Žirovskega vrha, Jože Štucin, Podlešan, kmet v Žirovskem vrhu, in Jakob Primožič-Goran, Planiškov, kurir, iz Žirovskega vrha.
Fotografiral Janko Jurca.

Tončka Kristan-Tatjana, Jeričeva iz Hobovš, pripoveduje: *Poleti 1943 je kurirska postaja taborila v bukovem gozdu pod Novo njivo v Hobovšah. Kurirji so se večkrat oglašali in mi prinašali perilo v pranje. V noči od 30. na 31. avgust sta se oglasila pri meni s perilom Anton Erznožnik-Sulc in Ivan Brečko-Matjaž. V sobi smo sedeli v temi in se pogovarjali. Sulc je med pogovorom držal v roki baterijsko svetilko in večkrat posvetil. Tedaj je po naključju prišla mimo hiše patrulja nemških carinskih stražnikov iz Sovodnja, ki je šla na Fužine, da zavaruje nemško policijo, ki je prišla zjutraj izseljevat nekatere družine (katerih sinovi so bili v NOV) v Nemčijo. Nemci so na oknih opazili svetlikanje, postali so pozorni in potrkali na vrata. Poklicala sem očeta, da jim je odprl, kurirja pa sta se skrila v klet. Očetu so vzeli „buternik", vrv, zvezali kurirja in ju odvedli s seboj. Sulc se ni več vrnil, Matjaž pa je vojno preživel.*

Mojega očeta Matevža Bogataja, Jeriča, so 23. avgusta 1944 aretirali domači izdajalci domobranci in ga poslali v koncentracijsko taborišče Mauthausen, kjer je že 3. novembra 1944 umrl.

Zelo zavzeta in predana kurirja v letu 1943 sta bila v Poljanskem bataljonu – Žirovski četi Leander Mlinar-Bogdan, Leandrov iz Žirov, in Jože Šubic-Boltežar, Mrovcov iz Žirovskega vrha nad Gorenjo vasjo. Bila sta med prvimi, ki sta vzdrževala zvezo iz Žirovskega vrha čez Dolomite in Verd na Ljubljanski vrh. Kasneje sta bila vključena v kurirsko relejno postajo G 9 v Žirovskem vrhu, ki je vzdrževala zvezo iz Žirovskega vrha na Ljubljanski vrh in z drugimi relejnimi postajami v Poljanski dolini. Oba sta padla in žrtvovala življenji za domovino.

Leander Mlinar-Bogdan je bil rojen 28. aprila 1925 v Žireh št. 82, po poklicu je bil čevljarski pomočnik. V Poljansko četo je prostovoljno stopil v začetku februarja 1943. V četi je kmalu začel opravljati kurirske posle in bil prav zaradi tega vključen v Žirovsko četo. Pri vzdrževanju kurirske zveze z Dolomiti so ga junija ujeli četniki v Opalah in ga zadržali v svoji enoti. Že po nekaj dneh je pobegnil z orožjem nazaj v Žirovsko četo. Kasneje je bil kurir na relejni postaji G 9 v Žirovskem vrhu. S skupino sedmih kurirjev so ga 2. decembra 1943 ujeli domobranci v bunkerju v Merlakovem hlevu v Žirovskem vrhu. Domobranci so jih odpeljali v Šentjošt in naprej v vrhniške zapore. Od tod je z dvema tovarišema pobegnil in se vrnil na Gorenjsko. Vključil se je v Vojkovo brigado in padel 2. februarja 1944 na Sovodnju.



Leander Mlinar-Bogdan, borec Žirovske čete, kurir, padel 2. februarja 1944 na Sovodnju.
Fotografiran pred vojno.

Jože Šubic-Boltežar je bil kmečki sin, rojen 15. februarja 1924 v Žirovskem vrhu nad Gorenjo vasjo št. 11. V Žirovsko četo je prostovoljno stopil v začetku maja 1943 in kmalu začel opravljati kurirske posle, ker je dobro poznal Žirovski vrh. 11. maja 1944 ga je kot kurirja relejne postaje G 9 pričakala v Stari Oselici zaseda domačih izdajalcev četnikov in domobrancev in ga ubila.



Jože Šubic-Boltežar, borec Žirovske čete, kurir, padel 11. maja 1944 v Stari Oselici.
Fotografiran pred vojno.

21. junija 1943 sta Žirovsko četo obiskala Valentin Hren-Klukec, komandir relejne postaje G 7, in njegov kurir Alojz Erznožnik-Strnad. V četo sta prišla z željo, da jima komanda dodeli zanesljivega borca za kurirja. Izbrali so Jožeta Poljanška-Jana.

V večernih urah 22. junija so se odpravili iz Žirovskega vrha čez Todraž v Vinharje, kjer je imela tedaj kurirska postaja svoj sedež, saj je vzdrževala zvezo iz Poljanske doline na Ključ v Dolomite. Med pohodom iz vasi Bačne v Vinharje do Brdarjeve domačije je hodil v predhodnici Jože Poljanšek-Jan. Ko je prišel na hrib do Brdarjeve domačije, ga je v bližnji zgradbi pričakala nemška žandarska zaseda iz Gorenje vasi in ga ustrelila. Padel je ob drevesu, poleg kozolca, ki je bil zgrajen po drugi svetovni vojni. Naslednji dan so ga domačini pokopali v gozdu na Brdarskem griču.

Jože Poljanšek-Jan je bil rojen 29. marca 1924 na Selu št. 3 pri Žireh, nazadnje je stanoval v Novi vasi, od koder je 15. januarja 1943 prostovoljno odšel v Poljansko četo. Po poklicu je bil mesar. Kot skojevec je bil dodeljen kurirski postaji, vendar je padel pri opravljanju svoje naloge že prvi večer.



Jože Poljanšek-Jan, borec Žirovske čete, kurir, padel 22. junija 1943 v Vinharjih.
Fotografiran pred vojno.



Stanislav Kavčič-Dušan, borec Žirovske čete, Mrovcov iz Stare vasi pri Žireh. V juniju in juliju 1943 je s svojim fotoaparatom napravil precej fotografskih posnetkov borcev Žirovske čete. Kot fotoamater je med vojno napravil še več dokumentarnih posnetkov borcev iz enot NOV.

Uporabljeno gradivo

Nemško patruljo rešil pes

– Zbornik dokumentov in podatkov o NOV VI/5, leto 1960, dok. 95, str. 247 (glej str. 249, poročilo Poljanskega bataljona GO).

– Viktor Osredkar-Boris, Sovodenj, Javorjev dol 3, ustni vir.

– Katarina Markelj, Žiri, C. XXXI. divizije 65, ustni vir.

Preskrbovanje z orožjem – ujeta borca Žirovske čete

– Maks (Milan) Strlič, rojstna matična knjiga Žiri, leto 1922, vpisan na str. 298, zap. št. 78.

Gorenjski muzej Kranj, oddelek NOB, biografija, mapa Žiri št. 24/94.

Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota Škofja Loka, izkaz o prehrani jetnikov od 1938 do 1943. Doveden v sodne zapore Škofja Loka 5. maja 1943 ob 17.30 uri, vpisan pod št. 32, doveden v begunjske zapore 6. maja 1943, vpisan v matično knjigo zapora pod št. 1186, ustreljen kot talec 13. maja 1943 v Bohinju.

– Aleksander Oblak, rojstna matična knjiga Gorenja vas, leto 1922 vpisan na str. 38, zap. št. 47.

Gorenjski muzej Kranj, oddelek NOB, biografija, mapa Gorenja vas št. 5/17.

Doveden v sodne zapore Škofja Loka 5. maja 1943 ob 17.30 uri, vpisan pod zaporedno št. 31, 6. maja 1943 odveden v begunjske zapore, vpisan v matično knjigo zaporov pod št. 1185, ustreljen kot talec 13. maja 1943 v Bohinju.

– Ferdinand Kolenc, mrliška knjiga Žiri, leto 1945, vpisan na str. 23, zap. št. 46.

Gorenjski muzej Kranj, oddelek NOB, biografija, mapa Žiri št. 24/47.

– Gostovanje smrti Pod bregom, TV 15, Naš tovariš št. 19, str. 9 z dne 12. maja 1983.

– Franc Dolenc, mrliška knjiga Žiri, leto 1945, vpisan na str. 3, zap. št. 5, umrl 19. februarja 1945 v Cerknem.

Gorenjski muzej Kranj, oddelek NOB, biografija, mapa Žiri, št. 24/16.

– Letak o streljanju talcev, maja 1943.

– Vida Kavčič, Žiri, cesta XXXI. divizije 134, ustni vir.

– Andro Kolenc-Švejk, Žiri 64, ustni vir.

– Karlo Kavčič, Žiri, Dobračeva 45, ustni vir.

Napad na vojaško spremstvo avtobusa

– Zbornik dokumentov in podatkov o NOV VI/5, leto 1960, dok. 95, str. 247 (priprava bataljona na akcijo).

– Zbornik NOV VI/6, leto 1961, dok. 45, str. 112 (poročilo Gorenjskega odreda o izvršenem napadu).

– Loški muzej, Fotografija avtobusa z vojaškim spremstvom.

– Navedel bom le nekaj borcev, ki so sodelovali pri tem napadu:

– Anton Kavčič-Sever, Kranj, Kuratova ulica 17, ustni vir,

– Adolf Kosterov-Janez, Kranj, Sučeva 12, ustni vir,

– Ignac Dolenc-Nande, Ljubljana, Runkova 2, ustni vir,

– Janez Dolinar-Frča, Ljubljana, Gorazdova 1, ustni vir,

– Pavel Mrovlje-Simon, Celje, Čuprijska 19, ustni vir,

– Anton Čarman-Tiger, Medvode, Sora 33, ustni vir.

Žrtve min in bomb

– Leander Mlinar, čevljarski mojster Žiri, spominski zapiski v zvezku. Zvezek hrani njegova hčerka Zorka v Žireh.

– Pavel Mlinar, mrliška knjiga Žiri, leto 1945, vpisan na str. 8, zap. št. 15.

– Gorenjski muzej Kranj, oddelek NOB, biografija, mapa Žiri št. 24/62.

– Franc Galičič-Taras, Škofja Loka, Novi svet 8, ustni vir.

– Alojz Kopač-Pepe, Žiri, Pot na Koče 8, ustni vir.

Reševanje ujetega partizana

– Vinko Govekar: Kronistični zapis o Žireh in Žirovcih med osvobodilnim bojem in ljudsko revolucijo II. Loški razgledi št. 14/1967, str. 18 (glej str. 31).

– Franc Giacomelli, Žiri, Slovenska pot 4, ustni vir.

– Jože Kavčič, Žiri, Novovaška cesta 1, ustni vir.

– Anton Bogataj, Fužine 18, ustni vir.

Krogla ni zgrešila nacista

– Mrliška matična knjiga Gorenja vas, leto 1943, str. 37, Lorenc Felzer, umrl zaradi izkrvavitve po strelu v prsi 20. julija 1943 ob 11. uri

– Anton Peternelj-Klemen, Sovodenj, Koprivnik 3, ustni vir.

– Milan Žakelj-Žirovnik, Škofja Loka, Partizanska 20, ustni vir.

– Vinko Mlinar, Žiri, Čevljarska 11, ustni vir.

Iztok in njegova žena Vera

– Boj pod Triglavom – Zbornik, Gorje pri Bledu, leto 1966, str. 379–382 in 467.

– Auschwitz-Birkenau-Zbornik, leto 1982, str. 539 (glej Pristav Gertrude).

– Župni urad Lenard nad Škofjo Loko, poroka Ernesta Seidlerja in Jere Pristav, vpisana v poročni knjigi župnije na strani 5–6 pod zap. št. 6, poročena 25. maja 1943.

– Jera Poljanec-Vera, Bled, Rečiška 37, ustni in pisni vir.

– Karol Kavčič-Iztok, Žiri, Dobračeva 45, ustni vir.

– Alojz Kopač-Pepe, Žiri, Pot na Koče 8, ustni vir.

Čevljarska delavnica v zemljanki

– Gradivo za topografijo NOB, Poljanska dolina, leto 1959, čevljarska delavnica st. 99 in fotografija Andrejčkove hiše.

– Naš tovariš TV 15, št. 15, z dne 14. aprila 1983, str. 8.

– Peter Naglič-Pero, Žiri, Logaška 19, pisni vir in fotografija tovarišev, ki so delali v delavnici.

– Albin Ramovš-Tarzan, Apače, Zg. Konjišče 22, ustni vir.

– Milan Žakelj-Žirovnik, Škofja Loka, Partizanska 20, ustni vir.

– Gorenjski muzej Kranj, oddelek NOB, biografije in fotografije:

Franc Potočnik-Matevž, mapa Žiri, št. 24/81,

Jurij Potrebuješ- Vilij, mapa Hotavlje, št. 6/24,

Leopold Mesec, mapa Gorenja Sava, Kranj 6/24.

Padli kurirji, borci Poljanske in Žirovske čete

– PTT arhiv št. 21 Jugoslavije, leto 1978/79, str. 194–195 (postaja G 9 v Žirovskem vrhu).

– Anton Erznožnik, rojstna matična knjiga Žiri, leto 1923, vpisan na str. 8, zap. št. 53.

Gorenjski muzej Kranj, oddelek NOB, biografija, mapa Žiri št. 24/22.

Zgodovinski arhiv Ljubljana, enota Škofja Loka, sodni arhiv, izkaz o prehrani jetnikov od 1938 do 1943. Doveden v sodne zapore Škofja Loka 31. avgusta 1943 ob 17. uri, vpisan pod zap. št. 66, odveden v begunjske zapore 2. 9. 1943.

Gorenjski muzej Kranj, matična knjiga begunjskih zaporov, vpisan pod št. 1844, 27. oktobra 1943 odpeljan v taborišče Stalag VII/A.

– Janez Brečko, rojen 9. maja 1923 Tržišče, doveden v sodne zapore Škofja Loka 31. avgusta 1943 ob 17. uri, vpisan pod št. 67, kasneje odveden v begunjske zapore in naprej v taborišče Stalag VII/A.

– Franc Mrovlje, rojstna matična knjiga Žiri, leto 1923, vpisan na str. 3, zap. št. 7.

Gorenjski muzej Kranj, oddelek NOB, biografija, mapa Žiri št. 24/64.

– Leander Mlinar, rojstna matična knjiga Žiri, leto 1925, vpisan na str. 35, zap. št. 39.

Gorenjski muzej Kranj, oddelek NOB, biografija, mapa Žiri št. 24/61.

– Jože Šubic, rojstna matična knjiga Gorenja vas, leto 1924, vpisan na str. 47, zap. št. 7.

Gorenjski muzej Kranj, oddelek NOB, biografija, mapa Gorenja vas št. 5/25.

– Jože Poljanšek, rojstna matična knjiga Žiri, leto 1924, str. 20, zap. št. 27, padel 22. junija 1943.

Gorenjski muzej Kranj, oddelek NOB, biografija, mapa Žiri št. 24/78.

– Leander Mlinar, čevljarski mojster Žiri, spominski zapiski v zvezku. Zvezek hrani njegova hčerka Zorka v Žireh.

– Lojze Erznožnik-Strnad, Žiri, Žirovski vrh 45, ustni vir.

– Valentin Hren-Klukec, Poljane 40, ustni vir.



Anton Peternelj-Klemen, aktivist in odbornik OF v rajonu Poljane.
Fotografiran julija 1943 v Žirovskem vrhu.
(Fotografija sodi v poglavje „Krogla ni zgrešila nacista" na strani 217).

OPRAVIČILO:

V ŽO 7–8 je prišlo na strani 65 do neljube pomote. Nad glavnim naslovom te strani „Padli prvoborci – štirje ali šest? !" je natisnjeno ime Janka Mrovljeta. Tako se zdi, da on zastavlja to vprašanje, kar pa seveda ni res. On je samo avtor članka „Iz Žirov v Cankarjev bataljon" in njegovo ime bi moralo biti natisnjeno na koncu le-tega. Sporni naslov je uredniški.

Tovarišu Janku Mrovljetu se zaradi te pomote opravičujemo.

ERRATA

V člankih Janka Mrovljeta v prejšnjih dveh številkah „nam jo je zagodel tiskarski škrat". Zato objavljamo popravke.

I. V članku Ustanovitev Poljanske čete (št. 5–6):

– stran 218, prvi stolpec, četrta vrsta: „V začetku novembra" je napačno. Pravilno: „V začetku **decembra** . . ."

– stran 220, drugi stolpec, 41. vrsta: „Zatekel se je h kmetu Milanu . . ." je napačno. Pravilno: „Zatekel se je h kmetu **Migotu** . . .". II. V članku Žirovska četa (št. 7–8):

– stran 66, prvi stolpec, 22. vrsta: „V Poljanski četi z območja Žirov so bili leta **1941** . . ." je napačno. Pravilno: **1942**.

– stran 66, prvi stolpec, 28. vrsta in dalje: „10. januarja 1943 se je vanj vključilo 18 regrutov prostovoljcev z območja Žirov, med katerimi so bili: . . .". Iz seznama, ki sledi, je izpuščen **Janez Strlič-Orlov, Strličev iz Žirov**.

– stran 66, drugi stolpec, 12. vrsta: „Februarja 1943 so z območja Žirov prostovoljno stopili v Poljansko četo: . . .". V seznamu, ki sledi, ni vpisan **Alojz Gostiša-Pilot, Matic iz Stare vasi**; Franc Galičič-Taras je **Lovranov iz Kranjskega brda – Fužine** in ne Matic iz Stare vasi; Bogdan Rajkovič je bil ilegalno **Viljem** in ne Vilke; Andrej Smolej-Murn, intendant čete stran 67, 1. stolpec, (nadaljevanje seznama), je bil **Gomilarjev** in ne Homilarjev iz Šentvida pri Stični.

– stran 71, desno spodaj: „Po fotografski dokumentaciji in drugih virih smo ugotovili, da so prišli junija in julija 1943 v Žirovsko četo tile borci: . . .". V seznamu, ki sledi na strani 72, nista vpisana: **Anton Bogataj-Edo, Bogatajev, Fužine, in Janez Debeljak, Klofutarski, Stara Oslica.**

Jože Peternelj:
Poslednji spopad z Nemci na Žirovskem

Zmagoslavje Žirovcev po končani vojni se je že nekoliko umirilo, ko so 12. maja 1945 prišli iz Cerknega kurirji postaje P 35 in žirovski kurirji s postaje G 36. Kurirji iz Cerknega so se nastanili pri Primožiču v Žireh in večina bosi polegli počivat, saj je bila peš pot do Žirov utrujajoča. Žirovski kurirji pa so v glavnem odšli na svoje domove in se po dolgi in naporni hajki spet srečali z domačimi, se pošteno najedli in preoblekli. Tako sem ravnal tudi jaz. Komaj sem si doma malo opomogel, že sem zaslišal z žirovske strani silovito pokanje, silovitejše od tistega, ki naj bi pomenilo veselje nad izbojevano zmago. Brž sem se odpravil v Žiri, saj je vojna pripravljenost še vedno tlela v meni. Stekel sem kar po bližnjici čez Ledinico. Če bi bil šel čez Selo, koder je vodila glavna pot, bi se moj odhod v Žiri lahko slabo končal. Kaj se je dogajalo v Žireh, so potem pripovedovali kurirji:

V Žiri je iz primorske smeri prihajala kolona kakih štiridesetih Nemcev v popolni bojni opremi. Verjetno so upali, da se je žirovska vojska že pred dnevi pomaknila proti večjim mestom. Pa so se zmotili. Naši so bili po naključju tu in pionirska obveščevalna je dobro delovala. Presenečeni kurirji – bilo jih je le kakih petnajst – so napol oblečeni in obuti planili iz hiše in Nemcem za Katrnikom postavili zasedo. Položaj naših ni bil ugoden. Ker pa je bilo vojne že pred dnevi konec, so upali, da se bodo lahko pogajali. Kolona Nemcev se je približevala in napetost med borci se je stopnjevala. Vojne je bilo konec in nihče ne bi po pravkar končani krvavi hajki rad tvegal svoje glave. A bojna morala je bila v nas še živa, občutek zmage pa nas je preplavil s tolikšno močjo, da Nemcem, ki so podpisali kapitulacijo, ne bi mogli dovoliti, da bi se z orožjem v rokah sprehajali po Žireh.

Nemci so se vedno bolj bližali zasedi. Naš mitraljezec je povlekel zapirač in bil pripravljen na strel. Komandir je potihem poveljeval in še razmeščal zasedo. Nemci so bili že tako blizu, da so borci videli njihove utrujene obraze, ki pa kljub utrujenosti niso kazali pohlevnosti. Še nekaj korakov so jih spustili bliže, tako da se je vsa kolona razpotegnila od mostu čez Soro do Katrnikovega vrta. Borci so vprašujoče pogledovali komandirja, naj da povelje za napad. Ni storil tega. Zamahnil je z roko, naj se privijejo v kritje, sam pa je bosonog z brzostrelko v roki skočil na pot in zakričal: „Stoj! Roke v vis!"

Na veliko presenečenje vseh so Nemci obstali. Vodja kolone je takoj spoznal, da stojijo nezaščiteni pred partizansko zasedo. Našemu komandirju je predlagal, naj stopi bliže, da se bosta lahko pogajala. Ta je v spremstvu mitraljezca stopil nemškemu oficirju naproti tako, da sta se drug drugemu približala vsak na pol poti. Srečala sta se na poti, ki vodi v Goropeke med Katrnikovo in Andrejcovo hišo. Nemški oficir je predlagal, da bi jih pustili mirno oditi, oni pa da bodo povesili orožje in ne bodo napadli naših borcev. Naš komandir, ki je sprevidel nemško premoč, se je pogajal dalje. Dovolil bi sicer oficirju nadaljevati pot, vendar pod pogojem, da odložijo orožje. Na to oficir za nobeno ceno ni pristal. Dejal je: „Vemo, da je vojne konec. Toda oficirji se nismo predali, ampak se hočemo prebiti čez avstrijsko mejo, ne da bi pri tem ovirali vaše borce." „Zakaj pa potem ne odložite orožja, če ga ne mislite uporabiti proti našim?" je vztrajal naš komandir. „Orožja ne bomo odložili, a ga bomo imeli le za obrambo, ne pa za napad," se je izgovarjal oficir. Vojaki so postajali vse bolj nestrpni. Naši iz zasede so klicali: „Odložijo naj orožje, če so že premagani in so podpisali brezpogojno kapitulacijo. Za nas bo trajalo vojno stanje tako dolgo, dokler ne bo zadnji nemški vojak odložil orožja."

Komandir je znova poskusil z zvijačo, češ da ima močno zasedo in da jih bodo potolkli ali polovili, če se ne vdajo. Pri zagrizenih nemških oficirjih tudi to ni pomagalo, bali so se obračuna z našo vojsko.

„Vi boste krivi, če bo prišlo do prelivanja krvi," je trdo postavil naš komandir. Nemški oficir pa je skomignil z rameni.

„Mi smo se odločili, da orožja ne odložimo," je trmasto vztrajal oficir in se jel pomikati proti svojim. Tudi naš mitraljezec in komandir sta se umaknila v svojo zasedo. Tedaj je komandir znova pozval Nemce, naj odložijo orožje in potem nadaljujejo svojo pot. Nemcev pa naš slab videz ni preplašil. Bliskovito so se hoteli izmuzniti iz nerodnega položaja. Tedaj se je iz naše zasede usulo in vnel se je oster spopad. A ne za dolgo. Nemci so se hitro in brez pravega odpora razbežali okrog hiš in se čez Polje prebijali med hišami naprej.

V tem kratkem in ostrem spopadu ni bil od naših nihče ranjen, Nemci pa so imeli dva mrtva in nekaj težko ranjenih.

Šele naslednji dan smo se napotili proti Škofji Loki. Že pri Pintarjevi brvi smo opazili, da Nemci niso več bežali po cesti, temveč so prečkali Soro. Še prej pa so vanjo odvrgli uničeno opremo ter orožje ranjenih oficirjev in njihovih spremljevalcev, ki so morali iskati zdravniško pomoč. Drugi so se prebijali čez hribe naprej proti Avstriji. Tako smo zamenjali vloge – oni v gozd, mi pa po cesti. Že na Fužinah smo dohiteli ranjene in njihove spremljevalce, ki so nam

povedali, da je bilo v skupini štirideset mož, večinoma poveljnikov, ki so se s Primorskega prebijali proti domu.

Podatek Janka Mrovljeta iz prejšnje številke ŽO, da je na Žirovskem počil prvi strel na okupatorskega vojaka že 22. decembra 1941, zadnji pa 12. maja 1945, torej dokazuje, da je bil naš boj dolg in težak, saj smo v Žireh kljub zgodnjemu uporu dokončno svobodo izbojevali šele 12. maja 1945.

(J. Peternelj je napisal pričujoči prispevek kot dopolnilo k članku Pavleta Zajca „Žirovski pionirji v NOB", objavljenem v ŽO 7–8, str. 82–93. – Op. ur.)

domoznanstvo

Copyright

Andrej Mihevc: Račevsko jezero

Osem kilometrov dolga dolina Račeve, desnega pritoka Poljanske Sore, se je vrezala med masivni Žirovski vrh in planotast svet Opal, Goropek in Hleviš.

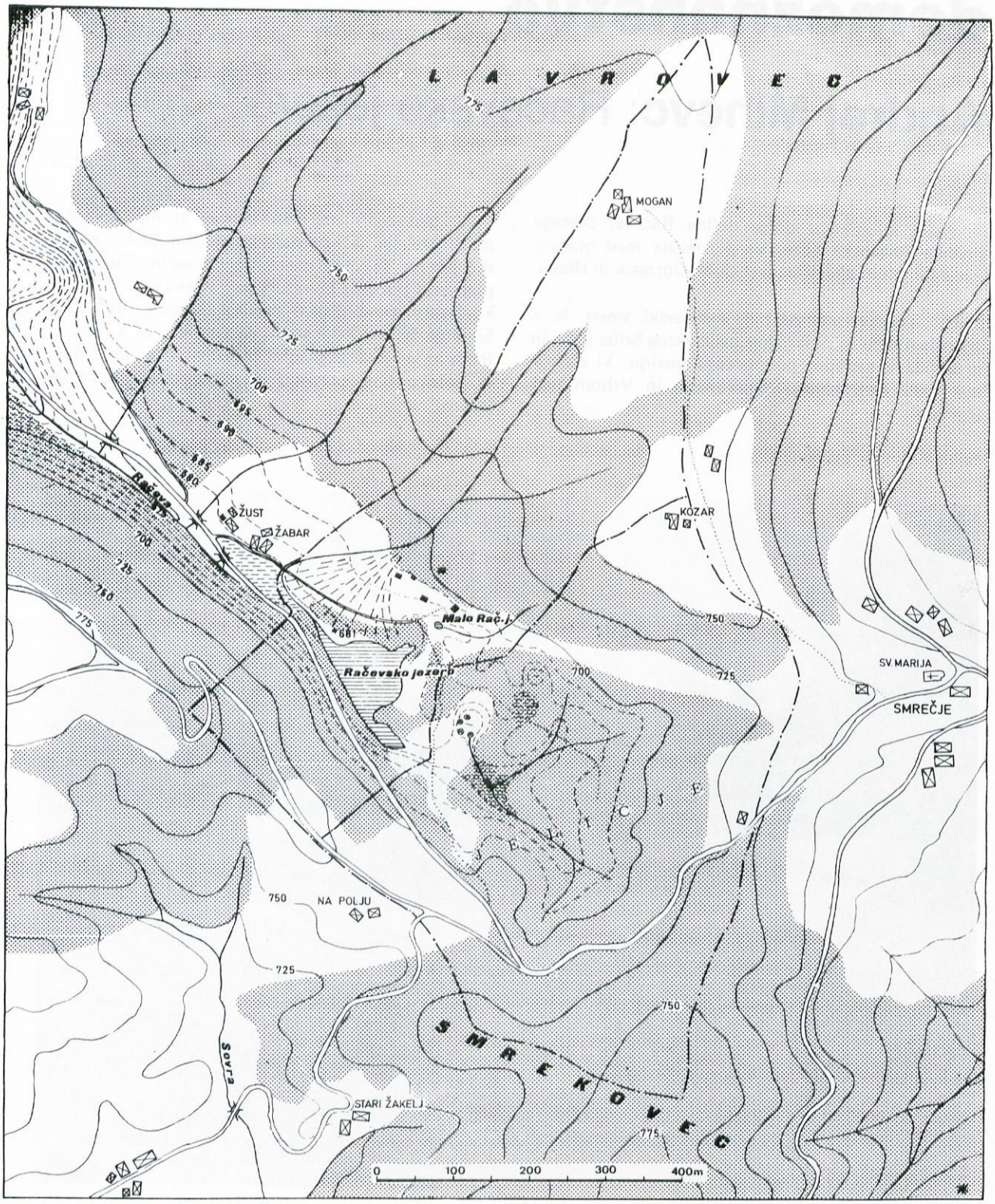
Dolina poteka premočrtno v dinarski smeri, le v zgornjem delu se polkrožno ovije okrog hriba Lesje in se konča v zatrepu, podobnemu povirju, ki obsega svet med Lavrovcem, Smrekovcem in Vrhom nad Rovtami.

V tem zgornjem delu doline, ki mu domačini pravijo Jeličje, leži na nadmorski višini 681 m Račevsko jezero. Tako ga imenujejo domačini. Turistična, predvsem povojna literatura pa navaja zanj ime Smreško jezero, po bližnjem zaselku Smrečje. Ker pa je Smrečje že na drugi strani razvodnice, že v povodju Barja in ker tudi domačini tega imena ne uporabljajo, je gotovo bolj pravilno uporabljati ime Račevsko jezero.



Pogled na napol prazno Račevsko jezero. V ospredju teče po ilovnatem dnu voda v jezero. Na istem mestu pa voda ob bisoki gladini iz jezera tudi izteka. – Foto: A. Mihevc

Pravzaprav sta v Jeličju nastali dve jezeri, Račevsko in Malo Račevsko jezero, za lučaj vzhodno od Račevskega jezera pa je še ena kotanja. Ta je danes suha in se le ob močnejšem dežju napolni z vodo. Zaradi skupnih razvojnih potez pa si poglejmo vse tri pojave z neposredno okolico vred.



SKICA OKOLICE RAČEVSKEGA JEZERA – ENVIRONEMENT'S SKETCH OF RAČEVA LAKE

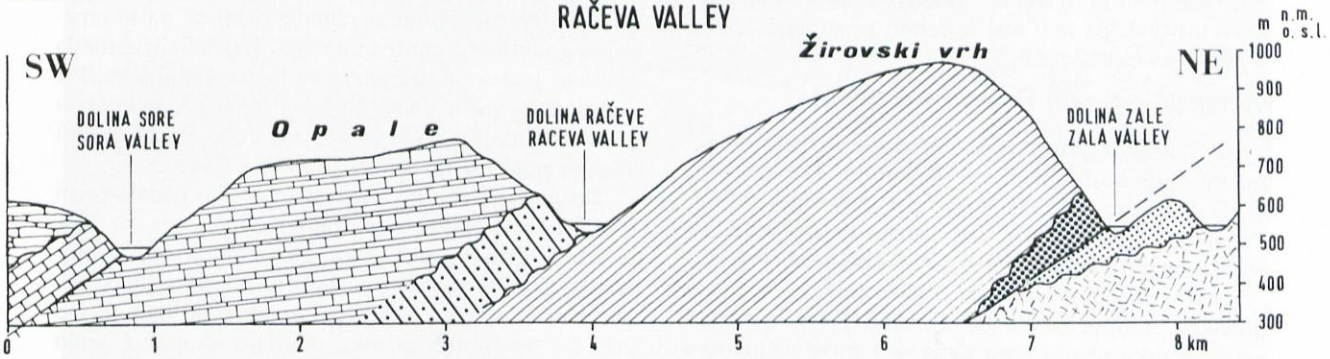
RAZVODNICA – WATER SHED
POŽIRALNIK – SWALLOW HOLE
MOKROTNO ZEMLJIŠČE – WET GROUND
VRŠAJ – ALLUVIAL FAN
CESTA – ROAD
GOZDNA POT – PATH
MOST – BRIDGE
KMETIJE – FARM HOUSES
POČITNIŠKE HIŠICE – WEEKEND HOUSES
GOZD – FOREST

Geološke razmere

Najstarejše kamenine v okolici jezera so karbonske starosti. Najdemo jih v ozkem pasu ob severovzhodnem robu nariva Žirovskega vrha, severno od Lavrovca in v Smrekovcu. Proti jugozahodu se širi širok pas grödenskih kamnin – konglomeratov, peščenjakov in skrilavcev. Te neprepustne in lahko razpadljive kamnine grade Lavrovec, Smrekovec oziroma celo desno polovico povodja jezera. Jugozahodna pobočja Račevske doline v tem delu gradita permski dolomit in apnenec, nad njima pa ležijo triasni laporni apnenci, dolomiti in peščenjaki. Del tega površja je kraški, manjši del pa površinsko odvaja vodo v Soro in Račevo.

Neposreden stik med grödenskimi kamninami in apnencem ter dolomitom je prekrit z debelo, predvsem ilovnato preperelino oziroma po starosti s kvartarnimi, očitno periglacialnimi nanosi. Vanje je vglobljena kotanja Račevskega jezera, kotanja, kjer ponika potoček iz Jeličja in še več manjših grezov, kar vse kaže, da so apnenci pod naplavino zakraseli.

GEOLOŠKI PREREZ PREKO SREDNJEGA DELA DOLINE RAČEVE–GEOLOGICAL CROSS SECTION OF THE MIDDLE PART OF RAČEVA VALLEY



TEMNO SIV GLINAST SKRIL., KREMENOV KONGL., SLUDNAT PEŠČENJAK
SHALE, SANDSTONE, CONGLOMERATE

GRÖDEN PLASTI, RDEČ PEŠČENJAK, SKRILAVEC, KONGLOMERAT
GRÖDEN STRATA, RED SANDSTONE, CONGLOMERATE SHALE

TEMNO SIV APNENEC IN DOLOMIT
DARK GREY LIMESTONE AND DOLOMITE

LAPORNI APNENEC, DOLOMIT, PEŠČENJAK, SKRILAVEC
MARLY LIMESTONE, DOLOMITE, SANDSTONE, SHALE

DOLOMIT, PLOŠČAT APNENEC
DOLOMITE, THIN BEDDED LIMESTONE

KONGLOMERAT, PEŠČENJAK
CONGLOMERATE, SANDSTONE

PISANI PEŠČ., ARGILIT, TUFIT, APNENEC PONEKOD Z ROŽENCI
SANDSTONE, TUFFITE, LIMESTONE

ALUVIJ
ALLUVIUM

SVETLO SIV KRISTALAST APNENEC
LIGHT GREY CRYSTALLINE LIMESTONE

KONKORDANCA
CONFORMITY

DISKORDANCA
UNCONOFORMITY

NARIV
THRUST

Podnebne razmere, prst in rastje

Na podnebje v okolici Račevskega jezera lahko sklepamo na podlagi podatkov meteoroloških postaj v Novi vasi in Rovtah. Letni temperaturni povprečeк za svet med obema postajama je med 7,5 °C in 8 °C. V Novi vasi je povprečna mesečna temperatura pod 0 °C decembra, januarja in februarja. Najhladnejši mesec je januar (povprečna mesečna temperatura – 2,5 °C), najtoplejši pa julij s 17,9 °C.

Zaradi osojne lege jezera, gozdnate okolice in višje nadmorske lege so temperature ob jezeru verjetno še nižje od navedenih. Tudi sneg obleži tu dlje kot na primer v Rovtah (do 90 dni).

Letna razporeditev padavin kaže na obilne in razmeroma enakomerno razporejene padavine. To je jasno razvidno iz priložene tabele.

Razporeditev srednjih mesečnih in letnih količin padavin (v mm)

Postaja	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.	Letno
Nova vas	198	109	117	119	145	158	132	139	181	194	221	132	1765
Rovte	116	102	127	147	176	141	134	188	203	211	159	106	1810

V okolici Račevskega jezera so v povirnem svetu zaradi večje nagnjenosti nastale le mlade nerazvite prsti. Kjer je matična kamenina grödenski peščenjak in konglomerat ali njuna preperelina, so nastale debele, vendar zelo kisle prsti. Na njih rastejo gosti grmički borovnic in praprot v zeliščni plasti ter bor in smreka v drevesni plasti.

Drugačno prst imajo strma pobočja zahodno od jezera. Matična kamenina je tu dolomit in apnenec, zato ta prst ni kisla. Osojna pobočja so porasla z jelovim in smrekovim gozdom, rastejo tudi javor in bukev, v grmovni plasti pa leska in vrba.

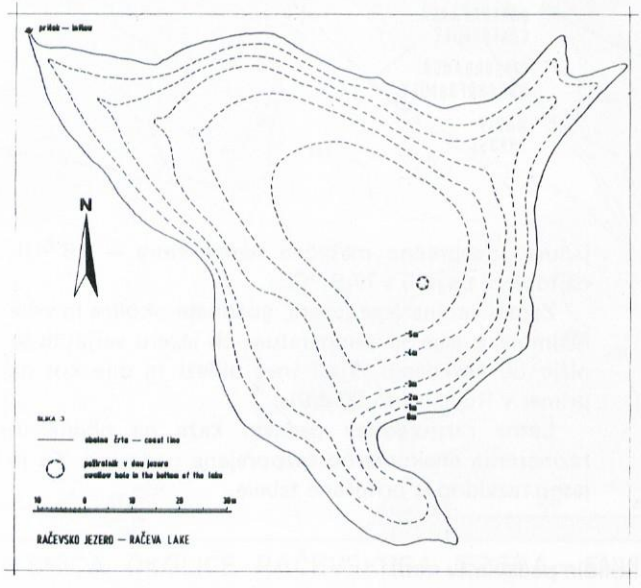
Naravno rastje v okolici Račevskega jezera je bil gozd, ki pa je bil izkrčen povsod, kjer so ugodnejše razmere za poselitev in obdelovanje. Čeprav je današnja razporeditev gozda in obdelovalnih površin povsem umetna, pa se v njej še vedno zrcalijo pedološke in geološke lastnosti tal.

Nastanek in razvoj Račevskega jezera

Na nastanek jezerske kotanje je predvsem vplival stik med prepustnimi in neprepustnimi kameninami, ki poteka vzdolž doline Račeve. V povirnem delu je Račeva dobivala pritoke le z desnega dela porečja, ki poteka po grödenskih kameninah Žirovskega vrha.

Levi del porečja pa je zakrasel, zato ni dajal pritokov. Vanj je začela vtekati celo Račeva v svojem gornjem toku nad hribom Lesje. S tem se je erozijska moč Račeve v gornjem toku zmanjšala in gornji del doline je zaostal pri vrezovanju. V delu doline, kjer se je izgubljalo največ vode, je nastala verjetno manjša kraška depresija s ponori, Račeva pa se je podzemeljsko odtekala v povodje Sore.

V hladnih pleistocenskih (ledenih) dobah so kamenine močno preperevale, zato so se ponori in depresija zatrpali do nadmorske višine 681 m. V holocenu pa se je kraški pretok začel obnavljati in nasuta ravnica je razpadla v več ločenih kotanj, v katerih ponika voda. Slaba prevotljenost apnencev, še posebej ker so kanali še delno zapolnjeni z naplavinami, ovira podzemeljsko odtekanje vode, ki zato zastaja v jezeru. Sčasoma se bodo podzemeljski kanali razširili, jezero bo vedno dalj časa napol prazno ali povsem suho. Naposled bo jezero polno le še ob močnih deževjih, podobno kot se to dogaja s suho kotanjo južno od jezera.



Kotanja Račevskega jezera je iz ledenodobnega ilovnatega in gruščnatega gradiva. Je ovalne oblike, z daljšo osjo (134 m) v smeri SV—JV, in tremi zalivi, ki so jih napravili jezerski pritoki. Njegova površina meri 0,85 ha, zaradi močnega nihanja gladine pa se omenjena vrednost močno spreminja. Največja izmerjena globina jezera je 5,5 m, povprečna pa 2,9 m. Pri maksimalni višini vode, ko je gladina na nadmorski višini 680 m, je v njem 24 815 m^3 vode. Pri taki višini vode se jezero že površinsko odteka v Račevo.

Severni in vzhodni breg jezera strmo padata proti dnu, bregovi zalivov in zahodni breg pa so bolj položni. Dno se blago spušča proti grezu, kamor ponika jezerska voda. V jezeru ni deltastih oblik sedimentacije plavja, kajti ves material, ki ga v jezero prinaša površinski pritok, odvajajo skupaj z vodo podzemeljski kraški kanali.

Račevsko jezero dobiva vodo iz okrog 20 ha velikega zbirnega površja. Razvodnico pa je zaradi oblih slemen in delno kraškega površja, ki se odceja pod površjem, težko določiti, zato je omenjena številka le približna. Najpomembnejši jezerski pritok je nekdaj pritekal na ravnico pred jezero, od tam pa je tekel naravnost v Račevo. Po drugi svetovni vojni so ga domačini speljali naravnost v jezero. Želeli so namreč, da bi jezero ostalo ves čas polno. Vanj pa so naselili tudi ribe.

Potoček, ki priteka izpod Lavrovca, je imel 26. 6. 1979, takrat sem potok opazoval, pretok 0,9 l/s. Pri takšnem dotoku je bilo jezero po daljšem obdobju suhega vremena napol prazno in je še naprej upadalo.

Nekdaj je imelo jezero še dva površinska dotoka. Severni zdaj ponika v dnu 30 m^2 velikega Malega Račevskega jezera.* To je nastalo, ko so čez strugo pritoka Račevskega jezera zgradili gozdno pot. To jezerce ima stalno vodo, ki se preceja skozi dno brez kakršnekoli povezave z Račevskim jezerom.

Vzhodno, 50 m stran od Račevskega jezera, je nastala še ena kotanja, ki pa je pravzaprav slepa dolina potočka iz Jeličja, nekdanjega najpomembnejšega pritoka Račevskega jezera. Njen obod je v višini 681 m, globoka pa je okrog 6 m in odprta navzgor v smeri pritoka. Kotanja je večji del leta suha, čeprav vanjo priteka potoček, ki drenira okrog 28 ha. 26. 6. 1979 je imel potoček pretok 1,5 l/s in je ponikal že v prvem grezu na začetku ravnega dna doline. Ob višjem stanju vode odteka voda najprej v druge požiralnike, po hudem dežju pa nastane v kotanji jezero, ki se površinsko preliva v Račevsko jezero.

* Domačini pripovedujejo zgodbo, da je nekoč v Malo Račevsko jezero padlo dekle, ki je gnalo par volov. Mnogo kasneje je voda v nekem izviru v dolini Sore malo nad Žirmi naplavilo njene v kito spletene lase in volovski jarem. Podobne zgodbe so znane skoraj za vsak ponor in vsako večjo jamo na krasu.



Vzhodno od Račevskega jezera leži suha kotanja, ki se ojezeri le še ob močnih deževjih. Jezero v njej je bilo nekoč stalno, o tem priča ravno naplavljeno dno. Potoček, ki danes teče v to kotanjo, ponika v več grezih v spodnjem desnem delu slike. — Foto: A. Mihevc

Vodno nihanje Račevskega jezera je zelo močno. Po pripovedovanju domačinov jezero vsaj enkrat na leto tudi povsem presahne. Za to je potrebno daljše obdobje brez padavin, kar se ponavadi zgodi julija ali avgusta ali pa pozimi januarja ali februarja. Tedaj led obleži prav na dnu jezera.**

Po trditvah domačinov se prazno jezero polni po obilnem dežju tudi skozi požiralnik v dnu, voda pa izvira tudi iz grezov v suhi kotanji. Trditev se zdi verjetna, saj lahko le tako razložimo veliko nihanje in občasno presihanje jezera. Sam tega pojava nisem imel priložnosti opazovati, vendar pa nekaj preprostih ugotovitev pokaže, da je to edina možna razlaga pojava. Pri dotoku 0,9 l/s je jezero upadalo. Po kratkotrajnem dežju naslednji dan pa se je začelo jezero polniti ob dotoku 2 l/s. Zmogljivost požiralnika v dnu jezera je bila v teh okoliščinah, če dotok skozi naplavino zanemarimo, med 1 l/s in 2 l/s. Pri tako dimenzioniranem požiralniku (približno 1,5 l/s) bi se polno jezero praznilo kar 191 dni, če bi dotok popolnoma presahnil in v tem času sploh ne bi deževalo. Očitno je torej, da se kapaciteta požiralnikov spreminja in da lahko iz njih voda tudi izvira. To se zgodi, kadar po močnem dežju kanali v višjem apnencu in dolomitu zahodno od jezera ne zmorejo sproti odvajati vse padavinske vode proti izvirom, ki so po geoloških razmerah lahko le v dolini Sore. Gladina vode se torej v njih dvigne in požiralniki v dnu Račevskega jezera, ki so vezani na iste podzemne kanale, ne morejo več odvajati vode, če pa se nivo kraške vode še bolj dvigne, voda lahko iz njih celo izvira. Takšni požiralniki, ki se spremene tudi v izvire, se imenujejo estavele in jih je pri nas veliko na Cerkniškem jezeru, v zgornji Pivški kotlini pa tudi drugod po krasu. V predalpskem in alpskem svetu pa so estavele redkost, zato zasluži Račevsko jezero posebno pozornost.

** Med mojim opazovanjem jezera in pritokov poleti 1979. leta, ko sem zbiral gradivo za seminarsko nalogo, je gladina jezera nihala za 2,5 m, jezero pa ni nikoli povsem odteklo. Tudi ob kasnejših obiskih jezera nisem nikoli videl povsem praznega.

Pomen Račevskega jezera in okolice

Račevsko jezero je eno izmed manjših slovenskih jezer, zato ni posebno pomembno. Njegova majhna zmogljivost ne more veliko vplivati na rečni režim

Sore in Račeve. Zanimivo je zgolj kot kontaktni kraški pojav, ki kaže neko stopnjo razvoja podzemeljskih kanalov ter postopno uhajanje vode iz zgornjega porečja Račeve v Soro.

Jezero z bližnjo okolico pa je prijetna, lahko dostopna izletniška točka z lepimi razgledi in možnostjo nabiranja gozdnih sadežev, predvsem borovnic in gob. V jeseni se je mogoče kopati kljub precejšnjemu nihanju vodne gladine in kalne vode, ki jo povzročajo neporasli ilovnati in peščeni bregovi. Požiralnik v dnu jezera za kopalce ni nevaren, saj je njegova zmogljivost majhna. Jezerska voda še ni onesnažena, saj je v povirnem delu jezera le nekaj hiš, nevarnejši so le številni nevestni obiskovalci, ki za seboj puščajo prava smetišča.

Viri in literatura:

Mlakar I., 1969, Krovna zgradba Idrijsko-žirovskega ozemlja, Geologija 12/1969, 5–42, Ljubljana

Mihevc A., 1980, Račevsko jezero med Žirovskim vrhom in Rovtami, Geografski vestnik 52, 1980 Ljubljana

Osnovna geološka karta SFRJ 1970, List Škofja Loka 1:100 000, Geološki zavod SRS, Ljubljana

Matevž Pečelin:
Žirovski naravni biseri (V. Jama v Ledinah)

Na zahodnem obrobju žirovske kotline, že v idrijskem hribovju, leži sredi obsežne hribovske planote vas Ledine. Nad njo se na zahodu dviga strmo in poraščeno Gradišče. Legenda pravi, da je nekoč na tem hribu stal grad. Dandanes o njem ni več sledu. Če je tam gori res kdaj stal, bi ga odkrila le arheološka izkopavanja. Vsekakor pa je verjetno, da so se v starih časih ljudje zatekali na Gradišče v obrambi pred roparskimi vojskami, kot so bili na primer Turki. Možno je tudi, da so imeli na tem hribu tabor že Kelti, še pred naselitvijo Slovanov. Hrib je strm, dviga se visoko nad planoto in je zelo primeren v obrambne namene. To se je pokazalo tudi med zadnjo vojno. Kadar so brigade taborile v območju Ledin, so zmeraj postavile na Gradišče močne zasede. V zadnjem času je človek oskrunil tudi ta vrh. Na Gradišče so namreč postavili jeklen televizijski stolp, do njega pa potegnili gozdno pot. Tako je tudi ta samotni vrh podlegel človeškemu nasilju. Na severni strani Ledin se dviga obsežna hribovska gmota Sivka. Na njenih bregovih je raztresen zaselek Mrzli vrh. Kraj ima kar pravo ime, saj tukaj brijejo ostri vetrovi, zapade pa toliko snega, kot nikjer drugje v žirovski okolici. Na ledinški planoti sta še dva zaselka: ledinske Krnice in Pečnik. V vasi je nekaj velikih kmetij, drugače pa se večina prebivalcev vozi na delo v Žiri in Idrijo. Zadnja leta so v nekdanji šoli odprli manjši industrijski obrat. Med vojno so prebivalci mnogo žrtvovali za osvobodilno gibanje. Tukaj so se zadrževale brigade in imele nekaj hudih bojev. Nad vasjo je lepo urejeno grobišče, kjer so padli borci pri umiku pred premočnim sovražnikom.

Pravijo, da je bilo v starih časih to območje poraslo z gozdom, vas pa je bila postavljena nekaj kilometrov proti severozahodu v območju Kladnika in Fujde. Potem so prebivalci iztrebili gozd, postavili vas in se preselili. Ker so pridobili njive in košenice iz gozda, torej novine, so vasi dobile ime Ledine.

Pred vasjo se razprostirajo kraške vrtače. Ob deževju se napolnijo z vodo, da nastanejo pravcata jezerca. Voda potem le počasi odteče skozi požiralnike v zemljo. O teh požiralnikih je pisal profesor Kajeten Stranetzky že 1913. leta v zborniku Carniola, glasilu Kranjskega deželnega muzejskega društva. Omenjeni profesor iz Idrije je v tem glasilu opisal jame, brezna in požiralnike okrog Ledin, Vrsnika in Žirov. Požiralnike v Ledinah je opazoval več let in pravi, da se dno teh vrtač iz leta v leto niža. Že on je predvideval, da so te vrtače bile nekoč podzemeljske jame, katerim se je zrušil strop in so tako nastale dolinice, v katerih se ob deževju zaradi vrhnjih neprepustnih plasti nabira voda. Ni pa slutil, da je na dnu ene teh vrtač vhod v podzemeljsko jamo, ki si jo je vredno ogledati. V njegovih časih je bil vhod še prekrit s plastjo zemlje in jama ni bila znana. Voda pa je počasi izpirala prst in tako se je menda vdrl strop ter odkril vhod v jamo. To je bilo ob velikih povodnjih leta 1926. To jamo najdemo v bližini Lavrove domačije, na dnu globoke vrtače ali požiralnika tik pod cesto, če se peljemo z Raspotja proti Ledinam, na levi strani. Ker je Ledinska jama ena večjih v žirovski okolici, je vredno, da si jo ogledamo pobliže.

Neko deževno poletno popoldne smo se pripeljali v bližino Lavrove domačije. Bili smo štirje zagnani raziskovalci jam na Žirovskem. Najprej je bilo na vrsti preoblačenje. Jame v naših krajih so precej vlažne in blatne, prehodi so ozki, ponekod se moraš plaziti po trebuhu. Iz take jame potem prilezeš zadelan z blatom, bolj kot če bi te dobili v roke zidarski vajenci. Zato smo navlekli nase cape, ki se jim je že na daleč poznalo, da so predihale že marsikakšno luknjo. Ravno sredi preoblačenja jo je primahal po cesti neki domačin, ki se nam je izognil v velikem loku. Verjetno si je mislil, da smo kaka neznana verska ločina in tukaj opravljamo svoj obred. Če si je tako mislil, pa ni prav nič čudnega, saj si je nekdo med nami pravkar natikal nase skoraj pravo mašno srajco.

Potem smo pregledali žepne svetilke. Ker so dobro delovale, smo porinili v nahrbtnik še „zadnjo tolažbo". Za tiste, ki ne vedo, kaj „zadnja tolažba" sploh je, naj povem, da jo pridobivamo iz zmletega sadja. Potem smo navalili v vrtačo pod cesto huje kot svinje na buče. Vrtača ima nekaj deset metrov premera, približno toliko je tudi globoka. Čisto na dnu je vhod v jamo. Zaraščen je z grmovjem in podrastjo in kdor ne ve, kje natanko je, ga bo težko našel. Kot sem že omenil, se je 1926. leta prav tukaj vdrl zemeljski obok in odkril vhod v do tedaj neznano jamo. Če ugotavljamo, da se vrtače ali požiralniki nadaljujejo proti Ledinam še nekaj sto metrov in da so bile te vrtače nekoč podzemeljske dvorane, ki se jim je vdrl strop, potem si lahko predstavljamo, da je bila ta jama nekoč izredno razsežna. Jama, ki obstaja še dandanes, je le njen manjši del, nekakšen odtočni kanal, po katerem odteka voda v podzemeljske zbiralnike, ki jih najahamo pod ledinško planoto. O takšni trditvi ne more biti dvoma, saj je o tem pisal že Stranetzky, ki se je na geologijo precej spoznal. Nam, laikom, pa takšno trditev potrjuje čisto navadna zdrava pamet. Oglejmo si samo močan izvir na zahodni strani planote v Pečniških mlinih, ali pa izvir Žirovnice pod Oknom. Če pomislimo, da voda iz teh dveh izvirov bruha dan in noč, potem si lahko zamislimo, da se napajata iz neznanih vodnih zbiralnikov pod ledinško planoto.

Vhod v jamo je precej ozek in drži strmo navzdol. Zaradi zadnjega deževja se ob strani cedi studenček in žubori navzdol v jamo. Že pri vhodu se srečamo z

dobrinami človeške civilizacije. Naletimo namreč na star preluknjan lonec, na skrivljen obod od kolesa, na kos rjave pločevine, preperele „škrpete", zvito žico . . . Videti je, da je bil vhod v jamo svoje čase kaj primeren prostor za odlaganje odpadkov. Človek, ta dvonoga žival, pušča svoje sledove povsod, nič ji ni sveto, oskrunja nebo, zemljo in podzemlje, pri vsem tem pa se komaj zaveda, da si žaga vejo, na kateri sedi.

Kmalu za vhodom se jama razširi v precejšnjo dvorano in nekoliko položi, čeprav drži še vedno navzdol. Voda se cedi od vseh strani in dela na dnu majhne tolmunčke. Na stenah opazimo med sivo skalo majhne svetlejše odlome.

Takoj ugotovimo, da so tukaj rastli kapniki, ki so jih brezvestni obiskovalci jame polomili in odnesli s seboj. Sedaj krasijo dom kakega nečimrneža, če jih ni celo prodal kakemu prekupčevalcu, ali pa preprosto vrgel v smeti. Za kapnike vemo, da so posebna, žlahtna tvarina, ki nastaja že tisočletja. Jama brez kapnika je kot juha brez soli, kot vrt brez cvetja. To je njen okras, njena svatovska obleka. Kapnik zasije v vsej svoji lepoti le v svojem naravnem okolju, torej v podzemlju. Če ga odlomimo in prenesemo na beli dan in z njim krasimo domove brezvestnih skrunilcev narave, izgubi ves svoj čar, vso svojo lepoto, prav tako kot planinska roža, ki jo utrgamo v steni, kamor spada, in jo odnesemo v dolino. Ne gre mi v glavo, zakaj današnji razgledani in vsestransko izobraženi človek tega ne more razumeti.

Na nekaterih mestih, posebno pod stropom dvorane, pa so kapniki še ostali. Tamkaj jih uničevalci niso dosegli. Posebno zanimiva je siga, ki se nabira na stenah. Tu je živo bela, tamkaj temno siva. V soju svetilk se lesketa kot živo srebro, če jo potipaš, je hrapava kot smirkov papir. Jama vodi venomer navzdol. Tla so izprana, vidi se, da ob deževju tukaj drvijo celi potoki. V mrtvih kotih se nabira blato; če po neprevidnosti stopiš vanj, se pogrezneš do gležnja v lepljivo brozgo. Na vse strani vodijo dupline in stranski rovi, ki se končajo že po nekaj metrih. Tako prilezemo na dno jame. Na dnu zija pod našimi nogami nekaj metrov globok jašek, v katerega izginja voda. Ob deževju tu dol pada pravcati slap in je spust v jašek nemogoč, ker je dno razbito z vodo. Verjetno se jama z dna še nadaljuje v globino, vendar pa bi morali ta del odkopati. Vidi se, da je voda tekom časa zamašila ožino na dnu jaška s prodom in gruščem ter tako zaprla prehod.

Vračamo se nazaj. Sedaj se nas je lotila smola. Odpovedala je prva svetilka. Nekako na sredini jame se odcepi v levo stranski rov. Odšli smo po njem. Že po dobrih desetih metrih se sicer prostorna dvoranica z vseh strani zapre in zniža. Na koncu leži jezerce s premerom nekaj metrov. Na drugi strani jezerca smo opazili prehod. Pričela se je telovadba. Kar nekaj časa smo rabili, da smo se po nekakšni luski prebili čez jezerce in izginili na oni strani v luknjo, ki je tako ozka, da smo se plazili po njej po trebuhu. Luknja se je tukaj razširila, takoj nato pa zožila v ozko špranjo. Marko se je zapodil vanjo. Čeprav je suh kot trska in ga z nahrbtnikom vred ni za dobro pest, ga razpoka le ni hotela sprejeti. Po dolgem obračanju in prerivanju mu je uspelo, da se je pretaknil skozi. Sedaj je bil na vrsti — ne bom ga imenoval — nekdo izmed nas, ki rabi malo daljši pas, če ga hoče zapeti. Pripravljal se je na vse načine in tiščal v razpoko kot koza v sol. Nič drugega ni opravil, kot to, da se je pošteno zagozdil. Tovariša, ki sta ostala zunaj, sta ga komaj izvlekla. Še sreča, da se ni prerinil skozi. Z druge strani je namreč štriglica Marko začel na vse pretege kričati, naj nikar ne tiščimo za njim. Luknja se je tako zožila, da se je zagozdil celo on. Precej časa je trajalo, da se je izmotal nazaj na našo stran. Kar čudno ga je bilo gledati, ko se je dajal z razpoko. Nekaj časa je imel noge više od glave, potem se je ukrivil kot vrbova šiba, nazadnje še skrčil kakor obrcan pes, pri tem pa mu je odpovedala še svetilka. Takoj smo začeli ugotavljati, kaj bi bilo, če bi ostal na oni strani. Mi bi ga lepo pustili notri in se vrnili domov. Čez nekaj dni bi prišli pogledat, koliko je že shujšal. To bi ugotovili po njegovem prstu, ki bi ga nam pomolil skozi razpoko. Torej približno tako kakor v pravljici „Janko in Metka". Ko bi ugotovili, da je že dovolj suh, bi ga spravili na svetlo.

Z dvema svetilkama smo se vrnili do jezerca. Že smo hoteli ven, ko smo opazili prehod, skrit za ploščo, tik nad gladino. Spet prerivanje čez skalno lusko in že smo izginili skozi prehod. Napredovali smo počasi, ker smo si svetili samo z dvema svetilkama. Ko je zadnji izmed nas lezel čez jezerce, je napravilo „čof" in že je nastala trda tema. Svetilka, ki mu je padla v jezerce, je imela namreč to slabo lastnost, da pod vodo ni hotela svetiti. Sedaj smo se pomikali naprej le z eno brlivko. Šlo je tudi tako.

Prvi si je svetil s svetilko, preostalim trem pa se je svetilo pred očmi, ko smo butali z glavami ob skalovje. Rov se je nadaljeval v notranjost, malo gor, malo dol, včasih je bil širši, drugič ožji. Ta del jame je zares lep. S stropa visijo kapniki, najlepši pa je steber, ki je ves v kapnikih in oblit s sigo. Daje podobo nekakšnega oltarja. Potem luknja zavije in kmalu smo spet pri jezercu. Stiskamo pesti, da bi nam vzdržala edina svetilka, ki smo jo še imeli. Tudi ta je bila že tako izrabljena, da bi si verjetno bolje svetili, če bi zunaj ulovili kresnico. Nekdo izmed nas je že tako obupal, da smo mu morali dati „zadnjo tolažbo". Ta pa ga je tako potolažila, da smo se že bali, kako ga bomo spravili iz jame. Pri vračanju smo opazili, da je ta del jame ločen od glavnega rova z umetno napravljenim zidom. Zid je zgrajen iz zloženega kamenja. Šele kasneje smo izvedeli, da so med vojno ljudje imeli tukaj skrivališče. Neki domačin je pripovedoval, da se je kadilo iz vseh požiralnikov daleč naokoli, kadar so notri kurili. To pomeni, da je jama z ozkimi razpokami povezana s temi požiralniki.

Vrnili smo se na beli dan, tu pa bi se kmalu začeli zvijati od smeha. Tako smo bili blatni in razcapani, da drug drugega nismo spoznali. Na koncu smo se še slikali za spomin in lep doživljaj je bil za nami.

Ivan Reven: Zavratec

Vas, fara in krajevna skupnost z okoliškimi zaselki leži na zgornjem koncu Poljanske doline v predalpskem svetu Škofjeloškega hribovja. Spodnji in Zgornji Zavratec ležita na okoli 700 metrih nadmorske višine. Okoliški zaselki pa tudi više. Tu je sveže predalpsko podnebje s precej ostrimi zimami. (Lanski žled je povzročil velikansko škodo v sadovnjakih in gozdovih. Več kot mesec dni so imeli težave z elektriko, ker jim je padajoče drevje sproti trgalo električne vode.)

Iz nekdanjih pastirskih staj brižinsko-loške kolonizacije so se po letu 1500 oblikovala današnja naselja in zaselki. Ljudsko izročilo pravi, da so imeli pod današnjim Spodnjim Zavratcem, kjer so bile pastirske staje bliže vodi, vrata v zaliv. Tam so, ko je še obstajalo žirovsko jezero, privezovali čolne. Od tod so se menda lahko vozili s čolni do Hlevnega vrha, kjer je bila fara in pokopališče in sedež hlevnovrške župe. Verjetno je na prostoru, kjer je sedanja cerkev v Gornjem Zavratcu, prvotno stala pastirska kapela. Iz pomanjkljivih zgodovinskih podatkov je slutiti, da so takrat spadali še pod faro v Stari Loki. Na današnjem zvoniku zavraške cerkve sta vklesani dve letnici – 1647, ko so postavili cerkev z zvonikom, in 1747, ko so zvonik nadzidali na sedanjo višino. V nekem prejšnjem zapisu sem zapisal, da je potujoči breščanski livar v Podklancu za zavraško cerkev ulil zvon. Do leta 1788 so spadali Zavračani kot podružnica k žirovski fari, tega leta pa je postala samostojna duhovnija. Vse cerkvene kronike in zapisi pa so pogoreli v večkratnih požarih v starih Žireh, dokončno pa bile uničene ob zadnjem požigu javnih zgradb med drugo svetovno vojno v Žireh.

Iz Vipave prek Črnega vrha, Godoviča, Zavratca, Podklanca, Žirov, čez Žirovski vrh, Gorenjo vas in dalje na Loko je v starih časih, ko se je jezero že odteklo, držala stara tovorna pot na Gorenjsko, kamor so tovorili vino in drugo blago, proti Trstu pa maslo, jajca in še kaj.

O tem prometu pričajo tudi imena vasi Podklanec, domačije pri Birtu v Podklancu, kjer je bila gostilna, pri „Pucarju" v Rakulku, kjer so se tovorniki „opucali" ali očistili, to je ostrigli in obrili, preden so odšli naprej v Loko, pri Javorniku ob cesti čez Žirovski vrh, kjer so tovorniki napojili živino in se tudi sami okrepčali.

Zavratec je do prve svetovne vojne spadal pod logaško upravno središče in pod idrijski sodni okraj; tako tudi Žiri z okolico. Po prvi svetovni vojni pa je z Rapalsko pogodbo pripadel Italiji. S to razmejitvijo so bile pretrgane večstoletne zveze z Loko in Logatcem. Posledice nenaravne politično upravne in gospodarske razmejitve občutijo še danes, 41 let po osvoboditvi. Italijani so jih sicer z ozko makadamsko cesto prek Mravljišč, ki leže na nadmorski višini okoli 840 metrov, povezali z oddaljeno Idrijo, vendar je ta povezava v zimskem času nemogoča. Tu ne teče promet in ni avtobusnih zvez, še mleko morajo s traktorji voziti do oddaljenih Mravljišč, kjer ga pobere kamion in odpelje v godoviško mlekarno. Komaj dva kilometra niže v dolini pa jih veže s svetom cesta po dolini reke Sore, ki povezuje Logatec in Žiri. Ta je tudi pozimi prevozna, saj se vozijo šolarji in delavci z avtobusi v Logatec in Žiri. Pošta Rovte, ki jih je prevzela v svoje poštno območje, pa jim je omogočila poleg redne pošte z njihovim zavraškim samoprispevkom tudi približno 25 telefonskih priključkov. Tako lahko, če je potrebno, prikličejo živinozdravniško in zdravniško pomoč, toda na žalost le malokdaj iz Idrije, kamor spadajo. V skrajni sili jim priskoči na pomoč žirovski veterinar in žirovska zdravstvena služba, pa tudi iz Logatca jim pomagajo. Toda z zdravniki še nekako gre, z veterinarji pa so težave. Goriška in idrijska veterinarska skupnost namreč le v najnujnejših primerih priznata nujno veterinarsko pomoč žirovskega in logaškega veterinarja. Ker je pozimi ozka cesta čez gorski greben Mravljišč in Dolov le slabo prevozna, so v tem času brez osemenjevalca in veterinarja, pospeševalca, ne morejo odvažati živine itd. Le davki in druge obveznosti jih prek rovtarske pošte brez težav poiščejo. Zaradi težav z osemenjevanjem živine so se dogovorili za plemenskega bika, vendar je veterinarska postaja v Idriji to rešitev opustila. Tako ostajajo krave in telice po več mesecev neosemenjene, kar je velika gospodarska škoda, po drugi strani pa si nekateri posamezniki pomagajo z domačimi mladimi bikci, ki pa so v sorodu z živino. Slaba, rahitična živina v hlevu, slaba prireja – vse to kritično opozarja na samoupravno anarhijo in neuspešno dogovarjanje pri pomoči kmetijstvu in živinoreji. Še mlada krajevna skupnost Zavratec je na svojih sejah razpravljala o možnosti preusmeritve na drugo regijsko skupnost, vendar niso poiskali ustrezne rešitve. Povsod so težave in problemi. Razpravljali so že o preusmeritvi in združitvi v kooperacijo s Kmetijsko-gozdarsko zadrugo Žiri-Rovte, ki je združena v SOZD Mercator in deluje v dveh občinah. Vendar so razmere v vseh kmetijskih zadrugah take, da se ukvarjajo predvsem s trgovinsko in proizvodno dejavnostjo, kmetijska dejavnost pa je le nujno zlo, ki ne prinaša zadovoljivega dohodka zaposlenih. Neki veterinar je ugotovil, da je v Zavratcu živina žejna in lačna. Napredni živinorejci seveda te ugotovitve zavračajo. Toda ob razčlenitvi vseh vremenskih in hidrometereoloških razmer v posameznih letih vendarle priznavajo, da je to na žalost le res. Tudi krme zaradi sušnega ali deževnega poletja pogosto ne morejo pospraviti. Mlada delovna sila, ki bi lahko poleg rednega delovnega časa v industriji, v kritičnih poletnih mesecih priskočila na pomoč, je odšla v industrijska središča za boljši kos kruha in se ne misli vrniti. Kadar je pridelek krme slab, je navadno tudi cena živine nizka. Tako se mora živinorejec odločiti, da preredi nezmanjšano čredo z enako količino krme. Ob suhih poletjih in ledenih

zimah pa tudi njihove kapnice in skopi vodni viri ne dajejo dovolj pitne vode. Pozimi so morali velikokrat topiti sneg, da so prišli do najnujnejše vode. Seveda so morali zato zmanjšati količine vode sebi in živini. Dovažanje vode s sodi in gasilskimi cisternami je zadnja rešitev. Njihovo kraško področje namreč nima zadovoljivih vodnih virov. Načrtovali so zajetje pitne vode v zajetju Malovice pod Mravljiščami, vendar je analiza omenjenega zajetja pokazala, da je voda zdravstveno oporečna, kar je problem vsega območja med Logatcem, Idrijo, Ledinami in Žirmi.

V njihovi krajevni skupnosti so nameravali ustanoviti gasilsko enoto. Ta je sicer na papirju obstajala že prej. Minula leta so se poskušali nasloniti na sosednje Gasilsko društvo Brekovice. Ker pa to zadnja leta ni bilo najbolje organizirano, niso bili pripravljeni sodelovati. Tako so Zavračani postali predlanskim gasilska desetina društva Godovič, lani pa so se osamosvojili. Z družbeno pomočjo so kupili najnujnejšo gasilsko opremo, s svojim samoprispevkom v znesku 40 starih milijonov pa še 3.200-litrsko traktorsko gasilsko cisterno, s katero so lani vozili vodo. Ugotavljajo, da bodo potrebovali za prevoz te cisterne močnejši traktor, ker so njihovi kmetijski traktorji za prevoz le-te prelahki. Upajo, da bodo v prihodnje le našli ustrezni vodni vir, tako da bi cisterno čimmanj uporabljali.

Ne moremo zanikati, da kljub odseljevanju mladih, niso delavni. S samoprispevkom in nadurami so obnovili pokopališki zid, nekateri so naredili tudi po 50 prostovoljnih ur, vsaka hiša pa je prispevala po 5.000 dinarjev. Tudi cesto čez Mravljišče, ki je postala že navadna grapa, so obnovili. Idrijska cestna skupnost je dala gramoz, vsak krajan pa je naredil po deset delovnih dni. Pozabili niso niti na najkrajšo cestno povezavo s cesto Rovte—Žiri. Cestni odsek so nameravali razširiti, da bi lahko prišel v vas tudi avtobus po delavce in šolarje, a tega pogumnega načrta niso mogli uresničiti. Tudi izboljšanja električnega omrežja, ki je bilo načrtovano za minulo obdobje, niso dosegli. Obnovo so odložili zaradi nujnejših del na električnem omrežju v Podklancu, kjer so morali zgraditi daljnovod in transformatorske postaje, ter obnoviti vode nizke napetosti. Upajo, da bodo v naslednjem obdobju tudi oni prišli na vrsto.

Krajevna skupnost Zavratec se poteguje za podaljšanje asfalta od Dolov proti Zavratcu. Idrijska cestna skupnost jim res nekaj obljublja, kdaj se bodo obeti uresničili, pa ne ve nihče. Vsekakor je asfaltno cestišče laže vzdrževati kot makadamsko. Težki deževni oblaki, ki prinašajo čez planinski masiv Trnovskih gozdov, Goljakov in Javornika, hude nalive, so pač naredili svoje, ker odtočni kanali in jarki niso mogli požirati vse vode.

Zavratec je res Zavratec in življenju in bogu za hrbtom. To sta izrabila tudi ljubljanska bolnišnica in Inštitut Jožef Štefan, ki sta ob pomoči idrijskega gradbenega podjetja pripeljala na skrivaj v zgornjo italijansko vojaško kaverno nesrečne radioaktivne odpadke in jih tam zazidala. Kaverne so nad vasjo Zavratec. Samo nekaj deset metrov niže v spodnji kaverni pa ima zavraška mladina svoje prostore, ki jih uporabljajo tudi drugi krajani in organizacije. Nič čudno, da je nekatere fante zanimalo, kaj se skriva za skrivnostno zazidanimi zidovi. Čudno pri tem pa je, da so trije od štirih domnevnih „raziskovalcev" umrli predčasne smrti, kakor arheologi, ki so raziskovali egipčanske piramide. Njihovo smrt pripisujejo pretiranemu nagnjenju k alkoholu, toda ni naključje, da je podoben vzrok smrti doletel tudi tri delavce v Rudniku urana Žirovski vrh. Krajani zaskrbljeno sprašujejo, ali so ob nedavni problematiki, o kateri so poročali časopisi in televizija, realno izmerili radioaktivnost zazidanih odpadkov, saj so podobno prasketanje Geigerjevih števcev slišali tudi pri merjenju umetnih gnojil pri kmetih v Zavratcu. Mladina in krajani se še vedno shajajo v spodnji kaverni, ne da bi vedeli, ali bo radioaktivno sevanje v zgornji kaverni kvarno vplivalo na njihovo genetsko sposobnost, ali celo življenje.*

Število prebivalcev Zavratca se še naprej zmanjšuje. Kje so tisti časi, ko je imela soseska še okoli 650 prebivalcev, danes se je to število več kot razpolovilo. Mladi odhajajo za boljšim kosom kruha; v Logatec, Vrhniko, Žiri, Ljubljano in drugam. Spočetka se še vračajo ob sobotah in nedeljah. Kasneje so ti obiski vse redkejši. Marsikatera hiša že razpada. V njej ni več življenja. Z nekdanjimi človeškimi in živalskimi bivališči gospodarita veter in dež. Najbolj vztrajni še kljubujejo. Hočejo ohraniti dediščino svojih očetov. Poskušajo si narediti življenje lepše in se ohraniti na zemlji, na kateri so začeli delati njihovi pradedje, ki so kot pastirji v času brižinskih škofov tu pasli svojo drobnico ali drobnico cerkvenih gospodov. Ali bo njihov boj za obstanek na tej zemlji uspešen ali ne, bo pokazala prihodnost. Veliko jim lahko pri tem pomaga podpora širše družbene skupnosti. Ali pa se bodo te vasi spreminjale v pustote kot nekoč ob turških, benečanskih ali drugih vojnih vpadih ali ob razsajanju kuge. Tudi današnje — v obliki radioaktivnih in drugih odpadkov.

*Ob spraševanju avtorja Zavračanov in še koga se je uredništvo ŽO odločilo za natis tele izjave:

Izjava dr. Petra Stegnarja, podana v Zavratcu (občina Idrija), 10. 12. 1985 — v zvezi z odlagališčem radioaktivnih odpadkov:

„Na pobudo novinarja Janeza Škrlja (za tednik MLADINA) in zaradi televizijske oddaje o skladišču radioaktivnih odpadkov v Zavratcu, smo danes izmerili radioaktivnost (v strokovnem jeziku: hitrost doze ionizirajočih sevanj) v okolici skladišča. V televizijski oddaji so namreč nepravilno prikazali, da je radioaktivnost v okolici skladišča visoka, kar je izzvalo strah med krajani Zavratca.

Današnje meritve so pokazale, da zaradi uskladiščenih radioaktivnih odpadkov radioaktivnost v okolici skladišča ni povišana in je enaka naravni radioaktivnosti ozadja na tem mestu. Praktično povedano: na vseh preiskanih mestih na stenah, vratih, hodnikih v notranjosti kaverne, na poti do skladišča, se je na merilniku znamke BERTHOLD LB 1210 B kazalec odklonil največ do vrednosti 10 cps (udarcev na sekundo), na merilniku BERTHOLD LB 1200 pa največ do 10 mikrorentgenov na uro (to ustreza hitrosti doze 0,1 mikrogreja na uro), kar je enako naravnemu ozadju.

Ker je znano, da so v večini umetnih gnojil povišane vsebnosti nekaterih naravnih radioaktivnih snovi (npr. urana in radija), smo na kmetiji pri Radu Gantarju izmerili sevanje na površini vreč z umetnimi gnojili. Izmerjene vrednosti so bile okoli petkrat višje (okoli 50 udarcev na sekundo) kot na področju, kjer so nad vasico shranjeni radioaktivni odpadki.

Prebivalcem Zavratca je treba čimprej povedati, jasno, nedvoumno in strokovno podkrepljeno, da skladišče radioaktivnih odpadkov nad vasjo ne škoduje okolju in ni nevarno za njihovo zdravje. Povedati pa jim je treba tudi to, da so meritve radioaktivnosti v televizijski oddaji opravili laiki, strokovno povsem nepravilno, prikazali so visoko radioaktivnost pri skladišču, kar so kasnejše strokovne meritve ovrgle, vse skupaj pa je po nepotrebnem izzvalo vznemirjenje med krajani in širšo javnostjo.

Glede na naše izkušnje pri meritvah radioaktivnosti z gotovostjo trdim, da je bil tisti del oddaje, ki prikazuje merjenje radioaktivnosti (piskanje merilnika) zmontiran oziroma ponarejen. Problem skladišča radioaktivnih odpadkov v Zavratcu je bil prikazan na tendenciozen in senzacionalističen način in je zavajal javnost. Na odgovornost bi morali poklicati novinarja, ki je oddajo pripravil in urednika TV Tednika".

Avtorizirano: Ljubljana, 16. 12. 1985

P. Stegnar

(V ponovno branje priporočamo tudi dva članka, objavljena v reviji Mladina:

– Srečo Zajc: Triptih iz doline Agate Schwarzkobler (št. 36 z dne 1. 11. 1985);

– Janez Škrlj: Alternativa za strah je resnica (št. 44–45 z dne 27. 12. 1985).

Karel Bezeg: Na Gorah

Vzhodno nad Idrijo se začenja slikovita planota, ki se preko prijaznih gričev širi proti Žirem, Vrhniki in Logatcu. Prav na robu idrijske kotline leži prijazna vasica Gore, ki je leta 1948 štela 15 hiš, 3 večja gospodarska poslopja ter 55 prebivalcev. Najvišja točka ob robu kotline ima 964 m nadmorske višine in 630 m relativne višine nad mestom. Nad vasjo kraljuje starodavna cerkev, ki leži 850 metrov nad morjem. Iz Idrije vodi zelo vijugasta 9 in pol km dolga cesta preko Kovačevega rovta, vendar pa je vas dosegljiva po bližnjicah v dobri uri. Vas ima za seboj zelo pestro in zanimivo zgodovino. Kot cerkvena občina je prvotno spadala pod Šentviško goro, pozneje pod Spodnjo Idrijo, politično pa k Vipavi. Še danes je ohranjen naziv „Magdalenska gora" po cerkveni zaščitnici; staro uradno ime pa je bilo Čudenberg, ki je nastalo kot popačenka iz „Zu den Bergen".

Pričetek cerkve bi po zapiskih škofijskega arhiva segal celo v 6. stoletje. Najprej naj bi tamkaj stala kapelica ali nabožno znamenje, iz katerega naj bi pozneje nastala cerkev. Pred nastankom kapelice pa naj bi bil na tem mestu poganski tempelj za rimski tabor. Mimo njega je vodila cesta čez Gore na Koroško, in sicer mimo vasice Zavratec ob poti na Vrhniko mimo zdravilnih vrelcev in rudokopov. Od časov poganskega tabora dalje ni nikakih vesti o nastanku krščanskega ali slovenskega naselja, vendar vse kaže, da je potekalo naseljevanje z vrhniške strani. Ker je Marija Magdalena med tistimi svetnicami, ki so jim posvečene cerkve v znak zmage nad hudobnim duhom, to je nad poganstvom, slutimo nekako zvezo med poganskim templjem in krščansko kapelico.

Še danes je med ljudmi ohranjena zanimiva legenda iz druge polovice 15. stoletja, ki ima prav gotovo zgodovinsko ozadje, seveda brez mistične primesi, ki je plod ljudske domišljije in ustnega izročila:

Leta 1476 (ali 1457), ko naše Idrije še ni bilo, so po poti od Krnic prihrumeli prot Goram Turki, ki so ropali po dolini. Njihov cilj je bil cerkveni zaklad, ker si od ropanja siromašnih kmetij niso mogli mnogo obetati. Turkom bi se prav gotovo ne izplačalo, da bi se povzpeli na odročno hribovje, če bi jim njihovi ogleduhi ne bili obetali dobrega plena. Zato je morala biti takrat fara močnejša in cerkev mnogo bogatejša. Rešitev pa je prišla prav tako iznenada. Pripovedka pravi, da jo je prinesla „božja pomoč". Ko so imeli Turki cerkev že pred očmi, je prihrumela silna nevihta, med katero je cerkev zginila v oblakih, konjem pa so se udirala kopita in začeli so siliti nazaj. Turki so z vso naglico zbežali in ko so dosegli dolino, se je cerkev zopet prikazala iz oblakov. Dogodek se verjetno navezuje na leto 1475, ko so vpadli Turki na Žiri in njeno okolico. Nenadne nevihte, ko se gorska cerkvica popolnoma skrije v oblakih, tudi danes niso nič redkega. Verodostojnost dogodka nam pa lahko vsaj nekoliko pojasni drugi zapis v cerkveni kroniki vasi Krnice na Žirovskem: leta 1476 so odšli Turki iz Krnic, kjer so opustili obleganje cerkve sv. Ahaca, rekoč, da je bil ta svetnik velik vojak in so se podali proti cerkvi na Gorah (Magdalenenberg). Tam so se začele konjem udirati noge, medtem ko je ljudstvo molilo v cerkvi. Turki so imeli to za božji prst in so se vrnili na cesto v dolini. Tega vpisa seveda ne smemo imeti za originalni zgodovinski vir, ker je nastal pozneje, prav gotovo na osnovi ustnega izročila pod peresom pobožnega kronista-župnika.

Kaplan Andrej Likar iz Sp. Idrije je leta 1848 porabil to snov za pesniško legendo v „Novicah".

S konca srednjega veka imamo o tej vasi še nekaj vesti, ki nam kažejo, da je bilo tu važno pokopališče tudi za bolj oddaljena naselja ter tudi božja pot. Vas je bila torej pomembna tudi za daljno okolico, dokler ni njena pomembnost začela padati z razvojem Idrije.

Leta 1500 je označen kraj kot podružnica fare v Sp. Idriji, v naslednji luteranski dobi pa se sploh ne omenja. Ko je bil nastavljen leta 1500 v Sp. Idriji prvi duhovnik, je oskrboval tudi Gore. Beneficij za vzdrževanje duhovnika je bil ustanovljen že pred letom 1724. Leta 1767 se je ločila od župnije v Sp. Idriji in postala samostojna duhovnija-ekspozitura. Samostojna župnija je postala leta 1867. Prvi samostojni duhovnik je bil Jakob Lapajne iz Sp. Idrije.

V rudniških aktih iz leta 1743 se bere, da so se Gorjani radi pečali s tihotapstvom tobaka. Ko so bili pri tem nekateri zajeti, se je zanje rudnik zavzel ter priporočal deželni tobačni upravi, da jih ne sodi preveč strogo ter naj jim da možnost zagovarjanja. Najbrž so nosili Gorjani rudniškemu osebju boljši in cenejši tobak, ki je takrat veljal kot zelo učinkovito sredstvo zoper žgalniške pline. Prav gotovo so oskrbovali rudniško gospodo tudi z drugimi potrebščinami, ki jih je v Idriji vedno primanjkovalo.

Leta 1766 so se Gorjani kot rudniški podložniki obrnili na idrijski rudnik, kakor je zapisano v aktih, „brez izjeme in nepreklicno", naj on prevzame „ius representandi", to je pokroviteljstvo nad cerkvenim imetjem, čemur je rudnik rad ustregel. Cerkveno okrožje je takrat obsegalo še nekoliko bolj oddaljeni Jelični vrh, tako da so spadali pod njega tudi največji posestniki v idrijski dolini, med njimi Čerin, Likarca, Poljanec, Premerstein, Smuk in Zagoda. Šele leta 1883 so na posebno prošnjo nekateri izmed navedenih pripadli mestni župniji v Idriji. Leta 1886 je ministrstvo za pouk in bogočastje dovolilo na prošnjo posestnikov Smuka, Poljanca, Grudna, Likarja, Premersteina in Kogeja „na roke Pavla Grudna-Zagoda", da se posestva v Jeličnem vrhu zaradi oddaljenosti izločijo iz pristojnosti župnije na Gorah ter se dodelijo župniji v Idriji. Ta posestva pa ostanejo kljub temu dolžna, da plačujejo župniji na Gorah (Čudenberg)

enake dajatve (bero) kot prej. Enake dajatve pa morajo dajati tudi idrijski župniji. Te dajatve znašajo za vsako posestvo letno v gotovini od 63 krajcarjev do 1 goldinarja in 86 krajcarjev, pol mernika pšenice, en funt in en četrt masti ter dva voza drv. Krajevna meja med obema župnijama je bila komisijsko določena 24. julija 1886, kar je razvidno iz obvestila okrajnega glavarstva v Logatcu.

V letih 1766 do 1780 so domačini zložili fond 2300 goldinarjev za zgraditev beneficijske hiše poleg cerkve ter za vzdrževanje duhovnika. Obenem so izjavili, da ne odstopijo pravice patronata ter oskrbovanja fonda nobenemu drugemu rudniku. Medtem je v fond daroval 500 goldinarjev neki Jurij Pirc z Vipavskega.

Leta 1781 je umrl na Gorah vikar Štefan Kumer. Spodnjeidrijski župnik Franc Rejc je hotel na svojo roko ustoličiti kaplana Štefana Seljaka, kar pa je rudnik kot cerkveni patron preprečil. Zaradi namestitve novega duhovnika po natečaju se je vnela med cerkvenim odborom, goriškim škofom in nižjeavstrijsko komoro prava peresna bitka, ker se je za izpraznjeno mesto potegovalo več duhovnikov.

Leta 1882 je pogorela vsa vas s cerkvijo in župniščem. Hud veter je zvečer nosil ogorke prav nad Idrijo. Med zadnjo vojno je v obrambnih bojih z Nemci vas zopet dvakrat gorela. Cerkev v sedanji obliki stoji od prvega požara dalje, ko je bila pozidana na starih temeljih. Po zatrjevanju nekega že umrlega starega moža naj bi stala nad zakristijo prvotna letnica 1600. Leta 1798 so popravili župnišče s prispevki domačinov in iz sredstev cerkvenega premoženja Sp. Idrije. Stroški so znašali 893 goldinarjev.

Redna ljudska šola je bila ustanovljena leta 1911. Do tedaj je obstajala le zasilna šola z nepoklicnim učiteljstvom. Leta 1896 je obiskovalo tako šolo 10 rudarskih otrok, leta 1923 pa pravo šolo že 27 takih otrok, ki so imeli enake olajšave in podporo rudnika kakor druge šole, ki jih je podpiral rudnik. Leta 1916 je bilo vseh šolarjev že 40.

Najstarejši priimki na področju vasi so: Kolenc, Leskovec, Govekar. Kolenci so na svojem posestvu menda že okoli 500 let.

V Idriji je še zelo dobro ohranjeno izročilo, da so nosili pokopavat mrliče na Gore ne samo iz cerkvenega okoliša, ampak tudi iz mesta ter iz daljne okolice Vojskega in Črnega vrha. To nam pojasnjuje tudi razmere v dobi luteranstva, ko je mnogo Idrijčanov ostalo katoliške vere in so svoje rajnike raje pokopavali na božjepotnih Gorah kakor pa v „krivoverski Idriji" ali pa pri fari v Spodnji Idriji, ki je bila prav tako pod nadzorstvom „cerkvenega patronata", to je luteransko navdahnjene rudniške gospode. V zvezi s tem je posebno zanimivo starodavno nabožno znamenje pri Kumru na poti z Brušovša na Gore, kjer so pogrebci počivali.

Poletni hlad v čistem gorskem zraku, pozimi pa lepa snežna odeja vabita na gorsko planoto vedno več izletnikov, ki sicer niti ne slutijo, da ima ta mirna in tiha vasica burno preteklost, ki je, čeprav zavita v kopreno pravljic, mnogo starejša od mestne zgodovine. Ljudje še danes kažejo odtise konjskih kopit tudi v tistih smereh, od koder Turki prav gotovo niso mogli nikdar priti. Pod skalami, ki so se privalile z vrhov, še danes ležijo zakladi, ki jih čuvajo škrati, in marsikje se poznajo sledovi kopačev, ki so iskali zaklade, ki pa jih seveda niso našli.

Pripis uredništva:

Ta članek povzemamo po Idrijskih razgledih za leto 1958 (str. 79—80) — predvsem zaradi omembe turškega vpada na Žirovsko.

Marija Stanonik: Monografija o arhitekturni dediščini na slovenskih tleh

Slovenska kultura in znanost sta bogatejši za novo, pomembno delo. Proti koncu l. 1984 je izšla knjiga Toneta Cevca **Arhitekturno izročilo pastirjev, drvarjev in oglarjev na Slovenskem**, ki jo je založila DZS, izdali pa SAZU in ZRC SAZU v Ljubljani. Izrazito terensko zasnovano delo je zahtevalo veliko fizičnega napora, saj so stavbe in stavbice, v katerih so ljudje omenjenih poklicev oz. opravil za določen čas v letu prebivali (da se jim ni bilo treba vsak dan znova, kar seveda tudi ni bilo mogoče, vračati domov), raztresene po zemljepisno dovolj velikem in predvsem ne zmeraj lahko dostopnem prostoru. Večinoma gre za alpska podgorja in deloma še tudi kraški svet, tako da je v zemljepisnem pogledu zajeta predvsem slovenska „visoka" krajina. Kljub precejšnji raznovrstnosti gradiva se je avtorju posrečilo obvladati ga v smiselno oblikovanih poglavjih, le o njihovi zapovrstnosti bi se nemara dalo razpravljati. V delu, ki je sad večletnega skrbnega terenskega dela avtorja, dr. etnologije in nekaj sodelavcev arhitektov, med njimi omenimo vsaj žirovskega rojaka arhitekta Vlasta Kopača, in fotografov, ki so mu pomagali predvsem z arhitekturno dokumentacijo, je T. Cevc prišel do nekaterih tehtnih rezultatov, kot so npr. spoznanja:

staroselsko stavbno izročilo so Slovenci delno prevzeli, ga povezali s slovansko stavbno dediščino v novo kulturo, ki jo danes spoznavamo kot sestavni del gmotne kulture alpskih Slovencev. Ta stavbna dediščina je pomembna priča večstoletnega stavbnega razvoja na naših tleh. Prav tako je dragocen vir za osvetlitev bivalnih razmer pastirjev, drvarjev in oglarjev v zadnjih dveh stoletjih na Slovenskem (205). Bivalno okolje v teh naseljih je sad premišljene ustvarjalnosti posameznikov ter nasledek tal, poznanja vremenskih razmer (zatišna lega) pa tudi odraz socialnega življenja in kulture posameznika (30). Tudi arheološka spoznanja potrjujejo, da so bile ponekod planine obljudene že v antiki in da so alpski Slovenci prevzeli od staroselcev tracijo planinskega gospodarstva (22).

Ne da bi se spuščali v strožjo presojo problematike, ki v poglavitnem sodi v domeno arhitektov, tukaj vendarle nekaj misli in pripomb: avtorju in bralcem v premislek.

Če začnemo kar po vrsti, se je najprej ustaviti pri naslovu. Psihologija naslovov bi verjetno priporočila krajšega — takega, ki bi pastirje, drvarje in oglarje označil z eno besedo. Če ne drugače, bi s pomočjo jezikoslovcev terminologov že mogli najti ustrezno. Kakor je naslov v prvem delu preveč natančen, je v drugem nemara premalo precizen. Delo namreč zajema tudi kraje zunaj SR Slovenije in ne samo znotraj nje; vendar naslov tega ne pove, da gre za celotno slovensko etnično ozemlje, kjer danes Slovenci žive ponekod le še zelo zdesetkani.

V knjigi je sicer zbrano bogastvo stavbnega izročila s pedantnostjo arhitektov in zagnanostjo iniciatorja dela, ki bo z odmikom od njegovega nastanka samo pridobivalo. Teze in sklepi iz nje bodo lahko prevrednoteni, in celo ovrženi, fotografije in risbe pa bodo vedno bolj dragocen dokument. Zato je nemara škoda, da niso k fotografijam, kjer je bilo to le mogoče, pripisane vsaj letnice nastanka. Knjigi bi bilo to samo v prid.

Etnolog bo morda o njej razmišljal takole: samo srečno sodelovanje z arhitekti je lahko prineslo takšne rezultate; škoda, da se avtor ni posvetil ljudem v omenjenih opravilih malo bolj od blizu. Medtem ko se mu je oddolžil v prvem poglavju Človek in zemlja, mu v naslednjih ne da več prave besede. Pa bi te samotne planine in tihi gozdovi tako oživeli z njegovo besedo in pesmijo. Ko bi ga avtor vsaj oblekel in nahranil, še posebno, ko se sem in tja (prim. str. 249, 254) hrane in obleke že celo dotakne, pa bi lahko govorili z večjo upravičenostjo o etnološkem vidiku omenjene monografije. No etnolog, je seveda kljub temu ponosen, da je knjiga, kakršna je, prišla iz njegovih vrst.

Zemljepisno orientiran bralec se bo spraševal: kateri Črni vrh ima avtor v mislih — tistega nad Idrijo, ki je najbolj znan, tistega nad Polhovim Gradcem, ki je najbližje Ljubljane? No, tudi nad Jesenicami je vrh s tem imenom in kar vznemiril se bo, ko bo na strani 80 v omenjeni knjigi ugotovil, da je planina s tem imenom v Slovenski Benečiji. Gre pri vseh omembah Črnega vrha izrecno za to planino? Vsekakor bi bil zadovoljen s kakšnim pojasnilom v tej zvezi. Še posebno, ker se na str. 209 spet kar naenkrat pojavi Črni vrh nad Selško dolino. Seveda se domačinu (A kaj drugi, ki tod niso tako doma?) v tem zadnjem primeru kmalu posveti, da gre tu za dobri stari Stari vrh v loškem pogorju. Takole ga tokrat namenoma označujem, zato da bi ne prizadela Poljancev, ki naj se s Selčani sami pogodijo in presodijo, ali je Stari vrh nad Poljansko ali Selško dolino?

Če bo slavist še imel kakšno pripombo v zvezi z jezikom, jo bo spoštljivo zamolčal zaradi bogatega seznama narečnega terminološkega besednjaka iz obravnavane problematike.

Prepričana sem, da zna biti knjiga dr. A. Cevca zvest sopotnik tistim samotnim ali pa družabnim

obiskovalcem našega gorskega in kraškega sveta, ki znajo **gledati**. Imeniten vodnik bo v razmišljanju, kaj vse nam morejo in zmorejo pripovedovati in povedati „gmajn" stvari, kakor se morda marsikomu vidijo danes, žal, že zapuščeni pastirski stanovi, drvarske bajte in oglarska zavetišča. Kakršne že so, nam pripovedujejo predvsem o nas samih — iz preteklosti in dandanes. Prav gotovo pa se nimajo ničesar sramovati — ali moremo v zvezi z njimi mi to reči zase?

odmevi

Digitized by Google

Odmevi na ŽO 7-8

Žirovski občasnik 7–8

Znova je izšel Žirovski občasnik, tokrat z dokajšnjo zamudo in v dvojni številki (7–8). A uvodoma izpod peresa glavnega in odgovornega urednika Mihe Naglič beremo, da je spričo preskromne denarne podpore nadaljnje izhajanje revije ogroženo. „Smrt" te revije bi, zapišimo na začetku, bila gotovo, kot se reče, kulturna izguba za kraj oziroma območje, ki mu je zlasti namenjena. Prinaša pač nemalo aktualnega gradiva s področja kulture in zgodovine, in način, kako revija odpira nekatere dileme, je zanimiv tudi za „nežirovske" bralce.

V prvem razdelku *Aktualna vprašanja* so trije prispevki posvečeni ekološkim problemom: Miha Naglič odpira vprašanje Sore, Vlastja Simončič govori o zavestnem uničevanju okolja, Društvo za varstvo okolja občine Škofja Loka pa objavlja svoj delovni načrt. V nadaljevanju Miran Naglič piše o krajinskih sistemih pridelovanja hrane na žirovsko-rovtarskem območju, dr. Peter Fister o prenovi stavbne dediščine v Žireh, Bogo Boškovič o Stanovanjski soseski S 7. V rubriki Intervju se Mišo Čeplak, Tone Eniko in Miha Naglič pogovarjajo z glavnim direktorjem Alpine Tomažem Koširjem.

„Sredica" Občasnika je zapolnjena s pesmimi Franca Kopača, prozo Jožeta Peternelja, Matevža Pečelina ter erotično pripovedjo, odlomkom iz knjige Tri hčere francoskega avtorja Pierra Louÿsa (prevod Branko Madžarevič) in polemiko „Kako se v Žireh (ne) postavljajo spomeniki".

V *„Zgodovinskih vprašanjih"* Janko Mrovlje piše o padlih prvoborcih in Žirovski četi, Francka Jereb obnavlja spomine na 23. oktober 1943 (ko se je nemška žandarmerija morala umakniti iz Žirov), Pavle Zajc pa govori o žirovskih pionirjih v NOB. V pričevanju iz starih časov beremo gradivo o postavljanju spomenika padlim v 1. svetovni vojni (v Žireh), v okviru domoznanstva pa razmišljanje Branka Mlinarja Žirovsko jezero – da ali ne? !, Jože Čar pa o nekdanjem jezeru v žirovski dolini. V zadnjem razdelku „Drobtine" so zbrani nekateri odmevi na prejšnje številke Občasnika.

Jože Horvat (Delo – Književni listi, 25. 7. 1985)

ZVEZA ZDRUŽENJ BORCEV NOV SRS
KRAJEVNI ODBOR ŽIRI

Del. štev. 51/85
Datum: 15. junija 1985

PREDSEDSTVO
KRAJEVNE KONFERENCE SZDL ŽIRI
ŽIRI

Izvršni odbor Združenja borcev NOV Žiri je na seji dne 5. 6. 1985 na predlog komisije za zgodovinopisje pri KO ZBNOV Žiri sprejel v zvezi z vsebino zadnje številke revije „Občasnika" naslednje sklepe in stališča:

1. Izvršni odbor ZBNOV Žiri priporoča predsedstvu Krajevne konference SZDL Žiri, da na svoji seji analizira nekatere prispevke v navedeni reviji in do njih zavzame svoja stališča. Članek Erotika gotovo ne spada v to publikacijo.

2. V zvezi z objavljenim prispevkom Janka Mrovljeta „Padli prvoborci, štirje ali šest" (kar pa ni avtentičen naslov, ki ga je prispevku z isto vsebino dal tov. Mrovlje v TV-15, dne 20. dec. 1984) postavljajo člani IO ZBNOV naslednja vprašanja:

a) Kdo in s kakšnim namenom vnaša s pripisanim mnenjem uredništva pod zgoraj omenjenim sestavkom med nepoučene bralce dvome in nezaupanje do stališč, ki jih je zavzemala borčevska organizacija v preteklosti in ki temeljijo na neizpodbitnih dejstvih.

b) Komu je potrebno vnašati med krajane in borce dilemo o nekem vprašanju in ga predlagati v javno razpravo, če pa vemo, da je bilo to vprašanje obravnavano in jasno opredeljeno pred štiridesetimi leti, ne v javni razpravi, ampak na podlagi argumentov in dokazov. Ali ne diši vse to po načelih tako imenovane „narodne sprave".

c) IO ZBNOV Žiri kot ostali borci smo vedno pripravljeni sodelovati z uredniškim odborom Občasnika, kadar gre za prispevke iz NOB oziroma za dogajanja v Žireh in okolici v času NOB. Tu ne gre za kakršnokoli cenzuro, ampak le za to, da bi bili podatki v teh člankih čimbolj točni in večkratno preverjeni.

3. Krajevna konferenca SZDL Žiri je kot soustanoviteljica revije Občasnik odgovorna, ali bo časopis ostal na nivoju prvih izdanih številk oziroma bo postajal še vse boljši, ali pa bo postal orodje nekaterih posameznikov, ki jim naša družbenopolitična stvarnost ni po volji.

4. Predsedstvu krajevne konference SZDL Žiri priporočamo, da se zavzame na odločujočih mestih, da se za redno in kvalitetno izdajanje revije zagotovijo potrebna finančna sredstva, da uredniškemu odboru ne bo potrebno zagotavljati izhajanja

s povečevanjem naklade s prispevki, kakršen je članek Erotika.
Tovariški pozdrav!

Predsednik IO
ZBNOV Žiri:
Lojze Kolenc

V vednost:
- Uredniškemu odboru Občasnika
- Obč. odboru ZBNOV Šk. Loka
- arhiv-tu

REVIJA ŽIROVSKI OBČASNIK
Uredniški odbor

KRAJEVNA KONFERENCA SZDL ŽIRI
Predsedstvo

ZADEVA: Mnenje uredniškega odbora ŽO o pismu KO ZZB NOV Žiri

Pismo KO ZZB NOV Žiri, ki opredeljuje stališča te organizacije do naše revije, smo prejeli v vednost in o njem razpravljali na sestanku 1. 8. 1985. Naše mnenje je tako (izvleček iz zapisnika):

Omenjeno pismo zelo kritično ocenjuje zadnjo številko naše revije, še zlasti članek „Padli prvoborci – štirje ali šest? " na strani 65. Tu je prišlo do hude – čeprav nenamerne pomote – za katero sprejemamo vso odgovornost. Nad naslovom članka je namreč natisnjeno ime tovariša Janka Mrovljeta. Slednje sodi seveda pod ponatis njegovega članka „Iz Žirov v Cankarjev bataljon", ki je bil prvič objavljen 20. 12. 1984 v časopisu TV 15. Tako pa se zdi, kot da on postavlja omenjeno vprašanje, kar seveda ni res. Tovarišu J. Mrovljetu smo se zato pismeno opravičili in se z njim pogovorili. Ostal bo naš sodelavec, mi pa bomo v naslednji številki natisnili pismeno opravičilo.

Sporno vprašanje smo torej zastavili mi, vendar poudarjamo, da ob tem nismo imeli slabih namenov, kar nam zdaj vsevprek očitajo. Menili smo namreč, da bi bilo dobro dodatno osvetliti zgodovinsko resnico – da je še pred koncem leta 1941 odšlo iz Žirov v partizane šest prostovoljcev, od katerih ni nihče dočakal svobode – dejstvo, ki ga omenjajo Vinko Govekar, Francka Jereb in Janko Mrovlje v zapisih, citiranih na strani 65. (Dodati je treba, da ga omenja tudi Rado Jan v članku „Žiri nekoč in danes", ki je izšel v prilogi časopisa Delo-življenje ob veliki proslavi leta 1983.)

Mi smo vprašanje **samo zastavili**, ker smo menili, da omenjeno dejstvo pri navedenih avtorjih ni dovolj pojasnjeno in pri njem ne vztrajamo.

Niti „moralnopolitično" (ker nismo neposredni udeleženci dogajanj) niti strokovno (ker po stroki nismo zgodovinarji) nismo poklicani, da nanj odgovarjamo, zato tudi zavračamo očitek, da smo z njim napeljevali na čisto določen odgovor; očitno je namreč, da nam tak namen pripisujejo z omenjanjem „narodne sprave" . . .

Če torej nekatere očitke iz omenjenega pisma zavračamo, to še ne pomeni, da o njih ni mogoče in potrebno razpravljati. Nasprotno! Prav bi bilo, da se o problemih in nesporazumih, ki se pojavljajo ob izhajanju naše revije, pogovorimo in jih skušamo pametno rešiti. Zato **predlagamo**, da v prihodnje skličemo izdajateljski svet revije – saj je po določilih Zakona o javnem obveščanju (29. člen, Ur. list SRS, št. 7/73) prav ta tisti organ, ki naj obravnava vprašanja te vrste. Sklic je potreben tudi zato, ker se svet ni sestal že od 7. 11. 1981!

V upanju, da boste upoštevali tudi naše mnenje in naš predlog, vas tovariško pozdravljamo!

Žiri, 24. 9. 1985

Glavni in odgovorni urednik:
Miha NAGLIČ, prof. phil.

SEZNAM NOVIH NAROČNIKOV NA ŽO

V ŽO 5–6 smo na strani 13 objavili seznam prvih 37 naročnikov na ŽO. To pot objavljamo seznam tistih, ki so se na revijo naročili kasneje.

I. REDNI NAROČNIKI
Posamezniki:

38. Ljudmila BOKAL, Srednja vas pri Polhovem Gradcu 19A, 61535 Polhov Gradec
39. Alojz DOLINAR, Dečkova 1, 61000 Ljubljana
40. Veno DOLJAK, Kidričeva 17, 64220 Škofja Loka
41. Franc GALIČIČ, Novi svet 8, 64220 Škofja Loka
42. Pavel GANTAR, Veselova 8, 61000 Ljubljana
43. Franc GIACOMELLI, Na Kresu 20, 64228 Železniki
44. Jože GOLIČIČ, 64223 Poljane 81
45. Radoš HRIBERNIK, Novo Polje – Cesta I/64, 61000 Ljubljana
46. Franc JAN, Šorlijeva 3, 64000 Kranj
47. Vida JELOVČAN, Hafnerjevo naselje 101, 64220 Škofja Loka
48. Silva KLEMENČIČ, 64224 Gorenja vas 58
49. dr. Jože KOGOVŠEK, Bratovševa ploščad 8, 61000 Ljubljana
50. Francka KOKALJ, 64223 Poljane 77
51. Bogomir KOPAČ, Vošnjakova 3, 62310 Slovenska Bistrica
52. Ciril KRISTAN, Pokljukarjeva 13, 61000 Ljubljana
53. Maks KRMELJ, 51252 Klenovica
54. Julka KUNC, Jesenkova 7, 61000 Ljubljana
55. Stanko MLINAR, Maršala Tita 2B, 56000 Vinkovci
56. Stane MOŽINA, Bokalova 19, 64270 Jesenice
57. Miloš PERTOVT, Brajnikova 13, 61000 Ljubljana
58. Zdravko PIVK, Dražgoška 3, 64000 Kranj

59. Janez PLOHL, Deteljica 6, 64290 Tržič
60. Lidija PODOBNIK, Gorenja Dobrava 1, 64224 Gorenja vas
61. Jože POTOČNIK, Gortanova 2A, 65280 Idrija
62. Leopold POTOČNIK, Pot na Zduše 12, 61210 Ljubljana-Šentvid
63. Beno RUPERT, Regentova 17, 66330 Piran
64. Vinko STANONIK, 64223 Poljane 23
65. Franc TAVČAR, Blaževa 3, 64220 Škofja Loka
66. Angela TRPIN, 64223 Poljane 38
67. Stana VERBIČ, Tenetišče 65, 64204 Golnik
68. Vida VOLČJAK, Puharjeva 5/IV, 61000 Ljubljana
69. Marjan VRABEC, Cankarjeva 31, 64240 Radovljica

Ustanove:

70. AUTOCOMMERCE, DSSS, Trdinova 4, 61000 Ljubljana
71. ČP GLAS, Moše Pijade 1, 64000 Kranj
72. GORENJSKI MUZEJ, Tavčarjeva 43, 64000 Kranj
73. GORIŠKI MUZEJ, Grajska 1, 65000 Nova Gorica
74. KNJIŽNICA IVANA TAVČARJA, Šolska 6, 64220 Škofja Loka
75. LOŠKI MUZEJ, Grajska pot 13, p.p. 9, 64220 Škofja Loka
76. MESTNA KNJIŽNICA IN ČITALNICA, Ljubljanska 5, 65280 Idrija
77. RAZVOJNO PROJEKTIVNI CENTER, TOZD Atelje za projektiranje, Trg Maršala Tita 2, 65280 Idrija

II. PODPORNI NAROČNIKI

78. Janez BOGATAJ, 37, Residence Elysee 2, 78170 La Celle-St. Cloud, Francija
79. Ivan CANKAR, 1 bis, rue de Printemps (Entree Samos), 78230 Le Pecq, Francija
80. Lojze GOSTIŠA, Mali Lipoglav 44, 61293 Šmarje-Sap
81. Anton KRŽIŠNIK, Goropeke 17, 64226 Žiri
82. Daniel VEHAR, odvetnik, Spodnji trg 4, 64220 Škofja Loka
83. Pavel ZAJC, Jezerska 5, 64226 Žiri

VABILO K NAROČILU

Kdor se želi naročiti na ŽO, naj piše na naslov uredništva:

Žirovski občasnik
p.p. 11
64226 Žiri

AVTORJI V TEJ ŠTEVILKI

DR. KAREL BERNIK, zdravnik v pokoju, živi v Žireh, kjer je služboval ves čas po vojni

MIŠO ČEPLAK, diplomirani sociolog in novinar, vodja kadrovske službe v Alpini

MATEJ DEMŠAR, pesnik iz Loga v Poljanski dolini

PAVEL GANTAR, magister sociologije, asistent na FSPN (Fakulteta za sociologijo, politične vede in novinarstvo), doma je iz Gorenje vasi

SPOMENKA HRIBAR, sociologinja, samostojna raziskovalka v Raziskovalnem centru FSPN, svoje otroštvo je preživela v Žireh

FRANC KOPAČ, pesnik iz Žirov

MIRKO KOSMAČ, čevljarski mojster v pokoju, živi v Žireh

STANE KOSMAČ, akademski slikar, učitelj likovnega pouka na osnovni šoli „Padlih prvoborcev" v Žireh

ŽELJKO KOZINC, publicist, urednik pri časopisu Delo

MAGDA LAPAJNE, gledališka režiserka in pesnica iz Spodnje Idrije

ANDREJ MIHEVC, diplomirani geograf, sodelavec Inštituta za raziskovanje Krasa v Postojni, doma iz Logatca

ANTON MLINAR, duhovnik, doma iz Žirov, živi v Rimu, kjer pripravlja doktorat v bogoslovnih študijah

DR. ZDRAVKO MLINAR, sociolog, redni profesor na FSPN, rojen v Žireh

JANKO MROVLJE, upokojenec, raziskovalec NOB na Žirovskem in v Poljanski dolini, doma iz Žirov, živi v Mariboru

MIHA NAGLIČ, profesor filozofije in sociologije, urednik ŽO in kulturni animator v KS Žiri

ANDREJ PAVLOVEC, umetnostni zgodovinar in likovni kritik, glavni kustos Loškega muzeja

MATEVŽ PEČELIN, pisec leposlovnih in domoznanskih sestavkov, sicer kovinar, zaposlen v DO Kladivar Žiri

IVAN PEČNIK, rojen 3. maja 1900 v Škofji Loki, župnik v pokoju, župnikoval v Žireh v letih 1932–41, živi v Ljubljani

JOŽE PETERNELJ, slikar in pisatelj iz Žirov

BORUT PETROVIČ-VERNIKOV, publicist iz Ljubljane

BORIS PINTAR, pesnik iz Poljan, študira filozofijo in sociologijo

JANEZ PRIMOŽIČ, strojni tehnik, referent za investicije v DO Kladivar Žiri

IGOR PUSTOVRH, pesnik iz Gorenje vasi

IZIDOR REJC, diplomirani ekonomist, zaposlen v DO Mercator – Velepreskrba, v letih 1966–75 bil direktor Alpine

DR. IVAN SEDEJ, umetnostni zgodovinar, likovni

kritik in etnolog, ravnatelj Jakopičevega razstavišča v Ljubljani

VLASTJA SIMONČIČ, mednarodni mojster fotografije, mentor amaterske fotografske dejavnosti na Škofjeloškem

MARIJA STANONIK, profesorica slovenščine in etnologije, znanstvena sodelavka Inštituta za slovensko narodopisje SAZU, doma z Dobračeve pri Žireh

TONČKA STANONIK, profesorica slovenščine, redaktorica pri ČGP Delo, doma iz Nove vasi pri Žireh

JANEZ ŠKRLJ, novinar iz Logatca

BOJAN ŠTIH, slovenski kulturni delavec

SREČO ZAJC, publicist, urednik revije Mladina

DR. STANKO ŽAKELJ, rojen 3. maja 1912 v Žireh, duhovnik-lazarist, doktor teologije 1941, vicepostulator v zadevi božjega služabnika J. Fr. Gnidovca, živi v Ljubljani

VIKTOR ŽAKELJ, diplomirani ekonomist, svetovalec Predsedstva SRS za področje družbenoekonomskih odnosov, doma v Žireh

ljubljanska banka

zavarovalna skupnost triglav

Gorenjska območna skupnost Kranj

Sklepanje vseh vrst premoženjskih in osebnih zavarovanj

poliks ž i r i

tel. (064) 69 320, 69 223

alpina

TOVARNA OBUTVE ŽIRI

KLADIVAR ŽIRI

Tovarna elektronike za avtomatizacijo

iskra

ljubljanska banka

zavarovalna skupnost triglav

Gorenjska območna skupnost Kranj

Sklepamo vse vrste premoženjskih in osebnih zavarovanj

poliks ž i r i

tel. (064) 69 320 , 69 223

alpina

TOVARNA OBUTVE ŽIRI

KLADIVAR ŽIRI

Tovarna elementov za avtomatizacijo

lesnina

Iskra

Iskra je sestavljena organizacija elektronske in elektromehanske industrije s sedežem v Ljubljani. V njej je združenih 13 proizvodnih delovnih organizacij, Iskrina interna banka in 6 delovnih organizacij skupnega pomena, vse te združujejo 99 temeljnih organizacij in delovnih skupnosti.

Temeljna usmeritev Iskre je v ponudbi sistemov in delov sistemov integriranih komunikacij, informatike, kibernetike, robotike ter vodenja in krmiljenja procesov v industriji, energetiki, prometu in varstvu okolja, vključujoč lasten razvoj in proizvodnjo elementov ter integriranih vezij, ter v ambicioznem vključevanju v mednarodno delitev dela. To je naloga, ki jo uspešno rešuje z ekološko čisto, energetsko in surovinsko nezahtevno proizvodnjo, s proizvodnjo kvalitetnih izdelkov za domačo rabo ali za izvoz, v katerih je vgrajenega mnogo domačega znanja. Zato ni naključje, da se je Iskra opredelila tudi v svojih programih za „proizvodnjo znanja". S tesno povezanostjo raziskav in razvoja, proizvodnje in trga je Iskra sposobna zaznati in reševati mnoge probleme, ki nastajajo v odnosu človek—okolje. Danes se postavlja enakopravno ob bok največjim proizvajalcem elektronike na svetu.

Iskra

MIZARSTVO IN TESARSTVO

ZADOBROVA
LJUBLJANA

Mercator

KGZ „Sora" ŽIRI

IZOLIRKA

tovarna izolacijskega materiala

izolirka

n. sol. o.

61000 LJUBLJANA, Ob železnici 18
Tel. 43-096, 42-402

JELOVICA

ŠKOFJA LOKA

IMOS SGP TEHNIK ŠKOFJA LOKA STARA CESTA 2

etiketa žiri p.o.

64226 žiri, Industrijska ul. 6

telefon (064) 69 260, 69 270,
telegram etiketa žiri
telex 34610 YU ETIKET

ETIPRES TERMOLEPNE ETIKETE,
ETIKETE NA TRAKU, TEKSTILU IN PAPIRJU,
KARTONSKE ETIKETE V ROLAH,
SAMOLEPILNE ETIKETE IN EMBLEMI

mladinska knjiga ljubljana

ljubljanska banka

POSLOVNA ENOTA ŠK. LOKA
Temeljna banka Gorenjske
n.sub.o., Kranj

AUTOCOMMERCE

RUŽV
RUDNIK URANA ŽIROVSKI VRH

sgd beton
zagorje ob savi

TOZD GRADNJE
DOMŽALE

velana
Za prijetno počutje v vašem domu
Ugoden nakup zaves vam nudi
Velanina industrijska prodajalna
na Šmartinski 52 v Ljubljani.

DV ODVETNIK Daniel Vehar 64220 ŠKOFJA LOKA, SPODNJI TRG 4

PETROL
SOZD Petrol
DO trgovina
z naftnimi
derivati
TOZD Trgovina
na drobno
Kranj

ARCOMURKA
proizvodno, trgovsko in gostinsko podjetje
LOKA n. sol. o.
ŠKOFJA LOKA

ALPETOUR
ŠKOFJA LOKA

Industrija naravnega kamna
MARMOR HOTAVLJE

INTERTRADE
PODJETJE ZA MEDNARODNO TRGOVINO — INTERNATIONAL TRADE CORPORATION
MOŠE PIJADEJEVA 29
61001 LJUBLJANA

TOZD ZASTOPSTVO IBM
TOZD TRGOVINA
TOZD ZASTOPSTVA TUJIH FIRM
TOZD OBDELAVA PODATKOV


ZNAMENJA VELIKIH SPREMEMB
DO SLOVENIJALES TRGOVINA

IZ PRIHODNJIH ŠTEVILK

aktualne zadeve

Mišo Čeplak: Analiza kadrovske strukture in perspektiv žirovskih delovnih organizacij
Pavel Gantar: Procesi urbanizacije v Poljanski dolini
Miha Naglič: Stavbni dediščini Žirov v spomin
Miha Naglič: K vprašanju urbanizacije Žirov
Etiketa Žiri – predstavitev delovne organizacije. Razgovor z Antonom Oblakom
Varstvo okolja v Poljanski dolini (več prispevkov)
Žirovski športni utrip (več avtorjev)

sredica

Karel Bernik: Iz spominov (IV)
Peter Božič: Službena pot (dramski tekst)
Vinko Cuderman: O Kapljah in ŽO
dr. Jakob Kavčič: Pravniški razgovori
Josip Mazi: Poglavja iz geometrije
Ivan Mlinar: Izbrani zapisi o socializmu
dr. Zdravko Mlinar: Informacijska doba in lokalne skupnosti
Martin Naglič: Pismo založnikom Hipolitovega slovarja
Miha Naglič: Pesem št. 2
Franc Kopač: Nove pesmi
O materializmu – Polemika med Alešem Ušeničnikom in Borisom Ziherlom
Matevž Pečelin: Krivogled
Jože Peternelj: Zgodbe o Bukovcih (odlomki)
Igor Pustovrh: Pesmi
dr. Ivan Sedej: Predstavitev nekaterih izbranih dosežkov likovne umetnosti na Žirovskem
Iztok Sitar: Strip
Marija Stanonik: Žiri v delih slovenskih pisateljev (antologija)
Karol Žerovic: O času
Grešno cvetje iz domačih logov (izbrani prispevki)
Likovna dela in fotografije naših sodelavcev

zgodovinske zadeve

dr. Franc Kos: Zgodovinski pobirki iz loškega okraja
Stanko Majnik: O žirovski železnici
Andrej Mihevc: Matjaževe Kamre
Branko Mlinar: Žirk in njegove skrivnosti
Janko Mrovlje: Poljanska četa
Milan Orožen Adamič, Marko Kolbezen: Neurja in poplave Poljanske Sore v letu 1982
France Štukl: Topografija sakralnih spomenikov na Žirovskem
Dokumenti iz NOB
Odlomki iz starih kronik
Pogovori z Žirovci in prijatelji Žirov
Drobtine

OSREDNJA KNJIŽNICA Š OBČINE KRANJ

Kranj ČB 293
D ZGODOVINA
revije
ŽIROVSKI občasnik 1985
008(497.12)
128909546 COBISS

Žirovski občasnik 1985

Revija za vsa vprašanja na Žirovskem, letnik VI, št. 9–10

Ustanovitelja in izdajatelja
DPD Svoboda Žiri – Literarna sekcija
Krajevna konferenca SZDL Žiri

Revija izhaja občasno ob denarni podpori Krajevne skupnosti Žiri in Zveze kulturnih organizacij Škofja Loka.

Po mnenju Republiškega komiteja za informiranje SRS je revija oproščena davka na promet s proizvodi.

Svet Žirovskega občasnika
Jože Bogataj, Janez Jan, Milan Kopač, Anton Oblak, Nejko Podobnik, Slobodan Poljanšek, Janko Smole (delegacija širše družbene skupnosti); Mišo Čeplak, Tone Eniko, Tomaž Kržišnik, Miha Naglič, Jože Peternelj, Vlastja Simončič (delegacija sodelavcev)

Uredniški odbor
Mišo Čeplak, Tone Eniko, Franc Kopač, Stane Kosmač, Tomaž Kržišnik, Miha Naglič, Nace Naglič, Franc Temelj, Helena Zorjan

Glavni in odgovorni urednik
Miha Naglič

Oblikovalec
Stane Kosmač

Lektorica
Tončka Stanonik

Stalni sodelavci
Karel Bernik, Janez Bogataj, Spomenka Hribar, dr. Zdravko Mlinar, Janko Mrovlje, Matevž Pečelin, Jože Peternelj, Ivan Reven, dr. Ivan Sedej, Vlastja Simončič, Marija Stanonik

Naslov uredništva
Žirovski občasnik
p. p. 11
64226 Žiri

Naročnina za leto 1985
900 din

Podporna naročnina za leto 1985
2000 din ali več

Žiro račun
51510-679-71031 z oznako: za ŽO

Naklada
500 izvodov

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji sami. Rokopisov ne vračamo in avtorskih honorarjev še zmeraj ne izplačujemo.

Prepisovanje in razmnoževanje
Edvard Usenik, Kadilnikova 8,
61000 Ljubljana